

Fundacja
Obywatelskiego
Rozwoju-Ryki

Karol Dąbrowski

**Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie
w latach 1944–1950**

Ryki 2016

OŚRODEK BADAŃ
NAD SAMORZĄDEM

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0). Wolno kopiować i rozpowszechniać utwór w dowolnym medium i formacie. Należy odpowiednio oznaczyć autorstwo utworu, podać odnośnik do licencji i wskazać zmiany, jeśli takie zostały dokonane. Można tego dokonać w dowolny rozsądny sposób, o ile nie sugeruje się udzielenia przez licencjodawcę aprobaty dla siebie lub swojego sposobu wykorzystania licencjonowanego utworu. Nie należy wykorzystywać utworu do celów komercyjnych. Remiksując, przetwarzając lub tworząc na podstawie utworu, nie wolno rozpowszechniać zmodyfikowanych treści. Nie wolno korzystać ze środków prawnych lub technologicznych, które ograniczają innych w korzystaniu z utworu na warunkach określonych w licencji. Więcej informacji na: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.pl>

Karol Dąbrowski

**Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie
w latach 1944–1950**

Ryki 2016

Karol Dąbrowski, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie w latach 1944–1950*,
Fundacja Obywatelskiego Rozwoju-Ryki, Ryki 2016, ss. 408.

wydanie pierwsze

recenzja: dr hab. Andrzej Wrzyszczyk prof. UMCS

Wydawca:

Fundacja Obywatelskiego Rozwoju-Ryki, ul. Stuart 6, 08-500 Ryki

<http://www.forr.org.pl>

KRS: 354725 | REGON: 060627896 | NIP: 5060099536

Produkcja: Ośrodek Badań nad Samorządem

dokument elektroniczny – w razie powstania egzemplarzy papierowych
egzemplarz elektroniczny stanowi wersję pierwotną publikacji

słowa kluczowe: Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, izby przemysłowo-
handlowe, samorząd gospodarczy

ISBN: 978-83-933847-4-7

Spis treści

7	Wykaz skrótów
12	Wstęp
17	Rozdział 1. Przemiany samorządu przemysłowo-handlowego na ziemiach polskich w latach 1918–1944
17	1.1. Izby przemysłowo-handlowe na ziemiach polskich przed rokiem 1927
20	1.2. Izby przemysłowo-handlowe w latach 1927–1939
49	1.3. Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie w latach 1929–1939
51	1.4. Izby przemysłowo-handlowe w latach 1939–1945
52	1.5. Izby przemysłowo-handlowe w ustawodawstwie rządów emigracyjnych
58	Rozdział 2. Ustawodawstwo lat 1944–1950 dotyczące izb przemysłowo-handlowych
60	2.1. Ogólne podstawy prawne
64	2.2. Przepisy dotyczące nacjonalizacji przemysłu
70	2.3. Przepisy dotyczące „bitwy o handel”
84	2.4. Przepisy podatkowe
93	2.5. Przepisy dotyczące aprowizacji
96	2.6. Przepisy dotyczące zamówień publicznych
96	2.7. Przepisy dotyczące Ziem Odzyskanych i szkód wojennych
100	2.8. Przepisy dotyczące sądownictwa i ubezpieczeń
106	Rozdział 3. Organizacja Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie w latach 1944–1950
106	3.1. Organizacja wewnętrzna
106	3.1.1. Zebrania plenarne, komisje izbowe, prezydium
144	3.1.2. Biuro
164	3.1.3. Budżet
169	3.1.4. Nieruchomości
172	3.2. Nadzór nad Izbą Przemysłowo-Handlową w Lublinie i jej miejsce w systemie administracji państwowej
188	3.3. Relacje z władzami lokalnymi
204	Rozdział 4. Działalność Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie w latach 1944–1950
204	4.1. Działalność administracyjna
218	4.2. Działalność opiniotwórcza
239	4.3. Działalność mandatowa

Spis treści

242	4.4. Działalność na polu przemysłu
243	4.4.1. Zrzeszenia prywatnego przemysłu
253	4.4.2. Centrale handlowe przemysłu prywatnego
255	4.4.3. Nacjonalizacja przemysłu
263	4.4.4. Skup zbóż i akcja „Przemysł dla wsi” w 1947 roku
266	4.4.5. Planowanie produkcji przemysłowej
270	4.4.6. Rejestracja zakładów i szeregowanie do rzemiosła
274	4.4.7. Robotnicze sprawy socjalne
275	4.4.8. Zakończenie działalności na rzecz przemysłu
277	4.5. Działalność w dziedzinie handlu
295	4.6. Eksport i import
297	4.7. Wystawy i targi
298	4.8. Giełda Zbożowo-Towarowa w Lublinie
301	4.9. Szkolnictwo zawodowe
309	4.10. Dobroczynność
310	4.11. Inne inicjatywy
313	Rozdział 5. Likwidacja Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie
332	Zakończenie
336	Aneksy
336	Aneks nr 1. Radcowie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie
353	Aneks nr 2. Pracownicy Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie
363	Aneks nr 3. Sprawy personalne
369	Aneks nr 4. Fotografie
371	Bibliografia
400	Spis tabel, wykresów i rysunków
401	Indeks nazwisk

Wykaz skrótów

AAN, CUDW	Archiwum Akt Nowych, zespół: Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości
AAN, Główna Komisja	Archiwum Akt Nowych, zespół: Główna Komisja ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw
AAN, IP-H Warszawa	Archiwum Akt Nowych, zespół: Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie
AAN, Izba Amer.-Pol.	Archiwum Akt Nowych, zespół: Amerykańsko-Polska Izba Handlowa i Przemysłowa w Nowym Jorku
AAN, Izba Polsko-Bułgarska	Archiwum Akt Nowych, zespół: Izba Handlowa Polsko-Bułgarska
AAN, KC PPR Wydz. Ekon.	Archiwum Akt Nowych, zespół: Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej – Wydział Ekonomiczny
AAN, KC PZPR Wydz. Ekon.	Archiwum Akt Nowych, zespół: Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – Wydział Ekonomiczny
AAN, KERM	Archiwum Akt Nowych, zespół: Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów
AAN, MHW	Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Handlu Wewnętrznego
AAN, MOS	Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Opieki Społecznej 1918–1939
AAN MPIH 1947–1949	Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Przemysłu i Handlu 1947– 1949
AAN, MPHİŻ	Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Przemysłu, Handlu i Żeglugi Rządu RP w Londynie 1939–1945
AAN, MS 1945–1972	Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Sprawiedliwości 1945–1972
AAN, NIK 1949–1952	Archiwum Akt Nowych, zespół: Najwyższa Izba Kontroli 1949–1952
AAN, PKPG	Archiwum Akt Nowych, zespół: Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego
AAN, PKWN	Archiwum Akt Nowych, zespół: Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego

Wykaz skrótów

ANK, IP-H Kraków 1945–1950	Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół: Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1945–1950
APL, BGK o/Lublin	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Bank Gospodarstwa Krajowego o/Lublin
APL, DPM Lublin	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Dyrekcja Przemysłu Miejscowego w Lublinie
APL, GZ-T Lublin	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Giełda Zbożowo-Towarowa w Lublinie
APL, Inspekcja Budowlana	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Inspekcja Budowlana m. Lublina
APL, Inspektor Pracy	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Inspektor Pracy V Okręgu w Lublinie
APL, IP-H Lublin	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie
APL, Kasa Bezprocentowa	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Chrześcijańska Bezprocentowa Kasa Pożyczkowa dla Kupców i Rzemieślników w Lublinie
APL, Kuratorium	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w Lublinie
APL, KW PPR	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Komitet Wojewódzki PPR w Lublinie
APL, KW PZPR	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie
APL, Lubzel	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Międzykomunalny Lubelski Związek Elektryfikacyjny „Lubzel” w Lublinie
APL, Ochrona Skarbowa	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Okręgowy Inspektorat Ochrony Skarbowej w Lublinie
APL, Popkowice	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Browar Popkowice – powiat Kraśnik
APL, PRN w Lublinie	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Powiatowa Rada Narodowa w Lublinie

Wykaz skrótów

APL, Starostwo Powiatowe Lubelskie 1944–1950	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Starostwo Powiatowe Lubelskie 1944–1950
APL, UWL 1918–1939, Wydział Przemysłowy	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Urząd Wojewódzki Lubelski 1918–1939. Wydział Przemysłowy
APL, UWL 1918–1939, Wydział Społeczno-Polityczny	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Urząd Wojewódzki Lubelski 1918–1939. Wydział Społeczno-Polityczny
APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950. Wydział Handlu
APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950. Wydział Ogólny
APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950. Wydział Przemysłu
APL, Vetter	Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Zakłady Przemysłowe K.R. Vetter w Lublinie
APW, IP-H Warszawa 1944–1950	Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół: Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie 1944–1950
APZ, SKP	Archiwum Państwowe w Zamościu, zespół: Stowarzyszenie Kupców Polskich w Zamościu

Wykaz skrótów

Archiwum ZPHiU w Lublinie	Archiwum Zrzeszenia Prywatnego Handlu i Usług Drobnej Przedsiębiorczości w Lublinie
BGK	Bank Gospodarstwa Krajowego
BG UMCS	Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
BN	Biblioteka Narodowa w Warszawie
CPH	„Czasopismo Prawno-Historyczne”
CUDW	Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości
CUP	Centralny Urząd Planowania
dok.	dokument
DOKP	Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych
DOSZ	Dyrekcja Okręgowa Szkolnictwa Zawodowego
DPM	Dyrekcja Przemysłu Miejsowego
Dz.Urz.	Dziennik Urzędowy
FA	Fundusz Apropowizacji
FGM	Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej
Giełda Z-T	Giełda Zbożowo-Towarowa
GRN	Gminna Rada Narodowa
GUL	Główny Urząd Likwidacyjny
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IPN	Instytut Pamięci Narodowej
Izba P-H	Izba Przemysłowo-Handlowa
KERM	Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów
KRN	Krajowa Rada Narodowa
MAiH	Ministerstwo Apropowizacji i Handlu
mfilm	mikrofilm
MHW	Ministerstwo Handlu Wewnętrznego
Minister AiH	Minister Apropowizacji i Handlu
Minister PiH	Minister Przemysłu i Handlu
Mon. Pol.	Monitor Polski
MPDiR	Ministerstwo Przemysłu Drobego i Rzemiosła
MPiH	Ministerstwo Przemysłu i Handlu
mps	maszynopis
MRN	Miejska Rada Narodowa
NBP	Narodowy Bank Polski
NTA	Najwyższy Trybunał Administracyjny

Wykaz skrótów

ORMO	Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej
OTG	„Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy”
OZN	Obóz Zjednoczenia Narodowego
PCH	Państwowa Centrala Handlowa
PKPG	Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego
PKWN	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PPOK	Powszechna Pożyczka Odbudowy Kraju
PPR	Polska Partia Robotnicza
PPS	Polska Partia Socjalistyczna
PRN	Powiatowa Rada Narodowa
przem.	przemysł
przew.	przewodniczący
PSB	Polski Słownik Biograficzny
PUBP	Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
PUR	Państwowy Urząd Repatriacyjny
RGO	Rada Główna Opiekuńcza
RM	Rada Ministrów
rozporz.	rozporządzenie
SD	Stronnictwo Demokratyczne
SFOS	Spółeczny Fundusz Odbudowy Stolicy
skkc	społeczna komisja kontroli cen
SL	Stronnictwo Ludowe
SP	Stronnictwo Pracy
stow.	stowarzyszenie
sygn. czas.	sygnatura czasopisma
UWL	Urząd Wojewódzki w Lublinie
WBP w Lublinie	Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H Łopacińskiego w Lublinie
woj.	województwo
WRN	Wojewódzka Rada Narodowa
WUBP	Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
ZSL	Zjednoczone Stronnictwo Ludowe

Wstęp

W przedkładanej pracy opisano dzieje Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie w latach 1944–1950. W roku 1944 lubelska Izba została bowiem reaktywowana przez grono przedwojennych działaczy, a w roku 1950 zlikwidowana decyzją władz centralnych.

Praca stanowi poprawioną i uzupełnioną wersję rozprawy doktorskiej pt. „Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie 1944–1950. Studium z dziejów samorządu gospodarczego”, obronionej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w lutym 2010 roku. Promotorem pracy był Prof. dr hab. Wojciech Witkowski, a recenzentami Prof. dr hab. Andrzej Witkowski oraz Prof. nadzw. dr hab. Andrzej Wrzyszc. Autor starał się uwzględnić wskazania recenzentów, najnowszą literaturę oraz uzupełnić pracę o dodatkowe informacje, zwłaszcza biograficzne. Przeprowadził też kwerendę w lubelskim oddziale IPN. Nie powiodły się próby przeprowadzenia wywiadów z osobami zaangażowanymi w powojenne działania Izby. Nie udało się też uniknąć tematycznego zachodzenia na siebie poszczególnych rozdziałów. Wątki dotyczące działalności Izby przejawiają się dlatego w rozdziałach poświęconych ustawodawstwu oraz organizacji Izby. Podawane dane statystyczne na temat liczby przedsiębiorstw prywatnych należy traktować jako przybliżone, gdyż informacje urzędowe nie pokrywały się ze sobą, a prowadzone rejestry nie w pełni odzwierciedlały stan faktyczny. Niektóre fragmenty pracy doktorskiej były wykorzystywane przez autora w artykułach naukowych, a treści zawarte w tekście opublikowanym w pierwszym numerze „Studiów Prawniczych KUL” z 2012 roku częściowo zostały umieszczone również w obecnej rozprawie¹.

Należy także wyjaśnić, dlaczego dysertacja objęła tylko okres powojenny, z pominięciem czasów II RP i Generalnego Gubernatorstwa. Pierwotna wersja rozprawy miała posiadać bowiem taki właśnie zakres chronologiczny. Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie powstała przecież w 1929 roku. Jednak w trakcie kwerendy archiwalnej i bibliotecznej okazało się, że – wbrew temu, co sądzono – na temat Izby zachowało się wiele materiałów. Wykorzystanie ich w jednej sumarycznej pracy stało się niemożliwe. Poza tym taka ujednolicona praca byłaby zbyt ogólnikowa i pobeżna.

---

¹ K. Dąbrowski, *Obowiązywanie Konstytucji marcowej po 1944 roku na przykładzie ustawodawstwa dotyczącego izb przemysłowo-handlowych*, „Studia Prawnicze KUL” 2012, nr 1, s. 19-34; id. *Restytucja mienia przedwojennych izb przemysłowo-handlowych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2008, nr 21, ISSN: 1426-9724, s. 121-125.

Analiza źródeł, literatury i szczegółowego ustawodawstwa (międzywojennego, okupacyjnego i powojennego) dowiodła ponadto, iż samorząd gospodarczy w tych trzech okresach dziejowych opierał się na zupełnie innych zasadach. Odmienne były uwarunkowania polityczne i gospodarcze, przepisy prawa, ustrój izb, organizacja, a także skład osobowy. Izba lubelska w latach 1939–1944 była zupełnie inną instytucją niż niemiecka Izba Dystryktowa (*Distriktskammer*). Izba okresu powojennego różniła się zaś diametralnie od Izby okresu przedwojennego.

W trakcie rozpoczętych w styczniu 2005 roku badań naukowych udało się przygotować cząstkowe, niepublikowane opracowania, z których wynikały uprzednie tezy. Były to: „Izby przemysłowo-handlowe w ustawodawstwie lat 1927–1951” (2005), „Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie w latach 1929–1937 w świetle sprawozdań i protokołów” (2006), „Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie 1939–1944” (2008). Niniejsza praca opiera się więc na części zgromadzonego materiału badawczego.

Dzięki temu uniknięto omawiania w jednym opracowaniu trzech różnych instytucji. Wyodrębnienie i szczegółowe opisanie wyłącznie okresu Polski Ludowej posiada poza tym określony walor poznawczy. Pozwala bowiem na zobrazowanie zjawisk zachodzących w samorządzie gospodarczym po II wojnie światowej, tj. reaktywację, adaptację do rodzącego się nowego ustroju, postępującą stalinizację i stopniowy zanik. Można również prześledzić działania powojennych władz, wpływ nacjonalizacji i „bitwy o handel”; zobaczyć skalę represji przeciwko działaczom izbowym, czyli – jak się sami nazywali – izbowcom². Dlatego też ubocznym celem pracy było przedstawienie różnych aspektów powojennej historii Polski, które dotyczyły lubelską Izbę.

Głównym celem pracy było natomiast omówienie dziejów Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie, w tym szczególnie organizacji wewnętrznej i różnorodnej działalności. Z tego też względu pierwszy rozdział został poświęcony przemianom samorządu przemysłowo-handlowego na ziemiach polskich w latach 1918–1944. Albowiem do lat 1927–1929 izby istniały tylko na terenach b. zaboru austriackiego i pruskiego, opierając się na ustawodawstwie zaborczym. Nie zostały utworzone na ziemiach Królestwa Polskiego. W latach 1927–1939 funkcjonowały na podstawie rozporządzenia z 15 lipca 1927 roku. Między 1939 a 1941 rokiem działały w Generalnym Gubernatorstwie w formie tymczasowej, kształtowane doraźnymi posunięciami władz niemieckich. Od 1941 do 1944 roku istniały izby dystryktowe, będące całkowicie nowym, zupełnie odmiennym od polskich tradycji i doświadczeń, tworem okupanta. Inną drogą potoczyły się również losy polskich izb na terenach

---

² Neologizm ten powstał na podobnej zasadzie jak wyrazy „samorządowiec” i „samorządowcy”.

włączonych do Rzeszy oraz ZSRR. Dlatego też zagadnienia okupacyjne zostały jedynie wzmiankowane i nie weszły w zakres tematyczny rozprawy. Osobny podrozdział poświęcono ustawodawstwu rządów emigracyjnych. Ukazano przepisy, które – przez wzgląd na uwarunkowania geopolityczne – nie były stosowane do powojennych izb, mimo iż były do nich adresowane.

W rozdziale drugim omówiono przepisy tworzone przez władze Polski Ludowej. Ukazano proces uchylania przepisów przedwojennych przez nowe unormowania, wybiórczego ich stosowania, nadawania im innego znaczenia (zgodnego z polityką nowej władzy). Twierdzenia poparto przykładami zaczerpniętymi z praktyki funkcjonowania Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie.

Rozdział trzeci poświęcono organizacji wewnętrznej Izby, ze zwróceniem uwagi na różnice w stosunku do czasów przedwojennych. Omówiono w nim także reaktywację lubelskiej Izby w lipcu 1944 roku, aktywność w latach powojennych, nadzór, umiejscowienie w systemie administracji państwowej oraz relacji z władzami lokalnymi. Różnorodnej działalności Izby dedykowano rozdział czwarty – najobszerniejszy z całej pracy. Poszczególne podrozdziały starano się ułożyć tematycznie. Sprawy administracyjne od opiniodawczych rozróżniono wedle prostej zasady: do pierwszych zaliczono bieżące załatwianie spraw administracyjnych przez biuro Izby, a do drugich – opiniowanie projektów aktów prawnych, posunięć władz centralnych i lokalnych.

W ostatnim rozdziale zobrazowano proces znoszenia samorządu przemysłowo-handlowego, zakończony ustawą o CUDW z 7 marca 1950 roku. Stanowi on zarazem podsumowanie pracy i powtarza wybrane tezy z poprzednich rozdziałów. W aneksach umieszczono wykaz radców, pracowników oraz kilka dokumentów, obrazujących proces inwigilacji środowiska izbowców. Bibliografia zawiera wykaz zespołów archiwalnych, pozostałe źródła i literaturę. Autor, mając świadomość objętości pracy, zrezygnował z podania listy wykorzystanych aktów prawnych, mimo iż może być to uciążliwe dla czytelników. Użyto zbiorczego terminu „szkoły im. A. i J. Vetterów” na określenie tych placówek oświatowych objętych opieką Zgromadzenia Kupców m. Lublina. Dane aktów prawnych podano w przypisach inaczej niż regulują to „Zasady techniki prawodawczej”, gdyż dla lepszej orientacji czytelników wymieniano jednocześnie rok wydania danego publikatora urzędowego.

Jeśli chodzi o archiwalia, to oparto się przede wszystkim na zespole Izby P-H w Lublinie, przechowywanym w Archiwum Państwowym w Lublinie. Liczy on 623 jednostki, co daje 6,15 mb akt. W większości znajdują się tam uporządkowane akta powojenne, wraz z kompletem sprawozdań rocznych, kwartalnych i miesięcznych (z wyjątkiem przełomu lat 1949–1950). Akta nie zawierają pełnych informacji

personalnych na temat radców; albo ich nie gromadzono, albo nie zostały przekazane archiwum. Brakuje również akt osobowych pracowników. W niektórych wypadkach nie podawano numeracji kart ze względu na trudność z określeniem paginacji teczek.

Celowo sięgnięto do przykładowych i różnorodnych akt instytucji centralnych, zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Udało się odnaleźć dokumenty, świadczące o rzeczywistym celu likwidacji samorządu przemysłowo-handlowego, jaki przyświecał władzy ludowej. W Departamencie Ustawodawczym Ministerstwa Sprawiedliwości znajdują się zaś pisma, dotyczące ustawy o CUDW, w tym oryginał tekstu z podpisami Bolesława Bieruta, Józefa Cyrankiewicza i Hilarego Minca. Wiele archiwaliów – jak wynika z rozmów z archiwistami – nie było wykorzystywanych przez badaczy. Dotyczy to nie tylko akt centralnych ministerstw, ale i na przykład Biura Ekonomicznego PKWN.

Akty prawne odszukano zaś w Dzienniku Ustaw, Monitorze Polskim i biuletynach resortowych. Informacje uzupełniono danymi z baz: Lex, ISAP oraz Infor-lex-administracja.

Wykorzystano również czasopisma izb: „Wiadomości Gospodarcze” wydawane od listopada 1945 do listopada 1947 roku, „Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy” z lat 1949–1950 oraz „Kupiec Lubelski” – pismo Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Porównawczo sięgnięto do biuletynu Izby P-H w Rzeszowie pt.: „Przemysł i Handel Rzeszowski”. Przejrzano również: „Wiadomości Giełdowe” (obrazujące proces upaństwowienia giełd zbożowo-towarowych w powojennej Polsce) oraz „Życie Gospodarcze”. Ostatni z wymienionych periodyków skupiał przedwojennych ekonomistów i na jego łamach często poruszano problemy sektora prywatnego.

Świadomie nie nawiązano szerzej do prasy codziennej i tygodniowej. Jak wykazała Anna Landau-Czajka, tygodniki praktycznie nie przedstawiały problemów inicjatywy prywatnej. Informacje z dzienników użyto więc tylko do zobrazowania kampanii prasowej, poprzedzającej „bitwę o handel”. Sięgnięto do publikacji, opisujących różne aspekty okresu Polski Ludowej. Porównano prace pisane w czasach PRL (w tym wybitnie propagandowe) oraz po 1989 roku. Przydatne okazały się książki

---

³ Por. APL, IP-H Lublin, sygn. 616. Należy uważać na błędy w inwentarzu Izby dotyczące sygnatur 309–331. Natomiast w teczkach o sygn. 130 i 139 znajdują się dokumenty ze zjazdów izb, rozmaita korespondencja oraz akta personalne. Drobne niezgodności między tytułami teczek a zawartością pojawiają się też w innych jednostkach.

⁴ H. Chrościcka, *Akta Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (1 stycznia 1945 r. – 25 września 1950 r.)*, „Archeion” 1962, t. 38, s. 199; A. Kiełbicka, *Ważne źródła do historii gospodarczej – akta izb przemysłowo-handlowych*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1964, t. 26, s. 234.

⁵ A. Landau-Czajka, *Wyzyskiwacze czy wyzyskiwani? Obraz rzemieślnika w prasie lat 1945–1948*, „Dzieje Najnowsze” 1992, nr 3, s. 55.

i artykuły odnoszące się do historii politycznej, gospodarczej i społecznej. Skorzystano także z pozycji historycznoprawnych. Nie pominięto opracowań, dotyczących dziejów Lublina i Lubelszczyzny oraz poszczególnych izb (np. krakowskiej). Na rynku wydawniczym brakuje natomiast najnowszych opracowań, poświęconych gospodarce województwa lubelskiego po 1944 roku.

Rozwijają się za to badania nad dziejami samorządu gospodarczego. Nieprzerwanie na tym polu działa zespół naukowców poznańskich skupionych wokół Prof. Stanisława Wykrętowicza, z którymi piszący te słowa ma przyjemność współpracować. Ukazała się książka K. Bandarzewskiego, *Samorząd gospodarczy w prawie polskim. Studium prawne*, Kraków 2014, ss. 330. Tomasz Osiński opublikował pierwsze powojenne sprawozdanie lubelskiej Izby: *Powojenne problemy społeczno-gospodarcze Lubelszczyzny lat 1944–1945 w świetle sprawozdania Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie*, „Res Historica” 2015, t. 39, s. 275-307. Anna Szustek wydała dwa tomy w serii „Spór o Koncepcje Samorządu Gospodarczego w Polsce (1918–1939)”.

W rozprawie odwołano się do szczegółowych przykładów, zaczerpniętych z opracowanych akt. Autor jest bowiem zdania, iż przy opisie instytucji publicznej (jaką była Izba P-H w Lublinie) badacz powinien zejść z ogólnego poziomu, na przykład sprawozdań rocznych, na szczebel szczegółowych dokumentów, ukazujących realia funkcjonowania badanej placówki. Kończąc, niżej podpisany wyraża nadzieję, iż niniejsza praca przyczyni się do wzbogacenia wiedzy na temat dziejów samorządu gospodarczego w Polsce, jak też Lubelszczyzny.

Karol Dąbrowski, sierpień 2016

Rozdział 1. Przemiany samorządu przemysłowo-handlowego na ziemiach polskich w latach 1918–1944

1.1. Izby przemysłowo-handlowe na ziemiach polskich przed rokiem 1927

Institucja izb przemysłowo-handlowych była znana w Polsce już w XIX wieku. Na terenie Księstwa Warszawskiego utworzono w 1809 roku rady handlowe, zaś w Królestwie Polskim w 1817 roku izby handlowe i rękodzielnicze. Zostały zlikwidowane po powstaniu listopadowym. Od połowy XIX wieku izby handlowe działały w Prusach i Galicji. Nie istniały zaś w Królestwie Polskim. Tam działalność rozwijały: Stowarzyszenie Kupców Polskich, Towarzystwo Przemysłowców, giełdy pieniężne w Łodzi i Warszawie⁶.

Po roku 1918 izby handlowe i przemysłowo-handlowe funkcjonowały w byłym zaborze pruskim i austriackim. Mimo prób nie powołano ich na ziemiach b. Królestwa Polskiego. Działalność izb w b. zaborze pruskim regulowały między innymi przepisy:

- Rozporządzenia królewskiego z dnia 11 lutego 1848 roku o utworzeniu izb handlowych⁷.
- Rozporządzenia pruskiego ministra przemysłu i handlu z dnia 20 stycznia 1851 roku o utworzeniu Izby Handlowej w Poznaniu⁸.
- Rozporządzenia z dnia 17 lipca 1852 roku o utworzeniu Izby Handlowej w Toruniu⁹.

---

⁶ Zob. S. Cyganek, *Izby przemysłowo-handlowe w Polsce i Niemczech*, Poznań 2004, s. 11; M. Grzelak, R. Kmiecik, *Ustrój i zadania samorządu gospodarczego*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, red. S. Wykrętowicz, Poznań 2012, s. 251; T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza*, Kraków 2003, s. 7; B. Kłapkowski, *Zrzeszenia przedsiębiorstw w przemyśle górniczym i fabrycznym ziem polskich*, t. 1: *Izby i stowarzyszenia*, Warszawa 1935, s. 52; R. Kmiecik, *Geneza i rozwój samorządu gospodarczego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku” 1999, vol. 11, s. 53; id., *Samorząd gospodarczy w Polsce. Rozważania na temat modelu ustrojowego*, Poznań 2004, s. 47; B. Pełka, *Organizacja i historia Łódzkiej Giełdy Pieniężnej i jej akta (1899–1939)*, „Archeion” 1967, t. 42, s. 155; S. Wykrętowicz, *Powstanie i rozwój izb przemysłowo-handlowych w Europie i w Polsce*, [w:] *Obywatelski projekt ustawy o izbach przemysłowo-handlowych w Polsce. Spór o ustrój prawny*, Poznań 2007, s. 29; id., *Powstanie i rozwój samorządu gospodarczego w Europie i w Polsce*, [w:] *Spór o samorząd gospodarczy w Polsce*, red. S. Wykrętowicz, Poznań 2005, s. 10; id., *Samorząd jako wyraz demokracji obywatelskiej*, [w:] *Samorząd w Polsce...*, s. 32; A. Zarzycki, *Wielkopolska Izba Przemysłowo-Handlowa. Tradycja i współczesność 1851–2001*, Poznań 2001, s. 6.

⁷ *Verordnung über die Errichtung von Handelskammern vom 11. Februar 1848 (Nr. 2935, S. 63)*, [w:] *Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten 1848*, Berlin 1848 (dostęp w GoogleBooks).

⁸ *Erlaß betreffend die Errichtung einer Handelskammer für die Stadt Posen* (<http://territorial.de/reich/wirtschaft/geschi.htm>).

⁹ *Erlaß betreffend die Errichtung einer Handelskammer für die Stadt Thorn* (<http://territorial.de/reich/wirtschaft/geschi.htm>).

Rozdział 1. Przemiany samorządu przemysłowo-handlowego...

- Ustawy z dnia 24 lutego 1870 roku o izbach handlowych, zmienionej ustawą z 19 sierpnia 1897 roku¹⁰.
- Rozporządzenia Ministra b. dzielnicy pruskiej z dnia 25 listopada 1919 roku w przedmiocie izb przemysłowo-handlowych w b. dzielnicy pruskiej¹¹.
- Rozporządzenia Ministra b. dzielnicy pruskiej z 19 listopada 1920 roku w sprawie przyłączenia części powiatów namysłowskiego i sycowskiego do obwodu Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu¹².
- Rozporządzenia Ministra b. dzielnicy pruskiej z dnia 10 grudnia 1920 roku dotyczące rozszerzenia mocy obowiązującej rozporządzenia z dnia 25 listopada 1919 roku w przedmiocie Izb Przemysłowo-Handlowych w b. dzielnicy pruskiej na obszarze położonym poza byłą linią demarkacyjną¹³.
- Rozporządzenia Ministra b. dzielnicy pruskiej z 30 sierpnia 1921 roku w przedmiocie rozgraniczenia obwodów Izb Przemysłowo-Handlowych w b. dzielnicy pruskiej¹⁴.
- Rozporządzenia Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 27 czerwca 1922 roku o ustanowieniu Izby Handlowej w Katowicach¹⁵.
- Rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 16 lutego 1927 roku o uprawnieniu Ministra Przemysłu i Handlu do przedłużania okresu trwania mandatów członków izb przemysłowo-handlowych w b. dzielnicy pruskiej¹⁶.

Izby na terenie dawnego zaboru austriackiego i w dawnym Księstwie Cieszyńskim posiadały swoje umocowanie między innymi w:

- Rozporządzeniu ministra handlu z dnia 26 marca 1850 roku¹⁷.

---

¹⁸ *Gesetz über die Handelskammern vom 24. Februar 1870* (Nr 7605, S. 134), [w:] *Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten 1870*, Berlin 1870 (dostęp w GoogleBooks); *Gesetz, betreffend die Abänderung des Gesetzes über die Handelskammern vom 24. Januar 1870* (Nr. 9938, S. 343), [w:] *Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten 1894*, Nr. 37 vom. 30. August 1897 (dostęp w Elbląskiej Bibliotece Cyfrowej).

¹⁹ „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej” 1919, Nr 67, poz. 165 (w zasobach Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej).

²⁰ Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej 1920, Nr 80, poz. 543.

²¹ Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej 1920, Nr 80, poz. 542.

²² Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej 1921, Nr 28, poz. 187.

²³ Dz.U. RP 1922, Nr 53, poz. 487.

²⁴ Dz.U. RP 1927, Nr 14, poz. 107 oraz rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 15 lutego 1928 r. (Dz.U. RP 1928, Nr 13, poz. 153).

²⁵ *Verordnung des Handelsministeriums vom. 26 März 1850* (Nr. 168, S. 82), [w:] „Allgemeines Landes-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau” 1850; *Verordnung des Handelsministeriums vom 26. März 1850, wodurch das von Sr. Majestät mit der Allerhöchsten Entschlietzung vom 18. März 1850 sanctionirte provisorische Gesetz über die Errichtung von Handels- und Gewerbekammern kundgemacht wird* (Nr. 122, S. 711), [w:] „Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich” 1850, Nr. 34 (dostęp online w Austriackiej Bibliotece Narodowej).

Rozdział 1. Przemiany samorządu przemysłowo-handlowego...

- Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 września 1852 roku w sprawie powiadamiania izb handlowych i przemysłowych o postępowaniach upadłościowych i karnych¹⁸.
- Ustawie z dnia 29 czerwca 1868 roku o organizacji izb handlowych i przemysłowych¹⁹.
- Ustawie z dnia 27 marca 1874 roku o opłatach od orzeczeń arbitrażowych²⁰.
- Ustawie z dnia 27 grudnia 1899 roku i rozporządzeniu cesarskim z 24 października 1900 roku²¹.
- Ustawie nowelizującej z dnia 30 czerwca 1901 roku²².
- Rozporządzeniu z dnia 15 listopada 1914 roku o przedłużeniu funkcji członków izb²³.
- Uchwale Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z dnia 8 lipca 1919 roku.
- Rozporządzeniu z dnia 15 lipca 1919 roku Wydziału Górniczo-Przemysłowo-Handlowego i Wydziału Skarbowego Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego w sprawie utworzenia Izby Handlowej i Przemysłowej w Bielsku²⁴.
- Rozporządzeniu Prezydenta RP z dnia 14 marca 1928 roku w sprawie zmiany obowiązującej w województwach krakowskim, lwowskim, stanisławowskim i tarnopolskim oraz w cieszyńskiej części województwa śląskiego ustawy z dnia 29 czerwca 1868 roku o organizacji izb handlowych i przemysłowych²⁵.

Dlatego też przed rokiem 1927 na terytorium RP funkcjonowało dziewięć izb w:

1. Bielsku (1919),
2. Brodach (1850),

¹⁸ *Verordnung des Justizministeriums, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme der Militärgränze, womit den Gerichtsbehörden, im Einverständnisse mit dem Handelsministerium aufgetragen wird, den Handels- und Gewerbekammern in einigen Fällen den Erfolg von Conkurs- und strafrechtlichen Verhandlungen wider Handels- und Gewerbsleute mitzutheilen* (Nr. 179, s. 811), „Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich“ 1852, Nr. 55.

¹⁹ *Gesetz, betreffend die Organisierung der Handels- und Gewerbekammern* (Nr. 85, S. 249), „Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich“ 1868, Nr. 34 (dostęp online w Austriackiej Bibliotece Narodowej).

²⁰ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder“ 1874, Nr. 8, S. 27 (ustawa nr 29).

²¹ *Gesetz, womit eine transitorische Verfügung zu dem Gesetze vom 29. Juni 1868, R. G. Bl. Nr. 85, betreffend die Organisierung der Handels- und Gewerbekammern, getroffen wird* (Nr. 114, S. 1287), „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“ 1899, Nr. 272; *Kaiserliche Verordnung, womit die Geltungsdauer der mit dem Gesetze vom 27. December 1899, R. G. Bl. Nr. 272, getroffenen transitorischen Verfügung, betreffend die Handels- und Gewerbekammern, verlängert wird* (Nr. 180, S. 493), „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“ 1900, Nr. 76.

²² *Gesetz, womit das Gesetz vom 29. Juni 1868, R. G. Bl. Nr. 85, betreffend die Organisierung der Handels- und Gewerbekammern, theilweise abgeändert wird* (Nr. 103, S. 299), „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“ 1901, Nr. 45.

²³ *Kaiserliche Verordnung vom 15. November 1914, womit die Funktionsdauer der am 31. Dezember 1914 ausscheidenden wirklichen Mitglieder der Handels- und Gewerbekammern verlängert wird* (Nr. 319, S. 1195), „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder“ 1914, Nr. 173.

²⁴ Dziennik Urzędowy Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego 1919, Nr 12, poz. 141 i 142.

²⁵ Dz.U. RP 1928, Nr 31, poz. 300.

3. Bydgoszczy (1875),
4. Grudziądzu (1899),
5. Katowicach (1922),
6. Krakowie (1850),
7. Lwowie (1850),
8. Poznaniu (1851),
9. Toruniu (1852).

Izby w zaborze pruskim reprezentowały interesy przemysłowców i kupców. Wykonywały działalność opiniodawczą i sprawozdawczą dla władz (np. w sprawach taryf przewozowych, podatków i ubezpieczeń). Prowadziły rejestr handlowy i kontrolowały księgi rachunkowe. Wystawiały świadectwa pochodzenia towarów. Wydawały opinie o zwyczajach handlowych i cenach. Mianowały maklerów, rzeczoznawców dla osób prywatnych i instytucji publicznych, a także sędziów handlowych. Organizowały sądy polubowne i nadzorowały giełdy towarowe. Zajmowały się kursami kupieckimi, wspierały szkolnictwo zawodowe, organizowały wystawy i targi²⁶.

Izby z zaboru austriackiego miały podobne kompetencje. Główna różnica polegała na tym, iż swe uprawnienia rozciągały także na rzemieślników. Reprezentowały więc interesy trzech branż gospodarczych: przemysłu, handlu i rzemiosła. Posiadały ściślejsze uprawnienia administracyjne w zakresie – jak można by powiedzieć – publicznego prawa gospodarczego, w tym opiniowania koncesji i wydawania zaświadczeń. Prowadziły rejestr wzorów przemysłowych. Miały ponadto wpływ na nominację ławników sądów przemysłowych, sędziów handlowych oraz członków rad giełdowych²⁷.

1.2. Izby przemysłowo-handlowe w latach 1927–1939

Ujednoczenie ustawodawstwa, dotyczącego samorządu przemysłowo-handlowego nastąpiło dzięki wydaniu rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 15 lipca 1927 roku o izbach przemysłowo-handlowych²⁸. W województwie śląskim zaczęło obowiązywać sześć lat później – od 1933 roku²⁹. Dlatego też Izba P-H w Katowicach

---

²⁶ A. Zarzycki, op. cit., s. 19.

²⁷ T. Kargol, op. cit., s. 62.

²⁸ Dz.U. RP 1927, Nr 67, poz. 591 (tekst jednolity: Dz.U. RP 1936, Nr 45, poz. 335) oraz nowelizacje z 10 marca 1932 r. (Dz.U. RP 1932, Nr 29, poz. 292), 24 marca 1933 r. (Dz.U. RP 1933, Nr 25, poz. 210), 20 marca 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 26, poz. 203) i 28 grudnia 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 110, poz. 976).

²⁹ Dz.U. RP 1933, Nr 56, poz. 428; Nr 56, poz. 429.

różniła się organizacyjnie od innych izb³⁰. W 1938 roku rozciągnięto zaś jego moc obowiązującą na teren Zaolzia³¹.

Zgodnie z nim izby reprezentowały interesy gospodarcze przedsiębiorców. Zrzeszały przedsiębiorstwa prywatne, państwowe, komunalne oraz spółdzielcze. Były instytucjami samorządu gospodarczego, posiadały osobowość publicznoprawną oraz prywatnoprawną. Prywatnoprawna osobowość izb przejawiała się w możliwości nabywania praw i zaciągania zobowiązań, pozywania i bycia pozywanym (np. przez swoich pracowników do sądu pracy). Natomiast osobowość publicznoprawna ujawniała się w posiadaniu uprawnień władczych, władztwa administracyjnego, czyli możliwości jednostronnego kształtowania praw i obowiązków adresatów izbowych decyzji. Posiadały przymusowy charakter, który wynikał z nabywania członkostwa w izbach z mocy samego prawa, z chwilą rozpoczęcia działalności gospodarczej.

Nawiązując do pojęcia samorządu i samorządu gospodarczego, izbę przemysłowo-handlową można określić jako wspólnotę samorządową samorządu gospodarczego, wyodrębnioną i określoną przez przepisy powszechnie obowiązującego prawa grupę społeczną (tj. przedsiębiorców), w której członkostwo powstaje z mocy prawa, powołaną do wykonywania zadań z zakresu administracji publicznej, które to zadania realizuje samodzielnie w formach właściwych dla administracji publicznej (w tym wydając decyzje administracyjne), posiadającą organizację ustaloną prawem, o charakterze przedstawicielskim, kontrolowaną przez grupę, podlegającą nadzorowi ze strony państwa (Ministra Przemysłu i Handlu), ponoszącą odpowiedzialność za swoje działania, a oprócz zadań zleconych wykonującą zadania własne (np. opiekę nad szkołami) oraz posiadającą osobowość prawną. Tym sposobem można odróżnić samorząd (jako samodzielne zarządzanie sprawami publicznymi przez wspólnotę samorządową) od wspólnoty samorządowej.

Rozporządzenie z 1927 roku regulowało także sprawy utworzenia izb, określenia siedzib i okręgów, zniesienia, tj. całkowitej likwidacji oraz rozwiązania, tzn. „zwolnienia” wszystkich radców i przeprowadzenia ponownych wyborów (art. 1 i nast. rozporządzenia o izbach z 15 lipca 1927 r.).

Nadzór nad izbami sprawował Minister Przemysłu i Handlu, który mógł decydować o zmianach granic okręgu, nadawać regulamin wyborczy, zatwierdzać statut, mianować komisarza wyborczego, dyrektora i 1/10 radców (tzw. radców

---

³⁰ J. Kuciński, *Ujednoczenie ustawodawstwa w zakresie samorządu przemysłowo-handlowego w Polsce (1927–1939)*, „Acta Universitatis Lodziensis, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Ekonomiczne” seria III 1977, zes. 4, s. 21.

³¹ Dz.U. RP 1938, Nr 78, poz. 533 i 534; Nr 90, poz. 612.

z nominacji), zatwierdzać projekt budżetu i zamknięcia rachunkowe, żądać przedłożenia protokołów zebrań plenarnych i przyjmować sprawozdania izb. Izby mogły być również kontrolowane przez Najwyższą Izbę Kontroli.

Izby przemysłowo-handlowe zgodnie z art. 4 rozporządzenia o izbach:

- a) reprezentowały interesy osób i podmiotów prowadzących działalność gospodarczą: prywatnych, komunalnych, państwowych i spółdzielczych,
- b) opiniowały projekty aktów prawnych i poczynań władz, przedstawiały własne spostrzeżenia w sprawach, które uznawały za ważne dla życia gospodarczego,
- c) stawiały wnioski w zakresie traktatów handlowych i polityki zagranicznej państwa,
- d) tworzyły, utrzymywały, popierały instytucje służące rozwojowi życia gospodarczego, tj.: izby polsko-zagraniczne, giełdy, porty, instytuty badawcze, muzea, wystawy, targi, biura informacyjne, kolejowe i celne,
- e) zakładały, prowadziły i popierały szkoły zawodowe, kształcące i kursy, opiniowały programy szkół zawodowych oraz doradzały władzom oświatowym w sprawach szkolnictwa zawodowego,
- f) wyznaczały rzeczoznawców, biegłych rewidentów, biegłych księgowych, brakarzy, dyspaszerów oraz maklerów okrętowych³²,
- g) delegowały przedstawicieli do instytucji rządowych lub samorządowych (doradczych i opiniodawczych),
- h) proponowały kandydatów na sędziów handlowych, ławników sądów pracy, członków komisji podatkowych, zarządców ugodowych i przymusowych, nadzorców sądowych itp.,
- i) wystawiały opinie i zaświadczenia o istniejących zwyczajach handlowych oraz cenach,
- j) wydawały świadectwa o pochodzeniu towarów i innych, zaświadczenia dotyczące obrotu handlowego i przedsiębiorstw (np. legitymacje dla przedstawicieli handlowych, zaświadczenia paszportowe),
- k) tworzyły sądy arbitrażowe,
- l) prowadziły kataster przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych,
- m) zbierały dane statystyczne, prowadziły badania ankietowe i składały władzom nadzorczym sprawozdania,
- n) wykonywały czynności zlecone przez władze rządowe³³.

---

³² Zob. rozporządzenie Ministra PiH z dnia 14 grudnia 1928 r. o układaniu list biegłych rewidentów (Monitor Polski 1928, Nr 294, poz. 720).

³³ Por. też: A.S., *Izby przemysłowo-handlowe*, „Przewodnik Przemysłu i Handlu Polskiego” 1928, s. 141 oraz 1929, s. 170; B. Kłapkowski, *Zrzeszenia przedsiębiorstw...*, s. 169; informacje prasowe: „Przegląd Handlowy” 1927, nr 13, s. 2; „Wiadomości Gospodarcze” 1927, nr 16, s. 14.

Czynności zleconych tyczyło się zdanie ostatnie art. 4 rozporządzenia o izbach, które brzmiało: „Izby spełniają również inne przekazane ustawami i rozporządzeniami czynności, w szczególności z zakresu działania odpowiednich władz państwowych, bądź w zupełności, bądź w zastępstwie, bądź ku pomocy wymienionych władz”. Wkraczały więc w obszar życia gospodarczego na mocy ustaw i rozporządzeń uzupełniając, zastępując bądź wspomagając władze publiczne. Do swego działania wymagały więc delegacji ustawowej bądź podustawowej, a nie na przykład przepisów wewnętrznie obowiązujących. Artykuł 4 był więc przepisem ramowym, którego postanowienia izby wypełniały swą działalnością.

Należy wyjaśnić, że dyspaszer był to rzeczoznawca oceniający straty poniesione podczas awarii statku, dzielący je pomiędzy właścicielem ładunku i właścicielem statku. Rozliczenie strat między ubezpieczonym, a towarzystwem ubezpieczeń morskich nazywano „dyspaszą”. Natomiast brakarze zajmowali się przeglądem, sortowaniem i sprawdzaniem jakości towarów. Znani byli między innymi brakarze drzewni³⁴.

Maklerzy okrętowi zawodowo pośredniczyli w zawieraniu umów z zakresu morskiego prawa handlowego (np. przewozu ładunków). Działali w obrocie morskim w interesie innych osób, szczególnie armatora, jako pośrednicy, agenci, komisanci czy doraźni pełnomocnicy. Powierzano im załatwianie formalności związanych z wypłynięciem i wyptynięciem statku z portu, a także spraw celnych i wystawianie konosamentów (dokumentów potwierdzających przyjęcie ładunku na statek, zawierających zobowiązanie wydania ładunku uprawnionemu odbiorcy w porcie przeznaczenia). Przygotowywali również materiały dla dyspaszerów, potrzebne dla ustalenia wysokości odszkodowania. Mogli także przyjmować zlecenia od spedytora, chociażby na wyszukanie statku o odpowiednim tonażu dla zabrania danego ładunku. Makler mógł działać jako jednoosobowy przedsiębiorca (w ówczesnej nomenklaturze określany był wówczas kupcem)³⁵.

Prezes Związku Izb P-H i Izby warszawskiej Czesław Klarner wyróżniał trzy zakresy działania samorządu przemysłowo-handlowego:

a) wpływanie na politykę gospodarczą państwa (np. przez opiniowanie ustaw, delegowanie przedstawicieli do gremiów rządowych),

---

³⁴ Zob. *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980, s. 167.

³⁵ Zob. W. Sowiński, *Krótki wykład z prawa handlowego morskiego*, Warszawa 1936, s. 19; id., *Zarys morskiego prawa handlowego*, Gdańsk-Bydgoszcz-Szczecin 1946, s. 34.

- b) wykonywanie administracji publicznej, we własnym zakresie lub na zlecenie organów administracji rządowej,
- c) ułatwianie rozwoju życia gospodarczego³⁶.

Jan Kozarski – urzędnik ministerialny, który brał udział w opracowaniu rozporządzenia o izbach – uzupełniał ten katalog o ustalanie długookresowych programów gospodarczych i propagowanie ich³⁷.

Przedsiębiorcy i ich stowarzyszenia, sądy, władze rządowe i samorządowe, instytucje publiczne i społeczne miały obowiązek współdziałania z izbami. Dotyczyło to szczególnie przekazywania informacji statystycznych (art. 5 rozporządzenia po nowelizacji z 1932 r.). Dlatego też prezes izby mógł nałożyć karę grzywny na przedsiębiorców, odmawiających udzielania izbie potrzebnych danych. Po roku 1932 karę grzywny zastąpiono karą porządkową. Odwołania rozpatrywał Minister Przemysłu i Handlu (art. 6).

Zgodnie z art. 7 rozporządzenia każda z przedwojennych izb posiadała własny statut. Składał się z dwóch części: regulaminu wyborczego i postanowień organizacyjnych. Regulamin wyborczy nadawał Minister PiH po zasięgnięciu opinii izby (gdy izba już istniała, jak w województwie krakowskim) lub organizacji społeczno-gospodarczych (gdy tworzył nową izbę). Drugą część statutu i ewentualne zmiany obydwu części uchwałała izba samodzielnie, ale jej uchwały wymagały zatwierdzenia przez Ministra Przemysłu i Handlu. Postanowienia części drugiej statutu powtarzały i konkretyzowały przepisy rozporządzenia o izbach.

Regulaminy wyborcze izb były prawie identyczne³⁸. Izba P-H w Lublinie otrzymała regulamin mocą rozporządzenia Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 30 lipca 1928 roku. Został zmieniony uchwałą Izby z 5 czerwca 1934 roku, zatwierdzoną 28 czerwca 1934 roku³⁹. Część druga statutu, czyli tzw. postanowienia organizacyjne,

³⁶ Zob. Cz. Klarner, *Izby przemysłowo-handlowe w Polsce*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze)*, red. E.J. Reyman, t. 2, Warszawa 1937, s. 791. Katalog Cz. Klarnera przyjął J. Senkowski, *Samorząd gospodarczy*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 394).

³⁷ Zob. *Rozporządzenie Prez. RP o izbach przemysłowo-handlowych z dnia 15 lipca 1927*, oprac. J. Kozarski, „Zbiór Ustaw Polskich” t. 10, Poznań 1927, s. 56.

³⁸ Regulamin wyborczy Izby P-H w Poznaniu (Mon. Pol. 1928, Nr 169, poz. 335; 1934, Nr 181, poz. 242; 1939, Nr 182–192); w Łodzi (Mon. Pol. 1928, Nr 171, poz. 342; 1934 Nr 196, poz. 226; 1939, Nr 182, poz. 444); w Wilnie (Mon. Pol. 1928, Nr 174, poz. 354; 1934, Nr 171, poz. 228; 1939, Nr 183, poz. 450); w Sosnowcu (Mon. Pol. 1928, Nr 172, poz. 346; 1934, Nr 164, poz. 217; 1939, Nr 183, poz. 449); we Lwowie (Mon. Pol. 1928, Nr 192, poz. 423; 1934, Nr 168, poz. 224 i Nr 190, poz. 248; 1939, Nr 188, poz. 466); w Gdyni (Mon. Pol. 1931, Nr 139, poz. 209 i 210; 1934, Nr 157, poz. 207; 1939, Nr 192, poz. 473).

³⁹ Protokoły nr 46/4 z 10 lipca 1933 r., nr 52/3 z 5 czerwca 1934 r., nr 91/2 z 22 marca 1939 r., nr 92/3 z 19 kwietnia 1939 r., [w:] *Księga protokółów Prezydium Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie 1929–1950*, s. 125, 138, 292–304 (APL, IP-H Lublin, sygn. 4).

została zmieniona wiosną 1939 roku⁴⁰. Izba wydawała drukiem poszczególne części statutów, które zachowały się w lubelskich bibliotekach⁴¹.

Jeśli chodzi o ustrój przedwojennych izb, to w pierwszej kolejności należy omówić organizację zebrania plenarnego. W jego skład wchodził wszyscy radcowie danej izby. Zebrania dzieliły się na zwyczajne i nadzwyczajne. Zwyczajne miały odbywać się przynajmniej cztery razy do roku (raz na kwartał). W praktyce radcowie nie spotykali się tak często. Natomiast nadzwyczajne mogło zostać zwołane w każdym czasie na żądanie Ministra Przemysłu i Handlu, 1/3 radców lub prezesa izby (art. 26 ust. 1 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz § 3 cz. II statutu lubelskiej Izby).

Zebranie podejmowało decyzje w formie uchwał. Do ich ważności wymagana była obecność co najmniej 1/3 radców. Zapadały bezwzględną większością głosów. W razie równości głosów rozstrzygał przewodniczący zebrania, czyli prezes izby lub osoba pełniąca jego obowiązki. Ważniejsze uchwały izby, dotyczące statutu izby, pozbawienia radcostwa, zapadały większością 2/3 głosów w obecności 2/3 radców (art. 26 ust. 2 i 3 rozporządzenie o izbach z 1927 r. oraz § 3 ust. 5 cz. II statutu lubelskiej Izby).

Zebrania plenarne były z zasady jawne. Poufność obrad wprowadzano, gdy tak zarządził prezes, zażądała większość obecnych na zebraniu radców lub przedmiotem obrad były „sprawy osobiste” któregoś z radców. Zebrania obradowały według ustalonego porządku dziennego oraz zajmowały się sprawami nagłymi. Z obrad sporządzano protokół, zaś z obrad jawnych dodatkowo ogłaszano sprawozdanie. Protokół przesyłano radcom w celu zgłoszenia ewentualnie sprostowań oraz Ministrowi Przemysłu i Handlu (art. 26 ust. 5 i 7 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz § 3 ust. 7 cz. II statutu lubelskiej Izby). Jak wynika z dostępnych źródeł, w historii lubelskiej Izby ani razu nie zarządzono poufności obrad.

W statucie Izby lubelskiej (analogicznie jak w statutach innych izb) zebraniu plenarnemu przyznano prawo do (§§ 4 i 32 cz. II statutu Izby):

- uchwalania wniosków do władz,
- wyrażania opinii o projektach aktów ustawodawczych i przedstawiania własnych projektów,
- uchwalania postulatów dotyczących traktatów handlowych,

---

⁴⁰ Monitor Polski 1928, Nr 173, poz. 351; 1934, Nr 156, poz. 206; 1939, Nr 182, poz. 445.

⁴¹ Zob. *Statut Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie część I. Regulamin wyborczy*, Lublin 1934; *Statut Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie część II*, Lublin 1929; *Statut Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie. Część II*, Lublin 1939; egzemplarz cz. II statutu z pieczęcią MPIH (APL, IP-H Lublin, sygn. 4).

- wyrażania opinii w sprawach oświatowych,
- postanawiania o utworzeniu, utrzymywaniu i popieraniu instytucji mających znaczenie społeczno-gospodarcze,
- uchwalania i zmieniania drugiej części statutu, regulaminu obrad zebrań plenarnych, regulaminu sądu polubownego, regulaminów przyznawania medali i dyplomów izbowych, regulaminu opłat za czynności Izby, a także statutu urzędniczego, regulaminu wynagrodzeń (statutu pensyjnego), statutu służbowego oraz statutu emerytalnego dla pracowników biura,
- kooptowania nowych radców,
- pozbawiania radcostwa,
- powoływania i odwoływania korespondentów izbowych,
- wybierania Komisji Rewizyjnej,
- powoływania komisji niestałych i ustalania składu komisji stałych,
- uchwalania budżetu i jego zmian oraz przepisów dotyczących funduszy specjalnych (w związku z zakupem, budową nieruchomości itp.),
- decydowania o nabyciu, zbyciu i obciążeniu nieruchomości izbowych (za zgodą Ministra Przemysłu i Handlu),
- decydowania o zaciągnięciu zobowiązań obciążających budżet na lata następne (za zgodą Ministra Przemysłu i Handlu).

Radcowie pracowali w sekcjach. Ustawowo istniały dwie sekcje: przemysłowa i handlowa. Statut mógł ustalić większą liczbę sekcji, „uwzględniając gałęzie gospodarcze o wybitnym znaczeniu w okręgu izby”. Dla przykładu w Izbie sosnowieckiej utworzono dodatkową sekcję górniczą, w Gdyni sekcję żeglugowo-portową, zaś w Warszawie sekcję bankowo-ubezpieczeniową. W Lublinie istniały dwie sekcje: przemysłowa i handlowa. Były równe i liczyły po 25 radców z wyboru, czyli wybranych bezpośrednio przez przedsiębiorców i zrzeszenia gospodarcze. Podobnie było we Lwowie, zaś inaczej w Wilnie, gdzie sekcja handlowa liczyła 35 radców, a przemysłowa 25. Wynikało to z braku większego przemysłu na Kresach Północno-Wschodnich II RP⁴².

Sekcje Izby lubelskiej mogły obradować osobno lub wspólnie. Każda wybierała dwóch wiceprezesów, z których jeden zostawał przewodniczącym sekcji. Uchwały sekcji przedkładano prezesowi, przekazywano zebraniu plenarnemu lub komisjom izbowym. W razie gdyby uchwała jednej z sekcji była niezgodna ze stanowiskiem innej sekcji i zebrania plenarnego, załączano ją do protokołu zebrania i przesyłano Ministrowi

---

⁴² Art. 25 rozporządzenia o izbach p-h z 1927 r.; § 2 regulaminu wyborczego Izby lubelskiej; regulamin wyborczy Izby P-H we Lwowie oraz Izby P-H w Wilnie.

Rozdział 1. Przemiany samorządu przemysłowo-handlowego...

Przemysłu i Handlu (§§ 10–14 cz. II statutu Izby). Teoretycznie mogło się tak zdarzyć, gdyby Izba debatowała nad sprawami różniącymi kupców i przemysłowców, np. kartelowymi.

Izbę reprezentował prezes, który czuwał nad wykonaniem uchwał Izby, przestrzegał „aby izba działała we właściwym sobie zakresie, zgodnie z przepisami (...) rozporządzenia i statutu”, ustalał przedmiot i porządek obrad, przewodniczył plenarnym zebraniom, był odpowiedzialny za działalność biura i dyrektora. Rozstrzygał także spory kompetencyjne między organami wewnętrznymi Izby (np. komisjami), przedstawiał wnioski dotyczące pozbawienia radcostwa, delegował radców do wykonania określonych czynności w imieniu Izby. Mógł uczestniczyć w obradach sekcji i komisji Izby z prawem głosu (z wyjątkiem Komisji Rewizyjnej). Zatrudniał personel biura na wniosek dyrektora i wyznaczał jego zastępcę. Był przełożonym dyrektora i wszystkich pracowników.

Do jego uprawnień należało również załatwianie wszystkich spraw nienależących do kompetencji zebrania plenarnego czy prezydium. Wprowadzono więc zasadę kompetencji domniemanych prezesa izby. W razie potrzeby prezesa miał zastępować jeden z członków prezydium. Prezes pełnił swój urząd honorowo.

Po nowelizacji w 1932 roku mocą statutu lub uchwałą plenarnego zebrania można było przekazać prezesowi rozstrzyganie pewnych kategorii spraw (taka uchwała przypominała pełnomocnictwo rodzajowe) lub załatwianie konkretnych spraw (na wzór pełnomocnictwa jednorazowego)⁴³.

Do momentu powołania Związku Izb P-H rozporządzenie o izbach przewidywało możliwość odbywania wspólnych obrad prezesów izb. Celem spotkań mogło być uzgodnienie stanowiska w określonej sprawie; przykładowo wypracowanie wspólnej opinii odnośnie rządowego projektu ustawy (art. 29 rozporządzenia o izbach z 1927 r. w pierwotnym brzmieniu).

Prezes i wiceprezesi tworzyli prezydium Izby. Wiceprezesów było czterech, po dwóch z każdej sekcji. Prezydium mogło zostać uzupełnione o dwóch do czterech radców i wówczas zwane było zarządem. Innymi słowy, zarząd to poszerzone prezydium. Jednak radcowie musieli zdecydować: czy powołają prezydium, czy zarząd; gdyż rozporządzenie o izbach nie przewidywało równoczesnego istnienia obydwu tych organów.

Prezydium wypowiadało się w imieniu Izby w sprawach niecierpiących zwłoki; rozstrzygało sprawy wewnętrzne, administracyjne, dotyczące majątku Izby, niezastrzeżone do kompetencji zebrania plenarnego. Nadzorowało prowadzone przez

---

⁴³ Art. 22 ust. 2 rozporządzenia o izbach p-h z 1927 r.; art. 22 ust. 3 po nowelizacji z 1932 r. oraz § 8 cz. II statutu Izby lubelskiej.

Izbę instytucje i szkoły; układało projekt budżetu; zatwierdzało regulaminy sekcji i komisji; uchwalało regulamin powoływania rzeczoznawców, biegłych i kontrolerów izbowych; ustalało wysokość diet dla radców; odpowiadało na interpelacje radców; przedstawiało kandydatów na korespondentów Izby; delegowało przedstawicieli Izby do różnych gremiów; przedstawiało zebraniu plenarnemu wnioski w sprawie medali i dyplomów; przypominało radcom o ich obowiązkach statutowych (w razie np. opuszczania zebrań plenarnych bez usprawiedliwienia); zajmowało się sprawą ustalenia zwyczajów handlowych oraz składało sprawozdania plenarnemu zebraniu, przed którym było odpowiedzialne (art. 22-23 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz §§ 5-7 cz. II statutu lubelskiej Izby). Widać więc, że kompetencje prezydium były szeroko zakreślane, uzupełniały i jednocześnie ograniczały uprawnienia prezesa.

W ramach Izby działały komisje. Tworzone były przez zebranie plenarne. Dzieliły się na stałe oraz niestałe. W ich skład wchodził radcowie oraz osoby spoza Izby zaproszone w charakterze doradców. W komisjach stałych zapewniano udział radców ze wszystkich sekcji. Oznaczało to, że nawet w sekcji drobnego handlu mógł znajdować się radca sekcji przemysłowej. Komisje nie mogły samodzielnie przedstawiać swoich uchwał, na przykład władzom rządowym, lecz przedkładały je prezesowi. Najczęściej ich decyzje były rozpatrywane przez prezydium i stawały się przedmiotem obrad zebrań plenarnych (art. 27 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz §§ 23-26 cz. II statutu).

Komisja Rewizyjna kontrolowała zaś księgowość, rachunki, składała wnioski o udzielenie absolutorium i sprawdzała coroczne zamknięcia rachunkowe (§ 31 II cz. statutu).

Dyrektor stał na czele biura Izby i kierował sprawami bieżącymi. Mianowany był przez Ministra Przemysłu i Handlu. Należał do personelu Izby i z punktu widzenia przepisów prawa pracy był – jak to ujmowano w ówczesnym nazewnictwie – „pracownikiem umysłowym” danej izby. Służbowo podlegał prezesowi, był przed nim odpowiedzialny za działania swoje i personelu izbowego. Miał obowiązek uczestniczenia „we wszelkich, odbywających się w łonie izby, zebraniach i posiedzeniach”, na których referował sprawy „z upoważnienia prezesa” i wypowiadał opinie własne. Dyrektor Izby lub jego zastępca obsługiwał bieżącą korespondencję. Jednakże wszelkie dokumenty dotyczące zobowiązań Izby musiały być podpisywane przez prezesa lub wiceprezesa łącznie z dyrektorem lub jego zastępcą. Zwolnienie dyrektora następowało na wniosek prezesa lub prezydium przez Ministra Przemysłu i Handlu (art. 28 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz § 27 cz. II statutu lubelskiej Izby).

Biuro, kierowane przez dyrektora, składało się ze stałych i płatnych pracowników (umysłowych), którzy tworzyli personel biura. Dzieliło się na wydziały i referaty, a dodatkowo wyodrębniano kartotekę, archiwum oraz bibliotekę. Każda izba zatrudniała pracowników fizycznych (woźnych, gońców, szoferów), a przedwojenna Izba lubelska nawet herbaciarzkę⁴⁴.

Od roku 1927 prawa i obowiązki personelu, liczba etatów, warunki powoływania pracowników regulował statut urzędniczy uchwalany przez zebranie plenarne. Od 1932 do 1933 roku sprawy związane z wynagrodzeniem personelu normował tzw. statut pensyjny ustanawiany przez zebranie plenarne i zatwierdzany przez Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej. Natomiast po roku 1933 zebranie plenarne miało obowiązek uchwalenia statutu służbowego i statutu emerytalnego.

W statucie służbowym ustalano prawa i obowiązki, odpowiedzialność służbową, warunki powoływania i zwalniania pracowników. Stałym pracownikom biura przysługiwała odprawa w razie zwolnienia. Dotyczyło to także dyrektora izby. Postanowienia statutu emerytalnego decydowały o tym, kiedy pracownik mógł przejść na emeryturę, w jakiej wysokości ją otrzymywał, jak zaliczano do okresu pracy czas studiów wyższych, lata spędzone w służbie cywilnej i wojskowej. Powyższe, zasadnicze sprawy emerytalne miały być zgodne z przepisami o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników państwowych. Poza tym pracowników biura traktowano jak pracowników umysłowych, wedle przepisów ówczesnego prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

Izby tworzyły sądy arbitrażowe (sądy polubowne), których zadaniem było rozstrzygnięcie sporów między przedsiębiorcami z kraju i zagranicy. Członków sądu wybierało zebranie plenarne i mogli nimi zostać nie tylko radcowie, ale i osoby spoza izby. Dodatkowo istniał sąd honorowy, powołany do rozstrzygnięcia sporów powstałych, gdy „cześć radcy przez radcę lub inną osobę została zakwestionowana”. Instytucja sądu honorowego mogła być przydatna w razie, gdy obrady plenarnego zebrania miały burzliwy przebieg. Izby skupiały przecież radców z różnych województw, narodowości, wyznania i odmiennych poglądów politycznych. Z zachowanych sprawozdań lubelskiej Izby wynika, że zarówno sąd arbitrażowy, jak i sąd honorowy nie zebrały się ani razu w jej dziejach (§§ 21 i 22 cz. II statutu).

Izba posiadała korespondentów, którzy mogli uczestniczyć w obradach zebrania plenarnego, sekcji i komisji z głosem doradczym. Informowali władze Izby o sytuacji gospodarczej regionu, działaniach lokalnej administracji publicznej, zbierali przydatne

---

⁴⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 1, 4, 14–15, 43, 48 i 57.

informacje i pomagali miejscowym przedsiębiorcom. Byli także łącznikiem między Izba a prowincjonalnymi organizacjami gospodarczymi, branżami, większymi zakładami przemysłowymi lub bankami. Instytucja korespondentów izbowych była rozwiązaniem praktycznym i – w przypadku Izby lubelskiej – sprawdziła się w okresie międzywojennym (art. 27 ust. 2 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz § 18 cz. II statutu).

W skład izby wchodził radcowie, którzy tworzyli zebranie plenarne. Dzielono ich na radców z wyboru, radców mianowanych i radców kooptowanych. Wszyscy posiadali jednakowe prawa, a ich liczbę oznaczał statut izby w granicach od 30 do 80 osób. W Lublinie radców z wyboru było pięćdziesięciu, mianowanych maksimum pięciu, kooptowanych także nie więcej niż pięciu (art. 8 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz § 1 regulaminu wyborczego).

Radcowie brali udział w zebraniach plenarnych, posiedzeniach sekcji i komisji. Funkcja radcy była honorowa i nie otrzymywali oni wynagrodzenia za działalność na rzecz Izby. Zachowywali jednak prawo do zwrotu kosztów poniesionych przy wykonywaniu specjalnie powierzonych im czynności: wyjazdów, przygotowywania ekspertyz itp. (art. 25 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz §§ 15–17 cz. II statutu).

Osoby będące radcami traciły prawa radcowskie w razie, gdy zostały uznane za upadłych dłużników lub skazane prawomocnym wyrokiem za przestępstwa pociągające za sobą utratę czynnego prawa wyborczego do Sejmu. Na czas postępowania karnego w tych sprawach prawa radcowskie miały ulegać zawieszeniu (art. 20 w zw. z art. 12 rozporządzenia o izbach z 1927 r.).

Utrata czynnego prawa wyborczego oznaczała pozbawienie także biernego prawa wyborczego. Utrata praw publicznych, jak i utrata obywatelskich praw honorowych były karami dodatkowymi. Orzekano je obligatoryjnie w razie skazania na karę śmierci, dożywotniego więzienia, szczególnie za zbrodnię stanu, zdradę kraju, zbrodnie popełnione z chęci zysku. Fakultatywnie zaś – przy skazaniu na karę pozbawienia wolności na czas określony, za przestępstwa popełnione z chęci zysku lub innych niskich pobudek. Kary te miały na celu eliminację skazanego z życia publicznego⁴⁵.

Prawo przewidywało możliwość pozbawienia radcostwa. Następowo to w wypadkach gdy: 1) radca bez usprawiedliwienia opuścił trzy, a od roku 1932 dwa kolejne zebrania plenarne, 3) bez usprawiedliwienia opuścił cztery zebrania komisji, do

---

⁴⁵ Zob. S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 443.

których został wybrany, 4) postępowanie radcy dyskwalifikowało go jako członka izby, 5) ciążyło na nim „ujemne orzeczenie obywatelskiego sądu honorowego”. Pozbawienie radcostwa następowało na mocy uchwały zebrania plenarnego. Jednakże odebranie radcostwa radcy z nominacji z powodów wymienionych w punktach 4) i 5) następowało decyzją Ministra Przemysłu i Handlu na wniosek prezesa izby. W dziejach lubelskiej Izby bardzo często zdarzały się nieusprawiedliwione nieobecności radców, jednak nie wyciągano z tego powodu aż tak daleko idących sankcji (art. 25 rozporządzenia o izbach z 1927 r.).

Radców z wyboru w 2/5 wybierali przedsiębiorcy posiadający czynne prawo wyborcze, zaś w 3/5 zrzeszenia gospodarcze wyznaczone przez Ministra Przemysłu i Handlu na wniosek komisarza wyborczego. Początkowo radcowie powoływani byli na sześć lat, a co trzy lata ustępowała połowa radców według starszeństwa wyboru. Jeśli izbę powoływano po raz pierwszy lub po rozwiązaniu poprzedniej, o ustąpieniu radców decydowało losowanie. Osoby będące radcami mogły być wybrane ponownie. Natomiast od roku 1932 kadencja radców wynosiła 5 lat i zrezygnowano ze skomplikowanej procedury ustępowania połowy radców po upływie połowy kadencji. Lubelska Izba liczyła 50 radców, z tego 20 wybierali przedsiębiorcy, zaś 30 zrzeszenia gospodarcze (art. 8 w zw. z art. 16 rozporządzenia o izbach z 1927 r.; §§ 8 i 37 regulaminu wyborczego lubelskiej Izby).

W razie opróżnienia miejsca radcy wybranego w wyborach nowym radcą zostawał kandydat, który uzyskał kolejną największą liczbę głosów lub – gdy głosowano na listy kandydatów – kolejny kandydat z listy. Zasady te zmieniły się w 1932 roku, gdy wprowadzono instytucję zastępców radców. Osobno układano listę radców oraz listę zastępców radców. Każdy radca miał więc swojego imiennego zastępcę. Dlatego też w miejsce opróżnione przez radcę wstępował jego zastępca, a dopiero później kolejny kandydat z listy lub jego zastępca (art. 9 ust. 3 oraz art. 15 ust. 3 rozporządzenia o izbach z 1927 r. po nowelizacji z 1932 r.).

W razie opróżnienia miejsca radcy wybranego przez dane zrzeszenie jego następcą był wybierany przez to zrzeszenie. Nowo wybrani radcy wstępowali w opróżnione miejsce i pełnili czynności do końca danej kadencji, bez względu na to, kiedy objęli stanowisko.

Liczba radców mianowanych nie mogła przekraczać 1/10 liczby radców z wyboru. Lubelska Izba mogła więc liczyć maksymalnie pięciu radców z nominacji. Mianował ich Minister Przemysłu i Handlu na sześć lat, a od 1932 roku na pięć, z możliwością ponownego wyboru. Czynił to wedle swobodnego uznania i nie musiał korzystać ze swego prawa. Z zasady w razie ustąpienia radcy mianowanego przed

upływem kadencji Izby lub w sytuacji opróżnienia stanowiska wyznaczał nową osobę. Nie mogły być nominowane osoby będące na służbie państwowej, z wyjątkiem profesorów, nauczycieli zakładów naukowych i kierowników przedsiębiorstw państwowych. Najczęściej radcami mianowanymi zostawali lokalni politycy obozu sanacyjnego, działacze społeczni, uniwersyteccy ekonomiści lub właśnie dyrektorzy państwowych firm (art. 18 ust. 3 rozporządzenia o izbach oraz § 42 regulaminu wyborczego).

Liczba radców kooptowanych nie mogła przekraczać 1/10 liczby radców z wyboru. Radców kooptowało bądź zgromadzenie radców z wyboru i z nominacji zwołane przez komisarza wyborczego przed ukonstytuowaniem się izby, bądź ukonstytuowana izba w dowolnym czasie, w okresie swojego urzędowania. Nie istniał obowiązek kooptacji, tak więc mogło zdarzyć się, że w składzie izby nie znaleźli się radcy kooptowani.

Ich liczba nie była znaczna, ponieważ w Lublinie na 60 radców mogło być ich maksimum pięciu (tyle samo co radców z nominacji). W razie ustąpienia radcy kooptowanego lub opróżnienia stanowiska izba nie musiała, ale mogła przeprowadzić uzupełniającą kooptację.

Kooptacji dokonywano na zebraniu plenarnym w obecności co najmniej połowy ogólnej liczby radców z wyboru i z nominacji, bezwzględną większością głosów. Radców powoływano na kadencję danej izby, bez względu na to, czy byli dołączani na początku, czy w środku tego okresu. Wynik kooptacji komisarz wyborczy lub prezes izby podawał do publicznej wiadomości. Radcą mogła zostać osoba, która spełniała warunki do posiadania praw wyborczych do izby lub miała zasługi „wobec gospodarstwa społecznego”. Podobnie jak w przypadku radców mianowanych nie mogły być wybrane osoby będące na służbie państwowej, z wyjątkiem profesorów, nauczycieli zakładów naukowych i kierowników przedsiębiorstw państwowych (art. 19 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz § 43 regulaminu wyborczego). Zwykle dołączano znanych przedsiębiorców, którzy z różnych względów nie znaleźli się na listach wyborczych do Izby, a byli pożądanymi kandydatami dla radców i izbowych władz.

Termin ukonstytuowania się izby wyznaczał Minister Przemysłu i Handlu w ciągu trzech miesięcy od daty uprawomocnienia się wyborów. „Ukonstytuowanie się” izby polegało na przeprowadzeniu pierwszego plenarnego zebrania zwołanego przez dotychczasowego prezesa lub komisarza wyborczego jako „przedstawiciela Rządu”. Obrady otwierał komisarz wyborczy, po czym przekazywał przewodnictwo radcy najstarszemu wiekiem. Radca ten zarządzał wybory prezesa i wiceprezesów izby z grona radców. Liczbę wiceprezesów wyznaczał statut, z tym że każda sekcja powinna

była wybierać co najmniej jednego wiceprezesa. Wybory odbywały się bezwzględną większością głosów, w obecności co najmniej połowy radców izby. Prezes i wiceprezesi wybierani byli początkowo na trzy, a od roku 1932 na pięć lat z prawem ponownego wyboru. W razie ustąpienia lub opróżnienia stanowiska izba dokonywała ponownego wyboru na resztę kadencji (art. 21 i 22 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz § 44 regulaminu wyborczego).

Ogólnie można stwierdzić, że prawa wyborcze przysługiwały osobom, spółkom i przedsiębiorstwom opłacającym podatek przemysłowy (czyli w uproszczeniu kupujących świadectwa przemysłowe). Nie miała znaczenia forma własności czy forma prowadzenia działalności gospodarczej. Do izb należały nie tylko przedsiębiorstwa prywatne, ale i państwowe, komunalne oraz spółdzielcze (art. 10 rozporządzenia o izbach z 1927 r.).

Zasadniczo wyborca posiadał jeden głos. Jednak w stosunku do osób prawnych statut przewidywał możliwość przyznania więcej niż jednego głosu. Zgodnie z regulaminem lubelskiej Izby niektóre osoby prawne mogły dysponować aż sześcioma głosami (§ 4 regulaminu wyborczego).

W razie gdy jedynymi właścicielami przedsiębiorstwa były osoby znajdujące się pod opieką lub kuratelą, czynne prawo wyborcze przysługiwało kierownikowi przedsiębiorstwa (przykładowo w wypadku braku pełnoletności lub ubezwłasnowolnienia właściciela). W imieniu osób prawnych i podmiotów nieposiadających osobowości prawnej czynne prawa wyborcze wykonywali dyrektorowie, kierownicy, członkowie zarządu (np. w spółce z o.o. czy akcyjnej), rady zarządzającej, wspólnicy odpowiedzialni osobiście za zobowiązania spółki lub wspólnicy jawni będący w zarządzie spółki. W razie wydzierżawienia przedsiębiorstwa prawa wyborcze przysługiwały dzierżawcy. Gdy przedsiębiorstwo prowadzone było poprzez pełnomocnika, mógł on wykonywać prawa wyborcze za zgodą właściciela przedsiębiorstwa. W imieniu podmiotów nieposiadających siedziby w okręgu Izby czynne prawo wyborcze przysługiwało kierownikom filii.

Czynne prawo wyborcze mogło być więc wykonywane w imieniu własnym (gdy chodziło na przykład o przedsiębiorcę jednoosobowego) lub cudzym (gdy występował kierownik w imieniu małoletniego, dyrektor w imieniu osoby prawnej). Osoby wykonujące czynne prawo wyborcze musiały ukończyć 25 rok życia, nie być ubezwłasnowolnione całkowicie lub częściowo, posiadać obywatelstwo polskie. Bierne prawo wyborcze przysługiwało osobom, które ukończyły 30 rok życia i mogły wykonywać czynne prawo wyborcze. Prawa wyborcze do Izby nie należały się: 1) upadłym dłużnikom, 2) osobom skazanym prawomocnym wyrokiem za przestępstwa

pociągające za sobą utratę czynnego prawa wyborczego do Sejmu. Pozbawienie praw wyborczych do Izby utrzymywało się przez okres trwania upadłości lub utraty praw wyborczych do Sejmu (art. 10 ust. 6, art. 11 i 12 rozporządzenia o izbach z 1927 r. oraz §§ 4–6 regulaminu wyborczego).

Wybory zarządzał Minister Przemysłu i Handlu, mianując komisarza wyborczego „z grona podległych mu urzędników”. Komisarz powoływał główną komisję wyborczą i komisje lokalne, które przeprowadzały wybory⁴⁶.

Ordynacja wyborcza do izby była skomplikowana i niedemokratyczna, zaś postanowienia regulaminu wyborczego kazuistyczne. Przedsiębiorcy posiadający czynne prawo wyborcze wybierali tylko 2/5 radców, reszta była wybierana przez zrzeczenia, mianowana przez Ministra Przemysłu i Handlu oraz dokooptowywana.

Gdy radców wybierali bezpośrednio przedsiębiorcy, wyborcy dzieleni byli na grupy zgodnie z sekcjami izby, zaś te na dwie kategorie według opłacanego podatku przemysłowego. Dodatkowo dla poszczególnych grup lub kategorii wprowadzono podział na terytorialne okręgi wyborcze. Dany przedsiębiorca głosował więc w swojej grupie, swojej kategorii i okręgu wyborczym. Biorąc pod uwagę, że liczba radców z wyboru była tak mała, to dana kategoria w określonym okręgu wybierała nie więcej niż dwóch, trzech radców. Wybory, w których brali udział bezpośrednio przedsiębiorcy, nazywano „wyborami ogólnymi”.

Liczbę radców wybieranych w poszczególnych grupach, kategoriach i okręgach oznaczał regulamin wyborczy. Liczby radców w sekcjach, kategoriach i okręgach nie musiały być równe. Mogło to prowadzić do dyskryminacji przedsiębiorców płacących niższy podatek przemysłowy lub kupców w stosunku do przemysłowców (i odwrotnie) albo też przedsiębiorców z okręgu mniejszego terytorialnie i słabiej rozwiniętego gospodarczo. System głosów pluralnych faworyzował przedsiębiorstwa państwowe, zatrudniające większą liczbę pracowników.

W razie gdy przedsiębiorcy przysługiwało prawo do głosowania w więcej niż jednej grupie lub kategorii, mógł on wskazać głównej komisji wyborczej tę grupę lub kategorię, do której chciał być zaliczony. Jeśli tego nie uczynił, główna komisja zaliczała go do odpowiedniej grupy lub kategorii według własnego zdania (§ 12 ust. 4 regulaminu wyborczego). Sytuacja taka zachodziła wówczas, gdy przedsiębiorca był właścicielem odrębnych przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych. Przedsiębiorca mógł przecież posiadać dwa zakłady leżące w różnych okręgach tej samej izby.

---

⁴⁶ Art. 13–17 rozporządzenia o izbach p-h z 1927 r. oraz §§ 11–15 regulaminu wyborczego Izby P-H w Lublinie. Zob. też G. Wilk-Jakubowski, *Prawne podstawy funkcjonowania samorządu gospodarczego w II RP*, Kielce 2008, s. 45.

W przemyśle i handlu drzewnym zdarzało się, że dany przedsiębiorca dzierżawił tartak w jednym okręgu wyborczym, zaś w innym okręgu wyborczym prowadził wytwórnię mebli.

Wybory odbywały się w głosowaniu tajnym, za pomocą kart do głosowania. Jednej karcie do głosowania odpowiadał jeden głos, to znaczy, że jeśli danej osobie przysługiwało pięć głosów, to wrzucała do urny pięć kart. Wybory mogły być prowadzone systemem większościowym lub proporcjonalnym. O wyniku wyborów większościowych rozstrzygała względna większość głosów. W wypadku równości głosów o wyborze decydowało losowanie (§ 23 regulaminu wyborczego).

W razie gdy regulamin wyborczy przewidywał przeprowadzenie wyborów proporcjonalnych, przedsiębiorcy głosowali na listy. Listy z kandydatami musiały być zaopatrzone w określoną liczbę podpisów i zgłoszone do głównej komisji wyborczej na określony regulaminem czas przed wyborami. Sytuacja była o tyle skomplikowana, że głosowanie proporcjonalne można było wprowadzić jedynie w niektórych grupach, kategoriach lub okręgach, a nie jednolicie. Listy kandydatów na radców miały być podpisane przez co najmniej 20 lub 15 przedsiębiorców (w I kategorii grupy wyborczej przemysłowej), 70 lub 75 (w II kategorii grupy wyborczej przemysłowej), 100 (w I kategorii grupy wyborczej handlowej) i 200 (w II kategorii grupy wyborczej handlowej). Osoby podpisujące się pod listą musiały być wciągnięte na listę uprawnionych do głosowania w danej kategorii i okręgu wyborczym. Lista kandydatów na radców miała zawierać dwa razy tyle nazwisk niż przewidziano miejsc. Do list dołączano między innymi oświadczenia kandydatów, że zgadzają się na zgłoszenie swojej kandydatury na radnego. Każda lista była „firmowana” przez męża zaufania listy. Listy sprawdzano pod kątem formalnym. W razie potrzeby wzywano męża zaufania do usunięcia braków i uchybień w wyznaczonym terminie. Gdy główna komisja wyborcza rozstrzygnęła o ważności list, komisarz podawał je do publicznej wiadomości (§§ 17–20 regulaminu wyborczego).

Po nowelizacji rozporządzenia o izbach i zmianie statutu Izby lubelskiej w 1939 roku sprawa wyborów została radykalnie uproszczona. W razie gdy ogólna liczba kandydatów zgłoszonych na listach była równa liczbie mandatów radców i ich zastępców, to głosowania nie przeprowadzano. Zmianę powyższą wymusiły realia, ponieważ już pierwsze wybory do Izby lubelskiej odbyły się w ten sposób, że polscy i żydowscy przedsiębiorcy porozumieli się między sobą i zgłosili wspólnych kandydatów, wskutek czego wybory stały się bezprzedmiotowe⁴⁷.

---

⁴⁷ Protokoły nr 91/2 z 22 marca i nr 92/3 z 19 kwietnia 1939 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 298.

Po przeprowadzeniu wyborów komisje obliczały głosy. Wyniki wraz z protokołem składano głównej komisji wyborczej, która badała, czy wybrani spełniają ustawowe wymogi posiadania praw wyborczych, zliczała głosy, ustalała wyniki wyborów, sporządzała protokół i podawała wynik wyborów do publicznej wiadomości. Następnie zawiadamiała wybranych radców o wyborze. Wybrana osoba, jeśli chciała pełnić funkcję radcy, miała obowiązek złożenia w ciągu ośmiu dni od daty zawiadomienia oświadczenia o przyjęciu wyboru. Jeśli takowego oświadczenia nie złożyła, w jej miejsce wstępował kandydat, który otrzymał kolejno największą liczbę głosów lub następny kandydat z listy (§§ 22–35 regulaminu wyborczego). W ciągu 14 dni od dnia ogłoszenia wyników wyborów każdy uprawniony do głosowania mógł wnieść zarzuty przeciwko ważności wyborów do Ministra Przemysłu i Handlu. Minister mógł odrzucić zarzuty lub – po ich uwzględnieniu – unieważnić wybory w całości lub części okręgu izby⁴⁸.

Gdy radców wybierały zrzeszenia gospodarcze, najpierw Minister Przemysłu i Handlu na wniosek komisarza wyborczego wyznaczał dla każdego kolejnych wyborów te zrzeszenia, którym przysługiwało prawo powołania radców. Minister mógł wskazać tylko te zrzeszenia, które: 1) istniały od co najmniej trzech lat przed terminem wyborów, 2) do swoich statutowych zadań zaliczyły reprezentację zawodowych interesów przemysłu i handlu. W razie gdy zrzeszenie uległo likwidacji, Minister wyznaczał w jego miejsce inną organizację. Wymóg trzyletniego istnienia nie dotyczył zrzeszeń mających swoją siedzibę w Gdyni. W 1934 roku zawieszono ten wymóg w stosunku do wszystkich izb na okres do końca 1935 roku⁴⁹.

Przepisy rozporządzenia o izbach przyznawały Ministrowi Przemysłu i Handlu daleko idący zakres uznania administracyjnego. Ustalał bowiem nie tylko, które zrzeszenie otrzyma prawo wyborcze, ale także ilu radców i do jakiej sekcji będzie mogło powołać swoich przedstawicieli. Mogło to prowadzić do faworyzowania niektórych stowarzyszeń gospodarczych (art. 16 w zw. z art. 11 i 14 rozporządzenia o izbach z 1927 r.).

Termin przeprowadzenia wyborów przez zrzeszenia wyznaczał komisarz wyborczy tak, by przypadł on po przeprowadzeniu wyborów ogólnych. Radcowie wybierani byli przez walne zebranie członków danej organizacji. Wybory mogły odbywać się na corocznym walnym zebraniu lub na zebraniu specjalnie zwołanym dla dokonania wyborów. W tym drugim przypadku walnemu zebraniu przewodniczył komisarz wyborczy lub wyznaczony przez niego członek głównej komisji wyborczej. Wybory

---

⁴⁸ Zob. *Izby Przemysłowo-Handlowe*, „Przegląd Handlowy” 1927, nr 15, s. 1.

⁴⁹ Art. 16 rozporządzenia o izbach p-h z 1927 r., art. 9 ust. 4 po nowelizacji, art. 4 ustawy nowelizującej z 1932 r., art. 40 w brzmieniu z 1936 r. oraz art. 2 ustawy nowelizującej z 1934 r.

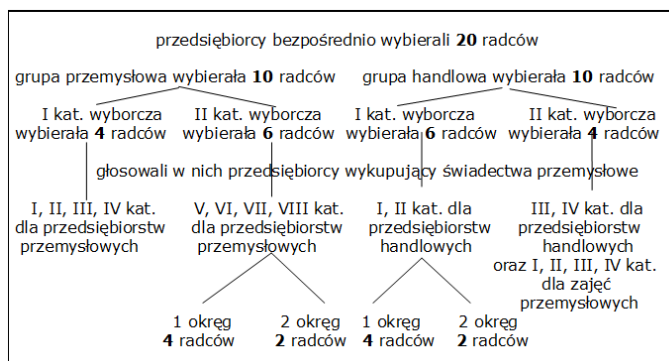
Rozdział 1. Przemiany samorządu przemysłowo-handlowego...

przeprowadzano zgodnie ze statutem Izby (regulaminem wyborczym) lub statutem zrzeszenia, lub też regulaminem zrzeszenia dla wyborów jego władz naczelnych – zarządu czy rady. Protokoły z wyborów składano głównej komisji wyborczej, która podawała wyniki wyborów do publicznej wiadomości. Przeciw ważności wyborów każdy członek zrzeszenia mógł wnieść zarzuty do Ministra za pośrednictwem głównej komisji wyborczej w ciągu siedmiu dni od daty ogłoszenia wyników. Minister mógł unieważnić wybory z powodu uchybienia przepisom rozporządzenia o izbach, statutowi Izby, statutowi zrzeszenia lub regulaminowi. Decyzja Ministra była ostateczna i powinna zapaść w ciągu miesiąca od daty wniesienia zarzutów. W razie unieważnienia wyborów zwoływano nowe w ciągu czterech tygodni od daty wydania zarządzenia unieważniającego⁵⁰.

Grupy wyborcze pokrywały się z sekcjami Izby. To znaczy, że wyborcy z grupy wyborczej przemysłowej wybierali radców do sekcji przemysłowej, zaś z grupy wyborczej handlowej do sekcji handlowej. W 1929 roku przemysłowcy prowadzący największe przedsiębiorstwa w województwach lubelskim i wołyńskim na ogólną liczbę sześćdziesięciu radców bezpośrednio wybierali czterech. Mniejsi przemysłowcy łącznie wybierali sześciu radców, w tym ci z województwa lubelskiego wybierali czterech, zaś z wołyńskiego dwóch. Do 1934 roku wybory do grupy przemysłowej odbywały się systemem większościowym, a do grupy handlowej w systemie wyborów proporcjonalnych. Po 1934 roku ujednolicono zasady wyborcze i dla obydwu grup wprowadzono wybory proporcjonalne. Zarówno przemysłowcy, jak i kupcy głosowali na listy kandydatów (§§ 16–21 regulaminu wyborczego).

W Izbie lubelskiej struktura wyborcza przedstawiała się następująco:

Rysunek nr 1: Schemat wyborów ogólnych, w których głosowali bezpośrednio przedsiębiorcy (§§ 7 i 8 regulaminu wyborczego Izby P-H w Lublinie):

⁵⁰ Art. 17 ust. 4 w zw. z ust. 6 rozporządzenia o izbach p-h z 1927 r. oraz §§ 36–40 regulaminu wyborczego Izby lubelskiej.

Rozdział 1. Przemiany samorządu przemysłowo-handlowego...

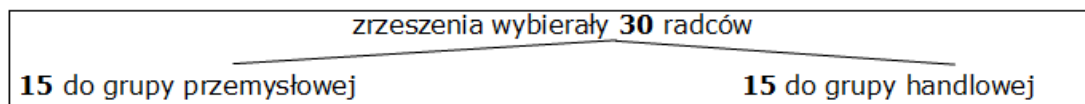
Rysunek nr 2: Podział na okręgi wyborcze wg § 7 regulaminu wyborczego:

dla I kat. wyborczej grupy przemysłowej dla II kat. wyborczej grupy handlowej	jeden okręg wyborczy obejmujący woj. lubelskie i wołyńskie
dla II kat. wyborczej grupy przemysłowej dla I kat. wyborczej grupy handlowej	dwa okręgi wyborcze pierwszy: województwo lubelskie drugi: województwo wołyńskie

Rysunek nr 3: Rozkład głosów wg § 4 regulaminu wyborczego Izby P-H w Lublinie:

1 głos	każda osoba fizyczna i przedsiębiorstwo posiadające prawa wyborcze	
2 głosy	osoby prawne	jeśli należały do grupy wyborczej handlowej i zatrudniały od 15 do 100 pracowników
		jeśli należały do grupy wyborczej przemysłowej i zatrudniały od 50 do 100 pracowników
3 głosy	osoby prawne	bez względu na grupę wyborczą, jeśli zatrudniały w swoich zakładach od 100 do 200 pracowników
4 głosy	osoby prawne	bez względu na grupę wyborczą, jeśli zatrudniały od 200 do 300 pracowników
5 głosów	osoby prawne	bez względu na grupę wyborczą od 300 do 500 pracowników
6 głosów	osoby prawne	bez względu na grupę wyborczą od 500 do 1000 pracowników
7 głosów	osoby prawne	bez względu na grupę wyborczą powyżej 1000 pracowników
Liczbę pracowników obliczano na podstawie ilości ubezpieczonych na wypadek choroby w ubezpieczalniach społecznych okręgu Izby, w okresie oznaczonym przez główną komisję wyborczą.		

Rysunek nr 4: Schemat wyborów przeprowadzanych przez zrzeszenia gospodarcze (§§ 36–40 regulaminu wyborczego):

Po omówieniu kwestii wyborczych należy przejść do przedstawienia budżetów przedwojennych izb. Corocznie uchwalano na plenarnym zebraniu preliminarz budżetu na rok następny. Izba miała obowiązek złożyć projekt budżetu do zatwierdzenia Ministrowi PiH w terminie do 15 października (przed rokiem 1932 – do 15 września). Corocznie do końca marca izby składały Ministrowi sprawozdania rachunkowe za rok ubiegły, ogłaszając je także w swoich sprawozdaniach.

Do czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu, tj. nabywania, zbywania, obciążania swoich nieruchomości, zaciągania zobowiązań, które obciążałyby budżet danej izby w latach następnych, oraz pobierania opłat za specjalne czynności

wykonywane przez izbę, niezbędna była uchwała plenarnego zebrania, zatwierdzana przez Ministra Przemysłu i Handlu. Izby posiadały dochody własne (składki, darowizny, zapisy), jak i otrzymywały specjalny dodatek do państwowego podatku przemysłowego, który pokrywał 80–90% dochodów izb⁵¹. Łatwo więc zauważyć przewagę dochodów ustawowych nad dochodami własnymi.

Izby były zwolnione od podatków i opłat w takim zakresie jak jednostki samorządu terytorialnego. Zwolnienie obejmowało podatek dochodowy⁵², od nieruchomości⁵³, od lokali⁵⁴ i od energii elektrycznej⁵⁵. Jednak izby były obowiązane do opłacania podatku od nieruchomości, w razie gdy wynajmowały lub wydzierżawiały dany lokal lub budynek. Podania wnoszone do izb – w sprawach należących do ich zakresu działania – nie podlegały opłatom stemplowym⁵⁶. To drobne wydawałoby się ułatwienie miało duże znaczenie zarówno dla petentów, jak i urzędników izb, gdyż przepisy prawa stemplowego były bardzo skomplikowane⁵⁷.

Ustawodawca nie umieszczał budżetów izb lub Związku Izb P-H w ustawie budżetowej (ustawie skarbowej). W ustawach budżetowych z lat 1927–1939 nie ma wzmianek o przekazywaniu dochodów państwa na rzecz izb. Budżetów izb nie powiązano też z budżetem Ministerstwa Przemysłu i Handlu⁵⁸.

⁵¹ Zob. *I Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1929*, Lublin 1930, s. 56; *V Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1933 oraz Sprawozdanie z działalności Izby w okresie pięcioletnim IV.1929 – VI. 1934*, Lublin 1934, s. 144; *IX Sprawozdanie Izby P-H w Lublinie za r. 1937*, Lublin 1938, s. 175; *Statystyka samorządowa*, Warszawa 1933, s. 57.

⁵² Art. 5 pkt 7 ustawy o państwowym podatku dochodowym (Dz.U. RP 1936, Nr 2, poz. 6); art. 5 § 10 pkt 2 rozporządzenia wykonawczego Ministra Skarbu z dnia 27 kwietnia 1936 r. (Dz.U. RP 1936, Nr 40, poz. 301).

⁵³ Art. 2 pkt 3 rozporządzenia o podatku od nieruchomości (Dz.U. RP 1934, Nr 76, poz. 717); § 6 rozporządzenia Ministra Skarbu (Dz.U. RP 1934, Nr 85, poz. 771); art. 2 pkt 2 dekretu Prezydenta RP z dnia 14 stycznia 1936 r. o podatku od nieruchomości (Dz.U. RP 1936, Nr 3, poz. 14); § 8 rozporz. Ministra Skarbu z dnia 20 kwietnia 1936 r. (Dz.U. RP 1936, Nr 33, poz. 259).

⁵⁴ Art. 3 ust. 3 ustawy o podatku od lokali (Dz.U. RP 1934, Nr 76, poz. 718); § 10 rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 14 września 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 85, poz. 772); art. 2 pkt 2 dekretu Prezydenta RP z dnia 1935 r. o podatku od lokali (Dz.U. RP 1935, Nr 82, poz. 505), § 4 rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 20 kwietnia 1936 r. (Dz.U. RP 1936, Nr 33, poz. 258).

⁵⁵ Art. 2 ust. 1 w zw. z art. 9 ustawy o państwowym podatku od energii elektrycznej (Dz.U. RP 1934, Nr 76, poz. 720); § 6 ust. 3 rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 14 września 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 85, poz. 774).

⁵⁶ Art. 140 ustawy z 1 lipca 1926 r. o opłatach stemplowych (Dz.U. RP 1935, Nr 64, poz. 404).

⁵⁷ Zob. dyskusja prasowa na temat „stempli”: „Kupiec” 1927, nr 1–52; „Świat Kupiecki” 1927, nr 1–53.

⁵⁸ Dz.U. RP 1927, Nr 30, poz. 254; 1928, Nr 67, poz. 622; 1929, Nr 20, poz. 183; 1930, Nr 24, poz. 221; 1931, Nr 28, poz. 188; 1932, Nr 23, poz. 175; 1933, Nr 23, poz. 186; 1934, Nr 27, poz. 218; 1935, Nr 22, poz. 133; 1936, Nr 23, poz. 185; 1937, Nr 23, poz. 147; 1938, Nr 20, poz. 161; 1939, Nr 27, poz. 177.

Okręgi izb zostały określone w rozporządzeniu Ministra Przemysłu i Handlu z 30 listopada 1927 roku⁵⁹. Oparte było na ustaleniach poczynionych przez Tymczasową Komisję Doradczą ds. Organizacji Izb Przemysłowo-Handlowych w październiku 1927 roku i uzgodnione z ministrem Eugeniuszem Kwiatkowskim. Wówczas zadecydowano o powołaniu dziesięciu izb, oznaczono ich okręgi, postanowiono zlikwidować izby w galicyjskich Brodach i Toruniu. Na przyszłość odłożono tworzenie izb na obszarze województwa śląskiego. Jednocześnie dyskutowano nad regulaminem i statutem Izby warszawskiej, który stał się wzorcem dla pozostałych izb⁶⁰.

Dlatego też na terenie Polski powołano izby w:

1. Bydgoszczy (dla części województwa poznańskiego),
2. Grudziądzu (dla województwa pomorskiego),
3. Krakowie (dla województwa krakowskiego i części lwowskiego),
4. Lublinie (dla województwa lubelskiego i wołyńskiego),
5. Lwowie (dla województwa stanisławowskiego, tarnopolskiego i części lwowskiego),
6. Łodzi (dla województwa łódzkiego),
7. Poznaniu (dla części województwa poznańskiego),
8. Sosnowcu (dla województwa kieleckiego),
9. Warszawie (dla m.st. Warszawy i województwa warszawskiego),
10. Wilnie (dla województwa białostockiego, nowogródzkiego, poleskiego i wileńskiego).

Do katalogu izb nie wliczono dwóch izb z województwa śląskiego: bielskiej i katowickiej. W roku 1931 przeniesiono siedzibę pomorskiej Izby z Grudziądza do Gdyni⁶¹. Był to jeden z elementów polityki morskiej rządu. W 1933 roku zlikwidowano Izbę w Bydgoszczy. Zmiany dotyczące izby w Bydgoszczy, Gdyni, Grudziądzu, Toruniu wywołały spore zamieszanie w środowisku pomorskich kupców⁶². W 1935 roku, po tym jak Sejm Śląski wyraził zgodę na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia o izbach, Izbę Handlową w Katowicach uznano za Izbę Przemysłowo-Handlową. Przejęła ona także funkcję Izby Handlowej i Przemysłowej w Bielsku, którą zlikwidowano 29 marca 1935 roku i przekształcono w oddział Izby

---

⁵⁹ Dz.U. RP 1927, Nr 111, poz. 945. Zob. też „Przemysł i Handel” 1927, Nr 49, s. 1701.

⁶⁰ Zob. nota prasowa z 25 października 1927 r. (Monitor Polski 1927, nr 248, s. 3).

⁶¹ Rozporządzenie Ministra PiH z dnia 13 maja 1931 r. (Dz.U. RP 1931, Nr 53, poz. 440); B. Mikołajczyk, *Targi gdyńskie*, „Rocznik Gdyński” 1992/1993, nr 11, s. 111; M. Widernik, *Izba przemysłowo-handlowa w latach 1931–1939*, „Rocznik Gdyński” 1992/1993, nr 11, s. 103.

⁶² R. Pełka, *Nowiny Bydgoskie*, „Kupiec” 1927, nr 43, s. 1097; *Jeszcze echo pewnej „Rezolucji Brodnickiej”*, „Kupiec” 1927, nr 42, s. 1067; *Doroczny Zjazd Kupiectwa Nadnoteckiego w Bydgoszczy*, „Kupiec” 1927, nr 47, s. 1186; *Zjazd Kupiectwa Pomorskiego*, „Świat Kupiecki” 1927, nr 41, s. 773; E. Masiak, *Na marginesie rezolucji zjazdu kupiectwa pomorskiego w Brodnicy „Przeciw Bydgoszczy”*, „Świat Kupiecki” 1927, nr 43, s. 814.

katowickiej⁶³. Kolejne zmiany wprowadzono rozporządzeniem z 1938 roku, które uwzględniało zmiany podziału terytorialnego kraju i nazewnictwa powiatów⁶⁴. Dostosowano też okręgi izb w Gdyni i Poznaniu do granic województw pomorskiego i poznańskiego. Wówczas okręgi izb kształtowały się następująco:

1. Gdynia (województwo pomorskie),
2. Katowice (województwo śląskie),
3. Kraków (województwo krakowskie i zachodnia część lwowskiego z Krosnem i Rzeszowem),
4. Lublin (województwo lubelskie i wołyńskie),
5. Lwów (województwo stanisławowskie, tarnopolskie i wschodnia część lwowskiego z Przemyślem i Sanokiem),
6. Łódź (województwo łódzkie),
7. Poznań (województwo poznańskie),
8. Sosnowiec (województwo kieleckie),
9. Warszawa (m.st. Warszawa i województwo warszawskie),
10. Wilno (województwo białostockie, nowogródzkie, poleskie i wileńskie).

Należy wspomnieć o Związku Izb Przemysłowo-Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej. Przed rokiem 1927 funkcjonowały osobno: Związek Izb P-H Polski Zachodniej (grupujący izby z b. zaboru pruskiego) oraz Związek Izb P-H Polski Południowej. Oba związki zjednoczyły się w maju 1925 roku, przyjmując nazwę Związku Izb P-H RP. Związek początkowo nie posiadał ustawowego umocowania i do 1934 roku działał nieformalnie jako forum porozumiewawcze. Roboczy statut Związku ułożono w 1930 roku. W 1934 roku znowelizowano rozporządzenie o izbach, nadając Związkowi rangę ustawową. Pierwsze ogólne zebranie Związku Izb P-H w nowym charakterze odbyło się 2 sierpnia 1935 roku⁶⁵.

Po 1934 roku wszystkie izby tworzyły Związek Izb P-H RP i należały do niego z mocy prawa. Związek posiadał osobowość publicznoprawną, jak i prywatnoprawną; mógł „nabywać i zbywać majątek ruchomy i nieruchomy, zawierać umowy oraz pozywać i być pozywanym”. Działał według statutu uchwalonego przez zebranie ogólne Związku i zatwierdzonego przez Ministra Przemysłu i Handlu (6 lutego 1936 roku). Jego siedzibą była Warszawa (art. 28 ust. 1 i 2 rozporządzenia o izbach z 1927 r.).

---

⁶³ Dz.U. RP 1933, Nr 65, poz. 429; Dziennik Ustaw Śląskich 1933, Nr 15, poz. 26; rozporządzenie z dnia 17 stycznia 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 5, poz. 40); 10 sierpnia 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 65, poz. 581) oraz nota prasowa (Monitor Polski 1935, Nr 95, s. 2).

⁶⁴ Dz.U. RP 1938, Nr 22, poz. 198 i relacja prasowa z 28 marca 1938 r. (Monitor Polski 1938, Nr 72, s. 4).

⁶⁵ Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 26, poz. 203) oraz Cz. Klarner, *Izby przemysłowo-handlowe w Polsce*, op. cit., s. 789; B. Kłapkowski, *Zrzeszenia przedsiębiorstw...*, s. 98; J. Kuciński, *Ujednoczenie ustawodawstwa...*, s. 21 i 31.

Kompetencje Związku ustalono analogicznie do zakresu działania izb. Jego zadaniem było więc (art. 30 rozporządzenia o izbach w brzmieniu z 1936 r. w zw. z art. 4):

- a) ujednoczanie stanowiska izb w sprawach o znaczeniu ogólnym,
- b) przedstawianie władzom wspólnych opinii i wniosków,
- c) tworzenie, utrzymywanie, popieranie instytucji służących rozwojowi życia gospodarczego, takich jak: instytuty badawcze, muzea, pokazy, wystawy, targi, biura informacyjne, kolejowe i celne,
- d) zakładanie, prowadzenie i popieranie szkół zawodowych i doksztalających,
- e) wykonywanie innych czynności przekazanych prawem „w zastępstwie bądź ku pomocy” odpowiednim władzom państwowym.

Organy Związku to (art. 31 rozporządzenia o izbach w brzmieniu z 1936 r.):

a) Ogólne zebranie składające się z delegatów poszczególnych izb. Każdej izbie przysługiwał jeden głos, a delegatem mógł być prezes, wiceprezes lub radca izby. Nie mógł być delegatem dyrektor izby. Zastrzeżenie powyższe miało chronić niezależność Związku i jego samorządowy charakter. Często bowiem dyrektorami izb zostawali sanacyjni urzędnicy i politycy.

b) Prezydium składające się z prezesa i dwóch wiceprezesów, wybranych na dwa lata spośród prezesów izb. Ogólne zebranie, które wybierało prezydium Związku, powinno składać się z prezesów izb lub ich wiceprezesów.

c) Prezes mający analogiczne uprawnienia jak prezes danej izby, czyli reprezentujący Związek, wykonujący jego uchwały, przewodniczący ogólnym zebraniom itd.

d) Dyrektor: jego status w Związku był taki, jak status dyrektora pojedynczej izby, tzn. stał na czele biura Związku, kierował jego pracami i był odpowiedzialny przed prezesem.

Budżet Związku składał się z dochodów własnych Związku i składek płaconych przez izby. Wydatki Związku dzielono na „administracyjne” i „specjalne”. Wydatki administracyjne miano pokrywać ze stałych składek izb, płaconych przez nie proporcjonalnie do otrzymywanego dodatku do ceny świadectw przemysłowych. Składka ta nie mogła przekraczać 3% wpływów izb z tego tytułu. Wydatki specjalne miały być pokrywane z odrębnych składek. Nowelizacja rozporządzenia nie wspominała o dodatkowym subsydiowaniu Związku przez państwo.

Związek Izb P-H popierał rozwój życia gospodarczego, organizując targi, wystawy, muzea, instytuty badawcze, biura informacyjne i agencje reklamowe. Wspierał także szkolnictwo zawodowe i kursy doszkalające. Szczególną rolę odgrywał

w dziedzinie handlu zagranicznego. Dla promowania eksportu powołał Polskie Towarzystwo Handlu Kompensacyjnego, Kompanię Handlu Zamorskiego, Inspektorat Standaryzacji, Laboratorium Przemysłu Żywnościowego oraz Poradnię Opakowań Eksportowych. Z jego inicjatywy powstała Rada Traktatowa Samorządu i Organizacji Gospodarczych. Wydawał również „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” oraz prowadził spis organizacji gospodarczych⁶⁶.

W jego ramach tworzone stałe komisje międzyizbowe, na przykład komunikacyjno-turystyczną, kształcenia zawodowego, obrotu towarowego z zagranicą, polityki społecznej oraz skarbowo-podatkową. Komisja statystyczno-sprawozdawcza pracowała nad ujednoczeniem sprawozdawczości, statystyki i dokumentacji izb. Oprócz nich zawiązywano komisje niestałe i podkomisje, w tym ds. nowelizacji prawa przemysłowego, ds. podatku przemysłowego. Związek rozwinął żywą działalność w czasie budowy COP, zakładając między innymi delegaturę w Sandomierzu⁶⁷.

W drugiej połowie lat trzydziestych systematycznie rosła rola Związku, który rozbudowywał własne agendy, marginalizując lokalne izby. Postępowała w ten sposób centralizacja samorządu przemysłowo-handlowego. Ujednoczono opinie poszczególnych izb, a większość spraw załatwiała stołeczne biuro Związku. Po utworzeniu Rady Handlu Zagranicznego Związek przejął wiele zadań z zakresu administracji publicznej w dziedzinie handlu zagranicznego. Wokół niego skupiało się grono współpracowników spośród działaczy gospodarczych, przedstawicieli przemysłu, handlu, ekspertów ekonomicznych, doradców prawnych, ale i naukowców z różnych dziedzin techniki (np. chłodnictwa). Rozwijał lobbing w sferach rządowych – tym skuteczniejszy, iż wielu działaczy izbowych było posłami i senatorami, a politycy sanacyjni zasiadali w radach nadzorczych przedsiębiorstw. Posiadał jednocześnie wpływ na prasę codzienną i fachową. Działalność regionalnych izb stawała się więc wtórną wobec polityki Związku.

Być może, spodziewając się takiego rozwoju wypadków, przeciwko powołaniu Związku jako instytucji przymusowej, wyposażonej we własny zakres działania,

---

⁶⁶ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy Polskiej Agencji Telegraficznej” 1939, s. 1035; J. Kaliński, *Związek Izby Przemysłowo-Handlowych w Polsce*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, op. cit., s. 524.

⁶⁷ „Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu” roczniki 1938 i 1939. Zob. też W. Chudzik, *Organizacja działalności samorządu gospodarczego w Centralnym Okręgu Przemysłowym w latach 1936–1939*, [w:] *Z dziejów przemysłu przed 1945 rokiem*, red. J. Chumiński, M. Zawadka, seria: „Wrocławskie spotkania z historią gospodarczą”, t. 7, Wrocław 2012, s. 217; id., *Transformacja systemu gospodarczo-administracyjnego w Centralnym Okręgu Przemysłowym (1936–1939) – koncepcja i realizacja*, „Rocznik Lubelski” 2012, t. 38, s. 65; id., *Źródła archiwalne na temat Centralnego Okręgu Przemysłowego w aktach instytucji samorządu gospodarczego*, [w:] *Archiwalia izb przemysłowo-handlowych...*, s. 100.

oponowała Izba krakowska. Uważała – słusznie zresztą – że powstanie Związku ograniczy bezpośrednie kontakty lokalnych izb z rządem i zmniejszy ich pozycję w środowisku polityki i gospodarki, szczególnie na rzecz warszawskich działaczy gospodarczych⁶⁸.

Nie można zapominać o istniejącym w okresie II RP Polskim Komitecie Narodowym Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu. Izba ta została założona w 1919 roku w Atlantic City, a pierwszy jej kongres odbył się w Paryżu w 1920 roku. Przy Izbie działał również Międzynarodowy Trybunał Rozjemczy. Polski Komitet Narodowy powstał już w 1921 roku, między innymi z inicjatywy Bogusława Hersego. Był on prezesem Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego, Stowarzyszenia Kupców Polskich w Warszawie i Polsko-Francuskiej Izby Handlowej. Piastował także funkcję wiceprezesa Międzynarodowej Izby. Dzięki temu Polacy brali udział we wszystkich kongresach Międzynarodowej Izby, począwszy od 1921 roku.

Polski Komitet był instytucją o mieszanym charakterze. Należały do niego zarówno izby, zrzeszenia gospodarcze, stowarzyszenia kupieckie, jak i większe przedsiębiorstwa przemysłowe, bankowe i handlowe. Z czasem prymat w Polskim Komitecie zdobył „Lewiatan”, a pod koniec lat trzydziestych Związek Izb P-H⁶⁹.

Wielu publicystów podkreślało nikłe efekty prac Międzynarodowej Izby Handlowej, zwłaszcza w dobie Wielkiego Kryzysu, interwencjonizmu gospodarczego, wzrastających barier celnych i agresywnej polityki III Rzeszy. Inni znowuż podkreślali jej znaczenie jako forum porozumiewania się sfer gospodarczych z różnych krajów Europy⁷⁰.

Na polu wymiany międzynarodowej uzupełniającą rolę odgrywały izby bilateralne: polsko-zagraniczne i zagraniczno-polskie. Skupiały działaczy gospodarczych, sanacyjnych polityków, większych przedsiębiorców, a także dziennikarzy.

---

⁶⁸ B. Kłapkowski, *Zrzeszenia przedsiębiorców...*, s. 175.

⁶⁹ Zob. sprawozdania kwartalne CZPPGHIF „Lewiatan” z 1927 r., [w:] „Przegląd Gospodarczy” 1927, nr 1–24; *Sprawozdanie Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów z działalności w roku 1927*, Warszawa 1928, s. 42; „Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu” 1939, nr 5, s. 44; „Wiadomości Gospodarcze” 1927, nr 21, s. 10; „Przegląd Kupiecki” 1927, nr 29, s. 9; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Wydawnictwa Gutenberga*, t. 7, reprint, Poznań 1995, s. 5; J.J.H., *Działalność Międzynarodowej Izby Handlowej*, „Przegląd Handlowy” 1927, nr 20, s. 1; S. Kocot, *Izba Handlowa Międzynarodowa*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych*, t. 2, op. cit., s. 771; J. Kuciński, *Ujednoczenie ustawodawstwa...*, s. 20; B. Kłapkowski, *Zrzeszenia przedsiębiorstw...*, s. 62; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form zrzeszeniowych*, Warszawa 1956, s. 531; T. Seifert, *Polskie i zagraniczne instytucje popierania eksportu*, Lwów 1932, s. 124.

⁷⁰ Zob. W. M-cki, *Pokłosie Kongresu Międzynarodowej Izby Handlowej w Sztokholmie*, „Kupiec” 1927, nr 29, s. 713; B. Sikorski, *Kongres Międzynarodowej Izby Handlowej w Sztokholmie*, „Świat Kupiecki” 1927, nr 29, s. 587; H. Tennenbaum, *Przegląd sytuacji*, „Przegląd Gospodarczy” 1927, nr 14, s. 575.

Pełniły głównie funkcję informacyjną, organizowały spotkania, imprezy okazjonalne i wycieczki zagranicznych przedsiębiorców. Informowały o sytuacji na rynkach zagranicznych i polityce obcych państw (zwłaszcza celnej i przewozowej). Zapewniały kontakt z placówkami dyplomatycznymi. Przygotowywały targi i wystawy. Prowadziły działalność wydawniczą, promowały Polskę za granicą, propagowały polskie towary, dbały o kontakt z prasą. Udzielały informacji o kontrahentach, interweniowały w sprawach importerów i eksporterów, tworzyły sądy arbitrażowe. Stałą bolączką izb bilateralnych były jednakże trudności finansowe⁷¹.

Od strony administracyjnej zajmowały się świadectwami pochodzenia towarów, sprawami obrotu kompensacyjnego, systemu rozrachunkowego, kontyngentami i stawkami celnymi. Współpracowały z MPIH, Państwowym Instytutem Eksportowym oraz Radą Handlu Zagranicznego. Ścisłe współdziałały ze Związkiem Izb P-H, lokalnymi izbami i zrzeszeniami gospodarczymi („Lewiatanem”, Stowarzyszeniem Kupców Polskich, organizacjami kupców żydowskich)⁷².

Przyczyniły się do normalizacji handlu z Litwą i uregulowania spraw handlowych z Czechosłowacją w 1939 roku. Interesującą i niedocenianą w literaturze rolę odgrywała Polsko-Palestyńska Izba Handlowa⁷³. Ekskluzywny charakter miała Polsko-Amerykańska Izba Handlowa, założona w latach 1919–1921 z inicjatywy Ignacego Paderewskiego⁷⁴.

---

⁷¹ Zob. *Izba Handlowa Polsko-Italska*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, zesz. 3, s. 747; k.t., *Przeszłość i przyszłość izb bilateralnych w Polsce*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 15, s. 5; H. Korowicz, *Polityka handlowa*, Lwów–Warszawa 1931, s. 53; K. Rudzki, *Samorząd gospodarczy i wolne zrzeszenia gospodarcze w Polsce*, Warszawa 1934, s. 12; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich...*, s. 511; J. Twardowski, *Izby handlowe bilateralne*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze)*, t. 2, op. cit., s. 773; *Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu 1938*, Warszawa 1937, dział I, nr 91; sprawozdania Izby Handlowej Polsko-Austriackiej za 1931 r., Izby Polsko-Rumuńskiej za 1932 r., Izby Handlowej Polsko-Węgierskiej za 1935 r. (w zbiorach BG UMCS).

⁷² Zob. R. Battaglia, *Technika działalności izb polsko-zagranicznych w Polsce* (AAN, Izba Amer.-Pol., sygn. 18); *Zgromadzenie Izby Handlowej Polsko-Francuskiej*, „Express Lubelski i Wołyński”, 28 luty 1933 r., s. 2; sprawozdania Izby Handlowej Polsko-Bułgarskiej w Sofii z lat 1935–1939 (AAN, Izba Polsko-Bułgarska, sygn. 2 i 6); „Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi” z lat 1938–1939; „Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu” z lat 1938–1939; „Głos Gospodarczy” z lat 1938–1939; „Gospodarcza Służba Informacyjna” z lat 1938–1939; „Przemysł Metalowy” 1929, nr 5; 37 i 43; „Rocznik Polityczny i Gospodarczy Polskiej Agencji Telegraficznej” z lat 1932, 1933, 1938 i 1939; „Wiadomości Gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie” z lat 1938–1939.

⁷³ Zob. sprawozdania Polsko-Palestyńskiej Izby Handlowej z lat 1933, 1934 i 1937 (w zbiorach BG UMCS).

⁷⁴ Zob. *Polsko-Amerykańska Izba Handlowa w Warszawie*, [w:] *Przemysł i Handel. Tygodnik 1918–1928*, Warszawa 1928, s. 455; *Sprawozdanie z działalności Polsko-Amerykańskiej Izby Handlowej w roku 1929*, Warszawa 1930; *Utworzenie polsko-czeskiej izby handlowej*, „Przegląd Handlowy” 1927, nr 2, s. 9; B.W. Winid, *Towarzystwo Polsko-Amerykańskie i Polsko-Amerykańska Izba Handlowa 1919–1939*, „Niepodległość” 1989, t. 22, s. 91.

Specyficzny status posiadała Niemiecka Izba Handlowa na Polskę. W latach trzydziestych stała się półoficjalnym gospodarczym przedstawicielstwem III Rzeszy i jednocześnie agendą niemieckiego wywiadu. Odegrała niechlubną rolę w czasie okupacji, angażując się w prześladowania polskich i żydowskich przedsiębiorców. W 1941 roku została przekształcona w Niemiecką Izbę Handlową na Generalne Gubernatorstwo. Jej znanym kierownikiem był von Gregory – hitlerowski zarządca Izby P-H w Warszawie⁷⁵.

Bardziej znanymi izbami bilateralnymi były izby: polsko-austriacka, polsko-belgijska, polsko-brytyjska, polsko-bułgarska, polsko-francuska, polsko-rumuńska, polsko-węgierska oraz polsko-włoska. Funkcjonowały również tak „niszowe” izby, jak mandzurska czy kolumbijska. Za granicą istniały ponadto izby zagraniczno-polskie, które nie miały swoich bliźniaczych placówek w Polsce, jak australijsko-polska.

Skrótowo można omówić ustawodawstwo okresu II RP, które odnosiło się do izb. Izby mogły delegować ławników sądów pracy, sądów ubezpieczeń społecznych, sędziów handlowych oraz członków Kolegium Górniczego⁷⁶. Przed reformą sądownictwa mogły wyznaczać ławników galicyjskich sądów przemysłowych, jak również sądów przemysłowych i kupieckich w b. zaborze pruskim.

Izba lwowska otrzymała szczególne uprawnienia w zakresie prawa naftowego⁷⁷. Zaś Izba gdyńska brała udział w pracach Rady Portu, Komisji kwalifikacyjnej dla robotników portowych oraz Portowej Komisji Rozjemczej⁷⁸.

Na gruncie prawa handlowego izby współdziałały z sądami rejestrowymi (prowadzącymi Rejestr Handlowy) i brały udział w postępowaniu dotyczącym spółek z o.o. i akcyjnych⁷⁹. Wypowiadały się w sprawach z zakresu prawa upadłościowego i układowego⁸⁰. Nadawano im ponadto uprawnienia w przepisach regulujących domy

---

⁷⁵ Zob. *Inwentarz zespołu Deutsche Handelskammer für Polen (Niemiecka Izba Handlowa na Polskę) 1938–1942*, oprac. R. Bandura-Lipska, Warszawa 1987 (w zbiorach APW), s. 1; Cz. Łuczak, *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze*, Poznań 1988, s. 192; id, *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 64 i 245; Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1, Warszawa 1970, s. 562 i 565; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich...*, s. 511.

⁷⁶ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 29 listopada 1930 r. – Prawo górnicze (Dz.U. RP 1930, Nr 85, poz. 654).

⁷⁷ Dz.U. RP 1923, Nr 49, poz. 348, Nr 55, poz. 387 i Nr 69, poz. 547; 1932, Nr 50, poz. 469; *Prawo przemysłowe. Rozporządzenia wykonawcze. Przepisy związkowe. Orzecznictwo*, oprac. N. Garwicz, Kraków 1935, s. 207.

⁷⁸ Dz.U. RP 1933, Nr 85, poz. 646; 1934, Nr 32, poz. 291 i Nr 61, poz. 520; *Monitor Polski* 1936, Nr 41, poz. 73; 1939, Nr 63, s. 1.

⁷⁹ Dz.U. RP 1928, Nr 294, poz. 720 i Nr 39, poz. 383; 1930, Nr 86, poz. 664; 1933, Nr 82, poz. 601; 1934, Nr 13, poz. 110, Nr 57, poz. 502 i 503; 1936, Nr 19, poz. 162; J. Namitkiewicz, *Rejestr handlowy*, Warszawa 1938, s. 7.

⁸⁰ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 24 października 1934 r. – Prawo o postępowaniu układowem (Dz.U. RP 1934, Nr 93, poz. 836).

składowe⁸¹, wystawy i targi⁸², a także odnośnie wydawania kart legitymacyjnych dla komiwojażerów, godzin handlu oraz wyprzedaży.

Izby otrzymały ponadto określone uprawnienia w zakresie prawa bankowego⁸³; kartelowego⁸⁴; giełdowego⁸⁵; przewozowego⁸⁶; pracy i ubezpieczeń społecznych⁸⁷; rolnego⁸⁸; a nawet wodnego⁸⁹.

Często odwoływano się do izb na gruncie prawa podatkowego: podatku przemysłowego, świadectw przemysłowych, podatku obrotowego, kart rejestracyjnych, komisji szacunkowych i komisji odwoławczych, ksiąg handlowych. Podobnie działo się w zakresie ustawodawstwa celnego: eksportu kurzych jaj, lnu i pakulinianych; odprawy celnej tłuszczu, olejów skażonych i tłuszczu kostnego; obrotu uszlachetniającego czynnego i biernego; odprawy warunkowej; obrotu reparacyjnego; sprowadzania próbek, wzorów i modeli towarów; otrzymywania z zagranicy próbek, wzorów, etykiet, rysunków i pieczętek; wywozu kompensacyjnego; systemu rozrachunkowego; kontyngentów importowych i eksportowych; systemu zwrotu ceł, zniżek celnych i zwolnień od cła; bezcłowego wywozu produktów; poświadczania faktur; świadectw pochodzenia towarów; składow celnych i wreszcie standaryzacji, na polu której izby posiadały duże osiągnięcia.

W drugiej połowie lat trzydziestych, w dobie etatyzmu i regulowania rynku metodami administracyjnymi, pojawiło się wiele przepisów prawa żywnościowego, w których zastrzeżono określone uprawnienia dla izb. Unormowania te odnosiły się do obrotu zwierzętami gospodarskimi, drobiem i hurtowego obrotu mięsem; komisantów i komisowej sprzedaży zwierząt; komisji notowań cen i targowiskowych komisji

⁸¹ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 28 grudnia 1924 r. o domach składowych (Dz.U. RP 1924, Nr 114, poz. 1020).

⁸² Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 17 listopada 1927 r. o wystawach i targach gospodarczych (Dz.U. RP 1927, Nr 102, poz. 884) wraz z rozporządzeniem wykonawczym z dnia 13 kwietnia 1928 r. (Dz.U. 1928, Nr 52, poz. 501) oraz ustawą z dnia 28 czerwca 1939 r. o wystawach i targach gospodarczych oraz aukcjach (Dz.U. 1939, Nr 61, poz. 400).

⁸³ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 17 marca 1928 r. o prawie bankowym (Dz.U. RP 1928, Nr 34, poz. 321).

⁸⁴ Dz.U. RP 1933, Nr 31, poz. 270, Nr 48, poz. 381, poz. 382, poz. 383; 1935, Nr 86, poz. 529; 1936, Nr 81, poz. 561; 1939, Nr 63, poz. 418.

⁸⁵ Dz.U. RP 1924, Nr 114, poz. 1019; 1927, Nr 32, poz. 292; 1928, Nr 27, poz. 250; 1929, Nr 3, poz. 30; 1930, Nr 23, poz. 209; 1935, Nr 24, poz. 163; 1938, Nr 23, poz. 203; B. Jeżyńska, *Giełdy towarowe w Polsce*, „Annales UMCS” sectio G 2001, vol. 48, s. 13.

⁸⁶ Dz.U. RP 1920, Nr 2, poz. 7; 1931, Nr 101, poz. 772; 1932, Nr 32, poz. 336; Nr 95, poz. 821; 1933, Nr 32, poz. 273.

⁸⁷ Dz.U. RP 1922, Nr 40, poz. 334; 1933, Nr 27, poz. 228, Nr 82, poz. 604 i Nr 94, poz. 735; 1934, Nr 13, poz. 104; 1937, Nr 30, poz. 226; Nr 39, poz. 313; Nr 40, poz. 316; poz. 317 i poz. 321; Nr 60 poz. 476–478.

⁸⁸ Dz.U. RP 1932, Nr 25, poz. 221, Nr 50, poz. 472, Nr 72, poz. 652, 654, 658 i 659, Nr 94, poz. 816; 1933, Nr 31, poz. 271, Nr 55, poz. 423.

⁸⁹ Dz.U. RP 1928, Nr 62, poz. 574; 1929, Nr 75, poz. 567.

nadzorczych; komisji nadzoru rynku mięsnego; dozoru nad mięsem i przetworami mięsnymi; nadzoru nad sprzedażą nawozów sztucznych; nadzoru nad środkami żywienia zwierząt; cen pieczywa, mięsa i cegły; komisji badania i kontroli cen; opłat na przetwory zbożowe; ustalania cen zbóż, mięsa, nafty, węgla i przedmiotów powszedniego użytku; komisji cen chleba i mięsa; komisji cen nafty i węgla; działalności rakarzy.

Izby współpracowały z władzami szkolnymi na gruncie prawa oświatowego. Brały udział w wyborach do Sejmu i Senatu w oparciu o ordynacje wyborcze z 1935 roku⁹⁰. Delegowały kandydatów do komunalnych komisji oszczędnościowych⁹¹. Przed wybuchem II wojny światowej wydawano przepisy dotyczące rzeczowych świadczeń wojennych, świadczeń osobistych oraz odstępowania środków transportu. Także w nich przewidziano udział izb⁹².

Jako wybrane przybliżyć można przepisy prawa kartelowego, gdyż budziły one uzasadnione zainteresowanie władz i opinii publicznej. Prawo kartelowe rodziło się w II RP wśród zagorzałych sporów i wywoływało wielkie kontrowersje. Zwolennicy liberalizmu i przemysłowcy zarzucali prawodawcy nadmierną restrykcyjność, etatyzm, utrudnianie swobody prowadzenia działalności gospodarczej. W czasach PRL historycy potępili ustawodawstwo kartelowe, uważając, że powstało ono za czasów dyktatury sanacyjnej pod wpływem lobbingu przemysłowców i zamiast ograniczać, to wspierało rozwój karteli⁹³.

Ogólnie rzecz biorąc prawo kartelowe II RP poddawało kontroli administracyjnej i sądowej umowy kartelowe. Były to między innymi porozumienia zawierane przez przedsiębiorców, uchwały organizacji przedsiębiorców, które zmierzały do ograniczenia konkurencji, w tym poprzez kontrolowanie produkcji i dystrybucji towarów, ustalanie

⁹⁰ Ordynacje wyborcze do Sejmu i Senatu z 8 lipca 1935 r. (Dz.U. RP 1935, Nr 47, poz. 319 i 320) oraz rozporządzenie z dnia 11 lipca 1935 r. „Regulamin zgromadzenia okręgowego” (Dz.U. RP 1935, Nr 48, poz. 324).

⁹¹ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 21 października 1932 r. w sprawie obniżenia kosztów administracji komunalnej (Dz.U. RP 1932, Nr 91, poz. 777).

⁹² Zob. T. Ciświcki, *Rozporządzenie o rzeczowych świadczeniach wojennych*, „Przemysł i Handel” 1927, nr 42, s. 1418; Z. Kłoczewski, *Polska gospodarka wojskowa 1918–1939 (zarys systemu)*, Warszawa 1987, s. 231 i 243.

⁹³ Zob. *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, red. F. Ryszka, cz. I, Warszawa 1962, s. 405. Dla porównania współczesne prace A. Podolskiej-Meduckiej, w tym: *Polskie ustawodawstwo kartelowe w latach 1918–1939*, Warszawa 2003; *Projekty ustawy kartelowej w Polsce i jego orzecznictwo w latach 1933–1935*, CPH 2002, t. 54, zesz. 2; *Sąd Kartelowy w Polsce i jego orzecznictwo w latach 1933–1935*, CPH 2001, t. 53, zesz. 2. Z prac ogólnych okresu II RP: *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, red. Z. Cybichowski, Warszawa 1926–1930, t. 1, s. 230; t. 2, s. 1002. Z ówczesnej prasy: *Czy kartele są pożyteczne czy szkodliwe*, „Przegląd Kupiecki” 1927, nr 13, s. 7. O sporach wewnątrz sanacyjnego OZN nad ustawą kartelową zob. Z.K. Zaporowski, *Koło Parlamentarne OZN w Sejmie V kadencji (1938–1939)*, „Res Historica” 1998, zesz. 4, s. 107.

cen, warunków sprzedaży produktów albo oferowanych usług. Pod pojęciem „kartelu” rozumiano więc porozumienie, związek przedsiębiorców itd., którego celem było zmniejszenie konkurencji na rynku. Przedsiębiorcy mieli obowiązek zgłaszania porozumień kartelowych Ministrowi Przemysłu i Handlu, który prowadził rejestr umów kartelowych, czyli tzw. rejestr kartelowy. Odwołania od decyzji ministra rozpatrywał Sąd Kartelowy.

Środowisko izb brało udział w przygotowaniu ustawy kartelowej, współpracowało z Ministerstwem Przemysłu i Handlu, a izby delegowały swoich przedstawicieli do Sądu Kartelowego⁹⁴.

Izby kierowały ponadto reprezentantów do wielu instytucji rządowych doradczych i opiniodawczych. Wśród nich wyróżnić można wyspecjalizowane organy resortowe ds. przemysłu (Państwowa Rada Chemiczna, Państwowa Rada Geologiczna, Państwowa Rada Kolejowa, Państwowa Rada Komunikacyjna, Państwowa Rada Naftowa, Komitet Chłodnictwa, Komitet Drzewny, Komisja Hutnicza itp.); organy ds. prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (Rada Ochrony Pracy, Rada Ubezpieczeń Społecznych, Komitet ds. Bezrobocia, Fundusz Pomocy Bezrobotnym, Fundusz Pracy itp.); instytucje zajmujące się wymianą handlową z zagranicą (Centralna Komisja Przywozowa, Państwowy Fundusz Eksportowy, Państwowy Instytut Eksportowy, Polski Instytut Rozrachunkowy oraz najważniejsza Rada Handlu Zagranicznego); jak również – znane w literaturze – komisje niestałe (np. Komisja Ankietowa Badania Warunków i Kosztów Wymiany).

1.3. Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie w latach 1929–1939

Izba lubelska formalnie powstała 12 marca 1929 roku, gdy odbyło się jej pierwsze zebranie plenarne⁹⁵. Praktyczną działalność rozpoczęła w kwietniu 1929 roku, gdy Minister PiH mianował pierwszego dyrektora Izby – Teodora Millera. Biuro Izby otwarto 18 maja 1929 roku⁹⁶. Jednakże prace nad utworzeniem Izby zaczęły się rok wcześniej. We wrześniu 1928 roku powołano Komitet Organizacyjny Izby P-H w Lublinie. W jego składzie znaleźli się znani przedsiębiorcy, działacze gospodarczy i lokalni politycy, którzy potem zostawali radcami i pracownikami biura Izby⁹⁷.

---

⁹⁴ Zob. komentarz J. Brauna – radcy prawnego Izby sosnowieckiej: J. Braun, *Ustawa kartelowa z rozporządzeniami wykonawczymi. Tekst z komentarzem poprzedzony wstępem historyczno-porównawczym*, przedm. F. Zarzycki, Warszawa 1933, s. 101.

⁹⁵ Zob. *I Sprawozdanie...*, s. 14.

⁹⁶ Ibidem, s. 44.

⁹⁷ Ibidem, s. 11.

W latach 1929–1939 prezesami Izby byli: Michał Michniewski (do 1936 roku), Franciszek Papiewski (w latach 1936–1937) i Ignacy Puławski (od 1937 roku). Biurem Izby kierowali: Teodor Miller (do 1937 roku) oraz Tadeusz Kryński⁹⁸.

Izba zajmowała się wieloma sprawami, związanymi z życiem gospodarczym Lubelszczyzny i Wołynia. Opiniowała akty prawne i poczynania władz; załatwiała sprawy urzędowe; wydawała zaświadczenia i różne dokumenty; delegowała biegłych, rzeczoznawców, ławników, przedstawicieli do instytucji rządowych i samorządowych. Współdziałała z władzami wojewódzkimi; subwencjonowała szkolnictwo zawodowe (zwłaszcza handlowe); założyła Pracownię Psychotechniczną; fundowała stypendia i pomagała szkołom polskim na Wołyniu⁹⁹.

Organizowała Targi Chmielowe w Lublinie, Targi Grzybowe w Sarnach, brała udział w Targach Wołyńskich i załatwiała sprawy targowisk gminnych. Otworzyła giełdy zbożowo-towarowe w Lublinie i Równem; założyła Wołyńskie Muzeum Gospodarcze. Prowadziła działalność dobroczynną. Zbierała dane statystyczne; wydawała publikacje książkowe (monografie gospodarcze powiatów); prowadziła obszerną bibliotekę i organizowała odczyty.

Zajmowała się sprawami przemysłu i handlu. Wspierała zrzeszenia gospodarcze; przyczyniła się do powstania Lubelsko-Wołyńskiego Związku Młynarzy, Związku Eksporterów Jaj Województwa Lubelskiego i Wołyńskiego oraz Lubelsko-Wołyńskiego Związku Przemysłowców i Kupców Drzewnych. Szczególnie popierała przedsiębiorców branży drzewnej, jajczarskiej, młynarskiej i szczecińskiej (z Międzyrzecza). Współpracowała z lubelskim kupcami, Stowarzyszeniem Kupców Polskich z terenu Wołynia oraz organizacjami żydowskimi.

Promowała polski eksport i wspierała zabiegi standaryzacji towarów. Interesowała się problemami komunikacji kolejowej, drogowej, rzecznej na Wiśle i łączności. Wiele miejsca w swej działalności poświęcała sprawom podatkowym. Radcowie Izby często zabierali głos w kwestiach nurtujących przedsiębiorców (kryzys, etatyzm, COP, ustrój samorządu gospodarczego, reforma prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, walka z bezrobociem, polityka mieszkaniowa, relacje polsko-żydowskie).

---

⁹⁸ Protokół nr 73/6 z 22 września 1937 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 196; *IX Sprawozdanie Izby P-H w Lublinie za r. 1937*, Lublin 1938, s. 168.

⁹⁹ Zob. M. Jurzyk, *Partycypacja izb gospodarczych w rozwoju szkolnictwa zawodowego województwa lubelskiego w okresie międzywojennym*, [w:] *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo: księga jubileuszowa profesora Jerzego Kunikowskiego w 65. rocznicę urodzin*, red. J. Gmitruk et al., Warszawa–Siedlce 2010, s. 457.

1.4. Izby przemysłowo-handlowe w latach 1939–1945

Losy izb przemysłowo-handlowych kształtowały się odmiennie na terenach Generalnego Gubernatorstwa (GG), obszarach włączonych do Rzeszy oraz ZSRR¹⁰⁰. W GG izby nie przerwały swojej działalności nawet w toku wojny obronnej we wrześniu 1939 roku. Do 1941 roku istniały w formie tymczasowej pod niemieckim kierownictwem. Z czasem powołano Izbę Centralną Gospodarki Ogólnej oraz izby dystryktowe, które dzieliły się na grupy główne. Struktura izb dystryktowych była niezmiernie skomplikowana. Dodatkowo funkcjonowała Niemiecka Izba Handlowa na Polskę.

Izby dystryktowe nie były instytucjami samorządu gospodarczego, lecz specyficznymi instytucjami totalitarnej administracji. Znajdowały się pod nadzorem rządu GG. Posiadały rozległy zakres działania. Brały udział w reglamentacji życia gospodarczego; współpracowały z niemieckimi powiernikami; uczestniczyły w odbieraniu przedsiębiorstw Polakom i Żydom; wykonywały zadania zlecone przez rząd; załatwiały sprawy administracyjne. Jednak nie istniała organizacyjna ciągłość między przedwojennymi izbami przemysłowo-handlowymi a izbami dystryktowymi, które były autorskim tworem Hansa Franka i jego podwładnych.

Polscy pracownicy izb, którzy wytrwali na swoich stanowiskach, działali w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego. Pomagali polskim przedsiębiorcom; wspierali stowarzyszenia kupieckie; sabotowali działania okupanta; przekazywali dane wywiadowi AK; fałszowali niemieckie dokumenty; ukrywali mienie przedwojennych izb, a zwłaszcza zbiory biblioteczne; angażowali się w tajne nauczanie; przekazywali pieniądze dla Rady Głównej Opiekuńczej i dostarczali żywność dla Żydów w gettach. Brali także udział w pracach koncepcyjnych, przygotowując plany reformy samorządu gospodarczego na czas powojenny. Niektórzy walczyli w Powstaniu Warszawskim. Dlatego też byli represjonowani przez Niemców, NKWD i władzę ludową. Nie można także zapominać o udziale Izby warszawskiej w przygotowaniach do obrony Warszawy oraz działaniach Izby krakowskiej na rzecz normalizacji życia gospodarczego w Małopolsce.

---

¹⁰⁰ Podrozdział celowo został skrócony, ponieważ temat jest opracowywany w osobnej pracy: *Izby dystryktowe w Generalnym Gubernatorstwie 1941–1945*. Zrezygnowano więc z podawania w tym miejscu obszernej bibliografii. Zob. też K. Dąbrowski, *Izba Centralna Gospodarki Ogólnej, izby dystryktowe i grupy główne w Generalnym Gubernatorstwie jako instytucje niemieckiej administracji gospodarczej w latach 1941–1944*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Ekonomii Wyższej Szkoły Humanistyczno-Przyrodniczej w Sandomierzu” 2006, zesz. 3, s. 23; id., *Izby dystryktowe w Generalnym Gubernatorstwie – powstanie i charakter ustrojowy*, [w:] *Państwo–Prawo–Polityka. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Henrykowi Groszykowi*, red. M. Chrzanowski, J. Kostrubiec, I. Nowikowski, Lublin 2012, s. 80.

O ile izby na terenie GG otrzymały swoistą organizację, opracowaną przez urzędników Hansa Franka, o tyle na ziemiach włączonych do Rzeszy tworzono hitlerowskie izby gospodarcze. Na terenach okupowanych przez ZSRR izby zaprzestały działalności niemalże równo z dniem 17 września 1939 roku.

W trakcie II wojny światowej zginęło wielu działaczy samorządu przemysłowo-handlowego. Połowę składu radców przedwojennych izb stanowili przecież przedsiębiorcy żydowscy. Tragiczny los spotkał Polaków na Kresach, zwłaszcza na Wołyniu. Członków izb odszukać można na listach katyńskich i wykazach osób wywiezionych w głąb ZSRR. Władze sowieckie prześladowały żydowskich właścicieli firm, którzy znaleźli się wśród tzw. bieżęńców. Natomiast polskich przedsiębiorców z terenu Rzeszy zmuszano do podpisania volkslisty.

Po wojnie w Izbie lubelskiej zabrakło ostatniego prezesa Ignacego Puławskiego; wiceprezesów Łazarza Dała i Jana Michałowicza; wszystkich radców pochodzenia żydowskiego i kupców wołyńskich; Antoniego a Donau-Szpindlera – prezesa łuckiego, potem lubelskiego Państwowego Banku Rolnego, a zarazem szefa Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie; dra Emila Gincburga – eksperta z zakresu drzewnictwa; Leona Hufnagla – późniejszego przewodniczącego Judenratu; J. Kempistego – znanego działacza Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie; Hipolita Luchta – dyrektora Izby w okresie okupacji; Juliana Wyszyńskiego – dyrektora cukrowni w Klemensowie. Zginęli pracownicy biura Izby, w tym radca prawny Adolf Bier i Regina Uryson, która prowadziła Pracownię Psychotechniczną. Wicedyrektor Karol Hollenberg zmarł w lwowskim getcie, a na Syberię wywieziona została Barbara Szorr.

1.5. Izby przemysłowo-handlowe w ustawodawstwie rządów emigracyjnych

Po klęsce wrześniowej w 1939 roku władze RP przeniosły się na terytorium Francji, a następnie Wielkiej Brytanii. Rządy emigracyjne tam działające wydawały przepisy, które można odnieść do izb przemysłowo-handlowych¹⁰¹. 30 listopada 1939 roku Prezydent RP wydał dekret o nieważności aktów prawnych władz okupacyjnych¹⁰².

---

¹⁰¹ Akty prawne rządów emigracyjnych z okresu 1939–1945 opublikowano w: *Rzeczypospolita czasów wojny. Dziennik Ustaw RP i Monitor Polski 1939–1945*, wstęp R. Kaczorowski i L. Wałęsa, przedm. A. Strzembosz, red. A.K. Kunert, Warszawa 1995. Warto sięgnąć do: W. Rostocki, *Stosowanie konstytucji kwietniowej w okresie drugiej wojny światowej 1939–1945*, Lublin 1988, s. 146.

¹⁰² Dz.U. RP 1939, Nr 102, poz. 1006.

Z formalnego punktu widzenia, a także na mocy prawa międzynarodowego, wszelkie decyzje władz niemieckich i radzieckich odnośnie izb na terytorium Polski były nieważne¹⁰³.

Zmiany dotyczyły również emigracyjnego Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Minister PiH formalnie nadal pozostawał organem nadzorczym w stosunku do izb. W 1939 roku kierownictwo MPIH powierzono Ministrowi Skarbu, ponieważ – jak stwierdzono – nie zamierzano tworzyć osobnego aparatu administracyjnego¹⁰⁴. Do grudnia 1939 roku obydwojoma resortami kierował Adam Koc, po nim Henryk Strasburger, którego w 1942 roku zastąpił Jan Kwapiński¹⁰⁵. Łącznie też traktowano oba ministerstwa w budżecie¹⁰⁶. W czerwcu 1942 roku przekształcono MPIH w Ministerstwo Przemysłu, Handlu i Żeglugi (MPHiŻ), a budżet MPhiŻ wyodrębniono w 1943 roku¹⁰⁷. Rozpoczęto także rozbudowę resortu. Pojawiły się nowe działy, jak Dział Przemysłowy, Dział Ekonomiczny i Obrotu, tudzież stojący najbliżej Ministra – Zarząd Centralny¹⁰⁸. Statuty Ministerstwa wydano w 1942 i 1944 roku. Zaś w marcu 1941 roku powołano Komitet Ekonomiczny Ministrów, który miał być organem Rady Ministrów „do prac nad odbudową i przyszłą gospodarką kraju”¹⁰⁹.

Z formalnego punktu widzenia instytucje samorządu gospodarczego podlegały kontroli organów Kontroli Państwowej, przewidzianej w dekrete z 17 lutego 1940 roku¹¹⁰. Rząd emigracyjny, prowadząc prace koncepcyjne, powołał do życia Biuro Prac Administracyjnych. Jego zadaniem było między innymi „opracowywanie zagadnień

¹⁰³ Zob. L. Antonowicz, *Status prawno-międzynarodowy Rzeczypospolitej Ludowej*, „Annales UMCS” sectio G 2000, vol. 47, s. 8; E. Duraczyński, *Rząd polski na wychodźstwie 1939–1945*, Warszawa 1993, s. 46 i 162; M. Hałas, *Podstawy prawne działania Rządu RP na obczyźnie*, [w:] *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994, s. 147; T. Wyrwa, *Odbudowa władz Rzeczypospolitej w Paryżu i Angers wrzesień 1939 – czerwiec 1940*, [w:] *Władze RP na obczyźnie...*, s. 26.

¹⁰⁴ Monitor Polski 1939, nr 221–228 wydawany w październiku 1939 r. w Paryżu, a także zarządzenia i rozporządzenia Ministra Skarbu jako Ministra PiH (Monitor Polski 1939, Nr 232–244).

¹⁰⁵ Dz.U. RP 1942, Nr 5; Monitor Polski 1939, Nr 221–228 i 271–276; A. Suchcitz, *Rząd Tomasza Arciszewskiego listopad 1944 – lipiec 1945*, [w:] *Władze RP na obczyźnie...*, s. 356 i 374.

¹⁰⁶ Dz.U. RP 1941, Nr 3, poz. 6; 1942, Nr 1, poz. 2; Nr 6, poz. 11; Nr 11, poz. 23.

¹⁰⁷ Dekret Prezydenta z 29 czerwca 1942 r. (Dz.U. RP 1942, Nr 6, poz. 10).

¹⁰⁸ Dz.U. RP 1943, Nr 3, poz. 8; Nr 4, poz. 10; Nr 11, poz. 30; 1944, Nr 1, poz. 2; 1945, Nr 5, poz. 16; J. Kasztelewicz, *Administracja przemysłowa w latach 1918–1944*, Londyn 1944 (AAN, MPhiŻ, sygn. 1123), s. 27.

¹⁰⁹ M. Hałas, *Rząd gen. Władysława Sikorskiego czerwiec 1940 – lipiec 1943*, [w:] *Władze RP na obczyźnie...*, s. 211. Zob. też Cz. Bobrowski, *Wspomnienia ze stulecia*, Lublin 1985, s. 140; J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, Warszawa 1965, s. 36; B. Petz, *Koncepcje nacjonalizacji przemysłu z lat wojny i okupacji obozu londyńskiego i obozu rewolucyjnego (Dyskusja o nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1939–1945)*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Historii Gospodarczej Akademii Ekonomicznej*. Wrocław, 24 kwietnia 1986 r., „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu” 1987, nr 387, s. 25.

¹¹⁰ Art. 3 i art. 6 ust. 1 dekretu Prezydenta RP z dnia 17 lutego 1940 r. o Kontroli Państwowej (Dz.U. RP 1940, Nr 5, poz. 11).

z zakresu organizacji i trybu urzędowania władz i urzędów państwowych oraz samorządowych”. W pojęciu „władz i urzędów samorządowych” mieściły się przecież instytucje samorządu gospodarczego¹¹¹. Jednakże do izb bezpośrednio odniosły się dwa akty prawne omawianego okresu: nowelizacja prawa o ustroju sądów powszechnych oraz rozporządzenie o radach zakładowych.

Prawo o ustroju sądów powszechnych znowelizowano dekretem Prezydenta RP z 21 października 1944 roku¹¹². Zgodnie z art. 209 sędziów handlowych miał mianować Minister Sprawiedliwości na trzy lata, po wysłuchaniu opinii Ministra PiH, spośród osób „wybranych” przez właściwe izby przemysłowo-handlowe. Na podstawie poprzednich przepisów izby mogły jedynie „proponować” Ministrowi Sprawiedliwości kandydatów na sędziów handlowych¹¹³. Nowelizacja ta miała – wedle słów Wacława Komarnickiego, ówczesnego Ministra Sprawiedliwości – zapewnić, że „wymiar sprawiedliwości będzie niezależny od jakichkolwiek wpływów administracji państwowej”¹¹⁴.

Rozporządzenie o radach zakładowych wydała Krajowa Rada Ministrów 1 sierpnia 1944 roku. Formalną podstawę dał dekret Prezydenta RP z 26 kwietnia 1944 roku o tymczasowej organizacji władz na terytorium RP¹¹⁵. Zgodnie z nim Krajowa Rada Ministrów otrzymała uprawnienia do wydawania tymczasowych rozporządzeń, uchylania przepisów wydanych przez władze okupacyjne, unieważniania przepisów sprzecznych z polskim porządkiem prawnym i wydawania przepisów przejściowych. Rozporządzenie o radach zakładowych było jednym z aktów prawnych okresu Powstania Warszawskiego. Przygotowane zostało w Departamencie Sprawiedliwości i Departamencie Pracy i Opieki Społecznej Delegatury Rządu na Kraj. Departamentem Sprawiedliwości kierowali Leon Nowodworski i Feliks Zadrowski, zaś Departamentem Pracy i Opieki Społecznej Jan Stanisław Jankowski (późniejszy Delegat Rządu). Autorami rozporządzenia byli Stefan Mateja (sędzia Sądu Okręgowego w Warszawie, jednocześnie marksista-syndykalista), Maciej Świącicki i Wacław Szubert (późniejsi profesorowie prawa pracy).

---

¹¹¹ Art. 2 dekretu Prezydenta RP z dnia 6 maja 1942 r. o utworzeniu Biura Prac Administracyjnych (Dz.U. RP 1942, Nr 4, poz. 6).

¹¹² Dz.U. RP 1944, Nr 12, poz. 23; obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 24 października 1944 r. (Dz.U. RP 1944, Nr 13, poz. 24).

¹¹³ Zob. art. 209–212 prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 6 lutego 1928 r. (Dz.U. RP 1928, Nr 12, poz. 93; tekst jednolity: Dz.U. RP 1932, Nr 102, poz. 863).

¹¹⁴ Przemówienie Ministra Sprawiedliwości W. Komarnickiego z dnia 10 listopada 1944 r. (Dz.U. RP 1944, Nr 13, cz. II, dział nieurzędowy, s. 120).

¹¹⁵ Dz.U. RP 1944, cz. III, Nr 1, poz. 5 oraz Dz.U. RP 1944, cz. III, Nr 1, poz. 1 i poz. 2.

W. Szubert zajmował wówczas stanowisko wicedyrektora Departamentu Pracy i Opieki Społecznej¹¹⁶.

Rozporządzenie zgodnie z planami miało uzyskać moc obowiązującą z chwilą wyzwolenia. Uważa się, że niektóre z jego przepisów były stosowane w zakładach pracy działających podczas Powstania Warszawskiego. Projekty aktów opracowane w departamentach przesyłano do Komitetu Koordynacji Ustawodawczej przy Delegacie Rządu (któremu przewodniczył Adam Bień) i Biura Ustawodawczego (któremu szefował Tadeusz Szymański). Autorami powstańczych rozporządzeń byli przede wszystkim adwokaci i sędziowie. Wszystkie akty były antydatowane, a drukowano je w powstańczej Warszawie, jak ustalono – 16 sierpnia. Planowano też przygotowanie kolejnych aktów prawnych, regulujących powojenny ustrój Polski¹¹⁷.

W kilkunastu artykułach rozporządzenia powiązano rady zakładowe z instytucjami samorządu społeczno-gospodarczego (jak to wówczas określono). Na ogólnie pojęty samorząd społeczno-gospodarczy miały składać się między innymi: izby pracy i izby przemysłowo-handlowe. Do rady zakładowej mieli należeć kierownik zakładu pracy i radni wybierani przez pracowników. Liczba radnych zależała od liczby pracowników danego zakładu. W zakładzie, w którym pracowało od 20 do 50 pracowników, radnych miało być od dwóch do trzech (art. 15 w zw. z art. 34 oraz art. 19 i 21 rozporządzenia o radach zakładowych).

Instytucje samorządu społeczno-gospodarczego miały:

1. Sprawować nadzór i opiekę nad radą zakładową, dbając o dobrą współpracę kierownika zakładu pracy z mężem zaufania rady.
2. Wraz z władzami państwowymi stawiać zakładowi pracy zadania gospodarcze objęte planem gospodarczym. Kierownik miał przynajmniej raz do roku zaznajamiać radę z wynikami działalności zakładu i przebiegiem wykonanych zadań, postawionych przez samorząd i władze w ramach planu gospodarczego.
3. Otrzymywać informacje od rady zakładowej o przestrzeganiu w zakładzie pracy przepisów prawa pracy i układu zbiorowego.
4. Rozstrzygać spory między kierownikiem zakładu a radą zakładową, dotyczące regulaminu zakładu, zaleceń i uchwał wydawanych przez radę.
5. Określać liczbę radnych w zakładach zatrudniających ponad 3,5 tys. pracowników.

---

¹¹⁶ Zob. J. Jankowiak, A. Kijowski, *Model rady zakładowej na gruncie powstańczego rozporządzenia z 1 sierpnia 1944 r.*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, zesz. 1, s. 59; K. Ostrowski, *Dzienniki Ustaw wydane w czasie powstania warszawskiego*, „Tygodnik Powszechny” 1983, nr 35, s. 8; id., *Ustawodawstwo okresu powstania warszawskiego*, „Palestra” 1982, nr 9/10, s. 90.

¹¹⁷ K. Potrzebowski, *Przepisy o adwokaturze z dnia 1.VIII.1944 r.*, „Palestra” 1980, nr 8/9, s. 94.

6. Występować o zwołanie rady zakładowej.

7. Interweniować w przypadkach, gdy kierownik zakładu uniemożliwił zebranie się rady zakładowej.

8. Delegować swoich przedstawicieli na zebrania rady zakładowej.

9. Zwalniać obecnych na zebraniu rady zakładowej od obowiązku zachowania tajemnicy obrad.

10. Nadzorować „społecznego kontrolera spółki”, ustanowionego przez radę zakładową w spółkach akcyjnych i spółkach z o.o. o wysokim kapitale zakładowym (art. 3–43 ww. rozporządzenia).

Do czasu ukonstytuowania się po wojnie instytucji samorządu zadania jemu powierzone miał wykonywać sąd pracy lub organy administracji pracy (art. 55 w/w rozporządzenia).

Powyżej opisane rozporządzenie było budzącą zainteresowanie, lecz niedopracowaną legislacyjnie i utopijną koncepcją rządu Stanisława Mikołajczyka. Zostało wydane w odpowiedzi na „rewolucyjne” ustawodawstwo PKWN. Być może wzorowano się na opracowanym w sierpniu 1939 roku w Ministerstwie Opieki Społecznej projekcie rad pracowniczych w zakładach pracy¹¹⁸.

Warto dodać, iż mimo trwającej wojny własne organizacje zakładali polscy przedsiębiorcy przebywający na emigracji. Były to na przykład: Związek Kupców i Przemysłowców Polskich w Wielkiej Brytanii, Federacja Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego w USA. Usiłowano odbudować izby handlowe polsko-zagraniczne: Polsko-Brazylijską Izbę Handlową, Izbę Handlową Palestyńsko-Polską, a także Izbę Amerykańsko-Polską w USA¹¹⁹.

---

¹¹⁸ Zob. *Ustawa z dnia ... 1939 r. o radach pracowniczych w zakładach pracy* (AAN, MOS 1918–1939, sygn. 53, k. 3–27); M. Świącicki, *Związki zawodowe i izby pracy w ustawach i projektach ustaw z lat 1918–1939*, „Zeszyty Naukowe SGPiS” 1959, zesz. 15, s. 151.

¹¹⁹ AAN, MPHiŻ, sygn. 105 i 106.

Rozdział 2. Ustawodawstwo lat 1944–1950 dotyczące izb przemysłowo-handlowych

Analizując system prawny okresu Polski Ludowej pod kątem samorządu przemysłowo-handlowego napotkać można podstawowy problem. Ustawodawca ludowy nie uregulował statusu izb przemysłowo-handlowych powszechnie obowiązującymi aktami prawnymi. Ani w Dzienniku Ustaw, ani w Monitorze Polskim nie znajdzie się aktów prawnych, zmieniających ustrój samorządu przemysłowo-handlowego. Wszystkie zmiany w formalnie nadal obowiązującym przedwojennym prawodawstwie samorządowym wprowadzano albo na drodze faktycznej, albo aktami prawa wewnętrznego.

Łącznie na terenie Polski w latach 1944–1950 istniały izby w¹²⁰:

- Bydgoszczy (od marca 1945 roku), z oddziałami w Grudziądzu, Toruniu i Włocławku (później zamienionymi na oddziały Izby gdyńskiej, a od 1947 roku ponownie przypisanymi do Izby bydgoskiej)¹²¹,
- Częstochowie (od 5 maja 1945 roku), z oddziałami w Kielcach i Radomiu,
- Gdyni (od połowy 1945 roku), z oddziałami w Grudziądzu, Toruniu i Włocławku¹²²,
- Katowicach (od 1945 roku), z oddziałami w Bielsku i Opolu¹²³,
- Krakowie (od 20 stycznia 1945 roku), z oddziałem w Białej Krakowskiej,
- Lublinie (od końca lipca 1944 roku),
- Łodzi (od 1945 roku),
- Poznaniu (od końca lutego 1945 roku), z oddziałami w Gorzowie Wielkopolskim, Słubicach i Zielonej Górze¹²⁴,

---

¹²⁰ Zob. AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 297; APL, IP-H Lublin, sygn. 1; sygn. 59; sygn. 144, k. 15–18; *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego w okresie od dn. 22 lipca 1944 r. do marca – kwietnia 1945 r.* (ibidem, sygn. 71); *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie i stosunków gospodarczych jej okręgu za czas od 22 lipca 1944 do 15 czerwca 1945 r.* (ibidem, sygn. 63); A. Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–1950*, Kraków 2003, s. 90; L. Zachuta, A. Zdebski, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–2000. Monografia jubileuszowa z okazji 150 rocznicy powstania Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, wstęp T. Szczypiński, Kraków 2000, s. 111.

¹²¹ Do okresu maj 1947 – grudzień 1948 Izba bydgoska funkcjonowała jako oddział Izby gdyńskiej. Zob. APL, IP-H Lublin, sygn. 15; S. Kamosiński, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy w latach 1945–1950*, „Kronika Bydgoska” 2001, t. 23, s. 43.

¹²² Zob. opracowanie na temat odbudowy Izby P-H w Gdyni (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2938) oraz A. Kot, *Samorząd gospodarczy w pracy nad zagadnieniami morskimi (1945–49)*, OTG 1949, nr 14, s. 4.

¹²³ Oddział w Bielsku został reaktywowany w lutym 1945 roku i istniał do 1949 roku (dane z bazy archiwalnej SEZAM).

¹²⁴ ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1; APL, IP-H Lublin, sygn. 59.

- Rzeszowie (od 28 września 1944 roku)¹²⁵,
- Szczecinie (od 16 sierpnia 1946 roku), z oddziałem w Słupsku (od 15 października 1945 roku)¹²⁶,
- Warszawie (od 7 grudnia 1944 roku), z oddziałami w Białymstoku i Olsztynie¹²⁷,
- Wrocławiu (od 15 listopada 1945 roku), z oddziałami w Jeleniej Górze, Legnicy, Nowej Soli, Świdnicy i Wałbrzychu¹²⁸.

Często oddziały izb zwano delegaturami lub ekspozyturami. Oddział Izby poznańskiej w Gorzowie Wielkopolskim uruchomiono 12 grudnia 1945 roku, zaś w Zielonej Górze 17 stycznia 1946 roku. Izba P-H w Szczecinie funkcjonowała początkowo jako oddział Izby gdyńskiej; podobnie jak oddział w Słupsku, który powstał wcześniej niż Izba szczecińska. Warto też dodać, iż do połączenia Białej Krakowskiej i Bielska doszło w 1951 roku, już po likwidacji izb. Stąd z powodu zaszłości tradycyjnych w Białej należącej do Małopolski oddział posiadała Izba krakowska, a w Bielsku przynależnym do Śląska Cieszyńskiego – Izba katowicka. Często „stare” izby zakładały nowe izby na Ziemiach Odzyskanych, którymi potem się opiekowały. Działały więc w układzie filialnym – izb macierzystych i izb siostrzanych. Tym sposobem Izba krakowska otworzyła Izbę we Wrocławiu. Zaś Izba warszawska pełniła funkcję Izby Urzędującej, zwanej inaczej Koordynującą, czyli surogatu Związku Izb P-H (o czym będzie dalej mowa)¹²⁹.

---

¹²⁵ J. Basta, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie 1944–1951*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, t. 4, s. 160.

¹²⁶ Izba szczecińska początkowo, od 15 września 1945 roku, była delegaturą Izby gdyńskiej. Zob. *Sieć organizacyjna izb p-h wg stanu na luty 1946 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 18, s. 8 oraz *Wstęp do inwentarza zespołu Izba P-H w Szczecinie* (<http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/wstep/65-408.pdf>).

¹²⁷ Oddział w Białymstoku rozpoczął działalność 25 czerwca 1945 roku (dane z bazy archiwalnej SEZAM).

¹²⁸ „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 2, s. 13 i 14.

¹²⁹ Zob. *Informator o izbach p-h wg stanu na 1948 r.* (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 1103; APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 19); *Informator o izbach p-h wg stanu na 1949 r.* (ANK, IP-H Kraków, sygn. 1, k. 1217; APL, IP-H Lublin, sygn. 135, k. 111); spis izb p-h (APL, IP-H Lublin, sygn. 59). W Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim wymieniano okręgi izb przy okazji powoływania ławników sądów pracy, planów produkcyjnych i publikowania instrukcji ministerialnych (Dz.U. 1946, Nr 56, poz. 318; Monitor Polski 1945, Nr 9, 17, 18, 46, 48; 1946, Nr 107 i 140; 1948 A, Nr 71, poz. 607).

2.1. Ogólne podstawy prawne

Wychodząc z punktu widzenia ustawodawcy ludowego, za ogólne podstawy prawne samorządu przemysłowo-handlowego w okresie 1944–1950 należy wskazać¹³⁰:

1. Manifest PWKN z 22 lipca 1944 roku¹³¹.
2. Konstytucję z 17 marca 1921 roku¹³².
3. Ustawę KRN z 11 września 1944 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych¹³³.
4. Ustawę z 31 grudnia 1944 roku o powołaniu Rządu Tymczasowego RP¹³⁴.
5. Ustawę konstytucyjną z 19 lutego 1947 roku o ustroju i zakresie działania najwyższych organów RP (nowelizowaną)¹³⁵.

Manifest PKWN był dla komunistów jednym z kluczowych aktów, statuujących ustrój Polski Ludowej. Na jego postanowienia powoływały się KRN i Sejm Ustawodawczy¹³⁶. Odwoływał się w swej treści do Konstytucji marcowej. Bazując na nim można twierdzić, że w czasach Polski Ludowej podstawą prawną dla funkcjonowania samorządu gospodarczego nie był odpowiedni przepis Konstytucji kwietniowej, lecz jakieś (bliżej nieokreślone) „założenie” Konstytucji z 1921 roku. Można uważać, iż jednak obowiązywał art. 68 Konstytucji marcowej, mówiący o samorządzie gospodarczym. Można też zakładać, odwołując się do rewolucyjności nowego porządku, że bazą dla istnienia izb była po prostu wola nowych władz.

¹³⁰ Ten fragment rozprawy doktorskiej został wykorzystany w tekście: K. Dąbrowski, *Obowiązywanie...*, s. 19–34. W niniejszym rozdziale pominięto dlatego kontrowersje co do obowiązywania Konstytucji marcowej po 1944 roku. Pisali na ten temat m.in. A. Burda, M.J. Chodakiewicz, K. Działocha, P. Fiedorczyk, A. Garlicki, E. Gdulewicz, J.W. Gołębiowski, P. Gontarczyk, W. Góra, G. Górski, K. Grzybowski, A. Gwiżdż, J. Karpiński, M. Kallas, A. Lityński, M. Lipska, A. Litwin, A. Machnikowska, J. Morwiński, A. Peretiatkiewicz, S. Rozmaryn, F. Ryszka, A. Rzepliński, W. Skrzydło, A. Stawarska-Rippel, P. Stolarczyk, J. Surowiec, M. Turlejska, J. Trzciniński, J. Wrona, M. Zaborski, J. Zakrzewska oraz L. Żebrowski. Pojawiła się też pozycja Marcina Wiącka, *Znaczenie stosowania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej dla orzecznictwa sądów i Trybunału Konstytucyjnego III RP*, Warszawa 2012. Autor ten zebrał istotne przykłady powoływania Konstytucji marcowej w orzecznictwie sądowym Polski Ludowej.

¹³¹ Dz.U. 1944, Nr 1.

¹³² Dz.U. RP 1921, Nr 44, poz. 267.

¹³³ Dz.U. 1944, Nr 5, poz. 22.

¹³⁴ Dz.U. 1944, Nr 19, poz. 99.

¹³⁵ Dz.U. 1947, Nr 18, poz. 71; 1949, Nr 57, poz. 447; 1950, Nr 14, poz. 129. Można wspomnieć o ustawach, pozwalających rządowi na wydawanie dekretów z mocą ustawy. Na ich podstawie wydawano akty prawne, odnoszące się do izb: Dz.U. 1944, Nr 1, poz. 3; 1945, Nr 1, poz. 1; 1947, Nr 20, poz. 79, Nr 49, poz. 252; 1948, Nr 15, poz. 107, Nr 33, poz. 223; 1949, Nr 23, poz. 152, Nr 41, poz. 302; 1950, Nr 29, poz. 271; 1951, Nr 16, poz. 126, Nr 30, poz. 235.

¹³⁶ Zob. preambuła do ustawy z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych; art. 1 ustawy z dnia 31 grudnia 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego RP oraz preambuła do „małej konstytucji” z 1947 roku.

Nawiązanie do Konstytucji z 1921 roku znalazło się w art. 1 tzw. małej konstytucji z 19 lutego 1947 roku¹³⁷. Na równi z „podstawowymi założeniami” Konstytucji marcowej postawiono „zasady” Manifestu PKWN, „zasady ustawodawstwa o radach narodowych”, odwołując się zarazem do „reform społecznych i ustrojowych, potwierdzonych przez Naród w głosowaniu ludowym z dnia 30 czerwca 1946 r.”.

Wzmiankować należy o uregulowaniach, odnoszących się do Krajowej Rady Narodowej i rad narodowych (wojewódzkich, powiatowych, miejskich i gminnych). Wedle ustawy z 11 września 1944 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych¹³⁸ rady narodowe mieli tworzyć przedstawiciele organizacji i zrzeszeń demokratyczno-niepodległościowych, które zgłosiły swoją działalność organom PKWN i stały „na gruncie mocy obowiązującej” Konstytucji marcowej. W składzie KRN mieli się znaleźć przedstawiciele między innymi organizacji gospodarczych, centralnych zrzeszeń zawodowych i społecznych, organizacji, zrzeszeń przemysłowych i handlowych. Nie wiadomo, czy w tej grupie miały mieścić się izby. W praktyce nie posiadały reprezentantów w KRN. Jej skład był zresztą ustalany przez działaczy PPR. W lipcu 1945 roku Prezydium KRN odrzuciło wniosek Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie o przyznanie miejsc dla przedstawicieli handlu¹³⁹.

Za istotne dla powojennych dziejów samorządu przemysłowo-handlowego historycy uznają „Wytyczne organizacyjne dla przemysłu w Polsce” z września 1944 roku¹⁴⁰. Przez dłuższy czas były bowiem jedynym aktem legitymującym izby wobec szeregu instytucji cywilnych i wojskowych. Poruczono w nich samorządowi przemysłowo-handlowemu nadzór nad sektorem prywatnym¹⁴¹.

¹³⁷ Dz.U. 1947, Nr 18, poz. 71.

¹³⁸ Dz.U. 1944, Nr 5, poz. 22 oraz ustawa nowelizująca z dnia 3 stycznia 1946 r. (Dz.U. 1946, Nr 3, poz. 19) i tekst jednolity (Dz.U. 1945, Nr 3, poz. 26).

¹³⁹ Zob. protokół posiedzenia Prezydium KRN z 10 lipca 1945 r., [w:] *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944–1947*, oprac. J. Kochanowski, Warszawa 1995, s. 87. Świadectwo „ręcznego sterowania” składem KRN przez PPR daje: *Protokół z posiedzenia odbytego dnia 6/7 września [1944 r.]*, [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, oprac. A. Kochański, „Dokumenty do dziejów PRL”, zesz. 2, Warszawa 1992, s. 12.

¹⁴⁰ Instrukcja nr I/1 z września 1944 r. dla grup operacyjnych (AAN, PKWN, sygn. VIII/2, mfilm 24223, k. 7 i 10; sygn. 233/7, k. 1; sygn. VIII/29; ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 175); *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71). Na temat grup operacyjnych pisał wielokrotnie M. Kinstler.

¹⁴¹ Zob. J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce...*, s. 108; id., *Założenia, realizacja i wyniki nacjonalizacji przemysłu*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Warszawa 1974, s. 80; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 22.VII – 31.XII.1944*, Lublin 1965, s. 141; *Ustawa o nacjonalizacji przemysłu w Polsce*, oprac. J.W. Gołębiowski, Lublin 1981, s. 13; D. Winiarska-Tworóg, *Odbudowa i upaństwowienie przemysłu Lublina (1944–1948)*, „Rocznik Lubelski” 1985/1986, t. 27–28, s. 206.

Fragment „Wytycznych organizacyjnych dla przemysłu w Polsce”

Izby Przemysłowo-Handlowe są organami samorządu gospodarczego oraz reprezentacją interesów zawodowych i gospodarczych prywatnego przemysłu i handlu, w poruczonej przez Resort Gospodarki Narodowej i Finansów zakresie wykonują zadania administracyjne i nadzór w stosunku do firm prywatnych. Mają one głos doradczy i opiniodawczy w stosunku do władz gospodarczych, ich ściśle kompetencje określa rozporządzenie Prezydenta RP z dn. 15 lipca 1927 r. Wydziały przemysłowe winny jak najszerzej rozwinąć współpracę z Izdami przemysłowo-handlowymi, udzielać im poparcia i korzystać z ich współpracy.

Potwierdzono je okólnikiem nr 116 Ministra Przemysłu z 15 maja 1945 roku. Napisano w nim, iż przedsiębiorstwa prywatne „w żadnym razie” nie mogą być wcielane do zjednoczeń przemysłu państwowego. Jak dodano, zakłady prywatne¹⁴²:

„(...) kierowane są wyłącznie przez swych właścicieli, a zjednoczeniom przemysłowym żadna ingerencja w stosunku do przedsiębiorstw prywatnych nie przysługuje. Przedsiębiorcy prywatni mają swobodę w uruchamianiu i organizowaniu swoich przedsiębiorstw”.

Podstawowe znaczenie dla funkcjonowania samorządu przemysłowo-handlowego po wojnie miał okólnik nr 142 Ministra Przemysłu z 16 sierpnia 1945 roku. Na jego podstawie zmieniono zakres działalności izb, wynikający z art. 4 rozporządzenia o izbach z 1927 roku. Ograniczono ich kompetencje wyłącznie do przedsiębiorstw sektora prywatnego. Zamierzano tym samym dostosować, przynajmniej częściowo i prowizorycznie, status izb do zmienionej powojennej rzeczywistości. Izby – z woli Ministra Przemysłu – miały nadzorować prywatne zakłady przemysłowe, organizować zrzeszenia prywatnego przemysłu, układać plany produkcyjne, współdziałać przy zaopatrzeniu firm w surowce i inne środki produkcji, a także szykować zbyt na towary wytwarzane przez przedsiębiorstwa inicjatywy prywatnej¹⁴³.

Okólnik ten został uzupełniony okólnikiem nr 53 Ministra Aproprowizacji i Handlu z 18 czerwca 1946 roku. Zgodnie z nim izby miały nadzorować prywatne zakłady przemysłu spożywczego, które znajdowały się w gestii Ministerstwa Aproprowizacji i Handlu (MAiH)¹⁴⁴.

¹⁴² APL, IP-H Lublin, sygn. 147, k. 68.

¹⁴³ Okólnik nr 142 Ministra Przemysłu z dnia 16 sierpnia 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 132, k. 3; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462).

¹⁴⁴ Okólnik nr 53 Ministra Aproprowizacji i Handlu z dnia 18 czerwca 1946 r. w przedmiocie prywatnego przemysłu spożywczego (APL, IP-H Lublin, sygn. 132, k. 4; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462); projekt zarządzenia o przejęciu kontroli nad prywatnym przemysłem spożywczym przez Związek Izb P-H (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 314); protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR z września 1945 r. (*Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, op. cit., s. 100).

Nowe normy, wprowadzane także aktami formalnie wewnątrznie obowiązującymi, zawężyły zakres stosowania ustaw i rozporządzeń z okresu II RP. Dlatego też Tadeusz Bigo sugerował, że – określona w przedwojennym prawie przemysłowym – zasada swobody prowadzenia działalności gospodarczej przestała obowiązywać¹⁴⁵.

Sytuacja ta rzutowała przede wszystkim na realizację postanowień rozporządzenia o izbach z 15 lipca 1927 roku (w brzmieniu z 1936 roku)¹⁴⁶. Zgodnie z art. 1 rozporządzenia izby reprezentowały interesy przedsiębiorstw prywatnych, państwowych, komunalnych i spółdzielczych, w tym przemysłowych, handlowych, górniczych, finansowych, transportowych i ubezpieczeniowych. Faktycznie po wojnie były przedstawicielstwem tylko sektora prywatnego, który w dodatku ograniczał się do drobnych zakładów przemysłowych i sklepów detalicznych¹⁴⁷.

Nie stosowano art. 2, który mówił o okręgach, tworzeniu i siedzibach izb. Zamiast w drodze uchwały Rady Ministrów, podejmowanej na wniosek Ministra Przemysłu i Handlu, izby reaktywowano samorzutnie, wskutek luźnego porozumienia nowych władz z przedstawicielami inicjatywy prywatnej. Izby w Częstochowie, Szczecinie czy Wrocławiu powstawały nieformalnie, bez umocowania prawnego. Zarazem nie potwierdzono likwidacji izb we Lwowie, Sosnowcu i Wilnie.

Rozszerzano zakres nadzoru wynikający z art. 3 rozporządzenia, o czym będzie mowa w rozdziale trzecim. Zawężono za to obszar działalności izb, wynikający z art. 4. Nie stosowano art. 5, który mówił o uprawnieniach opiniodawczych izb. Ograniczono wydatnie stosowanie art. 6, który nakładał na przedsiębiorstwa i instytucje obowiązek udzielania izbom danych statystycznych. Chodziło o to, że zgodnie z nim prezesi izb mogli nakładać kary porządkowe na osoby i podmioty prowadzące działalność gospodarczą, stowarzyszenia, instytucje prawa publicznego działające w przemyśle i handlu, kasy chorych, za odmowę udzielenia izbie informacji gospodarczych i danych statystycznych. Po 1944 roku izby mogły jedynie żądać sprawozdań od przedsiębiorstw sektora prywatnego. Zawężono tym samym zakres rozporządzenia z 1927 roku.

Po 1944 roku nie zaktualizowano statutów i regulaminów izb. Izba lubelska nadal posługiwała się postanowieniami przedwojennymi, odnoszącymi się do województwa wołyńskiego, mimo iż zmieniły się granice Polski. Złamano tym samym postanowienia ustawy z 1927 roku, mówiące o dostosowaniu statutów izb w razie zmian ich okręgów.

---

¹⁴⁵ Zob. T. Bigo, *Ewolucja prawa przemysłowego*, „Państwo i Prawo” 1949, zesz. 6/7, s. 54. Zob. też W. Wyrzykowski, *Wolność gospodarcza w Polsce – istota i kierunki zmian*, „Pieniądze i Więź” 2008, nr 2, s. 95.

¹⁴⁶ Dz.U. RP 1936, Nr 45, poz. 335.

¹⁴⁷ Zob. B. Bińczak, *Izby przemysłowo-handlowe – rys historyczny i propozycje organizacyjne*, „Organizacja–Metody–Technika” 1985, nr 11/12, s. 44.

Nie stosowano art. 8, który regulował sprawę wyborów radców. Nie było ani radców z wyboru, ani radców mianowanych, zaś grono radcowskie tworzyły osoby dokooptowywane w sposób – na dobrą sprawę – dowolny. Nie istniały zrzeszenia gospodarcze, które przed wojną delegowały radców. Zmniejszono wreszcie liczbę radców, która od 1944 do 1950 roku nie była na stałym poziomie. Zrezygnowano więc z wprowadzenia w życie art. 9–21, dotyczących wyborów, nominacji, kooptacji, ukonstytuowania się poszczególnych izb, utraty i zawieszenia praw radcowskich.

Dopasowano do nowej rzeczywistości przepisy, odnoszące się do prezydium, zarządu, sekcji, plenarnego zebrania, komisji izbowych i korespondentów, a także biura izby (art. 22–28). Jednocześnie władze nie pozwoliły na reaktywację Związku Izb P-H, czyli nie zrealizowano art. 29–34. Zamiast tego wzmocniono pozycję Izby warszawskiej, jako Izby Urzędującej.

Stosowanie rozporządzenia o izbach w powojennej rzeczywistości różniło się więc od norm przedwojennych. Omawiając problematykę samorządu przemysłowo-handlowego należy zdawać sobie z tego sprawę.

2.2. Przepisy dotyczące nacjonalizacji przemysłu

Za podstawowy akt prawny dla porządku gospodarczego Polski Ludowej uznaje się ustawę z 3 stycznia 1946 roku o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej¹⁴⁸. Na mocy ustawy nacjonalizacyjnej państwo przejęło na własność przedsiębiorstwa ponemieckie, tzw. porzucone, opuszczone oraz będące własnością obywateli polskich (to ostatnie miało nastąpić za odszkodowaniem).

Przedsiębiorstwa podlegające nacjonalizacji podzielono na trzy grupy: A, B i C. Fabryki z grupy A bezwarunkowo przechodziły na własność państwa. Wśród nich znalazły się: zakłady przemysłu górniczego, naftowego, energetycznego, hutniczego, zbrojeniowego, lotniczego, cukrowniczego, spirytusowego, drożdżowego, poligraficznego, drukarnie, chłodnie, niektóre zakłady wodociągowe, większe browary, młyny, olejarnie, rafinerie tłuszczu, duże i średnie zakłady włókiennicze. W grupie C umieszczono zakłady komunikacyjne, kolejowe, lotnicze i telekomunikacyjne (telefoniczne, radiowe itp.).

Grupa B skupiała zakłady niewymienione w grupie A, zdolne do zatrudnienia na jedną zmianę więcej niż 50 pracowników. Wyjątki dotyczyły zakładów budowlanych.

---

¹⁴⁸ Dz.U. 1946, Nr 3, poz. 17. Zob. też Dz.U. 1946, Nr 71, poz. 389; Nr 72, poz. 394; *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej...*, s. 206; J. Jankowski, *Nacjonalizacja przemysłu*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986...*, s. 51.

Granica zdolności zatrudnienia 50 pracowników na jedną zmianę okazała się w praktyce nieścista i ułatwiała władzom przejmowanie przedsiębiorstw. Wiele firm, w których zazwyczaj pracowało mniej osób, nacjonalizowano, gdyż zdaniem władz były zdolne przy posiadanym parku maszynowym czy zajmowanej powierzchni fabrycznej przyjąć do pracy więcej osób. Poza tym nie było wiadomo, czy pod pojęciem „50 pracowników” kryli się wyłącznie robotnicy zatrudnieni przy produkcji, czy także pracownicy biurowi, dozorczy, gońcy i woźni. W praktyce komunistyczne władze dowolnie przeznaczały wytypowane przedsiębiorstwa do nacjonalizacji, dla formalności jedynie przywołując przepisy ustawy z 3 stycznia 1946 roku.

Fragment sprawozdania Izby za miesiąc lipiec 1947 roku

(...) większość drukarni są to zakłady małe, a w ogólnej sumie wszystkie tutejsze zakłady drukarskie mają nie tylko przestarzałe urządzenia, ale i mocno zużyte. Zakłady te są przeznaczone do upaństwowienia, w tym jednak wypadku dalsza ich egzystencja jest do pomyślenia tylko bez ruszania ich z miejsca. Posiadane maszyny nie nadają się do demontażu i do ponownego zamontowania. Przeważająca ilość tych maszyn, po zdemontowaniu, będzie się nadawała na szmelc (...).

Ustawodawca przewidział możliwość wyłączenia spod nacjonalizacji zakładów zatrudniających więcej niż 50 pracowników, jeśli wytwarzały wyroby – jak to ujęto – „niepowszechnego użytku”, działały w przemyśle „mało zmechanizowanym”, czy miały charakter „pionierski lub sezonowy”. Miano do nich zaliczać w szczególności warsztaty naprawcze, optyczne i fotograficzne, stolarnie, perfumerie, wytwórnie świec, środków czystości, zabawek, walizek i kufrów, instrumentów muzycznych, dewocjonałów, wyrobów z wikliny, mniejsze zakłady przemysłu cukierniczego, mineralnego (kamieniołomy, zakłady wydobywające torf itp.) i przetwórstwa owocowo-warzywnego¹⁴⁹. Oprócz tego wprowadzono możliwość korzystania ze zwolnień indywidualnych i ogólnych (dotyczących kategorii lub grup przedsiębiorstw) na podstawie uchwały Rady Ministrów¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Zob. rozporządzenie z dnia 19 grudnia 1946 r. (Dz.U. 1947, Nr 2, poz. 7); okólnik nr 223 Ministra Przemysłu z dnia 8 stycznia 1946 r.; *Notatka w sprawie art. 3, ust. 1, lit. B ustawy z dn. 3.I.1946 r.* (APL, IP-H Lublin, k. 147) oraz inne akta (ibidem, sygn. 147, k. 15; sygn. 155, k. 110, 144 i 165; sygn. 562, k. 67). Izby dążyły do rozszerzenia pojęcia przedsiębiorstw wytwarzających wyroby „niepowszechnego użytku”, działających w przemyśle „mało zmechanizowanym” czy o charakterze „pionierskim lub sezonowym” tak, by jak najwięcej firm uwolnić spod nacjonalizacji.

¹⁵⁰ Izby wykorzystały tę „furtkę ustawodawczą”, składając szereg wniosków o zwolnienie przedsiębiorstw spod nacjonalizacji. Zob. *Notatka dotycząca wyłączenia spod działania ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 132, k. 25); korespondencja izb z 1946 i 1948 r. (ibidem, sygn. 155, k. 16 i 113; sygn. 562, k. 1; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461).

Ustawodawca ludowy zapowiedział też znacjonalizowanie przedsiębiorstw niemieszczących się w żadnej z grup, jeśli posiadają pozycję monopolistyczną w – jak stwierdzono – „ważnej gałęzi gospodarki narodowej”. Upaństwowione mogły także zostać banki oraz urządzenia magazynowe, składowe lub przeładunkowe (w portach, na kolei itp.). Legislatoryzy posługiwali się zwrotami niedookreślonymi, co sprzyjało rozszerzającej wykładni przepisów nacjonalizacyjnych.

Zgodnie z ustawą założenie przedsiębiorstwa mieszczącego się w grupach A i C wymagało koncesji wydanej przez właściwego ministra w porozumieniu z prezesem Centralnego Urzędu Planowania. Postępowanie koncesyjne w tych sprawach uregulowano przepisami wykonawczymi¹⁵¹. Państwo mogło przekazywać znacjonalizowane zakłady samorządowi terytorialnemu lub spółdzielniom. Sporządzaniem wniosków o przekazanie danego przedsiębiorstwa samorządowi lub spółdzielniom miały się zająć osobne komisje. Mimo postulatów izb wśród członków tych gremiów nie znaleźli się przedstawiciele samorządu przemysłowo-handlowego. W ustawie nie sprecyzowano także, kto miał wchodzić w skład komisji, ustalających wysokość odszkodowania należnego właścicielowi nacjonalizowanego przedsiębiorstwa¹⁵².

Naczelnik wydziału ogólnego UWL na zebraniu u wojewody lubelskiego 29 października 1948 roku

Urzędy lub organizacje gospodarcze, które chciałyby przejąć w zarząd upaństwowione przedsiębiorstwa, winny składać umotywowane podania i wnioski do Ministerstwa Przemysłu i Handlu lub Wydziału Przemysłu i Handlu, względnie do właściwych ministerstw (...) a nie przejmować tych przedsiębiorstw samowolnie.

Postępowanie nacjonalizacyjne uszczegółowiono w rozporządzeniu Rady Ministrów z 11 kwietnia 1946 roku¹⁵³. Prowadzić je miały specjalne organy ds. upaństwowienia przedsiębiorstw: Główna Komisja oraz komisje wojewódzkie. W składzie Głównej Komisji nie znaleźli się przedstawiciele izb. Natomiast w komisjach wojewódzkich zasiąść miało dwóch delegatów właściwej izby. Przedstawiciele przedsiębiorców znaleźli się w mniejszości, bowiem rady narodowe delegowały sześciu przedstawicieli, związki zawodowe – trzech, związek rewizyjny spółdzielni – dwóch,

---

¹⁵¹ Rozporządzenie z dnia 17 października 1946 r. o trybie udzielania koncesyj na zakładanie nowych przedsiębiorstw w gałęziach przemysłu i komunikacji przejętych na własność Państwa (Dz.U. 1946, Nr 63, poz. 347).

¹⁵² APL, IP-H Lublin, sygn. 564, k. 6.

¹⁵³ Dz.U. 1946, Nr 17, poz. 114 oraz 116; Nr 41, poz. 241; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461.

Spółem – dwóch, a Samopomoc Chłopska – także dwóch. Przewodniczącym komisji wojewódzkiej miał być reprezentant Głównej Komisji, mający do pomocy naczelnika wydziału przemysłowego urzędu wojewódzkiego i delegatów rządu.

Wojewódzkie komisje właściwe były do orzekania o nacjonalizacji wybranych zakładów grupy A (większych browarów, młynów, olejarni, rafinerii tłuszczu, zakładów włókienniczych, poligraficznych i drukarni) oraz zakładów grupy B. W ramach postępowania przygotowawczego izby miały obowiązek sporządzenia branżowych spisów przedsiębiorstw położonych w ich okręgach, podlegających nacjonalizacji, i przedłożenia wykazów komisji wojewódzkiej. Osobno wymieniano zakłady, które miały być przejęte za odszkodowaniem, a osobno tzw. poniemieckie¹⁵⁴. Izby mogły także samodzielnie składać do wojewódzkiej komisji wnioski o wszczęcie postępowania nacjonalizacyjnego wobec danego przedsiębiorstwa, jednakże – jak łatwo przewidzieć – z tego uprawnienia nie korzystały.

Na podstawie spisów przewodniczący wojewódzkiej komisji sporządzał publiczny wykaz przedsiębiorstw podlegających nacjonalizacji i ustanawiał nad nimi nadzór państwowy. Po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego komisja wojewódzka mogła wydawać postanowienie o przedstawieniu właściwemu ministrowi wniosku o nacjonalizację danego przedsiębiorstwa. Odwołanie od tego postanowienia można było składać do Głównej Komisji. Co okazało się najważniejsze dla przedsiębiorców, prawo zaskarżenia postanowienia komisji przysługiwało również danej izbie.

Orzeczenie o nacjonalizacji danego przedsiębiorstwa wydawał właściwy minister, na przykład Przemysłu, Aproprowizacji i Handlu, Żeglugi i Handlu Zagranicznego czy Komunikacji. Zależało to od tego, do jakiej branży zaliczano upaństwowiane przedsiębiorstwo. Orzeczenia publikowano w „Monitorze Polskim”, w formie tabelarycznych wykazów zakładów przewidzianych do nacjonalizacji¹⁵⁵. Warto więc dodać, iż z początkiem 1946 roku ogłoszono o wprowadzeniu przymusowego zarządu państwowego nad lubelskim młynem braci Krausse. Zaś na początku 1947 roku ogłoszono nacjonalizację lubelskiej Fabryki Wódek Gatunkowych „J. Vetter”¹⁵⁶.

---

¹⁵⁴ Okólnik nr 31 Ministra AiH z dnia 25 kwietnia 1946 r. (Dz. Urz. MAiH 1946, Nr 6, poz. 39); nr 43 w sprawie czynności przygotowawczych związanych z przejęciem przedsiębiorstw poniemieckich i nr 44 z dnia 4 czerwca 1946 r. w przedmiocie spisów przedsiębiorstw, podlegających upaństwowieniu (APL, IP-H Lublin, sygn. 151, k. 8).

¹⁵⁵ Zob. R. Daniec, *Postępowanie przed komisjami ds. upaństwowienia przedsiębiorstw i uprawnienia właścicieli przedsiębiorstw w tym postępowaniu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 22, s. 8.

¹⁵⁶ Monitor Polski 1946, Nr 11, poz. 18; 1947, Nr 31, poz. 283. Koniunkturalne podejście władzy do nacjonalizacji obrazuje sprawa upaństwowienia prywatnego taboru rzecznego (AAN, PKPG, sygn. 112, k. 37).

Pismo Izby lubelskiej do Izby warszawskiej z 12 marca 1946 roku

Od jednej z prywatnych wytwórni smarów wozowych, ubiegającej się o kredyt bankowy, zażądano zaświadczenia, że ona nie podpada pod dekret o upaństwowieniu. Na zapytanie, skierowane w tym względzie do Urzędu Wojewódzkiego, firma otrzymała odpowiedź, że reprezentuje ona ostatnie ogniwo w przemyśle naftowym – a więc kluczowym – i jako taka podlega upaństwowieniu, chociaż zatrudnia zaledwie 2 robotników. Uprzejmie prosimy o wyjaśnienie, czy (...) produkcja smarów wozowych jest przemysłem kluczowym.

Postępowanie nacjonalizacyjne było procedurą administracyjną. Mimo to ustawodawca nie dopuścił możliwości zaskarżenia decyzji nacjonalizacyjnej do sądu. Zresztą władza ludowa nie reaktywowała Naczelnego Trybunału Administracyjnego. Dlatego też Andrzej Rzepliński stwierdził, iż powołanie komisji ds. upaństwowienia stanowiło wyraźny krok nowej władzy do zawężania właściwości sądownictwa¹⁵⁷.

Odmienne uregulowania przyniosły przepisy nowego, obszerniejszego, rozporządzenia Rady Ministrów z 30 stycznia 1947 roku o procedurze nacjonalizacyjnej¹⁵⁸. Utrzymano Główną Komisję ds. upaństwowienia przedsiębiorstw i komisje wojewódzkie. Tym razem w składzie Głównej Komisji znalazło się czterech członków wyznaczonych przez Izbę P-H w Warszawie. W pracach komisji wojewódzkich uczestniczyć miało dwóch delegatów lokalnej izby.

W rozporządzeniu uregulowano szczegółowo kwestie podkomisji, wyłączenia członków, właściwości miejscowej czy rozpoznawania odwołań. Izby nadal posiadały słabszą pozycję niż chociażby związki zawodowe. Procedura nacjonalizacyjna zasadniczo się nie zmieniła. Różnice dotyczyły ogłaszania wykazów nacjonalizacyjnych. Ustawodawca uszczegółowił także sprawy wydania orzeczenia przez ministra, wznowienia postępowania, przejęcia przedsiębiorstwa oraz wprowadzenia nadzoru państwowego¹⁵⁹.

Rola izb mogła być kluczowa na etapie postępowania wyjaśniającego, gdy komisje wojewódzkie rozpatrywały zarzuty przeciwko umieszczeniu danego przedsiębiorstwa na liście zakładów przeznaczonych do nacjonalizacji. Dzięki zebrany dowodom działaczom izb udawało się uzyskać uwolnienie firm od groźby upaństwowienia. Interweniowano nie tylko na szczeblu lokalnym, ale występowano z wnioskami do ministerstw oraz Głównej Komisji ds. Upaństwowienia.

---

¹⁵⁷ Zob. A. Rzepliński, *Przystosowanie ustroju sądownictwa do potrzeb państwa totalitarnego w Polsce w latach 1944–1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001, s. 22.

¹⁵⁸ Rozporządzenie z dnia 30 stycznia 1947 r. w sprawie trybu przejmowania przedsiębiorstw (Dz.U. 1947, Nr 16, poz. 62) i nowela z dnia 16 kwietnia 1948 r. (Dz.U. 1948, Nr 25, poz. 170).

¹⁵⁹ Instrukcja Ministra PiH z dnia 1 marca 1948 r. (Monitor Polski 1948, Nr 33, poz. 142).

Ostatnia zmiana procedury nacjonalizacyjnej za czasów istnienia izb nastąpiła w roku 1949¹⁶⁰. Zniesiono wówczas komisje wojewódzkie, a jedynym organem właściwym stała się Główna Komisja ds. upaństwowienia przedsiębiorstw, podlegająca PKPG. Oprócz przedstawicieli rządu w jej składzie miało znaleźć się dwóch członków wyznaczonych przez Izbę P-H w Warszawie. Postępowanie nacjonalizacyjne uproszczono, ponieważ stało się jednoinstancyjne. Główna Komisja wszczyniała postępowanie, prowadziła je i wydawała postanowienia. Zachowano jednak uprawnienia izb przemysłowo-handlowych.

Jako uzupełnienie ustawy nacjonalizacyjnej traktuje się ustawę z 3 stycznia 1946 roku o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu prywatnej inicjatywy w przemyśle i handlu¹⁶¹. Ówczesnym zdawało się, że ustawa ta wyznaczy ramy dla rozwoju prywatnego przemysłu i handlu w nowej Polsce. Wedle jej przepisów przedsiębiorstwa niepodlegające nacjonalizacji stanowić miały „nienaruszalną własność prywatną”. Zaś zgodnie z art. 2 „każdy miał prawo założenia nowego przedsiębiorstwa przemysłowego lub handlowego pod warunkiem dopełnienia wymogów ustawowych”.

Przedsiębiorca, który zakładał nowy zakład, mógł, za pośrednictwem właściwej izby zażądać od władz wojewódzkich stwierdzenia, „że zakładane przez niego przedsiębiorstwo nie należy do kategorii przedsiębiorstw, podlegających przejęciu przez państwo albo wymagających koncesji” (o której wspomniano w ustawie nacjonalizacyjnej). Miały być to tzw. listy żelazne, przy wydawaniu których brano by pod uwagę opinię izb. Nowe firmy miały nie podlegać nacjonalizacji nawet, jeśli „zdolne były zatrudnić przy produkcji na jedną zmianę więcej niż 50 pracowników”. Państwo miało zaś zapewnić prywatnym zakładom „swobodę ich rozwoju”. Środowisko samorządu przemysłowo-handlowego szybko zorientowało się co do propagandowego charakteru tej ustawy, która w rzeczywistości nie była stosowana¹⁶².

---

¹⁶⁰ Rozporządzenie RM z dnia 12 maja 1949 r. (Dz.U. 1949, Nr 29, poz. 212); AAN, PKPG, sygn. 8072.

¹⁶¹ Dz.U. 1946, Nr 3, poz. 18. Zob. też rozporządzenie wykonawcze z 30 października 1946 r. (Dz.U. 1946, Nr 70, poz. 385); akty prawne Ministra AiH (np. Dz. Urz. MAiH 1945, Nr 3, poz. 7); oficjalne wystąpienia H. Minca i E. Szyra z 1948 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 26), tam też notatka T. Kołodziejca z 9 kwietnia 1948 r. o referacie E. Szyra, wygłoszonym na zebraniu członków PPR.

¹⁶² Zob. APL, IP-H Lublin, sygn. 565, k. 139 oraz np. sygn. 560, k. 20; J. Jezierski, *Nacjonalizacja przemysłu jako rewolucja własności*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986...*, s. 43. W sprawach tzw. listów żelaznych: dokumenty izb z lat 1946–1948 (ibidem, sygn. 60; sygn. 155, k. 21 i 107; sygn. 168, k. 7; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2844, k. 224); korespondencja PKPG ze stycznia i lutego 1950 r. (AAN, PKPG, sygn. 7792, k. 1–8).

2.3. Przepisy dotyczące „bitwy o handel”

Kolejno należy omówić najważniejsze akty prawne związane z przeprowadzeniem tzw. bitwy o handel. Była to szeroko zakrojona akcja rządowa, w wyniku której doprowadzono prywatny handel do upadku¹⁶³. Podjęto ją po obradującym w dniach 13–14 kwietnia 1947 roku plenum KC PPR, na którym między innymi postanowiono o rezygnacji z trójsektorowego modelu gospodarki na rzecz modelu sowieckiego. Kampania prasowa przeciwko spekulacji rozwinęła się z początkiem maja. Atmosferę podgrzewały rezolucje PPR-owskich związkowców domagających się kary śmierci dla spekulantów¹⁶⁴. W tym samym czasie odbywały się wojewódzkie konferencje PPR¹⁶⁵. Komuniści wykorzystywali akcję do rozgrywek ze Społem, PSL Mikołajczyka, a także i PPS¹⁶⁶. Gazety codziennie przynosiły wieści z – jak to wówczas mówiono – frontu walki z paskarstwem¹⁶⁷. Nie brakowało jednak i informacji obiektywnych. Na łamach „Rzeczpospolitej” często pojawiały się notki o samorządzie przemysłowo-handlowym¹⁶⁸. Można je było przeczytać nawet w „Głosie Ludu” – organie prasowym partii robotniczej¹⁶⁹. Oficjalnie uspokajano przedstawicieli prywatnego

¹⁶³ Zob. J. Basta, *Proces likwidacji samorządu gospodarczego w Polsce (1945–1949)*, „Studia Historyczne” 1997, zes. 4, s. 565; Cz. Bobrowski, *Wspomnienia...*, s. 188; A. Czubiński, *Stronnictwo Demokratyczne (1937–1989). Zarys dziejów*, Poznań 1998, s. 182; A. Garlicki, *Stalinizm*, seria: „Dzieje PRL” red. A. Garlicki, A. Paczkowski, Warszawa 1993, s. 35; W. Góra, Z. Jakubowski, *Z dziejów organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie lubelskim 1944–1948*, Lublin 1978, s. 186; J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947–1948*, Warszawa 1970, s. 55 i nast.; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990, s. 324; R. Terlecki, *Dyktatura zdrady. Polska w 1947 roku*, Kraków 1991, s. 70; Z. Zagórski, *Drobnomieszczaństwo dolnośląskie. Studium socjologiczne*, Wrocław 1982, s. 22; *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, oprac. A. Kochański, „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 15, Warszawa 2002, s. 45–104 oraz „Kronika Miasta Poznania” 1995, nr 3. Krytycznie należy potraktować pobieżne opracowanie W. Czernastego, *Małe przedsiębiorstwa w Polsce na tle przeobrażeń systemowych (1944–1991)*, „Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu – seria II Prace habilitacyjne”, zes. 134, Poznań 1994.

¹⁶⁴ *Do kary śmierci włącznie dla niepoprawnych spekulantów. Prezydium KC ZZ wzywa Rząd do podjęcia energicznej walki z drożyzną*, „Głos Ludu” 1947, nr 130, s. 1.

¹⁶⁵ *Pod znakiem walki ze spekulacją. Pierwszy dzień konferencji Warszawskiej Organizacji PPR, „Głos Ludu” 1947, nr 135, s. 1; Wytoczne KC PPR dla okiełznania spekulacji owacyjnie przyjęte na konferencji wojewódzkiej PPR w Łodzi*, „Głos Ludu” 1947, nr 136, s. 1; *III wojewódzka konferencja PPR w Rzeszowie*, „Głos Ludu” 1947, nr 141, s. 6.

¹⁶⁶ *Czy to jest spółdzielczość?*, „Rzeczpospolita i Dziennik Gospodarczy” 1947, nr 134, s. 3; *Peeselowskie recepty „walki z drożyzną” czyli obrona podziemia gospodarczego*, „Głos Ludu” 1947, nr 146, s. 3; *Robotnicy stają do walki. Uchwały wspólnego zebrania PPR i PPS Państwowej Fabryki Obrabiarek w Łodzi*, „Głos Ludu” 1947, nr 144, s. 4; *Zwycięstwo w walce z drożyzną zależy w dużym stopniu od dobrej współpracy PPR i PPS*, „Głos Ludu” 1947, nr 152, s. 5.

¹⁶⁷ Zob. np. *Przystępujemy do bitwy*, „Dziennik Polski” 1947, nr 136, s. 2.

¹⁶⁸ *Czynami udokumentowań swój wkład. Odezwa Izby Przemysłowo-Handlowej*, „Rzeczpospolita i Dziennik Gospodarczy” 1947, nr 144.

¹⁶⁹ Zob. np. *„Społem” w Grójcu bierze udział w spekulacji*, „Głos Ludu” 1947, nr 139, s. 3; *Uzasadnione postulaty Zgromadzenia Kupców. Handel prywatny za likwidacją spekulacji*, „Głos Ludu” 1947, nr 131, s. 7.

sektora¹⁷⁰, a PPS-owski „Robotnik” oszczędnie informował o akcji promując raczej spółdzielczość¹⁷¹.

Hilary Minc na wiecu w Katowicach (maj 1947 roku)

Chcemy, aby rozwijała się inicjatywa prywatna, ale wszyscy ci, którzy próbują obędzieć ludzi pracy, będą zwalczani. Wygraliśmy bitwę o produkcję, postaramy się wygrać bitwę o handel. Dlatego w dniu 1 maja wychodzimy na ulicę, aby demonstrować również za ładem i porządkiem w handlu.

2 czerwca 1947 roku uchwalono trzy ustawy: 1) ustawę o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym¹⁷²; 2) ustawę o obywatelskich komisjach podatkowych i lustratorach społecznych¹⁷³ oraz 3) ustawę o zezwoleniach na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych i zawodowe wykonywanie czynności handlowych¹⁷⁴. Wydano także trzy rozporządzenia: 1) z 13 czerwca o społecznych komisjach kontroli cen; 2) z 10 czerwca o komisjach notowań oraz 3) o komisjach cennikowych¹⁷⁵.

W ustawie z 2 czerwca 1947 roku o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym¹⁷⁶ ustawodawca ludowy postanowił o wprowadzeniu urzędowych marż i cen maksymalnych. Ponowiono też, znany przed wojną, obowiązek ujawniania cen, wystawiania cenników, posługiwania się rachunkami i fakturami.

Urzędowe ceny zakupu produktów rolniczych (tzw. ceny targowe), ceny maksymalne na artykuły spożywcze, towary przemysłu państwowego i urzędowe marże maksymalne miały być ustanawiane i ogłaszane przez komisje cennikowe. W ich składzie miał znaleźć się jeden przedstawiciel właściwej izby oraz jego zastępca. Reprezentant przedsiębiorców był w wyraźnej mniejszości, ponieważ miejsca w komisjach obsadzali urzędnicy, delegaci rad narodowych, związków zawodowych,

¹⁷⁰ Zob. W. Gomułka, *Jedność „mechaniczna” czy ideologiczna*, „Głos Ludu” 1947, nr 142, s. 3; Art., *Tępi my spekulację – narodził się na organizmie gospodarczym Polski, ale nie walczymy z normalną inicjatywą prywatną*, „Głos Ludu” 1947, nr 152, s. 3; *Kupcy dolnośląscy otrzymują placówki na własność*, „Rzeczpospolita i Dziennik Gospodarczy” 1947, nr 135, s. 4.

¹⁷¹ Zob. np. *W sprawie walki ze spekulacją, drożyzną i sabotażem gospodarczym. Uchwała Prezydium CKW PPS z dnia 14.V.1947 r.*, „Robotnik” 1947, nr z 18 maja, s. 1; *Tow. poseł Żerkowski oświadczył: Spółdzielczość weźmie pełny udział w wykonaniu ustaw gospodarczych i jest całkowicie przygotowana do wypełnienia zadań*, „Robotnik” 1947, nr z 5 czerwca, s. 3.

¹⁷² Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 218.

¹⁷³ Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 219.

¹⁷⁴ Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 220.

¹⁷⁵ Zob. *Prawo o notowaniu, wyznaczaniu i kontroli cen. Teksty i komentarz*, oprac. W. Dawidowicz, Warszawa 1947, s. 9; A. Witkowski, *Podatki państwowe w Polsce w latach 1944–1950*, Przemysł 2005, s. 33. R. Jastrzębski w recenzji tej pracy postulował – co może dziwić – przywrócenie w Polsce podatku obrotowego (CPH 2006, t. 58, zes. 2, s. 351).

¹⁷⁶ Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 218. Zob. też *Prawo o notowaniu...*, s. 9.

spółdzielni i Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. W razie potrzeby w miejsce delegatów izb dopuszczano reprezentantów handlu¹⁷⁷.

Komisje cennikowe korzystały z danych przedstawianych przez komisje notowań cen. Te zaś miały sprawdzać ceny funkcjonujące na danym rynku, czyli ceny hurtowe, targowe i detaliczne płacone przez kupujących. W ich składzie znaleźli się wyłącznie urzędnicy, ale miały współpracować z instytucjami samorządu gospodarczego¹⁷⁸.

Komisje cennikowe i notowań miały działać przy wojewodach, prezydentach Warszawy i Łodzi, starostach i prezydentach miast. Tworzyły więc kilkustopniową strukturę. Nadzór nad działalnością komisji powiatowych sprawowały komisje wojewódzkie oraz wojewoda. Komisje wojewódzkie zatwierdzały cenniki układane przez komisje niższych szczebli. Wszystkie wymienione instytucje były ustawowo ściśle związane z Komisją Specjalną.

Izby miały obowiązek udzielania komisjom „wszelkich informacji i wyjaśnień w sprawach związanych z kształtowaniem się cen w obrocie wewnętrznym”¹⁷⁹. Minister Przemysłu i Handlu miał zasięgać opinii izb, ustalając marżę maksymalną (czyli „dopuszczalną w obrotach handlowych wysokość zysku brutto”) dla poszczególnych towarów lub grup towarów. Ponadto miał występować o opinię organizacji samorządu gospodarczego przed przekazaniem komisjom cennikowym uprawnień do samodzielnego ustalania marż maksymalnych dla określonych towarów.

Wojewódzkie, powiatowe i miejskie komisje cennikowe oraz notowań cen wpisano w strukturę MPIH. Na szczycie tej struktury stało Biuro Cen MPIH. Teoretycznie Biuro Cen miało ustalać marże i cenniki dla hurtu oraz przemysłu państwowego. Komisje niższych szczebli miały zaś ogłaszać decyzje Biura Cen oraz decydować o wysokości cen lokalnych. Łącznie wspomniane instytucje tworzyły skomplikowaną

¹⁷⁷ Rozporządzenie z dnia 10 czerwca 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 44, poz. 230). O komisjach cennikowych także: Monitor Polski 1947, Nr 106, poz. 699 i 700; 1948 A, Nr 61, poz. 370; Dz. Urz. MPIH 1947, Nr 8, poz. 129, 130, 132 i 133; okólniki i regulaminy komisji cennikowych i komisji notowań cen (AAN, KC PPR, Wydż. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 35); J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 97; *Prawo o notowaniu...*, s. 62. Minister PiH 20 września 1947 r. ustalił wykaz artykułów spożywczych pierwszej potrzeby, na które można było wyznaczać ceny maksymalne. Wykaz objął produkty zbożowe, mięsne, nabiał, warzywa i owoce, oraz ryby (Dz.U. 1947, Nr 65, poz. 396; Dz. Urz. MPIH 1947, Nr 17, poz. 244; 1948, Nr 4, poz. 56–59, Nr 27, poz. 336).

¹⁷⁸ Rozporządzenie z dnia 10 czerwca 1947 r. w sprawie organizacji i zakresie działania komisji notowań (Dz.U. 1947, Nr 44, poz. 229) oraz Mon. Pol. 1947, Nr 106, poz. 701 (regulamin komisji notowań); Nr 116, poz. 738; Mon. Pol. 1949 A, Nr 22, poz. 353; Dz. Urz. MPIH 1947, Nr 8, poz. 131, Nr 16, poz. 222, Nr 18, poz. 259 i 260.

¹⁷⁹ Art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny (Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 218).

mozaikę, w której gubili się przedsiębiorcy. Na Lubelszczyźnie komisje notowań cen działały do 1 kwietnia 1949 roku¹⁸⁰.

W ustawie z 2 czerwca 1947 roku o obywatelskich komisjach podatkowych i ilustratorach społecznych nie wspomniano wyraźnie o instytucjach samorządu gospodarczego¹⁸¹. W składzie obywatelskich komisji mieli znaleźć się bowiem kandydaci przedstawieni przez „organizacje zawodowe zrzeszające podatników”. Komisje miały składać się z 12 ławników i ich zastępców, powoływanych przez powiatowe i miejskie rady narodowe.

Przepisy ustawy uściślono między innymi w uchwałach Rady Państwa z 18 czerwca 1947 i 30 czerwca 1948 roku¹⁸². Zgodnie z nimi rady narodowe powoływały dziewięciu ławników i ich zastępców według swobodnego uznania oraz trzech ławników i ich zastępców z grona kandydatów przedstawionych przez izby przemysłowo-handlowe, izby rzemieślnicze i instytucje samorządu zawodowego.

Obywatelska komisja podatkowa decydowała w sprawach dotyczących podatków pobieranych na rzecz Skarbu Państwa. Orzekała, w oparciu o zasadę swobodnego uznania, o wysokości podstawy opodatkowania, gdy sprawę przekazał jej urząd skarbowy lub urząd rewizyjny¹⁸³. Właściwa była w sprawach „wątpliwych”, gdy urząd nabrał podejrzeń co do prawidłowości zeznań podatnika lub przedłożonej przez niego dokumentacji, a jednocześnie nie był w stanie określić podstawy opodatkowania w drodze oszacowania i podatnik nie skorygował zeznania podatkowego. Obywatelskiej komisji miały być przekazywane głównie sprawy podatników, zobowiązanych do prowadzenia ksiąg (handlowych, uproszczonych, podatkowych) – czyli przedsiębiorców. Urząd przesyłając sprawę do komisji zgłaszał jednocześnie wniosek o ustalenie wysokości podstawy opodatkowania w określonej wysokości. Późniejsze orzeczenie komisji stanowiło podstawę do finalnego określenia zobowiązania podatkowego przez urząd. Odwołania wnoszono do – opisanej w dalszej części pracy – komisji odwoławczej

---

¹⁸⁰ *Rozporządzenie Ministra PiH z dnia 11 sierpnia 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 61, poz. 347). Na temat Biura Cen: akta Izby Urzędującej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 56 i 1463); J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 97; J. Siwkowski, *W nowym nurcie życia gospodarczego. Aktualne zagadnienia prywatnego handlu*, OTG 1949, nr 1, s. 5.*

¹⁸¹ Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 219. Zob. też rozporządzenia wykonawcze z 27 czerwca 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 48, poz. 250) i 24 czerwca 1948 (Dz.U. 1948, Nr 31, poz. 209), dekret nowelizujący z 21 kwietnia 1948 r. (Dz.U. 1948, Nr 23, poz. 156), tekst jednolity (Dz.U. 1948, Nr 31, poz. 210) i inne akty prawne (Dz.U. 1949, Nr 65, poz. 525; Mon. Pol. 1947, Nr 88, poz. 602 i 603, Nr 116, poz. 739; 1948 A, Nr 62, poz. 400, Nr 70, poz. 595; 1949 A, Nr 19, poz. 284; 1951 A, Nr 73, poz. 963; Dz. Urz. Min. Skarbu 1947, Nr 32, poz. 319).

¹⁸² *Monitor Polski* 1947, Nr 87, poz. 597; 1948 A, Nr 62, poz. 374; Dz. Urz. Min. Skarbu 1948, Nr 71, poz. 293; APL, IP-H Lublin, sygn. 7.

¹⁸³ Zob. A. Witkowski, *Urzędy rewizyjne w Polsce (1945–1950)*, „Administracja. Teoria–Dydaktyka–Praktyka” 2009, nr 3, s. 18.

przy izbie skarbowej. Jak wykazano w literaturze, komisje obywatelskie posiadały polityczny charakter i prowadziły politykę dyskryminującą sektor prywatny¹⁸⁴.

Lustratorzy społeczni byli funkcjonariuszami powoływanymi przez rady narodowe. Ich zadaniem było współdziałanie z organami skarbowymi w kontrolowaniu i wykrywaniu osób naruszających przepisy podatkowe. Spotykali się z szeroką krytyką zarówno przedsiębiorców, jak i władz skarbowych. Zarzucano im niskie kwalifikacje merytoryczne, moralne, brak dyspozycyjności, niechęć do pracy, a nawet analfabetyzm, alkoholizm i korupcję. Swoje działania kierowali przede wszystkim przeciwko osiadłym kupcom i rzemieślnikom. Brakowało też chętnych do pracy w charakterze lustratorów. Zaś – jak pisał Ryszard Tomkiewicz – na już zatrudnionych spadło odium społeczne i towarzyskie¹⁸⁵. Zdaniem Andrzeja Witkowskiego powoływanie lustratorów miało wybitnie wymiar polityczny, ponieważ fiskalne rezultaty ich działań – po przeliczeniu kosztów – okazały się znikome¹⁸⁶.

Ustawodawca ludowy zapowiedział w ustawie z 2 czerwca 1947 roku o zezwoleniach na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych i zawodowe wykonywanie czynności handlowych¹⁸⁷ wprowadzenie obowiązku uzyskiwania zezwoleń na prowadzenie działalności handlowej (a od 1949 roku także i budowlanej). Była to tzw. ustawa o koncesjonowaniu handlu. Na jej podstawie Minister Przemysłu i Handlu mógł nałożyć na osoby wykonujące zawodowo i zarobkowo usługi budowlane, czynności handlowe (np. agentów, pośredników, przedstawicieli handlowych) oraz kupców obowiązek zdobycia zezwolenia (potocznie koncesji na prowadzenie sklepu) i uiszczenia specjalnej opłaty. Ustalając tryb i warunki udzielania zezwoleń miał także zasięgać opinii zrzeszeń kupieckich. Miały one także opiniować wydanie zezwolenia danemu przedsiębiorcy¹⁸⁸.

W pierwszej chwili ta lakoniczna w swej treści ustawa wydawała się „niegroźna” dla przedsiębiorców. Tym bardziej że w pierwotnej wersji rozszerzała uprawnienia

---

¹⁸⁴ Zob. A. Witkowski, *Czynnik społeczny przy urzędach skarbowych, urzędach rewizyjnych i izbach skarbowych w Polsce w latach 1944–1950*, Rzeszów 2001, s. 65; id., *Wymiar i pobór podatków bezpośrednich oraz opłat na rzecz Skarbu Państwa od gospodarki nieuspołecznionej i ludności w Polsce w latach 1944–1950*, Rzeszów 2002, *passim*.

¹⁸⁵ Zob. R. Tomkiewicz, „Walka ze spekulacją” w *Giżycku (1947–1950)*, „Masovia” 2000, nr 3, s. 113.

¹⁸⁶ Zob. A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 89; id., *Wymiar i pobór...*, s. 188, 221 i 252.

¹⁸⁷ Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 220 oraz dekret nowelizujący z dnia 28 października 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 66, poz. 412), ustawa nowelizująca z dnia 4 lutego 1949 r. (Dz.U. 1949, Nr 10, poz. 59), tekst jednolity (Dz.U. 1949, Nr 47, poz. 366), późniejsze zmiany (Dz.U. 1951, Nr 16, poz. 131) i inne akty prawne (Dz. Urz. MPlH 1947, Nr 16, poz. 233, 241, Nr 17, poz. 245; 1948, Nr 2, poz. 23 i 25).

¹⁸⁸ Zob. J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 105 oraz M. Fajst, *Komisja Specjalna do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym (1945–1954) i jej ofiary*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2000, nr 2, s. 53.

organizacji kupieckich. Kupcy mieli samodzielnie kontrolować, kto zakłada nowe sklepy. Ustawodawca podkreślił też, że ustawa została wydana: „celem stworzenia należytej organizacji handlu i uchronienia kupiectwa przed nieuczciwą konkurencją”. Jednakże jej zakres był bardzo szeroki. Prawodawca pod pojęciem „przedsiębiorstwa handlowego” rozumiał każde zarobkowe przedsiębiorstwo niebędące przedsiębiorstwem wytwórczym. Wykładnię rozszerzającą stosowano też w praktyce¹⁸⁹.

Dodatkowo postanowienia ustawy zostały uszczegółowione trzema kolejnymi rozporządzeniami z 22 sierpnia 1947 roku: 1) o obowiązku uzyskania zezwolenia na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych¹⁹⁰, 2) o właściwości władz przemysłowych, trybie i warunkach udzielania zezwoleń na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych¹⁹¹ oraz 3) o opłatach za zezwolenia¹⁹². Jak stwierdził Andrzej Witkowski, przepisy podatkowe „bitwy o handel”¹⁹³:

„(...) celowo były skonstruowane tak, że bez większego trudu można było znaleźć argument przeciwko wydaniu pozwolenia lub spowodować zamknięcie przedsiębiorstwa”.

Pierwsze z wymienionych rozporządzeń zwalniało między innymi przedsiębiorstwa państwowe, komunalne i spółdzielnie od obowiązku uzyskiwania zezwoleń, co dyskryminowało inicjatywę prywatną. Poza tym obowiązek uzyskania zezwolenia ciążył na kupcach niezależnie od tego, czy uzyskali już uprzednio koncesję lub zezwolenie wymagane innymi przepisami¹⁹⁴.

Skomplikowane dla przedsiębiorców okazało się rozporządzenie o właściwości władz przemysłowych, trybie i warunkach udzielania zezwoleń na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych i zawodowe wykonywanie czynności handlowych¹⁹⁵. Zezwolenia miały być udzielane według planu ustalonego przez Ministra Przemysłu i Handlu, po zasięgnięciu opinii instytucji samorządu gospodarczego i terytorialnego. W sprawach zezwoleń właściwi byli Minister, wojewodowie i prezydent m.st. Warszawy. Przedsiębiorca miał obowiązek uzyskiwania zezwolenia na każdy prowadzony przez siebie zakład. Pojęcie zakładu było analogiczne do użytego w prawie przemysłowym.

¹⁸⁹ Zob. Z. Burzyński, *Zezwolenia na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych. Nowela z 4.II.1949 r. do ustawy koncesyjnej*, OTG 1949, nr 2, s. 2; J. Namitkiewicz, *Przemysł i handel a prawo*, Łódź 1948, s. 16 oraz J. Starościk, *Administracja przemysłu, administracja handlu, prawo górnicze*, „Polskie prawo administracyjne. Część szczegółowa”, red. M. Jaroszyński, zesz. 4, Warszawa 1958, s. 30.

¹⁹⁰ Dz.U. 1947, Nr 57, poz. 310.

¹⁹¹ Dz.U. 1947, Nr 57, poz. 311.

¹⁹² Dz.U. 1947, Nr 57, poz. 312.

¹⁹³ A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 32.

¹⁹⁴ §§ 1–3 rozporządzenia z dnia 22 sierpnia 1947 r. w sprawie obowiązku uzyskania zezwolenia... (Dz.U. 1947, Nr 57, poz. 310) oraz rozporządzenie Ministra PiH z dnia 11 marca 1948 r. w sprawie obowiązku uzyskania zezwolenia na zawodowe wykonywanie czynności handlowych (Dz.U. 1948, Nr 13, poz. 105).

¹⁹⁵ Dz.U. 1947, Nr 57, poz. 311.

Obejmowało nie tylko siedzibę przedsiębiorstwa, ale i składy, filie i pomieszczenia, w których dokonywano tzw. czynności przygotowawczych (czyszczenie, pakowanie, sortowanie, składowanie itp.). Szeroko również interpretowano pojęcie „przedsiębiorstwa handlowego”. Odnosiło się do zakładów usługowych, uzdrowiskowych, rozrywkowych, wydawnictw, a nawet biur matrymonialnych. Obowiązek wykupu zezwoleń ciążył także na spółkach w likwidacji.

Zezwolenie uprawniało przedsiębiorcę do prowadzenia działalności tylko i wyłącznie pod wskazanym przez siebie adresem i na wskazanym obszarze (jednego województwa, powiatu, miasta). Przeniesienie siedziby, zmiana obszaru działania oraz rodzaju wykonywanej działalności gospodarczej wymagały zgody władz przemysłowych wyrażonej po zasięgnięciu opinii właściwej izby¹⁹⁶.

Zezwolenie miało – jak podkreślali komentatorzy – charakter osobisty. Oznaczało to, że nie mogło zostać przeniesione na osobę trzecią, być przedmiotem obrotu ani zostać wniesione do spółki jako aport. Wygasało wraz ze śmiercią osoby, której zostało przyznane¹⁹⁷.

Osoba ubiegająca się o pozwolenie miała wykazać się: 1) przygotowaniem fachowym, stwierdzonym przez zrzeszenie kupieckie, 2) niekaralnością za przestępstwa skarbowe lub „popełnione z chęci zysku”, 3) postępowaniem zgodnym z zasadami etyki kupieckiej, potwierdzonym przez stowarzyszenie kupieckie. Przestępstwem z chęci zysku było dla przykładu żądanie lub pobieranie nadmiernych cen; odmowa sprzedaży towaru; przyczynianie się do wyżki cen (np. „szeptaną propagandą”); skupowanie, gromadzenie i ukrywanie towarów w celach spekulacyjnych¹⁹⁸.

Z pewnymi wyjątkami osoba ubiegająca się o zezwolenie miała złożyć podanie o udzielenie zezwolenia we właściwym (najczęściej powiatowym lub miejskim) zrzeszeniu kupieckim. Co istotne, do podania miała załączyć zaświadczenie urzędu skarbowego o zadłużeniu podatkowym. Stowarzyszenie kupieckie przesyłało podanie do wojewódzkiego związku zrzeszeń kupieckich celem zaopiniowania. Zrzeszenie wojewódzkie przekazywało je potem do miejscowej izby przemysłowo-handlowej. Łatwo więc zauważyć, jak silnie prawodawca wydłużył drogę biurokratyczną w przedmiocie zezwoleń.

---

¹⁹⁶ Zob. wyjaśnienia urzędowe z jesieni 1947 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 12, k. 23–43); instrukcje, druki, formularze, arkusze opiniodawcze, zawiadomienia i odezwy Izby Urzędującej (ibidem, k. 5–23 i np. 70); opinie Izby Urzędującej i Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich RP z 25 lipca 1947 r. (ibidem, k. 44).

¹⁹⁷ Zob. J. Mayzel, *O zezwoleniach na prowadzenie handlu. Ustawa, rozporządzenia wykonawcze, przepisy związkowe*, Warszawa 1947, s. 8.

¹⁹⁸ Zob. art. 14 ustawy z dnia 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożdżyny (Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 218); A. Dobrowolski, W. Winiarski, *Co każdy kupiec winien wiedzieć o ustawie koncesyjnej*, wstęp J.S. Kuhn, Kraków 1947, s. 19.

Przygotowanie fachowe udowodniano na kilka sposobów: praktyką kupiecką, ukończeniem uczelni, szkół lub kursów ekonomicznych, handlowych lub spółdzielczych. Po roku 1951 zamierzano nawet wprowadzić cenzus wykształcenia do pracy w handlu na podstawie egzaminów Kupieckiego Instytutu Wiedzy Zawodowej. Znaczne ułatwienia przyznano osobom już prowadzącym działalność gospodarczą. Wydaje się, że nie przewidziano możliwości zaskarżenia decyzji zrzeczenia o odmowie wydania decyzji, stwierdzającej posiadanie przygotowania do pracy w handlu. Dawałoby to zrzeczeniom duży zakres swobodnego uznania w rozpatrywaniu podań ubiegających się o pozwolenia. Jednakże w praktyce zrzeczenia wprowadziły uproszczone procedury uzyskiwania zaświadczeń¹⁹⁹.

Ustawodawca zobowiązał izby do powoływania specjalnych komisji opiniodawczych. Przewodniczyć im miał prezes izby, przewodniczący sekcji handlowej albo wyznaczony przez prezydium radca z sekcji handlowej. W składzie komisji mieli znaleźć się: dwaj członkowie wojewódzkiej rady narodowej, jeden przedstawiciel związków zawodowych, dwaj przedstawiciele zrzeczeń kupieckich, jeden przedstawiciel prezydium izby.

Oznaczało to, że w składzie komisji izby na siedem osób tylko dwie pochodziły z jej grona (przewodniczący i przedstawiciel prezydium). Na korzyść przedsiębiorców przemówić mógł fakt, że oprócz dwóch reprezentantów izby w komisji znaleźć się miało dwóch przedstawicieli branży handlowej (łącznie cztery osoby na siedem). Było to o tyle ważne, że decyzje komisji opiniodawczej traktowano jak decyzje izby.

W razie gdyby do danej izby napłynęło więcej podań o zezwolenie, niż wynikało to z planu ustalonego przez Ministra Przemysłu i Handlu, wówczas izba i zrzeczenia kupieckie miały wskazać, którzy z przedsiębiorców mieliby skorzystać z pierwszeństwa w otrzymaniu zezwolenia. Władza przemysłowa była obowiązana do udzielenia bądź odmówienia zezwolenia zgodnie z wnioskiem izbowej komisji. Jednakże mimo pozytywnej opinii izby władze mogły nie wydać w określonych przypadkach zezwolenia. Na przykład, gdy „ze względu na ilość istniejących w danej miejscowości (...) zakładów tego samego rodzaju udzielenie zezwolenia nie byłoby zgodne z planem”. Ustawodawca wymienił ponadto jedenaście przypadków skutkujących cofnięciem zezwolenia. Izba również mogła wnosić o odebranie zezwolenia danemu przedsiębiorcy, jeśli na przykład prowadził przedsiębiorstwo „niezgodnie z etyką kupiecką”.

Ustawodawca ludowy przewidział specjalny tryb wydawania zezwoleń do czasu sporządzenia siatki przedsiębiorstw przez Ministra PiH. Udzielanie zezwoleń na

---

¹⁹⁹ *Co należy wiedzieć o koncesjonowaniu przedsiębiorstw handlowych* (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 12, k. 5).

założenie nowych firm miało być dopuszczalne, jeśli po zasięgnięciu opinii zrzeczenia kupieckiego i izby przemysłowo-handlowej władza przemysłowa uznała, że „ilość istniejących przedsiębiorstw tego samego rodzaju i branży nie jest na danym terenie nadmierna w stosunku do istotnych potrzeb rynku”.

Władze miały możliwość odmówienia wydania zezwolenia w razie, gdy przedsiębiorca zalegał z płatnością podatków przez – jak to określono – „dłuższy okres czasu”. Uzasadnienie takiej decyzji opierało się na swobodnym uznaniu władz, które wedle własnego zdania decydowały, jak należy rozumieć powyższą klauzulę generalną. Ostatecznie Ministerstwo Skarbu uściśliło, iż należy się kierować terminem trzymiesięcznym. W styczniu 1948 roku urzędnicy MPIH wbrew stanowisku resortu skarbu uznali, iż wydając decyzję o odmowie udzielenia zezwolenia z powodu zalegania z zapłatą podatków, władze lokalne mogą zasięgać opinii właściwej izby. Po raz kolejny widać, iż ustawodawca celowo posłużył się konstrukcjami zwrotów niedookreślonych, konstruując przepisy dyskryminujące sektor prywatny²⁰⁰.

T. Jarosz – Naczelnik Wydziału Przemysłu UWL na zebraniu u wojewody 22 czerwca 1949 roku na temat cegielni prywatnych, które nie uruchomiły produkcji

(...) wskazanym byłoby wszystkie takowe przejąć na rzecz Państwa lub samorządu, tym samym zmniejszyłaby się liczba wyzyskiwaczy.

Trzecie ze wspomnianych rozporządzeń dotyczyło opłat za zezwolenia²⁰¹. Opłaty dla przedsiębiorstw już istniejących obliczano procentowo od osiągniętego miesięcznego obrotu (według przepisów o podatku obrotowym), zależnie od rodzaju prowadzonej działalności i wielkości miejscowości. Dla przedsiębiorstw nowo powstających urząd skarbowy ustalał samodzielnie „przypuszczalny obrót miesięczny, jaki przedsiębiorstwo osiągnie w ciągu pierwszych 12 miesięcy” od momentu założenia, i na tej podstawie obliczał wysokość opłaty. Władzom skarbowym przysługiwał więc znaczny margines swobody. Ustawodawca przewidział możliwość przyznania ulg w opłatach. Podania o nie wnoszono do lokalnej izby, która po zaopiniowaniu przesyłała je do Ministerstwa Skarbu. Jednakże wniesienie podania o ulgę nie zwalniało przedsiębiorcy od uiszczenia pełnej opłaty.

Od nakazów i zakazów krępujących życie gospodarcze nie uwolniły się osoby trudniące się działalnością gospodarczą, która nie mieściła się w pojęciu działalności

²⁰⁰ AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 798, k. 104.

²⁰¹ Rozporządzenie z dnia 22 sierpnia 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 57, poz. 312) oraz rozporządzenie nowelizujące z dnia 3 listopada 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 68, poz. 427) i inne akty (Dz. Urz. MPIH 1947, Nr 17, poz. 246).

handlowej w rozumieniu powyższych przepisów, a podpadała pod przepisy prawa przemysłowego i dekretu o podatku obrotowym. Uregulowania w tej mierze przyniósł dekret z 28 października 1947 roku o obowiązku zawiadomienia o prowadzeniu przemysłu i wykonywaniu niektórych zajęć zarobkowych²⁰².

W tej kategorii znalazły się również osoby prowadzące działalność usługową (na przykład warsztat samochodowy) i wykonujące niektóre wolne zawody. Osoby te zobowiązano do złożenia zawiadomienia u władzy przemysłowej i uiszczenia ustalonej opłaty (niezależnie od wykupionej karty rejestracyjnej).

Ze sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KW PZPR w Lublinie za czerwiec 1949 roku

Walka ze spekulacją odbywa się normalnie.

O ile w dekrecie nie wspomniano o izbach, o tyle wymieniono je w rozporządzeniu wykonawczym z 15 listopada 1947 roku²⁰³. Izby pośredniczyły w procedurze składania zawiadomień przez osoby prowadzące działalność gospodarczą. Opłaty zależne były od obrotu (wykazanego przez podatnika lub ustalonego przez urząd skarbowy) i miejscowości, w której działalność była wykonywana²⁰⁴.

Reglamentacja życia gospodarczego powojennej Polski nie kończyła się na powyższych przepisach. Urzędnicy różnych ministerstw przygotowali w szczególności projekty koncesjonowania działalności związanej z obsługą portów czy branżą motoryzacyjną. Przeciwno takim praktykom zaprotestował w maju 1948 roku Departament Planowania i Polityki Handlowej wraz z Biurem Prawnym MPiH. Urzędnicy stwierdzili²⁰⁵:

„(...) mnożenie w nieskończoność przepisów uprawniających władze państwowe do uzależnienia prowadzenia przedsiębiorstw od koncesji lub zezwolenia jest i niepotrzebne, i szkodliwe. (...) przynajmniej do czasu wydania nowego prawa przemysłowego należałoby powstrzymać się od tworzenia coraz nowych form i trybów koncesjonowania, a oprzeć się na przepisach istniejących, które są wystarczające”.

---

²⁰² Dz.U. 1947, Nr 66, poz. 403 oraz projekt dekretu i rozporządzeń o powszechnym obowiązku rejestracji samoistnie wykonywanych procederów zarobkowych (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 11, k. 22).

²⁰³ Dz.U. 1947, Nr 71, poz. 442.

²⁰⁴ Rozporządzenie z dnia 15 listopada 1947 r. w sprawie wysokości opłat związanych z dokonaniem zawiadomienia... (Dz.U. 1947, Nr 71, poz. 443); projekt tegoż rozporządzenia; formularze, blankiety, przeznaczone dla izb oraz obwieszczenie Ministra PiH z dnia 26 listopada 1947 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 431); projekty zarządzeń i instrukcje (ibidem, sygn. 2855, k. 16; sygn. 798, k. 158–163, 238–312, 331–363).

²⁰⁵ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 798, k. 140 i 238.

Dodatkowy argument dla funkcjonariuszy MPIH mógł też być taki, iż przepisy przygotowywane w innych resortach wkraczały w kompetencje Ministra Przemysłu i Handlu, którym był przecież Hilary Minc.

Trzeba też przyznać, iż w niektórych wypadkach surowe sankcje przewidziane w przepisach były łagodzone aktami prawa wewnętrznego. Ministerstwo zalecało władzom prowincjonalnym powściągliwe stosowanie wysokich grzywnien, aresztu i kary zamknięcia przedsiębiorstwa. Zaś zarządzeniem z 21 listopada 1947 roku w sprawie ulg przy wnoszeniu opłat obniżono stawki o 30% dla przedsiębiorstw budowlanych, młynów, piekarni i innych zakładów²⁰⁶.

Wśród różnych instytucji kontrolnych i reglamentacyjnych należy też wspomnieć o społecznych komisjach kontroli cen. Działały one na podstawie rozporządzenia Rady Państwa z 13 czerwca 1947 roku²⁰⁷. Społeczne komisje kontroli cen (w skrócie skkc) powoływane były przy powiatowych i miejskich radach narodowych. Przewodniczącym skkc miał być członek prezydium danej rady narodowej, które powoływało także członków skkc. Zastępca i jeden członek miał być reprezentantem związków zawodowych. Trzech miało rekrutować się z grona członków rady oraz spośród kandydatów przedstawionych przez: Samopomoc Chłopską, Ligę Kobiet i – jak to ujęto – „miejscowe zrzeszenia samorządu gospodarczego”. Ponadto w składzie skkc znajdował się obligatoryjnie przedstawiciel właściwej delegatury Komisji Specjalnej. Mogło się więc zdarzyć tak, że dana izba pomimo posiadania statusu instytucji samorządu gospodarczego, nie miała przedstawiciela we wspomnianych komisjach, tworzonych na jej terenie.

Ze sprawozdania Izby za miesiąc kwiecień 1948 roku

(...) miesiąc kwiecień upłynął pod znakiem spokoju rynkowego i względnej równowagi między zapotrzebowaniem, a zapasami (...). Jedno zjawisko zasługuje w tej dziedzinie na uwagę, a mianowicie powtarzający się brak pieczywa w sklepach, a zwłaszcza w wigilię dni świątecznych. Szczególnie ostro zarysowało się to w samym Lublinie w przeddzień Święta Pracy 1 maja i następującej po tym niedzieli.

Zadaniem skkc było kontrolowanie przestrzegania przepisów o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym przez kupców i handlarzy. Skkc

²⁰⁶ Zob. *Instrukcja dla władz przemysłowych I instancji w sprawie przyjmowania zawiadomień o prowadzeniu przemysłu...* z grudnia 1947 r. oraz *Instrukcja w sprawie stosowania sankcji przewidzianych w art. 5 dekretu z dnia 28 października 1947 r. w sprawie obowiązku zawiadomienia o prowadzeniu przemysłu...* ze stycznia 1948 r. (ibidem, sygn. 431).

²⁰⁷ Dz.U. 1947, Nr 44, poz. 228; rozporządzenie z dnia 26 października 1950 r. i nowela z 1951 r. (Dz.U. 1950, Nr 49, poz. 455; 1951, Nr 48, poz. 353); J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 101; *Prawo o notowaniu...*, s. 89.

posługiwały się kontrolerami społecznymi, współpracowały z delegaturami Komisji Specjalnej, komisjami cennikowymi i komisjami notowań cen. Mogły samodzielnie zarządzić na przykład zajęcie majątku osoby oskarżonej lub tymczasowe zamknięcie przedsiębiorstwa. Teoretycznie miały obowiązek zasięgnięcia opinii miejscowej izby po przeprowadzeniu kontroli u prywatnego przedsiębiorcy i sporządzenia protokołu karnego. W praktyce stawały się jednym z organów Komisji Specjalnej.

W obrocie prawnym funkcjonował ponadto dekret z 21 kwietnia 1948 roku o ustalaniu cen w przemyśle prywatnym i spółdzielczym²⁰⁸. Zgodnie z nim Minister Przemysłu i Handlu mógł ustalać ceny maksymalne i dopuszczalne marże na wybrane artykuły wytwarzane przez przedsiębiorców prywatnych, rzemieślników i spółdzielnie. Przed ustaleniem cen maksymalnych i marż Minister miał zasięgać opinii izb.

Wyżej omówione przepisy były bardzo zawiłe. Utrudniały rozpoczęcie i kontynuowanie działalności gospodarczej. Dla odnalezienia się w gąszczu przepisów przedsiębiorcy układali sobie obszerne tabele przeliczeniowe, oparte na urzędowej kalkulacji cen i marż. Przedsiębiorca musiał wykupić zezwolenie niezależnie od zapłacenia opłaty rejestracyjnej na gruncie podatku obrotowego, opłaconej koncesji lub poniesienia opłat w Rejestrze Handlowym. Zaś odmowa udzielenia zezwolenia lub jego cofnięcie skutkowało likwidacją przedsiębiorstwa na mocy decyzji władz²⁰⁹.

Celem władzy ludowej była dyskryminacja sektora prywatnego i zmniejszenie liczby przedsiębiorstw prywatnych. Paradoksalnie ustawodawca umożliwiał izbom i zrzeszeniom kupieckim kontrolowanie osób chcących prowadzić działalność gospodarczą. Teoretycznie mogło to ułatwić pracę przedsiębiorcom. Jednakże mogło także powodować poszkodowanie osób niewygodnych dla kierownictwa wspomnianych instytucji. Łatwo zauważyć, że procedura otrzymywania zezwoleń, oparta na uznaniu administracyjnym, dawała też pole do korupcji.

Izby – w tym lubelska – były zdania, że przepisy ustaw „bitwy o handel” wprowadziły „całkowitą dowolność podatkową”. Podatnicy zaś „poczuli się jak gdyby wyjęci spod ochrony prawa”. Różne komisje nie były ani fachowe, ani bezstronne i przekształciły się w „jednostronne sądy czynników społeczno-politycznych nad sektorem prywatnej gospodarki”. Władze zaś czuły się „tylko luźno związane przepisami prawa podatkowego”²¹⁰.

---

²⁰⁸ Dz.U. 1948, Nr 23, poz. 157.

²⁰⁹ Zob. tabela z wykazem artykułów spożywczych pierwszej potrzeby oraz dopuszczalną wysokością zysków brutto przy ich sprzedaży (*Prawo o notowaniu...*, s. 106); instrukcja nr 2 Ministra PiH z dnia 4 listopada 1947 r. (Dz. Urz. MPiH 1947, Nr 16, poz. 242) oraz akta starostwa lubelskiego (APL, Starostwo Powiatowe Lubelskie 1944–1950, sygn. 517).

²¹⁰ Opracowania Wydziału Koordynacji Izby P-H: *W sprawie uchylecia, ewent. zmiany i wyjaśnienia przepisów o Obywatelskich Komisjach Podatkowych i Lustratorach Społecznych* (APL, IP-H Lublin,

Wskazywano, iż podatnicy nie byli informowani, jakimi przesłankami kierowały się władze skarbowe kwestionując ich zeznania podatkowe. Dodawano też, iż większość izb skarbowych ustalając normy szacunkowe zysku nie zasięgała opinii izb lub je pomijała. Obserwowano podwyższanie zaliczek podatkowych, nakładanie kilkakrotnych „domiarów”, „domiarów” zaocznych, a nawet „domiarów” do „domiarów”. Dowodzone, iż w przypadku, gdy urzędy skarbowe nie mogły zastosować żadnego z wyżej podanych sposobów, kierowały sprawy do komisji podatkowych, które działały w sposób dowolny²¹¹.

S. Petruczenko – szef wydziału służby wewnętrznej MO na zebraniu u wojewody lubelskiego (październik 1948 roku)

Walka z nielegalnym handlem kuleje, gdyż nawet legalny handel jest koczowniczy.

Zdaniem lubelskiej Izby urzędy skarbowe odstępowały „hurtowo” sprawy komisjom podatkowym. Komisje zaś uznawały się za właściwe do rozstrzygania spraw, nawet wbrew przepisom proceduralnym. Nie badano materiałów zgromadzonych przez lustratorów ani nie przeprowadzano wizji lokalnych. „Domiar” ustalano bez sprawdzenia ksiąg handlowych, bez uzasadnienia, prawnego i faktycznego, z rygorem natychmiastowej płatności, pominięciem wyjaśnień podatnika i automatycznym odrzucaniem odwołań. Czasem kupcy składający odwołania byli dodatkowo surowiej kontrolowani. Podatników nie informowano o toczonych przeciwko nim postępowaniach. Zaś egzekucje podatkowe były wykonywane z chwilą doręczenia decyzji podatkowych. W sprawozdaniu Izby za maj 1947 roku pisano dlatego²¹²:

„Nieuznawanie ksiąg nieraz z błahych powodów jest zjawiskiem często spotykanym, a dokonywane przez władze skarbowe znaczne domiary są na porządku dziennym”.

Działania władz skarbowych odczuwały także sklepy lubelskich radców. Zdaniem Izby firmie Freybergów odrzucono księgi z powodu nieuwzględnienia kamizelek na sumę 1 zł. Pisano też o problemach przedsiębiorstwa wiceprezesa Izby Lucjana Kraka. W innym wypadku nałożono „domiar” na przedsiębiorcę za brak rachunku, którego nie

---

sygn. 581, k. 13); *W sprawie rewizji norm szacunkowych zysku brutto i netto dla handlu* (ibidem, k. 17); *W sprawie domiarów podatkowych* (ibidem, k. 20); korespondencja izbowa oraz inne dokumenty (ibidem, k. 26–34; sygn. 544, k. 2 i 79; sygn. 560, k. 18; sygn. 565, k. 146; sygn. 567, k. 105; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462); projekty rozporządzeń (APL, IP-H Lublin, sygn. 572, k. 8–17; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462).

²¹¹ Zob. *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za m. czerwiec 1947 r.*, s. 3 (APL, IP-H Lublin, sygn. 68).

²¹² *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za m. czerwiec 1947 r.*, s. 3 (APL, IP-H Lublin, sygn. 68).

chciała wystawić mu Państwowa Centrala Handlowa. Innym razem opodatkowano właściciela za²¹³:

„(...) niewypisanie do inwentarza kilku białych podniszczonych kamizelek (...) z okresu przedwojennego, nienadających się do sprzedaży, a używanych przez firmę do ścierania kurzu”.

Władze Izby spotykały się więc z przedstawicielami Izby Skarbowej, apelując o niekwestionowanie ksiąg handlowych z powodu drobnych uchybień formalnych. Powołały nawet Komisję Radców „do opiniowania zażaleń w wypadkach odrzucenia ksiąg z powodów nieistotnych”. Zdarzało się jednak, iż przedsiębiorcy, występujący do Izby o obronę przed „domiarami”, utrudniali pracę biegłym izbowym, którzy sprawdzali księgi, rachunki i faktury. Nie dostarczali materiałów, przekazywali dokumentację niekompletną lub nieczytelną²¹⁴.

Naczelna Rada Zrzeszeń Kupieckich RP w styczniu 1949 roku sporządziła raport na temat stosowania przepisów „bitwy o handel”. Wskazywano w nim, iż Biuro Cen oraz komisje cennikowe nie przestrzegały przepisów, dotyczących publikowania wykazów cen maksymalnych. Dochodziło – według Naczelnej Rady – do wielu wypadków, w których kupcy dowiadywali się o nowo ustalonych cenach dopiero podczas kontroli²¹⁵.

Dość osobliwa na tym tle wydaje się korespondencja dyrektora Departamentu Przemysłu Drobного i Rzemiosła (nadzorującego izby) z urzędnikami gabinetu Hilarego Minca z września 1949 roku. Władze PKPG zwróciły się z urzędowym poleceniem wyjaśnienia trudności prywatnego przemysłu i rzemiosła po tym, jak zapoznały się ze sprawozdaniem inspektoratu ochrony skarbowej. Dyrektor odpisał, iż czyni wszystko co w jego mocy dla dobra sektora prywatnego. Odpowiedzialnością za, powszechnie znane i aprobowane przez władze centralne, działania skierowane przeciwko inicjatywie prywatnej obarczył władze skarbowe oraz magistraty. Podał nawet przykład „domiaru”, jaki – jego zdaniem – niesłusznie spotkał pewnego rzemieślnika. Pisał także o podniesieniu w Olsztynie stawek czynszów dla prywatnych właścicieli firm o 600%. Wspomniał o podejmowanych interwencjach dla dobra przedsiębiorstw prywatnych dokonywanych w komitetach wojewódzkich PZPR. Napisał, iż uzgodniono z Biurem Cen przyspieszenie procedury zatwierdzania nowych cen na wyroby prywatnego przemysłu tak, by nie spadła jego rentowność²¹⁶.

²¹³ APL, IP-H Lublin, sygn. 581, k. 33. Zob. też sygn. 544, k. 88–90. Wiele przypadków opisano w książce: *Prywaciarze 1945–89*, red. A. Knyt, A. Wancerz-Gluza, wstęp Z. Gluza, posłowie A. Krajewski, Warszawa 2004. Warto sięgnąć do: „Kronika Miasta Poznania” 1995, nr 3.

²¹⁴ Zob. sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 68–72) oraz inne akta (ibidem, sygn. 243, k. 1).

²¹⁵ Zob. *Notatka w sprawie postulatów Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich RP w zakresie zasad karania i postępowania przy wykonywaniu Ustawy z dnia 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny* z 18 stycznia 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 34).

²¹⁶ AAN, PKPG, sygn. 400, k. 4.

2.4. Przepisy podatkowe

Na gruncie prawa podatkowego do izb przemysłowo-handlowych odnosiła się ustawa o opłatach rejestracyjnych od przedsiębiorstw i zajęć z 25 kwietnia 1938 roku²¹⁷. Zniosła ona podatek przemysłowy opłacany w formie świadectw przemysłowych. Występował w formie podatku przemysłowego od obrotu (potocznie podatku obrotowego) oraz właśnie w formie świadectw przemysłowych²¹⁸.

W uproszczeniu każdy przedsiębiorca, chcąc prowadzić legalnie działalność gospodarczą, musiał corocznie w styczniu (lub raz na pół roku w przypadku działalności sezonowej), wykupić kartę rejestracyjną. Nabycie karty rejestracyjnej (zwanej zwyczajowo „świadectwem” lub „patentem”) było więc dowodem uiszczenia opłaty rejestracyjnej. Opłata ta była specjalnym podatkiem na rzecz samorządu terytorialnego, izb przemysłowo-handlowych, izb rzemieślniczych oraz szkół zawodowych.

Jej konstrukcja była analogiczna do podatku przemysłowego w formie świadectw przemysłowych. Podobny był krąg podatników, przedmiot opodatkowania, zakres wyłączeń oraz zwolnień. Opłaty były pobierane przez zarządy gmin wiejskich i miejskich. Ich wysokość zależała od tego, do którego z jedenastu działów zostało zakwalifikowane przedsiębiorstwo i do której z czterech klas zakwalifikowano daną miejscowość. Ustawa pochodziła sprzed wojny i wówczas Lublin zaliczono do klasy drugiej, gminy miejskie województw lubelskiego i wołyńskiego do trzeciej, zaś gminy wiejskie obydwu województw do czwartej²¹⁹.

Po analizie przepisów można stwierdzić, że opłaty rejestracyjne zaprojektowano tak, by były prostszą i bardziej przejrzystą wersją podatku przemysłowego w formie świadectw przemysłowych. Powielały niestety wady świadectw przemysłowych. Ich cena ustalana była w oderwaniu od obrotu lub przychodu danego przedsiębiorstwa. Zależała od sztucznie określanych znamion zewnętrznych prowadzonej działalności gospodarczej. Dyskryminowały tych podatników, którzy rozbudowywali swoje zakłady.

²¹⁷ Dz.U. RP 1938, Nr 34, poz. 293. Zob. też rozporz. wykonawcze Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 26 lipca 1939 r. (Dz.U. RP 1939, Nr 76, poz. 510); *Zasady projektowanej reformy podatku przemysłowego*, „Głos Gospodarczy” 1938, nr 1, s. 18 oraz A. Mansch, *Ustawa o podatku obrotowym*, „Wiadomości Gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie” 1938, nr 23, s. 315; A. Witkowski, *Podatki państwowe...*, s. 58.

²¹⁸ Zob. ustawa o państwowym podatku przemysłowym z dnia 15 lipca 1925 r. (Dz.U. RP 1925, Nr 79, poz. 550), znowelizowana m.in. ustawą z dnia 19 grudnia 1931 r. (Dz.U. RP 1931, Nr 112, poz. 881); Ordynacja podatkowa z 1934 r. i dekret Prezydenta RP z dnia 14 stycznia 1936 r. (Dz.U. RP 1936, Nr 3, poz. 15). Tekst jednolity ustawy o podatku przemysłowym ogłoszono w 1932 r. (Dz.U. RP 1932, Nr 17, poz. 110), w 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 76, poz. 716) i 1936 r. (Dz.U. RP 1936, Nr 46, poz. 339). Rozporządzenia wykonawcze do ustawy o podatku przemysłowym wydano 29 marca 1932 r. (Dz.U. RP 1932, Nr 40, poz. 406); 14 września 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 85, poz. 770) i 11 grudnia 1936 r. (Dz.U. RP 1936, Nr 93, poz. 649).

²¹⁹ Zob. tabela załączona do omawianej ustawy.

Gdyby przenieść karty rejestracyjne (świadczenia przemysłowe) w realia współczesne, każdy przedsiębiorca jednoosobowy musiałby co roku uiszczać w gminie opłatę z tytułu prowadzenia przedsiębiorstwa. Zaś wysokość opłaty byłaby uzależniona od siedziby przedsiębiorstwa, liczby pracowników i rodzaju wykonywanej działalności określonej kazuistycznie według tabeli Polskiej Klasyfikacji Działalności.

Z pisma Izby Urzędującej do Prezesa Rady Ministrów z 15 października 1946 roku

(...) obecne stawki podatkowe, szczególnie w podatku dochodowym, prowadzą nieuchronnie do zamierania przedsiębiorstw, które uczciwie je stosują.

Istota opłat rejestracyjnych sprowadzała się do tego, że nie miały być podatkiem państwowym jak podatek przemysłowy, lecz podatkiem samorządowym. 50% wpływów z opłat miał otrzymywać samorząd terytorialny, 20% izby przemysłowo-handlowe i izby rzemieślnicze, zaś 30% szkoły zawodowe. Podziału 20-procentowej części opłat przypadającej łącznie na izby przemysłowo-handlowe i rzemieślnicze miał dokonywać Minister Przemysłu i Handlu. Spis szkół, które otrzymywały kwoty z opłat rejestracyjnych miał ustalać corocznie Minister WRiOP w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu, po zasięgnięciu opinii między innymi izb przemysłowo-handlowych. Wykonanie ustawy o opłatach rejestracyjnych powierzono Ministrowi Spraw Wewnętrznych jako temu, który nadzorował samorząd terytorialny.

W praktyce procedura przekazywania konkretnych sum izbom miała wyglądać tak, że kwotę odpowiadającą 20-procentowemu udziałowi zarząd gminy lub miasta przelewał na rachunek urzędu skarbowego. Zaś urząd skarbowy miał przekazywać kwoty izbom według klucza ustalonego przez Ministra Przemysłu i Handlu (§§ 44–46 rozporządzenia wykonawczego z 1939 r.).

Omawiana ustawa została zmieniona już w 1944 roku. Wówczas to organy samorządu terytorialnego miały przysyłać izbom przemysłowo-handlowym dodatkowy egzemplarz deklaracji podatkowej, składanej przez osobę nabywającą kartę rejestracyjną²²⁰. Wprowadzono także nowy wzór tej deklaracji i zmieniono ceny kart.

---

²²⁰ Art. 1 pkt 2 dekretu PKWN z dnia 22 grudnia 1944 r. (Dz.U. 1944, Nr 15, poz. 86) i art. 13 ustawy z dnia 25 kwietnia 1938 r. o opłatach rejestracyjnych od przedsiębiorstw i zajęć (Dz.U. RP 1938, Nr 34, poz. 293). Ustawę z 1938 r. nowelizowano także w 1945 r. (Dz.U. 1945, Nr 12, poz. 66 i Nr 41, poz. 229); projekt zmian przepisów o opłatach rejestracyjnych uchwalony 18 grudnia 1944 r. przez Komisję Prawniczą PKWN: Chajna, Schuldenfreia, Sommersteina i Waławskiego (AAN, PKWN, sygn. I/131, k. 1); *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej...*, s. 157; A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 14; id., *Wymiar i pobór...*, s. 81, 86 i 118; id., *Zgłoszenie obowiązku podatkowego w zakresie podatku obrotowego w Polsce w latach 1944–1950*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2005, zes. 34, „Prawo” nr 3, s. 291.

Kierownik resortu Administracji Publicznej mógł zaś przenosić miejscowości do innej klasy, niż zostały zaliczone przed wojną²²¹.

Opłaty rejestracyjne wprowadzono wraz z podatkiem obrotowym. Podlegało mu prywatne, zawodowe i odpłatne świadczenie usług przez osoby fizyczne, prawne i podmioty nieposiadające osobowości prawnej. Zastąpił on podatek przemysłowy od obrotu²²². W tym zakresie ustawodawca ludowy wykorzystał początkowo przepisy przedwojenne.

Nowe postanowienia przyniósł dekret z 21 grudnia 1945 roku o podatku obrotowym (obowiązujący od 1 stycznia 1946 roku)²²³. Jednakże ustawodawca oparł się na konstrukcjach podatkowych stworzonych przed wojną. W uproszczeniu rzecz biorąc, podatkowi podlegało prywatnoprawne, zawodowe i odpłatne świadczenie rzeczy lub usług na terenie Polski. Do zapłaty podatku zobowiązane były szczególnie osoby fizyczne, prawne, spółki, podmioty nieposiadające osobowości prawnej, przedsiębiorstwa państwowe, samorządowe i znajdujące się pod zarządem państwowym. Podstawą opodatkowania był obrót, czyli zapłata za świadczenie lub kwota faktycznie otrzymana. Ponadto ustawodawca podwyższył stawki podatkowe dla sektora nieuspołecznionego²²⁴.

Co ważne, w dekreście uregulowano sprawy kart rejestracyjnych, uchylając ustawę o opłatach rejestracyjnych. Izbowi przemysłowo-handlowym odebrano możliwość korzystania z wpływów z kart rejestracyjnych. Zaś nabycie karty rejestracyjnej przez przedsiębiorcę traktowano jako zgłoszenie obowiązku podatkowego. Obowiązek wykupienia karty rejestracyjnej ciążył na wszystkich podatnikach podatku obrotowego, dzięki czemu opłata rejestracyjna nabrała charakteru rejestracyjno-kontrolnego²²⁵.

²²¹ Rozporządzenie z dnia 27 grudnia 1944 r. o zmianie rozporządzenia wykonawczego z dnia 26 lipca 1939 r. (Dz.U. 1944, Nr 18, poz. 96); okólnik nr 289 Ministra Przemysłu z dnia 26 listopada 1946 r. (Dz. Urz. Min. Przemysłu 1946, Nr 15, poz. 146).

²²² Ustawa z dnia 4 maja 1938 r. o podatku obrotowym (Dz.U. RP 1938, Nr 34, poz. 292); rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 19 kwietnia 1939 r. (Dz.U. RP 1939, Nr 44, poz. 287) i relacje prasowe (Monitor Polski 1938, Nr 18, s. 1).

²²³ Dz.U. 1946, Nr 3, poz. 23; A. Witkowski, *Wymiar i pobór...*, s. 79, 115, 152, 198 i 233; id., *Zgłoszenie obowiązku podatkowego...*, s. 292. Także: Dz.U. 1944, Nr 11, poz. 59, Nr 12, poz. 62; 1946, Nr 2, poz. 14 i poz. 23; Nr 5, poz. 49 i poz. 51; 1947, Nr 15, poz. 58, Nr 36, poz. 172, Nr 45, poz. 241, Nr 61, poz. 349, Nr 73, poz. 468; 1948, Nr 12, poz. 94, Nr 62, poz. 487 i 488; 1949, Nr 17, poz. 108, Nr 49, poz. 377; 1950, Nr 19, poz. 179, Nr 49, poz. 449; 1951, Nr 8, poz. 64, Nr 35, poz. 273; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 4, s. 12.

²²⁴ Zob. A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 21; id., *Podatek obrotowy w Polsce w latach 1944–1950*, „Ius et administratio” 2005, zesz. 3, s. 7; id., *Podatki państwowe w Polsce...*, s. 16, 64 i nast.

²²⁵ Zob. *Obwieszczenie Izby Skarbowej w Lublinie z grudnia 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 565, k. 2); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 1, s. 13; nr 2, s. 14; nr 3, s. 15; OTG 1949, nr 5, 6, 8, 11 i 14 (dział „kartoteka”); A. Witkowski, *Podatek obrotowy w Polsce w latach 1944–1950...*, s. 13 i 34; id., *Podatki państwowe w Polsce...*, s. 44, 64, 76, 85 i 223; id., *Zgłoszenie obowiązku...*, s. 299.

W odniesieniu do przepisów o podatku obrotowym ustalano także dotację dla izb przemysłowo-handlowych. Na mocy art. 19 dekretu z 20 marca 1946 roku o finansach komunalnych²²⁶ izby miały uzyskiwać 1/10 tzw. dotacji podstawowej, jaka miała być dzielona między izby przemysłowo-handlowe, izby rzemieślnicze i Komunalny Fundusz Pożyczkowo-Zapomogowy. Skarb Państwa miał albowiem przekazywać na dotacje 10% wpływów z podatku obrotowego. Z tych 10% 80% miało trafiać do Komunalnego Funduszu, 10% do izb przemysłowo-handlowych, a 10% do izb rzemieślniczych. Izby miały więc otrzymać 1% wpływów z podatku obrotowego.

Dekret z 21 grudnia 1945 roku o podatku obrotowym został uchylony dekretem z 25 października 1948 roku o podatku obrotowym²²⁷. Nowymi przepisami ograniczono źródła finansowania izb przemysłowo-handlowych²²⁸. Miały otrzymywać dotacje ze Skarbu Państwa w wysokości 1% nie całości wpływów z podatku obrotowego, ale części pobranej przede wszystkim od sektora prywatnego. Przewidziano także możliwość obliczenia dotacji w kwotach ryczałtowych, ustalanych przez Ministerstwo Skarbu na podstawie wpływów z tegoż podatku.

Michał Rzechowski na zjeździe delegatów Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie w sierpniu 1945 roku

(...) tylko znikoma ilość kupców orientuje się dokładnie w ustawodawstwie podatkowym, a ołbrzymia większość kolegów nie wie, jakie podatki ich obowiązują, kiedy je należy wpłacać i jak je obliczyć.

Należy wspomnieć o instytucjach skarbowych, z którymi powiązano izby przemysłowo-handlowe. Organizację władz skarbowych regulowały ogólnie dekrety z 11 kwietnia 1945 roku i 27 czerwca 1946 roku²²⁹. Na czele administracji skarbowej stał Minister Skarbu, któremu podlegały izby skarbowe. Niżej stały urzędy skarbowe, rewizyjne, akcyzowe i celne. W strukturę organów skarbowych wpisano komisje odwoławcze przy izbach skarbowych. Rozstrzygały odwołania od decyzji urzędów skarbowych, w sprawach podatku obrotowego, dochodowego i podatku od wzbogacenia

---

²²⁶ Dz.U. 1946, Nr 40, poz. 199. Zob. też Dz.U. 1946, Nr 19, poz. 129; 1947, Nr 32, poz. 138.

²²⁷ Dz.U. 1948, Nr 52, poz. 413.

²²⁸ Art. 32 dekretu z dnia 25 października 1948 r. o podatku obrotowym, zmieniający art. 19 dekretu z dnia 20 marca 1946 r. o finansach komunalnych (Dz.U. 1947, Nr 40, poz. 199).

²²⁹ Dekret z dnia 11 kwietnia 1945 r. o ustroju władz administracji skarbowej (Dz.U. 1945, Nr 12, poz. 64); dekret nowelizujący z dnia 27 czerwca 1946 r. (Dz.U. 1946, Nr 34, poz. 209); A. Witkowski, *Wymiar i pobór...*, s. 32.

wojennego. Od 1947 roku rozpatrywały także odwołania od decyzji urzędów skarbowych wydanych na podstawie orzeczeń – uprzednio omówionych – obywatelskich komisji podatkowych²³⁰.

Sytuację powyższych komisji komplikował fakt, iż wykonywały swoje uprawnienia na podstawie ordynacji podatkowej z 15 marca 1934 roku²³¹; przedwojennego rozporządzenia wykonawczego Ministra Skarbu z 25 marca 1937 roku²³²; trzech różnych dekretów: z 13 kwietnia 1945 roku o podatku od wzbogacenia wojennego²³³; z 11 kwietnia 1945 roku i 27 czerwca 1946 roku o ustroju władz administracji skarbowej²³⁴. Po wprowadzeniu wspomnianej noweli z 27 czerwca 1946 roku komisje na pół roku zostały pozbawione podstaw prawnych dla swej działalności. Dopiero rozporządzenie Ministra Skarbu z 18 stycznia 1947 roku uregulowało ich status²³⁵. W tym czasie Izba Urzędująca domagała się od rządu, by zaradził powstałej sytuacji. Wskazywała, iż podatnicy składali wiele odwołań, które nie mogą być rozpatrzone, a władze skarbowe nie wstrzymywały postępowań egzekucyjnych²³⁶.

W latach 1945–1947 komisje odwoławcze, rozpatrując odwołania w sprawach podatku od wzbogacenia wojennego, składały się z 24 członków i ich zastępców. Dwunastu członków powoływał Minister Skarbu spośród kandydatów przedstawionych za pośrednictwem dyrektora izby skarbowej, między innymi przez izby przemysłowo-handlowe. Jeśli izba nie skorzystała ze swego uprawnienia, dyrektor izby skarbowej mógł mianować brakujących członków według własnego uznania.

Natomiast po roku 1949 w komisjach zasiadało 36 członków i ich zastępców. Przewodniczącym zostawał urzędnik resortu skarbu. Osiemnastu (do 1949 roku dwunastu) członków komisji i ich zastępców powoływał Minister Skarbu spośród podwójnej liczby kandydatów przedstawionych za pośrednictwem dyrektora izby skarbowej, między innymi przez właściwą izbę przemysłowo-handlową. Oprócz izb kandydatów mogły zgłaszać między innymi rady narodowe, związki zawodowe,

---

²³⁰ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 18 stycznia 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 13, poz. 50) i 27 grudnia 1948 r. o organizacji i zakresie działania komisji odwoławczych (Dz.U. 1948, Nr 62, poz. 489); sprostowanie z dnia 10 marca 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 24, poz. 95); rozporządzenie nowelizujące z dnia 21 czerwca 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 49, poz. 254); A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 68 i 121; id., *Wymiar i pobór...*, s. 32, 184 i 270.

²³¹ Dz.U. RP 1936, Nr 14, poz. 134.

²³² Dz.U. RP 1937, Nr 35, poz. 270.

²³³ Dz.U. 1945, Nr 13, poz. 72 oraz rozporządzenie z dnia 27 czerwca 1945 r. (Dz.U. 1945, Nr 23, poz. 135).

²³⁴ Dz.U. 1945, Nr 12, poz. 64; 1946, Nr 34, poz. 209.

²³⁵ Dz.U. 1947, Nr 13, poz. 50.

²³⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 565, k. 36.

organizacje spółdzielcze czy instytucje samorządu zawodowego. Dyrektor izby skarbowej ustalał, ilu kandydatów mogła izba przedstawić, zaś Minister Skarbu powoływał osoby na członków i zastępców według swojego uznania. Teoretycznie mogło zdarzyć się tak, że ani jeden kandydat izby nie został powołany do danej komisji odwoławczej. Ustawodawca stwierdził jedynie, że „przy mianowaniu i powołaniu członków i zastępców należy mieć na względzie, aby wszystkie grupy podatników były, o ile możliwości, równomiernie reprezentowane”.

Charakterystyczne wydaje się jedno zastrzeżenie, odnoszące się do komisji odwoławczych. W zasadzie w komisjach odwoławczych zasiadali przedstawiciele środowiska przedsiębiorców. Komisje odwoławcze – jak już wspomniano – rozpatrywały odwołania od decyzji urzędów skarbowych wydanych na podstawie orzeczeń obywatelskich komisji podatkowych. Zaś obywatelskie komisje podatkowe orzekały szczególnie w sprawach dotyczących prywatnych przedsiębiorców. Ustawodawca ludowy postanowił jednakże, że w składzie sekcji komisji odwoławczych, rozpatrujących odwołania w tych właśnie sprawach, nie mogli znajdować się reprezentanci przedsiębiorców. Izby protestowały przeciwko tym rozwiązaniom, dodatkowo ograniczającym sektor prywatny²³⁷.

Izba rzeszowska zwróciła uwagę na inne zjawisko. Ustawodawca przewidział, iż ich członkami komisji mogą być osoby posiadające pełnię praw cywilnych i obywatelskich. Jako że przed wyborami w styczniu 1947 roku władze masowo odbierały obywatelom prawo do głosowania, Izba P-H w Rzeszowie nie wiedziała, czy takie osoby mogą zasiadać w komisjach²³⁸.

W lipcu 1948 roku Stowarzyszenie Kupców Polskich w Zamościu alarmowało, iż delegaci komisji odwoławczych byli dowolnie wyznaczani z urzędu. Wskutek tego – ich zdaniem – udział przedstawicieli sektora prywatnego w tych gremiach był znikomy, a obrona kupców niedostateczna²³⁹.

O instytucjach samorządu gospodarczego wspomniano w przepisach dotyczących ksiąg handlowych, ksiąg uproszczonych i ksiąg podatkowych²⁴⁰. Księgi

---

²³⁷ § 14 rozporządzenia wykonawczego z dnia 24 czerwca 1948 r. do ustawy o obywatelskich komisjach i lustratorach społecznych (Dz.U. 1948, Nr 31, poz. 209) i § 16 ust. 2 rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 27 grudnia 1948 r. o komisjach odwoławczych (Dz.U. 1948, Nr 62, poz. 489); *Uwagi w sprawie projektu rozporz. Ministra Skarbu o organizacji i zakresie działania Komisji Odwoławczych* ze stycznia 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 566, k. 38) oraz A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 131.

²³⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 560, k. 34.

²³⁹ Zob. *Protokół z zebrania członków Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu, odbytego w dniu 3 lipca 1948 r.* (APZ, SKP, sygn. 17, k. 14).

²⁴⁰ Art. 85 ust. 5 dekretu z dnia 16 maja 1946 r. o postępowaniu podatkowym (Dz.U. 1946, Nr 27, poz. 174); rozporządzenie z dnia 31 października 1946 r. o księgach handlowych, uproszczonych i podatkowych (Dz.U. 1946, Nr 65, poz. 365), rozporządzenie nowelizujące z 24 listopada 1947 r.

handlowe prowadzili kupcy widniejący w Rejestrze Handlowym i właściciele tzw. przedsiębiorstw w większym rozmiarze (o których będzie dalej mowa). Księgi uproszczone zakładały przedsiębiorstwa określonych branż lub osiągające obrót w ustawowo określonej wysokości. Natomiast księgi podatkowe były przeznaczone dla pozostałych podatników, z wyjątkiem rozliczających się na zasadach ryczałtowych i zwolnionych z obowiązku prowadzenia ksiąg²⁴¹.

Przedstawiciel Ministerstwa Finansów na posiedzeniu Międzyizbowej Komisji Obciążeń Publicznych w maju 1947 roku

Panowie nastajecie na to, że rzetelne księgi powinny być podstawą wymiaru podatku. Czy można trafić, w jakim wypadku księgi są rzetelne, skoro nam się wydaje, że 90% ksiąg jest nierzetelnie prowadzonych.

Osoby prowadzące księgi handlowe miały obowiązek stosowania tzw. kontroli ilościowej. Kontrola ilościowa polegała na spisywaniu przychodu, rozchodu i stanu, osobno dla każdego rodzaju lub grupy sprzedawanych towarów, nabywanych surowców i wytwarzanych wyrobów. Organizacje samorządu gospodarczego miały określić, jakie rodzaje lub grupy towarów, surowców czy wyrobów powinni przedsiębiorcy spisywać. Na tej podstawie Minister Skarbu w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu miał sporządzać wykazy towarów, surowców i wyrobów podlegających kontroli ilościowej i ogłaszać je w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Skarbu. Z obowiązku stosowania kontroli ilościowej mogły być zwolnione osoby prowadzące „drobną sprzedaż różnorodnych towarów konsumentom”. Poza tym Minister Skarbu w porozumieniu z Ministrem Przemysłu oraz Ministrem Aproprowizacji i Handlu mógł po zasięgnięciu opinii między innymi samorządu gospodarczego wydać przepisy określające zasady i sposoby prowadzenia ksiąg handlowych, jeśli nie były uregulowane innymi przepisami²⁴².

Andrzej Marchwiński dyrektor Izby P-H w Warszawie w „Wiadomościach Gospodarczych” z 1945 roku

Mówi urząd skarbowy na widok inwestycji: „Jeżeli Pan miał pieniądze, to je Pan zarobił. Zarobku Pan nie zeznał, popełnił więc nadużycie”. Pewien przemysłowiec wyraził się, że system ten zapędza przedsiębiorcę do knajpy, bo tam przynajmniej może wydać pieniądze bez tłumaczenia, ile zarobił i skąd je wzięł.

---

²⁴¹ Zob. A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 41; id., *Podatki państwowe w Polsce...*, s. 28; id., *Wymiar i pobór...*, s. 151 i 261.

²⁴² APL, IP-H Lublin, sygn. 563, k. 16–55; sygn. 564, k. 16; sygn. 565, k. 17 i 150; sygn. 567, k. 106; sygn. 571, k. 38; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 2, s. 12.

Ustawodawca nawiązał do izb w przepisach o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego z 1945 roku²⁴³. W uproszczeniu można stwierdzić, iż opodatkowano nim szeroko rozumiane wzbogacenie, które nastąpiło w okresie od 31 sierpnia 1939 do 30 czerwca 1945 roku (nabywanie ruchomości, darowizna nieruchomości, spłata długu itp.).

Wymiarem podatku zajmowały się komisje obywatelskie, którym przewodniczył naczelnik urzędu skarbowego. W ich dwunastoosobowym składzie znajdować się miało sześciu członków i ich zastępców mianowanych spośród kandydatów przedstawionych między innymi przez izby przemysłowo-handlowe. Od orzeczeń komisji obywatelskich służyło odwołanie do – wyżej opisanych – komisji odwoławczych przy izbach skarbowych. Komisje mogły weryfikować zeznania podatkowe, przyjmować wyjaśnienia podatnika, przesłuchiwać świadków, żądać dowodów. Oszacowaniem składników majątku dla potrzeb wymiaru podatku zajmowali się biegli. Listę biegłych ustalać miał urząd skarbowy po zasięgnięciu opinii między innymi izb. Do ściągania nadzwyczajnego podatku zaangażowano także komitety domowe i władze gminne (miejskie i wiejskie).

Należy podkreślić, iż projekt podatku od wzbogacenia wojennego został opracowany w środowisku izbowców, skupionych wokół Czesława Klarnera – kierownika Departamentu Skarbu Delegatury Rządu RP na Kraj. Późniejszy dekret z 13 kwietnia 1945 roku był co do istoty identyczny z projektem ustawy o podatku od zysków wojennych autorstwa działaczy podziemnych i zawierał analogiczne postanowienia. Zasadnicza różnica polegała na tym, iż projekt Departamentu Skarbu sprawiedliwiej traktował podatników, którzy ponieśli straty w czasie wojny, rozpoczęli drobną działalność gospodarczą, nabyli spadek, otrzymali darowiznę oraz reemigrantów. Przewidywał także szerszy udział samorządu gospodarczego w postępowaniu podatkowym. Dlatego też izby przemysłowo-handlowe, w tym Izba lubelska, popierały wprowadzenie tej daniny publicznej. Zaś postulaty samorządu przemysłowo-handlowego szły w kierunku dostosowania postanowień projektu władzy ludowej do koncepcji z okresu okupacji²⁴⁴.

Izba lubelska uznała więc podatek od wzbogacenia wojennego za konieczny. Postulowała jednak, aby wymierzać go na podstawie zeznania podatnika, ograniczyć publiczne wezwania do zapłaty podatku, zapewnić delegatom izb udział w obywatelskich komisjach podatkowych, zagwarantować ochronę podatników

---

²⁴³ Dekret z dnia 13 kwietnia 1945 r. (Dz.U. 1945, Nr 13, poz. 72); rozporządzenie wykonawcze z dnia 27 czerwca 1945 r. (Dz.U. 1945, Nr 23, poz. 135); dekret nowelizujący z 27 lipca 1949 r. (Dz. U. 1949, Nr 45, poz. 333); dokumenty KERM (AAN, KERM, mfilm B-11, k. 121, 126 i nast.).

²⁴⁴ AAN, Delegatura Rządu, sygn. 202/IX/2, mfilm nr 2282/1, k. 34.

działających w dobrej wierze, uwzględniać szkody wojenne i nakłady poniesione na odbudowę oraz dać pierwszeństwo wynagrodzeniom pracowniczym w zaspokojeniu z mienia przedsiębiorstwa przed Skarbem Państwa. Radcowie Izby mieli wątpliwości co do zwolnienia z podatku spółdzielni. Nie zadowolili ich odpowiedź przedstawiciela Ministerstwa Skarbu, który na posiedzeniu Izby w styczniu 1945 roku stwierdził²⁴⁵:

„(...) w czasie okupacji szereg spółdzielni zyski swoje przelewało na cele walki podziemnej, tym samym więc rząd stoi na stanowisku, że spółdzielczość nie ma wzbogacenia wojennego”.

Ponadto Ministerstwo Skarbu stanęło na stanowisku, iż powiększenie majątku po 30 czerwca 1945 roku stanowiło podstawę do wszczęcia postępowania i wymierzenia podatku, jeśli – zdaniem władz – istniały przesłanki sugerujące, iż wzbogacenie oparte było na środkach zgromadzonych w czasie wojny. Zdaniem samorządu stanowisko władz skarbowych było niesłuszne i świadczyło o zastosowaniu wykładni rozszerzającej na niekorzyść podatników²⁴⁶.

Na podstawie dekretu z 16 maja 1946 roku o postępowaniu podatkowym²⁴⁷ ustawodawca zobowiązał izby przemysłowo-handlowe (podobnie jak wszystkie sądy, organy administracji, osoby prawne i fizyczne) do bezpłatnego dostarczania danych i informacji potrzebnych do ustalenia zobowiązań podatkowych. Dekret traktował więc izby odmiennie niż uprzednio obowiązujące przepisy Ordynacji podatkowej z 1934 roku²⁴⁸.

Poza tym uchylone przez dekret rozporządzenie z 25 marca 1937 roku o wykonaniu ordynacji podatkowej²⁴⁹ przewidywało, iż określone księgi (towarów, produkcji, ogólna) prowadzone przez podatników mogły być poświadczane przez instytucje samorządu gospodarczego przed okresem rachunkowym (rokiem

---

²⁴⁵ *Protokół nadzwyczajnego posiedzenia Izby P-H w Lublinie 10 stycznia 1945 r.*, s. 4 (APL, IP-H Lublin, sygn. 8). Zob. korespondencja Izby (ibidem, sygn. 9; sygn. 563, k. 184–200); opinia dla PKWN i materiały ustawodawcze (AAN, PKWN, sygn. VIII/22, mfilm 24243, k. 4–10).

²⁴⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 565, k. 18; sygn. 578, k. 9; L. Grabowski, *Wyjaśnienia do dekretu o podatku od wzbogacenia*, OTG 1949, nr 25, s. 12; A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 47; id., *Podatki państwowe w Polsce...*, s. 13, 194–219; id., *Wymiar i pobór...*, s. 84, 101 i 135, 169, 207 i 243.

²⁴⁷ Dz.U. 1946, Nr 27, poz. 174; 1948, Nr 12, poz. 94, Nr 52, poz. 413; 1949, Nr 28, poz. 206, Nr 42, poz. 320; 1950, Nr 49, poz. 451; A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 28; id., *Wymiar i pobór...*, s. 94. Zob. też: Dz.U. 1946, Nr 27, poz. 173; 1948, Nr 36, poz. 248; 1949, Nr 42, poz. 321; 1950, Nr 49, poz. 452.

²⁴⁸ Dz.U. RP 1934, Nr 39, poz. 346; zmiany: Dz.U. RP 1936, Nr 3, poz. 13; tekst jednolity: Dz.U. RP 1936, Nr 14, poz. 134

²⁴⁹ Dz.U. 1937, Nr 25, poz. 270; zmiany: Dz.U. 1946, Nr 12, poz. 84.

obrotowym), na który mają być złożone. Nowe rozporządzenie z 31 października 1946 roku o księgach handlowych, uproszczonych i podatkowych²⁵⁰ już tego uprawnienia izb nie podtrzymało.

Przed wojną biegli izbowi mogli mieć udział w opracowywaniu norm szacunkowych przez izby skarbowe. Stosowano je dla określenia podstawy wymiaru podatku dochodowego, w trakcie postępowania podatkowego, gdy zaistniały rzeczywiste trudności w jej ustaleniu na podstawie zebranych materiałów dowodowych. Po wojnie – na mocy dekretu o postępowaniu podatkowym – organ podatkowy, w razie braku danych niezbędnych do ustalenia rzeczywistej wysokości podstawy opodatkowania, mógł określić ją w drodze oszacowania, biorąc pod uwagę wszystkie istotne okoliczności, mające znaczenie dla ustalenia podstawy opodatkowania. Organ mógł także sięgnąć do norm szacunkowych, zatwierdzanych przez Ministra Skarbu, po wysłuchaniu opinii komisji odwoławczych przy izbach skarbowych lub samorządu gospodarczego bądź zawodowego. Władze podatkowe korzystały z norm szacunkowych zwykle wówczas, gdy zanegowały prawidłowość prowadzonych przez przedsiębiorcę ksiąg handlowych.

Na zakończenie wypada wspomnieć o okólnikach Ministra Skarbu z 23 kwietnia 1947 roku oraz Ministra Przemysłu i Handlu z 5 września 1947 roku. Dotyczyły ulg w podatku dochodowym dla prywatnych inwestorów. Prywatni przedsiębiorcy mogli otrzymać ulgi w przypadku, gdy dokonali inwestycji zgodnej z państwowym planem gospodarczym (odbudowali lokal, zakupili środki transportowe itp.). Zarazem nie mogli zalegać z podatkami i powinni opłacić, mające charakter podatków, Daninę Narodową na zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych i Premię Pożyczkę Odbudowy Kraju (PPOK). Zaświadczenia uprawniające do ulg wydawały władze przemysłowe, a potwierdzały izby. Okólniki miały charakter jednorazowy i dotyczyły tylko podatku dochodowego wymierzonego za rok 1946²⁵¹.

2.5. Przepisy dotyczące aprowizacji

Ustawodawca ludowy wydawał liczne przepisy związane z wprowadzeniem tzw. systemu kartkowego. W dekrete z 27 czerwca 1946 roku sformułowano ogólne zasady „reglamentowanego zaopatrywania ludności w przedmioty powszechnego użytku”²⁵². Ustalaniem, jakie przedmioty będą reglamentowane, regulowaniem ich

---

²⁵⁰ Dz.U. 1946, Nr 65, poz. 365; zmiany: Dz.U. 1947, Nr 73, poz. 466; 1948, Nr 31, poz. 208.

²⁵¹ Dz. Urz. MPiH 1947, Nr 14, poz. 216; Dz. Urz. Ministerstwa Skarbu 1947, Nr 13, poz. 153 (okólnik L.D.V. 1387/3/47); AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1459.

²⁵² Dz.U. 1946, Nr 35, poz. 217; 1948, Nr 24, poz. 161.

obrotu, gromadzenia i spożycia miał zajmować się Minister Apropowizacji i Handlu (AiH). Przy wydawaniu rozporządzeń, konkretyzujących postanowienia dekretu miał zasięgać opinii samorządu przemysłowo-handlowego.

Na podstawie wyżej omówionego dekretu Minister Apropowizacji i Handlu wydał 11 listopada 1946 roku rozporządzenie w sprawie unormowania obrotu zbożem i produktami przemiału²⁵³. Ogólnie rzecz biorąc, uregulowano w nim hurtowy handel zbożem, przemiał zboża i obrót produktami zbożowymi. Wprowadzono różne rodzaje zezwoleń. Zezwolenia „A” uprawniały do obrotu zbożem i produktami przemiału na terenie całego kraju z wyjątkiem bezpośredniego nabywania zboża od rolników. Natomiast zezwolenia „B” – do skupowania zboża od producentów, zbywania lub oddawania go do przemiału, ale tylko na terenie jednego województwa. Przedsiębiorstwom prywatnym zezwoleń „A” miał udzielać Minister Apropowizacji i Handlu na podstawie wniosków zgłaszanych przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Warszawie. Zezwoleń „B” udzielał prywatnym przedsiębiorcom wojewoda na podstawie wniosków zgłoszonych przez lokalne izby.

Przemiał zboża mógł być dokonywany tylko w tzw. młynach handlowych oraz gospodarczych. Jako młyny handlowe określono młyny zdolne do przemiału powyżej 10 ton zboża na dobę. Młyny handlowe (czyli większe młyny) mogły skupować zboże na własny rachunek i sprzedawać produkty przemiału. Natomiast jako młyny gospodarcze rozumiano młyny, których zdolność przemiałowa wynosiła do 10 ton na dobę. Młyny gospodarcze (czyli mniejsze młyny) mogły w zasadzie tylko mleć zboże na zlecenie rolnika.

Do prowadzenia młynów handlowych wymagane było zezwolenie „C”. Zezwolenia „C” dla młynów prywatnych wydawał Minister AiH na podstawie wniosków zgłoszonych przez właściwe izby za pośrednictwem wydziałów apropowizacji i handlu urzędów wojewódzkich. Osoba prywatna, aby mogła prowadzić młyn gospodarczy, nie musiała uzyskiwać zezwoleń, lecz powinna zarejestrować młyn we właściwej izbie. Ponadto na przedsiębiorców prywatnych władze mogły nałożyć dodatkowe obowiązki, na przykład: należenie do giełdy zbożowo-towarowej, zakupu, mielenia

---

²⁵³ Dz.U. 1946, Nr 68, poz. 375. Zob. też rozporządzenie Ministra Apropowizacji z dnia 20 czerwca 1947 r. (Dz. U. 1947, Nr 55, poz. 298); okólniki z 17 listopada 1947 r. w sprawie udzielania zezwoleń na handel zbożem i produktami przemiału (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 28) i 21 listopada 1947 r. w sprawie obowiązków hurtowni zbożowych (ibidem, k. 36); inne akty (Mon. Pol. 1948 A, Nr 64, poz. 466, Nr 70, poz. 597); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 1, s. 9; nr 7, s. 8; Z. Augustowski, *Obrót zbożem i produktami przemiału*, „Biuletyn MAiH” 1946, Nr 4, s. 5.

i magazynowania zboża na rachunek państwa, okresowego składania sprawozdań oraz odstępowania zapasów na rzecz państwa. Najbardziej uciążliwy dla prywatnych młynarzy i kupców okazał się obowiązek zakupu zbóż na rzecz państwa²⁵⁴.

Powyższy akt został uchylony analogicznym rozporządzeniem ministrów Apropowizacji oraz Przemysłu i Handlu z 28 sierpnia 1947 roku²⁵⁵. Zmieniono treść zezwoleń „A”, „B” i „C”. Przedsiębiorcy (hurtownicy, właściciele młynów) nabywali określone zezwolenie zależnie od zakresu terytorialnego swojego przedsiębiorstwa i przedmiotu działalności (np. czy skupowali zboże, oddawali je na przemiał, a potem sprzedawali produkty zbożowe, czy tylko mełli cudze zboże).

Po zmianie przepisów zezwolenie „A” uprawniało do obrotu zbożem w najszerszym zakresie, a „C” w najwęższym. Przedsiębiorstwa prywatne ubiegające się o uzyskanie zezwolenia miały obowiązek złożyć podanie do władz przemysłowych za pośrednictwem właściwej izby. Poza tym do podania miały załączyć zaświadczenie izby o „osobistych kwalifikacjach kierownika handlowego”. Izba po zaopiniowaniu przekazywała podania wraz z załącznikami wojewodzie (prezydentowi Warszawy lub Łodzi) albo Ministrowi Przemysłu i Handlu. Podobnie jak poprzednio nałożono na przedsiębiorców dodatkowe obowiązki. Musieli też składać sprawozdania o wysokości obrotów i stanie zapasów zboża. Dla wzmożenia kontroli obrotu zbożem ustawodawca zobowiązał browary, palarnie kawy, piekarnie, cukiernie, makaroniarnie i podobne zakłady do zaopatrywania się w zboże i produkty zbożowe tylko u przedsiębiorców posługujących się wymienionymi zezwoleniami. Niezależnie od opłacenia zezwoleń, przedsiębiorca chcący handlować zbożem i produktami zbożowymi musiał wystarać się o – opisane uprzednio – pozwolenia z okresu „bitwy o handel”. Podwójnie więc utrudniono tej grupie przedsiębiorców prowadzenie działalności gospodarczej²⁵⁶.

Środowisko izb mocno krytykowało powyższe przepisy uważając, że były zbędnym czynnikiem reglamentacyjnym. Wzmagaly – ich zdaniem – trudności rynkowe

²⁵⁴ Zarządzenie Ministra AiH z dnia 30 grudnia 1946 r. wraz z instrukcją (Dz. Urz. MAiH 1946, Nr 18, poz. 117 i 118).

²⁵⁵ Dz.U. 1947, Nr 61, poz. 348. O przemiale zbóż: Dz.U. 1948, Nr 5, poz. 33 i 35, Nr 49, poz. 377; 1949, Nr 23, poz. 155; 1950, Nr 2, poz. 13; 1951, Nr 2, poz. 16; Mon. Pol. 1947, Nr 140, poz. 854; 1948 A Nr 10, poz. 49, Nr 81, poz. 755; Dz. Urz. MAiH 1946, Nr 3, poz. 13, Nr 5, poz. 29, Nr 11, poz. 67 i 69; Dz. Urz. MPiH 1948, Nr 1, poz. 2, Nr 4, poz. 47 i 52, Nr 6, poz. 68, Nr 8 (sprostowanie), Nr 27, poz. 331. Inne akty Ministra AiH dot. młynów i piekarń: Dz. Urz. MAiH 1945, Nr 14, poz. 80, Nr 15, poz. 84; 1946, Nr 7, poz. 41). Omawiane rozporządzenie opublikowane w Dz.U. różni się od przesłanego izbom (APL, IP-H Lublin, sygn. 148, k. 88–91).

²⁵⁶ Zob. dokumentacja Zarządu m. Lublina w sprawach zezwoleń, obrotu zbożem, młynarstwa i Funduszu Apropowizacyjnego z lat 1947–1948, w tym wykazy przedsiębiorstw (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 121, 216 i nast., 269 i 333).

rynkowe, odbudowującej się Polski. Nie były również dostosowane do realiów życia gospodarczego. Wskazywano na ich nieracjonalność, argumentując²⁵⁷:

„Chłop kieruje swą podaż do najbliższego miasta, nie licząc się z granicami powiatów, zdarza się bowiem często, że osady jednego powiatu, leżące na jego pograniczu, grawitują gospodarczo do najbliższego miasteczka na terenie sąsiedniego powiatu”.

2.6. Przepisy dotyczące zamówień publicznych

Nierozstrzygniętym należy pozostawić zagadnienie stosowania przez izby przemysłowo-handlowe przepisów dotyczących zamówień publicznych²⁵⁸. Trzeba jedynie zwrócić uwagę na dwa pomniejsze akty prawa wewnętrznego. Okólnikiem z 23 sierpnia 1945 roku Minister Hilary Minc informował, że Izba P-H w Warszawie zorganizowała Referat Przetargowo-Informacyjny. Referat miał udostępniać instytucjom publicznym spisy przedsiębiorstw zakwalifikowanych do wykonywania robót publicznych. Minister Przemysłu zlecił urzędowi jemu podległym korzystanie z usług Referatu i nadsyłanie do Izby informacji o przetargach. Zamiarem Izby P-H było, aby zamówienia publiczne otrzymywały tylko firmy zarejestrowane w izbach, działające legalnie, „dające gwarancję płacenia podatków i innych świadczeń socjalnych”²⁵⁹. Zaś zarządzeniem z 17 kwietnia 1948 roku ustalono, że w skład komisji ds. zamówień publicznych związanych z Wystawą Ziemi Odzyskanych wejdzie delegat Izby P-H we Wrocławiu²⁶⁰.

2.7. Przepisy dotyczące Ziemi Odzyskanych i szkód wojennych

Ustawodawca ludowy włączył izby do akcji osadniczej na Ziemiach Odzyskanych. Sprawami tzw. osadnictwa nierolniczego miały zajmować się Główna Komisja Klasyfikacyjno-Szacunkowa, wojewódzkie komisje klasyfikacyjno-szacunkowe, komisje osadnictwa nierolniczego i odwoławcze komisje osadnictwa nierolniczego²⁶¹.

²⁵⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 572, k. 3. Zob. też sygn. 571, k. 42 oraz AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462.

²⁵⁸ Zob. T. Kołodziej, *Przepisy o dostawach i robotach na rzecz skarbu państwa, samorządu oraz instytucyj prawa publicznego*, Poznań 1937, passim.

²⁵⁹ Dz. Urz. Min. Przemysłu 1945, Nr 7, poz. 46.

²⁶⁰ Dz. Urz. MPiH 1948, Nr 10, poz. 140.

²⁶¹ Dekret z dnia 6 grudnia 1946 r. o przekazywaniu przez państwo mienia nierolniczego na obszarze Ziemi Odzyskanych (Dz.U. 1946, Nr 71, poz. 389); rozporządzenie Ministrów Ziemi Odzyskanych i Administracji Publicznej z dnia 7 maja 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 39, poz. 195); okólnik z 30 czerwca 1947 r. (Dz. Urz. MPiH 1947, Nr 9, poz. 149); rozporządzenie z dnia 6 grudnia 1947 r. w sprawie zarachowań i odliczeń przy przekazywaniu mienia nierolniczego... (Dz.U. 1947, Nr 75, poz. 482); rozporządzenie z dnia 20 grudnia 1947 r. na temat określenia cen sprzedaży i czynszów przy przekazywaniu mienia nierolniczego (Dz.U. 1948, Nr 2, poz. 2 i Nr 26, poz. 181); rozporządzenie RM z dnia 20 grudnia 1947 r. w sprawie maksymalnej sumy zarachowania za mienie nierolnicze (Dz.U. 1948, Nr 2, poz. 3); rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 17 grudnia 1947 r. o zasadach spłaty należności Skarbu Państwa za mienie nierolnicze (Dz.U. 1948, Nr 3, poz. 17); okólnik Ministra PiH nr 2 z 5 kwietnia 1948 r. (APL, IP-H Lublin,

Miały one charakter nie tylko urzędniczy, ponieważ zasiadali w nich również przedstawiciele rad narodowych, spółdzielczości, związków zawodowych, związku osadników wojskowych, samorządu zawodowego oraz gospodarczego. Główna Komisja działała przy Ministrze Ziem Odzyskanych i nadzorowała komisje wojewódzkie. Izba P-H w Warszawie miała prawo wyznaczenia jednego członka Głównej Komisji. Ponadto przedstawiciele izb mieli brać udział w obradach wspomnianych komisji jako doradcy²⁶².

Komisje orzekały w sprawach nabycia przez osadników, repatriantów, żołnierzy, funkcjonariuszy nowej władzy (także wdów i sierot po nich) nieruchomości na Ziemiach Odzyskanych. Rozstrzygały w sprawach dotyczących przekazywania, sprzedaży, dzierżawy, czy zarachowania mienia pozostawionego przez repatriantów na poczet otrzymywanych nieruchomości.

Izby postulowały, by powyższe przepisy były wykorzystywane do przekazania drobnych przedsiębiorstw i zakładów w prywatne ręce. Proponowano, by nowy posiadacz otrzymywał gwarancję, iż jego placówka nie zostanie upaństwowiona. Domagano się uporządkowania bałaganu kompetencyjnego wśród władz lokalnych, instalujących się na nowych terenach. Zwracano także uwagę na przypadki faktycznego unieważniania decyzji jednych instytucji przez inne oraz nakładania podatków bez podstaw prawnych²⁶³.

Pismo Izby warszawskiej z 19 stycznia 1946 roku o wizycie w Ministerstwie Ziem Odzyskanych

Z całokształtu rozmów z przedstawicielami Ministerstwa doszliśmy do przeświadczenia, że Ministerstwo nie posiada skonkretyzowanego ogólnego planu zagospodarowania Ziem Odzyskanych.

Wypada dodać, że rządzący Polską Ludową mieli pełną świadomość chaosu, jeśli chodzi o stan prawny nieruchomości na Ziemiach Odzyskanych. Ministerstwo Administracji Publicznej wystąpiło w grudniu 1949 roku do dyrektora generalnego PKPG

---

sygn. 149, k. 55); okólnik Ministra PiH z 24 czerwca 1948 r. (ibidem, sygn. 149, k. 103); instrukcja dla delegatów komisji klasyfikacyjno-szacunkowych z lipca 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1459); pismo Izby warszawskiej w sprawie osadnictwa miejskiego na Ziemiach Odzyskanych z 7 lutego 1946 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2844, k. 28).

²⁶² Akta Głównej Komisji Klasyfikacyjno-Szacunkowej znajdują się w zespole Ministerstwa Ziem Odzyskanych, sygn. 1976–2062.

²⁶³ Zob. „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 21, s. 4; 1947, nr 1, s. 8; *Osadnictwo przemysłowo-handlowe*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 9, s. 10; J. Kociszewski, *Upaństwowienie jako podstawa przejęcia i uruchomienia przemysłu na ziemiach zachodnich i północnych*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986...*, s. 89; M. Muszkewicz, *Kilka refleksji w sprawie nacjonalizacji i funkcjonowania przemysłu prywatnego na Dolnym Śląsku*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986...*, s. 103; Cz. Przymusiński, *Prawo musi podążać za życiem*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 9, s. 288.

Stefana Rozmaryna (czołowego konstytucjonalisty okresu PRL) o nowelizację wyżej omówionego dekretu. Stwierdzono wówczas: „na obszarze Ziem Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska około 80% nieruchomości nierolniczych przeszło na własność Skarbu Państwa, a posiadanie tych nieruchomości przez poszczególne osoby lub instytucje jest w przeważającej mierze oparte tylko na stanie faktycznym”²⁶⁴.

O izbach wspomniano w okólniku Ministra Skarbu z połowy 1946 roku w sprawie ulg podatkowych dla osadników na Ziemiach Odzyskanych. Ministerstwo upoważniło władze skarbowe do umarzania w całości lub części, na podstawie indywidualnych wniosków, należności z tytułu podatków obrotowego (i dochodowego) od obrotów osiągniętych w 1946 i 1947 roku. O umorzenie mogli się ubiegać osadnicy i autochtoni – jeśli posiadali polskie obywatelstwo. Wnioski były opiniowane między innymi przez organizacje samorządu gospodarczego²⁶⁵.

Ustawodawca ludowy nawiązał do izb w przepisach regulujących przekazywanie mienia państwowego samorządowi terytorialnemu²⁶⁸. Władze państwowe mogły sprzedawać, wydzierżawiać i darować organom samorządu terytorialnego wybrane nieruchomości i ruchomości, w tym grunty, budynki, przedsiębiorstwa czy poniemieckie ruchomości. Te nieruchomości i ruchomości, których nie przejęły organy samorządu terytorialnego, miały być przeznaczone do sprzedaży lub dzierżawy wybranym grupom osób (np. osadnikom i repatriantom) i podmiotów (np. spółdzielniom). Mienie, które nie przeszłoby w ręce wspomnianych osób i podmiotów, miało być sprzedane w drodze przetargu publicznego.

Sprawami związanymi z przeprowadzeniem przetargu, oszacowaniem mienia i spłatą ceny zajmowały się: Główny Urząd Likwidacyjny (GUL), Główna Komisja Likwidacyjna, urzędy likwidacyjne i okręgowe komisje likwidacyjne. W składzie Głównej Komisji Likwidacyjnej miał się znaleźć jeden przedstawiciel izb przemysłowo-handlowych. Także jeden przedstawiciel właściwej izby miał zasiadać w okręgowej komisji likwidacyjnej. Generalnie rzecz ujmując, do „przekazania” przeznaczono przedsiębiorstwa znacjonalizowane, tzw. mienie poniemieckie i opuszczone, przedmioty podlegające przypadkowi na rzecz Skarbu Państwa na mocy przepisów prawa podatkowego i karnego, a także mienie osób wysiedlonych. Do oszacowania mienia i przeprowadzania oględzin okręgowe urzędy likwidacyjne powoływały biegłych

---

²⁶⁴ AAN, PKPG, sygn. 111, k. 187.

²⁶⁵ Dz. Urz. Min. Skarbu 1946, Nr 13, poz. 152; A. Witkowski, *Podatki państwowe w Polsce...*, s. 70.

²⁶⁶ Ustawa z dnia 30 stycznia 1948 r. o zbywaniu i dzierżawie oraz o przekazywaniu na własność związków samorządu terytorialnego niektórych kategorii mienia państwowego (Dz.U. 1948, Nr 10, poz. 75 i Nr 62, poz. 493) oraz uprzednie rozporządzenie z 28 listopada 1946 r. (Dz.U. 1946, Nr 71, poz. 390).

sądowych lub z list przedstawionych między innymi przez izby przemysłowo-handlowe²⁶⁷. Zgodnie z okólnikiem nr 257 Ministra Przemysłu z 3 czerwca 1946 roku w sprawie przeprowadzenia spisu ponemieckiego mienia ruchomego zarejestrowane miało zostać mienie znajdujące się w mieszkaniach prywatnych, przedsiębiorstwach, gospodarstwach rolnych oraz spółdzielniach. W spisach miano wykazywać przedmioty takie jak: meble, zegary, obrazy i rzeźby, pościel czy rowery. Kontrolę posiadania przez obywateli wyżej wymienionych przedmiotów mogły przeprowadzać urzędy likwidacyjne z pomocą „czynnika społecznego”, między innymi przedstawiciela instytucji samorządu gospodarczego²⁶⁸.

Do izb skierowane było zarządzenie Ministra Przemysłu z 15 lutego 1947 roku. Izby miały dostarczać materiały i dane potrzebne dla ustalenia wartości majątku przemysłowego na Ziemiach Odzyskanych i zniszczeń dokonanych w tym majątku w czasie wojny²⁶⁹.

W pierwszych latach po wojnie Izba P-H w Lublinie wypowiadała się w sprawach akcji zasiedlania Ziemi Odzyskanych. Wystąpiono z inicjatywą zorganizowania Komisji Przesiedleńczej, która kierowałaby mieszkańców Lubelszczyzny zainteresowanych rozpoczęciem działalności gospodarczej na terenach dawnych Prus Wschodnich. Izba pośredniczyła też w rekrutowaniu osób do pracy w zakładach przemysłowych na Ziemiach Odzyskanych. Lubelscy działacze zwracali uwagę na dotkliwy brak informacji na temat możliwości osadniczych na zachodzie Polski. Postulowano stworzenie serwisu informacyjnego we współpracy z prasą, władzami rządowymi i samorządowymi²⁷⁰.

W 1945 roku MAiH zleciło lubelskiej Izbie rejestrowanie szkód wojennych w przemyśle i handlu. Izba stwierdziła jednak, iż wobec istnienia właściwych organów (w tym rządowego Biura Odszkodowań Wojennych) nie będzie dublowała prac i zwróciła się do nich z ofertą współpracy. Postanowiono też zaapelować do kupców o składanie zeznań o poniesionych stratach. Zastanawiano się nad możliwościami ustalenia szkód poniesionych przez kupców żydowskich. W przeciwieństwie do rządu opowiadano się nie za ogólnym szacowaniem strat, lecz indywidualną rejestracją szkód. Zwracano też

²⁶⁷ Zarządzenie Ministra Skarbu z 5 września 1948 r. (Monitor Polski 1948 A, Nr 79, poz. 698).

²⁶⁸ Dz. Urz. Min. Przemysłu 1946, Nr 10, poz. 82.

²⁶⁹ Dz. Urz. Min. Przemysłu 1947, Nr 2, poz. 36.

²⁷⁰ Protokoły nr 107/7 z 18 lipca i 108/8 z 17 sierpnia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 356 i 360; *Sprawozdanie Biura Izby za czas 1.I – 1.VI.1945*, s. 1 oraz *Sprawozdanie za okres od czerwca do grudnia 1945 r.* (ibidem, sygn. 9); *Opis stanu gospodarczego okręgu Izby P-H w Lublinie* (ibidem, sygn. 172, k. 36); inne akta (ibidem, sygn. 141, k. 19; sygn. 158, k. 55, 66 i 68; sygn. 166, k. 8 i 12). Zob. też „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1, s. 11; 1946, nr 1, s. 14; *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności w latach 1944–1950*, wstęp M. Szyszkowski, Warszawa 1951, s. 146 (APW, IP-H Warszawa 1944–1950, sygn. 16); F. Pacyński, *Warunki zagospodarowania Ziemi Odzyskanych*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 5, s. 11.

uwagę na brak szerokiej akcji prasowej. Jeszcze w latach 1947–1948 korespondowano z władzami centralnymi i Izbą Urzędującą w sprawie rejestrowania roszczeń wobec niemieckich osób fizycznych, prawnych i rządu III Rzeszy. Izba Urzędująca występowała też w obronie polskich zakładów, wobec których firmy z Niemiec Zachodnich występowały z żądaniem zapłaty faktur z okresu okupacji²⁷¹.

2.8. Przepisy dotyczące sądownictwa i ubezpieczeń

W pierwszych latach funkcjonowania nowego ustroju utrzymano sądownictwo w sprawach handlowych. Mimo wielu zmian w organizacji sądownictwa powszechnego w sprawach handlowych właściwe były wydziały handlowe sądów okręgowych. Działały zgodnie z prawem o ustroju sądów powszechnych z 1928 roku²⁷², rozporządzeniami Ministra Sprawiedliwości z 1928 roku oraz „Regulaminem ogólnym wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich” z 1 grudnia 1932 roku²⁷³. Tworzył je Minister Sprawiedliwości – w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu – w tych sądach okręgowych, którym podlegały „miejscowości o znacznieszym ruchu handlowym”²⁷⁴. Po wojnie sądy handlowe powstały w nowych sądach okręgowych na Ziemiach Odzyskanych: Gdańsku, Szczecinie oraz Wrocławiu²⁷⁵.

Rozpoznawały w pierwszej instancji tzw. sprawy handlowe, w składzie jednego sędziego sądu okręgowego (w roli przewodniczącego) oraz dwóch sędziów handlowych (art. 21 w zw. z art. 273 § 2 prawa o ustroju sądów powszechnych). Sądy okręgowe

²⁷¹ Zob. akta Izby (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; APL, IP-H Lublin, sygn. 14; sygn. 153, k. 5); *Ogólne zestawienie strat wojennych w przemyśle i handlu poszczególnych powiatów woj. lubelskiego...* (ibidem, sygn. 157, k. 27); korespondencję w sprawach strat wojennych przemysłu i handlu Lubelszczyzny (ibidem, sygn. 202 i 362); referat Izby łódzkiej: *Udział izb p-h w akcji rejestracji strat wojennych* (ibidem, sygn. 202, k. 11); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 4, s. 5; 1947, nr 2, s. 13; T. Chabros, *Kronika wydarzeń w Lublinie 21.VII.1944 – 1.II. 1945*, Lublin 1974, s. 68 oraz H. Maciaszek, *Straty handlu w czasie wojny*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 20, s. 885.

²⁷² Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 lutego 1928 r. (Dz.U. RP 1928, Nr 12, poz. 93). Zmiany prawa o ustroju sądów powszechnych opublikowane w: Dz.U. RP 1930, Nr 5, poz. 43; 1930, Nr 80, poz. 626 izb nie dotyczyły. Do sędziów handlowych odniósł się art. 53 noweli z dnia 23 sierpnia 1932 r. (Dz.U. RP 1932, Nr 73, poz. 661) oraz art. 1 pkt 5 rozporządzenia nowelizującego z dnia 7 października 1932 r. (Dz.U. RP 1932, Nr 86, poz. 734). W Dz.U. RP 1932, Nr 102, poz. 863 opublikowano tekst jednolity prawa o ustroju sądów powszechnych. Nowela z 1937 r. sędziów handlowych zaś nie dotyczyła (Dz.U. RP 1937, Nr 30, poz. 220).

²⁷³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 grudnia 1928 r. o trybie powoływania sędziów handlowych (Dz.U. RP 1928, Nr 104, poz. 939; 1936, Nr 52, poz. 382) oraz o prawach i obowiązkach oraz odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów handlowych (Dz.U. RP 1928, Nr 104, poz. 940; 1932, Nr 110, poz. 908); regulamin ogólnego wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich z dnia 1 grudnia 1932 r. (Dz.U. RP 1932, Nr 110, poz. 905).

²⁷⁴ Art. 21 prawa o ustroju sądów powszechnych i dla przykładu rozporządzenie z dnia 15 stycznia 1935 r. o utworzeniu wydziału handlowego w sądzie okręgowym w Gdyni (Dz.U. RP 1935, Nr 4, poz. 28).

²⁷⁵ Dz.U. 1947, Nr 39, poz. 196, Nr 75, poz. 485; 1948 Nr 44, poz. 314; Nr 55, poz. 435.

rozpatrywały także sprawy z zakresu prawa górniczego, autorskiego, własności przemysłowej i zwalczania nieuczciwej konkurencji²⁷⁶.

Minister Sprawiedliwości mianował sędziów handlowych, po wysłuchaniu opinii Ministra Przemysłu i Handlu, spośród osób proponowanych przez właściwe izby. Osoba mogła zostać sędzią handlowym, jeśli spełniała następujące warunki: 1) posiadała obywatelstwo polskie, 2) korzystała z pełni praw cywilnych i obywatelskich, 3) była nieskazitelnego charakteru, 4) ukończyła 30 rok życia, 5) władała językiem polskim w słowie i piśmie, 6) posiadała „praktyczną znajomość obrotu handlowego i zwyczajów handlowych” (art. 209–212 prawa o ustroju sądów powszechnych).

Wydziały handlowe zniesiono na mocy dekretu o państwowym arbitrażu gospodarczym z 5 sierpnia 1949 roku²⁷⁷. Spory pomiędzy osobami prowadzącymi działalność gospodarczą przekazano sądom zwykłym. Drobniejsze sprawy, w których stroną był przedsiębiorca, rozstrzygały również sądy obywatelskie, będące nowym „tworem” władzy ludowej²⁷⁸.

Po wojnie stosowano również przedwojenne przepisy, odnoszące się do sądów pracy²⁷⁹. Ogólnie rzecz biorąc sądy pracy były właściwe w sprawach ze stosunku pracy, nauki zawodu, pracy chałupniczej, z tytułu należenia do instytucji ubezpieczeń społecznych oraz spraw karnych o przekroczenie przepisów dotyczących czasu pracy, bhp, pracy kobiet i młodocianych. Rozstrzygały także spory między uczestnikami układów zbiorowych pracy²⁸⁰.

²⁷⁶ Art. 211 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz.U. RP 1928, Nr 39, poz. 384); ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. RP 1930, Nr 56, poz. 467).

²⁷⁷ Dz.U. 1949, Nr 46, poz. 340; 1951, Nr 31, poz. 239, Nr 25, poz. 93; rozporządzenie z dnia 24 października 1949 r. o państwowych komisjach arbitrażowych (Dz.U. 1949, Nr 56, poz. 41; 1950, Nr 53, poz. 484) oraz zmienione w duchu socjalistycznym prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 1950, Nr 38, poz. 347, Nr 39, poz. 360, Nr 53, poz. 489).

²⁷⁸ Zob. G. Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002, passim; M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2003, s. 212 i 249; A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013, s. 38 i 73; T. Mróz, *O państwowym arbitrażu gospodarczym i jego funkcjach w PRL*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2005, t. 3, s. 101; A. Rzepliński, op. cit., s. 23; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007, s. 439; S. Włodyka, *Arbitraż gospodarczy*, Warszawa 1985, s. 48; id., *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975, s. 185.

²⁷⁹ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o sądach pracy (Dz.U. RP 1928, Nr 37, poz. 350); rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 24 października 1934 r.; Prawo o sądach pracy (Dz.U. RP 1934, nr 95, poz. 854) oraz trzy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości i innych ministrów z 19 stycznia 1935 r. w sprawie powoływania ławników i zastępców ławników sądów pracy i sądów okręgowych (Dz.U. RP 1935, Nr 7, poz. 36); w sprawie wyznaczenia ławników sądów pracy oraz ławników sądów okręgowych do udziału w posiedzeniach sądu pracy i sądu okręgowego (Dz.U. RP 1935, Nr 7, poz. 37); należnościach ławników i zastępców ławników sądów pracy i sądów okręgowych (Dz.U. RP 1935, Nr 7, poz. 38).

²⁸⁰ Zob. art. 1–7 rozporządzenia z dnia 1928 r. o sądach pracy; art. 1 prawa o sądach pracy z 1934 r. oraz art. 26 ustawy z dnia 14 kwietnia 1937 r. o układach zbiorowych pracy (Dz.U. RP 1937, Nr 31, poz. 242); M. Bornstein-Łychowska, *Zarys ustawodawstwa pracy*, [w:] *Bilans gospodarczy dziesięciolecia Polski Odrodzonej*, red. W. Schramm, E. Taylor, S.L. Zaleski, t. 2,

Sądy pracy ustanawiane były przez Ministra Sprawiedliwości i Ministra Pracy i Opieki Społecznej w porozumieniu między innymi z Ministrem Przemysłu i Handlu. W okresie II RP funkcjonowały jako osobne jednostki organizacyjne („samoistne sądy pracy”) lub w ramach sądu powiatowego (sądu pokoju), a następnie sądu grodzkiego (art. 2 rozporządzenia o sądach pracy z 1928 r. i art. 4 prawa o sądach pracy z 1934 r.). orzekały w składzie (komplecie): przewodniczący oraz dwóch ławników z grup pracodawców i pracowników. Odwołania od sądów pracy rozpatrywały sądy okręgowe. Orzekały wówczas w składzie złożonym z jednego sędziego zawodowego oraz ławników. Dlatego też osobno powoływano ławników sądów pracy i ławników sądów okręgowych.

Ławników z grupy pracodawców mianował Minister Sprawiedliwości na trzy lata z list kandydatów i ich zastępców przedstawianych przez izby przemysłowo-handlowe (Art. 11–20 rozporządzenia o sądach pracy z 1928 r. i art. 6–7 prawa o sądach pracy z 1934 r.). Od 1937 roku ławników mogli powoływać prezesi sądów apelacyjnych na wspólny wniosek okręgowych inspektorów pracy i wojewodów. Zależało to od woli Ministra Sprawiedliwości, który rozporządzeniem mógł delegować swoje uprawnienia na prezesów sądów apelacyjnych²⁸¹.

Osoba, aby zostać ławnikiem lub zastępcą ławnika, musiała: 1) posiadać obywatelstwo polskie, 2) nieskazitelny charakter, 3) korzystać z pełni praw cywilnych i obywatelskich, 4) ukończyć 30 rok życia, 5) władać językiem polskim w słowie i piśmie, 6) wykazywać się znajomością zawodu, który reprezentowała (art. 13 rozporządzenia o sądach pracy z 1928 r. i art. 8 prawa o sądach pracy z 1934 r.). Jak widać, wymagania były analogiczne do wymogów nałożonych wobec kandydatów na sędziów handlowych. Listy powołanych ławników i ich zastępców (zawierające imiona, nazwiska i adresy) były podawane do wiadomości publicznej. Ławnicy byli w sprawowaniu swoich obowiązków niezawisli i podlegali tylko ustawom. Pracowali honorowo, ale mogli otrzymać odszkodowanie za utracony zarobek, diety i zwrot kosztów przejazdu (art. 9–11 prawa o sądach pracy z 1934 r. oraz trzecie rozporządzenie z 19 stycznia 1935 r.).

Poznań 1929, s. 346; Z. Fenichel, *Prawo pracy. Komentarz. Przepisy związkowe. Orzecznictwo. Okólniki*, Kraków 1939, s. 1021; W. Landau, *Drogi rozwoju polskiego ustawodawstwa pracy, [w:] Na froncie gospodarczym. W dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości 1918–1928*, Warszawa 1928, s. 382; F. Mussil, *Kilka uwag dotyczących Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o sądach pracy*, „Świat Kupiecki” 1927, nr 17, s. 335; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce...*, cz. 3, op. cit., s. 691; A. Raczyński, *Polskie prawo pracy*, Warszawa 1930, s. 284; I. Rosenblüth, *Zarys polskiego prawa pracy*, Warszawa 1937, s. 129; *Sądownictwo pracy w Polsce. Konferencje dla ławników sądów pracy m. st. Warszawy, zorganizowane przez Izbę Przemysłowo-Handlową w dniach 18–28 lutego 1929 roku*, Warszawa 1929, s. 9; J. Wengierow, *O sądach pracy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1929 II półrocze, s. 344.

²⁸¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 kwietnia 1937 r. o przekazaniu w okręgach niektórych sądów apelacyjnych powoływania ławników sądów pracy... (Dz.U. RP 1937, Nr 33, poz. 265).

Po wojnie tworzono nowe sądy pracy na Ziemiach Odzyskanych, w Szczecinie i innych miastach. Zgodnie z ustawodawstwem przedwojennym, w Lublinie, jak i w innych miastach, ławników sądów pracy powoływał prezes sądu apelacyjnego. Okręg sądu apelacyjnego lubelskiego rozciągał się poza województwo lubelskie. Dlatego też w kwietniu 1945 roku Jan Prokopowicz (pełniący obowiązki prezesa sądu apelacyjnego w Lublinie) wezwał Izbę P-H w Sosnowcu do przedstawienia okręgowemu inspektorowi pracy w Kielcach kandydatów na ławników i ich zastępców dla sądu pracy i sądu okręgowego w Radomiu. Jednakże Izba sosnowiecka nie istniała, a Radom należał do okręgu powstającej dopiero Izby częstochowskiej. Reaktywacja sądownictwa pracy wyprzedzała więc odbudowę samorządu przemysłowo-handlowego²⁸⁴.

22 stycznia 1948 roku Jan Prokopowicz (już jako prezes Sądu Apelacyjnego w Lublinie) wydał obwieszczenie w sprawie zgłaszania kandydatów na ławników i zastępców ławników sądu pracy i sądu okręgowego w Lublinie²⁸³. Ławników powoływano wówczas w równej liczbie spośród przedstawicieli pracowników i pracodawców. Sądy pracy zniesiono w styczniu 1951 roku. Zaś sprawy z prawa pracy przekazano wówczas sądom cywilnym²⁸⁴.

W Polsce Ludowej zastosowano przepisy o sądach ubezpieczeń społecznych, rozpatrujących sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych (emerytalne i rentowe)²⁸⁵. Działał Trybunał Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie i okręgowe sądy ubezpieczeń społecznych. Województwo lubelskie znalazło się w okręgu sądu warszawskiego. Izby delegowały zaś ławników sądów ubezpieczeń społecznych²⁸⁶.

Izby przedstawiały także kandydatów na ławników tymczasowych rad ubezpieczalni społecznych. Ubezpieczalnie społeczne były instytucjami zrzeszającymi osoby ubezpieczone. Przed wojną funkcjonowały jako samorządne instytucje prawa publicznego, wyposażone w osobowość prawną, pod nadzorem Ministra Opieki Społecznej. Posiadały własne statuty i zrzeszone były w ogólnopolskiej „Izbie Ubezpieczeń Społecznych”. Teoretycznie każdy zatrudniony miał obowiązek przynależenia do określonej ubezpieczalni. Obowiązek zgłoszenia pracownika do

---

²⁸² Mon. Pol. 1945, Nr 2 i 8; Dz.U. 1948, Nr 10, poz. 76; obwieszczenia dotyczące sądów pracy w Gdyni, Krakowie, Poznaniu, Sosnowcu, Katowicach, Łodzi i Krakowie (Mon. Pol. 1945, Nr 9, 17, 18, 46; 1946, Nr 107, 140).

²⁸³ Monitor Polski 1948, Nr 12.

²⁸⁴ Zob. G. Jakubowski, op. cit., s. 248; A. Lityński, *Historia prawa Polski...*, s. 38 i 62.

²⁸⁵ Zob. prawo o sądach ubezpieczeń społecznych z 28 lipca 1939 r. (Dz.U. RP 1939, Nr 71, poz. 476); T. Dyboski, *Ubezpieczenia społeczne w Polsce w ostatnich latach. Podstawy ustawodawcze i organizacyjne*, Warszawa 1939, s. 32.

²⁸⁶ Dz.U. 1945, Nr 41, poz. 230; Dz.U. 1946, Nr 12, poz. 76; Mon. Pol. 1947, Nr 75, poz. 493; A 1949, Nr 20, poz. 296; E. Modliński, *Sądy ubezpieczeń społecznych jako szczególne sądy administracyjne*, przedm. J.S. Langrod, Warszawa 1946, s. 66; M. Świącicki, *Instytucje polskiego prawa pracy w latach 1918–1939*, Warszawa 1960, s. 308.

ubezpieczenia społecznego ciążył na pracodawcy. Ubezpieczalnie wymierzały i pobierały składki zdrowotne, miały zapewniać przede wszystkim finansowanie opieki lekarskiej. Organami ubezpieczalni były: rada, komisja administracyjna, dyrekcja, komisja rozjemcza i komisja rewizyjna. Rada była najważniejszym organem ubezpieczalni. Część członków rady pochodziła z wyborów, a część z nominacji. Połowę wybieranych członków rady przedstawiały zrzeszenia pracowników, a połowę organizacje pracodawców, w tym izby przemysłowo-handlowe²⁸⁷.

Po wojnie władze ludowe uchyliły przedwojenne unormowania i wprowadziły do ubezpieczalni organy tzw. tymczasowe, czyli radę tymczasową, zarząd tymczasowy, dyrekcję, tymczasową komisją rewizyjną i rozjemczą. Od 1944 roku 2/3 członków tymczasowej rady miało rekrutować się z grona pracowników, a 1/3 z grupy pracodawców. Rada miała liczyć od 18 do 27 członków (ławników). Kandydatów na ławników przedstawiać miały związki zawodowe i organizacje pracodawców. Początkowo ławników powoływał kierownik resortu Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN. Przedsiębiorców reprezentowały zaś izby przemysłowo-handlowe²⁸⁸.

Przedstawiciel właściwej izby ustawowo znajdował się wśród członków społecznej komisji doradczej urzędu zatrudnienia. W zamiarach władzy ludowej urzędu zatrudnienia miały stać się wyłącznymi instytucjami pośrednictwa pracy. Umiejscowiono je w strukturze Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Pracodawcy mieli obowiązek zgłaszania do urzędów wolne miejsca pracy. Komisje doradcze zajmowały się między innymi wydawaniem opinii w sprawach dotyczących sytuacji na rynku pracy, współpracy urzędów ze związkami zawodowymi i instytucjami społecznymi²⁸⁹.

²⁸⁷ Zob. art. 17–51 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym (Dz.U. 1933, Nr 51, poz. 396), wcześniejsze przepisy dekretu z dnia 29 listopada 1930 r. o organizacji i funkcjonowaniu instytucji ubezpieczeń społecznych (Dz.U. RP 1930, Nr 81, poz. 635); J.S. Langrod, [w:] K.W. Kumaniecki, J.S. Langrod, W. Szcz. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków–Warszawa 1939, s. 464; J. Łazowski, *Linje rozwojowe ubezpieczeń społecznych*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych” 1933, zesz. 1, [w:] *Uzupełnienia do podręcznika Polskiego Prawa Administracyjnego*, Wilno 1934, s. 105; J. Sadowska, *Kasy chorych w Polsce w latach 1920–1933*, Łódź 2002, s. 120; M. Świącicki, *Instytucje polskiego prawa pracy...*, s. 286 i 306; id., *Prawo stosunku pracy. Zarys systemu*, Częstochowa 1949, s. 144.

²⁸⁸ Dekret PKWN z dnia 7 września 1944 r. o tymczasowych organach samorządu w ubezpieczalniach społecznych (Dz.U. 1944, Nr 5, poz. 24); rozporz. wykonawcze z dnia 1 października 1944 r. (Dz.U. 1944, Nr 7, poz. 34); inne akty (Mon. Pol. 1945, Nr 5, poz. 22, Nr 16, poz. 55, Nr 30, poz. 78; 1946, Nr 45, poz. 86; 1949 A, Nr 11, poz. 130); *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej...*, s. 22; W. Mamrotowa, *Nowe drogi społecznego ustawodawstwa ubezpieczeniowego*, „Państwo i Prawo” 1946, zesz. 3, s. 52.

²⁸⁹ Dekret z dnia 2 sierpnia 1945 r. o urzędach zatrudnienia (Dz.U. 1945, Nr 30, poz. 182); zarządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 20 marca 1947 r. (Mon. Pol. 1947, Nr 46, poz. 322); okólnik Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 9 lipca 1947 r. (Dz. Urz. Min. Przemysłu 1946, Nr 14, poz. 124 i 125); pismo Urzędu Zatrudnienia w Lublinie do Izby P-H w Lublinie z 31 lipca 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 7).

Ustawodawca ludowy znowelizował przepisy ustawy z 16 maja 1922 roku o urlopach dla pracowników zatrudnionych w przemyśle i handlu²⁹⁰. Regulowała ona sprawy między innymi długości urlopów, utraty prawa do urlopu czy ekwiwalentu za urlop. Minister Pracy i Opieki Społecznej – jak przed wojną – mógł po zasięgnięciu opinii izb zawieszać wykonanie przepisów ustawy na określony przeciąg czasu²⁹¹. Tym samym władza ludowa, oficjalnie poddająca daleko idącej krytyce unormowania pracownicze „burżuazyjnej”, a potem „faszystowskiej” II Rzeczypospolitej utrzymywała w mocy, a nawet rozwijała przepisy, pozwalające na ograniczanie praw urlopowych pracowników.

Pismo Urzędu Zatrudnienia w Lublinie do Izby z 11 października 1946 roku w sprawie przygotowania przez rząd spisu zawodowego ludności

(...) proszę wyjaśnić podległym sobie placówkom, że spis zawodowy nie będzie służył celom podatkowym itp., ani też nie ma na celu przymusowego przesiedlenia względnie stosowania przymusu pracy, czego dowodem jest to, że spis jest bezimienny.

---

²⁹⁰ Ustawa z dnia 16 maja 1922 r. (Dz.U. RP 1922, Nr 40, poz. 334); ustawa nowelizująca z 22 marca 1933 r. (Dz.U. RP 1933, Nr 27, poz. 228); tekst jednolity (Dz.U. RP 1933, Nr 94, poz. 735); Z. Fenichel, *Prawo pracy. Komentarz...*, s. 467.

²⁹¹ Dz.U. 1949, Nr 47, poz. 365; 1950, Nr 13, poz. 123.

Rozdział 3. Organizacja Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie w latach 1944–1950

3.1. Organizacja wewnętrzna

3.1.1. Zebrania plenarne, komisje izbowe, prezydium

Pracownicy Izby pod kierownictwem dyrektora Tadeusza Kryńskiego zaczęli odbudowywać swoją instytucję od pierwszych chwil wyzwolenia Lublina z rąk niemieckich 23 lipca 1944 roku²⁹². W czasie ucieczki Niemców ratowano inwentarz (zwłaszcza maszyny do pisania) oraz obszerną kartotekę. Materiały biurowe przechowywano w mieszkaniu dyrektora. Udało się także ocalić bibliotekę, którą okupanci zamierzali spalić. Jak powiedział dyrektor Kryński²⁹³:

„Niemcy, wyjeżdżając, starali się nam wszystko zabrać: z banku podnieśli pieniądze, ogołocili kasę co do groszy, zamknęli ją i klucze zabrali ze sobą, również zabrali ze sobą część naszego majątku, jak dywany i rzeczy domowego użytku. To, co nam się udało ocalić, chowaliśmy po kątach i prywatnych mieszkaniach”.

Izba w toku działań wojennych poniosła straty w inwentarzu, materiałach biurowych, utraciła dwa auta i ponad 600 tomów z biblioteki. Mimo działań wojennych nie zostały uszkodzone izbowe budynki²⁹⁴.

Dyrektor szybko skontaktował się z przedstawicielami PKWN. Rozpoczął współpracę z Resortem Gospodarki Narodowej i Finansów (któremu szefował Jan Stefan Haneman²⁹⁵) oraz Biurem Ekonomicznym PKWN (z Hilarym Mincem jako kierownikiem)²⁹⁶. Do porozumienia między Izłą a PKWN przyczynił się Józef Saper. Przed wojną był wiceprezesem Izby w Sosnowcu. W czasie wojny znalazł się w ZSRR, a po powrocie do Polski rozpoczął pracę w Resorcie Gospodarki Narodowej i Finansów. Kierując Wydziałem Izby P-H, przyczynił się do reaktywacji Izby krakowskiej, stworzenia izb w Białymstoku i Rzeszowie. Często bywał w lubelskiej Izbie oraz uczestniczył w jej zebraniach. Zaznajamiał lubelskich działaczy z kierunkami polityki władz, zwłaszcza

---

²⁹² D. Baliszewski, A.K. Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce stalinowskiej 1944–1956*, t. 1, Warszawa 1999, s. 27; Z. Miazga, *Zdarzyło się. Lublin 1944*, Lublin 2004, s. 15; J. Wrona, *Lublin w okresie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [w:] *Lublin w dziejach i kulturze Polski*, red. T. Radzik i A.A. Witusik, Lublin 1997, s. 363; T. Żenczykowski, *Polska lubelska 1944*, Warszawa 1990, s. 38.

²⁹³ *Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8).

²⁹⁴ Zob. *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); korespondencja z 1946 r. w sprawie strat wojennych (ibidem, sygn. 14; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461 i 1471).

²⁹⁵ Barwnie na temat J. Hanemana pisał L. Chajm (*Kiedy Lublin był Warszawą*, Warszawa 1964, s. 31).

²⁹⁶ J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce...*, s. 107; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 65 i 140.

wobec przemysłu i handlu. Po 1945 roku pracował w Ministerstwie Przemysłu, grupach operacyjnych i przemyśle państwowym nad odbudową fabryk cementu. W 1948 roku został przeniesiony na stanowisko radcy handlowego w Londynie. Zmarł w 1976 roku²⁹⁷.

Dyrektor Kryński udostępnił działaczom PKWN pomieszczenia Izby, maszyny do pisania, posiadane materiały, w tym poszukiwane komplety Dziennika Ustaw i Monitora Polskiego. Pracownicy nowych władz korzystali z izbowej biblioteki. Na podstawie katastru firm Izby ułożono kartotekę Wydziału Przemysłowego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie oraz lubelskiego magistratu. Jak to ujęto w dokumentach Izby, „nie było dnia, by Izba nie przekazywała PKWN-owi szeregu informacji, danych cyfrowych i wykazów różnego rodzaju”²⁹⁸.

Początkowo funkcjonariusze PKWN traktowali Izbę nie jako instytucję samorządu gospodarczego, posiadającą konkretne ustawowe uprawnienia, lecz jak „pewnego rodzaju biuro gospodarcze”, a nawet przedstawicielstwo jakiegoś kartelu czy zrzeszenia kapitalistów. Zdaniem pracowników Izby działało się tak, ponieważ instytucja izb przemysłowo-handlowych była komunistom (obeznanym z radzieckim systemem gospodarczym) nieznana. Aktywiści nowej władzy nie orientowali się ponadto w przedwojennym ustawodawstwie.

Dyrektor Kryński prowadził więc intensywny lobbing w Resorcie Gospodarki Narodowej i Finansów oraz Biurze Ekonomicznym PKWN. Dzięki tym staraniom wymieniono izby w „Wytycznych organizacyjnych dla przemysłu w Polsce” z września 1944 roku²⁹⁹.

Izba dostarczała Resortowi Gospodarki Narodowej i Finansów danych na temat sytuacji gospodarczej Lublina i Lubelszczyzny, a także istniejących zakładów przemysłowych. Agendy resortu znalazły nawet siedzibę w lokalu Izby. Dyrektor Kryński stał się stałym gościem w gmachu PKWN. Wspólnie pracowano nad uruchomieniem zakładów, zaopatrzeniem ich w kredyty, surowce i opał. Tworzono projekty zrzeszeń branżowych, umów zbiorowych z robotnikami oraz komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych.

Z przemówienia Józefa Sopera na pierwszym zebraniu plenarnym lubelskiej Izby

Resort Gospodarki Narodowej i Finansów, uznając doniosłość i ważność roli, jaką izby przemysłowo-handlowe powinny odegrać, stworzył specjalny Wydział Izb Przemysłowo-

---

²⁹⁷ Zob. *Protokół plenarnego zebrania Izby P-H w Lublinie z 21 listopada 1944 r.*, s. 1 (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); A. Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie...*, s. 90; L. Zachuta, *Historia przemysłu cementowego w Polsce 1857–2000*, przedm. A. Tekiel, wprowadzenie W. Kurdowski, Kraków 2000, s. 223.

²⁹⁸ *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71).

²⁹⁹ *Ibidem*.

Rozdział 3. Organizacja Izby Przemysłowo-Handlowej...

Handlowych (...) jako naczelną zadanie, które Resort stawia przed izbami (...) jest wykazanie maksimum inicjatywy w kierunku uruchomienia przedsiębiorstw przemysłowych. Resort Gospodarki Narodowej jest gotów dopomóc wszelkimi środkami bądź to w surowcach, bądź też w inny sposób do najszybszego uruchomienia tych zakładów (...). Pod adresem handlu Resort ma następujące życzenia: aby kupiectwo rozprawdzało towary jak najszybciej, nie magazynowało, a oddając towar kontentowało się zyskiem godziwym.

Zastanawiano się nad możliwościami zawierania umów między PKWN a poszczególnymi zakładami przemysłowymi tak, by władza w zamian za dostarczane surowce otrzymywała określoną ilość towarów. Wówczas przedsiębiorstwa mogłyby resztę produkcji sprzedawać na wolnym rynku, zaś pracownicy otrzymywaliby od władz przydziały kartkowe. Tworzono projekty powojennego ustawodawstwa. Izba pomagała w aprowizowaniu nowych władz. Zaś lubelska firma „Elibor” systematycznie zaopatrywała PKWN w potrzebne materiały³⁰⁰.

Wspólnie opracowano strukturę Ministerstwa Przemysłu. W jego ramach zamierzano wyodrębnić Wydział Izb P-H i Zjednoczeń Przedsiębiorstw Prywatnych. Izba brała także udział w tworzeniu grup operacyjnych, których zadaniem było uruchomienie przemysłu na wyzwalanych terenach. Kilkakrotnie była odwiedzana przez przedstawicieli władz sowieckich³⁰¹.

Jak wyżej wzmiankowano, sytuacja izb przemysłowo-handlowych po 1944 roku była specyficzna, ponieważ nie znowelizowano formalnie rozporządzenia z 15 lipca 1927 roku. Część przepisów rozporządzenia nie była w nowej rzeczywistości politycznej stosowana. Zmienił się zakres działalności izb, które ograniczyły swoje kompetencje wyłącznie do przedsiębiorstw prywatnych. Ich głównym zadaniem stała się więc nie reprezentacja sfer gospodarczych, lecz realizacja zadań zleconych przez rząd i dostosowanie sektora prywatnego do wymogów gospodarki planowej.

Zmianie uległa rola radców i dyrektorów. Zmniejszono wagę czynnika radcowskiego na rzecz wzmocnienia pozycji kierowników biur. Biurokratyzacja miała

³⁰⁰ Zob. opracowanie S. Hapona, *Uwagi w sprawie organizacji Biura Ekonomicznego* (AAN, PKWN, sygn. II/2, mfilm 24151, k. 2); projekt struktury resortu przemysłu (ibidem, sygn. VIII/1, mfilm 24222, k. 1); sprawy grup operacyjnych (ibidem, sygn. VIII/4, mfilm 24225); wykazy i ankiety zakładów przemysłowych z terenu Lubelszczyzny (ibidem, sygn. VIII/3, mfilm 24224, k. 97 i nast.); koresp. w sprawie zaopatrzenia zakładów, w tym młyna braci Krausse, cukrowni w Opolu Lub. i browaru Kleniewskiego w Kluczkowicach (ibidem, sygn. II/12, k. 35; sygn. VIII/14, mfilm 24235, k. 1; sygn. VIII/16, mfilm 24237; sygn. VIII/17, mfilm 24238; sygn. VIII/18, mfilm 24239; AAN, PKWN, sygn. VIII/21, mfilm 24242) – tam też pismo Izby w aktach PKWN z poparciem dla Lubelskich Zakładów Graficznych; koresp. PKWN z firmą „Elibor” (ibidem, sygn. VIII/18, mfilm 24239).

³⁰¹ *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71); *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (ibidem, sygn. 63); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres wrzesień i październik 1944 r.* (ibidem, sygn. 9).

zapewnić lepsze „uspołecznienie” izb oraz sprawniejsze realizowanie poleceń władz nadzorczych. Izby tracąc swój samorządowy charakter upodobniły się więc do urzędów. Można nawet twierdzić, iż stały się czymś pomiędzy instytucją samorządu gospodarczego a państwowym urzędem gospodarczym; jakby instytucją rządową wyposażoną w gremium samorządowe lub instytucją samorządową posiadającą rządowy aparat biurokratyczny. Co istotne, proces ten następował powoli, na drodze faktycznej, a nie formalnej³⁰². Nawet Izba lubelska, która zorganizowała się jako pierwsza, od końca lipca do początku września 1944 roku, funkcjonowała w postaci biura z dyrektorem Kryńskim na czele. Nie było ani prezesa, ani prezydium, czy grona radców³⁰³.

Dlatego też 5 września 1944 roku dyrektor Izby (za zgodą PKWN) zwołał obecnych w Lublinie przedwojennych radców oraz przedstawicieli przemysłu i handlu na robocze zebranie radców Izby. Byli na nim obecni kupcy: Piotr Chrzastowski, Antoni Czapski, Ignacy Domański, Stanisław Drozd, Karol Freyberg, Tadeusz Kielasiński, Lucjan Krak, Jan Orchowski, Walenty Józef Radzyński oraz Wojciech Zwoliński, a także przemysłowcy: Zygmunt Kozłowski, Edward Krausse oraz Roman Laśkiewicz. Do prac w Izbie włączył się również Józef Zubrzycki. Większość pierwszych powojennych działaczy Izby stanowili członkowie Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, Zgromadzenia Kupców m. Lublina oraz znani właściciele lubelskich zakładów przemysłowych³⁰⁴.

Zebrani mieli świadomość, iż kadencja przedwojennych radców skończyła się formalnie i faktycznie w 1939 roku, zaś wszyscy członkowie dawnego prezydium zginęli albo zaginęli w czasie wojny. Ponadto, w świetle przedwojennego statutu i regulaminu Izby, nowe prezydium lub zarząd i tak działały by bez podstaw prawnych. Brakowało więc możliwości prawnych i faktycznych do przeprowadzenia nowych wyborów. Dlatego też z inicjatywy dyrektora Kryńskiego wybrano Tymczasową Radę Izby P-H w Lublinie oraz Tymczasowy Zarząd³⁰⁵.

Na zebraniu dyrektor Kryński objaśniał radcom sytuację Izby w czasie okupacji oraz relacje z PKWN. Prosił o radę w sprawie ustalenia poborów pracownikom tak, by

---

³⁰² *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 17 i 23.

³⁰³ *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71); *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (ibidem, sygn. 63); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres wrzesień i październik 1944 r.* (ibidem, sygn. 9).

³⁰⁴ *Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie 5 września 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8).

³⁰⁵ Zob. *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); pismo Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich Województwa Lubelskiego z 11 kwietnia 1946 r. w sprawie wyboru radców sekcji handlowej (ibidem, sygn. 130, k. 15). Dla porównania: A. Kielbicka, *Przemiany ustrojowo-organizacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie w latach 1945–1951 i jej akta*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 181.

pokrywały się z cenami rynkowymi. Wówczas Roman Laśkiewicz stwierdził, że on w swoim zakładzie płaci faktycznie pensje pięć razy wyższe. Zygmunt Kozłowski dodał, że czasem wypłaca się 12 razy wyższe. Uzgodniono również najważniejsze kierunki prac Izby, tj. odzyskanie i uzyskanie lokali handlowych dla kupców, zdobycie surowców dla przemysłu, lobbing u nowych władz i monitorowanie ich posunięć, pomoc w oszkleniu budynków, a także usprawnienie transportu kolejowego. Dyrektor tonował wystąpienia radców, stwierdzając: „Jeszcze mamy o 40 km stąd Niemców, a już chcielibyśmy mieć wszystko od razu”³⁰⁶.

W skład Tymczasowego Zarządu weszło pięciu radców, po dwóch z sekcji handlowej: Karol Freyberg i Wojciech Zwoliński, oraz przemysłowej: Edward Krausse i Roman Laśkiewicz, jak również przedstawiciel bankowości Roman Petschl. Dzięki temu zachowano – jak przed wojną – równowagę między reprezentacją przemysłu i handlu. Na pierwszym posiedzeniu zarządu w dniu 18 września prezesem Izby wybrano Romana Petschla. Pochodził z Gdyni, gdzie pracował jako dyrektor Banku Handlowego, zaś losy wojenne rzuciły go do Lublina³⁰⁷.

Na pierwszym posiedzeniu zarządu poruszano sprawy powiększenia składu radców do 25 osób (w tym po 12 z przemysłu i handlu), odzyskania nieruchomości izbowych, kontaktów z PKWN oraz zdobycia miejsc w lubelskiej Wojewódzkiej Radzie Narodowej. Postanowiono dokooptować nowych radców, z których większość należała do przedwojennych działaczy Izby³⁰⁸.

Z przemówienia prezesa Romana Petschla na pierwszym zebraniu plenarnym

(...) Przyginane, maltretowane i wprężane w orbitę germanizmu w najszerszym tego słowa znaczeniu życie gospodarcze postawione zostało Manifestem PKWN przed perspektywami wolnego handlu i popierania inicjatywy prywatnej. (...) Mimo wielu przeciwności należy podziwiać prężność obu dziedzin gospodarstwa, zarówno przemysłu, jak i handlu, z jaką w tak trudnych warunkach one się regenerują.

Gdy uporządkowano sprawy organizacyjne, 21 listopada zwołano pierwsze zebranie plenarne Izby. Potwierdzono decyzje podjęte na wrześniowym zebraniu roboczym. Przekształcono tymczasowy zarząd w prezydium oraz zatwierdzono wybór Romana Petschla na prezesa. Wybrano stałe grono 25 radców, tworzących Izbę oraz zniesiono Tymczasową Radę, która straciła rację bytu. Radcowie działali więc podobnie,

---

³⁰⁶ Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1944 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 8).

³⁰⁷ Zob. Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie... (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1944 r. (ibidem, sygn. 8).

³⁰⁸ Protokół posiedzenia Prezydium z 18 września 1944 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 315.

jak w latach 1928–1929, gdy założony przez nich Komitet Organizacyjny przygotował powstanie Izby.

Już wówczas zastanawiano się nad powojennym charakterem izb. Zasadniczym pytaniem było, czy sektor państwowy i spółdzielczy powinien podlegać izbom. Rząd, wbrew przepisom rozporządzenia o izbach z 1927 roku i stanowisku samorządu przemysłowo-handlowego, wyłączył zakłady państwowe i spółdzielcze spod kompetencji izb. Mimo to niektórzy radcowie proponowali, by zapraszać do prac w Izbie przedstawicieli przemysłu uspołecznionego³⁰⁹.

Wskazywano również na chaotyczną politykę lokalową i mieszkaniową władz na terenie Lublina. Zwrócono uwagę, iż PKWN nie zasięgał opinii Izby opracowując dekry, dotyczące się spraw gospodarczych. Prezes Petschl usprawiedliwiał nowe władze mówiąc, że art. 4 rozporządzenia o izbach z 1927 roku nigdy nie był w pełni stosowany, nowe władze dopiero zaznajamiają się z ustawodawstwem sprzed 1939 roku i „nie wiedzą, na czym się oprzeć, muszą czytać ustawy”³¹⁰.

Do marca 1945 roku lubelska Izba wykonywała funkcje Izby Urzędującej. Lubelscy działacze konferowali z PKWN w imieniu samorządu przemysłowo-handlowego, koordynowali działania nowo powstających izb w Rzeszowie i Białymstoku. Trudna była sytuacja przedsiębiorców na Białostocczyźnie. Nie było wiadomo, czy tereny te – tak, jak po 17 września 1939 roku – nie zostaną włączone do ZSRR³¹¹. Skontaktowano się ze środowiskiem Izby warszawskiej, która wznowiła działalność na Pradze już 7 grudnia 1944 roku. Mieczysław Hartwig – nowy prezes stołecznej Izby – odwiedził Lublin w połowie stycznia 1945 roku, w trakcie trwającej ofensywy Armii Czerwonej. Celem wizyty było uzgodnienie dalszych działań izb w nowej rzeczywistości. Pojawiły się też wątpliwości co do zakresu terytorialnego okręgów izb lubelskiej i warszawskiej³¹².

---

³⁰⁹ *Protokół plenarnego zebrania Izby P-H w Lublinie 21 listopada 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8).

³¹⁰ *Ibidem*. Zob. też pismo Izby do radców z 8 listopada 1944 r. oraz referat: *Zagadnienie lokalu handlowego dla kupca-detalisty* (*ibidem*, sygn. 9).

³¹¹ Zob. D. Baliszewski, A.K. Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce stalinowskiej...*, s. 31; J. Kułak, *Wstęp*, [w:] *Białostocczyzna 1944–1945 w dokumentach podziemia i oficjalnych władz*, oprac. J. Kułak, „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 10, Warszawa 1998, s. 19 oraz pozytywne recenzje tej pracy: W. Brenda, [w:] „Masovia” 2000, nr 3, s. 268; K. Tarka, [w:] „Dzieje Najnowsze” 1999, nr 1, s. 197.

³¹² Zob. protokół nr 95/2 z 27 września 1944 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 318; akta MPiH (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 14); akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 1; sygn. 59; sygn. 144, k. 15–18); *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (*ibidem*, sygn. 71); *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (*ibidem*, sygn. 63); J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, op. cit., s. 98.

Pismo PKWN do Izby P-H w Lublinie z 5 grudnia 1944 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 71)

POLSKI KOMITET WYZWOLENIA NARODOWEGO
Resort Gospodarki Narodowej i Finansów
Dział Administracyjny
Wydział Izb Przemysłowo-Handlowych
Nr. ! 3013/43/w Data 5.XII.44

Do
Izby Przemysłowo-Handlowej
w Lublinie

Sprawa: współpracownicy Izb

Celem dopomożenia w pracy nowo tworzonej Izbie Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie, Resort prosi Izbę, jako znajdującą się w chwilowej stolicy Polski i tym samym spełniającej czasowo zadania Związku Izb Przem.-Handl. Rzeczypospolitej Polskiej, o utrzymanie ścisłego kontaktu z Izbą Rzeszowską i informowanie o wszystkich poczynaniach i pracach Izby.

Kierownik Wydziału
/-/ inż. Józef Saper

Odpis do Izby Przemysłowo-
Handlowej w Rzeszowie

Izba przyczyniła się do reaktywacji zrzeszeń kupieckich na Lubelszczyźnie³¹³. Badała sytuację rynkową i ruch cen, powołując Komisję Cennikową, a później Komisję Notowań Cen. Wyprzedzała tym samym posunięcia władz, w tym Urzędu ds. Walki z Lichwą i Spekulacją Wojenną³¹⁴. Zorganizowała również pierwsze w powojennej Polsce zrzeszenia prywatnych przedsiębiorstw przemysłowych. Skutecznie oprotestowała tworzenie w Rzeszowie przez pełnomocnika PKWN przymusowych zjednoczeń przedsiębiorstw wszystkich sektorów pod państwowym kierownictwem³¹⁵. Podobnie storpedowała uchwałę Miejskiej Rady Narodowej w Kraśniku, nakładającą na przedsiębiorców specjalny „podatek od zamożności”³¹⁶. Zresztą działacze partyjni

³¹³ APL, IP-H Lublin, sygn. 59; sygn. 318, k. 69–84.

³¹⁴ W pracach poświęconych Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym pomijana jest problematyka powstania i działalności Urzędu ds. Walki z Lichwą. Istniał od lipca 1944 r. do 1 października 1945 r. Aparat urzędu składał się z centralnego biura (zwanego też wydziałem) przy Prezydium RM (w 1944 r. Prezydium PKWN) oraz oddziałów wojewódzkich. Włączono go do Inspektoratu Ochrony Skarbowej. Zob. Dz.U. 1944, Nr 9, poz. 49; AAN, PKWN, sygn. I/107, mfilm 24147, k. 100; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 138; APL, Ochrona Skarbowa, sygn. 78; APL, IP-H Lublin, sygn. 144, k. 42; sygn. 334, k. 20; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 21, s. 6.

³¹⁵ Zob. korespondencja z listopada 1944 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 144, k. 6); *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (ibidem, sygn. 71); *Protokół plenarnego zebrania Izby P-H w Lublinie z 21 listopada 1944 r.* (ibidem, sygn. 8). W Krakowie zakłady prywatne były przymusowo wciągane do zjednoczeń państwowych, zaś w Poznaniu zamierzano włączyć je do Dyrekcji Przemysłu Miejskowego (APL, IP-H Lublin, sygn. 155, k. 182 i 192). O chaosie administracyjnym na terenie Rzeszowa pisał W. Mróz, *Terenowy aparat władzy i administracji w świetle ustawodawstwa, doktryny i praktyki. (Wybrane zagadnienia z zakresu funkcjonowania organów lokalnych w województwie rzeszowskim w latach 1944–1950)*, [w:] *Z historii państwa, prawa, miast i Polonii. Prace dedykowane Prof. Władysławowi Ćwikowi w czterdziestolecie jego pracy naukowej*, red. J. Ciągwa, T. Opas, „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo-Ekonomia” 1998, nr 25, s. 167.

³¹⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 358, k. 41–49.

z terenu Kraśnika dwa lata później podjęli, skrytykowaną przez Stowarzyszenie Kupców Polskich, próbę odebrania właścicielom przedsiębiorstw lokali użytkowych³¹⁷.

Stosunek władzy ludowej do prywatnej przedsiębiorczości dobrze oddaje znane w literaturze pismo przewodniczącego PKWN Edwarda Osóbki-Morawskiego z 23 września 1944 roku do Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Przewodniczący PKWN w ostrych słowach zapowiadał bowiem rozpoczęcie walki z lichwą i spekulacją, uprawianą – jego zdaniem – przez prywatną inicjatywę³¹⁸.

W odpowiedzi lubelscy kupcy, z poparciem Izby, napisali do przewodniczącego PKWN, iż do skoku cen przyczyniła się nie spekulacja, lecz sytuacja wojenna, zniszczenia przemysłu, braki towarów, trudności komunikacyjne, nagły wzrost popytu i znaczne podwyższenie cen przez rolników. Byli zdania, że pełna reglamentacja gospodarki przyniesie jedynie pogorszenie sytuacji na rynku. Zaś tendencje spekulacyjne były – według nich – szkodliwym (w domyśle typowym) następstwem trwającej wojny. Argumentowali, iż nagły „wzrost cen jest klęską dla kupiectwa”, ponieważ uniemożliwia racjonalną kalkulację prowadzonej działalności gospodarczej. Doradzili więc komunistom stopniowe wprowadzanie zasad wolnorynkowych, dodając³¹⁹:

„Jesteśmy bezwzględnie zwolennikami uczciwych zasad wolnego handlu, opartego na etyce chrześcijańskiej i stoimy na stanowisku bezwzględnego tępienia wszystkich nieuczciwych jednostek, które uprawiają paskarstwo”.

Izba nie otrzymała od nowych władz projektu dekretu o wymianie waluty i wprowadzeniu polskiego złotego w miejsce złotych „krakowskich” (tzw. młynarek), marek Rzeszy i sowieckich rubli³²⁰. Opracowywano go bowiem w tajemnicy, gdyż komuniści chcieli uniknąć chaosu gospodarczego i hiperinflacji. Izba uznała założenia reformy walutowej za słuszne, ale wskazywała na wadliwe ich wykonanie w terenie. Uważała, iż PKWN powinien przeprowadzić reformę walutową wcześniej i szybciej. Domagała się także umożliwienia przedsiębiorcom zamiany środków zgromadzonych na

³¹⁷ „Kupiec Lubelski” 1946, nr 2/3, s. 31.

³¹⁸ Zob. pismo Przew. PKWN E. Osóbki-Morawskiego do Stow. Kupców Polskich w Lublinie z 23 września 1944 r. (AAN, PKWN, sygn. I/63, mfilm 24108, k. 1); D. Baliszewski, A.K. Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce stalinowskiej...*, s. 89; T. Chabros, *Kronika wydarzeń w Lublinie...*, s. 70 i 87; J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 26.

³¹⁹ APL, IP-H, sygn. 14, k. 1.

³²⁰ Zob. S. Barcikowski, *Handel po wojnie*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1, s. 4; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 154; A. Witkowski, *Udział Ochrony Skarbowej w zwalczaniu przestępstw dewizowych w Polsce w latach 1945–1951*, [w:] *Z historii państwa, prawa, miast i Polonii. Prace dedykowane Prof. Władysławowi Cwikowi...*, s. 281; Z. Landau, *Reformy walutowe na ziemiach polskich w 1945 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1968, nr 1, s. 59; id., *Reformy walutowe w latach 1944–1950*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Warszawa 1974, s. 141.

Pismo Przewodniczącego PKWN Edwarda Osóbki-Morawskiego do Stowarzyszenia Kupców Polskich z 23 września 1944 roku (AAN, PKWN, sygn. I/63, mfilm 24108)

Polski Komitet Wyzwolenia
Narodowego

Lublin, dnia 23 września 1944

Do

Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich
w Lublinie

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego pomimo dużych trudności wojennych utrzymał zasadę wolnego handlu, gdyż tylko ta zasada – naszym zdaniem powinna się przyczynić do najlepszego zaspokojenia poważnej części potrzeb ludności, która nie zostanie zaspokojona przydziałami artykułów po cenach państwowych.

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego nie zamierza uprawiać polityki inflacyjnej – odwrotnie będą pewne tendencje deflacyjne.

Nie ma więc żadnych obiektywnych przyczyn na wzrastającą drożyznę i paskarstwo.

Chcemy zwrócić Panom uwagę na nieprzyjemne skutki, które czekają winnych nadużywania trudności wojennych i jak hieny żerują na nędzy ludzkiej, stosując w handlu, przemysle czy rzemiośle paskarskie i nieuczciwe ceny.

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego przygotowuje odpowiednie przeciwdziałania wobec tych, którzy naruszać będą obowiązujące prawa i uprawiać lichwę.

Wobec winnych stosowane będą drakońskie kary materialne, aż do całkowitej konfiskaty majątku i zamykania do więzienia tak, że lichwa i pasek stać się muszą w wolnej i demokratycznej Polsce procederem nie kalkulującym się.

Niezależnie od odnośnych resortów ze względu na wagę zagadnienia osobiście interesuję się sprawą walki z lichwą i spekulacją.

Radzę Panom dla dobra sprawy kupców polskich:

Zrzeszyć się możliwie wszystkim kupcom, aby można było w porozumieniu z nimi regulować zagadnienia handlowe.

Przestrzegać wykupywania przez wszystkich, chcących zajmować się handlem, świadectw przemysłowych.

Prowadzić – w miarę możliwości – rachunki na zakupywane towary z uwidocznieniem ceny kupna i sprzedaży, oraz adresu nabywcy.

Uwidaczniać ceny sprzedażne na towarach.

Proszę przedstawić Polskiemu Komitetowi Wyzwolenia Narodowego projekt zdrowej i uczciwej kalkulacji handlowej na podstawowe artykuły, będące w chwili obecnej w obrocie wolnego handlu.

Sprawę tę należy traktować jako bardzo pilną.

Przewodniczący

Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego
/EDWARD OSÓBKA-MORAWSKI/

rachunkach bankowych i utargów z dnia poprzedzającego wprowadzenie nowego środka płatniczego. Postulowano, by straty pieniężne powstałe w wyniku reformy można było odpisać od podatku. Urzędnicy Izby pisali w sprawozdaniach o ubocznych efektach wymiany: spekulacji, drożyznie, rozwoju czarnej giełdy, ucieczce od pieniądza, pozbawieniu gotówki chłopów, przedsiębiorców i osób starszych. Dodawali³²¹:

„Po zakończeniu akcji walutowej wytworzyła się taka sytuacja, że przeciętny konsument nie miał pieniędzy, ale kupiec nie miał ani towaru, ani gotówki”.

Ponadto środowisko izb informowało władze, iż – mimo opublikowania oficjalnego przelicznika marek na złotówki – instytucje publiczne i przedsiębiorstwa państwowe przeliczały waluty w sposób dowolny³²².

Sytuacja polityczna, brak bezpieczeństwa, obecność Armii Czerwonej, powszechne zubożenie ludności, rozwój handlu wymiennego, drenowanie rynku podatkami i polityka deflacyjna doprowadziły – zdaniem Izby – do tego, że³²³:

„Banki lubelskie nie tylko, że nie oprocentowują wkładów, lecz przeciwnie – pobierają opłatę za przechowanie pieniędzy”.

W przeciwieństwie do publikacji z okresu PRL w sprawozdaniach izbowych, opisujących sytuację w lubelskim przemyśle, nie znajdzie się wzmianek na temat działań komitetów fabrycznych, związanych z PPR³²⁴. Podkreślano, iż ucieczka Niemców

³²¹ *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 63). Zob. też „Kupiec Lubelski” 1946, nr 1, s. 4 i 16; nr 2/3, s. 9; *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71); *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (ibidem, sygn. 63); *Protokół nadzw. posiedzenia Izby P-H w Lublinie 10 stycznia 1945 r.* (ibidem, sygn. 8); korespondencja Izby Urzędującej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462); akta PKWN (AAN, PKWN, sygn. I/54, mfilm 24099, k. 4).

³²² APL, IP-H Lublin, sygn. 543, k. 17 i 23.

³²³ *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 63). Zob. też akta PKWN (AAN, PKWN, sygn. II/12, k. 5); dramatyczne pismo starosty puławskiego z grudnia 1944 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 303, k. 47); raport starosty puławskiego z marca 1945 r. (*Z dziejów okupacji ziem polskich przez Armię Czerwoną w latach 1944–1947. W świetle dokumentów archiwalnych i opracowań naukowych*, oprac. M.D. Bednarski, W.W. Bednarski, Puławy 1998, s. 8); S. Iwaniak, *Niektóre zagadnienia stosunków gospodarczych między Polską a ZSRR w latach 1944–1956*, „Kontrowersje Historyczne” 1990, cz. 2, s. 77 (autor poruszył temat przepędzania bydła przez teren Polski, o którym wspominał w swoich książkach znany pisarz W. Myśliwski); E. Rączy, *Armia Czerwona na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1945*, „Polska i jej wschodni sąsiedzi” 2008, t. 9, s. 75.

³²⁴ I. Caban, *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Lublin 1317–1967*, red. H. Zins, Lublin 1967, s. 219; id., *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Historia Lublina w zarysie 1317–1968*, red. H. Zins, Lublin 1972, s. 188; T. Chabros, *Kronika wydarzeń w Lublinie...*, s. 20; J.W. Gołębiowski, *Założenia, realizacja i wyniki nacjonalizacji przemysłu...*, s. 72; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 130 i 142; M. Kinstler, *Grupy Operacyjne Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu. Dolny Śląsk, kwiecień – wrzesień 1945*, Wrocław 1987, s. 9; T. Mizera, *Rola związków zawodowych w przeobrażeniach społeczno-gospodarczych Lubelszczyzny w latach 1944–1970*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979, s. 114; E. Olszewski, *Kształtowanie się władzy ludowej*, [w:] *Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, red. K. Myśliński i A.A. Witusik, Lublin 1974, s. 239; id., *Lubelszczyzna kolebką Polski Ludowej*, [w:] *Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, red. K. Myśliński i A.A. Witusik, Lublin 1974, s. 239; id., *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie 1942–1948*, Lublin 1979, s. 266; D. Winiarska-Tworóg, op. cit., s. 203.

była tak nagła, niespodziewana i chaotyczna, że „właściwie żaden z zakładów poważnie nie ucierpiał”³²⁵. Co więcej, stwierdzono, iż w ciągu pierwszych tygodni po wyzwoleniu nowe władze nie zapewniły zakładom przemysłowym ochrony, wskutek czego były okradane przez miejscową ludność. Ratowanie zakładów było zdaniem autorów izbowych sprawozdań³²⁶:

„(...) zastugą polskiego personelu fabryk, który nieraz z narażeniem życia sabotował zarządzenia Niemców, wprowadzał ich w błąd albo też tak długo odwlekał wykonanie zarządzeń ewakuacyjnych, aż póki sami Niemcy musieli myśleć już tylko o sobie i ratować się ucieczką”.

Zakłady były też ochraniające przez miejscowe placówki Armii Krajowej³²⁷. Izba podkreślała ponadto, iż sklepy poniosły największe straty nie wskutek walk o Lublin, lecz kradzieży. Pisała³²⁸:

„Na skutek rabunku ucierpiały lokale poniemieckich firm, na które rzuciły się szumowiny i rozebrały towar prawie w 100%”.

Liczbę całkowicie zniszczonych lokali handlowych oceniano na 20%, zaś częściowo na 30%. Co prawda, na zarządzenie władz miejskich lokale zostały otworzone, ale część właścicieli wstrzymywała sprzedaż towarów z powodu braku ustalonej waluty³²⁹.

³²⁵ *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 63).

³²⁶ *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 63) oraz *Opis stanu gospodarczego okręgu Izby P-H w Lublinie* (APL, IP-H Lublin, sygn. 172, k. 36). Na temat przemysłu Lublina i Lubelszczyzny w 1944 r. zob. I. Caban, *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Lublin 1317-1967*, op. cit., s. 231; id., *Lublin w pierwszym okresie po wyzwoleniu*, [w:] *Zarys dziejów Lublina 1317-1967*, red. H. Zins, Lublin 1967, s. 69; *Drobna wytwórczość województwa lubelskiego w 25-leciu PRL*, oprac. Z. Słotwiński, J. Martychiewicz, Lublin 1969, s. 105; J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce...*, s. 74; W. Holtzman, *Przemysł, [w:] Lubelszczyzna 1944-1974*, Lublin 1974, s. 31; P. Karpiuk, *Lublin w latach władzy ludowej*, [w:] *Lublin 1317-1967*, red. H. Zins, Lublin 1967, s. 247; id., *Życie gospodarcze Polski z okresu PKWN*, „Rocznik Lubelski” 1964, nr 7, s. 47; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 119, 130, 138 i 146; *Lublin 1945 roku*, „Kalendarz Lubelski” 1970, s. 186; *Miasto Lublin w latach 1944-1974*, red. C. Chranowska, Lublin 1974, s. 31; R. Orłowski, *Z dziejów przemysłu w Lubelskiem w latach 1918-1974*, [w:] *Z problematyki przeobrażeń społeczno-gospodarczych w Lubelskiem*, red. Z. Mitura, R. Orłowski, Lublin 1992, s. 208; Cz. Strzeszewski, *Stan i możliwości rozwoju przemysłu w woj. lubelskim*, [w:] *Planowanie przestrzenne. Region Lubelski I*, Warszawa 1947, s. 112; B. Wilczewski, *Problemy gospodarcze woj. lubelskiego w latach 1944-1959*, „Rocznik Lubelski” 1959, nr 2, s. 106. W. Wołczew, *Przemysł Lubelszczyzny w okresie władzy ludowej*, Lublin 1969, s. 69; G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944-2000*, [w:] T. Radzik, W. Śładkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin dzieje miasta*, t. 2: XIX i XX wiek, Lublin 2000, s. 319; wspomnienia W. Kuszyka – pełnomocnika PKWN ds. przemysłu, [w:] *Pierwsze dni Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (lipiec 1944)*, oprac. I. Caban, „Rocznik Lubelski” 1964, nr 7, s. 198.

³²⁷ J. Wrona, *Lublin w okresie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [w:] *Lublin w dziejach i kulturze Polski*, red. T. Radzik, A.A. Witusik, Lublin 1997, s. 367.

³²⁸ *Sprawozdanie o sytuacji handlowej w okresie od 22 lipca 1944 r. do 15 września 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 254). Informacje o rozkradaniu zapasów cukru z cukrowni „Lublin” znajdują się w aktach PKWN (AAN, PKWN, sygn. I/61, mfilm 24106), tam też włożono dokumenty o słynnym w literaturze transporcie karmelków dla PKWN wysłanym przez robotników zakładów „Wedla”. Zob. też akta UWL (APL, UWL 1944-1950, Wydział Przemysłu, sygn. 26).

³²⁹ O rabunkach wobec kupców pisał J. Kaliński, *Sytuacja kupiectwa prywatnego w Polsce w latach 1944-1945*, „Biuletyn Instytutu Gospodarstwa Społecznego” 1966, nr 3/4, s. 109. Na temat

Izba, w przeciwieństwie do Izby Rolniczej, lubelskiego oddziału Banku Gospodarstwa Krajowego lub też zakładów przemysłowych, nie została napadnięta przez oddziały partyzantki antykomunistycznej dla zdobycia gotówki³³¹.

Fragment memoriału Izby i Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie do PKWN

1. *Kupiectwo polskie w mieście Lublinie, zrzeszone w Stowarzyszeniu Kupców Polskich, z radością powita każde zarządzenie Rządu zmierzające do obniżki cen, względnie ich stabilizacji, gdyż nie w wysokich cenach, a we wzroście obrotu handlowego widzi swój i społeczny interes;*
2. *dopomoże przez swe organa przestrzegania obowiązku nabywania świadectw przemysłowych (...).*
3. *domagać się będzie od sprzedawców w miarę możliwości rachunków, choć zdaje sobie sprawę z trudności, jakie w tym względzie napotka;*
4. *uwidoczni niezwłocznie ceny na towarach w sklepach (...).*

Posypały się pierwsze aresztowania wśród przedsiębiorców. Dokonywały ich władze bezpieczeństwa wspólnie z NKWD. Znany szczeczeszyński lekarz i literat – Zygmunt Klukowski wspominał o zatrzymaniu Jacka Jakimowicza (syna Szczepana vel Stefana Jakimowicza – współnika Stanisława Czerskiego, z którym prowadził zakład przemysłu drzewnego). Represjonowany był również radca Izby, znany lubelski przedsiębiorca i fotograf – Stanisław Magierski.

Można się więc zastanawiać, dlaczego Izba podjęła współpracę z nową władzą. Dyrektor Izby twierdził, że było to konieczne, gdyż życie gospodarcze nie mogło stać w miejscu. Być może jak inni Polacy pragnął przyczynić się do odbudowy kraju. Pewną rolę mogła odegrać postawa innych działaczy izbowych z Czesławem Klarnierem na czele, którzy aktywnie włączyli się do pracy w odradzającej się gospodarce. Jak napisał Janusz Wrona³³²:

---

handlu w Lublinie w 1944 r. zob. I. Caban, *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Lublin 1317–1967*, op. cit., s. 234; id., *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Historia Lublina w zarysie 1317–1968*, op. cit., s. 190; J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 15–26, 37–54; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 169; *Miasto Lublin w latach 1944–1974*, op. cit., s. 44; B. Nowacki, *Handel wewnętrzny*, [w:] *Lubelszczyzna 1944–1974*, Lublin 1974, s. 70; J. Wrona, *Lublin w okresie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, op. cit., s. 375.

³³⁰ W. Góra, Z. Jakubowski, op. cit., s. 55; G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944–2000*, op. cit., s. 338.

³³¹ Zob. K. Jarzembowski, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, t. 1, Lublin 1993, s. 171; Z. Klukowski, *Dziennik 1944–1945*, wstęp T. Strzembosz, B. Królikowski, red. W. Samoliński, Lublin 1990, s. 70, 96 i 115. Zygmunt Klukowski podał, iż Jacek Jakimowicz był szwagrem Józefa Rodaka – radcy Izby, zamojskiego kupca.

³³² J. Wrona, *Postawy Polaków wobec rzeczywistości społecznej i politycznej po II wojnie światowej*, [w:] *Druga wojna światowa. Osądy–bilanse–refleksje*, red. Z. Mańkowski, Lublin 1996, s. 80. Zob. też tegoż autora, *Lublin w okresie Polskiego Komitetu...*, s. 381; publikacje H. Świdy-Ziemby, *Urwany lot. Pokolenie inteligenckiej młodzieży powojennej w świetle listów i pamiętników z lat 1945–1948*, Kraków 2003, passim oraz K. Kersten, *Narodziny systemu władzy...*, s. 131;

„(...) między tymi, którzy się jakoś urządzali, próbowali przywrócić pokojową normalność, a tymi, którzy uważali się za ludzi nowego systemu, mieściły się setki tysięcy, jeśli nie miliony tych, którzy starali się rozwijać Polskę nie bacząc na narzucony układ polityczny, Opozycja przez nieobecność nie mogła dotyczyć i nie dotyczyła fachowych kadr – od prawników i lekarzy po budowniczych i chemików”.

Czesław Klarner był zdania, iż odrodzenie izb było zjawiskiem po części naturalnym, wynikało z potrzeby i umiejętności samoorganizacji środowiska izbowców. Udowodniło – jego zdaniem – celowość istnienia samorządu przemysłowo-handlowego oraz wykazało rzeczywiste poparcie ze strony przedsiębiorców. Zabieg reaktywacji izb nie udałby się przecież bez ich aktywnego udziału. Owe wsparcie miało swoje źródła nie tylko w przedwojennej tradycji, lecz także w dokonaniach działaczy izb w czasie wojny. Działacze gospodarczy zamierzali odbudować instytucje, które tworzyli, z którymi byli osobiście związani i w których przez wiele lat pracowali. Jednakże, jak podkreślał Mieczysław Hartwig – pierwszy powojenny prezes warszawskiej Izby – koniecznym warunkiem reaktywacji izb w 1944 roku była akceptacja nowej władzy³³³.

Izby posiadały ponadto rozległą wiedzę na temat życia gospodarczego, której brakowało przedstawicielom Polski Ludowej. Robert Kmiecik stwierdził, iż nowe władze właśnie ze względów taktycznych tolerowały samorząd przemysłowo-handlowy³³⁴.

Zdaniem Krystyny Kersten propaganda komunistyczna, „później zaś historiografia przedstawiała proces odbudowy przemysłu jako «osiągnięcie władzy ludowej». W istocie był to sukces polskiego społeczeństwa, które z ogromną energią zabrało się do przywracania zniszczonych przez wojnę form życia społecznego”³³⁵. Błędna jest natomiast teza Zbigniewa Landaua, jakoby właściciele fabryk nie byli zainteresowani odbudową swoich zakładów, rozwojem produkcji i z tych między innymi powodów nacjonalizacja była koniecznością³³⁶.

---

ead., *Społeczeństwo polskie i władza ludowa w latach 1944–1947*, „Dzieje Najnowsze” 1982, nr 1/4, s. 85; M. Marody, *Przemiany postaw ideologicznych i przystosowanie w systemie komunistycznym*, [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 127; M. Zaremba, *Trauma Wielkiej Wojny. Psychospołeczne konsekwencje drugiej wojny światowej*, „Kultura i Społeczeństwo” 2008, t. 52, nr 2, s. 3.

³³³ Zob. pismo Izby Urzędującej z 23 grudnia 1947 r. w sprawie rezygnacji M. Hartwiga z funkcji prezesa Izby Urzędującej oraz *Protokół z posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie z dnia 24 listopada 1947 r.* (ANK, IPH Kraków 1945–1950, sygn. 18, k. 343; APL, IP-H Lublin, sygn. 133, k. 196).

³³⁴ R. Kmiecik, *Samorząd gospodarczy w Polsce...*, s. 117.

³³⁵ K. Kersten, *Rok pierwszy*, seria: „Dzieje PRL”, red. A. Garlicki, A. Paczkowski, Warszawa 1993, s. 40.

³³⁶ Zob. Z. Landau, *Gospodarka Polski Ludowej*, seria: „Dzieje PRL”, red. A. Garlicki, A. Paczkowski, Warszawa 1994, s. 30 i 32.

Warto dlatego przytoczyć – w obszerniejszym cytacie – słowa ostatniego prezesa stołecznej Izby Kordiana Tarasiewicza. Na ostatnim zjeździe izb przemysłowo-handlowych mówił, iż po wojnie³³⁷:

„Nie zaszedł ani jeden wypadek, aby któreś z takich przedsiębiorstw nie miało ambicji natychmiast po wyzwoleniu rozpocząć pracy i mozolną pracą odbudowywać się ze zniszczeń wojennych (...). Rozumowanie przedsiębiorców można by określić jako dwojakie: jedni nie analizowali zbyt przemyślnie, jakie nastąpiły i «zagrzebując się» w pracy rozwijali swoje przedsiębiorstwa. Drudzy, zdając sobie sprawę, w jaki sposób przemiany społeczne odbijają się na działalności ich przedsiębiorstw, uważali, że jednak ich obowiązkiem wobec społeczeństwa jest produkować lub służyć dystrybucji, bo wymaga tego ogólny interes (...). Ogólnie więc biorąc, postawę przedsiębiorcy w omawianym okresie cechowała duża dynamika i ambicja postawienia przedsiębiorstw na coraz wyższym poziomie, przy jednoczesnej – może zbyt dużej w większości wypadków – wierze w dłuższą trwałość modelu trójsektorowego (...). Satisfakcja stworzenia warsztatu pracy dobrze zorganizowanego, zebranie odpowiedniego grona współpracowników, doskonalenie metod pracy, osiąganie postępu – to są główne przesłanki działania nowoczesnego przedsiębiorcy i dlatego dziś, gdy traci on warsztat pracy, nie jest dlań istotną stratą materialną, a właśnie utrata tamtych wartości; zachowanie więc spokoju ducha w takich momentach nie jest łatwe (...) zwracaliśmy uwagę we wszystkich wystąpieniach na wielkie wartości gospodarcze, jakie tkwiły i tkwią w aparacie prywatnego sektora. Chodziło o to, aby te wartości nie zostały zmarnowane i aby tym samym koszt przemian rewolucyjnych był jak najmniejszy. Proces stałego zastępowania działalności prywatnej przez uspołecznioną – według nas – powinien się odbywać w sposób możliwie naturalny (...).”

Tabela nr 1: skład Izby w grudniu 1944 roku

Prezes	Roman Petschl
Prezydium	Karol Freyberg, Edward Krausse, Roman Laśkiewicz, Wojciech Zwoliński
<p>sekcja handlowa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Bartnik 2. Piotr Chrzastowski 3. Antoni Czapski 4. Ignacy Domański 5. Stanisław Drozd 6. Tadeusz Kielasiński 7. Lucjan Krak 8. Jan Orchowski 9. Walenty Józef Radzymiński 10. Józef Zubrzycki 	<p>sekcja przemysłowa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Czerski 2. Jan Czerwiński 3. Tadeusz Gaudnik 4. Bohdan Kelles-Krauze 5. Zygmunt Kozłowski 6. Mieczysław Krzywda-Siennicki 7. Franciszek Papiewski 8. Juliusz Policzekiewicz 9. Władysław Różański 10. Edmund Rzączyński

³³⁷ K. Tarasiewicz, *Elementy prac samorządu przemysłowo-handlowego w latach 1944–1950*, OTG 1950, nr 27/28, s. 7. Zob. też M. Hartwig, *Samorząd gospodarczy a odbudowa kraju*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1, s. 1; T. Spiss, *Zjazd Inicjatywy Prywatnej. Pozytywne wyniki obrad*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 6, s. 190.

W roku 1945 odbyły się trzy zebrania plenarne: 10 stycznia, 14 czerwca oraz 19 grudnia. Były bardzo nieliczne; w czerwcu stawiło się zaledwie średnio dziesięciu radców, zaś w grudniu trzynastu³³⁸. W styczniu wyłoniono komisję rewizyjną (w składzie: Zygmunt Kozłowski, Lucjan Krak oraz Walenty Józef Radzymiński), jak również następujące komisje izbowe:

1. Polityki Przemysłowej: Jan Czerwiński, Józef Bońkowski, Zygmunt Kozłowski, Edward Krausse;
2. Polityki Handlowej: Lucjan Krak, Ignacy Piwowarczyk, Walenty Józef Radzymiński, Tomasz Żurek;
3. Polityki Socjalnej: Zygmunt Kozłowski i Mieczysław Krzywda-Siennicki (z przemysłu), Walenty Józef Radzymiński i Czesław Zdański (z handlu);
4. Skarbowo-Podatkową: Tadeusz Kielasiński i Michał Rzechowski (z handlu), Zygmunt Kozłowski i Edward Krausse (z przemysłu);
5. Szkolnictwa Zawodowego: Antoni Czapski, Lucjan Krak, Walenty Józef Radzymiński, Józef Zubrzycki;

oraz Podkomisję ds. przedsiębiorstw w większym rozmiarze (Piotr Chrzastowski, Antoni Czapski, Karol Freyberg, Józef Zubrzycki)³³⁹.

Wyżej wymienione komisje odpowiadały komisjom przedwojennym. Były obsadzone w równej części przez przemysłowców i kupców. Z reguły zasiadali w nich ci sami działacze. Zaś Komisję Szkolnictwa powierzono kupcom ze Zgromadzenia Kupców m. Lublina, którzy prowadzili szkoły im. A. i J. Vetterów.

W zmienionej rzeczywistości politycznej nabierała wagi Komisja Polityki Socjalnej, na której forum omawiano problemy związków zawodowych. Urzędnicy Izby podkreślali, iż współpraca właścicieli i kierowników zakładów przemysłowych z radami zakładowymi „układa się w duchu obustronnego zrozumienia”. Poza tym komisja interesowała się sprawami socjalnymi pracowników biur izb przemysłowo-handlowych: świetlicami, wczasami, koloniami letnimi oraz domami wypoczynkowymi³⁴⁰.

Podkomisja wymieniona jako ostatnia – zgodnie ze swą nazwą – miała zajmować się przedsiębiorstwami prowadzonymi w większym rozmiarze, czyli (w uproszczeniu) takimi, które wskutek prowadzenia określonego rodzaju działalności gospodarczej (np. spedycji, transportu, wydawniczej) lub po osiągnięciu określonego

---

³³⁸ *Lista obecności Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie w dniu 14 czerwca 1945 r.; Lista obecności Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie w dniu 19 grudnia 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 9).

³³⁹ *Skład komisji Izby P-H w Lublinie w r. 1944/1945* (APL, IP-H Lublin, sygn. 3).

³⁴⁰ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby w III kwartale (lipiec – sierpień – wrzesień 1945 r.)* (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej za m. listopad 1946 r.* (ibidem, sygn. 64).

pułapu obrotów w złotówkach miały obowiązek rejestracji w Rejestrze Handlowym (odpowiedniku dzisiejszego Krajowego Rejestru Sądowego). W tamtym okresie był to istotny problem dla drobnych przedsiębiorców. Wskutek zmiany waluty i inflacji przedwojenne przepisy Kodeksu Handlowego przestały bowiem odpowiadać zmienionej rzeczywistości. Właściciele małych przedsiębiorstw z terenu Lubelszczyzny zostali zobowiązani do rejestrowania swoich firm w Sądzie Okręgowym w Lublinie, ponoszenia kosztów finansowych i biurokratycznych z tym związanych. Izba interweniowała więc u władz w sprawie zmiany powyższych przepisów³⁴¹.

Ustawodawca dopuścił możliwość uznania danego przedsiębiorstwa za prowadzone w większym rozmiarze przez sąd rejestrowy na podstawie opinii właściwej izby przemysłowo-handlowej. Przepisy wykonawcze do Kodeksu Handlowego były w tej materii nieściśle i dawały duże pole do swobodnej interpretacji ze strony władz³⁴². Lubelska Izba, ustalając wysokość obrotów danej placówki, sięgała do danych urzędów skarbowych, informacji przedsiębiorstwa, ale z reguły wzywała przedstawicieli firmy do osobistego stawienia się w biurze celem przedłożenia dowodów o wysokości obrotów, co mogło być dla przedsiębiorców uciążliwą procedurą³⁴³.

W trakcie styczniowego zebrania plenarnego zajmowano się przede wszystkim problemami podatkowymi. Wystąpiono w obronie sklepów komisowych i omawiano dekret o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego³⁴⁴.

Czerwcowe zebranie plenarne poświęcono głównie sprawom budżetowym. Dodatkowo radcowie wysłuchali referatu o kształceniu zawodowym w handlu, przygotowanego przez Tadeusza Kijeńskiego. Wicedyrektor Izby stanął na stanowisku, iż szkoła średnia nie dawała praktycznego przygotowania do pracy w handlu. Dodał również³⁴⁵:

„(...) dziś każdy rozumie, że nawet i duża gotówka i piękny lokal same nie wystarczą, że handlu trzeba się uczyć”.

³⁴¹ Protokół nr 99/6 z 7 grudnia 1944 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 329; *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71); akta PKWN (AAN, PKWN, sygn. VIII/2, mfilm 24223, k. 1); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 9, s. 13; nr 18, s. 10.

³⁴² Art. 4 Kodeksu Handlowego z 27 czerwca 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 57, poz. 502); rozporządzenie Ministra PiH z 2 lipca 1934 r. (Dz.U. RP 1934, Nr 60, poz. 515); rozporządzenie Ministra PiH z 23 października 1936 r. (Dz.U. RP 1936, Nr 84, poz. 590); rozporządzenie z 11 lipca 1946 r. (Dz.U. 1946, Nr 36, poz. 223); rozporządzenie Ministra PiH z 2 października 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 73, poz. 465); rozporządzenie Przew. PKPG z 21 grudnia 1949 r. (Dz.U. 1949, Nr 64, poz. 514).

³⁴³ APL, IP-H Lublin, sygn. 206.

³⁴⁴ Zob. *Protokół nadzwyczajnego posiedzenia Izby P-H w Lublinie 10 stycznia 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); pismo Izby do radców z 6 stycznia 1945 r. oraz *Listę obecności Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie w dniu 10 stycznia 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 9).

³⁴⁵ T. Kijeński, *Uwagi w sprawie kształcenia zawodowego w handlu* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8).

Był zdania, iż dlatego należy powołać wyższą szkołę handlową. Izby zaś – jego zdaniem – winny były włączyć się do reformy szkół zawodowych. Postulował przekazanie stowarzyszeniom kupieckim uprawnień izb do rejestrowania umów o naukę w handlu. Podkreślał też rolę praktyk sklepowych, kursów dla ekspedientów czy konkursów wystaw sklepowych.

Na grudniowym zebraniu plenarnym podsumowano prace Izby w omawianym roku, wyłoniono nowych radców, uzgodniono projekt budżetu na 1946 rok, taryfę opłat za czynności własne i wybrano kandydata do lubelskiej Miejskiej Rady Narodowej. Radcowie prosili władze Izby o wystąpienie do władz w sprawie poprawy bezpieczeństwa obywateli, którzy cierpieli „z powodu wielkiej ilości rabunków”. Natomiast Lucjan Krak podziękował władzom Izby za pomoc udzielaną kupcom.

Stałe zmiany zachodziły w gronie radców Izby. W omawianym czasie zmarł Bohdan Kelles-Krauze, zaś Franciszek Papiewski przeszedł do służby państwowej. Dokooptowano więc kolejne osoby. Przy ciągłych fluktuacjach władze Izby z trudnością utrzymywały równowagę między liczbą radców z przemysłu i handlu. Poza tym Izba działała bez oparcia o – formalnie nadal obowiązujące – przepisy. Dostosowywała się po prostu do nowej rzeczywistości. Nadal nie wydano nowego statutu, regulaminów i nie przeprowadzono wyborów.

Można się domyślać, że radców z przemysłu rekrutowano „po znajomości”, zaś z handlu – spośród działaczy organizacji kupieckich. Niewielki skład grona radcowskiego (a było to średnio 25 osób), częste zmiany personalne, brak podstaw prawnych, niepewna sytuacja polityczna i gospodarcza rzutowały na funkcjonowanie tej instytucji. Dlatego też już od momentu powstania, zupełnie inaczej niż przed wojną, ciężar organizacji Izby i bieżącej działalności spadł na dyrektora Kryńskiego oraz jego biuro. Sytuacja ta wymuszała również na prezesie i pozostałych członkach prezydium większe zaangażowanie w zwykłe sprawy, a nie tylko skupianie się na czynnościach reprezentacyjnych. Ponadto izbowcy byli działaczami w zaawansowanym wieku. Można sądzić, iż nie posiadali ani następców, ani chętnych do angażowania się w sprawy Izby³⁴⁷.

Kontakty zwykłych radców z Izbą stawały się coraz luźniejsze. Rzadziej zwoływano zebrania radców i postępowala biurokratyzacja Izby. W przeciwieństwie do okresu przedwojennego nie organizowano wyjazdowych spotkań władz Izby z lokalnymi przedsiębiorcami. Nie tworzone sieci korespondentów. Poza tym rozchodziły się drogi

---

³⁴⁶ *Protokół zebrania Radców Izby P-H w Lublinie 19 grudnia 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8).

³⁴⁷ *Protokół nr 110/10 z 4 grudnia 1945 r.*, [w:] *Księga protokółów...*, s. 366.

właściciele zakładów przemysłowych oraz kupców. Przemysłowcy koncentrowali swoje działania w powstających zrzeszeniach prywatnego przemysłu. Kupcy zaś skupiali się na pracy w swoich stowarzyszeniach. O ile zrzeszenia prywatnego przemysłu wiązały swoją przyszłość z izbami, o tyle w stowarzyszeniach kupieckich silna była dążność do samodzielności i niezależności. Władza ludowa przekształcając gospodarkę rozbiła więzi ekonomiczne między legalnym prywatnym producentem a legalnym sprzedawcą. Rozwijający się totalitarny system kruszył zaś więzi międzyludzkie.

Prezydium Izby w omawianym roku pracowało w niezmiennym składzie. Jego członkowie wzięli udział w wojewódzkim zjeździe delegatów Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie w sierpniu 1945 roku. Lucjan Krak – radca Izby, został wówczas wybrany prezesem wojewódzkiego zarządu stowarzyszenia. Kupcy zgłosili konkretne postulaty w sprawie cenzusu w handlu, powołania kupców do rad narodowych, walki z handlem nielegalnym oraz zasiedlania Ziemi Odzyskanych. Pod pojęciem cenzusu rozumiano wprowadzenie wymogów koniecznych do spełnienia dla osób zajmujących się działalnością gospodarczą. Wśród nich wymieniono: wykształcenie, praktykę w handlu, świadectwo moralności oraz pozytywną opinię właściwego zrzeszenia kupieckiego. Łącznie z cenzusem postulowano nadanie organizacjom kupieckim obligatoryjnego charakteru tak, by każdy handlujący musiał należeć do określonego stowarzyszenia³⁴⁸.

Dyrektor Kryński wygłosił zaś referat, w którym przedstawił swoje poglądy na temat roli kupiectwa w wolnej Polsce. Podkreślił rolę handlu prywatnego w życiu każdego państwa. Uznał, iż upaństwowienie wymiany handlowej pogorszy dystrybucję towarów, nie zaspokoi potrzeb ludności, a nawet – w dalszej perspektywie – osłabi rozwój narodu. Przypominał dorobek kupców w dziejach Europy, zwracając uwagę na nieprzychylną atmosferę wobec prywatnego handlu. Mówił o zadaniach i obowiązkach kupiectwa, potrzebie pracy organizacyjnej i samokształceniowej, podnoszeniu poziomu etycznego, dobrem traktowaniu pracowników. Wskazywał na potencjał handlowców, którzy byli gotowi do zagospodarowania Ziemi Odzyskanych. Zaznaczał ich demokratyczne nastawienie i wolę współpracy z rządem.

Uważał też, iż rolą warstwy mieszczańskiej było równoważenie zbyt radykalnych dążeń innych grup społecznych. Stwierdził nawet, iż właściciel sklepu posiadał

---

³⁴⁸ Zob. Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie w latach 1317–1959 i organizacja przedsiębiorstw usługowych 1950–1960. Księga pamiątkowa*, Lublin 1960, s. 233; T. Kijeński, *Uwagi w sprawie kształcenia zawodowego w handlu*, referat z czerwca 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); M. Rzechowski, *Analiza referatu dyr. Kryńskiego i wnioski*, „Kupiec Lubelski” (jednodniówka Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie), październik 1945, s. 7; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich...*, s. 417; id., *O sytuacji kupiectwa w Polsce*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2, s. 4.

określoną rolę wychowawczą w społeczeństwie. Powinien mianowicie zapoznawać konsumentów z „towarem dobrym, solidnym, krajowym, estetycznym, trwałym i pełnowartościowym”, zaspokajając ich potrzeby. W kontekście wyglądu współczesnych ulic warto nawiązać do słów Tadeusza Kryńskiego na temat wystaw sklepowych, reklam i szyldów. Wygłosił bowiem znamienne słowa: „kupiec tworzy krajobraz miasta”³⁴⁹.

Władze Izby starały się utrzymać kontakt z innymi izbami. Wymieniano się informacjami, na przykład o wynikach negocjacji ze związkami zawodowymi i zawieranych umowach zbiorowych. Izby występowały też w obronie kupców swego okręgu w sporach z kontrahentami z okręgów innych izb, domagając się zajęcia się określonym problemem³⁵⁰.

Wydaje się jednak, iż w obliczu wznowienia prac przez izby w Warszawie, Katowicach, Krakowie i Poznaniu Izba lubelska stopniowo traciła na znaczeniu³⁵¹. Jej sytuację pogarszały trudności komunikacyjne. Korespondencja dochodziła z opóźnieniem, Lublinianie rzadko brali udział w zjazdach izb, posiedzeniach komisji międzyizbowych oraz konferencjach dyrektorów. Widoczna była ich mała aktywność na forum samorządu. Wieści o działalności lubelskiej Izby nie ukazywały się w izbowej prasie. Można odnieść wrażenie, iż o tym, co dzieje się w środowisku izbowym, o planach władz centralnych wobec izb, lubelscy działacze dowiadywali się często drogą pośrednią. Poza tym Lublin był kolebką PKWN, dzięki czemu agendom nowej władzy łatwiej było – być może – ograniczać działania instytucji reprezentującej sektor prywatny³⁵².

Fragment sprawozdania Izby za III kwartał 1945 roku

Dla ilustracji warunków transportu podać można np., że 20 wagonów cementu z Wysokiej do Lublina szło 7 tygodni. Na 13 wagonach cementu, jakie nadeszły dla Zarządu Miejskiego, stwierdzono ubytek wagi wskutek kradzieży w wys. 11 ton, a więc prawie 1 wagonu. Kilka wagonów cementu wysłanych z Sosnowca w maju br. w ogóle zaginęło. Drogi kołowe są coraz gorsze, kosztu transportu samochodami wyższe, a bezpieczeństwo coraz mniejsze, gdyż napady zdarzają się obecnie i w dzień. Wreszcie komunikacja samolotowa z Krakowem uległa we wrześniu przerwie wobec braku benzyny.

---

³⁴⁹ T. Kryński, *Cele i zadania Kupiectwa Polskiego w Demokratycznej Polsce*, „Kupiec Lubelski” 1945, październik, s. 4.

³⁵⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 334, k. 15.

³⁵¹ L. Zachuta i A. Zdebski – autorzy monografii o Izbie krakowskiej – zaprezentowali nieco „krakocentryczny” punkt widzenia pisząc: „Izba krakowska na początku 1945 r. była jedyną w Polsce w całej pełni zorganizowaną i wyposażoną, co w sposób naturalny sprawiło, że odgrywała wiodącą rolę” (s. 114).

³⁵² Zob. protokół nr 105/5 z 7 maja 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 351; korespondencja Izby z czerwca 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 144, k. 21).

Można być pewnym, iż mimo różnych trudności Izba odegrała istotną rolę dla odnowienia i uporządkowania życia gospodarczego powojennej Lubelszczyzny. Zajmowała się wieloma sprawami, odnoszącymi się nie tylko do sektora prywatnego. Obsługiwała przedsiębiorców, instytucje publiczne, rządowe, samorządowe, a także wojsko. Jak dowiedli badacze, powojenna odbudowa Polski bez pomocy instytucji samorządu przemysłowo-handlowego byłaby trudniejsza³⁵³.

W marcu 1946 roku ustąpił prezes Petschl, który powrócił do swego gdyńskiego banku³⁵⁴. Prezydium powierzyło więc Romanowi Lańkiewiczowi – znanemu lubelskiemu przedsiębiorcy – pełnienie obowiązków prezesa. Kupcy zgodzili się na jego kandydaturę z zastrzeżeniem, że pierwszym wiceprezesem został Lucjan Krak (prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie), który dodatkowo otrzymał decydujący głos w sprawach polityki handlowej Izby. We wrześniu zrezygnowało z mandatów aż sześciu radców (w tym dwóch członków prezydium Izby) reprezentujących handel i Zarząd Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Byli to: Karol Freyberg i Wojciech Zwoliński, a także Piotr Chrzastowski, Jan Orchowski, Władysław Różański oraz Edmund Rzączyński³⁵⁵.

Niewielu radców przychodziło na zebrania komisji izbowych. Na posiedzeniach Komisji Skarbowo-Podatkowej bywały jedynie średnio cztery osoby, w tym prezes i wiceprezes Izby. Sprawy bieżące referował wówczas dyrektor Kryński lub któryś z jego podwładnych³⁵⁶.

Dopiero 5 września odbyło się jedyne zebranie plenarne w omawianym roku. Zgodnie z ustaleniami poczynionymi przez prezydium Izby z władzami zrzeszeń przemysłowych i kupieckich na prezesa wybrano Romana Lańkiewicza, dokooptowano nowych radców oraz uzupełniono składy komisji. W nowym prezydium zasiedli: Lucjan Krak i Walenty Józef Radzymiński (z sekcji handlowej), Zygmunt Kozłowski i Edward Krausse (z sekcji przemysłowej)³⁵⁷.

---

³⁵³ Zob. J. Basta, *Proces likwidacji...*, s. 571; S. Cyganek, op. cit., s. 108; M. Grzelak, R. Kmiecik, *Ustrój i zadania...*, s. 285; J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 52; id., *Handel wewnętrzny w Polsce w latach 1944–1946*, „Przegląd Historyczny” 1968, zes. 1, s. 79; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 138; R. Kmiecik, *Samorząd gospodarczy w Polsce...*, s. 117; T. Przyłuski, *70 lat Naczelnej Rady Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług. Rys historyczny*, Warszawa 1995, s. 30; A. Zarzycki, op. cit., s. 76.

³⁵⁴ W aktach Izby można spotkać informacje o ustąpieniu prezesa R. Petschla w kwietniu lub maju, jednak nie są to informacje ścisłe.

³⁵⁵ Protokoły nr 113/2 z 18 kwietnia i 115/4 z 4 września 1946 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 373 i 377; *Protokół Plenarnego Zebrania Radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); inne akta (ibidem, sygn. 130, k. 5–9).

³⁵⁶ Protokoły Komisji Skarbowo-Podatkowej z 14 marca i 16 listopada 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 10).

³⁵⁷ *Protokół Plenarnego Zebrania Radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8). Pierwsza strona tego protokołu jest w teczce o sygn. 2, zaś kompletny tekst w teczce o sygn. 8.

Pismo ustępującego Prezesa Petschla do Dyrektora Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 5)

Roman Petschl
Gdynia

Szanowny Panie Dyrektorze!

Złe czy dobre – przyszłość to okaże – losy zmuszają mnie do pozostania na stałe w Gdyni, co oczywiście powodować musi rezygnację mą ze stanowiska przewodniczącego Izby Lubelskiej, o czym zawiadamiam Prezydium Izby listem oddzielnym.

Podając decyzję powyższą do wiadomości Pana, Panie Dyrektorze, z prawdziwą przyjemnością pozwalam sobie jak najserdeczniej podziękować Mu za wybitnie cenną Jego pomoc, jakiej zawsze doznawałem w pełnieniu mych obowiązków jako przewodniczący Izby, podawaną mi z wielką z Jego strony gotowością, znajomością rzeczy i rozważą.

Proszę, za pośrednictwem Pana, o pożegnanie mych współpracowników z łona biura Izby, dla siebie zaś przyjąć wyrazy głębokiego szacunku od szczerze życzliwego

(podpis odręczny)

(dopisek odręczny: „Prezydium”)

Gdynia, dnia 21 marca 1946 r.

W ciągu 1946 roku prawdopodobnie zniesiono Podkomisję ds. przedsiębiorstw w większym rozmiarze. Utworzono natomiast Komisję Etyki Zawodowej, która zajmowała się sprawami dyscyplinarnymi. Miała także wydawać opinie na temat dobrych obyczajów w dziedzinie przemysłu i handlu³⁵⁸. Pracowały również dwie inne komisje: Notowań Cen oraz Cennikowa. Zbierały dane o ruchu cen detalicznych i hurtowych. Izba współpracowała na tym polu z Zarządem m. Lublina, UWL i innymi lokalnymi władzami³⁵⁹.

W tym czasie władze lokalne – na mocy zarządzenia Ministra Aprowizacji i Handlu z 20 listopada 1945 roku – powoływały wojewódzkie komisje notowań cen³⁶⁰. Ich zadaniem było notowanie cen płaconych rolnikom za płody rolne, ustalanie

³⁵⁸ Na temat komisji etyki zawodowej toczyła się dyskusja w środowisku izb; zob. *Projekt regulaminu komisji etyki zawodowej przy izbach p-h* (APL, IP-H Lublin, sygn. 138, k. 140); regulamin Komisji Etyki Zawodowej Izby katowickiej (ibidem, sygn. 548, k. 19); „*Życie Gospodarcze*” 1946, nr 4, s. 7; nr 22, s. 913; B. Gliński, *Etyka zawodowa*, OTG 1949, nr 20/21, s. 7; L. Grabowski, *Komisje etyki zawodowej*, „*Wiadomości Gospodarcze*” 1946, nr 8, s. 1; M. Święcicki, *Praktyka Komisji Etyki Zawodowej*, „*Wiadomości Gospodarcze*” 1946, nr 17, s. 3.

³⁵⁹ *Sprawozdanie z kwartalnej działalności Oddziału Handlu z 2 kwietnia 1946 r.* (APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 11, k. 27); „*Wiadomości Gospodarcze*” 1945, nr 2, s. 9; 1946, nr 2, s. 7; nr 11, s. 6.

³⁶⁰ Zarządzenie Ministra AiH z 20 listopada 1945 r. o powołaniu wojewódzkich komisji notowań cen (Dz. Urz. MAiH 1945, Nr 14, poz. 74; 1946, Nr 14, poz. 96).

i ogłaszanie cenników urzędowych. W składzie komisji miał znaleźć się jeden przedstawiciel miejscowego zrzeszenia prywatnych kupców, które mogło również przedstawiać rzeczoznawców³⁶¹.

W styczniu 1946 roku lubelski Inspektorat Ochrony Skarbowej zorganizował konferencję na temat cen. Planował bowiem stworzenie własnej komisji, ustalającej ceny wolnorynkowe. Izba wystąpiła wówczas z inicjatywą powołania wspólnej Komisji Obywatelskiej ds. cen i marż, która skupiałaby przedstawicieli władz skarbowych, Urzędu ds. Walki z Lichwą, władz wojewódzkich, miejskich, samorządu gospodarczego, zrzeszonego kupiectwa, spółdzielczości i związków zawodowych. Komisja taka powstała w lutym i ustalała marże obowiązujące na lubelskim rynku. Na przykład marża w handlu detalicznym na tekstylia wynosiła maksymalnie 30–40%, artykuły papiernicze 50%, masło osetkowe 15%, a jajka 10%³⁶².

W kwietniu Izba, na wniosek UWL i na podstawie decyzji MAiH, powołała Komisję ds. marż w handlu i rzemiośle. Miesiąc później obie komisje połączyły się, zaś w lecie UWL stworzył własną Wojewódzką Komisję Cennikową. Izba posiadała w niej jednego przedstawiciela na 35 członków. Komisja wojewódzka zajęła czołowe miejsce wśród tego typu instytucji, ponieważ grupowała przedstawicieli instytucji związanych z PPR (w tym UB i Komisji Specjalnej). Ponadto jej uchwały były wiążące i dotyczyły zarówno cen, jak i marż. Stała się więc lokalnym organem władzy ludowej, tworzącym prawo miejscowe. Informacji o cenach rynkowych zasięgała między innymi w Izbie P-H w Lublinie. Skupiła się na artykułach pierwszej potrzeby, typu pieczywo, nabiał, mięso, warzywa, sól, cukier czy zapałki³⁶³.

Sprawozdanie z działalności Oddziału Handlu UWL za miesiąc luty 1946 roku

Według danych z terenu istnieje całkowita współpraca pomiędzy spółdzielczością a kupiectwem prywatnym. Jako przykład wymienię chociażby fakt, że niejednokrotnie spółdzielnie terenowe zmuszone są zaopatrywać się w towar w hurtowniach prywatnych wobec trudności transportowych lub braku towaru w hurtowniach „Społem”. Daje się zauważyć szlachetne współzawodnictwo, co w rezultacie przyczynia się do stabilizacji cen.

Pod koniec roku Izba informowała jednak, iż działania komisji nie przynosiły rezultatów, a nawet szkodliwie wpływały na sytuację rynkową. Ustalano bowiem ceny

³⁶¹ Dz. Urz. MAiH 1945, Nr 2, poz. 4, Nr 3, poz. 16, Nr 4, poz. 22, Nr 5, poz. 26, Nr 8, poz. 42, Nr 10, poz. 55, Nr 11, poz. 59; 1946, Nr 5, poz. 22 i 23, Nr 13, poz. 86.

³⁶² *Sprawozdanie z działalności Wydziału Handlowego Izby P-H w Lublinie od 1 stycznia do 1 września 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 254, k. 1); korespondencja z władzami skarbowymi ze stycznia 1946 r. (ibidem, sygn. 10).

³⁶³ APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 105, k. 1.

urzędowe poniżej kosztów, nie biorąc pod uwagę cen faktycznie pobieranych przez handlarzy targowiskowych i ulicznych. Taka polityka uderzała – zdaniem Izby – w legalnych kupców, którzy karani grzywnami, rezygnowali ze sprzedawania podstawowych artykułów żywnościowych³⁶⁴.

Izba stwierdziła także, iż punktu widzenia komisji nie podzielały lubelskie sądy, które uchylały kary nakładane na kupców. Ponadto lubelscy sędziowie wydali dla władz wojewódzkich opinię, w której dowodzili, iż uchwały w sprawach cen, wydawane przez *ad hoc* powołane lokalne organy, są pozbawione mocy prawnej, zwłaszcza w świetle Manifestu PKWN³⁶⁵.

Powyższych komisji cennikowych było tak wiele i tak szybko były zmieniane, iż miejscowe urzędy przestawały się orientować, która komisja jeszcze działała i jakimi sprawami się zajmowała. Osobną komisję notowań cen zamierzano między innymi powołać przy targowisku zwierzęcym w Lublinie. Na jesieni tworzone odrębne komisje cennikowe przy starostwach z inicjatywy kierowników brygad ochrony skarbowej. Zaproszono też do nich przedstawicieli handlu. Mimo wyżej opisanego stanowiska władz sądowych ochrona skarbową stwierdziła³⁶⁶:

„Komisje takie aczkolwiek nie mają podstaw prawnych do działania, to jednak ustalone przez nich ceny, oparte na zdrowej i uczciwej kalkulacji, będą materiałem orientacyjnym przy wymiarze kar za pobieranie lub żądanie tylko nadmiernych cen”.

Paradoksalnie powyższy stan unormował się wraz z rozpoczęciem „bitwy o handel”, gdy wprowadzono jednolite wojewódzkie, powiatowe i miejskie komisje cennikowe³⁶⁷.

W 1946 roku na sytuację gospodarczą w kraju miały wpływ dwie akcje podatkowe nowych władz: Premiowa Pożyczka Odbudowy Kraju (PPOK) oraz Danina Narodowa na rzecz Ziemi Odzyskanych. Wprowadzono je celowo dla wycofania nadmiernej ilości pieniądza z rynku, wydrenowania podatników i zahamowania rosnącej inflacji (która oficjalnie w systemie socjalistycznym nie istniała). Nie miały nic

---

³⁶⁴ *Sprawozdanie z działalności za miesiąc lipiec 1946 r.* (APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 11, k. 19). Podobnie: J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 109.

³⁶⁵ Sprawozdania Izby z 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 64–66); akta magistratu (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 130); T. Kijeński, *Cena godziwa – to cena opłacalna*, „Kupiec Lubelski” 1946, nr 1, s. 2.

³⁶⁶ Referat B. Responda z ochrony skarbowej na zjeździe referentów handlowych starostw powiatowych 29 października 1946 r. (APL, Ochrona Skarbową, sygn. 29). Zob. też inne akta ochrony skarbowej (APL, Ochrona Skarbową, sygn. 79 i 80).

³⁶⁷ Okólnik w sprawie zniesienia wojewódzkich komisji notowań cen z 31 lipca 1947 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 35a) oraz akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 318, k. 18 i 29).

wspólnego z odbudową kraju czy rozwojem Ziem Odzyskanych. Nazwę dobrano specjalnie, by zachęcić ludność do udziału w akcji³⁶⁸.

Posiadacze obligacji PPOK na wymianie waluty w 1950 roku stracili 2/3 włożonych środków. Zaś po 1953 roku utracili wszystko, jeśli nie wystąpili o przekonwertowanie obligacji PPOK na obligacje Narodowej Pożyczki Rozwoju Sił Polski. Podobnie należało wystąpić o konwersję kwot zgromadzonych na rachunku w Społecznym Funduszu Oszczędzania³⁶⁹.

Władze rozwinęły intensywną kampanię propagandową na rzecz „oszczędzania”. Tworzyły komitety obywatelskie, do których wciągnięto przedstawicieli samorządu przemysłowo-handlowego. Instytucje publiczne i zakłady pracy prześcigały się w subskrybowaniu pożyczek. Zaś izby publikowały w prasie odezwy, wzywające do kupna obligacji³⁷⁰.

Pożyczki uderzyły w sektor prywatny. Były bowiem dodatkowym podatkiem o krótkim terminie płatności. Handel pokrył blisko 40% wpływów z PPOK. Ponadto komisje obywatelskie, ustalające wymiar daniny narodowej, wyznaczały wyższe kwoty podatku przedsiębiorcom prowadzącym księgi handlowe. Lubelscy kupcy informowali, iż ponad 1/3 przedsiębiorców miała trudności z opłaceniem pożyczek. Zaś Stowarzyszenie Kupców Polskich w Zamościu podejrzewało władze o podrabianie protokołów komisji i sprzeczne z prawem podwyższanie uchwalonych uprzednio kwot³⁷¹.

³⁶⁸ Zob. *Instrukcja dla Komisji Obywatelskich Daniny Narodowej w sprawie wykonania dekretu z dn. 13 listopada 1946 r. o Daninie Narodowej na zagospodarowanie Ziem Odzyskanych*, Warszawa 1946, s. 19; *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944–1947*, op. cit., s. 232; Z. Landau, *Pożyczki wewnętrzne w Polsce w świetle sytuacji skarbowej Państwa*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 2, Warszawa 1976, s. 258; M. Rzechowski, *Premiowa pożyczka odbudowy kraju*, „Kupiec Lubelski” 1946, nr 2/3, s. 1; A. Witkowski, *Czynnik społeczny...*, s. 23 i 34; id., *Wymiar i pobór...*, s. 119 i 122; id., *Zgłoszenie obowiązku podatkowego...*, s. 293.

³⁶⁹ A. Garlicki, *Stalinizm*, op. cit., s. 58; *Prywaciarze 1945–89*, op. cit., s. 50 i 54.

³⁷⁰ Dekret z 13 listopada 1946 r. o daninie narodowej... (Dz.U. 1946, Nr 61, poz. 341). Na temat kampanii propagandowych zob. J.C. Behrends, *Agitacja w życiu codziennym. Kampanie w szczytowym okresie stalinizmu w Polsce i NRD (1949–1955)*, [w:] *Socjalizm w życiu powszednim. Dyktatura a społeczeństwo w NRD i PRL*, red. S. Kott, M. Kula, T. Lindenberger, Warszawa 2006, s. 119; M.T. Korejwo, *Moralność socjalistyczna – scenariusze świeckich obrzędów*, „Archiwista Polski” 2008, nr 1, s. 39; A. Krawczyk, *Pierwsza próba indoktrynacji. Działalność Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1944–1947*, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 7, Warszawa 1994, s. 43.

³⁷¹ Zob. *Protokół nr 2/46 z nadzwyczajnego zebrania członków Stow. Kupców Polskich w Zamościu, odbytego w dniu 24 maja 1946 r.* (APZ, SKP, sygn. 17, k. 3); sprawozdania Izby za luty i czerwiec 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 64 i 618); *Notatka w sprawie Daniny Narodowej z konferencji izb p-h z H. Mincem 23 i 24 stycznia 1947 r.* (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2858, k. 51; APL, IP-H Lublin, sygn. 132, k. 34); odezwy Izby (ibidem, sygn. 161, k. 45); korespondencja w sprawie daniny narodowej (ibidem, sygn. 565, k. 9 i 15); apel izb w sprawie subskrypcji („Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 4, s. 1).

Sprawozdanie z kwartalnej działalności Oddziału Handlu UWL z 2 kwietnia 1946 roku

Działalność kupiectwa prywatnego, mimo sprężystej organizacji, jaką reprezentuje Stowarzyszenie Kupców Polskich, posiadające swe oddziały na obszarze naszego województwa, nie przestrzega obowiązków społecznej solidarności, prowadzi często handel korsarski.

W listopadzie 1946 roku weszło w życie zarządzenie Ministra Przemysłu w sprawie tzw. Akcji Pomocy Zimowej. Na przedsiębiorstwa przemysłowe nałożono wówczas specjalny podatek na rzecz – jak to ujęto – pomocy społecznej. Izby znowu zostały wciągnięte do działań propagandowych, a ściągane przymusowo składki dodatkowo obciążły sektor prywatny. Planując akcję wykorzystano przedwojenne wzorce, gdyż sanacja rokrocznie przeprowadzała akcje pomocy zimowej dla ubogich³⁷².

W latach 1947–1948 właściciele firm mieli obowiązek wnieść opłaty na Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy (SFOS). W 1948 roku wszedł w życie kompleks aktów prawnych dotyczących obowiązku społecznego oszczędzania. Akcja ta polegała na obowiązkowym oddawaniu części dochodu, w tym przez osoby fizyczne, na specjalnie utworzone fundusze będące w gestii państwa. Prywatni przedsiębiorcy mieli obowiązek „oszczędzania” w tzw. Funduszu A. Naturalnie obowiązek „oszczędzania” ciążył także na pracownikach izb, jak na każdym zatrudnionym³⁷³.

Władza ludowa podejmowała powyższe akcje na wzór Związku Radzieckiego, gdzie takie posunięcia weszły do kanonu działań socjalistycznej ekonomiki budżetowej. W Polsce pomysłodawcą tego typu zabiegów był Hilary Minc, dążący do „załatania” dziury budżetowej i maksymalnego obciążenia prywatnego sektora³⁷⁴. Jak napisał Mariusz Jastrząb³⁷⁵:

„(...) rządzący próbowali przy pomocy ograniczania siły nabywczej ludności lub administracyjnego limitowania popytu doprowadzić do zrównoważenia rynku dóbr

³⁷² Dz. Urz. Min. Przemysłu 1946, Nr 15, poz. 139; 1947, Nr 3, poz. 52; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461; APL, IP-H Lublin, sygn. 203, k. 32; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 3, s. 9; *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 152.

³⁷³ Ustawa z 30 stycznia 1948 r. o obowiązku społecznego oszczędzania i inne akty prawne (Dz.U. 1948, Nr 10, poz. 74, Nr 48, poz. 358, Nr 52, poz. 415; 1949, Nr 7, poz. 42; 1951, Nr 15, poz. 124; Nr 33, poz. 258); akta Izby warszawskiej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 86, k. 76); *Obowiązek społecznego oszczędzania. Komentarz*, oprac. M. Donner i J. Opyda, Katowice 1948, s. 8; A. Witkowski, *Wymiar i pobór...*, s. 199.

³⁷⁴ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za 1947 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71 i 72); *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 128, 159, 215, 280, 290 i 309; *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, op. cit., s. 422 i 437.

³⁷⁵ M. Jastrząb, *Podejmowanie decyzji ekonomicznych w stalinowskiej Polsce*, [w:] *Socjalizm w życiu powszednim...*, s. 177. Polecić należy publikacje I. Paczyńskiej: *Krajowa Pożyczka Wewnętrzna 1951 r. i jej realizacja w województwie krakowskim*, „Studia Historyczne” 1992, zesz. 4, s. 527; *Realizacja reformy pieniężnej jesienią 1950 r. w województwie krakowskim*, „Studia Historyczne” 1992, zesz. 1, s. 69.

Rozdział 3. Organizacja Izby Przemysłowo-Handlowej...

konsumpcyjnych i zapobiec nasileniu zjawisk inflacyjnych. Te i inne podobne przedsięwzięcia w świadomości społecznej utrwały obraz władzy, która doskonale zdaje sobie sprawę z tego, że wpędza obywateli w coraz większe ubóstwo, ale cynicznie godzi się na to”.

Tabela nr 2: skład Izby w czerwcu 1946 roku	
Prezes	Roman Petschl / Roman Laśkiewicz
Prezydium	Edward Krausse, Karol Freyberg, Roman Laśkiewicz, Wojciech Zwoliński
sekcja handlowa: 1. Piotr Chrzastowski 2. Antoni Czapski 3. Ignacy Domański 4. Stanisław Drozd 5. Tadeusz Kielasiński 6. Lucjan Krak 7. Jan Orchowski 8. Czesław Pliszczyński 9. Walenty Józef Radzymiński 10. Józef Zubrzycki	sekcja przemysłowa: 1. Stanisław Czerski 2. Jan Czerwiński 3. Tadeusz Gaudnik 4. Andrzej Kiciński 5. Zygmunt Kozłowski 6. Mieczysław Krzywda-Siennicki 7. Witold Łobarzewski 8. Stanisław Pietrzykowski 9. Ignacy Piwowarczyk 10. Juliusz Policzekiewicz 11. Władysław Różański

Tabela nr 3: skład Izby we wrześniu 1946 roku	
Prezes	Roman Laśkiewicz
Prezydium	Zygmunt Kozłowski, Lucjan Krak, Edward Krausse, Walenty Józef Radzymiński
sekcja handlowa: 1. Antoni Czapski 2. Ignacy Domański 3. Stanisław Drozd 4. Feliks Gwiazdecki 5. Tadeusz Kielasiński 6. Tadeusz Łuszczewski 7. Czesław Pliszczyński 8. Józef Rodak 9. Michał Rzechowski 10. Piotr Szawłowski 11. Czesław Zdański 12. Józef Zubrzycki 13. Tomasz Żurek	sekcja przemysłowa: 1. Józef Bońkowski 2. Stanisław Czerski 3. Jan Czerwiński 4. Andrzej Kiciński 5. Albin Kozłowski 6. Mieczysław Krzywda-Siennicki 7. Witold Łobarzewski 8. Andrzej Moszczyński 9. Stanisław Pietrzykowski 10. Ignacy Piwowarczyk 11. Juliusz Policzekiewicz

Wydaje się, że Izba nie została wprzęgnięta do udziału w przygotowaniach do czerwcowego referendum. Ograniczyła się do umieszczenia w prasie notki, wzywającej przedsiębiorców do udziału w wiecu organizowanym przez związki zawodowe i delegowania nań jednej osoby z ramienia kupców³⁷⁶.

Na fali represji politycznych prowadzonych przed zaplanowanymi na styczeń następnego roku wyborami do Sejmu Ustawodawczego władze Izby Urzędującej prosiły Izbę lubelską o niezwłoczne komunikowanie przypadków aresztowań wśród radców i pracowników. Jak podano, wypadków takich, przynajmniej do końca listopada 1946 roku, nie zarejestrowano³⁷⁷.

Rok 1947 przyniósł sfałszowane wybory, postępującą nacjonalizację, „bitwę o handel”, domiary podatkowe, akcje rejestracji zakładów przemysłowych i koncesjonowania przedsiębiorstw handlowych, zwalczanie przedsiębiorców środkami administracyjnymi i początki kryzysu prywatnej przedsiębiorczości. Władze utrudniały i uniemożliwiały izbom wydawanie lokalnych czasopism. Zamknięto (krytyczny wobec nowej rzeczywistości) „Przemysł i Handel Rzeszowski” Izby P-H w Rzeszowie, „Informator Gospodarczy” Izby częstochowskiej oraz usiłowano cofnąć Izbie poznańskiej prawo wydawania „Tygodnika Gospodarczego”. Efemerydą wydawniczą okazał się „Białostocki Informator Handlowo-Przemysłowy”. Dwa lata później przeprowadzono pełną centralizację prasy izbowej³⁷⁸.

Lucjan Krak na walnym zebraniu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie w czerwcu 1947 roku

(...) inicjatywa prywatna pozostanie, gdyż spółdzielczość nie zdała egzaminu. Rząd zapewnia egzystencję inicjatywie prywatnej, gdyż wie, że bez niej nie wytrzymałby gospodarczo.

Odbyły się dwa zebrania plenarne: 25 lutego oraz 28 lipca. W lutym omawiano problemy budżetu, nieruchomości Izby, rządowej akcji walki ze spekulacją, koncesjonowania handlu oraz wzrostu obciążeń fiskalnych. Wątpliwości radców budziło

---

³⁷⁶ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 156, k. 43 oraz sygn. 252, k. 20 i 42); roczne i mies. sprawozdania Izby za 1946 r. (ibidem, sygn. 64 i 65); *Odezwa stronnictw politycznych, organizacji zawodowych i społecznych do narodu polskiego w sprawie referendum ludowego z czerwca 1946 r. (Polska w latach 1945–1956. Wybór tekstów źródłowych do nauczania historii, oprac. E. Grzędziński, Z. Kozik, Warszawa 1987, s. 29)*. Zob. też Cz. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000, passim; P. Swacha, *Referendum 1946 roku. Medialny obraz „sukcesu” władzy*, „Rocznik Nauk Politycznych” 2005, nr 8, s. 343.

³⁷⁷ APL, IP-H, sygn. 14; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1471.

³⁷⁸ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 235, k. 163; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 55 i 1296; APL, IP-H Lublin, sygn. 157, k. 42, 51, 54 i 164; *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 158.

tworzenie sklepów przykładowych przeznaczonych wyłącznie dla członków związków zawodowych. Wybrano nową Komisję Rewizyjną w składzie: Albin Kozłowski, Czesław Zdański (ówczesny sekretarz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie) oraz Józef Zubrzycki. Komisja w takim składzie pracowała aż do 27 czerwca 1950 roku, gdy odbyła swe ostatnie zebranie³⁷⁹.

Lipcowe zebranie zaszczylicili swoją obecnością prezes Izby Urzędującej Mieczysław Hartwig oraz prezes Izby łódzkiej Karol Bajer. Postanowiono też powiększyć grono radców i powołać korespondentów. Dodatkowym radcą Izby miał zostać między innymi Zbigniew Makarczyk z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Starano się, by Izba liczyła 30 radców, po 15 na sekcję. Pomimo trudności sektora prywatnego omawiany rok zaznaczył się największą stabilnością grona radcowskiego³⁸⁰.

Nie zmienił się skład prezydium Izby. Jego członkowie rozstrzygali problemy finansowe, personalne, administracyjne oraz wykraczające poza zakres działania poszczególnych komisji. Decydowano o wystąpieniach na forum publicznym, opiniowaniu projektów aktów prawnych, organizacji zrzeszeń prywatnego przemysłu, dotacjach dla szkół, udziale w konferencjach izb oraz w pracach instytucji publicznych (np. WRN w Lublinie). Interesowano się próbami założenia w Lublinie zrzeszenia właścicieli nieruchomości.

Z przemówienia Mieczysława Hartwiga na zebraniu plenarnym lubelskiej Izby

(...) apolityczność – to pozytywny stosunek do tego, co się w Polsce dzieje. Pozytywny stosunek – to nie ślepa aprobata, to nie wykluczenie uzasadnionej i umotywowanej krytyki, zgłoszonej we właściwej drodze, ale pozytywny stosunek, to uznanie dobrej woli uczciwości i bezinteresowności oraz najwyższego wysiłku dla ogólnego dobra ze strony tych, którzy za dzisiejszą politykę gospodarczą są odpowiedzialni. Ten pozytywny stosunek widzę w chwili obecnej na terenie objętym działaniem naszego samorządu (...).

Władze Izby lubelskiej wyróżniały się wśród innych izb tym, że konsekwentnie opowiadały się za utrzymaniem równowagi między sekcjami przemysłową i handlową.

³⁷⁹ Akta komisji rewizyjnej (APL, IP-H Lublin, sygn. 6); *Protokół Zebrania Plenarnego Izby P-H w Lublinie w dniu 25 lutego 1947 r.* (ibidem, sygn. 8); *Lista obecności Plenarnego Zebrania... w dniu 25 lutego 1947 r.* (ibidem, sygn. 9); *Sprawozdanie... Izby za 1947 r.*, s. 64.

³⁸⁰ *Protokół z Plenarnego Zebrania Radców Izby P-H w Lublinie w dniu 28 lipca 1947 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 9); *Porządek obrad Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie w dniu 28 lipca 1947 r.* (ibidem); *Wykaz imienny radców Izby P-H w Lublinie wg stanu na 1 lipca 1947 r.* (ibidem, sygn. 130, k. 45); *sprawozdanie Izby za lipiec 1947 r.*, s. 16 (ibidem, sygn. 69); *Sprawozdanie... Izby za 1947 r.*, s. 64.

Chodziło o to, by w Izbie w równej liczbie zasiadali radcowie reprezentujący zrzeszenia przemysłowe i kupieckie³⁸¹.

Środowisko izb zaangażowało się w wybory do Sejmu Ustawodawczego. Oficjalnie poparto blok PPR, PPS, SL i SD. W niektórych okręgach wyborczych wystawiono kandydatów z list Niezależnego Rzemiosła, Kupiectwa i Drobного Przemysłu oraz Stronnictwa Pracy. Kontaktowano się również ze Stronnictwem Pracy. Izba krakowska żywo współdziałała ze Stronnictwem Demokratycznym, reprezentowanym przez przedwojennego ekonomistę Adama Krzyżanowskiego³⁸².

Polityczne posunięcia samorządu przemysłowo-handlowego prowadzone były pod kontrolą rządzących. Natomiast współpraca z SD załamała się po wyborach w 1947 roku, gdy Waław Barcikowski i Leon Chajn odcięli się od samorządu przemysłowo-handlowego. Kontrastowo wówczas wyglądały wypowiedzi szeregowych posłów SD wobec oficjalnych wystąpień szefów tej partii. Zresztą po 1948 roku SD wyraźnie przybrało charakter „pasa transmisyjnego” PZPR do inteligencji i rzemiosła³⁸³.

Komisje izbowe pracowały podobnie jak w poprzednim roku. Zebrania odbywały się znacznie rzadziej niż przed wojną, średnio raz na półtora miesiąca. Mimo to w aktach Izby podkreślono wewnętrzną konsolidację prac jej organów. Na posiedzenia częściej zapraszano radców i osoby spoza Izby. Ponadto odbywano wspólne posiedzenia różnych komisji, zwłaszcza Polityki Handlowej oraz Skarbowo-Podatkowej, które zajmowały się prawem gospodarczym i podatkowym³⁸⁴.

³⁸¹ Korespondencja Izby z sierpnia 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 130, k. 40); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres czasu od 28 lipca 1947 do 21 marca 1948 r.* (ibidem, sygn. 8); *Sprawozdanie... Izby za 1947 r.*, s. 65.

³⁸² Zob. protokół nr 119/1 z 17 stycznia 1947 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 384; korespondencja z przełomu 1946 i 1947 r. w sprawie wyborów do Sejmu (APL, IP-H Lublin, sygn. 1; sygn. 59; sygn. 131, k. 45 i 59); *Protokół z posiedzenia dyrektorów izb p-h odbytego w dniu 13 grudnia 1946 r. w Warszawie* (ibidem, sygn. 131, k. 64); *Samorząd przemysłowo-handlowo-rzemieślniczy a wybory* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 27); *Notatka z rozmowy odbytej z przedstawicielami CK Stronnictwa Demokratycznego w dniu 9 października 1946 r.* (ibidem, sygn. 27); korespondencja Izby Urzędującej z SD z 1947 r. (ibidem, sygn. 296; ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 138; sygn. 18, k. 215); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 14, s. 6; 1947, nr 2, s. 14; *Samorząd gospodarczy a wybory do Sejmu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 1, s. 10; A. Atlas, *Sektor prywatny i plan odbudowy*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 20, s. 2; M. Hartwig, *Samorząd przemysłowo-handlowo-rzemieślniczy a wybory*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 20, s. 1.

³⁸³ W. Bujak, *Historia Stronnictwa Pracy 1937–1946–1950*, Warszawa 1988, s. 200; *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947*, oprac. J. Wrona, Warszawa 1999; Cz. Osękowski, *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000; *Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 3: *Udział Stronnictwa w pracach parlamentu PRL w latach 1944–1968*, Warszawa 1969, s. 434; L. Zachuta i A. Zdebski, op. cit., s. 118.

³⁸⁴ *Sprawozdanie Izby za 1947 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71 i 72); *sprawozdanie dyrektora T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r.*; referat T. Kryńskiego: *Bieżące zagadnienia związane z obciążeniami publicznymi* (ibidem, sygn. 9); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres czasu od 28 lipca 1947 do 21 marca 1948 r.*, s. 1 (ibidem, sygn. 8).

Na przełomie września i października rozpoczęły działalność obywatelskie komisje podatkowe przy urzędach skarbowych. Do każdej z komisji Izba zgłosiła swoich reprezentantów, którzy zostawali ławnikami i zastępcami ławników. Dla przykładu w komisjach podatkowych na miasto Lublin zasiedli: Zygmunt Kozłowski, Henryk Lipiński, Czesław Zdański i Tomasz Żurek; w komisji na powiat puławski: Józef Czech, Bolesław Kudelski oraz Tadeusz Ulanowski. Jako zastępców wyznaczono dla Puław: Stanisława Giermasińskiego, W. Stępkowskiego z przemysłu oraz A. Majewskiego z handlu.

Początkowo rady narodowe odrzucały kandydatów Izby do obywatelskich komisji podatkowych pod pretekstem, iż zostali za późno zgłoszeni. Wiadomość o możliwości zgłaszania ławników Izba otrzymała bowiem dzień przed upływem ustawowego terminu. Jednak pracownicy i kierownictwo Izby ułożyło listy kandydatów i przesłało je do 18 rad narodowych na terenie województwa lubelskiego³⁸⁵.

Pismo Prezydium PRN w Kraśniku do Izby P-H w Lublinie z 29 października 1948 roku

Zawiadamia się, że zgłoszeni (...) kandydaci na ławników ewentualnie zastępców do Obywatelskiej Komisji Podatkowej nie zostali przez Prezydium PRN przyjęci jako socjalnie nieodpowiedni.

W następnych miesiącach Izba za pośrednictwem lokalnych oddziałów Stowarzyszenia Kupców Polskich monitorowała działania obywatelskich komisji. Interweniowała dla przykładu w Łukowie, gdyż tamtejsza PRN pomijała przedstawicieli Izby. Ogólnie rzecz biorąc, na Lubelszczyźnie w obywatelskich komisjach podatkowych zasiadało średnio po trzech przedstawicieli sektora prywatnego (ławników i zastępców).

Analogiczną procedurę obsadzania komisji podatkowych przeprowadzono w sierpniu 1948 roku. Tym razem obeszło się bez komplikacji, tym bardziej że część rad narodowych pozostawiła komisje w dawnym składzie. Jednak w ogólnym rozrachunku w instytucjach tych znalazło się mniej przedstawicieli Izby³⁸⁶.

Przedstawiciele Izby zabrakło w społecznej komisji kontroli cen PRN w Lublinie. Dlatego też warto w tym miejscu poczynić dygresję na jej temat. Tworzyli ją delegaci Okręgowej Komisji Związków Zawodowych, Samopomocy Chłopskiej, Społem i Ligi Kobiet. Przewodniczącym był członek prezydium PRN, zaś sekretarzem pracownik

---

³⁸⁵ Zob. *Akcja zwalczania spekulacji w handlu*, referat T. Kryńskiego, s. 7 (APL, IP-H Lublin, sygn. 9); sprawozdania Izby za lipiec – październik 1947 r. (ibidem, sygn. 69 i 70) oraz obfita korespondencja w sprawie obywatelskich komisji podatkowych z 1947 r. (ibidem, sygn. 7).

³⁸⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 7; APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 106, k. 103; „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 7, s. 18.

lubelskiej delegatury Komisji Specjalnej. W 1948 roku odbywała średnio dwa posiedzenia miesięcznie, poświęcone wyłącznie rozpatrzeniu od dziesięciu do kilkudziesięciu spraw. Miesięcznie karano grzywnami prawie 31 osób. Wysokość ich wahała się od tysiąca do 5 tys. zł, rzadko od 10 do 30 tys. zł, a tylko raz w wysokości blisko 50 tysięcy. Widoczny wzrost wysokości nakładanych kar można zaobserwować od lutego 1949 roku. W niektórych miesiącach sięgały średnio 10 tys., minimalnie wynosiły 3–5 tys. zł. W dwóch przypadkach oskarżonych ukarano grzywnami w wysokości 60 i 100 tys. zł. Warto byłoby więc porównać działalność tej komisji z skkc, w których zasiadali reprezentanci sektora prywatnego. Być może udałoby się uzyskać odpowiedź, czy ich obecność wpływała hamująco na politykę karną instytucji „bitwy o handel”³⁸⁷.

W 1947 roku Eugeniusz Szyr, w zastępstwie Ministra Przemysłu Hilarego Minca, polecił izbom przekształcić zrzeszenia przemysłu prywatnego w organizacje o charakterze przymusowym. Na mocy zarządzenia z 24 stycznia 1947 roku zrzeszenia stały się następną instytucją samorządu gospodarczego powojennej Polski³⁸⁸.

W 1948 roku następowało stopniowe ograniczanie działalności lubelskiej Izby w wyniku postępującego kryzysu sektora prywatnego. Pogłębiały się również trudności zrzeszeń prywatnego przemysłu oraz Stowarzyszenia Kupców Polskich. Izba starała się jednak brać aktywny udział w życiu gospodarczym Lubelszczyzny.

22 marca miało miejsce jedyne zebranie plenarne w ciągu roku. Dokonano wówczas kooptacji dziesięciu nowych radców, omówiono sprawy finansowe, przyjęto sprawozdanie dyrektora, zaakceptowano zamknięcie rachunkowe za rok ubiegły, zatwierdzono budżet i uchwalono postulaty w sprawie obniżki opłat miejskich od lokali użytkowych³⁸⁹.

Lucjan Krak na walnym zebraniu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie z września 1948 roku

Dyskryminacja handlu prywatnego (...) trwa nadal. (...) społeczne komisje kontroli cen i Komisja Specjalna w znacznej ilości wypadków nakładały grzywny, które były niewspółmiernie wysokie do minimalnych w rzeczywistości przekroczeń.

---

³⁸⁷ APL, PRN w Lublinie, sygn. 57 i 58.

³⁸⁸ Zarządzenie E. Szyra z 24 stycznia 1947 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 113; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 13 i 24; sygn. 2844, k. 297).

³⁸⁹ *Protokół z Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie w dniu 22 marca 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za miesiąc marzec 1948 r.* (ibidem, sygn. 73 i 74); pismo Izby do radców z 29 kwietnia 1949 r. (ibidem, sygn. 9).

Zmienił się skład i liczba komisji izbowych, których stan był następujący³⁹⁰:

- Komisja Przemysłowa: Jan Czerwiński, Józef Kociuba, Zygmunt Kozłowski, Edward Krausse, Mieczysław Krzywda-Siennicki, Witold Łobarzewski, Stanisław Magierski, Andrzej Moszczyński oraz Henryk Tokarski.
- Komisja Handlowa: Stefan Bujalski, Aleksander Cudny, Antoni Czapski, Lucjan Krak, Tadeusz Łuszczewski, Józef Plasota, Józef Rodak, Piotr Szawłowski, Czesław Zdański oraz Tomasz Żurek.
- Komisja Skarbowa: Stanisław Drozd, Andrzej Kiciński, Stanisław Koter, Albin Kozłowski, Lucjan Krak, Walenty Józef Radzyński, Michał Rzechowski oraz Tomasz Żurek.
- Komisja Szkolnictwa Zawodowego: Antoni Czapski, Lucjan Krak, Edward Krausse, Roman Laśkiewicz, Walenty Józef Radzyński oraz Józef Zubrzycki.
- Komisja Planowania: Józef Bońkowski, Albin Kozłowski, Zygmunt Kozłowski, Roman Laśkiewicz oraz Władysław Łyczba.
- Komisja Socjalna: Czesław Pliszczyński, Zygmunt Kozłowski, Zbigniew Makarczyk, Stanisław Magierski oraz Stanisław Pietrzykowski.

Komisję Skarbową obsadzili kupcy, zaś Planowania – przemysłowcy. Zasiadała w nich podobna liczba osób: w Handlowej dziesięć, a w Przemysłowej dziewięć. Komisja Szkolnictwa Zawodowego skupiała członków prezydium, reprezentantów sfer kupieckich, w tym Zgromadzenia Kupców m. Lublina, które opiekowało się szkołami im. A. i J. Vetterów. W Komisji Socjalnej zasiadło trzech radców sekcji przemysłowej, Zbigniew Makarczyk jako ekspert oraz Tadeusz Pliszczyński – radca prawny Izby.

Na omawianym zebraniu plenarnym uwidoczniły się spory między działaczami kupieckimi, które przenosiły się na forum Izby. Niektórzy radcowie z sekcji handlowej, z Antonim Czapskim na czele, mieli wątpliwości, czy Izba właściwie broni kupców przed władzami skarbowymi. Dopytywali się o prowadzone kursy księgowości, wysokość stypendiów dla uczniów, nieruchomości Izby (pojawił się między innymi projekt budowy nowego gmachu, skoro obydwie budynki Izby pozostawały w rękach lokalnych władz), tworzone centrale prywatnego przemysłu oraz kooptację nowych osób z listy zaproponowanej przez prezydium. Lucjan Krak natomiast bronił polityki Izby, dziękując prezesowi Laśkiewiczowi oraz dyrektorowi Kryńskiemu za „serdeczną współpracę z kupiectwem”³⁹¹.

---

³⁹⁰ Protokoły posiedzeń Prezydium z 15 marca i 22 czerwca 1948 r. [w:] *Księga protokółów...*, s. 403 i 408; sprawozdanie Izby za marzec 1948 r., s. 17 (APL, IP-H Lublin, sygn. 73 i 74); wykaz komisji Izby z 8 lipca 1948 r. (ibidem, sygn. 10 i sygn. 139, k. 5).

³⁹¹ *Protokół z Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie w dniu 22 marca 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8). Zob. też *Protokół Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia Kupców Polskich*

Na posiedzeniach prezydium poruszano problemy dotyczące izbowych finansów, relacji z miejscowymi władzami, siedziby Izby, zjazdów izb i polityki Izby Urzędującej, bieżącej sytuacji politycznej, likwidacji przedsiębiorstw, działalności zrzeszeń, zaliczania zakładów do rzemiosł, powołania korespondentów Izby w każdym powiecie województwa lubelskiego, wspierania szkół i dotacji na cele charytatywne³⁹².

Tabela nr 4: skład Izby we wrześniu 1948 roku	
Prezes	Roman Lańkiewicz
Prezydium	Zygmunt Kozłowski, Lucjan Krak, Edward Krausse, Walenty Józef Radzymiński
<p>sekcja handlowa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stefan Bujalski 2. Aleksander Cudny 3. Antoni Czapski 4. Ignacy Domański 5. Stanisław Drozd 6. Feliks Gwiazdecki 7. Tadeusz Kielasiński 8. Stanisław Koter 9. Tadeusz Łuszczewski 10. Zbigniew Makarczyk 11. Bolesław Miałkowski 12. Czesław Pliszczyński 13. Józef Plasota 14. Józef Rodak 15. Michał Rzechowski 16. Piotr Szawłowski 17. Czesław Zdański 18. Józef Zubrzycki 19. Tomasz Żurek 	<p>sekcja przemysłowa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Józef Bońkowski 2. Stanisław Czerski 3. Jan Czerwiński 4. Andrzej Kiciński 5. Józef Kociuba 6. Albin Kozłowski 7. Mieczysław Krzywda-Siennicki 8. Witold Łobarzewski 9. Władysław Łyczba 10. Stanisław Magierski 11. Stanisław Pietrzykowski 12. Ignacy Piwowarczyk 13. Juliusz Policzkiwicz 14. Franciszek Siarnacki 15. Henryk Tokarski

Rok 1949 zaznaczył się upadkiem Izby jako instytucji reprezentującej inicjatywę prywatną. Wskutek decyzji władz centralnych Izba ograniczała działalność własną, skupiając się na wykonywaniu zadań zleconych. Stopniowo zamieniała się w zbiurokratyzowaną instytucję gospodarczą zależną od państwa i partii. Zanikał jej samorządowy charakter, mimo iż ciągle opierała się na przepisach rozporządzenia z 1927 roku, zaś funkcję dyrektora stale pełnił Tadeusz Kryński. Przeżywała również

w Lublinie, odbytego dnia 26 maja 1949 r., k. 28, [w:] *Książka protokołów walnych zebrań Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie* (Archiwum ZPHiU w Lublinie).

³⁹² Protokoły nr 129/1–137/9 za okres od 23 stycznia do 22 grudnia 1948 r., [w:] *Księga protokołów...*, s. 401.

trudności personalne i lokalowe. Izby okazywały się więc „pasem transmisyjnym” partii komunistycznej do sektora prywatnego. Wraz z powołaniem przymusowych zrzeszeń prywatnego handlu i usług oraz zanikiem regionalnych zrzeszeń prywatnego przemysłu stawały się instytucjami zbędnymi.

Ubywało radców, gdyż przedsiębiorcy zaprzestawali działalności na rzecz Izby. Niektóre przedsiębiorstwa były zamykane lub upaństwowiane. Zanikła instytucja korespondentów, ponieważ nie było chętnych do reprezentowania inicjatywy prywatnej. Z funkcji prezesa zrezygnował Roman Laśkiewicz po tym, jak został aresztowany przez władze bezpieczeństwa³⁹³. Ustąpił także wiceprezes Lucjan Krak, który przez pewien czas pełnił obowiązki prezesa³⁹⁴. Zaś wiceprezes Edward Krausse wyjechał do Warszawy. Z sekcji przemysłowej odpadło czterech radców (w tym Józef Bońkowski, Andrzej Kiciński, Andrzej Moszczyński), zaś z sekcji handlowej pięciu lub nawet sześciu (w tym Feliks Gwiazdecki, Tadeusz Łuszczewski, Bolesław Miałkowski, Piotr Szawłowski). Z pracy na rzecz Izby rezygnowali przedwojenni radcowie i lubelscy kupcy: Ignacy Domański oraz Tomasz Żurek; wraz z nimi znany architekt: Mieczysław Krzywda-Siennicki³⁹⁵.

Wydaje się, iż represje dotknęły lubelskich działaczy później niż w przypadku innych izb. W 1947 roku aresztowano bowiem W. Bielińskiego – prezesa Izby katowickiej, Juliusza Brauna i Klemensa Kanczewskiego – prezesów Izby częstochowskiej, a także delegata Izby wrocławskiej w Legnicy oraz kilku radnych izb z Gdyni i Wrocławia. Poza tym skazano dwóch radców Izby warszawskiej, zaś Komisja Specjalna prowadziła dochodzenie przeciwko jednemu z członków prezydium Izby krakowskiej. W lipcu 1947 roku rozpoczął się pokazowy proces „agentów Andersa”. Na ławie oskarżonych zasiadł wicedyrektor Izby P-H w Warszawie – Franciszek Pacyński. Szykany ze strony władz, w tym UB, spotkały również dyrektora Izby wrocławskiej. Konflikty pojawiły się także wokół obsady władz Izby P-H w Szczecinie. Na przełomie lat 1948 i 1949 zdymisjonowano dyrektora Izby gdyńskiej. Po 1947 roku prawdopodobnie zamknięto przedsiębiorstwo prezesa Izby warszawskiej – Mieczysława Hartwiga³⁹⁶.

³⁹³ Korespondencja Izby w sprawie R. Laśkiewicza z 1949 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 2 i 615).

³⁹⁴ L. Krak w czerwcu 1947 r. (gdy rozpoczynała się „bitwa o handel”) zrezygnował z funkcji prezesa Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Zob. *Protokół Zwyczajnego Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, odbytego w dniu 29 czerwca 1947 r.*, k. 9, [w:] *Książka protokołów walnych zebrań Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie* (Archiwum ZPHiU w Lublinie); korespondencja Izby do L. Kraka z grudnia 1949 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 5).

³⁹⁵ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 26; sygn. 55; sygn. 1459; sygn. 1462; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2858, k. 28; ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 18, k. 241, 317 i 367; APL, IP-H Lublin, sygn. 10.

³⁹⁶ Na temat Juliusza Brauna: http://www.gim1dt.republika.pl/cc_brat.htm; <http://region.czyst.pl/cz27/opozytkach.php>; http://www.forumakad.pl/archiwum/2005/02/29-rody_uczone.htm [dostęp 16.08.2012].

W tym samym czasie co wobec Romana Laśkiewicza służba bezpieczeństwa wszczęły śledztwo przeciwko prezesowi Izby poznańskiej – Stefanowi Kałamajskiemu³⁹⁷. Można uznać, iż działania skierowane przeciwko czołowym działaczom izb nie były akcjami przypadkowymi. Zdaniem Zenobiusza Kozika władze bezpieczeństwa celowo skierowały swoje uwagę na osoby ze środowiska przedsiębiorców, związane z sanacją i Polskim Państwem Podziemnym. Traktowano ich jako potencjalnych wrogów nowego reżimu i agentów imperializmu³⁹⁸. Według Piotra Fiedorczyka kupców i przemysłowców zalecano aresztować „dla przykładu”, także dla zastraszenia lub wymuszenia przyznania się do winy³⁹⁹. Być może jednak działacze izbowi padli po prostu ofiarą masowych represji, jakie władza szykowała społeczeństwu. Jak napisał Czesław Osękowski⁴⁰⁰:

„Na postawę ludzi zasadniczy wpływ miały represje zastosowane przez władze podczas kampanii wyborczej [w styczniu 1947 r.]. Ich skala była ogromna. W praktyce nie było kręgu rodzinnego czy też towarzyskiego, z którego ktoś nie byłby represjonowany”.

Na marginesie powyższych rozważań warto wspomnieć o – opisaną przez Ryszarda Terleckiego – interesującej inicjatywie przemysłowców, działaczy Polskiego Państwa Podziemnego. Pomagali oni studentom, którzy w czasie wojny byli żołnierzami AK. Zbierali składki, przekazywane następnie duchownym, którzy za pośrednictwem „Caritasu” wypłacali młodzieży stypendia⁴⁰¹.

W 1949 roku odbyły się dwa zebrania plenarne: 13 maja i 28 listopada. Na zebraniu majowym dokooptowano dziesięciu nowych radców. O ile kandydatury radców sekcji przemysłowej przegłosowano jednogłośnie (w tym przyszłego prezesa Jana Luboińskiego oraz znanych przemysłowców: Tadeusza Dmytraka i Tadeusza Szwentnera), o tyle spory wynikły wokół przedstawicieli sekcji handlowej. Nie miały jednak wpływu na obsadę grona radcowskiego.

Było to zarazem jubileuszowe zebranie, gdyż Izba obchodziła dwudziestolecie istnienia. Dyrektor Tadeusz Kryński w przemówieniu porównał więc sytuację Izby z czasów przed i powojennych. Przed rokiem 1939 Izba reprezentowała w przybliżeniu 50 tys. firm z województw lubelskiego i wołyńskiego, zaś w 1949 roku zaledwie

---

³⁹⁷ Zob. A. Zarzycki, op. cit., s. 134.

³⁹⁸ Zob. Z. Kozik, *Stalinowski system represji w Polsce 1948–1955*, Piotrków Trybunalski 2000, s. 35, 45 i 180. Zob. też K.W. Trembicka, *Wrogowie w myśli politycznej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Lublin 2013, s. 116.

³⁹⁹ Zob. P. Fiedorczyk, *Stosowanie aresztu tymczasowego w Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (na przykładzie Delegatury w Białymstoku)*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów...*, s. 447.

⁴⁰⁰ Cz. Osękowski, *Wybory do sejmu...*, s. 147.

⁴⁰¹ Zob. R. Terlecki, *Dyktatura zdrady...*, s. 134.

6 tys. Przytoczył także słowa Hilarego Minca, że izby winny stać się instytucjami wykonawczymi dla władz, brać czynny udział w kształtowaniu nastawienia przedsiębiorców i współdziałać w dostosowaniu przedsiębiorstw do wymogów socjalizmu⁴⁰².

Wiceprezes Lucjan Krak odczytał list nieobecnego prezesa Romana Laśkiewicza. Szef Izby przedstawił swój pogląd na miejsce prywatnych przedsiębiorców w nowej rzeczywistości. Przyznał, iż rola sektora prywatnego w powojennym systemie gospodarczym stała się znikoma. Stwierdził, że uświadomienie sobie przez właścicieli firm tej nowej sytuacji zaoszczędzi im wielu „nieporozumień i rozczarowań”. Był też zdania, że celem pracy przedsiębiorcy stawał się nie zysk, lecz zaspokajanie potrzeb ludzi pracy. Uważał również, że kupcom i przemysłowcom należy się słuszne wynagrodzenie za ich trud. Wystąpienie zakończył stwierdzeniem⁴⁰³:

„W ciągu 20 lat pracy naszej instytucji przeszliśmy długą drogę, nie zawsze łatwą i nie zawsze prostą, jak to zresztą bywa w życiu. Chciałbym życzyć, aby czekająca nas dalsza droga nacechowana była wiarą w skuteczność rzetelnej i uczciwej pracy; pracy, która jest jedynym źródłem bogactwa narodu i jego dobrobytu”.

W listopadzie, w związku ze zmianami personalnymi, zwołano kolejne zebranie plenarne. Oprócz prezesa i członków prezydium wycofało się pięciu radców. Wśród nich byli Zygmunt Kozłowski (dyrektor fabryki wag „Ideal”), Ryszard Krzyżanek (raptem po pół roku od wyboru) oraz popularni działacze kupieccy: Stanisław Koter, Józef Rodak i Czesław Zdański. Być może także Stanisław Czerski (właściciel zakładów meblowych w Bondyrzu) przestał uczestniczyć w pracach Izby. Dokooptowano zatem siedem nowych osób. Mimo to skład radcowski był niestabilny. Nowo wybrani, szczególnie delegaci kupców, szybko wycofywali się z prac na rzecz Izby.

Na prezesa wybrano przez aklamację Jana Luboińskiego oraz ustalono skład nowego prezydium, w którym znaleźli się: Tadeusz Dmytrak i Albin Kozłowski (spośród przemysłowców), Kazimierz Kędzierski i Walenty Józef Radzyński (spośród kupców). Pierwszym wiceprezesem sekcji handlowej został Walenty Józef Radzyński. Jak się później okazało, było to ostatnie prezydium Izby P-H w Lublinie⁴⁰⁴.

---

⁴⁰² Przemówienie dyr. T. Kryńskiego, mps oznaczony jako „1949 I Dyr.” (APL, IP-H Lublin, sygn. 9); *Protokół Plenarnego Zebrania Radców Izby P-H w Lublinie dnia 13 maja 1949 r.* (ibidem, sygn. 8).

⁴⁰³ Przemówienie Prezesa R. Laśkiewicza, mps oznaczony jako „1949. Prezes” (APL, IP-H Lublin, sygn. 9).

⁴⁰⁴ Protokół nr 142/2 z 1 lutego 1950 r., [w:] *Księga protokółów...*, b.p.; *Protokół Plenarnego Zebrania Radców Izby P-H w Lublinie w dniu 28 listopada 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); *Sprawozdanie z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izby P-H w Bydgoszczy...*, s. 5 i 7 (ibidem, sygn. 77).

W 1949 roku zwołano zaledwie cztery zebrania zdekompletowanego prezydium. Rozważano na nich sprawy radców, reorganizacji biura, zwolnień pracowników, finansów, nasilonej likwidacji przedsiębiorstw, a także zmian w organizacji zrzeszeń kupieckich. Mimo trudności dyrektor Kryński uczestniczył w zjazdach i konferencjach izb⁴⁰⁵.

Wydaje się, że wobec problemów, jakie spotykały członków prezydium, częściej zbierały się komisje izbowe. Być może na ich forum przenoszono ciężar podejmowania decyzji w ważnych dla Izby sprawach. Dotyczyło to szczególnie problemów przedsiębiorstw prywatnych i opiniowania aktów prawnych. Komisja Polityki Przemysłowej zajmowała się sprawami zrzeszeń, procesami likwidacyjnymi, a także rozgraniczeniem przemysłu i rzemiosła. Komisja Polityki Handlowej układała plan pracy Izby w zakresie handlu, siatkę przedsiębiorstw handlowych na terenie Lublina i powiatów. Interesowano się koncesjonowaniem handlu, kredytami, cenami i marżami urzędowymi. Komisja Skarbowo-Podatkowa skupiała się na podatkach, ogólnie ustalonych normach zysku, akcji społecznego oszczędzania, przymusowych opłatach na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej (FGM) oraz kwestiach lokalowych⁴⁰⁶.

E. Zajka na walnym zebraniu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie w październiku 1950 roku

Wykonanie planu 6-cio letniego posiada kolosalne znaczenie dla siły obronnej Polski. Naszym największym obowiązkiem (...) jest uczynić wszystko, co w naszych siłach, by wzmóc siły obozu pokojowego i rozszerzyć ramy toczonej nieugiętej przez postępową ludzkość batalii o lepszą przyszłość, o szczęśliwszą i pogodniejszą jutro.

Rok 1950 przyniósł likwidację izb, które formalnie zaprzestały działalności z dniem 30 czerwca. Jednakże już od początku marca, gdy uchwalono ustawę o CUDW, działacze izb skupiali się na kończeniu rozpoczętych inicjatyw i przekazywaniu prowadzonych spraw innym instytucjom. W roku 1950 izby działały zatem nieco ponad trzy miesiące.

---

⁴⁰⁵ Protokoły nr 138/1–141/1 z 26 marca – 20 grudnia 1949 r., [w:] *Księga protokółów...*, b.p.

⁴⁰⁶ *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres od 22 czerwca 1948 r. do 12 maja 1949 r.*, mps oznaczony jako „sprawozdanie dyrektora” (APL, IP-H Lublin, sygn. 9); dokumenty na temat sieci sklepów z 1948 r. (ibidem, sygn. 284; APL, KW PPR, sygn. 238, k. 11); korespondencja w sprawie FGM z marca 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1476).

Protokół ostatniego zebrania radców Izby P-H w Lublinie (APL, IP-H Lublin, sygn. 8)

Protokół Plenarnego Zebrania Radców Izby P-H w Lublinie odbytego w dniu 28 czerwca 1950 r.

Przewodniczył Prezes Izby inż. Jan Luboiński, obecnych 15 Radców.

Zebranie zagał Prezes inż. J. Luboiński witając Radców i stwierdzając prawomocność zebrania.

Prezes zaproponował następujący porządek obrad:

1. Zagajenie
2. Przyjęcie protokołu z ostatniego Plenarnego Zebrania Izby
3. Zatwierdzenie wykonania budżetu za 1949 r. wraz z bilansem zamknięcia za 1949 r.
4. Przyjęcie protokołu Komisji Rewizyjnej i uchwalenie absolutorium dla Władz Izby
5. Informacje w sprawie likwidacji Izby
6. Sprawozdanie Dyrektora Izby z działalności Izby za czas od 1929–1950
7. Wolne wnioski.

Ad. 2 – Protokół z ostatniego posiedzenia Plenarnego został odczytany i przyjęty bez poprawek

Ad. 3 – Buchalter Izby przedstawił zamknięcie oraz bilans za 1949 r.

Ad. 4 – Radca Łuszczewski odczytał protokół Komisji Rewizyjnej za rok 1949 i wniósł o uchwalenie absolutorium dla Władz Izby. Plenarne Zebranie przyjęło rachunkowość i bilans Izby za 1949 r. do wiadomości bez poprawek.

Ad. 5 – Dyrektor Kryński poinformował zebranych o podstawach i terminie likwidacji Izby oraz udzielił odpowiedzi na szereg zapytań dotyczących sprawy likwidacji.

Wyjaśnienia Dyrektora Izby zebrani przyjęli do wiadomości.

Ad. 6 – Dyrektor Kryński zreferował działalność Izby w całym okresie jej istnienia, przypominając jednocześnie w ujęciu historycznym organizację Izby i skład Zarządów Izby.

W końcu Dyr. Kryński wyraził podziękowanie dla Prezydium i ob. ob. Radców za ich pracę na polu gospodarczym w Izbie i jej Komisjach.

Plenarne Zebranie jednogłośnie wyraziło podziękowanie Dyrektorowi Kryńskiemu za jego długoletnią i owocną pracę w Izbie.

Ad. 7 – Wolnych wniosków nie zgłoszono.

Na tym posiedzenie zakończono.

(podpisów brak)

W tym czasie w lubelskiej Izbie odbyły się dwa zebrania prezydium: 1 lutego oraz 19 czerwca (kończące prace władz Izby), jak również jedno – ostatnie – zebranie plenarne z 28 czerwca. Na lutowym zebraniu prezydium rozmawiano o organizacji przymusowych zrzeszeń kupieckich (w tym przygotowaniu ich statutów) oraz nasileniu zjawiska likwidacji przedsiębiorstw, szczególnie handlowych. W porównaniu do roku 1949 karty rejestracyjne wykupiło jedynie 55% przedsiębiorców⁴⁰⁷. Ostatnie posiedzenie prezydium tyczyło się zaś likwidacji Izby. Protokół z niego zakończono lakonicznie⁴⁰⁸:

„Dyrektor Kryński przedstawił Prezydium stan prac przygotowawczych do likwidacji Izby. Praca ta w pełnym toku, utrudnia tylko brak instrukcji co do przekazywania akt i majątku Izby. Wyjaśnienie Dyrektora Prezydium przyjęło do wiadomości.

Prezes Izby złożył podziękowanie członkom Prezydium za ich pracę w Izbie i zamknął posiedzenie”.

3.1.2. Biuro

Dyrektor Kryński w czasie okupacji sztucznie zwiększył liczbę zatrudnionych (do około siedemdziesięciu osób), chroniąc ich przed wywozem na roboty przymusowe do Rzeszy. Dlatego też większość z nich odeszła z Izby z dniem 1 sierpnia. Poza tym Izba nie miała środków potrzebnych na wypłatę poborów ani warunków lokalowych. We wrześniu 1944 roku ostało się więc blisko dwudziestu pracowników. Wśród nich byli między innymi: Romuald Golla (przedwojenny kierownik lubelskiej elektrowni) oraz Franciszek Zynda (naczelnik Wydziału Handlu Izby), który zwolnił się z końcem tego roku i pojechał na Ziemię Odzyskaną⁴⁰⁹.

Na początku października przybyli do Izby dwaj czołowi pracownicy Izby warszawskiej: Tadeusz Kijeński oraz Tadeusz Kołodziej. Być może dzięki temu zamierzano nawiązać kontakt między Lublinem a izbowcami pozostającymi po upadku Powstania Warszawskiego nadal w konspiracji. Tadeusz Kołodziej był przed wojną wicedyrektorem Izby poznańskiej. Po krótkim okresie pracy w Lublinie przeniósł się do Warszawy i został kierownikiem Wydziału Koordynacji Izb P-H. Opracował też monografię, poświęconą dziejom kupiectwa poznańskiego⁴¹⁰.

---

⁴⁰⁷ Protokół nr 142/2 z 1 lutego 1950 r., [w:] *Księga protokółów...*, b.p.

⁴⁰⁸ Protokół nr 143/3 z 19 czerwca 1950 r., [w:] *Księga protokółów...*, b.p. Zob. dla porównania przemówienie dyrektora Izby krakowskiej H. Mianowskiego na ostatnim zebraniu plenarnym (A. Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie...*, s. 136).

⁴⁰⁹ Protokół nr 100/7 z 21 grudnia 1944 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 332.

⁴¹⁰ Zob. T. Kołodziej, *Historia kupiectwa poznańskiego 1918–1961*, mps z 1962 r., Biblioteka Kórnicka, sygn. BK 11035 (dane z katalogu komputerowego Biblioteki Kórnickiej).

Natomiast Tadeusz Kijeński, jako współpracownik Czesława Klarnera, był typowany przez Delegaturę Rządu RP na Kraj na stanowisko dyrektora stołecznej Izby. Został następnie szefem Wydziału Handlu i wicedyrektorem Izby P-H w Lublinie⁴¹¹.

Czesław Klarner we wrześniu 1939 roku działał w Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej (późniejszym Komitecie Obywatelskim Warszawa – Miasto w strukturze Rady Głównej Opiekuńczej). Kierował Departamentem Skarbu Delegatury Rządu RP na Kraj, będąc jednocześnie wiceprezesem RGO i szefem konspiracyjnego prezydium Izby P-H w Warszawie. Po wojnie pomagał w reaktywacji stołecznej Izby (do likwidacji był jej wiceprezesem) i angażował się w prace Komitetu Odbudowy Warszawy⁴¹².

Dla poznania codziennej pracy biura Izby warto więc zajrzeć do „Dziennika podawczego” z 1944 roku. Prowadzono go wówczas w dość osobliwy sposób. Używano niemieckiego dziennika korespondencyjnego, który nie posiadał numeracji stron. Wpisy z 1944 roku notowano na początku i w drugiej części dziennika, zaś wpisy z 1945 roku w środku i na końcu. Pierwsze notatki pochodzą z 2 sierpnia 1944 roku. Do 29 września nie rozdzielano pism przychodzących i wychodzących. Od tego dnia zaczęto też zapisywać krótkie notki na temat treści korespondencji. Łącznie w 1944 roku – wedle dziennika – otrzymano i wysłano mniej więcej 1230 dokumentów. Więcej dotyczyło spraw handlowych niż przemysłowych. Adnotacje z okresu wrzesień – grudzień obejmowały korespondencję w sprawach personalnych, finansowych, kart rejestracyjnych, Rejestru Handlowego, rzeczoznawców, ankiet od zakładów przemysłowych, kwaterunków, jak również PKWN (np. odnośnie grupy operacyjnej wysłanej na Śląsk) i Izby P-H w Rzeszowie. Wśród nich znaleźć można także wzmianki o „zdemolowaniu” cegielni Lemszczyzna w Lublinie oraz prośbie jednej z firm „o wzięcie w obronę przed zabraniami magazynów”. Na podstawie tego szczególnego źródła widać stopniowe odradzanie się życia gospodarczego Lubelszczyzny, a trzeba mieć na uwadze, że w tym czasie przecież trwało Powstanie Warszawskie⁴¹³.

---

⁴¹¹ *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71).

⁴¹² Zob. Z. Klarner, *Czesław Klarner*, Warszawa 1990, passim; Z. Landau, *Zapomniani Ministrowie Skarbu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2005, s. 139; PSB, t. 12/4, zesz. 55, s. 539 (nota Z. Landaua); J. Dąbrowski, *Inż. Czesław Klarner (Starachowice)* (WBP w Lublinie, zespół: Jan Dąbrowski: „Etapy”. Zbiór materiałów wspomnieniowych, k. 324). Spuściznę archiwalną Cz. Klarnera zgromadzono w Archiwum PAN w Warszawie w zespole nr 72.

⁴¹³ APL, IP-H Lublin, sygn. 592.

Praca biura Izby unormowała się w roku 1945. Na jego czele, jak przed wojną, stał dyrektor Tadeusz Kryński. Funkcjonowały następujące wydziały:

1. Ogólny.
2. Przemysłowy (naczelnik Romuald Golla).
3. Handlowy (naczelnik Tadeusz Kijeński).

Zamierzano zorganizować referat kontroli kart rejestracyjnych dla sprawdzenia, czy gminy prawidłowo przekazywały wpływy na rzecz Izby. Do Wydziału Ogólnego należał sekretariat, księgowość, kasa, biblioteka oraz kartoteka. Pracowało w nim osiem osób. Wydział Przemysłowy zatrudniał trzy osoby, zaś Handlowy – cztery. Być może w drugiej połowie roku powołano Wydział Finansowy. Łącznie Izba zatrudniała 19 pracowników, w tym trzech fizycznych⁴¹⁴.

Zatrudnieni w Izbie założyli Związek Zawodowy Pracowników Izby P-H w Lublinie. Pracownicy izbowi nie otrzymywali przydziałów (zwłaszcza opału) mimo składanych wniosków do władz w tej sprawie. Uważali, że byli dyskryminowani w stosunku do funkcjonariuszy Urzędu Wojewódzkiego i lubelskiego magistratu. Władze Izby z powodu inflacji podnosiły im wynagrodzenia, udzielały pożyczek, zapomóg zdrowotnych i premii świątecznych⁴¹⁵.

W 1945 roku uregulowano system kancelaryjny i sposób postępowania z aktami Izby. Przyjęto system dziennikowy, tj. każdy dokument wpływający do biura był rejestrowany w dzienniku podawczym, po czym kierowano go do jednego z dziesięciu działów, na przykład: „Ogólna działalność i polityka gospodarcza” (dział 2), „Przemysł” (dział 3), „Handel” (dział 4), „Komunikacja” (dział 5), „Statystyka i kartoteka” (dział 6), „Sprawy finansowe, kredytowe, bankowe i podatkowe” (dział 7) czy „Prawo i administracja publiczna” (dział 9). Działy odpowiadały w przybliżeniu wydziałom Izby. Dla przykładu, napływające do Izby projekty rządowych aktów prawnych kierowano do działu dziewiątego. Zaś dział trzeci obejmował korespondencję Wydziału Przemysłowego⁴¹⁶.

⁴¹⁴ Pismo Izby lubelskiej do Izby warszawskiej z 24 lipca 1945 r. w sprawie obsady personalnej (APL, IP-H Lublin, sygn. 2); *Skrócone sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za rok 1945*, s. 2 (ibidem, sygn. 63); *Sprawozdanie za okres od czerwca do grudnia 1945 r.* (ibidem, sygn. 9).

⁴¹⁵ Zob. protokoły nr 95/2 z 27 września 1944 r., nr 100/7 z 21 grudnia 1944 r. i nr 109/9 z 1 października 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 318, 332 i 363; *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby w III kwartale (lipiec – sierpień – wrzesień 1945 r.)*, s. 2 (APL, IP-H Lublin, sygn. 63). Być może pracownicy izb należeli do Związku Zawodowego Pracowników Instytucji Społecznych (zob. M. Szyszkowski, *Układ zbiorowy pracowników Samorządu Gospodarczego*, OTG 1949, nr 7, s. 7). Związki zawodowe lub koła pracownicze powołano prawdopodobnie przy każdej z izb (L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 117).

⁴¹⁶ *System archiwalny* (APL, IP-H Lublin, sygn. 1); zarządzenie ws. poczty (ibidem, sygn. 58).

Zarządzenie dyrektora Tadeusza Kryńskiego z 26 stycznia 1945 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 58)

Stwierdziłem, że w urzędowanie zaczyna się wkładać nieporządek, wobec czego kategorycznie zarządzam co następuje:

Praca winna się rozpoczynać punktualnie o godz. 8 rano, a kończyć o godz. 14. Wyjście z biura w sprawach prywatnych jest możliwe wyłącznie za moim zezwoleniem lub zastępujących mnie wicedyrektora Golli i wicedyrektora Kijeńskiego. Opuszczenie pracy więcej niż na jeden dzień winno być uzasadnione świadectwem lekarza Ubezpieczalni Społecznej (...).

Kataster przedsiębiorstw dzielił się na kartotekę firm i kartotekę branżową. Karty każdej z firm układano w porządku alfabetycznym według powiatów, dodatkowo oznaczając kodem branżowym. Pracownicy aktualizowali je na podstawie danych z ankiet, informacji od urzędów skarbowych, zrzeseń kupieckich i przemysłowych. Współpracowano również z Głównym Urzędem Statystycznym. Warto więc dodać, iż opracowanie statystyczne o przemyśle i handlu w województwie lubelskim za 1945 roku zostało uznane na Zjeździe Izb P-H w Szczecinie za wzorcowe⁴¹⁷.

Pierwsze dane do izbowej kartoteki zaczęto zbierać w ostatnim kwartale 1944 roku. Kontaktowano się z Izbą Skarbową w Lublinie dla ustalenia zakresu właściwości terytorialnej urzędów skarbowych. Otrzymywano od starostów, wójtów i gminnych rad narodowych wykazy osób i podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, nie tylko sektora prywatnego (handlu, przemysłu, usług), lecz także spółdzielczego i rzemiosła. W zestawieniach zaznaczano siedzibę, rodzaj przedsiębiorstwa, datę założenia, uzyskany obrót w 1943 roku (jeśli firma wówczas istniała), posiadane koncesje i informacje na temat wydanej karty rejestracyjnej. Jako że w wielu przypadkach dokumentacja na temat kart rejestracyjnych została w czasie wojny zniszczona, niektóre gminy wprowadziły zasadę powtórnego wykupu kart. Inne zasłaniały się brakiem danych. Zaś władze jednej gmin postanowiły samodzielnie ustalić osoby prowadzące działalność na jej terenie i powiadomić izbę o wynikach postępowania. Powszechnie używano niemieckich formularzy i dokumentów, w tym list kontyngentów rolnych, świadectw przemysłowych, spisów mieszkańców czy orzeczeń karnych. Na wykazie wysłanym przez Gminną Radę Narodową z Jastkowa k. Lublina figurowała gorzelnia i młyn o nazwie: SS Erlenhof Gut Jastków⁴¹⁸. Dzięki spisom przedsiębiorstw

⁴¹⁷ Sprawozdanie kartoteki i statystyki za 1 styczeń – 31 sierpnia 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 373, k. 9).

⁴¹⁸ Majątek SS w Jastkowie należał do Centralnego Zarządu Budowlanego SS i Policji w Lublinie. Zob. J. Marszałek, *Centralny Zarząd Budowlany SS i Policji w Lublinie*, „Zeszyty Majdanka” 1972, zesz. 6, s. 5. Akta znajdują się w APL, zespół: Centralny Zarząd Budowlany Oddziałów Wojskowych i Policji w Lublinie 1940–1944.

historycy otrzymują bogaty obraz życia gospodarczego na Lubelszczyźnie na jesieni 1944 roku⁴¹⁹.

W styczniu 1945 roku pojawiła się szansa odnalezienia części przedwojennych akt Izby wywiezionych przez Niemców. Skrzynie z aktami miały bowiem zostać odkryte w Bochni. Jednakże podjęte próby ich odszukania nie powiodły się⁴²⁰.

W 1946 roku Wydział Ogólny liczył 11 pracowników, Przemysłowy – pięciu, z nowym kierownikiem Konstantym Rychardem, zaś Handlowy – również pięciu, z wicedyrektorem Kijeńskim jako szefem. Jednakże obaj wicedyrektorzy: Golla i Kijeński przebywali na zwolnieniu lekarskim. Dyrektor Kryński pracował więc do jesieni bez zastępców, co wraz z ustąpieniem prezesa Romana Petschla utrudniało Izbie bieżącą działalność⁴²¹.

W roku 1947 zreorganizowano biuro Izby wydzielając w ramach Wydziału Ogólnego referaty: Prawny, Szkolnictwa Zawodowego, Statystyczny (zwany też Statystyczno-Sprawozdawczym) oraz Kartotekę, Księgowość i Kasę. Na czas koncesjonowania handlu i rejestracji przemysłu powołano Referat ds. koncesjonowania, przemianowany później na Referat Koncesjonowania Handlu i Rejestracji Przemysłu. Osobno funkcjonował Sekretariat z dyrektorem Izby na czele.

W sierpniu zatrudniano 24 pracowników umysłowych i 3 fizycznych. Rozbudowano bibliotekę, do której prenumerowano 35 czasopism. Wystarano się o samochód osobowy. Zmienił się naczelnik Wydziału Handlu, którym jesienią został Jan Sampolski, obejmując zarazem funkcję wicedyrektora. Dotychczasowy wicedyrektor Tadeusz Kijeński przeniósł się do stolicy⁴²².

Na przełomie lat 1947–1948 stanowiska w biurze były obsadzone następująco:

- I wicedyrektor: Konstanty Rychard,
- II wicedyrektor: Jan Sampolski,

⁴¹⁹ Korespondencja w sprawach rejestracji z października – grudnia 1944 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 536), w tym pisma Przewodniczącego GRN w Świerżach n. Bugiem (k. Dorohuska) z 1 listopada 1944 r.; Przewodniczącego GRN w Olchowcu z siedzibą w Wierzbicy (pow. Chełm) z 2 listopada 1944 r.

⁴²⁰ Protokół nr 101/1 z 8 stycznia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 336.

⁴²¹ Protokół nr 116/5 z 16 września 1946 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 379; sprawozdanie Izby za 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 65); przemówienie dyr. T. Kryńskiego na zebraniu plenarnym 5 września 1946 r. (ibidem, sygn. 9); *Projekt organizacji wewnętrznej biur izb p-h* z 10 października 1946 r. autorstwa Izby krakowskiej oraz inne akta (ibidem, sygn. 2 i 14).

⁴²² Zob. pismo Izby lubelskiej do Izby warszawskiej z 10 października 1947 r. w sprawie zmian personalnych (APL, IP-H Lublin, sygn. 2); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres czasu od 28 lipca 1947 do 21 marca 1948 r.*, s. 2 (ibidem, sygn. 8); *Protokół z lustracji Lubelskiej Izby P-H, przeprowadzonej w dniach 7–9 sierpnia 1947 r.* (ibidem, sygn. 6); pozostałe akta (ibidem, sygn. 161; sygn. 368, k. 58; sygn. 369, k. 10); pismo Izby Urzędującej do Izby lubelskiej z 28 lipca 1947 r. w sprawie „Citroena” (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1472).

- naczelnik Wydziału Ogólnego, Referatu Prasowego i Referatu Statystyczno-Sprawozdawczego: Robert Kownacki,
- naczelnik Wydziału Handlu: Waław Dąbrowski,
- Referat Koncesjonowania Handlu i Rejestracji Przemysłu: Hanna Kruszyńska⁴²³.

Referat prawny zajmował się opiniowaniem projektów aktów prawnych, wydawaniem opinii dla przedsiębiorstw, prowadzeniem postępowań w sprawie kar porządkowych nakładanych przez prezesa Izby oraz przygotowywaniem wystąpień władz Izby, zwłaszcza w sprawach podatkowych. Z czasem do Izby zaczęło się zwracać coraz więcej osób, mających problemy prawne, zwłaszcza w relacjach z władzami kwaterunkowymi⁴²⁴.

Okólnik wewnętrzny dyrektora Tadeusza Kryńskiego w sprawie pracy w Izbie z 14 stycznia 1946 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 58)

Od dnia 1 stycznia 1946 roku Izba wydatnie podwyższyła pracownikom wynagrodzenia tak, że są one obecnie wyższe niż w szeregu biur i urzędów. Lokal izbowy jest oszklony i opalony, godziny pracy są zaś krótsze niż w innych biurach, gdyż nadal trwają od 8 do 14, a nie do 15 lub 15.30.

Przypuszczałem, że pracownicy sami ocenią wysiłki Izby nad zapewnieniem im możliwie najlepszych warunków pracy i dadzą temu wyraz przez gorliwsze przykładanie się do wypełniania dobrowolnie przyjętych na siebie obowiązków.

Niestety z przykrością muszę stwierdzić, że nie zaobserwowałem żadnych objawów należytego zrozumienia ze strony pracowników dla wysiłków Izby. W szczególności dotyczy to braku punktualności w przychodzeniu do biura, nieusprawiedliwiania nieobecności, nadmiernego wychodzenia na miasto w godzinach biurowych, a niestety i tempa załatwiania prac biurowych (...).

W Izbie naszej od początku jej istnienia panowały zawsze stosunki oparte na koleżeństwie i wzajemnym zaufaniu, a także na dużej wyrozumiałości i uwzględnianiu potrzeb pracowników. Dlatego wyrażam przeświadczenie, że zarządzenie moje znajdzie należyty oddźwięk bez potrzeby uciekania się do innych środków. Liczę na pomoc i współpracę Związku Zawodowego, który zechce wpłynąć na pracowników, by stosowali się do wewnętrznych przepisów, komunikując mi ze swej strony, w razie potrzeby, wszelkie swe uwagi i wnioski w interesie pracowników. Do wniosków tych Izba będzie się starać ustosunkowywać zawsze pozytywnie – oczekując jednak w zamian pozytywnego ustosunkowania się pracowników do elementarnych przepisów porządkowych, dotyczących wewnętrznej pracy naszego biura.

---

⁴²³ W aktach Izby zawarto rozbieżne dane na temat struktury biura. Czasem Referat Koncesjonowania umieszczano w Wydziale Handlu, Referat Prawny jako samodzielną jednostkę poza Wydziałem Ogólnym. Por. *Ankieta personalna* (APL, IP-H Lublin, sygn. 2).

⁴²⁴ *Regulamin wymierzania kar porządkowych z 1947 r. i inne akta* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 400).

Rok później biuro w dni powszednie otwarte było tylko do 14.00, ale za to w soboty pracowano od 8.00 do 13.00 i wprowadzono dyżury wieczorne od 17.00 do 19.00. W tym czasie MPIH odgórnie zmieniło uposażenia pracowników. Wątpliwości budziło wypłacanie emerytur przedwojennym pracownikom. Kierownictwo Izby – wobec niejasnego stanowiska władz nadzorczych – nie wiedziało, czy emerytowani pracownicy powinni otrzymywać zaopatrzenie emerytalne od Izby, czy z ZUS. Poza tym budynek Funduszu Emerytalnego Izby, z którego dochody miały iść na pokrycie emerytur, był cały czas zajęty przez władzę ludową⁴²⁵.

Analizując akta Izby można zauważyć dużą rotację personelu i częste zmiany struktury biura, co utrudnia poznanie składu osobowego. Izba miała problemy między innymi ze skompletowaniem obsady Wydziału Przemysłowego. Poza tym pracownicy izbowi pobierali, określane przez władze nadzorcze, niższe pensje niż choćby urzędnicy przemysłu państwowego. Być może skłaniało ich to do szukania lepiej płatnej pracy, ale nie można wykluczyć również wpływu negatywnej atmosfery otaczającej inicjatywę prywatną; kultury organizacyjnej panującej w biurze Izby lub braku wyrobienia u młodszych pracowników. Kierownictwo często też upominało pracowników w sprawach punktualnego przychodzenia do biura, usprawiedliwiania nieobecności, korzystania z telefonów służbowych czy załatwiania spraw prywatnych w godzinach pracy⁴²⁶.

Pismo dyrektora Tadeusza Kryńskiego „Do pracowników Izby P-H w Lublinie” z 4 grudnia 1947 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 58)

Stwierdziłem, że niektóre pp. maszynistki niedbale spełniają swoje obowiązki. Przedłożone do akceptu lub podpisu źle wykonane pisma będą zwracane do przepisania w godzinach pozaurzędowych, a koszta zepsutego papieru obciążą pobory maszynistki (...).

Ze względu na duże koszta używania telefonów polecam nie używać aparatów telefonicznych dla prywatnych rozmów. W wypadkach koniecznej rozmowy należy uzyskać zgodę właściwego wicedyrektora.

W Izbie pozostawało grono stałych przedwojennych pracowników, skupionych wokół dyrektora Kryńskiego. Do nich dołączyli przyjęci do pracy w czasie okupacji, w tym sporo osób młodych. Dla wielu z nich Izba była pierwszym zakładem pracy.

---

⁴²⁵ Zob. protokół nr 133/5 z 10 września 1948 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 411; *Schemat organizacyjny Izby P-H w Lublinie* z kwietnia 1948 r., (APL, IP-H Lublin, sygn. 158, k. 79); sprawozdania Izby za luty – lipiec 1948 r. (ibidem, sygn. 73–75); *Protokół z konferencji Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w dniu 21 grudnia 1948 r. w Łodzi* (ibidem, sygn. 135, k. 2); korespondencja izb ze stycznia 1948 r. w sprawie ankiety personalnej i sprawozdawczości z września 1949 r. (ibidem, sygn. 2 i 77).

⁴²⁶ Akta zarządzeń wewnętrznych z lat 1944–1949 (APL, IP-H Lublin, sygn. 58); korespondencja z czerwca 1948 r. w sprawie płac (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 147).

Ponadto kilku pracowników było przedwojennymi oficerami, zaś Robert Kownacki i Stanisław Mazurek prawdopodobnie służyli w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Bez względu na zmiany strukturalne poszczególni pracownicy z reguły specjalizowali się w konkretnej tematyce. Robert Kownacki odpowiadał za sprawy prasy i oświaty, Stanisław Mazurek – szkolnictwa zawodowego, Romuald Golla i Konstanty Rychard – przemysłu, Waław Dąbrowski, Tadeusz Kijeński i Jan Sampolski – handlu, Maria Grin i Hanna Kruszyńska – statystyki.

Od 1949 roku władze nadzorcze zaczęły bezpośrednio decydować o tym, kto zostanie pracownikiem Izby. Stopniowo wymieniano personel, wprowadzając osoby związane z PZPR. Wysyłano je do Izby na podstawie urzędowych skierowań, w porozumieniu z Komitetem Wojewódzkim PZPR w Lublinie. Był to też element postępującej stalinizacji izb przemysłowo-handlowych. Podobnie zresztą działo się w lubelskiej Gieldzie Zbożowo-Towarowej. Można by więc zaliczyć wyższe stanowiska w izbach do systemu tzw. nomenklatury⁴²⁷.

Wymiana kadr w izbach wiązała się także ze zwalczaniem tzw. odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego, walką z sabotażem, w toku – jak ujmowano to w partii robotniczej – nasilającej się walki klasowej w trakcie budowy socjalizmu. Zdaniem działaczy PPR „gomułkowszczyzna” w dziale przemysłu spożywczego ujawniła się w postaci „ugodowości wobec sektora prywatnego”⁴²⁸. Wyszukiwano również ludzi związanych z sanacją i Polskim Państwem Podziemnym. Zaś Hilary Minc na krajowej naradzie aktywu gospodarczego PPR 18 września 1948 roku stwierdził⁴²⁹:

„(...) w naszym aparacie i u naszych towarzyszy PPR-owców nie ma zrozumienia do dzisiejszego dnia w pełni, że nasz stosunek do sektora kapitalistycznego jest stosunkiem antagonistycznym, jest stosunkiem wrogim”.

⁴²⁷ Zob. A. Paczkowski, *System nomenklatury*, [w:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003, s. 117; id., *System nomenklatury kadr w Polsce 1950–1970*, „Czas Nowożytny” 2000, t. 8, s. 19 oraz A. Garlicki, *Stalinizm*, op. cit., s. 24; J. Karpiński, *Ustrój komunistyczny w Polsce*, Warszawa 2005, s. 83; K. Kersten, *Stalinizm w Polsce (1944–1956)*, „Studia Iuridica” 1992, nr 22, s. 14; J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1997, s. 312.

⁴²⁸ Stenogram z konferencji aktywu PPR w przemyśle spożywczym z 25 października 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/5, mfilm 2315/2, k. 191).

⁴²⁹ Przemówienie H. Minca w trakcie Krajowej Narady Aktywu Gospodarczego PPR 18 września 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/1, mfilm 2315/1, k. 178). Zob. też *Ocena sytuacji polityczno-ekonomicznej w woj. krakowskim dokonana przez Wydział VI WUBP w Krakowie z 29 grudnia 1946 r.*, [w:] Cz. Osękowski, *Wybory do sejmu...*, s. 287; biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezp. Publ. z kwietnia 1947 i 1948 r., [w:] *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947*, t. 1, oprac. G. Jakubowski, A. Paczkowski, Warszawa 1993, s. 38; *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948*, t. 2, oprac. G. Jakubowski, A. Paczkowski, Warszawa 1995, s. 78.

Eugeniusz Szyr 23 października 1949 roku mówi⁴³⁰:

„(...) do końca roku mają być usunięci z PKPG ci wszyscy (niezależnie od tego, jak pracują obecnie), którzy mają przeszłość powiązaną z działalnością zarówno w służbie aparatu ucisku, aparatu wywiadu, jak i w okresie okupacji – służby w organach dywersyjnych i wywiadowczych AK i innych organizacji reakcyjnego podziemia. (...) nie tylko chodzi o to, żeby ludzi usuwać, ale chodzi o to, aby ich z oczu nie tracić, idzie o to, żeby człowiek usunięty został planowo skierowany tam, gdzie może najmniej szkodzić, o ile nie mamy danych ku temu, żeby go przekazać władzom bezpieczeństwa”.

Hilary Minc miał jednak świadomość sytuacji kadrowej w podległych sobie instytucjach. Nie posiadał wyszkolonego nowego personelu i musiał opierać się na działaczach z okresu II RP. Szczególnie było to widoczne w przypadku samorządu przemysłowo-handlowego. Likwidacja tegoż samorządu była – być może – jednym ze środków pozbycia się szeregu osób niewygodnych dla ludowej władzy⁴³¹.

Zdaniem historyków w latach 1946–1947 zmieniły się postawy społeczeństwa polskiego wobec nowej władzy. W miejsce oporu pojawiło się zrazu przystosowanie, rychło zastąpione u wielu przez postawę zaangażowania. Za punkty przełomowe w opanowaniu narodu przez komunistów uznaje się sfałszowane referendum oraz wybory do Sejmu Ustawodawczego⁴³².

Hilary Minc na odprawie ministrów 23 października 1948 roku (AAN, KC PZPR, Wydział Ekonomiczny, sygn. 237/XXXI/29)

Jest rzeczą jasną i musimy dobrze sprawę zdawać z tego, że sytuacja w zakresie kadr, szczególnie na szczeblu ministerstw, jest sytuacją bardzo skomplikowaną. My mamy do czynienia tutaj i musimy mieć do czynienia z personelem przede wszystkim inteligentnym, który wyrósł, wychował się i skryształizował się przy kapitalizmie, który zahaczył o ten kapitalizm i zaplamiał się o ten kapitalizm (...). Jeżeli weźmiemy resorty gospodarcze, to mamy ludzi, którzy byli – tak musiało być, oni wyrósł przy kapitalizmie – na usługach krajowych karteli i trustów, a gorzej jeszcze i to jest niebezpieczne – na usługach zagranicznych karteli i trustów, które umiały ludzi przerabiać, przekupywać, ugłaskiwać. (...) Wiemy, że jeżeli chodzi o podziemie w okresie okupacji, to olbrzymia część inteligencji była nie w naszym, rewolucyjnym podziemiu, do którego też przenikały wrogie wpływy, ale była w reakcyjnym podziemiu, akowskim, eneszetowskim. Oczywiście jest różnica między szeregowym członkiem AK a kadrą wywiadowczą i polityczną (...) mamy do czynienia z tą warstwą, za pomocą której i przez którą rządził kapitalizm i nic dziwnego, że on zdeprawował, zgangrenował tę inteligencję, zaplamiał ją i pozostawił na niej te znaki zapytania i te wątpliwości, które nas dzisiaj zgnębią i szereg lat nas będą gnębić.

---

⁴³⁰ Stenogram z odprawy ministrów pod przewodnictwem H. Minca 23 października 1949 r. (AAN, KC PZPR, Wydz. Ekon., sygn. 237/XXXI/29, k. 17).

⁴³¹ Wystąpienie H. Minca na odprawie ministrów 23 października 1948 r. (AAN, KC PZPR, Wydz. Ekon., sygn. 237/XXXI/29, k. 68).

⁴³² Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948*, Toruń 2000, s. 249; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy...*, s. 299.

Rozdział 3. Organizacja Izby Przemysłowo-Handlowej...

Ten obraz, który ja tutaj namalowałem, jest dosyć czarny, ale ja mam wrażenie, że mniej więcej wszyscy, którzy trochę siedzą w kadrach pod wpływem Plenum, taki obraz widzą. Ja namalowałem ten obraz nie po to, żeby towarzysze powiedzieli: no beznadziejna sprawa, trzeba czekać na 1955 r., aż się wychowają nowe kadry, które nie były w AK, nie były za granicą, nie miały nic do czynienia (...) z Lewiatanem, które są czyste (...).

Ja nie powiedziałem tego po to, żeby towarzysze tak myśleli i powiedziałem to nie po to, żeby towarzysze chcieli wobec tego rozpedzić to wszystko w diabły i wziąć ludzi, którzy może się czegoś nauczą w najbliższym okresie czasu. Niewątpliwie sytuacja jest trudna (...).

Wymiana pracowników była tylko jednym z elementów szeroko zakrojonej polityki PZPR wobec samorządu przemysłowo-handlowego, którą określić można mianem stalinizacji izb. Patronował jej nowy dyrektor Izby warszawskiej Mikołaj Szyszkowski. W swoich wystąpieniach na zjazdach izb oraz artykułach głosił potrzebę realizowania przez samorząd programu PZPR. Izby – jego zdaniem – miały stać się pomostem⁴³³:

„(...) między gospodarką uspołeczną nastawioną na zwycięski marsz ku budowie podstaw socjalizmu w Polsce a gospodarką prywatną pozostawioną na okres przejściowy (...)”.

Zapowiadano, iż personel „będzie musiał wzmóc wydajność pracy oraz przejść szkołę wychowania polityczno-gospodarczego”⁴³⁴. Izby miały też poszerzyć urzędowe kompetencje, wykonywane przez biura i dyrektorów, kosztem reprezentacji sektora prywatnego. Mikołaj Szyszkowski upatrywał istotę samorządowego charakteru izb nie w kolegialności, niezależności czy decentralizacji, lecz właściwym doborze działaczy, szybkości i elastyczności działania w socjalistycznej gospodarce. Postawił tezę, iż najważniejszym celem izb było wykonywanie akcji zleconych przez rząd. Zaś każda taka akcja, była egzaminem, jaki izby każdorazowo zdawały przed władzą. Prawo istnienia izb widział nie w obowiązującym formalnie ustawodawstwie przedwojennym, lecz

---

⁴³³ M. Szyszkowski, *Rola i zadania izb p-h w przemyśle i handlu w związku z Planem Sześcioletnim* (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 18, k. 771) oraz *O właściwy kierunek przemian w przemyśle prywatnym* z 16 listopada 1948 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2844, k. 87); *Rola i zadania izb p-h w dobie obecnej* – referat ze zjazdu izb p-h w Poznaniu 26 kwietnia 1949 r.; *Rola samorządu przemysłowo-handlowego w obliczu przemian w prywatnej gospodarce kapitalistycznej; Samorząd przemysłowo-handlowy na tle realizacji planu trzyletniego* (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 779, 1257 i 1263; APL, IP-H Lublin, sygn. 135, k. 24; sygn. 160, k. 36); *Mgr M. Szyszkowski – dyrektorem Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie*, OTG 1949, nr 1, s. 8.

⁴³⁴ *Protokół z posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie z dnia 12 stycznia 1949 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 56).

w użyteczności samorządu dla socjalistycznego państwa, partii, ludu pracującego miast i wsi. Mówił⁴³⁵:

„(...) nie żyjemy w okresie, w którym można prosperować pod osłoną praw nabytych. Prawo do istnienia i prosperowania zdobywa się co dzień na nowo i poprzez wykazywanie swojej rzeczywistej konkretnej użyteczności społecznej. Odnosi się to do całej przedsiębiorczości prywatnej, a również i do jej placówek organizacyjnych, jakimi są izby i zrzeszenia”.

Chwalił się, że do programów szkół i kursów izbowych już wprowadzono zmiany programowe i nowe przedmioty, umożliwiające uczniom i słuchaczom „zapoznanie się z ideologią Polski Ludowej i z prawami ekonomicznymi w ich ujęciu przez marksizm-leninizm”. Dzięki jego staraniom 24 lutego 1950 roku zorganizowano kurs marksizmu-leninizmu dla pracowników izb. Jednym z wykładowców był Bronisław Minc – brat Hilarego Minca, znany ekonomista⁴³⁶.

Mikołaj Szyszkowski na łamach OTG nawoływał do wzmożenia pracy społecznej wśród działaczy izb. W jednym z tekstów użył takiej argumentacji⁴³⁷:

„Jeżeli nawet założymy, że na skutek wykruszania się inicjatywy prywatnej w drodze postępujących przemian następuje konsekwentne redukowanie pracy zawodowej kupca i przemysłowca na niektórych odcinkach, to widzimy, że tym samym powiększa się do ich dyspozycji wolny czas, który może i powinien być zużyty na prace społeczne”.

Unikanie pracy na rzecz samorządu przemysłowo-handlowego tłumaczył nie obawą przed represjami ze strony władz, lecz „wygodnictwem” i świadomym uchylaniem się „od zaszczytnych obowiązków społecznych”.

Zgodnie z marksistowską filozofią pisał, iż po 1944 roku nie zmieniła się forma samorządu przemysłowo-handlowego, lecz przekształceniu uległa jego treść. W okresie budowy socjalizmu zadaniem izb było – jego zdaniem – „jasne i poprawne powiązanie pracy przedsiębiorczości prywatnej z ustrojem i życiem gospodarczym” Polski Ludowej⁴³⁸.

Postawę Szyszkowskiego interpretowała Aniela Kielbicka – autorka monografii o Izbie P-H w Krakowie – pisząc⁴³⁹:

„System totalitarny znalazł sposób, by narzucić swoją wolę izbom i zniewolić umysły społeczności izbowej. Nad ówczesnymi stosunkami zaciążyła znana powszechnie atmosfera PRL-u:

---

⁴³⁵ M. Szyszkowski, *Rola i zadania Izb Przemysłowo-Handlowych w dobie obecnej*, OTG 1949, nr 10, s. 4. Zob. też *Poznańska sesja Samorządu Przemysłowo-Handlowego*, OTG 1949, nr 7, s. 6.

⁴³⁶ *Inauguracja kursu marksizmu-leninizmu*, OTG 1950, nr 10, s. 27; *Kurs marksizmu-leninizmu*, OTG 1950, nr 9, s. 15; *Pracownicy samorządu gospodarczego w walce ze spekulacją*, OTG 1950, nr 9, s. 15; *Zakończenie kursu marksizmu i leninizmu*, OTG 1950, nr 24, s. 13.

⁴³⁷ M. Szyszkowski, *Kupcy i przemysłowcy w aspekcie pracy społecznej*, OTG 1949, nr 11, s. 3.

⁴³⁸ M. Szyszkowski, *Zadania przedsiębiorczości prywatnej u progu planu sześcioletniego*, OTG 1949, nr 38, s. 3.

⁴³⁹ A. Kielbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie...*, s. 138.

obłuda, fałsz i totalitarna przemoc we wprowadzaniu różnego rodzaju ustrojowych nonsensów w dziedzinie gospodarki i życia społecznego, będąca motorem działania odgórną, oficjalną polityką, służącą tylko interesom partyjnym. Z drugiej jednakże strony razi brak odporności na kłamliwe hasła i slogany, łatwowierność niektórych izb, ulegających niespełnianym notorycznie obietnicom na poprawę ich losu.

Wytlumaczenie tego zjawiska na pewno nie jest jednoznaczne. Oprócz tych członków izb, którzy jak M. Szyszkowski ulegli odgórną presji przejęcia się teorią komunistycznej nauki, którzy świadomie, z rozmysłem, uznali za stosowne i wprost konieczne zapoznanie się z filozofią marksistowsko-leninowską, studiowanie jej oraz praktyczne wprowadzanie w życie, istnieje wówczas duża grupa przedstawicieli przemysłu prywatnego, świadcząca niejako tylko o pozornej, a nie faktycznej zmianie w jej mentalności światopoglądowej. Zostali wciągnięci w tryby peerelowskiej maszyny gospodarczo-politycznej i zapewne wielu z nich nie zdawało sobie nawet sprawy z tego, że instytucje samorządu gospodarczego przekształcone mogą być na trwałe w narzędzia realizacji planów komunistycznych. Ich wiara w krótkotrwałość rządów PRL pozwalała im znajdować najrozmaitsze sposoby zdecydowanego opóźniania, a nawet paraliżowania zamierzeń władz”.

Pracownicy izb manifestowali przywiązanie do socjalizmu. Brali udział w pochodach i czynach społecznych. Wiosną 1949 roku uczestniczyli w apelach w sprawie pokoju na świecie, w związku z I Światowym Kongresem Pokoju w Paryżu. W maju 1950 roku zbierano podpisy pod tzw. Apelem sztokholmskim o zachowanie pokoju na świecie oraz uchwalano odezwy przeciwko agresji francuskiej w Wietnamie. Zwoływano specjalne zebrania pracowników, poświęcone socjalistycznej dyscyplinie pracy. Na zjeździe izb w Katowicach w grudniu 1949 roku rozpoczęto akcję współzawodnictwa pracy biurowej. Wydano prorządowe rezolucje i adresy hołdownicze do Minca i Szyra. Wzywano do zwalczania szpiegostwa i potępiano „podlegaczy wojennych”. Na początku 1950 roku świętowano urodziny Stalina. W Izbie warszawskiej rozwijano komórkę partyjną PZPR. Pracownicy układali gazetki ściennie poświęcone planowi sześćioletniemu albo Julianowi Marchlewskiemu. W OTG – dwutygodniku izb – publikowano teksty o Związku Radzieckim⁴⁴⁰.

---

⁴⁴⁰ Zob. *Protokół zebrania pracowników Izby P-H i Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Młynarskiego w Lublinie, odbytego w dniu 16 maja 1950 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 60 i 615) oraz inne akta (ibidem, sygn. 59; APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 7, k. 53); OTG 1949, nr 39 (o J. Stalinie); OTG 1949, nr 7, s. 2; nr 32, s. 2; nr 38, s. 2 (o adresach do władz); *Czyn 1 Majowy pracowników IPH w Warszawie*, OTG 1949, nr 7, s. 16; *Gazetka ścienna*, OTG 1950, nr 16, s. 13; *Gazetka ścienna w IPH*, OTG 1949, nr 40, s. 24; *Gazeta ścienna w OZPPF*, OTG 1950, nr 11, s. 14; *Komitet Obrońców Pokoju przy IPH*, OTG 1950, nr 18, s. 16; *Kupcy i przemysłowcy w dniu urodzin generalissimusa Stalina*, OTG 1950, nr 3, s. 15; *Pracownicy Samorządu Gospodarczego spełnili swój obowiązek wobec Stolicy*, OTG 1949, nr 28, s. 12; *Pracownicy Samorządu Gospodarczego w walce o pokój*, OTG 1949, nr 29, s. 15; *Współzawodnictwo pracy w IPH w Warszawie*, OTG 1949, nr 40, s. 24; *Współzawodnictwo pracy wśród pracowników samorządu gospodarczego*, OTG 1950, nr 5, s. 15; K.S., *Na pierwszym etapie współzawodnictwa pracy*, OTG 1950, nr 6, s. 14; M. Szyszkowski, *O co musimy walczyć*, OTG 1949, nr 36, s. 2. O komitetach obrońców pokoju na Lubelszczyźnie: I. Caban, *Zapis trzech*

Depesza uczestników zjazdu izb przemysłowo-handlowych w Katowicach w grudniu 1949 roku do Hilarego Minca

Zjazd Prezesów i Dyrektorów Izb P-H, obradujący w Katowicach, w przededniu zakończenia okresu Planu Trzyletniego już wykonanego z nadwyżką i w przededniu rozpoczęcia wykonania Planu Sześcioletniego, przesyła na ręce Obywatela Wicepremiera wyrazy podziwu dla kierownictwa polityką gospodarczą Państwa i wysiłku świata pracy, które umożliwiły osiągnięcie dotychczasowych decydujących sukcesów.

Od 1949 roku proponowano traktować pracowników izb jako funkcjonariuszy publicznych. Podlegaliby wówczas odpowiedzialności karnej tak jak urzędnicy państwowi. Wykonywali bowiem zadania zlecone na rzecz Skarbu Państwa. Zarówno izby, jak i zrzeszenia prywatnego przemysłu posiadały obligatoryjny charakter i osobowość publicznoprawną. Jednak do momentu likwidacji izb nie rozstrzygnięto jednoznacznie tej kwestii. Nie zajmowano się również problematyką odpowiedzialności izb za szkody wyrządzone przez ich pracowników⁴⁴¹.

Wątpliwości co do ponoszenia przez pracowników zrzeszeń przemysłu prywatnego odpowiedzialności karnej takiej jak urzędnicy nie miał Władysław Osuchowski. Według niego, w związku z rozszerzeniem pojęcia „urzędnika” na osoby wykonujące różne zawody, w tym często niezwiązane z wykonywaniem pracy biurowej, bardziej adekwatne byłoby stosowanie terminu „pracownik publiczny”⁴⁴².

Zdaniem autora niniejszej rozprawy pracownicy izb podlegali odpowiedzialności urzędniczej (na gruncie art. 292 Kodeksu Karnego z 1932 roku oraz art. 46 tzw. małego kodeksu karnego z 1946 roku)⁴⁴³. Zarazem służyła im wzmożona ochrona jako funkcjonariuszom publicznym. W świetle dorobku doktryny można ich także określić

---

dziesięcioleci PZPR w województwach białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978, Lublin 1978, s. 25 i 29.

⁴⁴¹ W. Czachórski, *Problem unifikacji przepisów o odpowiedzialności państwa i związków publiczno-prawnych za szkody wyrządzone bezprawnie przez funkcjonariuszów publicznych*, „Państwo i Prawo” 1946, zes. 4, s. 28; L. Grabowski, *Czy zrzeszenia są osobami prawa publicznego*, OTG 1949, nr 5, s. 4. Odwoływano się na zasadzie analogii do orzeczenia Sądu Najwyższego z 22 stycznia 1949 r. (L 1008/48), dotyczącego pracowników związków zawodowych.

⁴⁴² W. Osuchowski, *Odpowiedzialność karna pracowników państwowych, samorządowych i spółdzielczych*, Warszawa 1948, s. 16 oraz Z. Kallaus, *Przestępne nadużycie władzy*, Warszawa 1982, s. 11; A. Stawarska-Rippel, *Prawo sądowe Polski Ludowej 1944–1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2006, s. 69; ead., *Transformacja ustrojowa a prawo sądowe pierwszych lat Polski Ludowej*, „Czasy Nowożytnie” 2004, t. 16, s. 231; ead., *Treści „starego” prawa w Polsce Ludowej*, „Z dziejów prawa” 2004, cz. 5, s. 127 oraz Z.A. Ziembka, *Prawo przeciwko społeczeństwu. Polskie prawo karne w latach 1944–1956*, Warszawa 1997, s. 262.

⁴⁴³ Rozporządzenie Prezydenta RP z 11 lipca 1932 r. (Dz.U. RP 1932, Nr 60, poz. 571); dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. 1946, Nr 30, poz. 192), czyli tzw. mały kodeks karny.

mianem „urzędników sensu largo”, czyli takich osób, które były zatrudnione w instytucji prawa publicznego – instytucji samorządu gospodarczego. Działo się tak, mimo iż – analogicznie do okresu przedwojennego – pracownicy izb nie zaliczali się do pracowników państwowych ani samorządowych. Zatrudniani byli przez daną izbę, w imieniu której występował prezes izby⁴⁴⁴.

Pismo Departamentu Planowania i Polityki Handlowej MPIH do Wydziału Koordynacji Izb P-H z 6 sierpnia 1948 roku w sprawie spóźnionego przesyłania sprawozdań

Departament, który wykonuje nadzór z tytułu prawa nad izbami w zakresie handlu, nie chciałby się dopatrywać w tego rodzaju postępowaniu lekceważenia swych poleceń, gdyż to przyczyniłoby się do stworzenia trudności harmonijnej współpracy między Ministerstwem a Izbami i doprowadziło do wyciągania konsekwencji służbowej.

Interesująca historia wiąże się z osobą Stefana Bogusławskiego, którego w grudniu 1948 roku mianowano wicedyrektorem i naczelnikiem Wydziału Ogólnego Izby (potem Wydziału Administracyjno-Finansowego). Był przewodniczącym Okręgowej Komisji Związków Zawodowych, zaś w 1946 roku zasiadał we władzach wojewódzkich lubelskiej PPR. Został narzucony Izbie, z inicjatywy KW PPR w Lublinie, przez Wydział Ekonomiczny KC PPR w porozumieniu z Wydziałem Koordynacji Izby P-H w Warszawie⁴⁴⁵.

Rok później, we wrześniu, zatrudniono Augusta Kopciowskiego – kolejnego działacza PPR i PZPR. Uczyniono go kierownikiem nowo powołanego referatu personalnego, mimo iż nie posiadał ani wykształcenia, ani doświadczenia. Przeniesiono go z Wydziału Personalnego KW PZPR w Lublinie. Legitymował się chłopskim pochodzeniem, działalnością w KPP i PPR⁴⁴⁶.

Krytycznie o działaczach partyjnych wypowiadał się Dariusz Libionka⁴⁴⁷:

„Z uwagi na nagłość i przypadkowość awansów, permanentne czystki i ciągłą rotację, wśród funkcjonariuszy lubelskiej PZPR przeważali ludzie młodzi, słabo wykształceni, rekrutujący się ze wsi. Wszystko to nie pozostawało bez wpływu na całokształt życia codziennego. Zaistniała sytuacja tłumaczy w pewnej mierze, dlaczego funkcjonariusze partyjni stronili od wszelkich rozrywek kulturalnych, niczego nie czytali, a przede wszystkim nadużywali alkoholu”.

---

⁴⁴⁴ Zob. np. Dz.U. 1949, Nr 14, poz. 82–95.

⁴⁴⁵ Zob. pismo kierownika Wydziału Ekonomicznego KW PPR w Lublinie do Wydziału Ekonomicznego KC PPR z 25 grudnia 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9); E. Olszewski, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie...*, s. 163. Kulisy powołania S. Bogusławskiego ukazują dokumenty podane w aneksie.

⁴⁴⁶ Karty ewidencyjne i życiorys A. Kopciowskiego w teczce nr 4 oraz – omyłkowo – w teczce nr 6 (APL, IP-H Lublin, sygn. 616).

⁴⁴⁷ D. Libionka, *Funkcjonowanie na co dzień stalinowskiego aparatu partyjnego na Lubelszczyźnie*, „Polska 1944/1945–1989”, Warszawa 2001, nr 5, s. 139. Autor pisał także o analfabetyzmie funkcjonariuszy partyjnych, braku wyuczonego zawodu i doświadczenia, konfliktach, inwigilacji

Jeśli chodzi o uposażenie zatrudnionych, to wg stanu na lipiec 1948 roku wszyscy otrzymywali wynagrodzenie zasadnicze, premie, dodatek na stołówkę oraz dodatek aprowizacyjny (bez względu na to, czy byli pracownikami umysłowymi, czy fizycznymi). Tzw. superpremie dostawał dyrektor oraz kobiety, które były urzędniczkami. Premie sięgały wynagrodzenia zasadniczego, wysoki był też dodatek aprowizacyjny. Godziny nadliczbowe wypracowali jedynie woźni oraz szofer, który miał ich najwięcej. Personel dzielono na kierowniczy, biurowy, fizyczny i wg tego ustalano wysokość płac.

Pismo Wydziału Koordynacji Izb P-H w Warszawie do izb z 23 sierpnia 1948 roku

Wydział Koordynacji podkreśla, że dalsze przewlekanie i tak zresztą już bardzo opóźnionego terminu przedłożenia sprawozdania – może „przyczynić się do stworzenia trudności w harmonijnej współpracy między Ministerstwem a Izbami” i w efekcie doprowadzić do nader niepożądanych komplikacji służbowych.

Jeśli chodzi o strukturę zarobków, to dyrektor zarabiał najwięcej, ale – biorąc pod uwagę realia współczesne – rozpiętości między wynagrodzeniami szeregowych pracowników a osób na kierowniczych stanowiskach nie były znaczące. Naczelnicy wydziałów otrzymywali (uśredniając) między 78 a 94% wynagrodzenia dyrektorskiego; szofer 62%; starsza woźna 55% (zarabiała nieco ponad połowę tego co dyrektor); pozostali pracownicy fizyczni 38%; urzędniczki najniższe stopniem również 55–51%, ale dwóm pracownikom biurowym przysługiwało 47%. Na tym tle widać, iż dobrze uposażony był radca prawny, który otrzymywał 85% poborów dyrektorskich. Ponadto zatrudnieni utworzyli Kasę Samopomocy Koleżeńskie, która udzielała zapomóg i pożyczek⁴⁴⁸.

Pracownicy pracowali dodatkowo dla zrzesseń prywatnego przemysłu. Regułą było, iż poszczególni naczelnicy wydziałów oraz inni członkowie personelu zostawali dyrektorami zrzesseń. Wykonywali także prace zlecone wyznaczone przez władze zrzesseń, w skład których wchodziłi radcowie Izby. Łączenie stanowisk było na rękę przemysłowcom, którzy korzystali z izbowego personelu, nie musieli szukać nowych pracowników i współpracowali ze znanymi sobie osobami (które w dodatku wykazywały się doświadczeniem i fachowym przygotowaniem). Zatrudnieni zaś mieli okazję do

---

i fatalnych warunkach pracy. Druzgocącą i nazbyt subiektywną recenzję tej publikacji wystawił J. Żarnowski („Dzieje Najnowsze” 2002, nr 1, s. 260).

⁴⁴⁸ Zob. protokół nr 137/9 z 22 grudnia 1948 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 10); *Uposażenie pracowników Izby P-H w Lublinie za m-c lipiec 1948 r.*; *Wykaz pracowników Izby P-H w Lublinie stan na 2 kwietnia 1948 r.*; *Lista zatrudnionego personelu w Izbie P-H w Lublinie wg stanu na kwiecień 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 2); teczki personalne pracowników Izby (ibidem, sygn. 616); korespondencja w sprawie Kasy Samopomocy (ibidem, sygn. 15).

powiększenia urzędniczych zarobków. Izba zajmowała się zresztą takimi samymi zagadnieniami co zrzeczenia, które były w praktyce agendami Izby, a wszystkim kierował dyrektor Kryński.

Powyższa korzystna dla pracowników i radców Izby symbioza skończyła się w pierwszych miesiącach 1949 roku. Wówczas władze nadzorcze kategorycznie zażądały, aby Izba zaprzestała udostępniać zrzeczeniom swoje biuro i personel. Zrzeczenia usiłowały oprotestować zarządzenia władz, sięgając do różnej argumentacji, ale bez powodzenia⁴⁴⁹.

Według stanu na grudzień 1948 roku wśród 28 pracowników umysłowych było trzech ekonomistów, dwóch prawników, dwóch inżynierów, 13 urzędników, pięć maszynistek stenotypistek, jak również kasjer i księgowy. 14 osób należało do Stronnictwa Demokratycznego (wraz z dyrektorem Kryńskim), a jedynie naczelnik Bogusławski do PZPR⁴⁵⁰.

Radca prawny Izby Tadeusz Pliszczyński zajmował się rejestrowaniem dokumentów na okaziciela. Na mocy dekretu z 3 lutego 1947 roku⁴⁵¹ ustawodawca ludowy zobowiązał posiadaczy dokumentów na okaziciela (np. obligacji, akcji, listów zastawnych), emitowanych przed 1 września 1939 roku, do zarejestrowania ich w określonym terminie lub zgłoszenia utraty. Z woli ustawodawcy dokumenty niezarejestrowane nie mogły funkcjonować w obrocie prawnym.

Dekret zawierał pewne niejasne sformułowania, które – bez znajomości ówczesnych realiów – utrudniają jego interpretację. Jednak w praktyce nie budził wątpliwości i był sprawnie stosowany. Zasadniczo rejestrację dokumentów miały prowadzić instytucje czy przedsiębiorstwa, które je przed wojną wyemitowały i wznowiły po wojnie działalność⁴⁵². W razie gdy wystawca będący osobą prawną nie posiadał organu powołanego do prowadzenia jej spraw (np. przestał po wojnie faktycznie istnieć), sąd rejestrowy mógł wyznaczyć dla niego przedstawiciela, który miał zajmować się rejestracją. Organy samorządu terytorialnego, instytucje publiczne i pozostali wystawcy (banki, instytucje kredytowe czy ubezpieczeniowe), wydawały także zaświadczenia potwierdzające fakt utraty dokumentów, które były w ich posiadaniu, a zostały wyemitowane przez innych wystawców.

---

⁴⁴⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 2.

⁴⁵⁰ *Wykaz zatrudnienia według podstawowych zawodów z 7 grudnia 1948 r.; Zatrudnienia i płace w roku 1949 personelu administracyjnego*; pismo Izby lubelskiej do WRN w Lublinie z 11 grudnia 1948 r. w sprawie przynależności partyjnej personelu; *Lista urlopów na rok 1949* (APL, IP-H Lublin, sygn. 2).

⁴⁵¹ Dz.U. 1947, Nr 22, poz. 88; 1948, Nr 21, poz. 140; Mon. Pol. 1947, Nr 137, poz. 849; 1948 A, Nr 71, poz. 607.

⁴⁵² Np. zarząd m. Krakowa rejestrował obligacje dawnej 4-procentowej pożyczki miejskiej (Monitor Polski 1948, Nr 17).

Pismo Izby P-H w Katowicach z 6 października 1948 roku do Wydziału Koordynacji Izb P-H

Potwierdzając odbiór pisma (...) w sprawie kwartalnych sprawozdań o sytuacji gospodarczej (...) pozwala sobie Izba zwrócić uwagę, że przygotowanie sprawozdań kwartalnych do 15-go każdego miesiąca następującego po zakończeniu kwartału jest rzeczą technicznie niemożliwą.

Izby przemysłowo-handlowe zobowiązano także do rejestracji dokumentów na okaziciela oraz wydawania zaświadczeń o ich utracie. Do 1948 roku zasadniczo rejestrowały dokumenty wyemitowane przez wystawców, którzy nie utworzyli placówek rejestracyjnych (gdy np. faktycznie nie istnieli, a nie został wyznaczony przedstawiciel). Osoby posiadające przedwojenne dokumenty miały zgłaszać się do izby właściwej ze względu na ostatnią siedzibę wystawcy, a przy niemożności jej ustalenia – do Izby P-H w Warszawie. Ponadto izby przyjmowały wnioski o umorzenie dokumentów. Współdziałały na tym polu z BGK i sądami rejestrowymi. Rejestracja (w praktyce ostemplowanie i wciągnięcie do wykazu) nie skutkowała usankcjonowaniem wad prawnych rejestrowanego dokumentu. Nie spisywano banknotów, kuponów, dokumentów emitowanych przed wojną przez państwo polskie lub za granicą. Akcję nadzorował Minister Skarbu.

Pismo Wydziału Koordynacji Izb P-H z 26 stycznia 1949 roku

Z polecenia MPiH Wydział Koordynacji powiadamia, że należy chwilowo się wstrzymać z wydawaniem jakichkolwiek sprawozdań.

Od 1 maja 1948 roku wyżej wspomniani przedstawiciele (o ile zostali wyznaczeni w drodze postępowania sądowego) mieli obowiązek przekazania izbom prowadzonych przez siebie spraw i zgromadzonej dokumentacji. Izby stały się więc wyłącznymi instytucjami rejestrującymi dokumenty emitentów prywatnych, a w praktyce spółek akcyjnych.

Izba P-H w Lublinie przyjmowała, w porozumieniu z Sądem Okręgowym w Lublinie, zgłoszenia posiadaczy akcji między innymi lubelskich cukrowni i fabryk maszyn rolniczych. Czasem nie było ich wiele, na przykład w czerwcu 1948 roku zewidencjonowano tylko 74 dokumenty. Łącznie jednak Izba zarejestrowała w przybliżeniu 9,6 tys. dokumentów, na blisko 65,2 tys. akcji⁴⁵³.

---

⁴⁵³ W aktach Izby podawano różne dane na temat liczby zarejestrowanych dokumentów: protokół nr 130/2 z 15 marca 1948 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 403; sprawozdania Izby za marzec i czerwiec 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 73 i 74); pismo Izby do BGK z 22 czerwca 1950 r. (ibidem, sygn. 589).

Z wykazów ułożonych przez Izbę wynika, iż na terenie Lubelszczyzny funkcjonowało przed wojną więcej spółek akcyjnych, niż sądzili do tej pory historycy. Zgodzić się należy ze stanowiskiem Grzegorza Jędrejka, który zwrócił uwagę na ten fakt już pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Działał między innymi Przemysł Leśny SA w Lublinie oraz Zamojska Spółka Przemysłu Drzewnego SA⁴⁵⁴.

W 1948 roku obsada wyższych stanowisk w biurze Izby przedstawiała się następująco:

- I wicedyrektor: Stefan Bogusławski,
- II wicedyrektor: Konstanty Rychard,
- III wicedyrektor: Jan Sampolski,
- naczelnik Wydziału Ogólnego i referatu prasowego: Robert Kownacki,
- naczelnik Wydziału Handlu: Waclaw Dąbrowski,
- kierownik Referatu Szkolnictwa Zawodowego: Stanisław Mazurek,
- kierowniczką Referatu Statystyczno-Sprawozdawczego: Maria Grin,
- kierowniczką Referatu Koncesjonowania Handlu i Rejestracji Przemysłu: Hanna Kruszyńska,
- radca prawny i kierownik Referatu Prawnego: Tadeusz Pliszczyński⁴⁵⁵.

Pismo Wydziału Koordynacji z 28 marca 1949 roku

W nawiązaniu do pisma (...) z dnia 26 stycznia 1949 r. (...) w sprawie chwilowego wstrzymania się z wydawaniem jakichkolwiek sprawozdań – Wydział Koordynacji powiadamia, że w wyniku ostatnio przeprowadzonych rozmów z MPIH – sprawozdanie gospodarcze za IV kwartał 1948 r. należy jednak opracować (...). Stosownie do życzenia MPIH sprawozdań tych nie należy powielać.

W ciągu 1949 roku, na polecenie władz nadzorczych, Izba łącznie zwolniła połowę personelu, wydłużyła czas pracy i prawdopodobnie zmniejszyła uposażenia o 20%. Odkonstytuowała się 31 grudnia 1948 roku wszyscy pracownicy Izby (razem 27 osób) otrzymali wypowiedzenia, a następnie zostali ponownie zatrudnieni po Nowym Roku na nowych warunkach. W kolejnych miesiącach stopniowo zwalniano pracowników i redukowano stanowiska wicedyrektorów. Władze Izby starały się opóźnić

---

⁴⁵⁴ Zob. APL, IP-H Lublin, sygn. 585, k. 227 i sygn. 611, k. 74; G. Jędrejek, *Spółki handlowe wpisane do rejestru w latach 1935–1939 jako jedna z prawnoorganizacyjnych form prowadzenia działalności kupieckiej w Lublinie*, [w:] *Historia et ius. Księga pamiątkowa ku czci Ks. Prof. H. Karbownika*, red. A. Dębiński, G. Górski, Lublin 1998, s. 214.

⁴⁵⁵ *Informator o izbach p-h* (APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 19); pismo Izby lubelskiej do Izby warszawskiej w sprawie kwestionariusza personalnego z 23 grudnia 1948 r (ibidem, sygn. 2).

akcję zwolnień, jednak bezskutecznie. Przymusowe cięcia etatów dotknęły wszystkie izby, łącznie ze stołeczną⁴⁵⁶.

Szefostwo Izby starało się pomóc pracownikom w znalezieniu nowej pracy. Niektórzy przeszli bowiem do szkół im. A. i J. Vetterów. Wskutek zwolnień zwiększono obciążenie pracą pozostałych pracowników. Szczególnie wystąpiło to w dziale kartoteki, statystyki i sprawozdawczości, gdzie pozostały trzy osoby. Na pytanie Izby Urzędującej, jak Izba poradziła sobie z trudnościami personalnymi, prezydium odpowiedziało, iż⁴⁵⁷:

„(...) nie natykała się Izba na problem kompletowania personelu. Miało raczej miejsce zjawisko przymusowego dekompletowania obsady personalnej”.

Prawdopodobnie jednak zatrudniano nowych pracowników, gdyż w wykazach osobowych z 1949 roku umieszczano 22 lub nawet od 31 do 32 nazwisk. Powołano też nową komórkę: Referat Personalny (zwany czasem Wydziałem Personalnym). Być może wymieniano się pracownikami ze zrzeczeniami prywatnego przemysłu lub też Izba nadal załatwiała na rzecz zrzeczeń sprawy personalne. Poza tym z okazji piątej rocznicy Manifestu PKWN rozdano specjalne premie⁴⁵⁸.

Eugeniusz Szyr na odprawie ministrów u Hilarego Minca 23 października 1949 roku

Nasze resorty otrzymują olbrzymie ilości sprawozdań, ale każde jest w innym departamencie i żaden dyrektor nie zagląda do sąsiada, tylko jak mu coś jest potrzebne, pisze: przyslijcie mi sprawozdanie.

We wrześniu PKPG nakazało izbom opóźnić termin wypłaty wynagrodzeń pracowniczych oraz wypłacać pensje z dołu pod koniec miesiąca. Zarządzenie to zostało oprotestowane przez pracowników poszczególnych izb. Jako pierwsi wystąpili zatrudnieni w Izbie rzeszowskiej, pisząc do PKPG, że poczuli się „gorszą klasą pracowników”. Tydzień później dołączyli do nich pracownicy Izby lubelskiej, popierani przez prezydium i dyrektora. Zatrudnieni w Izbie wrocławskiej skarżyli się zaś, iż już wcześniej pozbawiono ich dodatków odzieżowych i węglowych, jakie im przysługiwały⁴⁵⁹.

---

⁴⁵⁶ Zob. protokół nr 138/1 z 26 marca 1949 r., [w:] *Księga protokółów...*; korespondencja z grudnia 1948–kwietnia 1949 r. (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 18, k. 443; APL, IP-H Lublin, sygn. 2 i 144); protokoły posiedzeń Prezydium Izby P-H w Warszawie z 12 stycznia i 16 lutego 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 55); A. Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie...*, s. 101; ead., *Przemiany ustrojowo-organizacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie...*, s. 183.

⁴⁵⁷ *Sprawozdanie z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w Bydgoszczy w dniu 25 października 1949 roku*, s. 3; *Schemat sprawozdania z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w Bydgoszczy 25 października 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 77).

⁴⁵⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 2.

⁴⁵⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 2; sygn. 184, k. 7.

Również wskutek decyzji władz zmieniono strukturę biura, którego schemat przedstawiał się następująco:

1. Wydział Ogólny z naczelnikiem i wicedyrektorem: Stefanem Bogusławskim.
2. Wydział Przemysłu i Handlu z naczelnikiem Janem Sampolskim.
3. Wydział Planowania i Statystyki z naczelnikiem Konstantym Rychardem.
4. Referat Personalny z referentem Augustem Kopciowskim.
5. Referat Szkolnictwa Zawodowego z referentem Stanisławem Mazurkiem.
6. Referat Prawny z radcą prawnym Tadeuszem Pliszczyńskim⁴⁶⁰.

Izby skrytykowały koncepcję MPIH, która przewidywała stworzenie jedynie dwóch wydziałów: Przemysłu i Handlu, oraz Administracyjno-Finansowego, a dodatkowo kilku samodzielnych referatów. Podkreślano, iż władze wprowadziły nową organizację biur izb przy równoczesnej redukcji personelu i zwiększeniu zadań zleconych. Uważano, iż ujednoczenie struktury biur było zabiegiem sztucznym, pomijającym specyfikę lokalnych izb, organizujących biura wg własnych potrzeb⁴⁶¹.

Faktycznie zamknięto izbą bibliotekę, dla której brakowało lokalu i personelu mogącego obsługiwać czytelników. Z powodu ograniczonego budżetu zrezygnowano z prenumeraty czasopism, a łącznie zgromadzono prawie 2450 tomów. Książki wraz z archiwum składowano w pokoju wynajętym od jednej z pracownic w jej mieszkaniu. Wcześniej cenzura kazała usunąć z niej „nieprawomyślną” literaturę, której jednak – zdaniem władz Izby – w bibliotece nie znaleziono⁴⁶². Prezydium ukryło więc fakt posiadania prac sowietologicznych⁴⁶³.

Zanim w roku 1950 dotarły do Izby wiadomości o likwidacji, po raz kolejny (tym razem w porozumieniu z KW PZPR) zamierzano ograniczyć personel i uprościć strukturę biura. Planowano połączyć Wydział Przemysłu i Handlu z Wydziałem Planowania i Statystyki, a także zwolnić jednego z naczelników. Stworzono też Wydział Administracyjno-Finansowy, do którego włączono referat personalny⁴⁶⁴.

---

⁴⁶⁰ Zarządzenie nr 50 Przew. PKPG z 6 sierpnia 1949 r. w sprawie utworzenia wydziałów personalnych izb (A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1, *Podział administracyjny, ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, Warszawa 1996, s. 289); protokół nr 138/1 z 26 marca 1949 r., [w:] *Księga protokółów...*; *Wykaz personalny członków dyrekcji, naczelników wydziałów i kierowników samodzielnych referatów* (APL, IP-H Lublin, sygn. 2); *Zarządzenie wewnętrzne* z 31 marca 1949 r. (ibidem, sygn. 58); pismo Izby lubelskiej do Izby warszawskiej z 5 maja 1949 r. (ibidem, sygn. 15).

⁴⁶¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 2.

⁴⁶² Zob. pismo Izby lubelskiej do Wydziału Kontroli Prasy w Lublinie z 13 października 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 158, k. 206); *Sprawozdanie z komisyjnej wizytacji biblioteki* z 5 grudnia 1949 r. (ibidem, sygn. 159, k. 86); wpisy kasowe za czerwiec 1950 r. (ibidem, sygn. 51, s. 91).

⁴⁶³ Przykładowo: I. Czuma, *Prymitywizm gospodarczy rewolucji sowieckiej* z 1929 r.

⁴⁶⁴ Protokół nr 141/1 z 20 grudnia 1949 r., [w:] *Księga protokółów...*; *Dane historyczne dotyczące Izby P-H w Lublinie* (APL, IP-H Lublin, sygn. 611, k. 5); *Izba P-H w Lublinie* (ibidem, sygn. 611, k. 1).

Pismo Izby lubelskiej do Wydziału Koordynacji z 28 października 1949 roku

Potwierdzając odbiór pisma z dnia 19 b.m. (...) w sprawie nowych zasad sporządzania sprawozdawczości, Izba komunikuje, iż nie otrzymała podstawowego pisma w tej sprawie, a mianowicie pisma z dnia 12 września b.r. (...). W tych warunkach jest oczywiste, że Izba nie opracowała sprawozdań za I i II kwartały ani też nie przystąpiła do opracowania sprawozdania za III kwartał – stosując się do zalecenia zawartego w piśmie Izby warszawskiej z dnia 8 czerwca b.r.

3.1.3. Budżet

Budżety izb nie były powiązane z budżetami władz nadzorczych: MPIH i PKPG. Tylko raz wymieniono izby w budżecie państwa, gdy przewidziano dla nich dotację w ustawie budżetowej na rok 1950. Każda izba gospodarowała więc finansami samodzielnie⁴⁶⁵. Jako że zachowały się księgi kasowe lubelskiej Izby, preliminarze budżetowe, bilanse i zamknięcia rachunkowe, warto opisać charakterystyczne przemiany gospodarki budżetowej Izby w latach 1944–1948. Szczegółowej, zarazem przykładowej, analizie poddać wystarczy budżet z roku 1947, gdyż był to okres „bitwy o handel”.

Pierwsze wpływy zanotowano 10 sierpnia 1944 roku tytułem poświadczenia odpisów dokumentów. Również w sierpniu dyrektorowi Kryńskiemu udało się w porozumieniu z rzemieślnikami sprzedać duże ilości towarów (w tym włókienniczych) zostawionych przez Niemców. Było to możliwe dzięki temu, iż w okresie okupacji Izbę P-H i Izbę Rzemieślniczą wcielono do niemieckiej Izby Dystryktowej. Tym korzystnym posunięciem zapewniono Izbie podstawy finansowe w początkowym okresie pracy⁴⁶⁶.

Dzięki przewidywanym dochodom z kart rejestracyjnych i działalności własnej na początku 1945 roku prognozy finansowe dla Izby przedstawiały się zadowalająco. Pierwszego czerwca prezydium Izby konstataowało, że sumy należne Izbie przekazała jedynie niecałe 20% gmin, a mimo to udało się wypracować nadwyżkę budżetową. Znacznie bowiem ograniczono wydatki, nie spodziewając się tak szybkiej odbudowy przedsiębiorczości. Poza tym dyrekcja Izby kupowała potrzebne towary w hurtowniach, należących do radców, po niższych cenach. Zaczęto też planować nowe inwestycje⁴⁶⁷.

⁴⁶⁵ Część 36 ustawy skarbowej z 7 marca 1950 r. (Dz.U. 1950, Nr 16, poz. 138) oraz np. Dz.U. 1947, Nr 50, poz. 257; 1948, Nr 1, poz. 1; 1949, Nr 22, poz. 151; 1950, Nr 16, poz. 138; 1951, Nr 18, poz. 145.

⁴⁶⁶ *Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); księga kasowa za 1944 i 1945 r. (ibidem, sygn. 44).

⁴⁶⁷ Protokół nr 106/6 z 1 czerwca 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 354 oraz *Protokół Plenarnego Posiedzenia Izby odbytego w dniu 14 czerwca 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); wpisy kasowe za 1945 r. (ibidem, sygn. 44).

W związku z tym, że ustawodawca ludowy zmieniał prawo podatkowe, zmieniały się przepisy dotyczące dochodów izb. Po nowelizacji ustawy o opłatach rejestrowych z 1938 roku inaczej niż przed wojną dzielono część opłat z kart rejestracyjnych, przypadających izbom przemysłowo-handlowym i izbom rzemieślniczym. Zgodnie z zarządzeniem z kwietnia 1945 roku izbom przemysłowo-handlowym i rzemieślniczym miało przypadać 20% wpływów z opłat rejestracyjnych. Z tak obliczonej kwoty izbom przemysłowo-handlowym miał przysługiwać udział w wysokości 70%, zaś rzemieślniczym 30%. Instytucje samorządu gospodarczego miały wspólnie zajmować się podziałem sum. Ewentualne spory rozstrzygać miał Minister Przemysłu⁴⁶⁸.

W 1946 roku Izbę dotknęły problemy finansowe, ponieważ na początku roku rząd zniósł opłaty na rzecz izb przemysłowo-handlowych, płacone przez przedsiębiorców przy wykupie kart rejestracyjnych w urzędach gmin i miast. Dlatego też od 1 stycznia do (co najmniej) początku marca 1946 roku Izba praktycznie nie notowała dochodów. Utrzymywała się z nadwyżki wypracowanej w roku poprzednim. Niepewność władz Izby i innych izb była tym większa, iż nieznanym było stanowisko władz.

Z czasem izby otrzymały kwoty z tytułu udziału w podatku obrotowym na sumę prawie 3 300 000 zł. Dotację ustalono na podstawie uprzednio wzmiankowanego dekretu z 20 marca 1946 roku o finansach komunalnych. Mimo formalnego zniesienia opłat do izbowej kasy wpłynęły zaległe kwoty z kart rejestracyjnych. Opóźniały się zwłaszcza gminy z terenu Zamojszczyzny⁴⁶⁹.

Zmiana przepisów o kartach rejestracyjnych zaskoczyła środowisko izbowe. Izba zdążyła bowiem przygotować i rozesłać formularze, a szereg gmin przysłało należne wpłaty. Przedsiębiorcy nie wiedzieli, gdzie należało wykupić karty rejestracyjne: czy w urzędach skarbowych, czy w gminach. Lubelska Izba Skarbowa zapytywana przez Izbę pod koniec 1945 roku także nie posiadała instrukcji do nowych przepisów. Opierano się na okólniku Ministra Administracji Publicznej z 4 grudnia, o którym Lublinianie dowiedzieli się w ostatnich dniach grudnia i to za pośrednictwem Izby P-H z Katowic. Okólnik ten faktycznie uchylał niektóre postanowienia ustawy z 25 kwietnia 1938 roku o opłatach rejestracyjnych i późniejszych nowelizacji. Wyprzedzał bowiem wprowadzenie w życie dekretu o podatku obrotowym⁴⁷⁰.

---

⁴⁶⁸ Monitor Polski 1945, Nr 2, poz. 9; Dz. Urz. Min. Przemysłu 1945, Nr 1, poz. 3.

⁴⁶⁹ Pismo Izby lubelskiej z 31 stycznia 1946 r. w sprawach budżetowych (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1471); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 173.

⁴⁷⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 563, k. 112; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 2, s. 14; 3, s. 15; K. Bajer, *Przemówienie końcowe*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 5, s. 24.

Dodatkowo napotymano komplikacje w rozliczeniach z Izbą Urzędującą. Każda izba miała bowiem obowiązek przekazania części dochodów (pewien procent lub ułamek procenta) na rzecz warszawskiej Izby. Jednakże stołeczni urzędnicy nie wiedzieli, ile faktycznie izby otrzymały dotacji od Skarbu Państwa, izbom zaś – w tym lubelskiej – zależało na tym, aby płacić mniejsze składki⁴⁷¹.

W porównaniu do okresu przedwojennego budżety powojenne wyraźnie uproszczono, wzrósł też znacznie udział kosztów pracowniczych⁴⁷². Budżet z 1947 roku opierał się na dotacji Skarbu Państwa, która wyniosła w przybliżeniu 10 mln 365 tys. zł. Warto więc uzmysłwić sobie wysokość ówczesnej inflacji, skoro rok wcześniej dotacja była trzy razy mniejsza⁴⁷³. Pozostałe dochody równały się sumie 5 mln 675 tys. zł. Złożyły się na nie między innymi wpływy z opłat za rejestrację przemysłu (1 mln 716 tys. zł), opłat za czynności manipulacyjne (366 tys. zł), z nieruchomości (257 tys. zł), legitymacji dla kupców (58 tys. zł) oraz tzw. dochody różne w wysokości 2 mln 284 tys. Zrzeszenia prywatnego przemysłu przekazały na rzecz Izby 985 tys. zł⁴⁷⁴.

Władze Izby otrzymały w zaokrągleniu o 1 mln 365 tys. zł więcej od Skarbu Państwa, niż się spodziewały. Zostały jednak zobowiązane przez władze centralne do oddania z powrotem prawie 2 mln zł tytułem „popierania przemysłu ludowego”, czego działacze izb nie przewidzieli. Był to zaplanowany odgórnie, fikcyjny zabieg zmierzający do zmniejszenia budżetów izb jako instytucji reprezentującej sektor prywatny⁴⁷⁵.

Dyrektor Ignacy Osipow z MPiH na konferencji w maju 1947 roku

Preliminarze budżetowe izb nie zostały dotychczas zatwierdzone z tej racji, że po reorganizacji Ministerstwa nie wiadomo, który departament jest właściwy do wykonywania nadzoru nad samorządem przemysłowo-handlowym.

Dokonano tego, ponieważ już w styczniu 1947 roku kierownictwo Departamentu Przemysłu Miejscowego Ministerstwa Przemysłu uznało, iż izby opierały swoje budżety

---

⁴⁷¹ Korespondencja w sprawie składek z 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 56).

⁴⁷² *Zamknięcie Rachunkowe Izby P-H w Lublinie na 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 65); *Sprawozdanie o sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej za m. marzec 1946 r.* (ibidem, sygn. 64); *Protokół Plenarnego Zebrania Radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1946 r.* (ibidem, sygn. 8).

⁴⁷³ Na temat obiegu pieniądza w Polsce Ludowej zob. np. T. Gruszecki, *Pieniądz w dziejach gospodarczych Polski*, Lublin 2003, s. 83.

⁴⁷⁴ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biura Izby za 1947 r.*, s. 83 (BG UMCS, sygn. czas. 15612, APL, IP-H Lublin, sygn. 71, 72).

⁴⁷⁵ Interesujące dane na temat przemysłu ludowego przyniósł tekst A. Kupca, *Przemysł ludowy w Polsce*, [w:] *Rocznik Przemysłu Odrodzonej Polski 1946–47*, red. K. Dąbrowski, Łódź–Warszawa 1946, s. 290c, w tym o próbach reaktywacji tkactwa grodzieńskiego i wileńskiego wśród repatriantów osiedlonych na Mazurach.

w zbyt dużej mierze na dotacjach Skarbu Państwa (średnio 80% sum budżetowych) zamiast – zdaniem urzędników – na dochodach własnych. Dotacja Skarbu Państwa była dlatego tak wysoka, ponieważ wcześniej skasowano dochody izb z kart rejestracyjnych⁴⁷⁶.

Różnego rodzaju nieprzewidziane potrącenia były znacznym obciążeniem dla budżetu Izby. Rok później musiała oddać część dotacji Skarbu Państwa na Wydział Koordynacji Izb P-H, Kupiecki Instytut Wiedzy Zawodowej, Targi Poznańskie, Instytut Wydawniczy Izb P-H, podwyższenie kapitału central prywatnego przemysłu, nabycie domu wypoczynkowego izb przemysłowo-handlowych w Międzyzdrojach czy kosztów zjazdów i konferencji izbowych⁴⁷⁷.

W 1947 roku mniej niż oczekiwano uzyskano z rejestracji przemysłu (w przybliżeniu o 533 tys. zł) oraz z wydawania legitymacji kupieckich w toku koncesjonowania handlu (o 242 tys. zł). Nie zdawano sobie bowiem sprawy z tego, że tak wiele przedsiębiorstw zostanie zlikwidowanych. Jednocześnie Izba wzbogaciła się dzięki „dochodom różnym” i opłatom manipulacyjnym, wygospodarowując nadwyżkę w wysokości 3 mln 155 tys. zł. Owa nadwyżka wobec nieplanowanego wzrostu wydatków stopniała jednak o 644 690 zł. Mimo to w lipcu sytuacja finansowa Izby była dobra, ponieważ posiadała 3 mln zł zdeponowane na rachunkach bankowych⁴⁷⁸.

Wydatki kształtowały się następująco: blisko 6 mln 793 tys. kosztowało utrzymanie pracowników, 1 mln 184 tys. wydano na prowadzenie biura, 1 mln 140 tys. zł na auto, 860 tys. zł przekazano zrzeszeniom prywatnego przemysłu, 640 tys. zł pochłonęły subwencje dla szkół i stypendia dla uczniów, tyle samo przekazano Izbie Urzędującej, 476 tys. zł wydano na lokal i nieruchomości, 362 tys. zł na fundusze dyspozycyjne władz Izby, 200 tys. zł na podróże, zaś 152 tys. zł wyniosły wydatki różne. Wobec ogólnej zwyczajki wydatków udało się zaoszczędzić większe sumy jedynie na materiałach biurowych, opłatach pocztowych, telefonicznych i podróżach; taniej kupiono auto i mniej wydano na benzynę⁴⁷⁹.

Na Izbie ciążyło zadłużenie w wysokości blisko 2 mln 231 tys. zł i zaciągnięta pożyczka w BGK w kwocie 90 tys. zł. Izba posiadała także wierzytelności oraz sumy ulokowane w papierach wartościowych (łącznie średnio 309 tys. zł). W bilansach

---

⁴⁷⁶ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462.

⁴⁷⁷ Wpisy kasowe za grudzień 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 47).

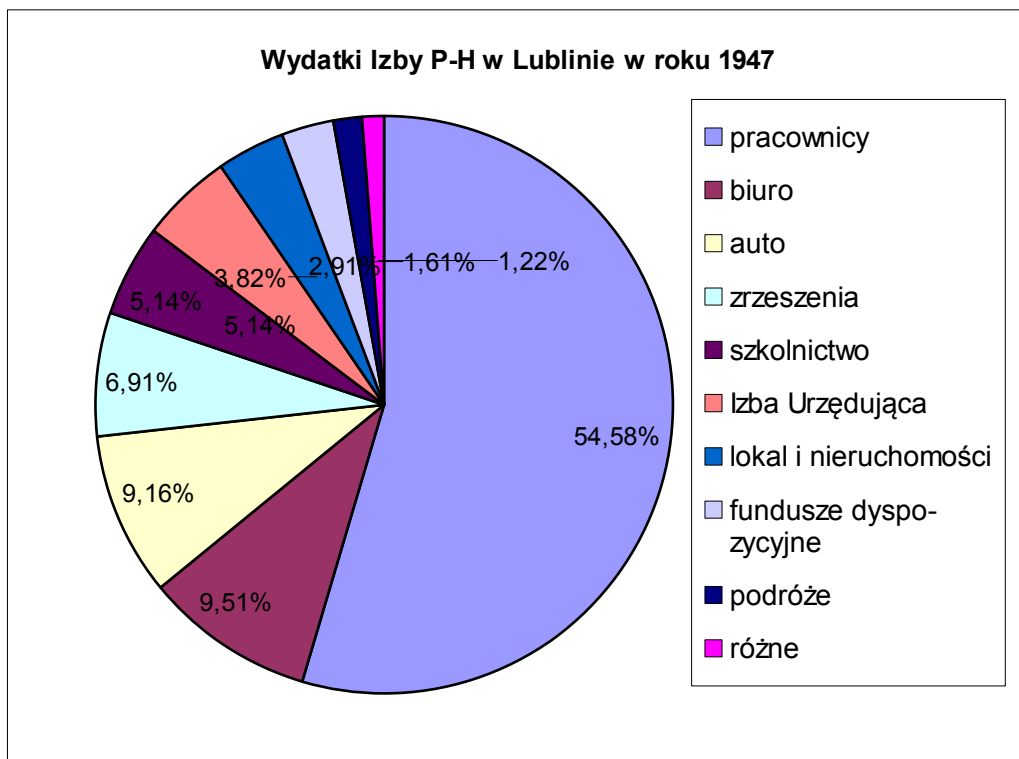
⁴⁷⁸ *Sprawozdanie... Izby za 1947 r.*, s. 83; sprawozdanie Izby za maj 1947 r., s. 11 (APL, IP-H Lublin, sygn. 68); sprawozdanie dyr. T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r., s. 4 (ibidem, sygn. 9).

⁴⁷⁹ *Sprawozdanie... Izby za 1947 r.*, s. 83.

nadal uwidaczniano sumy z tytułu rozliczeń przedwojennych, w tym z Giełdą Zbożowo-Towarową w Równem⁴⁸⁰.

Należy wyjaśnić, jakim sposobem Izba zarobiła na koncesjonowaniu handlu i rejestracji przemysłu. Otóż otrzymywała od urzędów skarbowych 3% kwot wpłaconych w poprzednim miesiącu kalendarzowym z tytułu opłat koncesyjnych i rejestracyjnych na pokrycie kosztów manipulacyjnych. Wpływy z tego tytułu, po odliczeniu faktycznych kosztów, stawały się dochodem Izby⁴⁸¹.

Wykres nr 1:

Trudności finansowe nie ominęły Izby w roku 1948. Posiadała co prawda zapewniony udział w dochodach z podatku obrotowego. Otrzymała również pożyczkę z MPIH. Jednak pod koniec roku NIK nakazała wstrzymać wypłatę dotacji dla izb, ponieważ – nadzorujący izby – Departament Przemysłu Miejsowego MPIH nie nadesłał do Ministerstwa Skarbu sprawozdań i rozliczeń finansowych.

⁴⁸⁰ *Sprawozdanie... Izby za 1947 r.*, s. 86; bilanse z lat 1946–1947 (ibidem, sygn. 45).

⁴⁸¹ § 7 rozporządzenia z dnia 15 listopada 1947 r. w sprawie wysokości opłat związanych z dokonaniem zawiadomienia o prowadzeniu przemysłu i wykonywaniu niektórych zajęć zarobkowych (Dz. U. 1947, Nr 71, poz. 443).

Ponadto na mocy wspomnianych wyżej przepisów o podatku obrotowym z 25 października 1948 roku ograniczono źródła finansowania izb. Dodatkowo w 1948 roku połowę dotacji przeznaczano na pokrycie wydatków administracyjnych, a połowę oddawano do dyspozycji MPIH (oficjalnie na potrzeby państwowego przemysłu artystyczno-ludowego). Działacze Izby warszawskiej obliczyli, że po przydzieleniu jedynie udziału w podatku obrotowym płaconym przez inicjatywę prywatną, izby otrzymywałyby mniej niż uprzednio dostawały na pokrycie kosztów administracyjnych, związanych na przykład z wykonywaniem zadań poruczonych⁴⁸².

Po 1948 roku następowała silna centralizacja spraw budżetowych samorządu przemysłowo-handlowego w Wydziale Koordynacji Izb P-H. Planowano również powołanie towarzystwa powierniczo-rewizyjnego dla kontroli finansów izbowych. Podsumowując można stwierdzić, iż spadek wysokości środków finansowych, pozostających do dyspozycji Izby P-H w Lublinie, w przekroju lat 1944–1950 był widoczny⁴⁸³.

3.1.4. Nieruchomości

Izbie nie oddano, należących do niej nieruchomości: gmachu biurowego przy ul. Okopowej 7 oraz kamienicy Funduszu Emerytalnego przy ul. Chopina 17 (Okopowa 18). Budynek przy ul. Okopowej został w lecie 1940 roku zajęty przez Wydział Lasów urzędu gubernatora dystryktu. Biuro Izby musiało się wówczas przenieść do kamienicy przy ul. Chopina 12. Pracownicy Izby, którzy mieszkali przed wojną w kamienicy na rogu ulicy Chopina i Okopowej, zostali wykwaterowani w listopadzie 1939 roku przez funkcjonariuszy SS. Później, podobnie jak w sąsiednich kamienicach, dokwaterowano tam żołnierzy Wehrmachtu. Mieszkało tam także kierownictwo niemieckiej Izby Dystryktowej⁴⁸⁴.

W lipcu 1944 roku gmach Izby przejęło Ministerstwo Aproprowiacji i Handlu (MAiH) oraz Dykcja Lasów Państwowych. Pracownicy Izby, którzy chcieli wrócić do

---

⁴⁸² *Protokół posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie w dniu 15 grudnia 1948 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 55).

⁴⁸³ Zob. *Protokół posiedzenia Dyrektorów Izb P-H w Warszawie dnia 25 listopada 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 143); korespondencja izbowa z 1948 r. (ibidem, sygn. 581, k. 4–11; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 144); *Sprawozdanie z działalności Wydziału Koordynacji Izb P-H w Warszawie za czas od 15 kwietnia do grudnia 1948 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296); notatka na temat towarzystwa powierniczo-rewizyjnego (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 1041).

⁴⁸⁴ Zob. dziennik kasowy z 1940 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 49); korespondencja Izby z października 1948 r. (ibidem, sygn. 15); wykazy nieruchomości zajętych przez wojsko i policję niemiecką (APL, akta m. Lublina 1939–1944, sygn. 388, k. 9); plan Lublina z 1942 (K. Baedeker, *Das Generalgouvernement. Reisehandbuch*, Lipsk 1943, s. 126); „Amtliches Fernsprechbuch für den Distrikt Lublin”, Warszawa 1942, s. 11–21; F. Schöller, M.O. Vandrey, *Führer durch die Stadt Lublin*, Kraków 1942, s. 23.

swoich mieszkań, zostali usunięci tym razem przez funkcjonariuszy PPR, którzy zajęli ten budynek jako „poniemiecki”⁴⁸⁵.

Warto dodać, iż budynek przy ul. Okopowej został wybudowany w latach 1932–1933. Budowę rozpoczęto w sierpniu 1932 roku, a ukończono w październiku 1933 roku. Postawiono jednak tylko część prawego skrzydła gmachu, reszta miała być dokończona w latach późniejszych. Jednak z powodu wybuchu wojny prace przerwano⁴⁸⁶.

Nie postawiono więc lewego skrzydła oraz reprezentacyjnego wejścia na rogu ul. Okopowej i Chopina. Plac należący do Izby (przy ul. Chopina 10), na którym miała po wojnie stanąć reszta gmachu, został zabudowany po wojnie osobną kamienicą. Budynek Izby istnieje do dnia dzisiejszego i jest siedzibą lubelskiej delegatury Najwyższej Izby Kontroli. Jako że wbrew pierwotnym planom nie kontynuowano po wojnie jego rozbudowy, do lubelskiej delegatury NIK wchodzi się od strony garażu. Sam budynek jest zaś jednym z przykładów architektury modernistycznej w centrum Lublina⁴⁸⁷.

Z okazji poświęcenia gmachu lubelska prasa pisała, iż budynek ten⁴⁸⁸:

„(...) mimo swoich stosunkowo niewielkich wymiarów jest jednym z najładniejszych w Lublinie. Wprawdzie wybudowano tylko jego jedną część (drugi fronton od strony ulicy Szopena wybudowany zostanie w najbliższym czasie), ale i ta stanowi sama w sobie niezmiernie estetyczną całość”.

Zanim przystąpiono do budowy, Izba rozpisała konkurs na projekt gmachu. Wybór najlepszego projektu pozostawiono sądowi konkursowemu, złożonego z radców i kilku architektów. Uznanie członków sądu zdobyły projekty Mariana Lalewicza z Warszawy i Jerzego Siennickiego z Lublina. Ostatecznie budynek zaprojektował (po uwzględnieniu „oszczędnościowych” uwag radców) Jerzy Siennicki. Architekt ten projektował także gmach Poczty Głównej na Krakowskim Przedmieściu w Lublinie (wraz

---

⁴⁸⁵ Zob. protokół nr 101/1 z 8 stycznia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 336; *Materiały do historii samorządu...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71).

⁴⁸⁶ Zob. protokół nr 35/3 z 28 kwietnia 1932 r. i nr 49/7 z 9 listopada 1933 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 104 i 133; *II Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1930*, Lublin 1931, s. 7; *Protokół IV Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie z dnia 7 kwietnia 1930 r.*, [w:] *II Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie...*, s. 35; *III Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1931*, Lublin 1932, s. 37 i 62; *IV Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1932*, Lublin 1933, s. 36; *Protokół XI Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie z dnia 4 sierpnia 1932 r.*, [w:] *IV Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie...*, s. 79; *Protokół XVI Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie z 26 kwietnia 1934 r.*, [w:] *VI Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1934*, Lublin 1935, s. 100; *Protokół IV Plenarnego Zebrania Izby P-H w Lublinie w II kadencji (XXII kolejne Plenarne Zebranie) z dnia 2 kwietnia 1936 r.*, [w:] *VIII Sprawozdanie Izby P-H w Lublinie za r. 1936*, Lublin 1937, s. 161.

⁴⁸⁷ APL, Inspekcja Budowlana, sygn. 3449.

⁴⁸⁸ *Nowa siedziba lubelskiej Izby P-H*, „Express Lubelski i Wołyński”, 26 kwietnia 1934 r., s. 4.

z Bohdanem Kelles-Krauzem) oraz obecny budynek biblioteki KUL na ul. Chopina. Kierował także pracami remontowymi pałacu biskupiego w Lublinie. Marian Lalewicz natomiast zaprojektował gmachy Państwowego Banku Rolnego w Łucku i w Lublinie przy ul. Chopina. W Lublinie budynek w budynku tym znajduje się siedziba oddziału Narodowego Banku Polskiego⁴⁸⁹.

Kamienica Funduszu Emerytalnego została pomyślana jako dom dla pracowników Izby oraz forma lokaty pieniędzy zgromadzonych na koncie Funduszu. Czynnisk płacony przez lokatorów miał stanowić dochód Funduszu i ułatwić Izbie wypłacanie rent i emerytur. Budowano go w latach 1937–1938. Obecnie znajduje się w rękach wspólnoty mieszkaniowej⁴⁹⁰.

Od 1944 roku biuro Izby mieściło się więc w wynajmowanym mieszkaniu w kamienicy przy ul. Chopina 12 (naprzeciwko dawnego gmachu Izby). Co prawda, od połowy 1945 roku władze zaczęły płacić Izbie czynsz za zajęte budynki. Izba otrzymywała więc więcej pieniędzy z tytułu najmu, niż musiała wydać na wynajęcie biura w nowym miejscu. Jednakże musiała pokrywać koszty dozoru, opłat eksploatacyjnych i utrzymania porządku w kamienicy Funduszu oraz remontu gmachu przy ul. Okopowej. Z tego między innymi powodu zamknęła rok 1946 ze stratą. Stała też monitowała władze centralne i lokalne w sprawie zwrotu budynków. Mimo poparcia ze strony kierownictwa Izby Urzędzącej starania kończyły się fiaskiem⁴⁹¹.

Pismo Izby do właściciela budynku przy ul. Chopina 12 (styczeń 1946 roku)

Nad ubikacją znajdującą się na II piętrze na lewo od schodów z ul. Chopina 12 znajduje się na III piętrze lokal jednopokojowy z ubikacją zajęte przez kpt. Sorokina. Z powyższej ubikacji leje się ciągle woda i uniemożliwia personelowi Izby korzystanie z należącej do Izby ubikacji. Sufit zamókł zupełnie i tynk zaczyna odpadać. Dotychczasowe zwracanie się do dozorczy domu od dwóch tygodni nie daje rezultatu. Izba wzywa Pana jako właściciela domu do niezwłocznego przeprowadzenia odnośnego remontu (...).

Po 1944 roku Izba borykała się z trudnościami lokalowymi. Miała stałe problemy z połączeniami telefonicznymi. Interweniowała w elektrowni miejskiej w sprawie stawek

---

⁴⁸⁹ Państwowy Bank Rolny. Oddział w Łucku, „Ziemia Wołyńska” 1929, nr 24, s. 11; J. Czerwińska, *Architektura lubelskich banków w latach 1901–1939*, mps pracy magisterskiej, Lublin 2010, s. 38; M. Denys, M. Wyszowski, *Lublin i okolice. Przewodnik*, Lublin 2000, s. 87, 106, 137 oraz W. Mędrzecki, *Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym*, Warszawa 2005, s. 184.

⁴⁹⁰ Protokoły nr 60/5 z 24 października 1935 r.; nr 77/10 z 27 listopada 1937 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 164–214; akta likwidacji Izby w 1950 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 609 i 610).

⁴⁹¹ *Zamknięcie Rachunkowe Izby P-H w Lublinie na 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 65); korespondencja z Izbą warszawską z lipca 1949 r. (ibidem, sygn. 15); wpisy kasowe za 1946 r. (ibidem, sygn. 45).

za prąd i domagała się od władz miasta respektowania ustawowego zwolnienia z podatków komunalnych (zwłaszcza od nieruchomości)⁴⁹². W 1947 roku broniła praw do zajmowanego lokalu przy ul. Chopina przed sądem cywilnym. Gdy w 1949 roku miejscowe władze przyznały ten lokal Samopomocy Chłopskiej, Izba przeniosła się do biura przy ul. Krakowskie Przedmieście 36, które musiała wyremontować. Na początku 1950 roku zajmowała też lokal w budynku przy ul. Staszica 2. Można dodać, iż z podobnymi problemami zmagala się Giełda Z-T w Lublinie⁴⁹³.

3.2. Nadzór nad Izłą Przemysłowo-Handlową w Lublinie i jej miejsce w systemie administracji państwowej

Na podstawie źródeł trudno zaobserwować mechanizmy ścisłego nadzoru ze strony PKWN nad Izłą P-H w Lublinie. Oficjalnie podkreślano współpracę lubelskiej Izby z nowymi władzami i koordynację podejmowanych działań. Wydaje się, że o rzeczywistym nadzorze nad sprawami budżetowymi i działalnością poruczoną można mówić dopiero od powstania Rządu Tymczasowego, ustabilizowania się biurokracji państwowej i rozbudowy sieci izb. Z czasem nadzór przekształcił się w ścisłe podporządkowanie izb, najpierw MPIH a potem PKPG. Wówczas samorząd przemysłowo-handlowy zaczął zatracać samorządowy charakter.

W latach 1944–1950 Izba P-H w Lublinie podlegała⁴⁹⁴:

- a) Wydziałowi Izb P-H Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN,
- b) Resortom Przemysłu (w sprawach przemysłu) oraz Apropozycji i Handlu PKWN (w sprawach handlu),
- c) Dep. Przemysłu Miejscowego Ministerstwa Przemysłu,
- d) Dep. Handlu Ministerstwa Apropozycji i Handlu,
- e) Dep. Przemysłu Miejscowemu MPIH,
- f) Dep. Przemysłu Drobneho i Rzemiosła PKPG.

Izby wykonywały zadania na rzecz innych resortów: Ministerstwa Żegluga i Handlu Zagranicznego (później Ministerstwa Żegluga i Ministerstwa Handlu

---

⁴⁹² APL, IP-H Lublin, sygn. 294, k. 4; sygn. 589, k. 8.

⁴⁹³ APL, IP-H, sygn. 14–16 i sygn. 611, k. 5: *Dane historyczne dotyczące Izby P-H w Lublinie*.

⁴⁹⁴ Zob. ustawa z 21 lipca 1944 r. o utworzeniu PKWN (Dz.U. 1944, Nr 1, poz. 1); dekret PKWN z 1 grudnia 1944 r. w przedmiocie podziału resortów (Dz.U. 1944, Nr 14, poz. 73); ustawa z 31 grudnia 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego (Dz.U. 1944, Nr 19, poz. 99); dekret RM z 27 marca 1947 r. o zmianie organizacji i zakresie działania naczelných władz administracyjnych (Dz.U. 1947, Nr 31, poz. 130); ustawa z 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelných władz gospodarki narodowej (Dz.U. 1949, Nr 7, poz. 43); schemat struktury Ministerstwa Przemysłu z 1945 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 380, mfilm 28847, k. 2); dokumenty na temat izb z 1945 r. (ibidem, sygn. 2938); akta lubelskiej Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 143, k. 12; sygn. 148, k. 73; sygn. 547, k. 100).

Zagranicznego), Ministerstwa Apropowizacji, Ministerstwa Handlu Wewnętrznego⁴⁹⁵. W latach 1945–1947 były nadzorowane przez Departament Inspekcji Ministerstwa Przemysłu, Departament Kontroli MAiH, a w okresie od 1947 do 1949 roku przez Departament Kontroli MPiH. Ponadto, z tytułu wykonywania zadań zleconych, mogły być kontrolowane przez Biuro Kontroli przy Prezydium KRN, NIK oraz podlegały kontroli społecznej ze strony rad narodowych.

W czasie, gdy Izba była nadzorowana równocześnie przez resorty przemysłu oraz apropowizacji i handlu, działacze izbowi zwracali uwagę na wadliwość takiego rozwiązania. Podwójny nadzór był zabiegiem przejściowym, do czasu powstania – jak przed wojną – Ministerstwa Przemysłu i Handlu (MPiH). W międzyczasie pojawiły się projekty poddania izb władzy wojewodów, a około 1949 roku nawet pomysły wchłonięcia ich przez rady narodowe⁴⁹⁶.

W literaturze podniesiono, że organizacja administracji przemysłowej była oparta na wzorcach radzieckich, praktyce zdobytej w 1944 roku i doświadczeniach międzywojennych⁴⁹⁷. Organizacja resortu przemysłu PKWN stanowiła wzorzec, który został zastosowany do Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Faktycznie MPiH było przekształconym Ministerstwem Przemysłu, które rozszerzyło swoje kompetencje, wchłaniając część Ministerstwa Apropowizacji i Handlu, stając się MPiH. W dekrete z dnia 27 marca 1947 roku, powołującym MPiH, ustawodawca ludowy stwierdził wyraźnie, że Ministrowi Przemysłu i Handlu powierzono nadzór nad samorządem gospodarczym „przemysłu, handlu i rzemiosła”⁴⁹⁸.

⁴⁹⁵ Dz.U. 1946, Nr 2, poz. 13; 1950, Nr 58, poz. 523; § 2 pkt 6, 7, 9 i 11 rozporządzenie RM z dnia 8 marca 1949 r. w sprawie zakresu działania Ministra Handlu Zagranicznego (Dz.U. 1949, Nr 15, poz. 96); statut Ministerstwa Handlu Zagranicznego (Monitor Polski A 1949, Nr 16, poz. 217), inne akty (Monitor Polski 1950 A, nr 68, poz. 801) oraz A. Kochoński, *Polska 1944–1991...*, s. 189.

⁴⁹⁶ Zob. art. 16 ustawy z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych (Dz.U. 1944, Nr 5, poz. 22); art. 20 małej konstytucji z 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 18, poz. 71); art. 4 ustawy z dnia 9 marca 1949 r. o kontroli państwowej i zalecenie Rady Państwa z dnia 6 maja 1949 r. (Dz.U. 1949, Nr 13, poz. 74; Mon. Pol. 1949 A, Nr 28, poz. 432, Nr 84, poz. 1030); Dz. Urz. Min. Przemysłu 1946, Nr 12, poz. 100, Nr 13, poz. 113; Dz. Urz. MAiH 1946, Nr 3, poz. 15; „Biuletyn MAiH” 1946, Nr 2, s. 24; Dz. Urz. MPiH 1948, Nr 14, poz. 186; APL, IP-H Lublin, sygn. 152, k. 6; opracowanie, *Rady narodowe i ich stosunek do samorządu gospodarczego* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 56; ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 1281); Z. Ehrenberg, *Zadanie Izby Przemysłowo-Handlowych w gospodarce planowej*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1, s. 3; K. Grzybowski, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1951, s. 209; W. Kądziaława, *O kontroli społecznej*, przedm. E. Wichura-Zajdel, Katowice 1948, s. 11; J. Starościak, *Uwagi o przemianach administracji publicznej*, [w:] *Zarys historyczno-polityczny I-go Rządu Demokratycznego w Polsce 1944–1946*, oprac. K. Grzybowski et al., Kraków 1947, s. 158.

⁴⁹⁷ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1984, s. 472.

⁴⁹⁸ Art. 2 pkt 6 dekretu z dnia 27 marca 1947 r. o zmianach organizacji i zakresie działania naczelnych władz administracyjnych (Dz.U. 1947, Nr 31, poz. 130).

W MPIH zorganizowano Dział Handlu Zagranicznego i Dział Handlu Wewnętrznego. Działowi Handlu Zagranicznego podlegała polityka eksportowa i importowa. Natomiast w Dziale Handlu Wewnętrznego, Departamencie Planowania i Polityki Handlowej, działał Wydział Zrzeszeń Gospodarczych. Do jego zadań należało między innymi:

- a) opracowywanie zasad organizacji izb i nadzór nad nimi,
- b) ustalanie zasad działalności izb na polu handlu,
- c) zatwierdzanie statutów izb,
- d) współpraca z izbami w zakresie szkolnictwa zawodowego,
- e) wykonywanie spraw związanych z powoływaniem sędziów handlowych⁴⁹⁹.

Wydział ten wykonywał swoje uprawnienia w porozumieniu z Departamentem Przemysłu Miejscowego. Dyrektor tej komórki skupiał w swoim ręku całość spraw samorządu przemysłowo-handlowego. Zajmował on wyższą pozycję w hierarchii władzy, stojąc bliżej głównych decydentów: Hilarego Minca i jego zastępcy – Eugeniusza Szyra. Znanymi kierownikami Departamentu Przemysłu Miejscowego byli Zbigniew Ehrenberg i Ignacy Osipow. Pierwszy z wymienionych był popularny w środowisku izb dzięki przychylności dla sektora prywatnego. Zaś Ignacy Osipow już około 1947 roku opracował projekt likwidacji izb przemysłowo-handlowych. Prawdopodobnie był także inicjatorem ograniczenia budżetów izb oraz znacznych redukcji personelu⁵⁰⁰.

W ramach Departamentu Przemysłu Miejscowego MPIH powołano:

- a) Wydział Przemysłu Miejscowego,
- b) Wydział Przemysłu Prywatnego,
- c) Wydział Rzemiosła,
- d) Wydział Przemysłu Spółdzielczego i Ludowego⁵⁰¹.

Na szczeblu wojewódzkim uprawnienia Ministra Przemysłu oraz Ministra Apropowizacji i Handlu (MAiH) wykonywali wojewodowie. W strukturze urzędów wojewódzkich funkcjonowały więc wydziały przemysłowe oraz wydziały aprowizacji i handlu (podzielone na oddziały aprowizacji i oddziały handlu). Od 1947 roku wydziały przemysłu łączono z oddziałami handlu wydziałów aprowizacji i handlu, tworząc wydziały przemysłu i handlu. Wynikało to z przekształcenia Ministerstwa Przemysłu

---

⁴⁹⁹ Dz. Urz. MPIH 1947, Nr 4, poz. 80; Nr 5, poz. 97; Nr 10, poz. 164. Zob. też Dz. Urz. MPIH 1948, Nr 7, poz. 100, Nr 9, poz. 136, Nr 20, poz. 283.

⁵⁰⁰ AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2844, k. 299.

⁵⁰¹ Zob. schemat struktury Ministerstwa Przemysłu w 1945 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 380, mfilm 28847, k. 2); inwentarz MPIH opublikowany w bazie SEZAM (www.aan.gov.pl); J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, op. cit., s. 175; id., *Problemy nacjonalizacji przemysłu*, [w:] *Uprzemysłowienie ziem polskich w XIX i XX wieku. Studia i materiały*, red. I. Pietrzak-Pawłowska, Wrocław 1970, s. 520 oraz J. Poznański, *Struktura Ministerstwa Przemysłu i przemysłu podległego*, [w:] *Rocznik Przemysłu Odrodzonej Polski...*, s. 14b.

w MPIH, a MAiH w Ministerstwo Apropowizacji. Podobnie w starostwach funkcjonowały referaty przemysłu, apropowizacji i handlu, a potem przemysłu i handlu. Zaś Ministerstwo Apropowizacji zniesiono z dniem 1 października 1948 roku⁵⁰².

Ignacy Osipow z MPIH na konferencji izb przemysłowo-handlowych w marcu 1948 roku

(...) dyrektorzy zrzeszeń przemysłowych muszą stale pamiętać, że są nominatami Ministra Przemysłu i Handlu i nie jest do pomyślenia odbieganie przez dyrektorów izb i zrzeszeń od linii wytkniętej przez Ministerstwo albo krytyka rozporządzeń Ministra w dwa tygodnie po ich ogłoszeniu.

Zasady organizacji przemysłu ustalono w latach 1944–1945⁵⁰³. Ministerstwo Przemysłu podzielono w roku 1945 na departamenty funkcjonalne, biura i departamenty branżowe, których rolę spełniały centralne zarządy. Centralne zarządy skupiały kluczowe gałęzie przemysłu. Powołano na przykład Centralny Zarząd Przemysłu Węglowego, Hutniczego czy Drzewnego. Z czasem rozbudowywano centralne zarządy, które podlegały Ministrowi Przemysłu i Handlu, później branżowym ministerstwom i PKPG. Należy podkreślić, iż nie zostały powiązane z izbami przemysłowo-handlowymi⁵⁰⁴.

Zakłady przemysłowe zorganizowano w zależności od wielkości przedsiębiorstw i charakteru własności. Zgrupowano je w trzech pionach:

1. Przemysłe kluczowym lub o znaczeniu ogólnopaństwowym: skupiającym zakłady będące własnością państwa lub znajdujące się pod zarządem państwowym. Przedsiębiorstwa te łączono w branżowe lub branżowo-terytorialne ogólnopolskie zjednoczenia przemysłu, podporządkowane centralnym zarządom przemysłu przy

⁵⁰² Dekret RM z dnia 29 września 1948 r. o zniesieniu urzędu Ministra Apropowizacji (Dz.U. 1948, Nr 48, poz. 360); Dz. Urz. MAiH 1945, Nr 4, poz. 17; 1946, Nr 1, poz. 1 i 2, Nr 6, poz. 36; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 4, s. 5; nr 19, s. 14; okólniki w sprawie cen i inne akty (Dz. Urz. MAiH 1945, nr 2, poz. 6, Nr 12, poz. 64; 1946, Nr 15, poz. 105) oraz Cz. Nowiński, *Struktura przemysłu spożywczego*, [w:] *Rocznik Przemysłu Odrodzonej Polski...*, s. 1b.

⁵⁰³ Wydano wówczas „Wytyczne organizacyjne dla przemysłu w Polsce” z 30 września 1944 r. oraz okólniki w sprawie organizacji przemysłu, przeciwdziałania reprivatyzacji, tworzenia przemysłu miejscowego oraz polityki gospodarczej. Zob. Dz. Urz. Min. Przemysłu 1945, Nr 3, poz. 18, Nr 6, poz. 41 i poz. 42; A. Kochański, *Polska 1944–1991...*, s. 36 i 78; Z. Szeloch, *Ewolucja organizacji i zarządzania przemysłem w Polsce (1944–1984)*, „Annales UMCS” sectio H, 1986, vol. 20, s. 269.

⁵⁰⁴ Zob. przepisy dotyczące Centralnego Zarządu Przemysłu Materiałów Budowlanych, Przemysłu Naftowego, Węglowego, Hutniczego, Metalowego, Elektrotechnicznego, Mineralnego, Włókienniczego, Odzieżowego, Chemicznego, Cukrowniczego, Skórzanego, Papierniczego, Drzewnego, Materiałów Budowlanych, Drzewnego, Chemicznego, Skórzanego, Papierniczego, Fermentacyjnego, Spożywczego, Konserwowego, Tłuszczowego (Dz.U. 1947, Nr 49, poz. 256, Nr 54, poz. 292, poz. 295, Nr 61 poz. 349, 350, 351, Nr 72, poz. 454; 1949, Nr 22, poz. 151, Nr 26, poz. 189; Monitor Polski 1951 A, Nr 5, poz. 63).

Ministerstwie Przemysłu. Uczyniono tak z przedsiębiorstwami górnictwami, hutniczymi, naftowymi, cementowniami (np. w Rejowcu Fabrycznym), garbarniami itp.⁵⁰⁵

2. Przemysły miejscowym: który również łączył zakłady należące do państwa lub będące pod jego zarządem. Przedsiębiorstwa podporządkowano zjednoczeniom przemysłu miejscowego, wojewódzkim i powiatowym dyrekcjom przemysłu miejscowego. Wszystkie te jednostki znalazły się pod nadzorem Departamentu Przemysłu Miejscowego Ministerstwa Przemysłu. W odróżnieniu od przemysłu kluczowego w tej grupie znalazły się zakłady mniejsze, poniemieckie, komunalne, działające lokalnie lub sezonowo (np. cegielnie).

3. Przemysły spółdzielczym, prywatnym i rzemieślniczym: skupionym w organizacjach spółdzielczych, izbach przemysłowo-handlowych i izbach rzemieślniczych. Wszystkie te instytucje podlegały Departamentowi Przemysłu Miejscowego Ministerstwa Przemysłu.

Dlatego też w ówczesnym systemie gospodarczym każdy zakład przemysłowy miał mieć swoje miejsce. Jeśli należał do państwa i został zaliczony do tzw. przemysłów kluczowych, to przynależał do określonego zjednoczenia państwowego przemysłu. Natomiast drobne zakłady państwowe, o charakterze lokalnym, przypisane były do dyrekcji przemysłu miejscowego (DPM). Przykładowo lubelska DPM skupiała wyłącznie wytwórnie poniemieckie oraz przeznaczone do nacjonalizacji. Izby przemysłowo-handlowe odpowiadały za sprawy prywatnych przedsiębiorstw przemysłowych, które organizowały w zrzeszenia prywatnego przemysłu. Natomiast izby rzemieślnicze zajmowały się warsztatami rzemieślniczymi i drobnymi zakładami, działającymi w branżach ustawowo zaliczanych do rzemiosła⁵⁰⁶.

W praktyce podział ten rzutował na zaopatrzenie zakładów. W zamierzeniach władz najwięcej przydziałów otrzymywać miały zakłady zgrupowane w państwowych zjednoczeniach, zaś najmniej prywatni właściciele. Władze uważały, iż skoro firmy prywatne sprzedawały towary na wolnym rynku, to mogły zaopatrzyć się we własnym zakresie⁵⁰⁷. Mogło się zdarzyć też tak, że urzędnicy zadłużali powierzone sobie zakłady państwowe, w czasie gdy działacze izb załatwiali przydziały dla wytwórców prywatnych.

---

⁵⁰⁵ L. Zachuta, *Historia Przemysłu Cementowego...*, s. 715.

⁵⁰⁶ Zob. pismo Ministerstwa Przemysłu z 7 września 1945 r. w sprawie przemysłu państwowego (APL, IP-H Lublin, sygn. 1); instrukcja Ministrów Przemysłu oraz Aprowizacji i Handlu z 13 września 1946 r. w sprawie rozgraniczenia kompetencji (ibidem, sygn. 147, k. 103); okólnik Ministra Przemysłu i Ministra Administracji Publicznej w sprawie organizacji przemysłu z 2 czerwca 1945 r.; okólnik nr 142 Ministra Przemysłu w sprawie organizacji przemysłu miejscowego z 16 sierpnia 1945 r. (ibidem, sygn. 147, k. 3); okólnik nr 6 Ministra Przemysłu z 22 lutego 1947 r. w sprawie współpracy przemysłu państwowego z przemysłem prywatnym i spółdzielczym (ibidem, sygn. 148, k. 39).

⁵⁰⁷ Zob. przemówienie dyr. Izby P-H w Lublinie T. Kryńskiego na zebraniu plenarnym 5 września 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 9) oraz „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 21, s. 11.

Przykładowo, Dyрекcję Przemysłu Miejscowego w Lublinie krytykowano za biurokrację, niegospodarność, nadmierne wydatki, wadliwy zarząd i brak opieki nad powierzonymi jej zakładami⁵⁰⁸.

Pokrótkie należy wyjaśnić różnice między centralnymi zarządami przemysłu państwowego a zjednoczeniami przemysłu państwowego. Pierwsze z wymienionych były po prostu urzędami zależnymi od Ministerstwa Przemysłu, które realizowały wytyczne polityki państwa na określonym odcinku przemysłu państwowego. Natomiast zjednoczenia funkcjonowały jako wielkie przedsiębiorstwa, jakby na wzór koncernów, skupiając centrale, lokalne oddziały (np. w miastach wojewódzkich) oraz pojedyncze zakłady przemysłowe rozsiane po całej Polsce. Z zasady każde zjednoczenie podlegało pod właściwy sobie centralny zarząd. Zaś każdy zakład państwowy należał do odpowiedniego zjednoczenia. Centralne zarządy miały także zapewnić obsługę administracyjną zjednoczeń, dbać o zaopatrzenie, nadzorować wykonanie planu oraz – czego nie można ukrywać – lobbowały w sprawie poszczególnych branż przemysłu państwowego. Jednocześnie miały odciążać władze owych koncernów od spraw biurokratycznych, zapewniając zarazem dekoncentrację administracji Ministerstwa Przemysłu⁵⁰⁹.

Po zniesieniu MPiH oraz Centralnego Urzędu Planowania (CUP) powołano PKPG⁵¹⁰. Założono wówczas tzw. ministerstwa branżowe: Górnictwa i Energetyki, Przemysłu Ciężkiego, Przemysłu Lekkiego, Przemysłu Rolnego i Spożywczego, Handlu Wewnętrznego, Handlu Zagranicznego. PKPG stała się organem koordynującym politykę gospodarczą państwa⁵¹¹. Jak wynika z archiwaliów, Ministerstwo Handlu Wewnętrznego

⁵⁰⁸ AAN, PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9, k. 95, sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 130; AAN, KC PZPR, Wydz. Ekon., sygn. 237/XXXI/126, k. 20; APL, DPM Lublin, sygn. 76 i 77.

⁵⁰⁹ *Sytuacja prawno-organizacyjna przemysłu państwowego*, „Rzeczpospolita i Dziennik Gospodarczy” 1947, nr 140, s. 5; A. Czechowicz, *Nowa struktura naszego przemysłu. Państwo jako jej kręgosłup*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 9, s. 286; Cz. Przymusiński, *Zjednoczenia i centralne zarządy*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 3, s. 83; S. Wykrętowicz, *Przemysł cukrowniczy w Polsce Ludowej (1944–1976)*, [w:] *Dzieje cukrownictwa w Polsce*, red. Cz. Łuczak, Poznań 1981, s. 227.

⁵¹⁰ Projekty aktów prawnych dotyczących organizacji PKPG znajdują się w: AAN, MS 1945–1972, sygn. 2978, k. 4; sygn. 2978, zakładki P 005/36 i P 005/37. O kulisach zniesienia CUP: *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 154–194.

⁵¹¹ Zob. ustawa z dnia 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelnych władz gospodarki narodowej (Dz.U. 1949, Nr 7, poz. 43); 1950, nr 44, poz. 400; § 3 pkt 2 lit. f); rozporządzenie RM z dnia 22 kwietnia 1949 r. w sprawie zakresu działania PKPG (Dz.U. 1949, Nr 26, poz. 577); Mon. Pol. 1949 A, Nr 28, poz. 434, Nr 48, poz. 651; 1950 A, Nr 46, poz. 519; 1951 A, Nr 18, poz. 237, Nr 43, poz. 548; Biuletyn PKPG 1950, Nr 1, poz. 8, Nr 14, poz. 172; zarządzenie nr 14 Prezesa RM z dnia 27 lutego 1951 r. (Mon. Pol. 1951 A, Nr 22, poz. 269); AAN, PKPG, sygn. 8072 (wykazy jednostek podległych PKPG); *Organizacja Naczelnych Władz Gospodarki Narodowej*, OTG 1949, nr 1, s. 2; A. Kocharński, *Polska 1944–1991...*, s. 264.

nie ingerowało w sprawy izb przemysłowo-handlowych. Zajmowało się jednak zrzeczeniami prywatnego handlu i usług oraz giełdami zbożowo-towarowymi⁵¹².

Struktura PKPG była nad wyraz skomplikowana, a w samej centrali pracowało ponad tysiąc pięćset osób⁵¹³. Na szczycie tej instytucji działało prezydium z przewodniczącym, a od 1951 roku gabinet przewodniczącego. Niższymi jednostkami były departamenty, zespoły, wydziały i referaty, biura i sekretariaty. Departamenty w zasadzie odpowiadały ministerstwom. Ponadto rozwinięto sieć organów działających przy PKPG: urzędów, instytutów, komitetów, rad, komisarzy czy pełnomocników. W ramach PKPG utworzono odrębne jednostki kontrolne: wydziały kontroli, biura i inspektoraty. Kontroli podlegały między innymi urzędy, instytucje i przedsiębiorstwa nadzorowane przez PKPG, otrzymujące subwencje lub wykonujące zadania zlecone. Kompetencje PKPG wykonywały biura regionalne PKPG, które przejęły czynności regionalnych dyrekcji CUP. W miejsce biur regionalnych PKPG powołano w czerwcu 1950 roku wojewódzkie i powiatowe komisje planowania gospodarczego⁵¹⁴. Andrzej Ajnenkiel nazwał PKPG „superministerstwem”, które sprowadziło ministerstwa branżowe do funkcji „organów manipulacyjnych”⁵¹⁵.

Możliwości nadzorcze PKPG nad samorządem przemysłowo-handlowym analizowano w sprawozdaniu NIK z 15 września 1949 roku. Inspektorzy NIK pisali o chaosie początkowych miesięcy organizacji tego „superministerstwa”, nadmiernej rozbudowie PKPG, która – ich zdaniem – nie była w stanie skutecznie administrować podległymi sobie jednostkami, braku kontroli wewnętrznej, obciążeniu Departamentu Drobного Przemysłu i Rzemiosła, problemach codziennej pracy tak wielkiej instytucji, odpływie personelu i możliwym paraliżu tego biurokratycznego molocha. Łącznie – wedle NIK – groziło to nienależytym kontrolowaniem sektora prywatnego przez scentralizowany aparat PKPG⁵¹⁶.

---

⁵¹² AAN, MHW, sygn. 20/126: *Protokoły posiedzeń Kolegium Ministerstwa Handlu Wewnętrznego z 1950 r.*

⁵¹³ Zob. A. Czubiński, *Stronnictwo Demokratyczne...*, s. 200; A. Jeziński, C. Leszczyńska, *Dzieje gospodarcze Polski w zarysie do 1989 roku*, Warszawa 1995, s. 212 oraz J. Kaliński, *System decyzyjny w sferze gospodarczej*, [w:] *Centrum władzy...*, s. 81.

⁵¹⁴ Monitor Polski 1949 A, Nr 51, poz. 713; 1950 A, Nr 57, poz. 658, Nr 68, poz. 804 oraz A. Kochański, *Polska 1944–1991...*, s. 275, 324 i 334.

⁵¹⁵ A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977, s. 155; id., *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Warszawa 2001, s. 286.

⁵¹⁶ AAN, NIK 1949–1952, sygn. 94. Teczki AAN, PKPG, sygn. 72, 536, 8072 i 8075 nie zawierają akt odnoszących się do izb mimo zgromadzonych tam protokołów, dokumentów pokontrolnych, wykazów jednostek podległych.

Fragment postulatów inicjatywy prywatnej przedłożonych przez izby przemysłowo-handlowe Hilaremu Mincowi w 1947 roku

Jeżeli przemysłowcowi nie pozostawi się żadnej swobody co do rodzaju i zakresu jego produkcji, jak również co do zbytu i cen, może zaistnieć taki stan rzeczy, że będą przedsiębiorstwa prywatne, lecz pozbawione prywatnej inicjatywy.

W latach 1944–1951 naczelnymi organami administracji gospodarczej kierował Hilary Minc. Zajmował się sprawami gospodarczymi w Związku Patriotów Polskich, stał na czele resortu Przemysłu PKWN, kierował Biurem Ekonomicznym PKWN, Ministerstwem Przemysłu, MPIH, następnie PKPG, pełniąc także funkcję przewodniczącego Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (KERM) i wiceprezesa Rady Ministrów. Andrzej Ajnenkiel i Wojciech Roszkowski nazwali Minca „gospodarczym dyktatorem”, zaś Andrzej Paczkowski „dyrygentem całej polityki gospodarczej”⁵¹⁷.

W przeciwieństwie do Ministerstwa Przemysłu, będącego domeną PPR, MAiH prezentowało bardziej liberalne nastawienie do sektora prywatnego. Dlatego też akta lubelskiej Izby pozwalają zauważyć nie tyle ścisły nadzór MAiH i władz wojewódzkich nad zrzeczeniami kupieckimi, lecz współpracę Izby i Stowarzyszenia Kupców Polskich z Wydziałem Apropowizacji i Handlu Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie.

Działacze Izby i lubelscy kupcy kontaktowali się z urzędnikami Wydziału Apropowizacji i Handlu między innymi w sprawach urządzania wystaw sklepowych i podnoszenia kwalifikacji osób zajmujących się handlem⁵¹⁸. Urzędnicy Wydziału w pierwszych latach po wojnie opowiadali się za obroną osiadłych kupców przeciwko nielegalnym handlarzom. Poza tym badali sytuację na rynku, prowadzili rejestr przedsiębiorstw handlowych, zbierali dane statystyczne, załatwiali sprawy zakładów gastronomicznych (w tym koncesje), drogerii, eksportu jajczarskiego, kontrolowali

⁵¹⁷ A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski...*, s. 286; Cz. Bobrowski, *Wspomnienia...*, s. 171; A. Jezierski, C. Leszczyńska, op. cit., s. 194 i 196; H. Jędruszczak, *Odbudowa potencjału przemysłowego w latach 1945–1949*, [w:] *Uprzemysłowienie ziem polskich...*, s. 538; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy...*, s. 321; A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996, s. 245; W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003, s. 85; M. Sobczak, *Kształtowanie się i cechy modelu gospodarczego Polski w latach 1944–1989*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Finansów we Wrocławiu” 2008, zesz. 25, s. 7; id., *Polityczne uwarunkowania nacjonalizacji przemysłu w Polsce*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986...*, s. 83; T. Torańska, *Oni*, przedruk z 1985 r., passim. Niewiele materiałów znajduje się w spuściźnie H. Minca (AAN, nr zesp. 1423). Uwagę zwraca przemówienie w sprawie skupu zboża z 1950 r. Warto też sięgnąć do protokołów zebrań u H. Minca z 1949 r. (AAN, PKPG, sygn. 5315) oraz protokołów posiedzeń Biura Politycznego KC PPR.

⁵¹⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 100–105; sprawozdania Oddziału Handlu – Wydziału Apropowizacji i Handlu UWL, w tym referatu handlu prywatnego z 1945 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 10).

przestrzeganie godzin handlu i cen, dni bezmięsnych i bezciastkowych, tudzież posiadanie przez kupców kart rejestracyjnych⁵¹⁹.

W tym miejscu można wspomnieć o interesującym wydarzeniu, które wystąpiło wiosną 1946 roku. Wówczas władze bezpieczeństwa zażądały od Stowarzyszenia Kupców Polskich we Włodawie, wbrew przepisom prawa przemysłowego, zarejestrowania stowarzyszenia pod groźbą jego rozwiązania. W obronie kupców włodawskich wystąpił Związek Stowarzyszeń Kupców Polskich Województwa Lubelskiego, pisząc do UB we Włodawie, iż⁵²⁰:

„(...) polecenia PUBP we Włodawie w powyższej sprawie nie wykonamy, gdyż jest ono pozbawione wszelkich podstaw prawnych”.

Jednocześnie wojewódzkie władze Stowarzyszenia Kupców Polskich (reprezentowane przez radców Izby P-H w Lublinie i późniejszego wiceprezesa Lucjana Kraka) wystarały się o skuteczną pomoc ze strony aparatu MAiH, w tym Wydziału Apropowizacji i Handlu UWL⁵²¹.

Formalnie władze nadzorcze – zgodnie z przedwojennymi przepisami – zatwierdzały projekty budżetów i zamknięcia rachunkowe; rozpatrywały odwołania od kar porządkowych nakładanych przez prezesów izb przemysłowo-handlowych; odbierały sprawozdania; żądały przedkładania danych statystycznych; decydowały o obsadzie stanowisk dyrektorskich; usytuowaniu siedziby danej izby, zmianie granic okręgów izb przemysłowo-handlowych oraz nadzorowały wykonywanie działalności zleconej⁵²².

Instrukcja z dnia 13 lipca 1948 roku dla szefów wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego

Odcinkiem zupełnie przez nas dotąd zaniedbywanym jest tzw. prywatna inicjatywa w mieście, dotyczy to zarówno dziedziny wytwórczości, jak i handlu. W świetle wysuniętych nowych zadań przez plenum odcinek ten sam w sobie stanowi wrogi środowisko. Doświadczenie wskazuje, że gnieździ się tu różny wrogi, przestępczy, antydemokratyczny element. Uprawia się tu powszechnie i co dzień przestępstwa, i nadużycia (spekulacja, przekupstwa i rozkładanie państwowego aparatu gospodarczego, przechwytywanie dochodu narodowego itp.).

---

⁵¹⁹ Sprawozdania Oddziału Handlu Wydziału Handlu UWL z 1946 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 11); sprawozdania na temat sytuacji rynkowej z lat 1949–1950 (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 317).

⁵²⁰ Pismo Związku Stowarzyszenia Kupców Polskich Województwa Lubelskiego do PUBP we Włodawie z 30 marca 1946 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 15, k. 48).

⁵²¹ APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 15, k. 45.

⁵²² Zob. art. 3 ust. 2 rozporządzenia z dnia 15 lipca 1927 r. o izbach p-h; *Rozporządzenie Prez. RP o izbach przemysłowo-handlowych z dnia 15 lipca 1927*, oprac. J. Kozarski, op. cit., s. 51.

Faktycznie zakres czynności nadzorczych był stale rozszerzany. Od 1948 roku władze zaczęły wyraźnie ingerować w sprawy podległości osobowej pracowników izb. Decydowały o przyjęciu danej osoby do pracy, regulowały wynagrodzenia, sprawy urlopowe i emerytalne. Interesowały się przynależnością partyjną pracowników oraz życiorysem kandydatów. Izbom zaczęto narzucać pracowników związanych z PZPR. Był to jeden z elementów postępującego zjawiska stalinizacji samorządu przemysłowo-handlowego. Wydział Koordynacji Izb P-H stale kontaktował się z władzami nadzorczymi w sprawach izbowych. Postępująca centralizacja pozbawiała lokalne izby samodzielności. Na podstawie archiwaliów można wysnuć wniosek, iż zarówno MPiH, jak i PKPG były dobrze zorientowane w bieżących pracach samorządu przemysłowo-handlowego⁵²³.

Posiłkując się metodami wykładni przyjętej w okresie PRL, można twierdzić, iż zachowano „formę” przepisów rozporządzenia o izbach z 1927 roku, zaś zmieniono ich „treść”. Izby działały niezgodnie z przedwojennymi przepisami. Do momentu ich likwidacji nie uregulowano sprawy powoływania grona radców, prezydiów i prezesów. Nie przeprowadzano wyborów, a nowych radców dokooptowywano w dowolnej liczbie spośród działaczy zrzeszeń prywatnego przemysłu lub stowarzyszeń kupieckich. Nie dostosowano formalnie okręgów izb do zmienionych granic Polski. Ograniczono kompetencje izb wyłącznie do sektora prywatnego. Wszystkie sprawy, dotyczące samorządu przemysłowo-handlowego regulowano aktami prawa wewnętrznego. Na bieżąco wzorowano się na ustawodawstwie przedwojennym, posiłkując się ustalonymi w 1944 roku zwyczajami postępowania w danej sytuacji. W Dzienniku Ustaw ani w Monitorze Polskim nie znajdzie się zatem aktów prawnych, odnoszących się do organizacji izb. Samorząd przemysłowo-handlowy stał się więc zależny od woli partii robotniczej.

Reaktywując izby po wojnie, odwoływano się do zwyczaju, zastosowanego po raz pierwszy przez Izbę P-H w Lublinie w 1944 roku. Najpierw zbierali się żyjący przedwojenni działacze oraz miejscowi przedstawiciele przemysłu i handlu, którzy następnie zapraszali nowe osoby. Łącznie tak zebrana grupa przedsiębiorców tworzyła plenarne zgromadzenie nowej izby, wybierała prezydium oraz prezesa. Następnie w toku ubywania radców dokooptowywano kolejnych. Zerwano tym samym z procedurą wyboru czy nominacji radców, jaką przewidywały przepisy przedwojenne⁵²⁴.

---

⁵²³ Protokoły nr 112/1 z 6 marca 1946 r. i 114/2 z 5 lipca 1946 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 370 i 375; APL, IP-H Lublin, sygn. 2; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462.

⁵²⁴ *Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie z 5 września 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8).

Tworzenie nowych izb w Białymstoku, Częstochowie, Rzeszowie czy na Ziemiach Odzyskanych odbywało się samorzutnie, z inicjatywy środowiska przedsiębiorców, na bazie wewnętrznie obowiązujących decyzji władz, często wydawanych po fakcie, by zalegalizować stworzone fakty dokonane.

Przykładem ścisłego trzymania się norm przedwojennych była zasada parytetu radców, reprezentujących przemysł i handel. Chodziło o to, by w izbach w równej liczbie zasiadali radcowie reprezentujący zrzeszenia przemysłowe i kupieckie. Zaś w Izbie lubelskiej utrwalił się obyczaj, iż prezesem zostawał przedstawiciel przemysłu, zaś pierwszym wiceprezesem – reprezentant handlu.

Jedynie pierwszy powojenny prezes Izby P-H w Lublinie Roman Petschl wywodził się z bankowości. Wybrano go, by zachować równowagę między przemysłowcami a kupcami. Później specjalnie dobrano nieparzystą liczbę radców tak, by z przemysłu i handlu wywodziło się po 12 radców, a 25 był właśnie Roman Petschl. Nawiązano tym sposobem do tradycji przedwojennej z czasów prezesury Michała Michniewskiego, który był prezesem lubelskiego oddziału Banku Handlowego w Warszawie.

Charakterystyczne było to, iż władza ludowa w pierwszych latach po wojnie nie ingerowała tak bezpośrednio jak sanacja w obsadę personalną kierownictwa biur izb. Do likwidacji samorządu przemysłowo-handlowego w 1950 roku dyrektorem Izby lubelskiej pozostawał Tadeusz Kryński, poznańskiej – dr Stanisław Waschko, krakowskiej – Henryk Mianowski. Wszyscy byli przedwojennymi działaczami, związanymi politycznie z obozem Piłsudskiego. Zaś w czasie wojny działali w strukturach Delegatury Rządu RP na Kraj.

Warto zauważyć, iż wielu działaczy samorządu przemysłowo-handlowego po likwidacji izb w 1950 roku zajęło się badaniami historycznymi. Dokumentowali działalność izb i zrzeszeń, pracując nad dziejami gospodarki na ziemiach polskich. Brunon Sikorski napisał fundamentalną „Historię handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny”, Roger Battaglia skupił się na historii gospodarczej Galicji, a Bolesław Kłapkowski publikował prace na temat dziewiętnastowiecznych rad handlowych.

Izba lubelska dopiero w 1949 roku zwróciła się w sposób bezpośredni do władz nadzorczych (wówczas PKPG) o wyrażenie zgody na objęcie stanowisk przez nowo wybranych członków prezydium. PKPG zgodziła się na proponowane kandydaty, a Lublinianie obsadzili funkcje reprezentacyjne osobami znanymi w środowisku przedsiębiorców. Nie byli to działacze pierwszoplanowi, ale obdarzani zaufaniem, czego

dowodem byłyby wybór Jana Luboińskiego na prezesa, mimo jego krótkiego okresu działalności w Izbie⁵²⁵.

Lubelska Izba – jak pozostałe izby – była adresatem wielu aktów prawa wewnętrznego (zarządzeń, okólników itp.) władz centralnych i lokalnych, które często przekazywała do przedsiębiorstw celem wykonania. Dla przykładu w 1946 roku instruowano Izbę w sprawach świadczeń kulturalno-oświatowych, przyznawania wyprawek dla dzieci pracowników, godzin nadliczbowych, wymiaru składek ubezpieczeniowych, udzielania zamówień publicznych, sposobu umieszczania pieczęci urzędowych na dokumentach, oszczędzania materiałów biurowych, a nawet zakazu malowania ścian farbą olejną, tapetowania, kładzenia glazury i terakoty ze względów oszczędnościowych⁵²⁶.

Okólnik nr 263 Ministra Przemysłu z 13 czerwca 1946 roku w sprawie uchylenia okólnika nr 259

Wskutek przeoczenia Sekretariatu Departamentu Ogólnego został rozesłany Okólnik nr 259 z dnia 4 czerwca 1946 r. Wobec tego, że sprawy w tym okólniku poruszone, zostały uregulowane okólnikiem nr 258 z dnia 3 czerwca 1946 r., uchylam Okólnik nr 259.

Warto podać kilka przykładów, odnoszących się do spraw pracowniczych. W grudniu 1946 roku Ministerstwo Przemysłu zabroniło udzielania pracownikom pożyczek świątecznych, wypłacania trzynastek, dodatków świątecznych albo zasiłków na okres zimowy. Zaś w zarządzeniu z 3 stycznia 1947 roku zakazano⁵²⁷:

„(...) urządzania wszelkiego rodzaju oficjalnych przyjęć, bankietów, balów, imprez itp. (...) Wydatkowania funduszy państwowych na cele tzw. reprezentacyjne, na różnego rodzaju zaproszenia, życzenia i inne druki grzecznościowe, z okazji uroczystości, świąt, rocznic itp.”

W maju 1948 roku zabroniono wypłacania pracownikom wyprawek niemowlęcych argumentując, iż było to obowiązkiem ubezpieczalni społecznych. Wypłacone kwoty nakazano więc pracownikom oddać⁵²⁸. Okólnikami ograniczono również prawo izb do zlecania prac zewnętrznym konsultantom. Mogło być to uciążliwe dla izb, ale instytucja ekspertów (zwanych z dawna „konsulentami”) służyła czasem

---

⁵²⁵ Pismo Izby lubelskiej do Wydziału Organizacji i Obsad PKPG z 12 listopada 1949 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 5).

⁵²⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 145–150.

⁵²⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 148, k. 78. Zob. też podobny w treści, późniejszy o rok, okólnik nr 11 Prezesa RM w sprawie zbiórek na podarki i przyjęć koleżeńskich w urzędach (ibidem, sygn. 149, k. 18) oraz korespondencja Izby z grudnia 1946 i marca 1947 r. (ibidem, sygn. 148, k. 48; sygn. 180, k. 1).

⁵²⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 149, k. 64.

władzom izb do faktycznego opłacania przedwojennych działaczy gospodarczych, którzy figurowali jako różnego rodzaju doradcy i specjaliści.

Ustalono także urzędowe przebiegi pojazdów w tysiącach kilometrów. Najtrwalsze – wedle biurokratów – były pojazdy ciężarowe angielskiej firmy Leyland oraz osobowe marki Chevrolet⁵²⁹.

Pismo Izby lubelskiej do PKPG z 16 lutego 1950 roku

Otrzymane przez Izbę pismo okólne (...) nr 18 z dnia 8 lutego 1950 r. (...) w sprawie kosztów utrzymania pracownika do prac związku zawodowego zawiera pewne sformułowania, które nie pozwalają na pełne zrozumienie zaleceń okólnika.

Przedstawiciele izb wielokrotnie zwracali uwagę na nadmiernie i niepotrzebnie rozbudowaną sprawozdawczość. Można przypuszczać, iż jeden z okólników Ministra Przemysłu, w którym zarządzono, by „nie żądano bez koniecznej potrzeby sprawozdań, zestawień i wykazów”, został w lubelskiej Izbie przyjęty z zadowoleniem⁵³⁰.

Dzięki aktom prawa wewnętrznego można zetknąć się z zawiłościami biurokracji ówczesnej Polski. Zgodnie z instrukcją Wydziału Nadzoru Finansowego Departamentu Drobego Przemysłu i Rzemiosła PKPG z 11 października 1949 roku gońcom izbowym przysługiwała jedna kurtka przeciwdeszczowa na 48 miesięcy⁵³¹. Zaś najwięcej okólników Izba otrzymała w latach 1948–1950, co wiązało się z rozrostem rządowej biurokracji i tworzeniem PKPG⁵³².

W latach 1944–1950 Izba P-H w Lublinie była kilkakrotnie kontrolowana przez instytucje zewnętrzne, w tym inspektora z MPiH, cztery kontrole skarbowe, lubelską Ubezpieczalnię Społeczną oraz kontrolerów NIK, którzy w październiku 1950 roku sprawdzili postępy likwidacji Izby. W 1949 roku PKPG, po przeprowadzonej inspekcji, nakazało Izbie unormować godziny urzędowania, zaktualizować dziennik podawczy, uporządkować dokumentację, sprawdzić rozmowy telefoniczne, przestrzegać przepisów

---

⁵²⁹ Okólnik w sprawie korzystania z pojazdów służbowych i normach zużycia opon (APL, IP-H Lublin, sygn. 146, k. 50).

⁵³⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 148, k. 35.

⁵³¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 145, k. 19. Zob. też okólnik nr 37 Dep. Drobego Przemysłu i Rzemiosła PKPG z 24 marca 1950 r. w sprawie tymczasowego uregulowania umundurowania dla pracowników fizycznych samorządu gospodarczego (ibidem, sygn. 146, k. 44).

⁵³² Zob. *Protokół z konferencji Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w dniu 21 grudnia 1948 r. w Łodzi* (APL, IP-H Lublin, sygn. 135, k. 2); korespondencja lubelskiej Izby z marca i grudnia 1949 r. (ibidem, sygn. 145, k. 56 i sygn. 150, k. 45); okólniki PKPG z 1949 r. w sprawach budżetowych, premiovych i płacowych, wypłacania wynagrodzeń, wymaganych podpisów na dokumentach finansowych, przekazywania składek do kas zapomogowo-pożyczkowych, premiovania pracownik w dniu „Święta Kobiet”, uzupełnienia listy płac wskutek pominięcia w uprzednim okólniku kasjera i księgowego (ibidem, sygn. 145 i 146).

dotyczących korzystania z pojazdu służbowego i naprawić kasę pancerną. Ubezpieczalnia Społeczna zarzuciła zaś, z czym nie zgadzały się władze Izby, błędne obliczenie składek za lata 1946–1948⁵³³.

Biorąc pod uwagę wyniki kontroli, jaką MPiH przeprowadziło w 1947 roku, należy podkreślić, iż lubelska Izba wypadła dobrze na tle innych izb. Izbie P-H w Olsztynie zarzucono tolerowanie bałaganu w księgowości i nadużywanie pojazdu służbowego. W Izbie gdyńskiej stwierdzono brak kontroli rozmów telefonicznych, zużycia materiałów biurowych, korzystania z samochodów służbowych, których Izba (chyba jako jedyna w Polsce) posiadała aż trzy. Poza tym oskarżano władze i dyrekcję tej Izby o niegospodarność przy budowie gmachu, wypłacanie sobie specjalnych premii, przerosty zatrudnienia i znaczne przekroczenia budżetu⁵³⁴.

Pamiętać należy, iż władza ludowa nie zezwoliła na reaktywację Związku Izb P-H. Uprawnienia Związku przejęła więc Izba P-H w Warszawie. Występując w imieniu samorządu przemysłowo-handlowego używała tytułu „Izby Urzędującej” lub „Izby Koordynującej”. Termin „Izba Urzędująca” ukuto już w grudniu 1944 roku dla określenia Izby lubelskiej. Przeszedł na Izbę P-H w Warszawie i przyjął się w powszechnym użyciu. Na przełomie grudnia i stycznia 1948 roku w biurze stołecznej Izby wydzielono Wydział Koordynacji Izb P-H, który miał być surogatem Związku Izb. Zniesiono go w 1949 roku, gdy władze nakazały izbom zredukować personel i uprościć strukturę biur. Teoretycznie Izba warszawska dzieliła swoje działania na podejmowane w interesie wszystkich izb oraz związane ściśle ze swoim okręgiem terytorialnym: stolicą, województwem warszawskim i białostockim, gdzie istniała ekspozytura. W praktyce władze warszawskiej Izby na bieżących posiedzeniach zajmowały się zarówno sprawami lokalnymi, jak i kwestiami ogólnopolskimi⁵³⁵.

Ignacy Osipow – dyrektor Dep. Przemysłu Miejscowego Ministerstwa Przemysłu i Handlu (ok. 1947 roku)

Nie zachodzi potrzeba reaktywowania Związku Izb, gdyż oznaczałoby to stworzenie sztabu dyspozycyjnego i ośrodka krystalizacji wrogich ideologii gospodarczych i politycznych.

Zasadniczym zadaniem Izby P-H w Warszawie było reprezentowanie samorządu przemysłowo-handlowego wobec władz centralnych, przekazywanie poleceń i zarządzeń

---

⁵³³ APL, IP-H Lublin, sygn. 6, 15, 59, 145, k. 46; sygn. 589, k. 21; sygn. 609, k. 12; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2939, k. 19.

⁵³⁴ Sprawozdania z inspekcji izb w Gdyni i Olsztynie (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2939).

⁵³⁵ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 54; APL, IP-H Lublin, sygn. 15; sygn. 144, k. 57 oraz *Protokół posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie z dnia 23 marca 1949 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 56).

tychże władz oraz koordynowanie posunięć poszczególnych izb. Postawa władz i działania (związanego z PPR i PZPR) dyrektora Izby warszawskiej Mikołaja Szyszkowskiego wpłynęły na uniezależnienie się ośrodka warszawskiego od izb lokalnych. Reprezentanci Izby warszawskiej stali się pośrednikami między Mincem i jego aparatem a instytucjami samorządu przemysłowo-handlowego. Stali więc najbliżej władzy jako „najbardziej wtajemniczony” krąg izbowców. Nastąpiło to, mimo iż prezydium Izby Urzędującej formalnie składało się z prezesów izb w Warszawie, Gdyni, Łodzi i Krakowie. W praktyce zasadniczy głos w sprawach izb posiadał – dzięki swemu autorytetowi – prezes Izby warszawskiej Mieczysław Hartwig. Po jego dymisji na plan pierwszy wybił się dyrektor Szyszkowski, odsuwając na plan dalszy ostatniego prezesa warszawskiej Izby – Kordiana Tarasiewicza. Zaś lokalne izby straciły wpływ na działania Wydziału Koordynacji.

Wydział ten formułował plan prac izb, organizował zjazdy, zwoływał komisje międzyizbowe, wyznaczał kierunki działań, rozdział zadania i kontrolował ich wykonanie. Delegował przedstawicieli do gremiów opiniodawczych szczebla centralnego. Odpowiadał za sprawozdawczość i rozliczenia finansowe. Koncentrował sprawy wydawnicze i prasowe. Zbierał opinie izb odnośnie projektów aktów prawnych i formułował ostateczne stanowisko samorządu. W imieniu izb kontaktował się z Naczelną Radą Zrzeszeń Kupieckich RP celem uzgodnienia wspólnej polityki w sprawach handlu. Nawiązywał także współpracę z uczelniami wyższymi w celu prowadzenia wspólnych badań nad szkolnictwem zawodowym i innymi obszarami życia społecznego. Po 1948 roku Wydział Koordynacji miał utrzymywać „właściwą” linię postępowania, opartą – jak napisano w izbowym opracowaniu z 1951 roku – na świadomym stosowaniu dyrektyw rządu i PZPR⁵³⁶.

Izby lokalne pozbawiano samodzielności. Stawały się zależne personalnie, finansowo i organizacyjnie od władz. Nie mogły występować z memoriałami bezpośrednio do KERM i ministerstw. W przypadku Izby lubelskiej nie było to rzeczą dotkliwą, lecz niewątpliwie obniżyło rangę izb w Krakowie i Poznaniu, które interesowały się wieloma zagadnieniami o ponadregionalnym charakterze. Nie należy jednak zapominać, iż czasem Izba Urzędująca podejmowała działania właśnie na skutek interwencji ze strony izb regionalnych. Często wyraźne stanowisko w spornych kwestiach zajmowały mniejsze izby, na przykład częstochowska czy rzeszowska.

---

⁵³⁶ Zob. *Plan prac samorządu gospodarczego w zakresie handlu na rok 1948* (APL, IP-H Lublin, sygn. 10) oraz *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 4.

Stanowczo protestowały przeciwko posunięciom rządu czy projektom Izby Koordynującej. Z reguły sprzeciw jednej izby pociągał za sobą wystąpienia kolejnych izb⁵³⁷.

Można też twierdzić, iż Izba P-H w Lublinie żyła problemami miejscowymi, z którymi musiała się borykać. W wielu sprawach Izba warszawska nie mogła, nie potrafiła lub nawet nie chciała pomóc Izbie lubelskiej. Ponadto nawet w systemie totalitarnym polityka państwa była modyfikowana przez lokalnych funkcjonariuszy, niewątpliwie także na Lubelszczyźnie⁵³⁸. Izba musiała się dostosować do nowego systemu⁵³⁹.

Czasem dyrekcja Wydziału Koordynacji Izby P-H w Warszawie działała dość osobiście, narażając się na krytykę lokalnych izb i osłabiając autorytet Izby Urzędującej. Przykładowo pismem z 8 listopada 1948 roku wezwano zrzeszenia prywatnego przemysłu do „akcji usuwania przerostów w przemyśle prywatnym”. Wobec sytuacji, jaka panowała w sektorze prywatnym, tego typu działania nie mogły spotkać się z poparciem właścicieli firm. Dawały także powody do oskarżania biurokracji izbowej o oderwanie się od codziennych problemów sektora prywatnego. Nie można jednak pomijać faktu, iż do wysyłania podległym sobie izbom tego typu „zarządzeń” Wydział Koordynacji był obligowany przez władze nadzorcze i nie zależało to od jego dobrej czy złej woli⁵⁴⁰.

Można także zauważyć, iż w sprawach, które dzieliły samorząd przemysłowo-handlowy lubelska Izba zajmowała wyważone stanowisko. Jej działacze opowiadali się za samodzielnością izb lokalnych, podkreślając zarazem konieczność sprawnego zarządzania samorządem przez Izbę warszawską. W przeciwieństwie na przykład do Izby krakowskiej dostrzegali wady nadmiernej decentralizacji, która prowadziła do wysuwania przez poszczególne izby niezgodnionych i sprzecznych ze sobą postulatów czy opinii. Podali przykład sprzed wojny, gdy spory między różnymi ośrodkami prowadziły do paraliżu decyzyjnego Związku Izb P-H względem reformy ubezpieczeń społecznych. Ich zdaniem Izba Urzędująca miała prawo – bazując na informacjach przekazanych przez regionalne izby – wypowiadać się w sprawach ogólnych, jak również samodzielnie załatwiać kwestie niecierpiące zwłoki (zwłaszcza w relacjach

---

⁵³⁷ Zob. L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 115.

⁵³⁸ J.P. Gieorgica, *Polska lokalna we władzy PZPR*, Warszawa 1991 oraz K. Madej, *Administracja terenowa w działaniu (1956–1970)*, [w:] *Socjalizm w życiu powszednim...*, s. 153.

⁵³⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 93; *Protokół z posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie z dnia 12 stycznia 1949 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 56).

⁵⁴⁰ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 261. Podobnie w 1949 r. propagowano „akcję oszczędności” w przemyśle prywatnym: H., *O dyscyplinę społeczną przedsiębiorczości prywatnej*, OTG 1949, nr 7, s. 8; W.K., *Plan oszczędności a przemysł prywatny*, OTG 1949, nr 2, s. 1.

z władzami centralnymi). Natomiast pozostałe izby powinny – w porozumieniu ze stolicą – występować z wnioskami w sprawach regionalnych. Można jednak sądzić, iż działacze lubelscy przyznawali czasem rację krytykom stołecznej Izby, zarzucającym jej nieinformowanie innych izb o podejmowanych inicjatywach i nawiązywanych kontaktach z władzami, nieterminowe odpowiadanie na prośby, biurokrację, a także żądanie przesadnej sprawozdawczości⁵⁴¹.

Poza tym izby zostały silnie zdeterminowane przez warunki lokalne. Dotyczyło to zwłaszcza izb na Ziemiach Odzyskanych: w Olsztynie, Szczecinie i Wrocławiu. Zależało to nie tyle od warunków gospodarczych (jak to działo się przed wojną), ale społeczno-politycznych. W okresie II RP izby były mocno ukierunkowane branżowo, jak chociażby izby bydgoska, gdyńska, katowicka, łódzka czy wileńska. Po 1944 roku wyraźnie widać, iż działalność izb była zdecydowanie bardziej jednorodna. Ponadto wskutek nacjonalizacji powojenne izby posiadały ujednoliconą strukturę wewnętrzną z podziałem na sekcje handlową i przemysłową. Jedynie izby w Gdyni i Szczecinie wyodrębniły sekcje żeglugowo-portowe, a częstochowska – górniczą⁵⁴².

3.3. Relacje z władzami lokalnymi

Na bazie archiwaliów łatwo zauważyć, iż Izba P-H w Lublinie była aktywna wśród lokalnych instytucji publicznych. Szerokie kontakty wyróżniały ją spośród innych instytucji samorządu przemysłowo-handlowego⁵⁴³. Działo się tak, jak powiedział dyrektor Kryński na zebraniu plenarnym 28 lipca 1947 roku: „Izba stara się utrzymać zasadę: nic na terenie nie powinno dziać się bez udziału Izby”⁵⁴⁴.

Izba informowała lokalne władze o utrzymującej się od pierwszych chwil wyzwolenia Lublina nieprzychylniej atmosferze wobec branży handlowej, oskarżanej o spekulację. Dużą rolę w pogorszeniu nastrojów wśród handlujących wywołało – jej zdaniem – faworyzowanie spółdzielni i rozpowszechnianie informacji o realiach handlu

⁵⁴¹ Korespondencja Izby Urzędującej z izbami częstochowską, katowicką, krakowską, lubelską i rzeszowską z przełomu 1945 i 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 144).

⁵⁴² Zob. pismo Izby Urzędującej do MPiH z 14 lipca 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 35, 40 i 152. O działaniach Izby krakowskiej na polu regionalnym zob. L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 124.

⁵⁴³ Zob. opracowanie *Rady narodowe i ich stosunek do samorządu gospodarczego* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 56); M. Hartwig, *Konieczność pozytywnej współpracy Stołecznej Rady Narodowej i Zarządu Miejskiego m. Warszawy z inicjatywą prywatną*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 23, s. 2. Izba rzeszowska – w przeciwieństwie do lubelskiej – prawdopodobnie nie posiadała przedstawiciela w tamtejszej WRN (J. Buczkowski, W. Mróz, *Wojewódzka rada narodowa w Rzeszowie w latach 1944–1945*, „Annales UMCS” sectio G 1978, vol. 25, s. 313).

⁵⁴⁴ Sprawozdanie T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r., s. 12 (APL, IP-H Lublin, sygn. 9).

w ZSRR⁵⁴⁵. Pracownicy Izby zbierali dane od starostów o zatwierdzanych projektach urządzania zakładów przemysłowych⁵⁴⁶. Kontaktowali się z Urzędem Zatrudnienia, Państwowym Urzędem Repatriacyjnym w Lublinie, oddziałem NBP, Dyrekcją Przemysłu Miejscowego, a także Dyrekcją Okręgową Kolei Państwowych (w sprawach załatwiania reklamacji przez kolej)⁵⁴⁷. Wątpliwości Izby budziło otwieranie tzw. zamkniętych sklepów przez związki zawodowe⁵⁴⁸.

Działacze izbowi współpracowali z wojewodą lubelskim i jego podwładnymi (z Wydziału Apropowizacji i Handlu, Wydziału Przemysłu, a od 1947 roku Wydziału Przemysłu i Handlu)⁵⁴⁹. O zadaniach urzędników wojewódzkich na obszarze handlu była już mowa, jeśli zaś chodzi o przemysł, to UWL lustrował zakłady przemysłowe, zajmował się reprivatyzacją, nacjonalizacją, młynarstwem, tartakami, przedsiębiorstwami budowlanymi, zakładaniem zakładów przemysłowych i ich zamykaniem, planowaniem, przydziałami (szczególnie węgla), zbiórką złomu i sprawozdawczością, jak również rozdziałem przemysłu od rzemiosła⁵⁵⁰.

Nie odniosły jednak rezultatu interwencje Izby u wojewody w sprawie obniżki czynszów za lokale użytkowe w budynkach publicznych. W 1945 roku władze wojewódzkie podniosły je znacząco, w odpowiedzi na inflację i wymianę waluty⁵⁵¹.

Fiaszem (mimo początkowego zainteresowania ze strony wojewody) zakończyła się inicjatywa Izby powołania Lubelskiej Gospodarczej Komisji Porozumiewawczej. Komisja, wedle koncepcji władz Izby, skupiać miała przedstawicieli

⁵⁴⁵ *Liczbowe sprawozdanie z działalności Wydziału Handlowego Izby P-H z 18 grudnia 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 254); dane na temat przemysłu (ibidem, sygn. 203).

⁵⁴⁶ APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 26, k. 124; APL, Starostwo Powiatowe, sygn. 477. Z akt wynika, iż Referat Przemysłu i Handlu starostwa lubelskiego zajmował się rzemieślnikami (w tym kominiarzami), drobnymi usługodawcami, a także mniejszymi młynami, kaszarniami i olejarniami. Do czasu koncesjonowania handlu i akcji hamowania likwidacji przedsiębiorstw nie obsługiwał kupców ani przemysłowców; zob. ibidem, sygn. 463 (zgłoszenia prowadzonej działalności przemysłowej), 476 (koncesje), 486 (sprawy karno-administracyjne), 487 (zrzeczenie się uprawnień przemysłowych) i 499 (współpraca z organizacjami).

⁵⁴⁷ Zob. *Wydział Przemysłowy – grudzień 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 173, k. 35); akta na temat pośrednictwa pracy (ibidem, sygn. 547, k. 100–105); interwencje Izby (ibidem, sygn. 152, k. 25–31).

⁵⁴⁸ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1472; APL, IP-H Lublin, sygn. 255, k. 32.

⁵⁴⁹ UWL rozpoczął działalność 21 sierpnia 1944 roku (T. Chabros, *Kronika wydarzeń w Lublinie...*, s. 43 i 74; G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944–2000*, op. cit., s. 325 i 327).

⁵⁵⁰ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 161, k. 9; sygn. 180, k. 21; sygn. 209, k. 46); sprawozdania z lustracji zakładów przemysłowych w 1944 r.; Wydziału Przemysłu UWL i Dyrekcji Przemysłu Miejscowego z 1947 r.; Wydziału Przemysłu i Handlu UWL z 1948 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 271 i 303; APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 9). Interesująco opisano w nich np. fatalne warunki higieniczne panujące w młynach i piekarniach, w tym LSS „Społem” w Lublinie.

⁵⁵¹ Protokół nr 104/4 z 19 kwietnia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 348; sprawozdania Izby za III kwartał 1945 r., październik 1945 r., IV kwartał 1945 r. z przeglądem sytuacji gospodarczej za cały 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); korespondencja Izby (ibidem, sygn. 153, k. 2; sygn. 295, k. 2).

lubelskiej WRN, Urzędu Wojewódzkiego, Zarządu Miasta Lublina, Izby Skarbowej, DOKP, Izby P-H, Izby Rolniczej, Izby Rzemieślniczej, Społem, Samopomocy Chłopskiej, związków zawodowych, a nawet Tymczasowego Zarządu Nieruchomości oraz Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego. Z punktu widzenia obywateli taka instytucja była wówczas potrzebna. Zapewniałaby bowiem koordynację działań zarówno administracji rządowej (w tym specjalnej), samorządu terytorialnego, gospodarczego, środowiska robotniczego i spółdzielczości przy odbudowie gospodarczej Lubelszczyzny. Komisje takowe funkcjonowały na Ziemiach Odzyskanych. Podobną stworzono w 1945 roku w Warszawie⁵⁵².

W latach 1947–1948 przedstawiciele Izby stawiali się na periodycznych spotkaniach naczelników władz i urzędów niezespólnych⁵⁵³. Brali udział w konferencjach u wojewody i starostów powiatowych w sprawie koncesjonowania handlu mięsem. Opiniowali dla Wydziału Przemysłu i Handlu UWL godziny otwarcia sklepów w sezonie zimowym i letnim. Po konferencji w sierpniu 1948 roku w sprawach planowania Izba postulowała rozbudowę zakładów pomocniczych dla budowy dróg, uruchomienie cegielni, inwestowanie w przetwórstwo owocowo-warzywne, wspieranie warsztatów wikliniarskich, zabawkarskich, osób specjalizujących się w artystycznych wyrobach z drewna oraz wspomaganie plantatorów chmielu. Mimo różnych problemów wiceprezes Izby Lucjan Krak podkreślał pozytywne aspekty osobistych kontaktów reprezentantów Izby z funkcjonariuszami nowej władzy⁵⁵⁴.

Warto przyjrzeć się relacjom Izby z władzami skarbowymi. W pierwszych latach po wojnie Izba podkreślała „rzeczowe i pełne zrozumienia” stanowisko naczelnika lubelskiej Izby Skarbowej wobec sytuacji przedsiębiorców. Miał on – zdaniem autorów izbowych sprawozdań – starać się, aby przedsiębiorcy prowadzący księgi handlowe nie byli nadmiernie opodatkowywani. Istotne było, iż Izba stała na takim samym stanowisku jak władze skarbowe, jeśli chodziło o zwalczanie nielegalnych handlarzy uchylających się od opłacania podatków i kart rejestracyjnych, uporządkowanie handlu ulicznego i targowego, ograniczenie handlu domokrażnego, a także – co było ważne dla

---

⁵⁵² Zob. protokoły nr 107/7 z 18 lipca i 109/9 z 1 października 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 356 i 363; sprawozdanie Izby za listopad 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); korespondencja w sprawie Komisji Porozumiewawczej z listopada i grudnia 1945 r. (ibidem, sygn. 10); AAN, IP-H Warszawa, sygn. 138; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2858, k. 236; „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2, s. 9; 1946, nr 3, s. 10; nr 15, s. 11; *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 35.

⁵⁵³ APL, IP-H Lublin, sygn. 60, sygn. 365, k. 2; sygn. 590 oraz AAN, MS 1945–1972, sygn. 2946, k. 105; APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 7, k. 101, 109, 203, 216 i 250.

⁵⁵⁴ Zob. korespondencja Izby z 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 15 i sygn. 368, k. 7); odezwy Izby z lipca i grudnia 1948 r. (ibidem, sygn. 158, k. 181 i 306); godziny otwarcia sklepów (ibidem, sygn. 293, k. 1).

osiadłych kupców – upowszechnienie ksiąg handlowych⁵⁵⁵. W czerwcu 1946 roku Izba nie poparła skargi grupy kupców na – ich zdaniem – zawyżony wymiar podatków, polecając legalne prowadzenie ksiąg handlowych. Kontaktowano się także z miejscowym Inspektorem Ochrony Skarbowej⁵⁵⁶.

Znaczne pogorszenie nastawienia władz skarbowych można zaobserwować od 1947 roku. W maju dyrektor Izby Skarbowej na zorganizowanej konferencji atakował inicjatywę prywatną za fałszowanie ksiąg podatkowych, wykazywanie fikcyjnych obrotów, zapowiadając surowe kary i przekazywanie spraw do delegatury Komisji Specjalnej⁵⁵⁷. Izba wówczas występowała do władz skarbowych w sprawach „domiarów”, zaliczania kwot na Społeczny Fundusz Oszczędzania, odpisywania od podatku sum wpłaconych na akcję Pomocy Zimowej i prowadzenia rozliczeń bezgotówkowych⁵⁵⁸.

Natomiast w lutym 1949 roku Izba podkreśliła, że dyrektor lubelskiej Izby Skarbowej w Lublinie zwolnił wszystkich tych podatników, którzy złożyli podania, od obowiązku stosowania się do wszystkich znowelizowanych przepisów księgowości handlowej. Dzięki temu lubelscy przedsiębiorcy mieli więcej czasu na dostosowanie się do nowych zasad niż kupcy z innych województw⁵⁵⁹.

Stale kontaktowano się z lubelską Wojewódzką Radą Narodową, której członkiem był dyrektor Kryński. Współpracowano w sprawach odbudowy Lublina i zaopatrzenia miasta w węgiel. Opiniowano wnioski o przydział lokali użytkowych oraz interweniowano, gdy nakładano na handlujących kary administracyjne⁵⁶⁰.

Toczono natomiast wiele sporów z Miejską Radą Narodową w Lublinie. Dlatego też relacje Izby z tą radą narodową nazwać można ambiwalentnymi. Izba broniła restauratorów, którym urzędnicy MRN zamierzali odebrać lokale (w tym wieloletniemu radcy Izby Walentemu Józefowi Radzywińskiemu). Interweniowała w sprawach wydawania kart rejestracyjnych. Torpedowała uchwały podatkowe, niekorzystne dla przedsiębiorców⁵⁶¹. Sprzeciwiała się zmuszaniu kupców do dokonywaniu „dobrowolnych”

⁵⁵⁵ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej w mies. listopadzie 1945 r.*, s. 1 (APL, IP-H Lublin, sygn. 63).

⁵⁵⁶ APL, Ochrona Skarbowa, sygn. 29.

⁵⁵⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 544, k. 93.

⁵⁵⁸ Zob. protokoły nr 129/1–136/8 z 23 stycznia – 29 listopada 1948 r. [w:] *Księga protokółów...*, s. 401; sprawozdania Izby za luty, czerwiec i lipiec 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 73–75); interwencje Izby (ibidem, sygn. 152, k. 25–31). Zob. też inne źródła dotyczące akcji pomocy zimowej (ibidem, sygn. 203, k. 32; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 3, s. 9 oraz *Protokół nr 32 posiedzenia Biura Politycznego z dnia 20 grudnia 1947 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 152) oraz opłat na fundusz oszczędzania (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 86, k. 76).

⁵⁵⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 358, k. 3.

⁵⁶⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 166, k. 23.

⁵⁶¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 544, k. 1, 63–67, 71, 75, 91, 106–146; sygn. 561, k. 68; sygn. 563, k. 56–63, 81–109; sygn. 567, k. 43; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; „Kupiec Lubelski” 1946, nr 1, s. 4.

wpłać na rzecz MO przy zakupie kart rejestracyjnych⁵⁶². Krytykowała przypadki wysiedleń i wywłaszczeń osób zajmujących się handlem. Protestowała przeciwko wzywaniu handlowców do wykonywania robót publicznych. Narzekała, iż władze nie biorą pod uwagę ofiarności środowiska kupieckiego na cele społeczne. Naraziła się tym samym na krytykę, szczególnie ze strony prezydenta miasta Stanisława Krzykały⁵⁶³.

Izba wskazywała, iż funkcjonariusze władzy ludowej jako podstawę swoich działań podawali ustawy sanacyjne z lat 1937–1938, dotyczące stanu wyjątkowego czy rzeczowych świadczeń wojennych. Działania takie zaprzeczały rozpowszechnionej tezie o odrzuceniu przez nowe władze „faszystowskiego” prawa sanacyjnego, opartego na Konstytucji z 1935 roku⁵⁶⁴.

Izba występowała jednocześnie w roli pośrednika między władzami miasta a zakładami prywatnymi. Często opiniowała cenniki urzędowe. Uzyskała również mandat członka MRN dla swojego delegata⁵⁶⁵. W marcu 1946 roku z uwagi na częste włamania nocne do lubelskich sklepów prosiła władze miasta o powołanie umundurowanej i uzbrojonej straży nocnej, która pomagałaby MO w ściganiu sprawców przestępstw⁵⁶⁶.

Przesyłała przedsiębiorstwom zarządzenia magistratu, dotyczące nie tylko spraw gospodarczych, ale i zwykłych problemów, dotyczących mieszkańców Lublina. Izba powiadamiała przedsiębiorców na przykład o przepisach sanitarnych, godzinach

---

⁵⁶² APL, IP-H Lublin, sygn. 567, k. 18; APZ, SKP, sygn. 23, k. 61; „Kupiec Lubelski” 1946, nr 1, s. 15; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 1, s. 12; nr 2, s. 8; nr 3, s. 9.

⁵⁶³ A. Iskrzycki, S. Krzykała, *Miejska Rada Narodowa w Lublinie – organ władzy ludu pracującego (1944–1959)*, „Rocznik Lubelski” 1959, nr 2, s. 176; G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944–2000*, op. cit., s. 331; *Wstęp*, [w:] *Lublin w dokumencie 1317–1967*, oprac. F. Cieślak, H. Gawarecki, M. Stankowa, Lublin 1975, s. 30.

⁵⁶⁴ Urzędnicy stosowali sanacyjną ustawę z dnia 30 marca 1939 r. o powszechnym obowiązku świadczeń rzeczowych (Dz.U. RP 1939, Nr 30, poz. 200) oraz rozporządzenie wykonawcze z dnia 26 sierpnia 1939 r. (Dz. U. RP 1939, Nr 61, poz. 529), w powiązaniu z rozporządzeniem Ministra AiH z dnia 20 września 1945 r. o obowiązku dostaw zwierząt rzeźnych (Dziennik Świadczeń Rzeczowych 1945, Nr 21, poz. 60). Zob. APL, IP-H Lublin, sygn. 154. W 1946 r. wydano osoby przyjeżdżające na Ziemię Odzyskane, powołując się na postanowienia rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach państwa w brzmieniu z 1937 r. (Dz.U. RP 1937, Nr 11, poz. 83). Zob. też AAN, PKWN, sygn. II/4, mfilm 24153.

⁵⁶⁵ Zob. protokoły nr 100/7, nr 109/9 z 21 grudnia 1944 r. – 1 października 1945 r. [w:] *Księga protokółów...*, s. 332–363; *Protokół zebrania Radców Izby P-H w Lublinie 19 grudnia 1945 r.*, s. 3; *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej w m. październiku 1945 r.*, s. 2 (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); materiały odnośnie lubelskiej MRN (ibidem, sygn. 591); korespondencja w sprawach radnych MRN (ibidem, sygn. 7; APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 82); korespondencja Stowarzyszenia Kupców Polskich z Zarządem m. Lublina w 1948 r. (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 108).

⁵⁶⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 591, k. 1. O wzroście napadów na przedsiębiorstwa prywatne mówiono na odprawie szefów wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa w listopadzie 1946 r. (*Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 1: *Lata 1945–1947*, „Dokumenty do dziejów PRL” zesz. 5, Warszawa 1994, s. 70).

otwarcia sklepów, zakazach sprzedaży alkoholu, ulgach podatkowych, rejestracji rowerów, dorożek, furmanek i platform konnych, ale i o dokonywanych pomiarach granic działek i placów, meldunkach, szczepieniach przeciwko ospie, wykrywaniu pokątnych noclegów na terenie miasta, usuwaniu śniegu z chodników czy zwalczaniu wścieklizny⁵⁶⁷. Mimo różnych komplikacji w lutym 1946 roku konstатовano, iż kontakty urzędowe i prywatne między Izba a władzami m. Lublina cechowała „zupełna harmonia”⁵⁶⁸.

Z innymi radami narodowymi Izba kontaktowała się sporadycznie, gdy zachodziła potrzeba interwencji w obronie interesów inicjatywy prywatnej. W lipcu 1945 roku w imieniu zamojskich kupców i rzemieślników wystąpiła do MRN w Zamościu o wzmożenie walki z nielegalnym handlem rzeczami, pochodzącymi z „szabru”⁵⁶⁹. Rok później interweniowała u władz Łukowa w sprawie podatku od szyldów⁵⁷⁰.

Za pośrednictwem Stefana Bogusławskiego Izba wzmogła kontakty z Komitetem Ekonomicznym lubelskiej PZPR. Nowy wicedyrektor na bieżąco informował PZPR, Okręgową Radę Związków Zawodowych, a także lubelską delegaturę Komisji Specjalnej o działaniach Izby. W prasie zaczęto publikować odezwy do kupców o dekorowanie wystaw sklepowych w trakcie świąt państwowych, w tym 22 lipca oraz uroczystości z okazji powstania PZPR⁵⁷¹.

Mimo współdziałania, które – jak się wydaje – przechodziło w zależność od Wojewódzkiego Komitetu PZPR, w sprawozdaniach przesyłanych Komitetowi Ekonomicznemu władze Izby starały się wskazywać na bolączki sektora prywatnego, nadmierne obciążenia fiskalne i pozafiskalne (np. młynarstwa), jak również problemy z państwowymi centralami handlowymi. Przedstawiano w korzystnym świetle działalność zrzeseń prywatnego przemysłu czy pracę firm branży budowlanej. Podkreślano między innymi niezbędną dalszego istnienia prywatnych zakładów przemysłu chemicznego, przyczyniających się – jak usiłowano dowodzić – do podniesienia poziomu higieny i zdrowotności ludności Lubelszczyzny. Informowano o postępach likwidacji firm, jednak tego typu wiadomościom starano się nadawać

---

⁵⁶⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 154.

⁵⁶⁸ Pismo Izby do Prezydenta m. Lublina z 13 lutego 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 59).

⁵⁶⁹ Zob. petycja Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu i Związku Samoistnych Rzemieślników do Izby z 15 lipca 1945 r. i pismo Izby lubelskiej do zamojskiej MRN z 20 lipca 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 334, k. 16 i 19).

⁵⁷⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 544, k. 112.

⁵⁷¹ Zob. *Sprawozdanie dla Wydziału Ekonomicznego KW PZPR z 15 stycznia 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 174, k. 50); notatka z 24 lutego 1949 r. dla Wydz. Ekonomicznego KW PZPR w sprawie likwidacji przedsiębiorstw (ibidem, k. 36); pismo Izby z 29 marca 1949 r. (ibidem, k. 26); odezwa izb w sprawie stabilizacji cen (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 198; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 5, s. 1).

wyważony ton, podkreślając również przyczyny obiektywne i przewinienia przedsiębiorców. O ile PPR, a potem PZPR interesowały się działalnością Izby, o tyle brak jest w aktach i literaturze danych, świadczących o kontaktach Izby z lubelskim KW PPS⁵⁷².

W listopadzie 1948 roku prezes Laśkiewicz i wiceprezes Krak interweniowali u przewodniczącego lubelskiej delegatury Komisji Specjalnej oraz naczelnika Wydziału Przemysłu i Handlu UWL w sprawie przesiedlania kupców i przemysłowców. Jak podano w jednym ze sprawozdań, wystąpienie Izby zakończyło się sukcesem, gdyż akcję przekwaterowywania przynajmniej na jakiś czas zatrzymano⁵⁷³.

Z referatu Izby olsztyńskiej o odbieraniu kupcom lokali użytkowych i mieszkań (sierpień 1946 roku)

(...) każdy człowiek tak jak ma prawo oddychać, jeść i spać, tak ma i prawo do dachu nad głową.

Na przełomie 1948 i 1949 roku wciągnięto Izbę do rządowej akcji hamowania likwidacji przedsiębiorstw. Przedsiębiorca, aby zamknąć zakład, musiał uzyskać – za pośrednictwem właściwego urzędu miasta lub starostwa – zgodę Wydziału Przemysłu i Handlu UWL, przedkładając jednocześnie opinię Izby P-H w Lublinie. Likwidacja placówki bez wymaganej decyzji administracyjnej była traktowana jako sabotaż i szkodnictwo gospodarcze. Przedsiębiorcy podlegali karze na podstawie dekretu z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa (czyli tzw. małego kodeksu karnego)⁵⁷⁴.

Z tego też powodu 17 grudnia 1948 roku w lubelskiej Izbie zwołano konferencję w sprawie likwidacji przedsiębiorstw. Udział w niej wzięli przedstawiciele UWL, magistratu, delegatury Komisji Specjalnej, Izby Skarbowej, PZPR, SD, Izby Rzemieśniczej w Lublinie oraz Stowarzyszenia Kupców Polskich. Celem spotkania była wymiana poglądów między reprezentantami władz a samorządem gospodarczym oraz uspokojenie nastrojów rzemieślników i przedsiębiorców. Jan Sampolski z lubelskiej Izby

---

⁵⁷² E. Bednarczyk, *Organizacja Wojewódzkiego Komitetu Polskiej Partii Socjalistycznej w Lublinie w latach 1944–1948*, „Studia Archiwalne” 2004, t. 1, s. 79.

⁵⁷³ Wysiedlanie przedsiębiorców było typowym zjawiskiem na Ziemiach Odzyskanych. Na Lubelszczyźnie nie występowało w takiej skali (AAN, KC PZPR, Wydz. Ekon., sygn. 237/XXXI/195, k. 3; *Protokół nr 4 posiedzenia Sekretariatu KC PPR z dnia 17 listopada 1948 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 325).

⁵⁷⁴ Dz.U. 1946, Nr 30, poz. 192 oraz P. Kładocny, *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956). Prawna analiza kategorii przestępstw przeciwko państwu*, Warszawa 2004, s. 271.

w swoim referacie omawiał różne przyczyny załamania sektora prywatnego. Stwierdził między innymi⁵⁷⁵:

„(...) niepodobna prowadzić jakiegokolwiek kalkulacji, jeżeli po zakończeniu okresu operacyjnego przychodzi nieprzewidziane, dodatkowe świadczenie w postaci domiaru za okres wsteczny (...). Podatek nie powinien być ubocznym narzędziem likwidacji przedsiębiorczości prywatnej”.

Wiceprezes Krak mówił o „domiarach”, drenowaniu inicjatywy prywatnej za pomocą podatków, wysiedlaniu z mieszkań, braku dostępu do towarów i negatywnej atmosferze, jaka otaczała kupców, porównywanych do spekulantów. Przedstawiciel władz Lublina stwierdził, iż nie były likwidowane większe zakłady, lecz „partackie warsztaty” i to głównie na peryferiach miasta. Ponadto – jego zdaniem – w miejsce likwidowanych zaraz powstawały następne. Klimek z PZPR dodał, że przedsiębiorcy zawyżali ceny, mieli złą opinię wśród robotników, kupiectwo uprawiało szeptaną propagandę, a rzemieślnicy ukrywali dochody. Dyskusję podsumował naczelnik Wydziału Przemysłu i Handlu UWL, który był zdania, iż wrogie elementy podziemia zbrojnego zaczęły przechodzić do podziemia gospodarczego, by kontynuować walkę przeciwko nowemu ustrojowi. Co do podatków to zauważył:

„Jeśli chodzi o domiar, to musi być klasowy wymiar podatku, należy tak podejść do zagadnienia, by drenowanie dotknęło tego, kogo można drenować. Drenowanie musi mieć miejsce, ażeby rozdział dochodu społecznego był równomiernie rozłożony. Idziemy do socjalizmu i w pewnym okresie nastąpi likwidacja prywatnego sektora, ale to jest jeszcze dalekie”.

Tonował jednakże wystąpienia innych przedstawicieli władz, obiecując, iż nie będzie przypadków wysiedlania przedsiębiorców z mieszkań i odbierania im lokali na rzecz placówek uspołecznionych⁵⁷⁶.

Znaczące było stanowisko Stronnictwa Demokratycznego reprezentowanego przez Stefana Szuberta. Jego zdaniem przedsiębiorców i rzemieślników opanowała „psychoza likwidacji”, zaś bezplanowa samolikwidacja prowadziła do dewastacji majątku narodowego. W trakcie przekształcania Polski w państwo socjalistyczne miały zniknąć z handlu „elementy kapitalistyczne”. Ponadto – jak stwierdzono – „inicjatywie prywatnej nie można gwarantować trwania na dłuższą metę”⁵⁷⁷.

---

⁵⁷⁵ J. Sampolski, *Bezplanowa likwidacja przedsiębiorstw prywatnych*, s. 4 (APL, IP-H Lublin, sygn. 20). Zob. też R. Dunin, M. Kuryłowicz, J. Wrona, *Stronnictwo Demokratyczne w województwie lubelskim w latach 1944–1975*, Warszawa 1981, s. 44.

⁵⁷⁶ *Protokół z konferencji w sprawie bezplanowej likwidacji przedsiębiorstw prywatnych odbytej w Izbie P-H w Lublinie w dniu 17 grudnia 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 20). Tekst protokołu zachował się również pod sygn. 170, k. 33.

⁵⁷⁷ Wystąpienie S. Szuberta na konferencji w Izbie i pismo SD z 4 grudnia 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 20). Por. też *Z działalności Stronnictwa Demokratycznego na Lubelszczyźnie w latach 1944–1949*, oprac. R. Dunin, „Rocznik Lubelski” 1974, t. 17, s. 260.

Na przełomie 1948 i 1949 roku SD organizowało spotkania z kupcami i rzemieślnikami na temat sytuacji sektora prywatnego. Zadaniem SD było bowiem uspokojenie nastrojów i uświadomienie środowisku przedsiębiorców konieczności poddania się polityce władz⁵⁷⁸.

W 1949 roku pracownicy Izby konstatawali, iż po odbytej konferencji Wydział Przemysłu i Handlu UWL zwrócił się do starostów o przyhamowanie lub osłabienie tempa likwidacji przedsiębiorstw, zwłaszcza jeśli uderzało to w zaopatrzenie ludności w artykuły pierwszej potrzeby. Partie polityczne natomiast – jak podkreślono – „wyraziły gotowość zainteresowania się zagadnieniem wymiaru podatku przez władze skarbowe”⁵⁷⁹.

Konstanty Rychard na konferencji w UWL w sprawie cen (6 stycznia 1949 roku)

(...) samo życie jak i prawo popytu, i podaży wpłynie na takie, czy inne unormowanie cen, bez względu na usiłowania przemysłu prywatnego. Stanie się to na skutek spekulacji czarnego rynku.

Po analizie danych archiwalnych należy wątpić w skuteczność powyższych obietnic, zwłaszcza biorąc pod uwagę okólnik wojewody lubelskiego z 22 lutego 1949 roku. Napisano w nim, iż przyczyną narastającego i szkodliwego procesu likwidacji firm były nastroje defetystyczne przemysłowców. Zmierzały one – zdaniem władz – do zachwiania równowagi na rynku pracy, zwalniania robotników i zwiększenia liczby bezrobotnych. Samodzielne zamykanie przedsiębiorstw prywatnych przez właścicieli prowadzić zaś miało do uszczuplenia narodowego potencjału gospodarczego. Zakłady, co do których zgłoszono chęć likwidacji, uznane za „wartościowe”, miały być przekazywane na przykład spółdzielniom. Natomiast prowadzone w złych warunkach lokalowych lub pozbawione znaczenia dla lokalnego rynku – definitywnie zamykane, wedle swobodnego uznania starostów i władz miast. Władze zakazały również zawieszania działalności gospodarczej oraz czasowego zamykania sklepów z powodu choroby lub wakacyjnego urlopu⁵⁸⁰.

---

⁵⁷⁸ Zob. R. Dunin, M. Kuryłowicz, J. Wrona, op. cit., s. 44; J. Wrona, *Zależni czy suwerenni? Stronnictwo Demokratyczne w woj. lubelskim 1944–1975*, Lublin 1998, s. 276.

⁵⁷⁹ Sprawozdanie Wydziału Handlowego Izby P-H w Lublinie, mps – załącznik do *Sprawozdania z działalności Izby P-H w Lublinie za okres od 22 czerwca 1948 r. do 12 maja 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 9).

⁵⁸⁰ Zob. protokół nr 141/1 z 20 grudnia 1949 r., [w:] *Księga protokółów...*; okólnik wojewody lubelskiego z 22 lutego 1949 r. w sprawie postępowania przy likwidacji zakładów przemysłowych (APL, IP-H Lublin, sygn. 170, k. 44 oraz sygn. 20); korespondencja UWL, starostwa powiatowego w Lublinie, Prezydenta m. Lublina, Izby i Wojewódzkiego Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich w sprawie zamykania sklepów i przeciwdziałania nieuzasadnionej samolikwidacji sektora prywatnego z grudnia 1948 r., sierpnia – grudnia 1949 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 153, k. 20;

Jak pisał Bolesław Fengler, przedsiębiorstwa państwowe i władze lokalne w sposób dowolny wybierały sobie zakłady prywatne, które potem upaństwowiano lub zamykano. Zdaniem autora tego rodzaju poczynania dowodziły „wysokiego stopnia arogancji, jaki upowszechnił się w poczynaniach ówczesnej administracji w stosunku do sektora prywatnego”⁵⁸¹.

W odpowiedzi na działania władz środowisko izb przemysłowo-handlowych przygotowało projekt tzw. dekretu likwidacyjnego, który unormowałby procedurę likwidacji prywatnych przedsiębiorstw. Próby powstrzymania zamykania prywatnych zakładów na drodze administracyjnej podzieliły środowisko izbowców. Spory były pogłębiane dwuznaczną postawą Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich RP. Poza tym czekano na jasne wytyczne od rządu.

Fragment pisma Wydziału Handlu UWL do Prezydenta m. Lublina z 10 sierpnia 1949 roku w sprawie okresowego zamykania sklepów (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 337).

Na terenie m. Lublina Wydział Handlu UWL obserwuje zjawisko zamykania sklepów przez sektor prywatny na okres miesiąca czy pół m-ca w okresie obecnym, tj. w okresie letnim. Na podstawie posiadanych informacji właściciele tych sklepów urządzają sobie ferie letnie lub tym podobne okresy wypoczynkowe.

W związku z powyższym zarządza się:

- 1. Z dniem dzisiejszym kategorię zabrania się wydawania przez Wydział Handlu Zarządu Miejskiego takich zezwoleń na prawo zamknięcia sklepu w okresie całego roku.*
- 2. Zaświadczenia lekarskie, stwierdzające zły stan zdrowia właściciela sklepu, nie mogą być honorowane. Czynności właściciela sklepu może wykonywać członek rodziny lub inna upoważniona przez niego osoba (...).*

Zdaniem urzędników Departamentu Przemysłu Miejsowego MPiH przepisy były potrzebne, żeby właściciele nie przystąpili „do demontażu maszyn i innych urządzeń technicznych”, które można było przejąć dla przemysłu uspołecznionego. Również niektórzy działacze izbowi argumentowali, iż owe regulacje są konieczne dla przynajmniej częściowego ukierunkowania działań osób zamykających swoje firmy, a ponadto zapewnienia izbom udziału w procesach likwidacyjnych dla (choćby hipotetycznego) wpływania na działania władz. Propagatorem wprowadzenia był między innymi adwokat Józef Polikier z Izby katowickiej (znany z wystąpień na forum izb

---

APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 337; APL, Starostwo Powiatowe, sygn. 517) oraz dla porównania zbiorów zgłoszeń o zaprzestaniu prowadzenia działalności gospodarczej zbieranych przez starostwo od 1947 r. (ibidem, sygn. 518 i 554).

⁵⁸¹ B. Fengler, *Powstanie i likwidacja prywatnego handlu oraz rzemiosła na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1954*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce...*, s. 342.

w obronie sektora prywatnego, późniejszy członek Komisji Likwidacyjnej Izby P-H i radca prawny Ministerstwa Finansów)⁵⁸².

Wobec sprzecznych stanowisk radca prawny stołecznej Izby – Lech Grabowski, który również zajmował się tą tematyką, napisał w styczniu 1949 roku dowicedyrektora Izby warszawskiej Tadeusza Kołodzieja, iż czuje się „jak tabaka w rogu”⁵⁸³. Do izby dochodziły ponadto sygnały od przedsiębiorców, którzy zarzucali samorządowi bierność wobec polityki władz. Zaś władze Izby rzeszowskiej stanęły na jasnym stanowisku, że jakiegokolwiek unormowania są niepotrzebne, ponieważ prawa prywatnego właściciela do znaków handlowych, lokalu czy towaru pozostawionego na składzie i tak nie będą honorowane przez władze. Uważano ponadto, iż przedsiębiorstwa „zaczną się likwidować potajemnie, «na lewo», z pominięciem tego labiryntu formalności zgłoszeniowych i obrzędów likwidacyjnych”⁵⁸⁴. Przeciwna była również Izba krakowska, a izba białostocka zgłosiła rzeczowe wątpliwości. Projekt dekretu likwidacyjnego podzielił Izbę łódzką, ponieważ kupcy mocno krytykowali izbowe koncepcje⁵⁸⁵.

Naczelna Rada i niektóre zrzeszenia kupieckie (wśród kupców także nie było jednomyślności) obawiały się, iż wprowadzenie przepisów w życie wywoła skutek odwrotny do zamierzonego, powodując „panikę i masową likwidację”⁵⁸⁶. Ponadto – zdaniem Naczelnej Rady – uprawomocniłoby dotychczasowe działania władz i dałoby nowy pretekst do wzmożenia akcji przeciwko sektorowi prywatnemu⁵⁸⁷.

Pamiętać należy, iż w pierwotnym projekcie urzędnicy MPIH rozszerzyli interpretację pojęcia „zamiaru likwidacji przedsiębiorstwa przez właściciela”, którego stwierdzenie uprawniałoby do przejęcia zakładu przez państwo. Uznali, iż pod tym terminem kryło się wszelkie działanie lub zaniechanie ze strony właściciela lub posiadacza, zmierzające do ograniczenia lub unieruchomienia działalności

⁵⁸² Zob. opinia J. Polikiera z 12 stycznia 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 4) oraz dokumenty Izby katowickiej z 23 grudnia 1948 r. (ibidem, k. 8).

⁵⁸³ Pismo L. Grabowskiego – szefa Wydziału Prawnego Wydziału Koordynacji Izby P-H do dyr. Izby warszawskiej T. Kołodzieja z 17 stycznia 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 21). Zob. też pismo L. Grabowskiego z 25 stycznia 1949 r. z wnioskiem o wstrzymanie całej akcji (ibidem, k. 28).

⁵⁸⁴ Opinia Izby rzeszowskiej z 22 stycznia 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 24).

⁵⁸⁵ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 44–60.

⁵⁸⁶ Pismo Wojewódzkiego Związku Zrzeszeń Kupieckich Dolnego Śląska we Wrocławiu z 5 lutego 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 59).

⁵⁸⁷ Zob. *Protokół z konferencji Prezesów i Dyrektorów Izby P-H w dniu 21 grudnia 1948 r. w Łodzi* (APL, IP-H Lublin, sygn. 135, k. 2); *Notatka w sprawie ingerencji Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich w prace izb p-h nad projektem dekretu w przedmiocie przekształcenia i likwidacji przedsiębiorstw prywatnych* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 67); pisma Naczelnej Rady z 10 stycznia (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 10) i 5 lutego 1949 r. (ibidem, k. 52); pismo Wydziału Koordynacji z 9 lutego 1949 r. w sprawie likwidacji przedsiębiorstw (APL, IP-H Lublin, sygn. 503, k. 1); pismo Izby P-H w Olsztynie z 24 marca 1949 r. (ibidem, k. 3); *Protokół posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie w dniu 25 stycznia 1950 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 57).

przedsiębiorstwa. W szczególności zaś mogło zaistnieć, gdy: 1) właściciel zmniejszył kapitał zakładowy lub obrotowy, 2) zbył całość lub część urządzeń i maszyn, służących do produkcji; 3) zwolnił więcej niż 10% załogi; 4) wyprzedał surowce; 5) zawiesił produkcję na dłużej niż 2 tygodnie⁵⁸⁸. Jak widać, urzędnicy zastosowali daleko idącą wykładnię rozszerzającą, opartą w dodatku o zwroty niedookreślone. Obawy części środowiska samorządu przemysłowo-handlowego miały więc solidne podstawy.

Ostatecznie właściciele zaczęli się zwracać do lubelskiej Izby o wydanie pozytywnej opinii dla zamknięcia firm. Jako motywy wskazywano najczęściej: „domiary”, brak środków obrotowych, brak możliwości zakupu towarów, brak zamówień, a także problemy zdrowotne. Pewien kupiec z Puław wysłał do Izby pocztówkę, w której napisał, iż likwiduje swój sklep i pozostaje z poważaniem. Właściciel jednego z lubelskich sklepów papierniczych zwrócił się do Izby⁵⁸⁹:

„Niniejszym komunikuję, że z powodu niesłusznie wymierzonego mi domiaru przez Urząd Skarbowy nie jestem w stanie prowadzić w dalszym ciągu mego przedsiębiorstwa i zgłaszam niniejszym likwidację tegoż na dzień 1 października br.”

Izbie nie udało się wybronić firm, należących do radców i działaczy zrzeszeń: wytwórni urządzeń elektrycznych Tadeusza Szwentnera, fabryki mydła i świec A. Kucharskiego oraz – co odbiło się głośnym echem w środowisku lubelskich przedsiębiorców – hurtowni Magierskiego⁵⁹⁰.

Dane na temat likwidowanych firm można poznać w przybliżeniu. Przedsiębiorcy opóźniali zgłaszanie faktu zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej. Urzędy skarbowe przekazywały dane niepełne, a część zamykanych placówek nie figurowała w kartotece Izby. Mogło się zdarzyć, iż dana osoba zgłosiła chęć likwidacji, a potem wykupiła kartę rejestracyjną z dużym opóźnieniem. Niektórzy kończyli działalność nie powiadamiając władz. Dlatego też zestawienia izbowe na temat likwidowanych przedsiębiorstw należy traktować jako wykazy placówek, co do których oficjalnie zgłoszono chęć likwidacji. Poza tym sytuacja gospodarcza sektora prywatnego była płynna. W miejsce upadających placówek powstawały nowe, często o krótkim żywocie i niewielkim kapitale⁵⁹¹.

W Izbie interesowano się działalnością Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym⁵⁹². Dostrzegano surowość przepisów, łamanie praw obywatelskich w trakcie postępowania przed Komisją i antykupieckie

---

⁵⁸⁸ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 798, k. 313.

⁵⁸⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 20.

⁵⁹⁰ Ibidem.

⁵⁹¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 524 i 525 (wykazy zlikwidowanych przedsiębiorstw w pow. Puławy).

⁵⁹² O Komisji Specjalnej pisali między innymi M. Fajst, P. Fiedorczyk, D. Jarosz, P. Kładoczny, A. Lityński, B. Więclawski, T. Wolsza i Z.A. Ziemba.

nastawienie funkcjonariuszy. W czerwcu i sierpniu 1947 roku władze Izby zaoferowały przewodniczącemu lubelskiej delegatury Komisji udział w akcji zwalczania spekulacji. Jednocześnie wskazały na przejawy dyskryminacji handlowców. Komisja regularnie przysyłała Izbie wykazy kupców, wobec których sporządzono protokoły karne za łamanie przepisów ustawy o zwalczaniu drożyzny. Zasięgała w Izbie informacji na temat przedsiębiorstw, co do których prowadziła postępowania (podobnie czynił również Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa w Lublinie). Czasem okazywało się, że wśród ludzi ukaranych przez delegaturę Komisji występowały osoby prowadzące działalność gospodarczą nielegalnie⁵⁹³. W pewnych przypadkach działania Komisji Specjalnej służyły więc interesowi publicznemu. Na pytanie postawione przez Andrzeja Paska, czy Komisja Specjalna przyczyniła się do wykrycia i osądzenia faktycznych sprawców przestępstw gospodarczych, należy więc dać odpowiedź twierdzącą⁵⁹⁴. Mimo iż zdaniem Bohdana Sekścińskiego – badacza lubelskiej delegatury Komisji Specjalnej – była ona instytucją nielegalną, czy wręcz przestępczą⁵⁹⁵.

Należy podkreślić, iż Izba popierała władze przy zamykaniu przedsiębiorstw prowadzonych nielegalnie lub niezgodnie z przepisami. W takich przypadkach zasięgała opinii zrzeszeń kupieckich i być może opierała się na informacjach z terenu. Czasem wnioskowała o likwidację danej placówki z własnej inicjatywy lub na wniosek Stowarzyszenia Kupców Polskich. Najczęściej do Izby o opinię zwracały się władze miasta lub UWL. Zdarzało się, iż przysyłano Izbie akta danej sprawy, w tym notatki MO

⁵⁹³ Zob. protokół nr 123/5 z 16 czerwca 1947 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 391; roczne i mies. sprawozdania Izby za 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 68–72); korespondencja Izby w sprawach Komisji Specjalnej i WUBP z lat 1947–1949 (ibidem, sygn. 15, sygn. 334, k. 1–12); *Protokół z odbytego specjalnego zebrania członków Stow. Kupców Polskich w Zamościu, odbytego w dniu 3 lipca 1948 r.* (APZ, SKP, sygn. 17, k. 14); wykazy osób skazanych przez delegaturę Komisji Specjalnej oraz raporty delegatur z 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 399); *Protokół Zebrania Organizacyjnego Komisji Gospodarczej przy KW PPR w Lublinie 10 lipca 1947 r.* (APL, KW PPR, sygn. 238, k. 37); *Protokół Zebrania Sekcji Walki z drożyzną i spekulacją przy KW PPR Wydział Ekonomiczny w Lublinie z 23 stycznia 1948 r.* (ibidem, k. 69); sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KW PZPR w Lublinie z 1949 r. (AAN, KC PZPR, Wydz. Ekon., sygn. 237/XXXI/127); akta KC PPR (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/45, mfilm 2315/9, k. 21 i 37) oraz G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944–2000*, op. cit., s. 346–377.

⁵⁹⁴ A. Pasek, *Uwagi wokół działalności Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2002, nr 2367, „Prawo”, nr 276, „Studia Historycznoprawne”, s. 287.

⁵⁹⁵ Zob. B. Sekściński, *Lubelska delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946–1955)*, mps rozprawy doktorskiej, Lublin 2006 oraz szereg artykułów tego autora opublikowanych w „Studia Iuridica Lublinensia” 2004, t. 3 – 2007, t. 9, jak też dwa identyczne teksty: *Polityka władz komunistycznych wobec kupiectwa na Lubelszczyźnie w latach 1944–1954*, „Rocznik Lubelski” 2011, t. 37, s. 151; *Polskie drogi do socjalizmu. Sowietyzacja kupiectwa na Lubelszczyźnie (1944–1954)*, „Studia Elckie” 2011, t. 13, s. 175 oraz kolejne dwa identyczne, acz opublikowane w różnych czasopismach: *Prześadowanie Kościoła rzymskokatolickiego i jego wiernych na Lubelszczyźnie w czasach stalinizmu*, „Kwarta” 2012, nr 2, s. 45; *Akcja antykatolicka w Polsce i jej autorzy (1947–1956)*, „Studia Elckie” 2012, t. 14, s. 247 i następny: *Przestępcza działalność Delegatury Komisji Specjalnej w Lublinie*, „Kwarta” 2012, nr 3, s. 48.

i WUBP. O zamykaniu placówek decydowała także Wojewódzka Komisja Doradcza ds. Koncesjonowania Przedsiębiorstw. Skupiała reprezentantów nowej władzy z ramienia WRN, MRN, WUBP, MO, delegatury Komisji Specjalnej, PPR, PPS oraz Okręgowej Komisji Związków Zawodowych⁵⁹⁶.

Izba opowiadała się za przymusowym zamknięciem danego zakładu w sytuacji, gdy:

- a) właściciel był skazany za umyślne przestępstwo lub został oskarżony, a jego wina nie budziła wątpliwości,
- b) potajemnie handlowano alkoholem lub papierosami,
- c) nielegalnie sprzedawano mięso i wyroby mięsne nieznanego pochodzenia,
- d) rażąco łamano przepisy sanitarne,
- e) placówka była prowadzona sprzecznie z zasadami etyki kupieckiej,
- f) nie przestrzegano godzin handlu,
- g) oferowano towary niezgodnie z obowiązującymi cennikami,
- h) w placówce panowały złe warunki lokalowe,
- i) prowadzono działalność innego rodzaju niż podana w karcie rejestracyjnej i katastrze Izby,
- j) ukrywano obroty.

Dodatkowymi przesłankami przemawiającymi za likwidacją były:

- a) uprzednia karalność właściciela,
- b) zła opinia,
- c) istnienie dużej ilości placówek tej samej branży w bliskim sąsiedztwie,
- d) zaległości podatkowe,
- e) ogólnie stwierdzony brak fachowości,
- f) brak surowców, środków finansowych, zamówień oraz szans na dalsze kontynuowanie działalności zgodnie z przepisami,
- g) złe traktowanie pracowników.

Większość przypadków dotyczyła placówek spożywczych, owocowo-warzywnych, gastronomicznych i odzieżowych. Kilka przypadków zasługuje na opisanie. W kwietniu 1949 roku zwrócono się do Izby o pozytywne zaopiniowanie zamknięcia owocarni przy ul. Bychawskiej w Lublinie, ponieważ jak napisano⁵⁹⁷:

„(...) w/w lokal znajduje się przy końcowym przystanku autobusowym Miejskiej Komunikacji Samochodowej, szoferzy i konduktorzy rozpijają się tamże, co może spowodować wypadki samochodowe”.

---

⁵⁹⁶ *Protokół z posiedzenia Komisji Doradczej ds. koncesjonowania przedsiębiorstw handlowych... w dniu 6 października 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 302, k. 40).

⁵⁹⁷ Pismo magistratu lubelskiego do Izby z 25 kwietnia 1949 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 20).

Związek Stowarzyszeń Kupców Polskich w grudniu 1949 roku pisał do Izby w sprawie właściciela sklepu galanteryjnego z Piask⁵⁹⁸:

„(...) ob. (...) nie jest właścicielem sklepu galanteryjnego w os. Piaski, lecz żona jego (...). Ponadto – na podstawie opinii Prezesa Oddziału Stowarzyszenia Kupców Polskich w Piaskach – zawiadamiamy, że odpowiada prawdzie, iż sklep w/w był przed każdymi świętami zamykany w celu niedekorowania wystaw. Właścicielka sklepu, jak i jej mąż nie cieszą się dobrą opinią, a sklep nie jest prowadzony według zasad etyki kupieckiej. Nie stwierdzono, jakoby ob. (...) uprawiał wrogą propagandę, lecz przypuszczamy, że zarzut ten jest związany z tym, że w/w zajmuje się badaniem Pisma Świętego”.

Starosta powiatowy w Lubartowie chciał zamknąć sklep spożywczy, ponieważ – jego zdaniem – właściciel⁵⁹⁹:

„(...) współpracuje z wrogo nastawionym klerem i gorliwie wykonuje wszelkie polecenia idące po linii sabotażu gospodarczego i politycznego (...)”.

Wsparcie Izby i organizacji kupieckich dla władz samorządowych, delegatury Komisji Specjalnej, MO, WUBP i prokuratury pozwala częściowo zobiektywizować sądy na temat aparatu represji. Na forum izbowym działania takie traktowano łącznie, wraz z podnoszeniem kwalifikacji zawodowych, dbaniem o jakość produkcji przemysłu prywatnego, ewidencjonowaniem przedsiębiorstw, zwalczaniem spekulacji, wykrywaniem i ściganiem przestępstw gospodarczych. Składały się na całość zadań izb, zmierzających do podniesienia poziomu polskiego życia gospodarczego⁶⁰⁰.

W lipcu 1945 roku dyrektor Kryński zapisał się do Stronnictwa Demokratycznego. Do 1948 roku był członkiem władz wojewódzkich SD oraz radnym WRN w Lublinie. Przez długie lata należał do aktywnych działaczy Stronnictwa na Lubelszczyźnie. Ponadto 7 grudnia 1948 roku zorganizowano przy Izbie Koło SD, którego sekretarzem była Helena Golla, a potem Anna S. Sobocka. Być może przynależność dyrektora, naczelnika Konstantego Rycharda i szeregowych pracowników do SD rzutowała na pozycję Izby w lokalnym układzie władzy⁶⁰¹.

---

⁵⁹⁸ Pismo Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich do Izby z 3 grudnia 1949 r. (ibidem).

⁵⁹⁹ Pismo starosty powiatowego w Lubartowie do Wydziału Handlu UWL z 30 lipca 1949 r. (ibidem).

⁶⁰⁰ *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 1.

⁶⁰¹ R. Dunin, *Z historii Stronnictwa Demokratycznego na Lubelszczyźnie*, „Kalendarz Lubelski” 1965, s. 82; R. Dunin, M. Kuryłowicz, J. Wrona, op. cit., passim; J. Wrona, *Restytucja i działalność SD w Lublinie (sierpień 1944 – luty 1945)*, „Rocznik Lubelski” 1985/1986, t. 27/28, s. 189; id., *System partyjny...*, passim; id., *Zależni czy suwerenni...*, s. 104, 290 i biogramy od s. 305; *Z działalności Stronnictwa Demokratycznego na Lubelszczyźnie...*, t. 17, s. 251. Na temat Stronnictwa Demokratycznego zob. też A. Andrusiewicz, *Stronnictwo Demokratyczne w systemie politycznym Polski Ludowej*, Warszawa 1985; A. Czubiński, *Stronnictwo Demokratyczne...*, passim; G. Okoński, *Wizje stosunków społeczno-gospodarczych w polskiej myśli politycznej 1944–1947*, „Rocznik Nauk Politycznych” 2005, nr 8, s. 336; Cz. Osękowski, *Referendum...*, s. 142 i 152; K. Polarczyk, *Ewolucja założeń polityki SD wobec drobnej wytwórczości w latach 1939–1984*, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD” 1984, zesz. 3, s. 5; A. Rajewski, *SD w PRL. Patriotyzm. Demokracja. Postęp*, Warszawa 1984; P. Winczorek, *Miejsce i rola SD w strukturze*

Warto zauważyć, iż do Stronnictwa Demokratycznego należeli także: Leon Adamowski (dyrektor Izby P-H w Białymstoku, poseł SD), Celestyn Galasiewicz (wicedyrektor Izby P-H we Wrocławiu), Józef Kawczyński (dyrektor Izby P-H w Gdyni), Wiktor Łyszczak (dyrektor Izby P-H we Wrocławiu), Jan Palczewski (dyrektor Izby P-H w Częstochowie, poseł na Sejm, przedwojenny inspektor Izby P-H w Wilnie i żołnierz AK), Marian Werhun (wicedyrektor Izby P-H w Rzeszowie) oraz wicedyrektorka Izby P-H w Krakowie o nazwisku Marzec. W izbach przed lub w czasie wojny pracowali także posłowie SD Leonard Hohensee i Stanisław Szerszeń⁶⁰².

Fragment pisma Związku Zawodowego Robotników i Pracowników Przemysłu Budowlanego, Ceramicznego i Pokrewnych Zawodów w Polsce o/Lublin, Lubelskiej Spółdzielni Budowlanej i mieszkańców domu przy ul. Zamojskiej z 18 maja 1948 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 20)

Lubelska Spółdzielnia Budowlana w domu przy ul. Zamojskiej (...) w Lublinie wydzierżawiła sklep ob. (...) na skład farb, okazało się, że ob. (...) nie miał prowadzić sklepu z farbami, zakładając w tym sklepie restaurację z wyszynkiem wódek. W domu tym w oficynie mieści się również dom publiczny, co razem stanowi zgraną całość, z czego nie jest zadowolona ani Spółdzielnia, ani współdzierżawcy sklepów oraz mieszkańcy tego domu wraz ze Związkiem Robotników Budowlanych i Ligą Kobiet.

Sklep wydzierżawiony ob. (...) nie nadaje się na tego rodzaju interes (...) brama tego domu i klatka schodowa służy za klozet ogólny, czym właściciel lokalu wcale się nie przejmując, a często sam upija się i robi awantury wraz z upitymi gośćmi (...).

Sklep wymieniony składa się z dwóch izb, całość o pow. 26m², służy dzierżawcy na bufet, kuchnię, konsumpcję, gdzie ustawiono siedem stolików oraz na mieszkanie, gdzie po zamknięciu sklepu na stołach urządza się spanie dla rodziny właściciela, ponieważ w tym lokalu zamieszkuje, co wcale nie jest zgodne z przepisami sanitarnymi.

W związku z powyższym my współlokatorzy tego domu wraz ze Związkiem Budowlanym oraz Spółdzielnią Budowlaną i Ligą Kobiet prosimy o zlikwidowanie obydwu interesów brudu, gdyż (...) ujemnie wpływa to na wychowanie człowieka pracy i dobrego obywatela.

---

politycznej PRL, Warszawa 1975; W. Żebrowski, Z dziejów Stronnictwa Demokratycznego w Polsce, Bydgoszcz 1999, s. 41; Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947, t. 1, op. cit., s. 228; Notatka z dziennika III sekretarza Ambasady ZSRS w Warszawie I. Stiepanowa o przebiegu rozmowy z sekretarzem generalnym CK SD L. Chajnem z 19 grudnia 1951 r., [w:] Polska w dokumentach z archiwów rosyjskich 1949–1953, oprac. A. Kochański, G.P. Muraszko, A. F. Noskowa, A. Paczkowski, K. Persak, przeł. E. Rosowska, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 12, Warszawa 2000, s. 128; Tezy programowe SD ze stycznia 1946 r. (Polska w latach 1945–1956. Wybór tekstów źródłowych do nauczania historii, op. cit., s. 158); Rezolucja Rady Naczelnej SD z października 1948 r. (ibidem, s. 164). Podstawową jest praca: Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, w tym cz. 1: Wybór dokumentów z lat 1944–1949, Warszawa 1968; cz. 2, t. 1: Wybór dokumentów z lat 1950–1958, Warszawa 1970; cz. 3: Udział Stronnictwa w pracach parlamentu PRL w latach 1944–1968, Warszawa 1969.

⁶⁰² Zob. Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. 3: Udział Stronnictwa w pracach parlamentu PRL w latach 1944–1968, Warszawa 1969 – biogramy posłów.

Rozdział 4. Działalność Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie w latach 1944–1950

4.1. Działalność administracyjna

W latach 1944–1950 urzędnicy Izby wykonywali przede wszystkim zwykłe obowiązki: rejestrowali przedsiębiorstwa w katastrze firm, porządkowali i aktualizowali kartotekę, wydawali legitymacje dla pracodawców, zaświadczenia dla władz mieszkaniowych i osób wyjeżdżających na Ziemię Odzyskane, potwierdzenia rejestracji samochodów i kwity na miejscówki kolejowe. Opiniowali podania o zezwolenie na prowadzenie zakładu przemysłowego, przydział surowców, przyznanie ulgowej taryfy na prąd oraz kart żywnościowych dla pracowników. Zajmowali się wnioskami o udzielenie kredytów przez banki publiczne, jak również – zwyczajowo – wydawali świadectwa pochodzenia towarów, rejestrowali umowy o naukę, potwierdzali faktury i poświadczali dokumenty za zgodność z oryginałem. Na prośbę władz szacowano obiekty przemysłowe, wypowiadano się w sprawach wydzierżawienia przedsiębiorstw poniemieckich i opiniowano podania o przydział lokali użytkowych⁶⁰³. Każda z izb wykonywała analogiczne funkcje. Zatem powyższy katalog jest wspólny zarówno dla Izby lubelskiej, jak i krakowskiej czy rzeszowskiej. Ułatwia to analizę działalności powojennego samorządu gospodarczego⁶⁰⁴.

Sprawozdanie Izby za kwiecień 1948 roku

Uzyskano 100-procentowe pokrycie zapotrzebowania na żarówki, co należy uznać za dowód szybko postępującej normalizacji stosunków na tym do niedawna bardzo drażliwym odcinku.

Dla przykładu, w roku 1946 Izba otrzymała prawie 4,3 tys. pism, wysłała 3,9 tysięcy. Przesłała również 4,8 tys. różnych druków i formularzy, najczęściej ankiet do przedsiębiorstw. Na polecenie Wydziału Przemysłowego UWL zobowiązano właścicieli zakładów naprawy aut do ewidencjonowania przyjmowanych pojazdów na potrzeby Milicji Obywatelskiej. Poza tym udzielano informacji, jak należy prawidłowo składać zeznania podatkowe, wypełnić formularze kart rejestracyjnych, obliczyć kwoty tytułem

⁶⁰³ Zob. korespondencja z grudnia 1945 – stycznia 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 54 i 59); *Instrukcja w sprawie opiniowania rachunków*, „Przemysł i Handel Rzeszowski” 1946, nr 5, s. 9; „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1, s. 7; 1946, nr 3, s. 13.

⁶⁰⁴ *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 23; A. Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie...*, s. 104 i 110; T. Kijęński, *Izby Przemysłowo-Handlowe jako organ samorządu gospodarczego*, „Kupiec Lubelski” 1946, nr 2/3, s. 18.; L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 124.

pożyczki odbudowy kraju i daniny na rzecz Ziemi Odzyskanych. Powiadamiano o wydawanych okólnikach i zarządzeniach resortów, komunikatach i obwieszczeniach lokalnych władz skarbowych⁶⁰⁵.

Sprawozdanie Izby za czerwiec 1948 roku

Wbrew oczekiwaniom i zapowiedziom przydział żarówek okazał się bardzo mały. Izba otrzymała zaledwie 100 sztuk żarówek.

Do Izby zwracano się w wielu sprawach indywidualnych. Na przykład w styczniu 1945 roku repatriant, pochodzący z Kołomyi, który przed wojną pracował w gorzelnictwie, prosił o pomoc w znalezieniu zatrudnienia. Dwie wdowy wystąpiły o zezwolenie na prowadzenie warzywniaka. O wydanie koniecznych zaświadczeń zwrócił się młynarz z Kraśnika, który po powrocie z obozu w sierpniu 1944 roku na nowo uruchomił młyn. W sierpniu i wrześniu 1945 roku o pomoc w odzyskaniu skonfiskowanego sklepu, mieszkania i dobytku prosiła właścicielka księgarni z Kocka. Rok później pewien przedsiębiorca pytał, gdzie może kupić maszyny do wyrobu dachówek. Spółdzielnie warszawskie zasięgały informacji o przemyśle szczecińskim w Międzyrzeczu Podlaskim. Poparto też prośbę właścicielki fabryki beczek o eksmisję „dzikiego lokatora”, który w jednym z magazynów nielegalnie wyrabiał skrzynki. UMCS prosił zaś o opinię w sprawie wykonania mebli. Rozpatrując te drobne indywidualne sprawy Izba P-H w Lublinie ułatwiała wielu osobom rozpoczęcie i prowadzenie działalności gospodarczej⁶⁰⁶.

Nie można pominąć ciągłych interwencji Izby w sprawach podatkowych. Przedsiębiorcy mieli duże trudności z poznaniem wielu zmienionych po wojnie przepisów podatkowych. Izba często posiłkowała się opiniami Stowarzyszenia Kupców Polskich. Czasem zrzeczenia samodzielnie przekazywały Izbie sprawy do rozpatrzenia. Niektórzy kupcy pisali⁶⁰⁷:

„(...) doręczona mi decyzja jest aktem nieprzemysłanym, niesłusznym i krzywdzącym mnie jako uczciwego kupca, za jakiego mam prawo się uważać. (...) niniejsza decyzja,

---

⁶⁰⁵ Zob. sprawozdanie Izby za 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 65); korespondencja w sprawie obliczania składek na PPOK (ibidem, sygn. 161) i inne akta (ibidem, sygn. 167, k. 17).

⁶⁰⁶ Zob. protokoły nr 101/1 z 8 stycznia i 110/10 z 4 grudnia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 336 i 366; *Protokół zebrania Radców Izby P-H w Lublinie 19 grudnia 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8); *Sprawozdanie Wydziału Przemysłowego za I kwartał 1945 r.* (ibidem, sygn. 172, k. 21); *Sprawozdanie Biura Izby za czas 1.I - 1.VI.1945*, s. 5 (ibidem, sygn. 9); koresp. w sprawach indywidualnych (ibidem, sygn. 166, k. 18; sygn. 181, k. 93; sygn. 208, k. 11-16 i 122; sygn. 209, k. 2-28; sygn. 294, k. 12; sygn. 308, k. 1-9; sygn. 585, k. 224; AAN, MPIH 1947-1949, sygn. 429; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; APL, DPM Lublin, sygn. 99, k. 115, 268 i 289); korespondencja w sprawie Rejestru Handlowego (ibidem, sygn. 206); podania w sprawie kredytów z 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 214).

nieopatrznie niszczy mnie materialnie jako kupca i pozbawia jako obywatela zupełnie uczciwie zarabianego chleba”.

„(...) domiar ten jest niesłuszny, nieuzasadniony i krzywdzi mnie w stopniu rujnującym. (...) domiar ten nie będzie podatkiem, a formą kontrybucji”.

Izba podejmowała działania na rzecz przedsiębiorców, mimo iż już w sierpniu 1945 roku Ministerstwo Przemysłu żądało od izb zaprzestania interwencji w sprawach indywidualnych. Działacze samorządu stali jednak na stanowisku, iż obrona interesów pojedynczych przedsiębiorców należała do kompetencji samorządu przemysłowo-handlowego⁶⁰⁸.

Stale także udzielano porad prawnych osobom indywidualnym oraz przedsiębiorstwom. Dlatego Aniela Kiełbicka pisała o dużej roli izb w zakresie popularyzacji i interpretacji przepisów prawnych⁶⁰⁹.

Wypowiadano się w sprawach, dotyczących okresu okupacji, w tym komasacji przedsiębiorstw. Dla przedsiębiorców ważne były zaświadczenia, potwierdzające prawa własności oraz polskości zakładów. Dzięki nim mogli dochodzić swoich praw i bronić się przed zarzutami współpracy z Niemcami. Izba wspierała także zabiegi o zagospodarowanie lokali poniemieckich⁶¹⁰.

Działając na zlecenie władz, zbierała dane statystyczne na temat liczby przedsiębiorstw w poszczególnych branżach, wysokości obrotów, liczby pracowników, wysokości, rodzaju i wartości produkcji, cenach hurtowych i detalicznych, a nawet wielkości produkcji w przeliczeniu na robotnika. Firmy dzielono podług branż, miast, powiatów, asortymentu, liczby pracowników (umysłowych i fizycznych) czy wysokości obrotów. Wszystko umieszczano na kilkunastostronicowych formularzach. W latach 1947–1948 pracownicy kartoteki i statystyki przygotowali wykazy między innymi prywatnych przewoźników autobusowych, przedstawicieli handlowych, przedsiębiorstw branży zabawkarskiej i meblarskiej, hurtowni, przemysłu budowlanego i drzewnego. Najmniej optymistyczne były zestawienia przedsiębiorstw zlikwidowanych lub znacjonalizowanych. Okazywało się więc, że na Lubelszczyźnie nie było prywatnych hurtowni obuwia. W Puławach w 1948 roku wśród osób zajmujących się usługami zarejestrowano 10 szoferów, 12 aptekarzy i jednego przewoźnika łódką przez Wisłę⁶¹¹.

---

⁶⁰⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 155, k. 152; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 213.

⁶⁰⁹ Zob. akta pomocy prawnej Izby lubelskiej (APL, IP-H Lublin, sygn. sygn. 580–589) oraz A. Kiełbicka, *Przemiany ustrojowo-organizacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie...*, s. 189.

⁶¹⁰ APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 387, k. 1, 48 i 80.

⁶¹¹ Sprawozdanie Izby za 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 71 i 72); zestawienia statystyczne przemysłu i handlu Lubelszczyzny za 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/350 i sygn. 295/XI/351).

Sprawozdanie Izby za lipiec 1948 roku

Ciężka sytuacja wynikająca z minimalnego przydziału żarówek w czerwcu b.r. została złagodzona przydziałem na II półrocze 1948 r. w ilości 4400 sztuk żarówek różnej mocy. Izba była zmuszona zrezygnować ze 100 sztuk żarówek po 1000 wat, gdyż żarówki tej mocy nie znalazłyby w okręgu Izby zastosowania. Nawet Elektrownia Miejska używa żarówek mniejszej mocy.

W socjalistycznym systemie gospodarczym informacje udzielane prywatnym firmom o potencjalnych kontrahentach były marginesem działalności Izby. Opracowywano więc drobiazgowo wykazy dla ministerstw, CUP, GUS, UWL, lubelskiego magistratu, lubelskiego oddziału NBP, Urzędu Zatrudnienia w Lublinie, Izby Urzędującej czy Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich⁶¹².

Osobliwe problemy urzędnicy izbowi napotkali układając sprawozdania. Od 1945 roku zrezygnowano z podawania informacji na temat budżetu, liczby pracowników oraz przedsiębiorstw państwowych i spółdzielczych w stosunku do prywatnych. Obawiano się bowiem, że dane te zostaną użyte do walki z prywatną inicjatywą. Poza tym wszystkie sprawozdania (miesięczne, kwartalne i roczne) były przeznaczone do użytku wewnętrznego i niecenzurowane⁶¹³. Zdarzyło się więc, iż w początku 1946 roku prezydent Lublina poczuł się dotknięty sformułowaniami, jakie Izba wyraziła na temat polityki magistratu wobec kupców. Władze Izby w odpowiedzi stwierdziły, iż⁶¹⁴:

„(...) jej sprawozdania winny poruszać wszystkie ważne zagadnienia terenowe w sposób szczerzy i otwarty, w myśl zasad demokracji bez zbędnego dyplomowania, bo tylko szczerze i otwarte przedstawienie swego poglądu może pozwolić na jego skorygowanie i usunięcie zbędnych zadrażnień i nieporozumień”.

Czasem opracowywanie sprawozdań wiązało się z wieloma biurokratycznymi perturbacjami. Władze nadzorcze i Wydział Koordynacji Izb P-H ponaglały izby, które ze swej strony domagały się ustalenia dłuższych terminów na zestawienie i przesłanie danych. Ze swej strony Izba lubelska protestowała przeciwko „inflacji sprawozdań”. Na forum izbowym pisano o tym, że przedsiębiorcy byli „zawaleni obowiązkami

⁶¹² Zob. *Wykaz przedsiębiorstw przemysłowych znajdujących się na terenie m. Lublina z maja 1945 r.*, *Wykaz prywatnych przedsiębiorstw z terenu m. Lublina z marca 1948 r.* (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 405, k. 2 i 21); akta i korespondencja instytucji państwowych (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 181; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461); „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 1, s. 8.

⁶¹³ APL, IP-H Lublin, sygn. 63; sygn. 156, k. 23 i 49.

⁶¹⁴ Pismo Izby do Prezydenta m. Lublina z 13 lutego 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 59).

sprawozdawczymi". Narzekano także na duże koszty druku i brak koordynacji w żądaniu różnorodnych zestawień i wykazów⁶¹⁵.

Sprawozdanie Izby za sierpień 1948 roku

Przydział żarówek nie został jeszcze w sierpniu zrealizowany, prawdopodobnie nastąpi to dopiero we wrześniu.

Od roku 1948 Izba została zwolniona z obowiązku sporządzania sprawozdań miesięcznych i rocznych, przygotowywała jedynie kwartalne. Mimo to Lublinianie, przeciwie do działaczy innych izb, opowiadali się za utrzymaniem sprawozdań miesięcznych, jako tzw. krótkich meldunków sytuacyjnych, oraz zmianą charakteru rocznych, które winny – ich zdaniem – stać się pogłębionym studium ekonomicznym okręgów izb, na wzór sprawozdań przedwojennych⁶¹⁶.

Gromadzone informacje okazywały się ponadto niepełne lub nawet błędne. Nieścisłe bywały dane otrzymywane od władz skarbowych. Urzędy skarbowe przekazywały Izbie zestawienia wydanych kart rejestracyjnych, jednak nie kontrolowały, czy dany przedsiębiorca spełnia wszystkie wymogi prawa przemysłowego (np. odnośnie koncesji). Władze – a co za tym idzie i Izba – nie były w stanie ułożyć kompletnego zestawienia osób prowadzących działalność gospodarczą⁶¹⁷. Poza tym działania dublowano, bowiem kartoteki układały nie tylko władze skarbowe, lecz Izba, UWL, starostwa oraz inspekcja pracy, która napotykała na swej drodze chyba największe problemy⁶¹⁸.

Fragment sprawozdania Inspektora Pracy V Okręgu w Lublinie za okres od 2 sierpnia 1944 do 31 grudnia 1945 roku (APL, Inspektor Pracy, sygn. 107)

Słusznie powiaty przybużańskie i południowo-wschodnie woj. lubelskiego zostały nazwane „Dzikimi Polami”. Na te „Dzikie Pola”, gdzie dotychczas nie ma żadnych władz, żadnej administracji, gdzie bandy ukraińsko-bandyckie grasują bezkarnie mordując i paląc wszystko to co polskie, zapuszczają się inspektorzy pracy, ryzykując zdrowiem, a nawet życiem. Jednokonną furmanką, rowerem, piechotą wreszcie wędrują po zapadłych zakamarkach Lubelszczyzny w obywatelskim zrozumieniu ważności ich pracy.

---

⁶¹⁵ Zob. *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 34 i 165.

⁶¹⁶ Zob. uchwała KERM w sprawie statystyki przemysłowej z 31 stycznia 1949 r. (AAN, KERM, mfilm B-10, k. 112) i pozostałe akta (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; APL, IP-H Lublin, sygn. 59).

⁶¹⁷ Zob. pismo Okręgowego Inspektoratu Ochrony Skarbowej w Lublinie z 5 listopada 1946 r. do brygad ochrony skarbowej (APL, Ochrona Skarbowa, sygn. 29).

⁶¹⁸ APL, Inspektor Pracy, sygn. 107.

Najgorzej z obowiązków sprawozdawczych wywiązywały się zakłady przemysłu spożywczego. Jedynie 18% młynów i wiatraków terminowo odpowiadało na zapytania Izby, co zaniżało dane statystyczne dla tej branży⁶¹⁹. Mimo to izbowe wykazy mogą być przydatne historykom gospodarki. Można się z nich dowiedzieć, że prywatny przemysł chemiczny województwa lubelskiego zajmował się w 1946 roku wytwarzaniem smarów, pokostu, węgla drzewnego, smoły, żywicy, kalafonii, terpentyny, past do podłóg i obuwia, mydła i proszków do prania, a także perfum⁶²⁰.

Interesujące są, systematycznie przygotowywane przez Izbę, zestawienia miesięcznych kosztów utrzymania czteroosobowej rodziny pracowniczej. Pracownicy Izby porównywali płace i ceny wielu produktów, usług, a także koszty mieszkaniowe i przejazdów środkami komunikacji. Konfrontowali je ponadto z danymi z lat 1938/39⁶²¹.

Dla uzmysłowienia sobie charakteru pracy statystycznej warto spojrzeć na sprawozdania miesięczne dla GUS z roku 1947. Opisywano w nich każde przedsiębiorstwo zatrudniające ponad 20 pracowników. Dla przykładu, w licznych rubrykach dotyczących cegielni, hut szkła i kaflarni wyszczególniano: liczbę pracowników (w tym osobno uczniów, właścicieli i członków rodzin), wypłacane pensje i ewentualnie deputaty, ilość i rodzaj produkcji z podaniem wszystkich wyrobów wraz z ich numerami statystycznymi (np. słoiki nr 020588), nabycie i zużycie materiałów używanych do produkcji (np. 423,6 m³ piachu) wraz z podaniem ich wartości wg cen urzędowych i cen zakupu, stan zapasów, nabycie i zużycie paliwa, smarów i materiałów pędnych, wreszcie zużycie energii. Owa systematyka jest uderzająca, tym bardziej że prywatnych zakładów było na Lubelszczyźnie coraz mniej. Dla przykładu, istniały tylko dwa prywatne zakłady chemiczne, podpadające pod statystykę GUS⁶²².

Dane do sprawozdań Izba czerpała od zrzeczeń i pojedynczych przedsiębiorców. W lutym 1948 roku pisała do Wojewódzkiego Związku Stowarzyszenia Kupców Polskich Województwa Lubelskiego⁶²³:

„Izba doskonale zdaje sobie sprawę z uciążliwości każdych nowych dochodzeń statystycznych i niechęci kupiectwa do współdziałania w pracach nie mających bezpośredniego związku z codziennym wysiłkiem kupca – niemniej jednak Izba musi mieć prawdziwy obraz rzeczy, którego znajomość bardzo ułatwi jej zadanie”.

---

⁶¹⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 59; sygn. 468, k. 5, 21, 38 i 42; sygn. 551, k. 46–92.

⁶²⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 373, k. 1.

⁶²¹ Zob. *Dzienny koszt utrzymania rodziny pracowniczej złożonej z 4 osób sporządzony na dz. 31.I.1947 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 67) i pozostałe akta (ibidem, sygn. 158, k. 32–39).

⁶²² *Sprawozdania miesięczne na formularzach GUS dla IPH w Warszawie tom I–III 1947 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 495–497).

⁶²³ APL, IP-H Lublin, sygn. 60.

Właściciele przedsiębiorstw byli więc często wypytywani przez izbowych urzędników. Czasem możliwości sprawozdawcze Izby były znacznie ograniczone. Od początku 1948 roku nie była w stanie podawać wskaźników wykonanej i planowanej produkcji w przemyśle prywatnym. Zakłady wytwarzały wyłącznie na zamówienie lub Izba nie miała z nimi kontaktu. Dane dotyczące produkcji wykonanej była w stanie zebrać jedynie od zakładów należących do zrzeseń i chcących z nimi współpracować. Odnośnie handlu nie posiadała żadnych konkretnych informacji na temat obrotów i asortymentu. Nie mogła więc wykazać się wynikami swej pracy przed władzami nadzorczymi⁶²⁴.

Sprawozdania Izby za wrzesień 1948 roku

Pomimo parokrotnych monitów ze strony Izby przydzielone jej poprzednio żarówki nie zostały dostarczone w ciągu całego września; tymczasem okres zimowy, który się zbliża, wymaga znacznie więcej oświetlenia.

Po wejściu w życie dekretu z 26 października 1949 roku o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej oraz okólnika PKPG z 23 stycznia 1950 roku sprawozdania izb nabrały charakteru tajnego⁶²⁵. Miały być przechowywane w sejfach, dostępne jedynie pracownikom, którzy je opracowywali oraz członkom prezydium. Izba mogła udzielać informacji statystycznych jedynie za zgodą Izby Urzędującej, która obligatoryjnie występowała o zgodę do PKPG. Publikowanie wyników badań statystycznych o charakterze ogólnopolskim zostało zakazane. Podobnie zabroniono udostępniania danych osobom prywatnym i lokalnym instytucjom. Polityka informacyjna izb doskonale obrazuje rozwój systemu totalitarnego, który dążył do zdobycia monopolu informacyjnego w rządzonym państwie. Powyższe restrykcje dotknęły szczególnie, współpracującą z Izbą łódzką i Izbą gdyńską, Izbę Arbitrażową Bawelny w Gdyni⁶²⁶.

Nakładanie uciążliwych obowiązków statystycznych na izby nie byłoby tak dziwne, gdyby władze potrafiły i chciały korzystać z zebranych danych. Jednakże – jak udowodnił Mariusz Jastrząb – władze centralne nie potrafiły połączyć wielu drobiazgowych informacji w logiczną całość, wysnuć konkretnych wniosków co do poprawy sytuacji gospodarczej i przewidzieć skutków swoich posunięć. Ponadto decyzje

---

⁶²⁴ Ibidem.

⁶²⁵ Dz.U. 1949, Nr 55, poz. 437. Zob. P. Kładoczny, op. cit., s. 86; D. Nałęcz, *Wstęp*, [w:] *Główny Urząd Kontroli Prasy 1945–1949*, oprac. D. Nałęcz, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 6, Warszawa 1994, s. 21; Z.A. Ziemia, op. cit., s. 142 oraz *Stenogram ze zjazdu delegatów wojewódzkich i miejskich biur kontroli prasy w dn. 23, 24, 25 maja 1945 r.* (ibidem, s. 45).

⁶²⁶ ANK, IPH Kraków 1945–1950, sygn. 18, k. 763 oraz R. Pfeiffer, *Geneza i dzieje Izby Arbitrażowej Bawelny w Gdyni*, Gdynia 1976, s. 196.

ekonomiczne podejmowano nie w oparciu o fakty, lecz kierując się ideologią, interesem politycznym i zdaniem ZSRR. Problemy pogłębiało wadliwe działanie urzędników wielu szczebli oraz utajnienie szczegółów operacji gospodarczych⁶²⁷. Czesław Niewadzi już w 1984 roku obwinił PZPR o prowadzenie nieracjonalnej polityki wobec prywatnego sektora, co nasilało nawracające kryzysy gospodarcze Polski Ludowej⁶²⁸.

Pracownicy Izby wkładali wiele pracy w przygotowanie wniosków o przydział środków produkcji. Teoretycznie Izba miała zbierać wnioski od właścicieli firm, zgłaszać zapotrzebowania miesięczne i kwartalne do Ministerstwa Przemysłu; Ministerstwo przyznawać określony przydział surowców, a następnie Izba rozdzielać przydziały między firmy. Dużo podań było jednak odrzucanych, zaś towar nawet jeśli został przydzielony, nie był dostarczany przez przedsiębiorstwa państwowe czy państwowe centrale handlowe. Niektóre izby powoływały nawet specjalne referaty zaopatrzeniowe, których pracownicy zajmowali się wyłącznie przydziałami. Starając się o surowce uciekano się do różnej argumentacji. Na przykład Izba Urzędująca, prosząc o przydział parafiny, pisała o zwiększonym zapotrzebowaniu na świece w związku z sezonem pątnicznym i większą liczbą nabożeństw w okresie letnim. Od stycznia 1947 roku sprawy przydziałów skoncentrowano w Wydziale Zaopatrzenia Izby Koordynującej⁶²⁹.

Lubelska Izba podała w roku 1946, że z obiecanych przydziałów żelaza i materiałów żelaznych, metali kolorowych, węgla, koksu, drzewa, papy dachowej, papieru i kwasu mlekowego w całości udało się otrzymać węgiel i koks, najtrudniej zaś było z żelazem. Zdaniem Izby państwowa biurokracja pracowała czasem zupełnie nieracjonalnie. W czerwcu 1946 roku przydzieliła firmom z województwa lubelskiego drzewo z terenów Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu; w sierpniu zaś z okolic Gorzowa Wielkopolskiego. Starania Izby o przydział drzewa z lasów Lubelszczyzny nie dały rezultatów. Cztery istniejące na Lubelszczyźnie octownie otrzymały tak małe porcje spirytusu, iż – zdaniem Izby – dla wytwórni octu w Zamościu wystarczały „jedynie na podtrzymanie wegetacji bakterii octowych”. W 1949 roku protestował nawet lubelski komitet PZPR, gdy szkło dla Lubelszczyzny przydzielono z województwa łódzkiego, zaś stłuczkę szklaną z lubelskiego wysyłano do zachodniej Polski⁶³⁰.

⁶²⁷ M. Jastrząb, op. cit., s. 177.

⁶²⁸ Cz. Niewadzi, *O ekonomicznych, politycznych i ideologicznych uwarunkowaniach rozwoju sektora usług i drobnej wytwórczości*, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD” 1984, zesz. 4, s. 18.

⁶²⁹ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461, 1462 i 1471; „Życie Gospodarcze” 1946, nr 23/24, s. 977; *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 42 i 52.

⁶³⁰ Zob. sprawozdania miesięczne i roczne Izby z 1946 i 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 64, 68 i 69); akta PZPR (AAN, KC PZPR, Wyd. Ekon., sygn. 237/XXXI/127, k. 69); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 11, s. 10; S. Jankowski, *Izby przemysłowo-handlowe i ich rola w przemyśle polskim do 1950 r.*, [w:] *Samorząd gospodarczy – przeszłość i teraźniejszość. Materiały z konferencji*, Warszawa 1991, b.p.

W 1947 roku Izba rozprawiała między innymi żelazo, ołów, koks, węgiel, parafinę, sodę, szkło, tekturę, spirytus czy żarówki, ale i młotki kamieniarskie. Zdarzało się jednak, że obiecane przydziały, które Izba rozdzieliła między zrzeszenia i przedsiębiorstwa, były anulowane po fakcie bez jej wiedzy. Na początku roku broniła interesów bodajże największej lubelskiej prywatnej hurtowni żelaza i artykułów żelaznych Elibor. W czerwcu zdarzyło się, że prywatne zakłady zamówiły od państwowych wytwórni sodę do produkcji mydła, którą opłaciły i otrzymały, po czym zażądano od nich dopłaty ponad trzy razy większej kwoty. W październiku Izba wniosowała o przydział 360 kg soli glauberskiej, zaś otrzymała 15 ton. Musiała z przydziału zrezygnować, bo żaden z zakładów na Lubelszczyźnie nie był w stanie przerobić takiej ilości surowca. Zaś w sprawach przydziału węgla współpracowano z lubelską Dyrekcją Przemysłu Miejsowego⁶³¹.

Widoczna stawała się walka konkurencyjna firm o uzyskanie surowców (zwłaszcza w branży chemicznej). Dlatego też Izba rozprawiała je wspólnie ze zrzeszeniami. Zwracała jednocześnie uwagę na błędne postępowanie przedsiębiorców, którzy nie dotrzymywali warunków koniecznych do otrzymania przydziałów. Jednocześnie zarząd Izby informował władze nadzorcze o nadmiernym obciążeniu obowiązkami biurokratycznymi izbowych pracowników⁶³².

Należy jednak pamiętać, że prowadzenie nielegalnych interesów przez właścicieli prywatnych zakładów przemysłowych było zjawiskiem powszechnym. Janina Przewłocka-Okęcka pisała we wspomnieniach⁶³³:

„Wszystkie prywatne warsztaty tkackie pracowały wówczas na (...) kradzionym materiale. (...) Nie kradnąc, ale za to popierając złodziejstwo, mogłam utrzymać tę część rodziny, która tylko ode mnie zależała. Cały ustrój stał na złodziejstwie. Żadna prywatna inicjatywa nie mogłaby istnieć na legalnych surowcach, bo ich nie było”.

Zresztą od 1947 roku zaopatrzenie prywatnego przemysłu znacznie się pogorszyło. Pracownicy Wydziału Przemysłowego Izby obserwowali duże trudności

---

⁶³¹ Zob. sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 67–72); sprawozdanie Izby z okresu lipiec 1947 – marzec 1948 r. (ibidem, sygn. 8); sprawozdanie dyr. T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r. (ibidem, sygn. 9); sprawozdania Wydziału Przemysłowego Izby z 1947 r. (ibidem, sygn. 172); dokumentacja statystyczna Wydziału Przemysłowego Izby z 1947 r. (ibidem, sygn. 204); *Dane o sytuacji gospodarczej sektora prywatnego na terenie woj. lubelskiego* z marca 1947 r. (ibidem, sygn. 65).

⁶³² Zob. korespondencja Izby z 1947 r. (APL, IP-H, sygn. 242, k. 126; sygn. 222, k. 60); referat o sytuacji przedsiębiorczości prywatnej na przełomie 1946 i 1947 r., na konferencję izb z H. Mincem 23 i 24 stycznia 1947 r. (ibidem, sygn. 132, k. 23); koresp. Izby Urzędującej do CUP z lipca 1947 r. w sprawie dyskryminowania zakładów prywatnych przez przedsiębiorstwa państwowe (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462); akta olejarni w Michowie k. Lubartowa z 1948 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 433); *Notatka w sprawie zaopatrzenia surowcowego dla prywatnego przemysłu* ze stycznia 1947 r. (ibidem, sygn. 2858, k. 18).

⁶³³ J. Przewłocka-Okęcka, *Coś z wełny*, [w:] *Prywaciarze 1945–89*, op. cit., s. 36.

w uzyskaniu przydziałów, kredytów, zakupie surowców, maszyn i części. Prywatne zakłady chemiczne wpadły w błędne koło: brak surowców wpływał na zmniejszenie produkcji, co powodowało zmniejszenie przydziałów, których otrzymanie zależało od wysokości obrotów. Władze zakazały sklepom spółdzielczym i państwowym nabywania wyrobów prywatnych wytwórni. Zabroniono także powierzania zamówień publicznych prywatnym oferentom. Zamknięto olejarnie, a z braku przydziałów upadały zakłady przemysłu spożywczego.

Wskutek zbyt uciążliwych warunków lubelskie firmy nie otrzymały pożyczek w ramach planu inwestycyjnego na rok 1946. CUP odmawiał przydzielenia narzędzi i sprzętu. Przez wiele miesięcy starano się bezowocnie załatwić ciężarówkę z demobilu amerykańskiego i kanadyjskiego (mimo, iż przedsiębiorcy wpłacili żądane zaliczki)⁶³⁴.

Dla przykładu warto opisać, czym zajmowali się pracownicy Wydziału Przemysłowego Izby w 1948 roku. Oprócz przydziałów zajęci byli rejestrowaniem zakładów, zbieraniem zapotrzebowań, opiniowaniem wniosków kredytowych, wyznaczaniem biegłych i pertraktowaniem ze związkami zawodowymi. Izba na polecenie władz inwentaryzowała maszyny, w tym szczególnie obrabiarki. Usiłowała zainteresować właścicieli produkcją sierpów, na które szacowano popyt w wysokości nawet do 200 tys. sztuk rocznie. W październiku interweniowała w wytwórni maszyn i kamieni młyńskich w sprawie zalegania z wypłatami wobec pracowników. Przypominała właścicielom o obowiązku dofinansowywania wczasów pracowniczych i systematycznym opłacaniu składek na rzecz zrzeseń. Jedna z firm pytała Izbę, czy pracownikom przysługują bilety do łaźni publicznej⁶³⁵.

We wszystkich izbowych sprawozdaniach powtarzają się słowa o brakach surowców i towarów na wolnym rynku (szczególnie żarówek), niewykorzystaniu zdolności produkcyjnych (nawet od 70 do 90%) i braku kredytów. W styczniu Izba otrzymała przydziały artykułów, których nie zamawiała i których lubelskie zakłady nie potrzebowały, przykładowo partię chloru ciekłego. Podobnie odrzucono przydział śrub i tarcz szlifarskich o wymiarach innych niż powszechnie stosowane. Przemysł prywatny otrzymał na przykład 100% zapotrzebowania na gaz i prawie 80% na koks, ale 17% na nakrętki i 2% na druty. Prywatni właściciele rozpoczęli akcję wymiany otrzymanych

---

⁶³⁴ Zob. roczne i mies. sprawozdania Izby z 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 64 i 65); sprawozdanie Wydziału Przemysłowego Izby za 1946 r. (ibidem, sygn. 9); sprawy przydziałów ciężarówek (ibidem, sygn. 367 i 368); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 1, s. 13; nr 3, s. 11; nr 11, s. 9); akta Izby Urzędującej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461 i 1471); akta DPM Lublin (APL, DPM Lublin, sygn. 99, k. 204 i 224); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 52.

⁶³⁵ Zob. okólnik nr 14 lubelskiej Izby z 14 maja 1948 r. i pozostałe dokumenty w sprawach pracowniczych (APL, IP-H Lublin, sygn. 183, k. 40, 59, 61 i 85).

przydziałów, proponując władzom zamianę przyznaných ługów na sodę. Dobrze radziły sobie prywatne browary dzięki znacznemu popytowi na piwo. Osobliwe problemy mieli wytwórcy i sprzedawcy octu. W związku ze zbyt niską urzędową ceną butelek na ocet zdarzało się, iż sprzedawano ocet „luzem” do butelek przynoszonych przez klientów. Na początku roku centrala państwowa nie płaciła octowniom za dostarczany ocet, na który zresztą nie otrzymywały przydziałów. We wrześniu Izba podkreślała dobrą współpracę z państwową Centralą Węglową w Lublinie, która – honorując zaświadczenia Izby – sprzedawała węgiel firmom prywatnym. W zakładach przemysłu prywatnego nie powiodła się akcja współzawodnictwa pracy⁶³⁶. Po tym, jak MPIH pod koniec roku zakazało sektorowi uspołecznionemu nabywania wyrobów przemysłu prywatnego, w jednym ze sprawozdań napisano: „Miesiąc grudzień zaznaczył się ogólną depresją”⁶³⁷.

Izba zbierała informacje o przetargach organizowanych przez wojsko, PKP, pocztę (np. na dostawę guzików, emblematów i orzełków na mundury dla pracowników), instytucje publiczne (np. na postawienie pieców w Urzędzie Skarbowym w Hrubieszowie, remont instalacji elektrycznej w lubelskim Teatrze im. J. Osterwy), licytacjach, upłynnieniu remanentów, wyprzedażach zapasów przez państwowe centralne handlowe i innych ofertach⁶³⁸.

Na mocy przedwojennych przepisów wprowadzających Kodeks Handlowy wydawała opinie dla firm rejestrujących się w Rejestrze Handlowym. Sąd Okręgowy ze swej strony powiadamiał Izbę o wpisach do tegoż Rejestru (nowo rejestrowanych firm, zmianach wspólników itp.). Raz zdarzyło się, iż pracownicy dyrektora Kryńskiego musieli wysłać ponownie opinię po upływie 1,5 roku, ponieważ, jak się dowiedzieli, poprzednie pisma Izby „prawdopodobnie zawieruszyły się w kancelarii Sądu”⁶³⁹.

Podobnie jak dla Sądu Okręgowego formułowano opinie dla banków, gdy o kredyty ubiegały się prywatne firmy. Izba Urzędująca kładła silny nacisk na to, by izby kontrolowały wykorzystanie przyznaných środków. Pouczała, by przeprowadzać lustracje zakładów i „nie dawać kredytów na fikcje”. Obawiano się bowiem, że rząd

⁶³⁶ Zob. H. Wilk, *Ekonomiczne efekty współzawodnictwa pracy w latach 1947–1955*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2007, t. 67, s. 101.

⁶³⁷ *Wydział Przemysłowy – grudzień 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 173, k. 35). Por. też miesięczne i kwartalne sprawozdania Izby z 1948 r. (ibidem, sygn. 73–76); koresp. w sprawach kredytów (ibidem, sygn. 152, k. 22); *Wydział Przemysłowy – styczeń 1948 r. – listopad 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 173, k. 8–32); *Notatka w sprawie przemysłu prywatnego na terenie m. Lublina* z 18 listopada 1948 r. (ibidem, sygn. 173, k. 20); korespondencja KW PPR (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9, k. 58).

⁶³⁸ Zob. sprawozdanie Izby za 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 71 i 72); sprawozdanie dyr. T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r. (ibidem, sygn. 9); korespondencja w sprawach sprawozdań z 1947 r. (ibidem, sygn. 142, k. 3; sygn. 168, k. 39); dokumentacja w sprawach przetargów z lat 1946–1949 (ibidem, sygn. 222 oraz sygn. 304); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 4, s. 5.

⁶³⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 301; sygn. 306, k. 16 i 60.

będzie żądał od izb potwierdzenia, „co za te kredyty zrobił przemysł i handel prywatny”⁶⁴⁰.

O ile w 1946 roku Bank Handlowy w Warszawie o/Lublin zaakceptował blisko 81% wnioskowanych kwot, o tyle w następnych latach wstrzymywano kredytowanie sektora prywatnego. W 1949 roku Izba wydała prawie 30 opinii w sprawach kredytowych. Jeśli wnioski firm opiniowano pozytywnie, to pisano, że placówka była zarejestrowana w Izbie i właściwym zrzeszeniu, nie posiadała zaległości podatkowych, cieszyła się dobrą opinią i była w stanie spłacić zobowiązania kredytowe. Jeśli wniosek dotyczył hurtowni, Izba zaznaczała, że placówka była uznawana przez centrale państwowe. Czasem dodawano, że zakład jest prowadzony „fachowo i sprężysto”. Posiłowano się też zdaniem Stowarzyszenia Kupców Polskich⁶⁴¹.

Izba przygotowała również na zlecenie Wydziału Koordynacji wzorcowy statut komunalnych kas oszczędnościowych, opowiadając się za rozbudową sieci takich kas. Informowała o zbyt małej liczby placówek bankowych i spółdzielni kredytowych na Lubelszczyźnie, zwłaszcza w większych miastach regionu: Białej Podlaskiej, Chełmie, Krasnymstawie i Zamościu. Postulowano wprowadzenie przedstawicieli izb do bankowych rad doradczych, opiniujących wnioski kredytowe. W 1946 roku na forum izb podały propozycje stworzenia specjalnego banku, obsługującego sektor prywatny⁶⁴². W okresie Polski Ludowej zlikwidowano bowiem banki prywatne. Nie przeprowadzono jednak ich nacjonalizacji, lecz – jak wielokrotnie podkreślał Zbigniew Landau – zlikwidowano zgodnie z przepisami prawa bankowego⁶⁴³.

W podobny sposób jak dla Sądu Okręgowego i banków formułowano opinie dla państwowych central zbytu, które za pośrednictwem Izby sprawdzały prywatnych odbiorców⁶⁴⁴.

W latach 1949–1950 Izba opiniowała podania od przedsiębiorców o ulgi w opłatach na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej (FGM). O obniżenie opłat ubiegały się zarówno mikroprzedsiębiorstwa (sporo magli, młynów i cegielni), jak i chyba wszystkie większe prywatne zakłady przemysłowe, w tym wiele należących do radców Izby.

⁶⁴⁰ Wytyczne Izby Urzędowej w sprawach opiniowania kredytów z 5 marca 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 543, k. 18).

⁶⁴¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 218, k. 35.

⁶⁴² Zob. korespondencja Izby lubelskiej (APL, IP-H Lublin, sygn. 60; sygn. 301, k. 73; sygn. 302, k. 16–125); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 55; J.K., *Rola banków sektora gospodarki prywatnej w systemie gospodarki planowej*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 23/24, s. 939.

⁶⁴³ Zob. Z. Landau, *Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów*, Warszawa 1993, s. 65; id., *Czy w Polsce Ludowej dokonano nacjonalizacji banków?*, „Przegląd Historyczny” 1969, zesz. 4, s. 700; id., *Przeobrażenia aparatu bankowego*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Warszawa 1974, s. 100; W. Morawski *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa 1998, s. 16.

⁶⁴⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 301, k. 57 i 90; sygn. 302.

Komisja Izby, która rozpatrywała podania właścicieli, wydawała więc decyzje w sprawach swoich działaczy. Poza tym przedstawiciele Izby byli zdania, iż opłaty zostały wyznaczone na rażąco wysokim poziomie, dyskryminowały firmy usytuowane na terenie większych miast i zakłady korzystające z większej liczby pomieszczeń (nawet typu: chłodnie, garaże, stołówki, świetlice i umywalnie)⁶⁴⁵.

Izba – jak przed wojną – oceniała regulaminy targowisk. Funkcjonariusze Izby sprawdzali, czy gmina zapewniła plac, określiła terminy organizowania targów, godziny rozpoczęcia i zakończenia handlu, rodzaj towarów, które mogą być przedmiotem obrotu, sporządziła plan targowiska, zaplanowała rozmieszczenie straganów, ławek, miejsc parkingowych, zorganizowała wywóz nieczystości, wydała przepisy porządkowe i gwarantuje przestrzeganie przepisów sanitarnych i weterynaryjnych. Zarazem zwracano uwagę, czy nowo powstające targowisko nie zahamuje rozwoju już istniejących, okolicznych targów. Dlatego też czasem pytano o zdanie sąsiednie gminy. Izba P-H w Lublinie wypowiadała się między innymi w sprawach urządzania targów w Terespolu i Włodawie⁶⁴⁶.

W latach 1947–1948 Izba zajmowała się sprawami targowiska zwierzęcego w Lublinie. Wynikało to z faktu zastosowania po wojnie przepisów, dotyczących komisji nadzoru rynku mięsnego i komisowej sprzedaży zwierząt rzeźnych. Interesujące było to, iż przepisy te były uchwalone na podstawie Konstytucji kwietniowej. Rząd Felicjana Sławoja-Składkowskiego nie zdążył zastosować ich przed wybuchem II wojny światowej, a zostały wprowadzone w życie przez władzę ludową. Jest to kolejny paradoks prawny, jaki można napotkać analizując system prawny Polski Ludowej.

Ustawodawca ludowy postanowił o przejęciu kompetencji przedwojennych komisji targowiskowych, komisji nadzoru rynku mięsnego przez komisarza rządowego ds. organizacji gospodarki mięsnej. Komisarz podlegał Ministrowi PiH i objął całość spraw związanych z nadzorem obrotu mięsem i produktami mięsnymi. Dla pomocy komisarzowi powołano Główną Komisję Doradczą i wojewódzkie komisje doradcze. Zarówno w składzie Głównej Komisji, jak i komisji wojewódzkich znaleźli się przedstawiciele izb⁶⁴⁷.

---

⁶⁴⁵ APL, IP-H Lublin, sygn. 584, k. 118; sygn. 585, k. 8–222; sygn. 588, k. 1–55; sygn. 589, k. 23–67; AAN, KERM, mfilm B-11, k. 60 i 72.

⁶⁴⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 300, k. 1–12.

⁶⁴⁷ Mon. Pol. 1947, Nr 129, poz. 807; 1948, Nr 30, poz. 110; Dz. Urz. MPIH 1947, Nr 11, poz. 186; 1948, Nr 1, poz. 4, Nr 4, poz. 45, Nr 25, poz. 321 i 322. W przepisach z 1946 r. o powołaniu komisji ds. organizacji obrotu zwierzętami gospodarskimi nie wspomniano o izbach (Dz. Urz. MAiH 1946, Nr 11, poz. 66).

Izdom przyznano szerokie uprawnienia na bazie przedwojennych przepisów o komisantach, zajmujących się komisową sprzedażą zwierząt rzeźnych⁶⁴⁸. Dodatkowo, celem ich wykonania, Hilary Minc wydał instrukcję z 18 września 1947 roku w sprawie powoływania komisantów koncesjonowanych. Izby miały współdziałać z komisarzem ds. organizacji gospodarki mięsnej. Ustalały liczbę komisantów na danym terenie, programy szkoleń, kwalifikowały kandydatów, wyznaczały wysokość prowizji pobieranych przez komisantów, wysokość kaucji (jaką składał komisant), ustalały wzory dokumentów oraz – co najważniejsze – samodzielnie wydawały koncesje⁶⁴⁹.

Izba mogła cofnąć koncesję, gdy komisant:

1. Prowadził działalność niezgodnie z przepisami.
2. Przerwał prowadzenie działalności na ponad 3 miesiące.
3. Został pozbawiony praw publicznych prawomocnym wyrokiem sądowym.
4. Został postawiony w stan upadłości.
5. Został skazany za przestępstwo na szkodę wierzycieli lub za przestępstwo z chęci zysku.
6. Został wykluczony z giełdy za niewykonanie wyroku sądu rozjemczego lub ugody.
7. Utracił obywatelstwo polskie.
8. Nie uzupełnił kaucji.

Spory między komisantem a izbą rozstrzygać miał Minister PiH.

Rozporządzenie z 13 kwietnia 1939 roku w sprawie komisantów mięsnych, mimo iż dotyczyło wąskiego wycinka ustawodawstwa administracyjnego, posiadało przed wojną ogromną wagę. Po raz pierwszy w polskim ustawodawstwie rząd nadał izdom uprawnienie do samodzielnego udzielania koncesji administracyjnych. Administracja rządowa zrzekła się więc na rzecz samorządu przemysłowo-handlowego prawa do zarządzania określoną sferą życia gospodarczego⁶⁵⁰.

Również w prasie powojennej można spotkać pozytywną ocenę zaprowadzenia komisowego obrotu zwierzętami rzeźnymi. Argumentowano, że pozwoli to na normalizację handlu, kontrolowanie targowisk, ustabilizowanie cen i usunięcie nieuczciwych pośredników⁶⁵¹.

---

⁶⁴⁸ Zob. rozporządzenie z dnia 13 kwietnia 1939 r. o sposobie powoływania komisantów koncesjonowanych, warunkach jakim powinni odpowiadać oraz ich prawach i obowiązkach (Dz.U. RP 1939, Nr 47, poz. 298).

⁶⁴⁹ Dz. Urz. MPiH 1947, Nr 15, poz. 229; 1948, nr 1 (sprostowanie); tekst instrukcji w aktach lubelskiej Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 303, k. 101); korespondencja z października 1948 r. (ibidem, k. 11).

⁶⁵⁰ F. Wachtel, *Koncesjonowani komisanci*, „Wiadomości Gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie” 1939, nr 11, s. 145.

⁶⁵¹ J. Wojtyna, *Gospodarka mięsna*, „Biuletyn MAiH” 1946, nr 5, s. 7.

23 maja 1947 roku Izba przyznała koncesję spółce komunalnej na prowadzenie targowiska zwierzęcego. Jej kierownikiem został Tadeusz Madler: przedwojenny członek Rady Giełdy Zbożowo-Towarowej, przedstawiciel Wołyńskiej Izby Rolniczej, a potem dyrektor Giełdy Mięśnej w Lublinie. Komisantami mianowano Jana Czarotę i Władysława Muszyńskiego – przedwojennych maklerów przysięgłych Giełdy Z-T w Lublinie. Zaś przedstawiciel Izby Robert Kownacki zasiadał w Wojewódzkiej Komisji Doradczej ds. organizacji gospodarki mięsnej. Kierownictwo targowiska przysyłało do Izby wykazy obrotów (np. w III kwartale 1947 roku sprzedano blisko 8,5 tys. świń, 1200 owiec i 500 cieląt). W połowie 1948 roku sprawy targowiska przejęła Lubelska Spółdzielnia Zbytu Produktów Zwierzęcych, zaś we wrześniu – Państwowa Centrala Mięsna o/Lublin. Izba załatwiła więc sprawy dotyczące likwidacji komisowego handlu mięsem (np. zwróciła kaucje komisantom)⁶⁵².

Warto zauważyć, że mimo wymuszonych przez władze reorganizacji rynku mięsnego na stanowiskach utrzymały się osoby, pracujące w branży mięsnej przed rokiem 1939 i znane władzom Izby. Komisanci znaleźli pracę w Centrali, a Tadeusz Madler został lubelskim delegatem komisarza rządowego ds. organizacji gospodarki mięsnej. Dodać jednak należy, iż na początku 1949 roku władze zlikwidowały na Lubelszczyźnie prywatne hurtownie, skupujące żywiec. Łącznie na terenie Polski istniało 44 prywatnych firm sprzedających komisowo żywiec, z tego 7 w Poznaniu. Ustawowo wszystkie zostały zniesione, a władza ludowa dążyła do skoncentrowania obrotu żywcem w rękach spółdzielczości i Centrali Mięśnej. Izby starały się interweniować u miejscowych władz w sprawach komisantów, by ułatwić im zakończenie prowadzonych interesów. W takich przypadkach wiele zależało od stanowiska władz poszczególnych izb⁶⁵³.

4.2. Działalność opiniodawcza

Izba w latach 1944–1950 opiniowała wiele różnych aktów prawnych. Za rządów PKWN Izba wyrażała swoje zdanie na temat polityki obniżania cen, walki z lichwą i spekulacji. Deklarowano współdziałanie w sprawach zwalczania nielegalnego handlu,

⁶⁵² Zob. *Sprawozdanie z działalności Wydziału Koordynacji Izby P-H w Warszawie za czas od dnia 15 kwietnia do grudnia 1948 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296); akta lubelskiej Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 303) oraz M. Dul, R. Jastrzębski, *Prawne regulacje działalności giełd towarowych w Polsce*, Warszawa 2007, s. 215.

⁶⁵³ Zob. *Sprawozdanie Wydziału Ekonomicznego KW PZPR w Lublinie za miesiąc luty 1949 r.* (AAN, KC PZPR, Wydz. Ekon., sygn. 237/XXXI/127, k. 11; APL, KW PZPR, sygn. 2759, k. 9 i sygn. 2824, k. 4); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 98; T. Madler, *O Giełdzie mięsnej w Lublinie*, [w:] T. Madler, J. Orczyk, *O giełdzie mięsnej w Lublinie i o transporcie trzody*, Lublin 1936, s. 5; B. Mikołajczak, *Komisjoner przy Targowicy i Rzeźni Miejskiej w Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznania” 1995, nr 3, s. 145.

wprowadzania obowiązku wydawania rachunków na sprzedawane towary, wystawiania cenników i uwidaczniania cen na towarach, a także przestrzegania przepisów sanitarnych. Powołano Komisję Notowań Cen i kontaktowano się z Urzędem ds. Walki z Lichwą oraz Wydziałem Walki z Lichwą lubelskiej MRN. Opiniowano także ustalone przez władze cenniki i marże (np. ceny artykułów sprzedawanych w sklepach prywatnych, noclegów, przejazdów dorożką). Izba zwracała działaczom nowej władzy uwagę, iż⁶⁵⁴:

„(...) na fluktuację cen wpływa tyle czynników natury gospodarczej, politycznej i społecznej, że obciążanie winą za wzrost cen jednego z tych czynników czy warstw społecznych staje się oczywistą niesłusznnością”.

W jednym z dokumentów urzędnicy izbowi stwierdzili ponadto⁶⁵⁵:

„(...) ceny przechodziły takie ewolucje, że również one mogą być raczej zanotowane dla celów historii gospodarczej”.

W roku 1945 Izba podkreślała, iż wyżkę cen wywołały wprowadzane (nie zawsze legalnie) podatki lokalne, jak specjalna danina na rzecz szkół, podatek od dań w restauracjach, produktów kosmetycznych czy dodatek do artykułów uznawanych za luksusowe. Uważano, przeciwnie do władz, że przy małej podaży towarów wzrost cen był zjawiskiem naturalnym, typowym dla stosunków powojennych i niemożliwym do zlikwidowania przy pomocy środków administracyjnych. Jednakże zamojscy kupcy stali na bardziej radykalnym stanowisku, wprost obwiniając rząd (jako głównego dysponenta środków produkcji) o postępujący wzrost cen⁶⁵⁶.

Fragment pisma Prezydenta m. Lublina Tadeusza Kadury do K.B. z 21 czerwca 1945 roku (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 82)

W związku z pobieraniem nadmiernych cen za artykuły pierwszej potrzeby i ukaraniem Obywatela na wniosek Urzędu do Walki z Lichwą polecam Obywatelowi natychmiast opróżnić lokal i oddać go do dyspozycji Komisji Przydziału Lokali Użytkowych przy Miejskiej Radzie Narodowej w Lublinie. Po klucze i kartę rejestracyjną zgłaszają się kontrolerzy Komisji Przydziału Lokali Użytkowych Ob.Ob. (...). Lokal jednocześnie zostanie opieczętowany do dalszej dyspozycji.

⁶⁵⁴ *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...*, (APL, IP-H Lublin, sygn. 71). Zob. też sprawy cennikowe (ibidem, sygn. 328, k. 2–6); sprawy hoteli i noclegów na terenie Lublina (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 100).

⁶⁵⁵ *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...*, s. 9 (APL, IP-H Lublin, sygn. 63).

⁶⁵⁶ Zob. protokół posiedzenia Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu z 5 listopada 1946 r. (APZ, SKP, sygn. 23, k. 21); sprawozdania Izby z 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); artykuły prasy izbowej: *Dlaczego ceny wyżkują?*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2, s. 7; S. Kantor, *Po zjeździe kupiectwa w Katowicach*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 23, s. 1036; J. Mańkowski, *Na fali*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 12/13, s. 417 oraz J. Szarski, *Handel a marże zysku*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 14/15, s. 628.

W latach późniejszych Izba wypowiadała się również na temat ustalania cen na wyroby przemysłu prywatnego. Dążono bowiem do tego, by władze nie ustalały cen poniżej kosztów produkcji⁶⁵⁷.

Ostro krytykowano politykę aprowizacyjną PKWN. Uważano, iż system kartkowy działał za okupacji znacznie sprawniej i sprawiedliwiej, ponieważ był prowadzony przez magistrat, organizacje obywatelskie i polskich kupców (pracujących wraz z pracownikami Izby na rzecz Polskiego Państwa Podziemnego), posiadających tzw. sklepy rozdzielcze. Pisano, że od momentu zainstalowania się władzy ludowej rozdzielnictwo towarów stało się chaotyczne, źle zorganizowane, związane z rekwizycjami, kradzieżami i ogólnym bałaganem. Wskazywano na uprzywilejowanie określonych grup pracowników i funkcjonariuszy nowej władzy⁶⁵⁸.

Uważano za konieczne jak najszybsze zniesienie systemu kartkowego, zaprzestanie wypłacania poborów w naturze oraz stosowania podwójnych cenników: niższego dla władz i spółdzielni, wyższego dla konsumentów detalicznych i prywatnej inicjatywy. Reglamentacja cen sprzyjała bowiem nielegalnemu handlowi. Podkreślano, iż władza faktycznie zezwoliła na spekulację towarami otrzymywanymi przez robotników i spółdzielców jako deputaty. Znany zaś ze wspomnień i literatury handel drożdżami nakręcał – wedle Izby – jedynie nielegalną produkcję bimbru. Podkreślano pozytywny wpływ na ruch cen odgórnego utrzymywania na niższym poziomie artykułów produkcji państwowej. Jednakże ustalenie ich bez związku z rentownością produkcji wywołało późniejsze znaczne wahania cen⁶⁵⁹.

Radcowie Izby od początku negatywnie oceniali spółdzielczość. Wskazywali na przykłady przejmowania lokali handlowych na terenie Lublina. Byli zdania, iż nowa władza faworyzuje spółdzielnie kosztem prywatnych przedsiębiorców. Domagali się równego traktowania pod względem opodatkowania i dostępu do towarów. Uważali, że działacze spółdzielczy byli wrogo nastawieni do prywatnej inicjatywy. W protokole z zebrania plenarnym Izby we wrześniu 1944 roku zanotowano ostre słowa⁶⁶⁰:

„Spółdzielczość, mając gotowy aparat, jest bardzo na rękę każdej władzy, która przychodzi. Z władzami niemieckimi spółdzielczość ściśle pracowała, bo miała gotowy aparat

---

⁶⁵⁷ *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 44 i 69.

⁶⁵⁸ Zob. *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...*, s. 10 (APL, IP-H Lublin, sygn. 63). Zob. też Z. Grodek, *Zaopatrzenie kartkowe w okresie Rządu Tymczasowego (31 grudnia 1944 – czerwiec 1945)*, „Przegląd Historyczny” 1969, zesz. 4, s. 684 oraz K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 163.

⁶⁵⁹ Zob. *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...*, s. 16 (APL, IP-H Lublin, sygn. 63) oraz *Historia Polski w liczbach*, t. 2: *Gospodarka. Okres 1918–2000*, oprac. C. Leszczyńska, Warszawa 2006, s. 364.

⁶⁶⁰ *Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie w dniu 5 września 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 8). Zob. też korespondencja w sprawie zajęcia lokalu i towarów firmy rodziny Scholtzów przez LSS „Spotem” w Lublinie na przełomie lipca i sierpnia 1944 r. (APL, akta m. Lublina 1944–

rozdzielczy i w okresie okupacji bardzo się rozrosła. (...) Lubelska Spółdzielnia Spożywców (...) zabrała 80 najlepszych sklepów w Lublinie, zabrała dom przy ul. Chopina 22 (...)”.

Radcowie, reprezentujący handel, proponowali spółdzielcom nawiązanie współpracy. Postanowili zarezerwować dwa dodatkowe miejsca w prezydium dla reprezentantów ruchu spółdzielczego. Ostatecznie – jak podano w izbowych dokumentach – „spółdzielczość konsekwentnie uchylała się od jakiegokolwiek współpracy, a nawet w ogóle kontaktu”. Pamiętać jednak należy, iż prezentowane wyżej stanowisko obrazuje pogląd prywatnych kupców. Zdanie spółdzielców mogło być zgoła odmienne⁶⁶¹.

W 1945 roku Izba wyraziła pogląd, iż placówki spółdzielcze funkcjonowały jedynie jako punkty rozdziału towarów na kartki. Zarzucano im brak fachowości, bezplanowość działania, brak zaangażowania w akcję obniżki cen, niewykorzystanie przyznawanej przez władze powierzchni lokali użytkowych, a nawet uprawianie spekulacji. Samorząd przemysłowo-handlowy był zdania, iż spółdzielnie zatraciły swój samorządowy charakter. Upodobniły się do spółek kapitałowych, sterowanych przez wszechwładny zarząd. W tym czasie Izba rzeszowska stwierdziła, że: „gospodarka spółdzielni jest ukrytą tajemnicą zazdrośnie strzeżoną nawet przed członkami”⁶⁶².

Sceptycznie odnoszono się do działalności państwowych central handlowych. Działacze Izby stali na stanowisku, iż państwo nie powinno zajmować się handlem, a już na pewno nie detalicznym. Hurt państwowy – ich zdaniem – winien być zjawiskiem przejściowym, koniecznym dla normalizacji rynku, a zbędnym wobec rozwoju handlu prywatnego i spółdzielczego. Izba wytykała centralom liczne błędy i nadużycia, zwłaszcza w sprawach przydziałów. W listopadzie 1945 roku pisała o tym, że centrale sprzedają towary wadliwe (tzw. buble), a nawet trujące, jak puste pudełka zamiast zapalek i esencję zawierającą kwas siarkowy. Przeciwko centralom stałe występowało Stowarzyszenie Kupców Polskich w Zamościu⁶⁶³.

1950, sygn. 82); skargi na działania władz mieszkaniowych z Lublina w 1944 r. (AAN, PKWN, sygn. VIII/25, mfilm 24246, k. 3).

⁶⁶¹ *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71).

⁶⁶² APL, IP-H Lublin, sygn. 255, k. 63. Zob. też protokół nr 96/3 z 11 października 1944 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 322; sprawozdania Izby z 1945 r. (ibidem, sygn. 63); korespondencja Izby z 1946 r. (ibidem, sygn. 255, k. 45–67; sygn. 294, k. 9; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 27); *Dezyderaty spółdzielczości*, „Przemysł i Handel Rzeszowski” 1946, nr 3, s. 2; *Po święcie spółdzielczości*, „Przemysł i Handel Rzeszowski” 1946, nr 5, s. 2; W.L., *Ustalone zasady muszą obowiązywać*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 20, s. 13; T.K., *Inicjatywa prywatna a spółdzielczość*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 15, s. 2; dane o fikcyjnych napadach na spółdzielnie celem zatuszowania nadużyć: *Biuletyn informacyjny nr 2 (24)* z 17 stycznia 1947 r., [w:] *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948*, t. 2, op. cit., s. 22.

⁶⁶³ Zob. sprawozdanie Izby za IV kwartał 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 63); korespondencja z Izbą rzeszowską z 1946 r. (ibidem, sygn. 305, k. 23); protokoły Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu z lat 1946–1948 (APZ, SKP, sygn. 17).

Opowiadano się za zwalczaniem nielegalnego handlu ulicznego, targowiskowego i akwizycyjnego, który stał się zjawiskiem masowym w okresie powojennym. Uważano, iż bez poprawy systemu gospodarczego środki administracyjne nie wystarczą do usunięcia tego zjawiska. Proponowano nawet zalegalizowanie handlu ulicznego poprzez wprowadzenie tzw. placowego tudzież ryczałtu dziennego, jaki mogliby płacić handlarze. Postulowano rozbudowę miejskich hal targowych oraz wzmoczenie milicyjnych kontroli. Ponadto proponowano powiązać te działania z zaostrzeniem nadzoru nad dystrybucją towarów państwowych i spółdzielczych, ograniczeniem centralizacji i reglamentacji życia gospodarczego, przywróceniem podatków scalonych, płaconych przez wytwórnie (dzięki czemu handel niektórymi artykułami przestałby być opłacalny dla ulicznych handlarzy) oraz – co było chyba najważniejszym postulatem – wspieraniem osiadłych kupców. Usiłowano przekonać wyższych urzędników, iż faktyczne ściągnięcie podatków od ulicznych handlarzy znacznie poprawiłoby dochody Skarbu Państwa (w domyśle pozwoliłoby na poluzowanie „śrubby podatkowej” dla osiadłych kupców)⁶⁶⁴.

Zdaniem Izby lubelski magistrat prowadził wadliwą politykę w tym względzie. Oficjalnie zapowiadano walkę z nielegalnym handlem. W praktyce – jak i obecnie – był on tolerowany. W lipcu 1946 roku wydano zakaz handlu na głównych ulicach Lublina, o którym – zdaniem Izby – nie poinformowano handlujących, którzy zdążyli zapłacić za stoiska⁶⁶⁵.

Rozwojowi „dzikiego handlu” nie zapobiegała Komisja Specjalna. Jak przyznał Janusz Kaliński⁶⁶⁶:

„Działalność Komisji w znacznym stopniu uderzyła w kupiectwo legalne, które najłatwiej można było skontrolować. Nie został natomiast zahamowany rozwój handlu nielegalnego. Szczególnie silnie rozwinął się obrót pokątny w dużych miastach.”

W latach 1944–1945 sformułowano program rozwoju przemysłu, w którym postulowano między innymi dostosowanie systemu ceł, prowadzenie właściwej polityki cenowej, uruchomienie kredytów długoterminowych, wznowienie transportu kolejowego i pomoc w znalezieniu wykwalifikowanych robotników. Chwalono Lubelski Międzykomunalny Związek Elektryfikacyjny Lubzel, kierujący elektryfikacją Lubelszczyzny. Zaś na prośbę LOT wydano opinię w sprawie połączeń lotniczych,

---

⁶⁶⁴ Zob. notka prasowa z „Życia Lubelskiego” 1947, nr 41 z 9 maja 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 255, k. 27); korespondencja z Izbą częstochowską (ibidem, k. 57); memoriał Izby Urzędującej i Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich RP z 11 czerwca 1947 r.: *Dziki handel i metody jego zwalczania* (ibidem, sygn. 255, k. 14; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 65 i 71).

⁶⁶⁵ APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 78 oraz sygn. 201 (sprawozdania Miejskiego Wydziału Zaopatrywania, Apropozycji i Handlu 1945–1947).

⁶⁶⁶ J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 51.

w której konkretnie stwierdzono, iż ilość kursów była za mała, a bilety za drogie. Wnioskowano o przeniesienie lotniska cywilnego ze wsi Dys za Lublinem do Świdnika, jak tylko Armia Czerwona zwolni tamtejsze lądowisko. Wypowiadano się także na temat rad zakładowych. Izba, reprezentująca sektor kapitalistyczny, nie negowała pomysłu tworzenia rad zakładowych. Wskazała jednak na niejasność niektórych postanowień i możliwe problemy z zakładaniem rad w przedsiębiorstwach, które sezonowo znacznie powiększają zatrudnienie. Daleko idącej krytyce poddano natomiast projekt wprowadzenia przymusu pracy⁶⁶⁷.

Rok później przedstawiciele Izby wytknęli rażące błędy autorom projektu postępowania egzekucyjnego w administracji (np. mylenie pojęć „właściwość” i „własność”). Uważali także, iż zaostrzenie środków egzekucyjnych nie przyczyni się do zwiększenia wpływów dla Skarbu Państwa, lecz zahamuje rozwój przemysłu i handlu⁶⁶⁸. W kolejnych latach opowiedziano się przeciwko przyznaniu zbyt wysokich prowizji przedsiębiorstwom prowadzącym licytacje w toku postępowania egzekucyjnego. Według Izby celem egzekucji nie było przecież finansowanie takich firm, lecz zaspokojenie wierzycieli⁶⁶⁹.

W latach 1946–1947 Izba opiniowała projekty, dotyczące opodatkowania wina owocowego (Izba pisała: „produkcja win krajowych ze względów ogólnogospodarczych powinna być w zasadzie wolna od podatku”), organizacji średnich szkół zawodowych, a także publicznej gospodarki lokalami i ochrony lokatorów⁶⁷⁰.

Fragment memoriału Izby Urzędującej z 23 października 1946 roku do Ministerstwa Skarbu w sprawie opodatkowania wina owocowego (APL, IP-H Lublin, sygn. 578, k. 11).

Polska posiada surowce, które ulegają częściowemu niszczeniu, gdyż z najrozmaitszych powodów przemysł nie jest w stanie ich przerobić. Do takich surowców, dostarczanych przez wieś, należą owoce. (...) W dzisiejszym demokratycznym ustroju wino owocowe winno być trunkiem szerokiej konsumpcji i należy je uprzystępnić najszerszym rzeszom konsumentów. Konsumpcja wina owocowego i lekkiego piwa doprowadzi z czasem miliony konsumentów do zwiększonego picia trunków bezalkoholowych, do czego winno dążyć nowoczesne państwo. Dążność ta nie zaistnieje, skoro stopień alkoholu w winie owocowym będzie przeszło dwukrotnie droższy, aniżeli w wódce monopolowej, gdzie konsument poza alkoholem nie spożywa żadnych wartościowych ingrediencji, jak cukier, soki owocowe, wartościowe dla organizmu kwasy (...).

---

⁶⁶⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 370, k. 13; sygn. 543, k. 36; sygn. 574, k. 1–30.

⁶⁶⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 575, k. 8.

⁶⁶⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 585, k. 238.

⁶⁷⁰ Zob. opinia Izby z 16 października 1946 r. w sprawie opodatkowania wina (APL, IP-H Lublin, sygn. 571, k. 40) i inne akta (ibidem, sygn. 576, k. 39).

Co do ostatniego z wymienionych projektów Izba zgłosiła sporo poprawek, stwierdzając, iż przepisy przekreślą rentowność prywatnych kamienic i zahamują ruch budowlany w Polsce. Zwracała uwagę na potrzebę przestrzegania praw właścicieli podczas przydzielania mieszkań uprzednio im odebranych. Uważała, iż władze kwaterunkowe nie powinny mieć prawa usuwania przedsiębiorstw z legalnie przez nie zajmowanych lokali użytkowych. Krytykowano zasadę natychmiastowej wykonalności decyzji o przyznaniu na cele publiczne lokali uznanych przez władze za „wolne”. Sprzeciwiała się stosowaniu wykładni rozszerzającej skierowanej przeciwko prywatnym właścicielom mieszkań. Co do wykwaterowywania mieszkańców na obszarze Lublina pisała⁶⁷¹:

„(...) praktyka wykazała, że władze kwaterunkowe proponowały np. osobom usuniętym z własnej willi czy też mieszkania nowoczesnego w Śródmieściu – pomieszczenia w barakach dla repatriantów”.

Nadmierne „zagęszczenie” w lokalach użytkowych było – zdaniem Izby – zjawiskiem niezależnym od użytkowników lokali, wynikającym z polityki lokalnych władz oraz możliwości lokalowych⁶⁷².

Radca prawny Izby Tadeusz Pliszczyński mówił 17 października 1947 roku na forum Międzyzbowej Komisji Prawno-Administracyjnej, że zamierzenia władz szły w kierunku ograniczenia możliwości zakładania i prowadzenia przedsiębiorstw na terenie miast. Wskazywał na ograniczenie praw właściciela lokalu, który był z niego usuwany na podstawie decyzji władz kwaterunkowych⁶⁷³.

W sprawach mieszkaniowych Izba lubelska popierała postulaty zgłaszane przez samorząd przemysłowo-handlowy. Izby postulowały bowiem, aby przepisom nie podlegały budynki nowo wybudowane. Żądały, by przyznano izbom prawo opiniowania decyzji komisji mieszkaniowych w przedmiocie lokali użytkowych oraz planów rozmieszczenia przedsiębiorstw na terenie miast. Domagały się włączenia delegatów izb do komisji lokalowych. Uważały politykę władz za sprzeczną z Konstytucją marcową (w tym prawem swobodnego wyboru miejsca zamieszkania). Zwracały uwagę, iż komisje mieszkaniowe stały ponad sądownictwem powszechnym, obywatele nie mieli faktycznych możliwości zaskarżenia ich decyzji, co łamało konstytucyjne prawo do

---

⁶⁷¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 561, k. 28.

⁶⁷² APL, IP-H Lublin, sygn. 561, k. 32.

⁶⁷³ *Sprawozdanie z posiedzenia Międzyzbowej Komisji Prawno-Administracyjnej odbytej w dniu 17 października 1947 r. w Warszawie w siedzibie Izby Urzędującej* (APL, IP-H Lublin, sygn. 567, k. 11); akta spraw mieszkaniowych (ibidem, sygn. 561, k. 88–121); L. Grabowski, *Wysokość czynszu w lokalach użytkowych. Opłaty na Fundusz Mieszkaniowy. Warsztat pracy w mieszkaniu*, OTG 1949, nr 1, s. 6.

sądu. Wskazywały na niejasne kryteria ustalania norm zaludnienia miast i poszczególnych dzielnic. Krytykowały również nacjonalizację gruntów warszawskich⁶⁷⁴.

Na forum samorządu przemysłowo-handlowego znanym obrońcą prywatnego budownictwa był Czesław Klarner. Wraz ze współpracownikami przygotował jeszcze w czasie okupacji projekt odbudowy stolicy. Stanowisko izb prezentował także adwokat Lech Grabowski – pełnomocnik Izby warszawskiej. Jego zdaniem prywatni inwestorzy przystąpiliby do odbudowy, jeśli budynki, które postawią: 1) pozostałyby ich własnością, 2) mogliby nimi swobodnie rozporządzać, 3) nie zostaliby ze swoich mieszkańców wysiedleni przez lokalnych funkcjonariuszy. Powyższe słowa uświadamiają realia nowego systemu, skoro należało sięgać do takiej argumentacji, by uzasadnić prawo obywatela do odbudowy własnego domu⁶⁷⁵.

Czesław Klarner

Własność prywatna jest jednym z symboli wolności człowieka. A silna wola jednostki była obok wiedzy i nauki czynnikiem i źródłem bogactwa narodowego.

Co mogło dziwić, Izba – instytucja broniąca sektora prywatnego, poparła projekt koncesjonowania garbarni. Stała bowiem na stanowisku, iż przyczyni się do uporządkowania stosunków panujących w polskim garbarstwie. Przeciwno temu projektowi wypowiedział się natomiast Departament Ustawodawczy Ministerstwa Sprawiedliwości. Urzędnicy uznali, iż obrót skórąmi był poddany daleko idącej reglamentacji, a kolejne regulacje byłyby zbędne. Poza tym uważali, że przyczyni się on do zahamowania hodowli zwierząt futerkowych. W gąszczu przepisów reglamentacyjnych gubiły się także sądy, tym bardziej iż MPiH nakładało na osoby prowadzące działalność gospodarczą obowiązki na podstawie okólników, publikowanych

⁶⁷⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 576, k. 6–18, 51–70; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461; „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2, s. 13.

⁶⁷⁵ Zob. referat L. Grabowskiego: *Warunki rozwoju budownictwa prywatnego*, z listopada 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 561, k. 35); przemówienie Cz. Klarnera na posiedzeniu Prezydium RM 21 października 1946 r. (ibidem, k. 39); *Protokół audiencji u Pana Ministra Przemysłu w dniu 19 maja 1945 r.* (AAN, MPiH 1947– 1949, sygn. 2858, k. 2); *Przemówienie inż. Czesława Klarnera na audiencji u Ministra Przemysłu w dniu 19 maja 1945 r.* (ibidem, k. 9); Cz. Klarner, *Cele i metody przebudowy społeczno-gospodarczej*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 12/13, s. 2; R. Osmolski, *Finansowanie odbudowy miast polskich*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2, s. 1. Warto sięgnąć do przedwojennych publikacji Cz. Klarnera: *O popieraniu budowy tanich mieszkań w Polsce i zagranicą*, Warszawa 1929, s. 101 (z rec. J. Schimmela, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1929, zesz. 3, s. 1079) oraz *Polityka mieszkaniowa w Polsce i zagranicą*, Warszawa 1930, s. 113 (z rec. J. Schimmela, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, zesz. 4, s. 821), a także polemiki tych dwóch autorów na łamach „Ruchu” (1931, zesz. 1, s. 269).

w Dzienniku Urzędowym MPIH⁶⁷⁶. Jerzy Mayzel, specjalista od prawa gospodarczego, napisał wówczas na łamach „Państwa i Prawa”⁶⁷⁷:

„Inflacja ustaw, rozporządzeń i zarządzeń, które czynią prawo dla ogółu niedostępnym i niezrozumiałym, przeistacza w fikcję zasadę każdego praworządnego państwa, że nieznaną przez prawa nikt się tłumaczyć nie może”.

Ostatecznie izby nie zostały zaangażowane w akcję koncesjonowania garbarni, zakładów solenia skór, wytwórni pasów transmisyjnych i fabryk obuwia. Jednak izbowi biegli brali udział w szacowaniu surowców, maszyn i narzędzi podlegających przypadkowi wskutek skazania za przestępstwa określone w dekreście z 19 sierpnia 1946 roku o koncesjonowaniu garbarni⁶⁷⁸. Ustawodawca przewidział w dekrecie kary więzienia i grzywny za zawodowe zajmowanie się garbowaniem, soleniem i suszeniem skór czy fabryczne wytwarzanie obuwia bez wymaganej koncesji. Z ubiegania się o koncesję zwolniono rzemieślników, chyba że władze przemysłowe określiły jego zakład jako „fabryczny”, a nie „rzemieślniczy”. Izby brały udział w tym postępowaniu, opiniując decyzje władz przemysłowych.

Warto zwrócić uwagę na opinię, jaką Izba przedstawiła w 1946 roku Henrykowi Dembińskiemu na temat sytuacji gospodarczej Polski. Henryk Dembiński był jednym z czołowych działaczy lubelskich struktur Stronnictwa Pracy (popierających prezesa Karola Popiela⁶⁷⁹). Izba poddała daleko idącej krytyce politykę ekonomiczną nowych władz. Opowiedziała się za normalizacją rynku, podwyżką płac robotniczych, zniesieniem deputatów i podwójnych cen (urzędowych i wolnorynkowych), podwyższeniem cen urzędowych do poziomu wolnorynkowego, likwidację świadczeń rzeczowych wsi i systemu kartkowego. Argumentowała, iż na zarobki robotnika składały się wynagrodzenie określone taryfami płac i układami zbiorowymi, premie pieniężne, wyżywienie w stołówce oraz deputaty (czyli przydział wyrobów zakładu, w którym robotnik pracuje). Deputaty robotnik sprzedawał na wolnym rynku, dokupując głównie żywność. Dlatego też – zdaniem Izby – robotnicy znaleźli się w lepszej sytuacji niż pracownicy umysłowi, skazani na przydziały kartkowe, których wskutek braków na rynku nie mogli zrealizować w sklepach. Jednakże – jak zauważyła Izba – system

⁶⁷⁶ Zob. sprawy koncesjonowania garbarni w Dep. Ustawodawczym Ministerstwa Sprawiedliwości – tzw. materiały na KERM (AAN, MS 1945–1972, sygn. 2978); pismo Sądu Grodzkiego w Gubinie do MPIH z grudnia 1947 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 432, k. 61); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 19, s. 15.

⁶⁷⁷ J. Mayzel, *W sprawie kodyfikacji prawa przemysłowego*, „Państwo i Prawo” 1948, zesz. 7, s. 58.

⁶⁷⁸ Zob. art. 5–10 dekretu z dnia 19 sierpnia 1946 r. o koncesjonowaniu garbarni... (Dz.U. 1946, Nr 43, poz. 250); rozporządzenie Ministra PiH z dnia 20 maja 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 52, poz. 275) i inne akty w tej materii (Dz.U. 1949, Nr 58, poz. 453; Dz. Urz. Min. Przemysłu 1947, Nr 3, poz. 54; Dz. Urz. MPIH 1947, Nr 14, poz. 215, Nr 18, poz. 263; Monitor Polski 1948, Nr 2, poz. 6).

deputatów przekształcił robotników oraz członków ich rodzin w „pokątnych handlarzy”, odrywając ich od normalnej pracy i zabierając czas wolny.

Ganiono również system cen urzędowych. Izba zbijała argument, jakoby ceny sztywne ułatwiały zaopatrzenie władz i wojska w tanie towary. Zdaniem Izby założenie takowe było fikcyjne z ekonomicznego punktu widzenia. Autorzy izbowej opinii dowodzili, iż zakłady zmuszone do produkowania towarów po zaniżonych cenach urzędowych stawały się deficytowe, wymagały dotacji ze Skarbu Państwa i pogłębiały „dziurę budżetową”. Ponadto, kierując – za pozwoleniem władz – część produkcji na wolny rynek podbijały ceny, chcąc zrównoważyć straty wywołane produkcją na rzecz władz. Zarazem Skarb Państwa dla wyrównania budżetu podnosił podatki, co wywoływało dalszą wyżkę cen, spadek płac realnych i ubożenie społeczeństwa.

Co więcej – wedle Izby – władza pogłębiła dodatkowo problemy gospodarcze Polski, gdyż zwiększając z powodów politycznych wydatki publiczne doprowadziła do wysokiej inflacji. Prowadziła przy tym tajną dla opinii publicznej politykę finansową. Z dezaprobatą Izby spotkały się również doraźne posunięcia deflacyjne w postaci kolejnych akcji przymusowych pożyczek. Autorzy opinii porównali nawet ekonomikę Polski Ludowej do systemu Generalnego Gubernatorstwa, wskazując na podobne mechanizmy, zachodzące w skrzepowanej politycznie gospodarce⁶⁷⁹.

W tym samym roku władze Izby analizowały również sytuację gospodarczą Lubelszczyzny. W jednym ze sprawozdań stwierdziły, iż ze względu na swoje geograficzne położenie województwo lubelskie „żyje raczej swym zamkniętym życiem, odczepiając się nawet przejściowo od koniunktury w innych okręgach Polski”⁶⁸⁰. Pisano jednak o polepszeniu się pracy sklepów spółdzielczych na terenie Lublina, które „zaczęły wreszcie odgrywać rolę regulatora cen na rynku”, a także – co podkreślono w lutym – stale posiadały na składzie zapałki i cukier⁶⁸¹. Monitorowano wprowadzenie w praktyce dni, w które zakazany był handel mięsem i wyrobami mięsnymi oraz ciastkami (były to tzw. dni bezmięsne i bezciastkowe). Podano także, że jak zwykle przy okazji takich administracyjnych regulacji na rynku przy ul. Lubartowskiej w Lublinie można było „w dzień bezmięsny kupić nawet tonę mięsa”⁶⁸².

⁶⁷⁹ Opinia biura Izby dla Prof. H. Dembińskiego, opracowana na zlecenie prezesa R. Laśkiewicza z 12 stycznia 1946 r.: *Uwagi na marginesie sprawy oddawania przez wieś świadczeń rzeczowych* (APL, IP-H Lublin, sygn. 160, k. 5). Warto również sięgnąć do wspomnień Cz. Bobrowskiego, krytykującego ówczesną politykę gospodarczą (Cz. Bobrowski, *Wspomnienia...*, s. 182).

⁶⁸⁰ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za 1946 r.*, s. 74 (APL, IP-H Lublin, sygn. 65).

⁶⁸¹ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej za m. luty 1946 r.*, s. 6 (APL, IP-H Lublin, sygn. 64).

⁶⁸² *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej za m. lipiec 1946 r.*, s. 5 (APL, IP-H Lublin, sygn. 64).

Należy zwrócić uwagę na stanowisko Izby w przedmiocie reformy prawa cywilnego, w szczególności prawa rzeczowego. Władze Izby były krytycznie nastawione wobec projektu wprowadzenia do polskiego prawa pojęć „własności społecznej” i „własności indywidualnej”, ewentualnie wyodrębniania „rzeczy przeznaczonych do konsumpcji” oraz „rzeczy przeznaczonych do działalności gospodarczej”. Dyrektor Kryński uważał, że terminy te były dla ogółu społeczeństwa niezrozumiałe. Zarazem – według niego – powszechną była świadomość, że prawo własności istnieje w interesie całego społeczeństwa, a nie tylko dla niczym nieograniczonej dyspozycji właściciela. Sprowadził do absurdu tezę o możliwości zawężania prawa własności dóbr konsumpcyjnych. Argumentował, że można by zmusić właściciela księgozbioru do wypożyczenia wszystkich posiadanych książek, ponieważ „on przecież ciągle ich nie czyta”. Przy – jak to ujął – „znany w Polsce i leżącym w naszej naturze nastawieniu do procesowania się i robienia sobie na złość” takie rozwiązania ostatecznie „obrzydziłyby własność”. Niedopuszczalne było także – jego zdaniem – negowanie znaczenia ksiąg wieczystych⁶⁸³.

Izby często zwracały także władzy ludowej uwagę na konieczność reaktywacji Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Argumentowano, że bez tej instytucji niemożliwe jest budowanie demokratycznego państwa. Warto więc pamiętać, iż władza ludowa restytuowała sądownictwo administracyjne dopiero w 1980 roku⁶⁸⁴.

Zabierano głos w sprawie tzw. majątków opuszczonych i porzuconych. Samorząd przemysłowo-handlowy opowiadał się za bezwzględnym anulowaniem decyzji okupanta, łącznie z usunięciem wpisów w księgach wieczystych. Popierał stanowisko władz co do przejęcia przez Skarb Państwa mienia niemieckiego, państwa polskiego, osób prawa publicznego, oraz osób oskarżonych o zdradę. Nie zgadzano się z rządem w przedmiocie tzw. mienia opuszczonego. Uważano, iż należy zwrócić je pierwotnym właścicielom lub ich spadkobiercom. Do czasu zgłoszenia się właścicieli majątki takie winny – zdaniem działaczy samorządu – znajdować się pod tymczasowym zarządem państwowym. Wskazywano również na chaos w przedmiocie praw własności, jaki wystąpił po wojnie (np. odnośnie przekształcania przedsiębiorstw i podziału

---

⁶⁸³ Opinia dyr. T. Kryńskiego z 29 kwietnia 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 560, k. 63); korespondencja z Izbą łódzką (ibidem, sygn. 577, k. 9); opracowanie Izby krakowskiej z 21 maja 1946 r. w sprawie *Tez społeczno-politycznych projektu prawa rzeczowego* (ibidem, sygn. 561, k. 80).

⁶⁸⁴ Zob. korespondencja izb z 1946 r. w sprawie NTA (APL, IP-H Lublin, sygn. 560, k. 62); *Uchwały zapadłe na Zjeździe Prezesów Izby P-H w Częstochowie w dniu 29 września 1946 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 27); notatka dyr. Dep. Przemysłu Miejscowego MPIH dla H. Minca w sprawie postulatów inicjatywy prywatnej z 1947 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 11, k. 49); protokoły posiedzeń Prezydium KRN z lat 1944–1947 (*Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944–1947*, op. cit., s. 174) oraz K. Mamrot, *Sądownictwo administracyjne a Rady Narodowe*, „Państwo i Prawo” 1946, zesz. 1, s. 30.

nieruchomości). Jednocześnie postulowano zapewnienie ochrony praw posiadaczy w dobrej wierze. Protestowano także przeciwko blokowaniu reprivatyzacji⁶⁸⁵.

Warto w tym kontekście dodać, iż już 23 września 1944 roku kierownik resortu administracji publicznej PKWN Stanisław Kotek-Agroszewski wydał okólnik o obowiązku bezzwłocznego zwrotu własności prywatnej (ruchomości i nieruchomości) skonfiskowanej przez okupanta niemieckiego. Przedsiębiorstwa znajdujące się pod zarządem państwowym miały być przekazane właścicielom lub spadkobiercom i żyjącym współwłaścicielom. Tego typu liberalniejsze posunięcia podejmowane przez działaczy ludowych szybko zostały zatrzymane⁶⁸⁶.

Ważne dla samorządu przemysłowo-handlowego były opinie w sprawach podatkowych. Już PKWN zasięgał opinii Izby między innymi w sprawach podatku obrotowego i dochodowego, kart rejestracyjnych oraz nadzwyczajnego podatku od wzbogacenia wojennego. Za niesłuszne uznano ustalanie podatku obrotowego w latach 1944–1945 według obrotu wyliczonego przez władze niemieckie w roku 1943. Zdarzało się bowiem, że firmy, które osiągały pod kierownictwem niemieckim wysokie obroty, zostały zniszczone w lipcu 1944 roku, a potem otrzymywały wezwania do opłacenia podatków w nadmiernej wysokości. Postulowano, by nie wprowadzać zbiorowej odpowiedzialności rodziny za zobowiązania podatkowe podatnika. Domagano się także, by jasno zdefiniowano – używane do dziś – pojęcia płatnika i podatnika, gdyż przed wojną terminy te były traktowane przez ustawodawcę jako tożsame⁶⁸⁷.

W lipcu 1945 roku lubelska Izba zgłosiła krytyczne uwagi w sprawie podatku od wynagrodzeń. Argumentowała, iż projektowane przepisy w praktyce doprowadzą do wypłacania pracownikom fikcyjnych pensji, a w rzeczywistości znacznie wyższych od wykazywanych⁶⁸⁸.

⁶⁸⁵ Zob. *Protokół z zebrania informacyjno-dyskusyjnego na temat ustawy o majątkach opuszczonych i porzuconych zorganizowanego przez Izbę P-H w Poznaniu w dniu 19 czerwca 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 576, k. 27); korespondencja z lat 1945–1948 (ibidem, sygn. 576, k. 20 i 43; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461).

⁶⁸⁶ AAN, PKWN, sygn. VIII/1, mfilm 24222, k. 9. Zob. też *Protokół z posiedzenia Biura Politycznego, odbytego dnia 9 listopada 1944 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, op. cit., s. 59 oraz J. Jankowski, *Nacjonalizacja przemysłu*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986...*, s. 52.

⁶⁸⁷ Zob. protokół nr 100/7 z 21 grudnia 1944 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 332; *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71); *Protokół nadzwyczajnego posiedzenia Izby P-H w Lublinie 10 stycznia 1945 r.*, s. 1 (ibidem, sygn. 8); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres wrzesień i październik 1944 r.* (ibidem, sygn. 9); korespondencja Izby z 1944 r. (ibidem, sygn. 10; sygn. 318, k. 68; sygn. 563, k. 151–181, 206 i 210); projekt zmian przepisów o opłatach rejestracyjnych uchwalony 18 grudnia 1944 r. przez Komisję Prawniczą PKWN: L. Chajna, M. Schuldenfreia, E. Sommersteina i Waławskiego (AAN, PKWN, sygn. I/131, k. 1).

⁶⁸⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 563, k. 1–7, 122, 170–182; sygn. 565, k. 119.

Sprzeciwiano się także nowym rozwiązaniom podatku dochodowego. Izba broniła przepisów przedwojennych, uważając że nowo wprowadzane przepisy dyskryminują sektor prywatny. W 1946 roku opowiedziała się za podwyższeniem kwoty wolnej od podatku, a także utrzymaniem i rozszerzeniem zakresu ulg od darowizn na cele wyższej użyteczności publicznej. Na przykład Izba katowicka wskazywała, iż stawki podatkowe zostały tak skonstruowane, iż nie opłacało się uzyskiwać wyższych dochodów⁶⁸⁹.

W 1946 roku środowisko izb wypowiedało się na temat przeprowadzonej reformy podatkowej. Uważano, iż zmiany sprowadziły się do podwyższenia stawek podatku obrotowego i dochodowego. Twierdzono, iż szczególnie opłaty za karty rejestracyjne nie powinny być wysokie, gdyż utrudniały rozpoczęcie działalności gospodarczej i zachęcały podatników do działania w „szarej strefie”. Występowano o przedłużenie terminów składania zeznań podatkowych. Jak zwykle protestowano przeciwko podwyższaniu podatków komunalnych, formalizowaniu ksiąg podatkowych, uprzywilejowaniu spółdzielni i dyskryminowaniu pracowników sektora prywatnego. Za nieracjonalny uznano wymóg przechowywania ksiąg wyłącznie w lokalu przedsiębiorstwa, a nie dla przykładu w biurze rachunkowym. Izba lubelska dodatkowo proponowała powrót do przedwojennych rozwiązań ustalania zobowiązania podatkowego na zasadzie ugody z podatnikiem. Krytycznie odnoszono się do nowych uregulowań w przedmiocie ksiąg handlowych, podatkowych i uproszczonych⁶⁹⁰.

Domagano się zniesienia lub ograniczenia obowiązków posiadania faktur na zakupione towary i wystawiania klientom rachunków (dziś można by powiedzieć: „paragonów”). Izby argumentowały, iż dochowanie powyższych przepisów podatkowych w realiach powojennych było bardzo trudne. Postulowano, by władze honorowały tzw. dowody wewnętrzne zakupów i transakcji, wystawiane przez przedsiębiorców⁶⁹¹.

Stale opowiadano się za przywróceniem ryczałtu i podatków scalonych. Podkreślano, iż ryczałt podatkowy pozwoliłby na łatwe opodatkowanie rzeszy drobnych przedsiębiorców, którzy nie byli w stanie prowadzić ksiąg handlowych. Proponowano też waloryzowanie podatku według wskaźnika inflacyjnego tak, by Skarb Państwa nie

---

⁶⁸⁹ Zob. *Wykaz dekretów i rozporządzeń opiniowanych przez Izbę P-H w Lublinie* z listopada 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 565, k. 116) i pozostałe akta (ibidem, sygn. 563, k. 63 i 112–147; sygn. 564, k. 1, 13, 30, 89 i 119; sygn. 565, k. 40, 81–104, 145, 164 i 167; sygn. 566, k. 23; sygn. 567, k. 2).

⁶⁹⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 563, k. 9–55 i 78–80; sygn. 564, k. 16–29, 104–118; sygn. 565, k. 17 i 150; sygn. 567, k. 106; sygn. 571, k. 38; APL, DPM Lublin, sygn. 99, k. 167; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 2, s. 12.

⁶⁹¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 572, k. 1; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462.

ponosił strat. Dodawano, iż dzięki tej formie opodatkowania dochody państwa wzrosną, ponieważ ryczałt przyczyni się do realizacji zasady powszechności podatków⁶⁹².

Akcentowano zalety podatków scalonych, pobieranych od pierwszego uczestnika obrotu w momencie wprowadzania artykułu na rynek. Postulowano, aby wykorzystać nadającą się okazję do ich upowszechnienia, gdy większa część produkcji znalazła się w rękach państwa. Proponowano zastosować je do opodatkowania wielorakich towarów: zarówno surowców typu węgiel, materiałów, jak cement, a także alkoholi, papierosów czy zapalek. Przestrzegano, iż wybiórcze wprowadzenie podatków scalonych tylko dla produktów przemysłu uspołecznionego doprowadziłoby do chaosu w życiu gospodarczym. Ministerstwo Skarbu odmawiało natomiast przywrócenia podatku scalonego, argumentując „niezdyscyplinowaniem” podatników z sektora prywatnego⁶⁹³.

Dodać można, iż w marcu 1946 roku izby informowały, iż – mimo zniesienia po 1944 roku podatków scalonych – niektóre władze skarbowe i monopole państwowe nadal żądały od producentów wpłat z tego tytułu⁶⁹⁴.

Mimo początkowych oporów władze po 1947 roku wykorzystywały instytucję podatku scalonego. Opodatkowano wówczas wiele wyrobów przemysłu państwowego: benzynę, artykuły monopolowe, spirytusowe, tytoniowe, sól, zapalki, cukier, materiały budowlane, chemiczne, skórzane czy włókiennicze⁶⁹⁵. Podobnie rozporządzenie Ministra Skarbu z 20 stycznia 1946 roku⁶⁹⁶ przywróciło ryczałt podatkowy. Skorzystał z niego mogli drobni handlarze.

Sporo wątpliwości budziły przepisy postępowania podatkowego. Domagano się umożliwienia przedstawicielom izb i zrzeszeń występowania w charakterze pełnomocników, zapewnienia jawności postępowania, rzetelnego sporządzania protokołów, organizowania rozpraw, przyznania stronom prawa do usunięcia braków formalnych składanych wniosków oraz przedłużenia terminów na dokonanie czynności przez podatnika tak, by nie były krótsze niż siedem dni. Postulowano też wydłużenie okresu wejścia w życie nowej procedury podatkowej⁶⁹⁷.

Wiele uwag zgłoszono w latach 1946–1947 do projektu opłaty skarbowej. Druzgocącej i słusznej krytyce poddano przedwojenne opłaty stemplowe.

⁶⁹² Zob. opracowanie: *Sytuacja handlu i przemysłu na tle przeprowadzonej reformy podatkowej* (APL, IP-H Lublin, sygn. 543, k. 6); korespondencja Izby w sprawach podatkowych (ibidem, sygn. 543, k. 21; sygn. 544, k. 117; sygn. 563, k. 135; sygn. 565, k. 120).

⁶⁹³ Zob. notatka z konferencji izb z wiceministrem skarbu T. Dietrichem w dniu 6 listopada 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 565, k. 90).

⁶⁹⁴ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462.

⁶⁹⁵ Zob. A. Witkowski, *Podatek obrotowy w Polsce w latach 1944–1950...*, s. 21 i 25.

⁶⁹⁶ Dz.U. 1946, Nr 5, poz. 49; rozporządzenie Ministra Skarbu z 19 lutego 1949 r. (Dz.U. 1949, Nr 17, poz. 106) oraz A. Witkowski, *Wymiar i pobór...*, s. 115 i 234.

⁶⁹⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 564, k. 45–81; sygn. 565, k. 142–160.

Argumentowano, że przepisy należało maksymalnie upraszczać, ponieważ wpływy dla Skarbu Państwa z tytułu opłat skarbowych, opłat stemplowych lub podatku od czynności cywilno-prawnych były stosunkowo niskie i w ogólnym rozrachunku znacznie przewyższały koszty, jakie podatnicy musieli ponosić, by tym przepisom sprostać. Interesujące zresztą było rządowe uzasadnienie zniesienia opłat stemplowych. Urzędnicy stwierdzili, iż stosowanie ich w praktyce wymagało znajomości nie tylko mnóstwa kazuistycznych przepisów ustawy, ale dodatkowo rozporządzeń wykonawczych, około 500 wykładni wyjaśniających, odnoszących się do drobiazgowych przepisów dzielnicowego prawa cywilnego, a nawet orzeczeń francuskiej Rady Stanu, komentującej przepisy Kodeksu Napoleona. Konkludowano, iż polski ustawodawca doprowadził do tego, że „powstała jak gdyby wiedza tajemna, dostępna tylko dla wtajemniczonych”⁶⁹⁸. Dodać należy, że w 1947 roku Ministerstwo Skarbu podziękowało izbom za „życzliwą i wydatną współpracę” przy opracowywaniu przepisów o opłacie skarbowej⁶⁹⁹.

W 1947 roku krytykowano projekty zmian w przepisach podatku od lokali. Uważano, iż wyższe opodatkowanie podatników podatku obrotowego było nieuzasadnioną dyskryminacją. Za nieracjonalny uznano przepis, kwalifikujący cały lokal mieszkalny, którego tylko część była wykorzystywana na prowadzenie działalności gospodarczej, jako lokal użytkowy. Wskazywano na możliwość pokrzywdzenia lokatorów zajmujących dane mieszkanie w wypadku, gdy zostanie im dokwaterowany współmieszkaniec wykonujący wolny zawód lub drobne usługi. Poza tym zdaniem Izby częste były przypadki, w których dokwaterowywani lokatorzy nie płacili podatku i wówczas – w obawie przed wysiedleniem – płacił go właściciel mieszkania⁷⁰⁰.

W latach 1946–1947 Izba stanowczo opowiadała się za jak najszybszym wprowadzeniem obrotu bezgotówkowego. W styczniu 1946 roku stwierdziła, iż należy uprościć blankiety wpłat, zaś prowizje „wobec zupełnego braku bilonu na rynku” winny być ustalone w pełnych złotówkach i podawane do publicznej wiadomości. Rok później wyrażano wątpliwości, czy prowincjonalne instytucje bankowe, kredytowe i placówki pocztowe będą chciały przyjmować czeki⁷⁰¹. Tak postulowana ustawa o obrocie bezgotówkowym została uchwalona w 1949 roku⁷⁰².

---

⁶⁹⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 565, k. 58.

⁶⁹⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 566, k. 25; sygn. 567, k. 68.

⁷⁰⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 561, k. 10 i 25.

⁷⁰¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 543, k. 20; sygn. 560, k. 14–43; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296.

⁷⁰² Ustawa z dnia 1 lipca 1949 r. o obowiązku uczestniczenia w obrocie bezgotówkowym (Dz.U. 1949, Nr 41, poz. 294) inne akty prawne (Dz.U. 1949, Nr 46, poz. 349; 1950, Nr 44, poz. 402) oraz protokół z posiedzenia KERM z 13 maja 1949 r. (AAN, KERM, mfilm B-11, k. 16).

Poza tym Izba P-H w Lublinie sprzeciwiała się opodatkowaniu zysków bilansowych, które powstały „sztucznie” wskutek urzędowej podwyżki cen, wypowiadała się odnośnie zaliczek na podatek obrotowy, norm szacunkowych ustalanych w postępowaniu podatkowym oraz danin komunalnych. Z niepokojem obserwowała wprowadzanie w życie – wspomnianych uprzednio – przepisów o obowiązku społecznego oszczędzania, jak również przepisów o czynszach lokalowych, opłatach na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej i taksach pocztowych, co dodatkowo obciążało sektor prywatny. Izby domagały się także respektowania prawa podatnika do potrącenia od podatku wierzytelności wobec Skarbu Państwa. Żądano również zaprzestania dyskryminacji przedsiębiorstw prywatnych przy rozdziale zamówień publicznych i przestrzegania w tej mierze przepisów przedwojennych⁷⁰³.

W latach 1947–1948 Izba opiniowała ponadto przepisy dotyczące się spraw mieszkaniowych, ubezpieczenia rodzinnego oraz rad opiekuńczych w szkołach zawodowych. W dziale przemysłu i handlu wypowiadała się w kwestiach zatwierdzania projektów zakładów przemysłowych, uporządkowania rejestru uprawnień przemysłowych oraz ustalenia sieci przedsiębiorstw handlowych. Opracowała także propozycje reformy samorządu przemysłowo-handlowego⁷⁰⁴.

Izby skarżyły się na upośledzenie sektora prywatnego na polu eksportowym, kredytowym, podatkowym, surowcowym, towarowym, a także politycznym (chodziło o brak własnych przedstawicieli w radach narodowych). Zarzucały władzom dyskryminowanie przedsiębiorstw prywatnych przy jednoczesnym tolerowaniu nadużyć i łamania przepisów w placówkach państwowych i spółdzielczych. Akcentowały, iż spółdzielnie ponosiły niższe opłaty administracyjne i sądowe. Wskazywały, że – w przeciwieństwie do rzemieślników – kupcom i wytwórcom nie pozwalano na założenie spółdzielni. Zwracały również uwagę na gorszą pozycję pracowników zakładów prywatnych i słabe zwalczanie przez władze nielegalnego przemysłu i handlu⁷⁰⁵.

⁷⁰³ APL, IP-H Lublin, sygn. 266, k. 40; sygn. 544, k. 73, 99–103; sygn. 560, k. 4; sygn. 565, k. 12, 33, 61–71, 126–134; sygn. 566, k. 9; sygn. 567, k. 22–29; sygn. 572, k. 2.

⁷⁰⁴ Sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 67 i 68); sprawozdanie dyr. T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r. (ibidem, sygn. 9); korespondencja Izby z 1947 r. (ibidem, sygn. 168, k. 39; sygn. 568; sygn. 575, k. 1–4; sygn. 578, k. 2 oraz APL, kuratorium, sygn. 511); zestawienie projektów przesyłanych H. Mincowi (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 11, k. 1–34).

⁷⁰⁵ Zob. opracowanie *Sektor prywatny i jego dyskryminacja* z kwietnia 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 160, k. 12 oraz sygn. 255, k. 20); zestawienie przepisów dyskryminujących sektor prywatny (ibidem, sygn. 560, k. 47); A. Skowroński, *Droga i dzisiejsze trudności przemysłu prywatnego* z 22 października 1948 r. (ibidem, sygn. 134, k. 132; AAN, MPIH, sygn. 234, k. 46); postulaty prywatnego przemysłu spożywczego („Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 1, s. 4); nota o zarządzeniach KERM („Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 7, s. 8); *Referat posła inż. Wiesława Fijałkowskiego (Str. Dem.) wygłoszony podczas debaty nad Planem Odbudowy Gospodarczej na XI sesji KRN (21.IX.1946 r.)*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 18, s. 3 oraz *Stronnictwo*

Celnie katalog metod zwalczania sektora prywatnego zestawiał Andrzej Krajewski, wymieniając: koncesjonowanie, określanie asortymentu sprzedawanych towarów i rozmiaru produkcji, odbieranie lokali, maszyn i urządzeń, terror (aresztowania, osadzanie w obozach pracy), kierowanie z wojska do kopalni węgla lub uranu, uniemożliwianie nauki na uczelniach wyższych, kontrole i kary grzywny, korupcję⁷⁰⁶.

Lubelska Izba poparła projekt środowiska izb o wprowadzeniu w 1947 roku amnestii gospodarczej. Chodziło o darowanie kar za przestępstwa gospodarcze i skarbowe popełnione w latach 1945–1946, podlegające szczególnie właściwości Komisji Specjalnej. Izba opowiadała się za przekazaniem prokuraturze spraw prowadzonych przez Komisję Specjalną tak, by były rozpatrywane przed sądami powszechnymi⁷⁰⁷.

Sporo kontrowersji w środowisku samorządu przemysłowo-handlowego wzbudził projekt dekretu o wyłączeniach na cele przemysłowe. Izby zwróciły uwagę na szerokie zastosowanie przez autorów zwrotów niedookreślonych. Ustawodawca przewidywał bowiem możliwość wyłączenia ze względów wyższej użyteczności na cele związane z działalnością podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, o ile przedmiot wyłączenia był niezbędnie potrzebny dla budowy i rozwoju przedsiębiorstw przemysłowych i górniczych. Poza tym wskazywano na ograniczenie postępowania egzekucyjnego, które sprowadzało się do wydania decyzji przez właściwego kierownika resortu. W dekreście upatrywano nawet kolejną ustawę nacjonalizacyjną. Na konferencji 27 maja 1947 roku Minc i Szyr odnieśli się do uwag reprezentantów sektora prywatnego. Eugeniusz Szyr uspokajał przedstawicieli izb, że⁷⁰⁸:

„(...) chodzi tutaj o pojedyncze, rzadkie wypadki; wyłączenie ma być stosowane tylko tam, gdzie zachodzi nieunikniona konieczność. Tak np. na terenie kopalni parytów stoi chałupa, o którą Ministerstwo od roku toczy spór z właścicielem”.

Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. 3, op. cit., s. 281; przemówienie W. Fijałkowskiego na 25 posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 2 lipca 1947 r. (*ibidem*, s. 367); *Na marginesie kampanii o obniżkę cen w naszym województwie*, „Przemysł i Handel Rzeszowski” 1946, nr 6, s. 3; L. Grabowski, *Czy rozwój gospodarczy naszego kraju jest hamowany obecną polityką podatkową?*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 19, s. 1; id., *W walce o ujawnienie obrotów*, „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 1, s. 2. O różnych przepisach podatkowych celowo dyskryminujących sektor prywatny pisał A. Witkowski, *Wymiar i pobór...*, s. 203.

⁷⁰⁶ A. Krajewski, *Posłowie*, [w:] *Prywaciarze 1945–89*, op. cit., s. 149. Zob. też Z. Gluza, *Inicjatywa zwana prywatną*, *ibidem*, s. 5.

⁷⁰⁷ Zob. korespondencja Izby Urzędującej z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 144, k. 64) oraz referat J. Polikiera z Izby katowickiej: *Amnestia gospodarcza* (*ibidem*, k. 67).

⁷⁰⁸ *Notatka z konferencji odbytej u Ministra PiH H. Minca w dniu 27 maja 1947 r.* (APL, IPH Lublin, s. 132, k. 100). Zob. też referat: *W sprawie dekretu o wyłączeniu na cele przemysłowe międzyizbowej Komisji Polityki Gospodarczej Izby P-H z maja 1947 r.* (APL, IPH Lublin, s. 132, k. 87) oraz akta Izby (*ibidem*, sygn. 561, k. 5; sygn. 568, k. 3 i 13).

Projekty wywłaszczeniowe znalazły swoje potwierdzenie w przepisach o nabywaniu i przekazywaniu nieruchomości niezbędnych dla realizacji narodowych planów gospodarczych z 26 kwietnia 1949 roku⁷⁰⁹. Był to kolejny akt prawny, na podstawie którego ustawodawca dał administracji lokalnej instrumenty wywłaszczania osób prywatnych za fikcyjnym odszkodowaniem⁷¹⁰.

Można przyjrzeć się stanowisku Izby w sprawie nowelizacji listy rzemioł. Jest to przykład, jak Izba podchodziła do procesu uszczegóławiania przepisów polskiego prawa. Każda zmiana wykazu zawodów i zajęć uznawanych za rzemieślnicze rzutowała na status wielu osób świadczących drobne usługi dla ludności, a także drobnych przedsiębiorców, których przyporządkowywano albo do izb przemysłowo-handlowych, albo do izb rzemieślniczych. Skutkowało to niepewnością tej części polskiego systemu prawnego i mogło wywoływać spory wśród zainteresowanych. Od czasów przedwojennych brakowało w polskim prawodawstwie ustawowej definicji rzemioła. Ustawodawca zaś ograniczał się do enumeratywnego i kazuistycznego wyliczenia zajęć i zawodów, zaliczanych do rzemioła. Owa kazuistyka prowadziła czasem do dziwnych rozwiązań, na przykład pralnie chemiczne przypisano do rzemioła, zaś niechemiczne do przemysłu⁷¹¹.

Radcowie lubelskiej Izby stali na stanowisku, iż zmienianie przepisów od przypadku do przypadku było zjawiskiem wielce niekorzystnym. Uważali, iż należało wypracować jednolite i stałe pojęcie rzemioła, podobnie jak uczyniono to z definicją działalności gospodarczej. Ich zdaniem praca rzemieślnika charakteryzowała się samoistnością, zindywidualizowanym charakterem (także pewnym artyzmem), koniecznością długoletniego przygotowania zawodowego i praktycznej nauki zawodu, brakiem podziału pracy (typowego dla produkcji przemysłowej), działaniem na zamówienie ze strony klienta, używaniem własnych i powierzonych materiałów, osobistym zaangażowaniem właściciela warsztatu, niskim stopniem mechanizacji, wysokim udziałem wyspecjalizowanej pracy ręcznej, niedużym rozmiarem warsztatu, niskimi obrotami oraz niewielką liczbą zatrudnionych pracowników o specyficznym statusie (czeladnicy i członkowie rodziny). Sprzeciwiali się dążeniom izb rzemieślniczych do przesuwania granicy między przemysłem a rzemiołem. Uważali, że dla oznaczenia

---

⁷⁰⁹ Dz.U. 1949, nr 27, poz. 197. Zob. też materiały z posiedzenia KERM 15 marca 1949 r. (AAN, KERM, mfilm B-10, k. 182); materiały PKPG z przełomu 1949 i 1950 r. (AAN, PKPG, sygn. 112).

⁷¹⁰ Zob. A. Jezierski, *Wywłaszczenia w Polsce w latach 1939–1950*, [w:] *Wizje i rzeczywistość. Studia o społeczeństwie, gospodarce i polityce poświęcone Profesorowi doktorowi Czesławowi Łuczakowi w 80. rocznicę urodzin*, red. S. Kowal, R. Macyra, W. Szulc, Poznań 2002, s. 301; J.W. Ochmański, *Wywłaszczenie jako instrument walki klasowej w pierwszych latach Polski Ludowej (na podstawie regulacji dekretu z dnia 26 kwietnia 1949 r. o nabywaniu i przekazywaniu nieruchomości niezbędnych dla realizacji narodowych planów gospodarczych)*, „Politeja” 2005, nr 1, s. 357.

rzemieślniczego charakteru danego zakładu należy w szerszym zakresie wykorzystywać kryteria metod produkcji, a nie tylko liczby zatrudnionych osób. Wyszukiwano przykłady, które katalog zajęć i zawodów uznawanych za rzemieślnicze sprowadzałyby do absurdu, na przykład wyróżniania naprawiania kaloszy jako rzemiosła, gdyż⁷¹²:

„(...) czynność ta robiona na zimno jest partactwem, a dobrą naprawę zagwarantować może tylko wykonanie jej w specjalnym piecu pod ciśnieniem, co daje się wykonać wyłącznie w zakładach wulkanizacyjnych, będących przemysłem”.

Izba często wypowiadała się odnośnie systemu ubezpieczeń społecznych. Na forum samorządu przemysłowo-handlowego zwracano uwagę, iż sektor prywatny był obciążony wyższymi składkami niż uspołeczniony. Za nieracjonalne uznawano pobieranie opłat na Fundusz Pracy, skoro nie został reaktywowany po 1944 roku. Argumentowano dość przewrotnie, iż skoro rząd zapowiedział całkowite zlikwidowanie bezrobocia w systemie socjalistycznym, to nie było potrzeby pobierania tak wysokich składek na ubezpieczenie na wypadek bezrobocia. Zwracano uwagę, iż dodatkowe obciążenia były nakładane bez konsultacji z samorządem przemysłowo-handlowym. Warto podkreślić, iż Izba P-H w Lublinie sceptycznie odnosiła się do koncepcji obniżania składek ubezpieczeniowych, zwłaszcza chorobowych. Zwracała bowiem uwagę, iż nawet przy wysokich składkach władze nie były w stanie zapewnić minimum świadczeń zdrowotnych ustawowo przewidzianych⁷¹³.

W latach 1944–1950 Izba jedynie kilka razy wyrażała się w sprawach z zakresu prawa patentowego. Urząd Patentowy zwracał się z prośbami o wydanie opinii odnośnie znaków towarowych preparatów ziołowych i artykułów spożywczych⁷¹⁴.

Równie rzadko zabierała głos w sprawach komunikacji i łączności. Można odnieść wrażenie, iż w ogóle nie zajmowała się na przykład problematyką kolejnictwa. Jedynie w połowie 1948 roku – na wniosek innych izb – wypowiedziała się w kwestii przesyłek konduktorskich, połączeń pociągów i poprawy „prymitywnych warunków”, panujących w wagonach II klasy. Na usprawiedliwienie bierności Izby P-H w Lublinie można dodać, iż memoriały w sprawach komunikacyjnych słała głównie Izba poznańska, wspierana przez izby z Gdyni i Katowic. Izba warszawska specjalizowała się zaś w zagadnieniach motoryzacji⁷¹⁵.

⁷¹² Opracowanie Izby lubelskiej: *Uwagi do projektu rozporządzenia Ministra PiH o zmianie listy rzemiosł* (APL, IP-H Lublin, sygn. 148, k. 92). Zob. też okólnik nr 14 Ministra PiH z 28 marca 1947 r. (ibidem, sygn. 149, k. 33); uchwała Zjazdu Izb P-H z 16 i 17 sierpnia 1946 r. w Szczecinie w sprawie granicy między przemysłem a rzemiosłem (ibidem, sygn. 130, k. 171); referat na konferencji izb w Gdyni z 20 czerwca 1949 r. o rozgraniczeniu przemysłu fabrycznego i rzemieślniczego (ibidem, sygn. 552, k. 47); noty prasowe („Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 20, s. 11).

⁷¹³ APL, IP-H Lublin, sygn. 59; sygn. 547, k. 21–24; sygn. 548, k. 88; L.R., *W sprawie opłat na fundusz pracy*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 23, s. 7.

⁷¹⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 579.

⁷¹⁵ APL, IP-H Lublin, sygn. 364, 365 i 577.

Jednakże godne uwagi są tezy Izby w sprawie problemów transportu samochodowego z 6 sierpnia 1945 roku. Opowiedziała się w nich za powiązaniem komunikacji kolejowej z autobusową. Jako przeszkody stojące na drodze rozwoju motoryzacji w kraju wymieniano: zły stan dróg, utrudnienia administracyjne przy rejestracji aut, kontrole wojska i MO (jak napisano: „dających pole do dużych nadużyć i nieznośnych utrudnień”), zniszczenie znaków drogowych w czasie działań wojennych, stawianie nieznanym Polakom znaków sowieckich oraz brak zorganizowanych przedsiębiorstw przewozowych. Interesujące było, iż Izba opowiedziała się za odebraniem milicjantom i wojskowemu prawa kontrolowania pojazdów i powierzenie go specjalnej służbie kontrolnej. Zaproponowano także interesujące rozwiązanie w kwestii przewozów samochodowych. Zamiast monopolizowania rynku przez przedsiębiorstwa państwowe, proponowano powołanie w każdym województwie spółdzielni pracy. Takie spółdzielnie – wedle Izby – skupiałyby firmy transportowe, warsztaty reparacyjne, stacje obsługi, szoferów oraz rzemieślników (np. branży metalowej). Pomysł lubelskich działaczy nie spotkał się z aprobatą innych izb, które stały na gruncie szerokiej konkurencji na rynku przewozowym⁷¹⁶.

Ponadto Izba opiniowała, na prośbę lubelskiego PKS i Wydziału Komunikacji UWL, rozkłady jazdy autobusów. Oceniała też podania o przydział pojazdów ciężarowych, szukała chętnych na zakup ciężarówek GAZ, zbierała od firm zapotrzebowania na opony i dętki. W 1946 roku wypowiedziała się na temat dekretu o zarobkowym przewozie osób i towarów. Zgłosiła uwagi zmierzające do rozluźnienia obowiązku koncesyjnego. Sprzeciwiła się między innymi ustalaniu limitu posiadanych pojazdów przez koncesjonariusza. Opowiedziała się za przekazaniem wojewodom, w ramach dekoncentracji administracji publicznej, uprawnień ministra komunikacji. Postulowała szersze uwzględnianie opinii izb w sprawach komunikacyjnych. Brała udział w powołaniu w czerwcu 1947 roku Centralnego Biura Zamówień Branży Motoryzacyjnej izb przemysłowo-handlowych i izb rzemieślniczych. Zbierała zamówienia i sondowała firmy, które mogłyby być kontrahentami tej spółki⁷¹⁷.

W 1947 roku na polecenie Ministerstwa Przemysłu ułożyła wykaz pojazdów ciężarowych i osobowych, używanych przez przedsiębiorstwa prywatne. Dzięki temu można się dowiedzieć, jakie samochody były używane przez lubelskich przedsiębiorców po II wojnie światowej⁷¹⁸.

---

⁷¹⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 367, k. 64 i 71.

⁷¹⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 365, k. 6 i 19; sygn. 367, k. 56; sygn. 368, k. 35, 53 i 55; sygn. 369, k. 18–38; sygn. 577, k. 6–17.

⁷¹⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 368, k. 18–33 i 71.

Izba lubelska praktycznie nie skupiała się na problematyce turystyki; przeciwnie niż na przykład Izba częstochowska wraz ze swoją kielecką delegaturą. Jedynie we wrześniu 1947 roku, na żądanie Izby Urzędującej, Izba lubelska podała pobieżny wykaz miejscowości posiadających walory turystyczne z adresami raptem dziewięciu hoteli i pensjonatów. Napisano, że w Kazimierzu Dolnym „można dostać bez żadnych trudności tzw. pomieszczenie prywatne”, zaś do Nałęczowa ze stacji kolejowej należy dojeżdżać konno. Dodano też, że turystyką zajmowało się Lubelskie Towarzystwo Krajoznawcze. Na tle innych izb, wydatnie zaangażowanych w sprawy krajoznawstwa, Izba P-H w Lublinie wypadła więc bardzo słabo⁷¹⁹.

Celem podsumowania można powiedzieć, iż po 1947 roku zaprzestawano zasięgać opinii izb przy opracowywaniu projektów aktów prawnych. Często działacze izb dowiadywali się o przygotowaniach danego rozporządzenia czy dekretu drogą nieformalną. Być może działo się tak dlatego, gdyż wiele problemów ustawodawczych regulowano aktami prawa wewnętrznego. Poza tym rządzący mieli inną wizję statusu instytucji samorządu przemysłowo-handlowego. Ich celem było odebranie izbom prawa reprezentowania prywatnego sektora. Uprawnienia opiniodawcze izb były dla nich zbędne, a może nawet niebezpieczne, ponieważ dawały prawo krytykowania polityki władz. Mimo to Izba P-H w Warszawie (jako Izba Urzędująca) w imieniu wszystkich izb nieustannie w latach 1945–1950 słała do rządu memoriały, pisma i petycje w sprawach sektora prywatnego. O ogromnym dorobku samorządu przemysłowo-handlowego powojennej Polski nie powinno się więc zapominać⁷²⁰.

Posel SD Wiesław Fijałkowski na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 2 lipca 1947 roku

Nie zgadzamy się również, że cechą naturalną sektora prywatnego jest nieuczciwość.

Izby próbowały wykorzystać różnice stanowisk między instytucjami centralnymi. W 1946 roku zabiegano o poparcie CUP dla wystąpień w sprawach podatkowych. Podobnie w 1947 roku usiłowano wykorzystać przychylnie stanowisko MAiH dla złagodzenia polityki Ministerstwa Skarbu. Izba Urzędująca przysyłała ponadto odpisy memoriałów składanych rządowi przez Stronnictwo Demokratyczne⁷²¹.

---

⁷¹⁹ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 372, k. 66); sprawozdania Wydziału Koordynacji Izb P-H w Warszawie z lat 1948–1949 (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296) oraz *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 150.

⁷²⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 575; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 234 i 235.

⁷²¹ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 27 i 1461; APL, IP-H Lublin, sygn. 566, k. 35–37.

Tadeusz Kołodziej z lubelskiej Izby tak tłumaczył przedsiębiorcom wagę opinii izb przemysłowo-handlowych⁷²²:

„Izba, badając – dajmy na to – projekt ustawy o jakimś podatku; dzięki temu, że z projektem tym zapoznają się radcowie, którzy sami są właścicielami przedsiębiorstw; będzie mogła zgłosić uwagi, dotyczące rezultatów praktycznego zastosowania różnych przepisów, które na papierze i w teorii w oczach projektującego je w Warszawie urzędnika mogły wspaniale wyglądać, a w zetknięciu z życiem dać niepożądane rezultaty”.

4.3. Działalność mandatowa

Działalnością mandatową nazywano zgłaszanie przez Izbę kandydatów do gremiów opiniodawczych i doradczych zakładanych przez instytucje publiczne. Niecodzienną nazwę „działalności mandatowej” wywodzą od pojęcia „mandatu” jako pełnomocnictwa udzielonego przedstawicielom Izby przez prezydium.

Na przełomie 1944 i 1945 roku Izba przedstawiła kandydatów na członków tymczasowych rad ubezpieczalni społecznych, Komisji Odwoławczej przy Izbie Skarbowej, Komisji Szacunkowej ds. majątku poniemieckiego, Komisji ds. przydziału lokali użytkowych, Komisji ds. ustalenia czynszu za lokale handlowe, ławników sądów pracy, a także biegłych dla władz skarbowych. Chętnych szukano wśród radców, lokalnych przemysłowców i kupców. Ponadto Związkowi Księgowych zaprzysiężono blisko dziesięciu biegłych z zakresu księgowości, opracowano statut i doradzano w sprawach administracyjnych⁷²³.

Działaczom Izby zależało na obsadzeniu obywatelskich komisji ds. nadzwyczajnego podatku od wzbogacenia wojennego. W składzie komisji dla m. Lublina znalazło się dwóch radców z przemysłu i handlu: Stanisław Pietrzykowski i Michał Rzechowski, oraz dwóch zastępców: Lucjan Krak i Piotr Lizut (przemysłowiec). Przestrzegano w takich wypadkach równowagi między przemysłem a handlem. Warto też odnotować tempo, z jakim obywatelskie komisje powstawały na Lubelszczyźnie, mimo działań Armii Czerwonej, NKWD, UPA i grup partyzanckich. W lipcu 1945 roku powołano je w Chełmie, Kraśniku, Zamościu, a nawet Hrubieszowie, Tomaszowie Lubelskim i Włodawie⁷²⁴.

⁷²² T. Kołodziej, *Izby Przemysłowo-Handlowe jako organ samorządu gospodarczego* z lutego 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 156, k. 67).

⁷²³ Zob. protokoły z 7 grudnia 1944 r. i 8 stycznia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 329 i 332; *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...*, s. 4; *Sprawozdanie Wydziału Przemysłowego za I kwartał 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 172, k. 21); pozostałe akta (ibidem, sygn. 144, k. 16; sygn. 358, k. 1–36; sygn. 360, k. 2–76; 361, k. 1 i 5; sygn. 547, k. 85 i 108; sygn. 576, k. 83 i 84); dokumenty Komisji ds. lokali użytkowych (AAN, PKWN, sygn. VIII/17, mfilm 24238, k. 111; sygn. VIII/14, mfilm 24235, k. 19; APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 303, k. 54).

⁷²⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 358, k. 1–36; sygn. 360, k. 2–76.

Izba wyznaczała również biegłych dla urzędów skarbowych (zwykle w sprawach podatku obrotowego). Dążono do tego, by przy każdym urzędzie skarbowym województwa lubelskiego działali izbowi eksperci. Dlatego też ustalono listę blisko 115 osób ze średnio 30 branż. Jednym z dwóch rzeczoznawców branży fotograficznej został znany lubelski fotograf Ludwik Hartwig⁷²⁵.

W latach 1946–1950 delegaci Izby zasiadali w różnych instytucjach rządowych i pozarządowych. Znaleźli się w składzie WRN w Lublinie (dyrektor Kryński), Komisji Usprawnienia Zaopatrzenia m. Lublina, Komisji Szacunkowej Zarządu m. Lublina (ustalającej czynsze za lokale komunalne), Komisji ds. podatku od nieruchomości, Komitecie Budowy Ratusza, Komisji Szacunkowej Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego (określającej wartość nieruchomości pożydowskich i poniemieckich), Wojewódzkiej Radzie Wodnej, Radzie Łowieckiej Województwa Lubelskiego, Społecznej Komisji Doradczej przy Urzędzie Zatrudnienia, jak również Komisji Dowództwa Okręgu Korpusu ds. przetargów dla wojska. Zasiadali w komitetach Premiowej Pożyczki Odbudowy Kraju – PPOK (dyrektor Kryński został wiceprzewodniczącym Wojewódzkiego Komitetu PPOK) oraz Daniny Narodowej na odbudowę Ziem Odzyskanych⁷²⁶.

Działali także w Towarzystwie Opieki nad Majdankiem, Związku b. Więźniów Politycznych, Towarzystwie Przyjaciół UMCS, Komitecie Budowy Szkoły przy ul. Lipowej w Lublinie, Towarzystwie Przyjaźni Polsko-Radzieckiej oraz Komitecie Pomocy Ofiarom Powodzi. Radcowie Izby, reprezentujący prywatny przemysł budowlany, brali udział w Komisji Mieszanej UWL, ustalającej płace dla pracowników budowlanych. Michał Rzechowski, reprezentujący kupców, przewodniczył Kołu Gospodarczemu MRN w Lublinie. Wiceprezesem Towarzystwa Opieki nad Majdankiem był dyrektor Kryński, Lucjan Krak zasiadał w prezydium, a do Towarzystwa należeli także różni działacze Stronnictwa Demokratycznego⁷²⁷.

---

⁷²⁵ Ibidem.

⁷²⁶ Zob. *Sprawozdanie z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w Bydgoszczy...*, s. 3 (APL, IP-H Lublin, sygn. 77); *Protokół z posiedzenia Społecznej Komisji Doradczej przy Urzędzie Zatrudnienia w dniu 25 kwietnia 1950 r.* (ibidem, sygn. 16); miesięczne sprawozdania Izby za marzec – październik 1947 r. oraz roczne za 1947 r. (ibidem, sygn. 67–72); inne akta (ibidem, sygn. 1; sygn. 142, k. 1; sygn. 181, k. 1; sygn. 182, k. 91; sygn. 243, k. 25; sygn. 356, k. 4; sygn. 358, k. 1 i 32; sygn. 544, k. 96; sygn. 576, k. 4); akta Komisji Usprawnienia Zaopatrzenia (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 7, k. 1) oraz W. Wójcikowski, *Tamte lata, co minęły... O Lublinie drugiej połowy XX wieku i dawniejszym*, Lublin 2006, s. 240.

⁷²⁷ Zob. *Działalność Tow. Opieki Nad Majdankiem w latach 1945–1950*, oprac. S. Krzykała, „Zeszyty Majdanka” 1969, zesz. 3, s. 277; Cz. Kulesza, *Pięćdziesięciolecie Towarzystwa Opieki nad Majdankiem*, „Zeszyty Majdanka” 1993, t. 15, s. 87; A. Wójcik, *Sześćdziesięciolecie Towarzystwa Opieki nad Majdankiem*, „Zeszyty Majdanka” 2005, t. 23, s. 341.

Z przemówienia dyr. Kryńskiego na zebraniu plenarnym 5 września 1946 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 9)

Z uwagi mego stanowiska wciągnięto mnie przymusowo w wiele zagadnień społecznych i politycznych, a mianowicie: Pomoc Zimowa, Liga Morska, Tow. Opieki nad Majdankiem, Pożyczka Państwowa Odbudowy Kraju, Referendum, Rada Wojewódzka Narodowa i jej komisje, Komitet Odbudowy Warszawy, Komisja ds. upaństwowienia zakładów przemysłowych, Komitet Budowy Gmachu WRN oraz dziesiątki innych posiedzeń w Urzędzie Wojewódzkim. Poza tym (...) nie było miesiąca, aby raz lub dwa razy w miesiącu nie było zjazdów i posiedzeń Związku Izb, na których z powodu braku zastępców musiałem osobiście być obecnym. Przyznacie panowie Radcowie, że to trochę za dużo na jedną osobę.

W 1948 roku przedstawiono kandydatów na ławników i ich zastępców dla sądów pracy przy Sądzie Okręgowym i Sądzie Grodzkim w Lublinie. We wrześniu 1949 roku Izba zaproponowała czterech kandydatów na ławników Okręgowego Sądu Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie, w tym przyszłego prezesa Jana Luboińskiego⁷²⁸.

W latach 1944–1950 Izba proponowała kandydatów na biegłych dla Sądu Okręgowego w Lublinie oraz sądów grodzkich. Biegli wypowiadali się przeważnie w sprawach dotyczących nieruchomości i ksiąg handlowych (np. o samowolne rozebranie połowy domu wartości „szopy czynszowej” przy ul. Narutowicza w Lublinie, drewna zużytego do budowy obory i stodoły, ceny kuchenki elektrycznej, maszyny do pisania czy wiecznych piór). Wysyłano rzeczoznawców do magistratu m. Lublina (np. o wycenę zakładu pogrzebowego), UWL, Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego (dla szacowania mienia poniemieckiego i oceny umów dzierżawy), Tymczasowego Zarządu Państwowego, Wojewódzkiej Komisji ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw (do wyceny cegielni), Dyrekcji Przemysłu Miejscowego, Urzędu Celnego w Chełmie (dla obliczenia wartości pojazdów mechanicznych), Państwowej Centrali Handlowej (w sprawie znacznych ilości poniemieckiej farby), jak również większych przedsiębiorstw z terenu Lublina (browaru Vetterów, browaru Jeleń, fabryki wag Hessa, zakładów farbiarskich Łabęckiego).

Swego czasu zwrócił się do Izby sąd polubowny w sprawie oszacowania kosztów odbudowy i remontu browaru w Janowie Podlaskim. Jeden z komorników wystąpił o kandydatów dla wyceny młyna w Puchaczowie k. Łęcznej. Lubelskie Zakłady Mięsne zaproponowały Izbie określenia wartości mienia po znanej przedwojennej firmie

⁷²⁸ Zob. obwieszczenie Prezesa Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 22 stycznia 1948 r. (Mon. Pol. 1948, nr 12); pisma Inspektora Pracy V Okręgu w Lublinie, Izby lubelskiej, Izby Urzędującej z marca i kwietnia 1948 r. oraz listy kandydatów na ławników i zastępców (APL, IP-H Lublin, sygn. 357, k. 83–112); Wykaz kandydatów na ławników do Okręgowego Sądu Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie (ibidem, sygn. 7).

Poels et Co z branży mięsnej. Krótco przed likwidacją Izba przedstawiła Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego Ludwika Kalbarczyka jako rzeczoznawcę z zakresu eksportu jaj i drobiu⁷²⁹.

Eksperci Izby wypowiadali się również w sporach o czynsze za lokale handlowe, także zajmowane przez lubelskie spółdzielnie. Jako rzeczoznawcy występowali pracownicy biura Izby oraz dyrektor Kryński. Czasem zarzucano biegłym izbowym zawyżanie wartości szacowanego mienia lub nierzetelność. Niekiedy Izba odsyłała wnioski o przedstawienie rzeczoznawców do Izby Rzemieśniczej. Zdarzało się, że nie mogła zadośćuczynić prośbom instytucji, ponieważ wskutek likwidacji przedsiębiorstw brakowało fachowców w danej branży. W lutym 1950 roku lubelski Sąd Pracy prosił⁷³⁰:

„(...) o wskazanie trzech kandydatów na biegłych z działu praczek, ludzi znanych z uczciwości i roztropności, którzy mogliby ustalić czas trwania pracy – godzin potrzebnych do wyprania bielizny stołowej restauracyjnej”.

Czasem rzeczoznawcom izbowym proponowano dokonanie wyceny przedsiębiorstw nacjonalizowanych. Tak stało się między innymi z zakładem mechanicznym braci Łyczba, którzy w dodatku byli działaczami Izby. Podobny los spotkał skład węglowy Aleksandra Cudnego i zakłady Vettera. Opracowany przez pracowników Izby szacunek browaru, słodowni i wytwórni lemoniady „K. R. Vetter” zawiera interesujący katalog składników używanych do produkcji różnego rodzaju alkoholi⁷³¹.

4.4. Działalność na polu przemysłu

Na polu przemysłu Izba zajmowała się następującymi zagadnieniami: zrzeczeniami prywatnego przemysłu, rejestracją przedsiębiorstw, szeregowaniem zakładów do rzemiosła, planowaniem, akcją „Przemysł dla wsi”, nacjonalizacją, reprivatyzacją, problemami młynarstwa (szczególnie w związku z akcją skupu zbóż w 1947 roku), centralami handlowymi przemysłu prywatnego oraz sprawami socjalnymi robotników (układami zbiorowymi, radami zakładowymi, deputatami, płacami itp.). Badano także przyczyny zmniejszania się produkcji, zawieszania działalności i zwalniania pracowników. Często interweniowano w sprawach indywidualnych⁷³².

⁷²⁹ APL, IP-H Lublin, sygn. 12, 16, 178, 241, 242, 243, 294, 356 i 357; APL, DPM Lublin, sygn. 99, k. 59; APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 27, k. 13.

⁷³⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 12.

⁷³¹ APL, Vetter, sygn. 7: *Szacunek majątku Zakładów Przemysłowych K.R. Vetter przeprowadzony przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Lublinie.*

⁷³² Zob. akta Wydziału Przemysłowego Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 166–168, 170, 172–175, 179–181, 184, 203–205, 208–210, 213–214, 218 i 562) oraz *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 27.

4.4.1. Zrzeszenia prywatnego przemysłu

W okresie Polski Ludowej zrzeszenia prywatnego przemysłu stały się ważnymi instytucjami dla Izby, posiadając inny status niż przed 1939 rokiem. Przed wojną zrzeszenia delegowały prawie połowę radców (np. Polski Związek Przemysłowców Metalowych, Związek Polskich Fabryk Portland-Cementu). Jednak zrzeszenia prowadziły niezależną politykę wobec Izby. Dodatkowo większość organizacji przemysłowców związana była z „Lewiatanem”. W czasie okupacji organizacje te przestały istnieć i nie podjęły działalności po wojnie.

Dlatego też Izba, dla reprezentacji interesów prywatnych właścicieli zakładów przemysłowych, już w 1944 roku powołała pierwsze zrzeszenia prywatnego przemysłu. Były to organizacje lokalne, ściśle związane z Izbą. Stały się one jednocześnie zapleczem kadrowym dla Izby i wsparciem organizacyjnym. Z nich rekrutowali się nowi radcowie i przedstawiciele Izby w różnych instytucjach publicznych. Stanowiły również przeciwwagę i uzupełnienie istniejących stowarzyszeń kupieckich. Izba reprezentowała przecież zarówno kupców, jak i przemysłowców.

Jesienią 1944 roku Izba zorganizowała zrzeszenia⁷³³:

1. Przemysłowców metalowych (przewodniczący Roman Laśkiewicz, członkowie zarządu: Stefan Anulewicz, Zygmunt Kozłowski).

2. Prywatnych przedsiębiorstw przemysłu drukarskiego (przewodniczący Stanisław Pietrzykowski, członkowie zarządu: Józef Józwiakowski, Alfons Szczuka).

3. Przemysłowców ceramicznych (przewodniczący Edmund Zubik, członkowie zarządu: Józef Baranowski, Ignacy Kaproń, Stanisław Krzęciejewski, Ludwik Kwiatek).

4. Przedsiębiorstw budowlanych (przewodniczący Waclaw Dworakowski⁷³⁴, członkowie zarządu: Adam Dziedzic, Julian Jarosławski, Andrzej Kiciński, Władysław Maj).

5. Wytwórní wód gazowanych (przewodniczący Czesław Sędzimir-Dobrowolski⁷³⁵, członkowie zarządu: Jerzy Berezowski, Tadeusz Dmytrak).

Poza tym w pierwszych dniach sierpnia 1944 roku powstał także Związek Przemysłowców i Kupców Drzewnych w Lublinie. Nie wiadomo jednak, czy był związany z Izbą⁷³⁶.

⁷³³ Zob. protokoły nr 96/3 z 11 października 1944 r. i 98/5 z 16 listopada 1944 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 322 i 327; *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71); *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...*, s. 3 (ibidem, sygn. 63); *Wykaz zrzeszeń przemysłowych na terenie Izby P-H w Lublinie z 1945 r.* (ibidem, sygn. 3).

⁷³⁴ W. Dworakowski zasiadał też w Komitecie Odbudowy m. Lublina (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 386, k. 5).

⁷³⁵ Cz. Sędzimir-Dobrowolski był dyrektorem zakładu J. Policzkiewicza i maklerem Giełdy Z-T w Lublinie (APL, GZ-T Lublin, sygn. 31).

⁷³⁶ *Protokół nr 1 z organizacyjnego zebrania Związku Przemysłowców i Kupców branży drzewnej w dniu 2 sierpnia 1944 r.* (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 82).

Na czoło nowo tworzonych zrzeszeń wysunęli się znani przedwojenni lubelscy przemysłowcy, w tym Edward Krausse i Roman Laśkiewicz. Skupili przedsiębiorców, którzy rozpoczynali działalność w warunkach powojennych. Izba tworząc zrzeszenia wykorzystwała zaś przepisy nie prawa o stowarzyszeniach, lecz przedwojennego prawa przemysłowego⁷³⁷. Powstanie zrzeszeń było również korzystne dla nowych władz, którym łatwiej było wpływać na samorzutnie zorganizowane zrzeszenia niż rozproszone pojedyncze zakłady.

Organizacje przemysłowców ulegały stałym przemianom, a skład ich władz był płynny. Nie funkcjonowały tak stabilnie, jak stowarzyszenia kupieckie. Były też mniej liczne. W 1946 roku istniały następujące zrzeszenia:

1. Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego (grupujące 20 zakładów), przewodniczącym był Roman Laśkiewicz, zastępcą Zygmunt Kozłowski.
2. Przemysłu Budowlanego, Mineralnego i Drzewnego (191 zakładów, przewodniczący Mieczysław Krzywda-Siennicki), podzielone na grupy:
  - a) Budowlaną (29 zakładów),
  - b) Drzewną (71 zakładów),
  - c) Mineralną (91 zakładów),
3. Przemysłu Poligraficznego i Papierniczego (24 zakłady, przewodniczący Stanisław Pietrzykowski).
4. Przemysłu Chemicznego (42 zakłady, przewodniczący Witold Łobarzewski, zastępcą Stanisław Magierski).
5. Przemysłu Włókienniczo-Odzieżowego (27 zakładów, przewodniczący Albin Kozłowski).
6. Przetwórstwa Zbożowego (668 zakładów, w tym 629 młynów plus wiatraki, przewodniczący Edward Krausse, zastępcą Józef Kociuba).
7. Przemysłu Olejarskiego (9 olejarni).
8. Przemysłu Fermentacyjnego, Konserwowego, Cukrowniczo-Ziemniaczanego oraz Namiastek Spożywczych (108 zakładów, przewodniczący Andrzej Moszczyński), podzielone na grupy:
  - a) piwowarsko-słodowniczą (5 browarów i jedna słodownia),
  - b) octową (4 wytwórnie octu),
  - c) wytwórni wód gazowanych, lemoniad i rozlewni piwa (90 zakładów),
  - d) ogólną (wytwórnie cukierków, dżemów i marmolad, musztardy, przypraw, zup i bulionów, rektyfikacje, fabryki wódek, likierów, miódów pitnych, win owocowych oraz kwaszarnia warzyw).

---

⁷³⁷ Zob. S. Kwiecień, *Polskie prawo przemysłowe 1927–1939*, Lublin 2010, s. 129.

Początkowo nie działało Zrzeszenie Przemysłu Olejarskiego, ponieważ wojewoda lubelski, na polecenie MAiH, zamknął do grudnia 1946 roku wszystkie prywatne olejarnie na terenie województwa lubelskiego. Według Izby było to jedną z przyczyn braku olejów roślinnych na lubelskim rynku. Nie powołano także oddzielnego zrzeszenia zakładów przemysłu spożywczego. Jednak Izba uzgodniła z UWL, iż prywatne zakłady tej branży, na przykład przetwórcze owocowo-warzywne, pozostaną w jej gestii. Na Lubelszczyźnie z powodu małej liczby zakładów – przeciwnie do innych województw – nie tworzono osobnych związków, na przykład przemysłu konserwowego czy cukierniczego, lecz zrzeszenie o zbiorczym charakterze⁷³⁸.

Powyższe organizacje były nieliczne i jednocześnie słabe finansowo. W praktyce zrzeszenia przemieniały się z niezależnych organizacji gospodarczych w agendy Izby, która zapewniała im obsługę biurową i administracyjną. Nie miały charakteru przymusowego. Cieszyły się autonomią, która zależała od relacji między władzami Izby a przedsiębiorcami danej branży. Swoją działalność opierały na regulaminach układanych przez Izbę. Mieściły się w lokalu biura Izby, zaś dyrektorami administracyjnymi zrzeszeń zostawali poszczególni izbowi pracownicy. Izba układała dla nich program działalności, budżet, zwoływała zebrania przemysłowców, ewidencjonowała członków, zajmowała się planowaniem zakładów i zaopatrzeniem w środki produkcji, opiniowała cenniki na wyroby prywatnego przemysłu. Podejmowała także interwencje u władz w ich imieniu. Jednakże zrzeszenia stopniowo umacniały swoją pozycję. Tym bardziej iż – jak pisano w środowisku izbowym – wołał władz⁷³⁹:

„(...) przedsiębiorstwa prywatne nie chcące podporządkować się dyrektywom zrzeszeń i nie biorące drogą przez zrzeszenia aktywnego udziału w pracy nad odbudową państwa, muszą znaleźć się poza nawiasem życia gospodarczego”.

Przeciwnie do innych okręgów w Izbie lubelskiej nie występowały tendencje do odrywania się zrzeszeń od Izby. Zachodził wręcz proces odwrotny. Po formalnym usamodzielnieniu się zrzeszeń ich kierownictwo z własnej woli ściśle współpracowało

⁷³⁸ Zob. mies. i roczne sprawozdania Izby z lat 1945–1946 (APL, IP-H Lublin, sygn. 63–65); korespondencja Izby (ibidem, sygn. 167, k. 21 i 22; sygn. 209, k. 7); *Sprawozdanie z zebrania Komitetu Organizacyjnego Zrzeszeń Prywatnego Przemysłu Spożywczego z dnia 3 lipca 1946 r. w Izbie P-H w Warszawie* (ibidem, sygn. 130, k. 53); *Notatka dla Ministerstwa Przemysłu Izby P-H w Warszawie odnośnie ilości przedsiębiorstw prywatnego przemysłu w zrzeszeniach przy izbach p-h wg stanu za I półrocze 1946 r.* (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2844, k. 48).

⁷³⁹ *Zrzeszenia branżowe prywatnego przemysłu spożywczego*, „Przemysł i Handel Rzeszowski” 1946, nr 3, s. 8. Zob. też *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 74; „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1, s. 6; 1946, nr 1, s. 6; *Dotychczasowe wyniki prac nad organizacją branżową*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 1, s. 5; *Organizacja przemysłu prywatnego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 1, s. 4; *Powstanie grup branżowych*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2, s. 6; L. Reinschmidt, *Zrzeszenia branżowe przemysłowe wobec planu produkcyjnego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 17, s. 10; J. Szarski, *Niektóre zadania zrzeszeń przemysłu prywatnego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 8, s. 4.

z Izby. Świadczyć to może o pozycji Izby wśród właścicieli przedsiębiorstw przemysłowych, relacjach między zrzeszeniami a tą instytucją i pozytywnych kontaktach personalnych panujących w lubelskim środowisku.

Zrzeszenia zostały zreorganizowane w styczniu 1947 roku na polecenie Eugeniusza Szyra. Stały się wówczas branżowymi zrzeszeniami przymusowymi, opartymi na statutach, wyposażonymi w osobowość publicznoprawną. Przejęły kompetencje izb na polu przemysłu prywatnego, przekształcając w instytucje samorządu gospodarczego. Nadzór nad nimi sprawował Minister PiH, który delegował swoje uprawnienia na izby przemysłowo-handlowe. Faktycznie jednak nadal funkcjonowały jak agendy Izby, która dodatkowo występowała także jako pośrednik między zrzeszeniami a władzami i Izby Urzędującą. Posiadały dwu- lub jednostopniową strukturę, tj. przedsiębiorstwa branż liczniejszych skupiały się w zrzeszeniach wojewódzkich, które tworzyły związki ogólnopolskie. Natomiast w tych działach przemysłu, w których działało niewiele zakładów, organizowano tylko zrzeszenia ogólnopolskie⁷⁴⁰.

Mimo postulatów Izby Urzędującej MPiH nie przyznało zrzeszeniom prawa do powoływania radców izb oraz formalnie nadało im daleko idącą niezależność od izb. Zrzeszenia stały się ponadto bardziej zależne od władz nadzorczych. Generalnie zamiarem rządzących było przekształcenie izb i zrzeszeń w „instrumenty kontroli i planowania” na odcinku przemysłu prywatnego⁷⁴¹.

Warto więc dodać, iż Izba Urzędująca już w lipcu 1945 roku prosiła Ministerstwo Przemysłu o zgodę na zorganizowanie przemysłu prywatnego w formie przymusowych zrzeszeń, podlegających izbom. W listopadzie 1946 roku proponowano odebranie przydziałów i zamówień urzędowych tym firmom, które wyłamywały się spod kontroli zrzeszeń⁷⁴².

⁷⁴⁰ Zob. zarządzenie E. Szyra z 24 stycznia 1947 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 113; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 235, k. 13 i 24; sygn. 2844, k. 297); zarządzenia z 7 czerwca 1947 r. w sprawie powołania przymusowych zrzeszeń prywatnego przemysłu (Mon. Pol. 1947, nr 110, poz. 717); z 14 kwietnia 1948 r. (Mon. Pol. 1948, nr 52, poz. 298); opinia J. Wojteckiej w sprawie nadzoru nad zrzeszeniami z 31 stycznia 1947 r. (ibidem, sygn. 2845, k. 3); *Projektowany tekst Działu V Prawa Przemysłowego* – opracowanie ze stycznia 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462); *Reorganizacja zrzeszeń przemysłu prywatnego*, „Rzeczpospolita i Dziennik Gospodarczy” 1947, nr 123, s. 7; *Przemysł prywatny w nowych formach organizacyjnych*, ibidem, nr 125, s. 8.

⁷⁴¹ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 204, k. 6, 33 i 84); korespondencja Izby Urzędującej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1459 i 1462); *Nowelizacja przepisów o zrzeszeniach przemysłowych* (ANK, IPH Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 1165); *protokół z posiedzenia Wydziału Ekonomicznego KC PPR 31 marca 1948 r.* (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 195/XI/8, mfilm 2315/2, k. 13).

⁷⁴² AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 209 i 222.

Po reorganizacji powstały w Lublinie następujące zrzeszenia prywatnego przemysłu⁷⁴³:

1. Chemicznego (przewodniczący Albin Kozłowski, członkowie zarządu: A. Kucharski, Stanisław Magierski, Stanisław Romanica, O.S. Sowa).
2. Drzewnego (przewodniczący Franciszek Siarnacki, członkowie zarządu: Juliusz Otto, K. Tomaszewski).
3. Fermentacyjnego.
4. Metalowego i Elektrotechnicznego (przewodniczący Roman Laśkiewicz, w zarządzie: Zygmunt Kozłowski, Grzegorz Kulik, K. Strupczewski i Tadeusz Szwentner).
5. Mineralnego i Materiałów Budowlanych (przewodniczący Edmund Zubik, zastępca Jerzy Stahl).
6. Młynarskiego (przewodniczący Edward Krausse, zastępca Józef Kociuba).
7. Spożywczego.

Powyższe organizacje – co było naturalne – obsadzili przemysłowcy związani z Izbą. Dlatego też zachowywały ścisły związek ze swoją macierzystą instytucją. Zakłady branż farmaceutycznej, włókienniczej i papierniczej, których było bardzo mało, przynależały bezpośrednio do zrzeszeń ogólnopolskich⁷⁴⁴.

Sytuacja zrzeszeń prywatnego przemysłu Lubelszczyzny była trudna, zwłaszcza od strony finansowej. Nie posiadały własnych lokali ani personelu. Mieściły się więc w biurze Izby i korzystały z pomocy izbowych pracowników. Jedynie zrzeszenie przemysłu drzewnego urzędowało w lokalu zaprzyjaźnionej spółdzielni, którą tworzyli członkowie tegoż zrzeszenia. Prezes Izby Laśkiewicz argumentował, iż niewielka liczba członków nie pozwalała zrzeszeniom na samodzielną pracę, zaś całkowite oddzielenie ich od Izby doprowadziłoby do ich upadku. Dodawał, iż zrzeszeń nie stać na utrzymywanie biur i zatrudnianie pracowników. Poza tym – jego zdaniem – na terenie Lublina brakowało lokali biurowych oraz wykwalifikowanych pracowników⁷⁴⁵.

Podział zakładów na przynależące do ogólnopolskich zrzeszeń warszawskich i zrzeszeń lokalnych wzbudzał wątpliwości wśród działaczy izbowych. Izba P-H we

---

⁷⁴⁴ Zob. sprawozdanie Izby za kwiecień 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 68); sprawozdanie T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r. (ibidem, sygn. 9); korespondencja w sprawie zrzeszeń przemysłu spożywczego (APL, IP-H Lublin, sygn. 157, k. 95; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2845, k. 9); opracowania na temat przemysłu prywatnego (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2845); dane na temat przemysłu drzewnego i młynarskiego (OTG 1949, nr 35 i 36); *Historia Polski w liczbach*, t. 1: *Państwo i społeczeństwo*, Warszawa 2003, s. 379; A. Kierek, J. Marychiewicz, *Przemysł w latach 1944–1974*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979, s. 291–300; *Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945–1965*, Warszawa 1967, s. 58 oraz M. Szyszkowski, *Zadania przemysłu prywatnego*, Warszawa 1948, s. 22 i 43.

⁷⁴⁵ AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2845.

Wrocławiu (poparta przez tamtejszego wojewodę) zaproponowała więc powołanie Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Dolnego Śląska, które skupiałoby wszystkie zakłady prywatne z okręgu wrocławskiej Izby. Argumentowano, iż rozbitcie organizacyjne przemysłu prywatnego utrudnia izbom nadzór nad zakładami. Sugerowano, by podobnie uczynić w okręgach pozostałych izb. Koncepcja ta nie doczekała się jednak realizacji⁷⁴⁶.

Sytuacja zrzeszeń zmieniła się w 1948 roku. Z polecenia MPiH z dniem 1 lipca usamodzielniały się finansowo, rachunkowo, personalnie i archiwalnie od Izby. Formalnie Izba zachowała jedynie uprawnienia nadzorcze wykonywane w imieniu MPiH, w tym nadzór nad rozdawnictwem przydziałów. Nadal jednak wspólnie z Izbą ustalano kierunki działań, zasady korzystania z biura Izby, wysokość składek, interweniowano u władz, wydawano opinie o firmach, opracowywano nowe regulaminy, budżety, plany gospodarcze i produkcyjne, rozdział przydziałów, rewizję cenników, prowadzenie sprawozdawczości czy zawieranie układów zbiorowych z robotnikami i zakładano kartoteki. Izba pomagała zrzeszeniom ściągać zaległe składki od właścicieli firm (zwłaszcza tartaków), kontaktując się ze starostwami. Ponaglała firmy o terminowe przesyłanie sprawozdań⁷⁴⁷.

Na polecenie MPiH Izba wraz ze zrzeszeniami zakładała komisje lustracyjne, które miały kontrolować prywatne zakłady. Ich tworzenie przychodziło z trudem, ponieważ właściciele firm nie chcieli brać w nich udziału. Interesujące było, iż Izba i zrzeszenia na podstawie wewnętrznych zarządzeń władz otrzymały szerokie prawo do nadzorowania pojedynczych zakładów. Urzędnicy Izby i danego zrzeszenia mieli prawo wstępu na teren zakładów, wglądu do dokumentów przedsiębiorstwa, a nawet przesłuchania właściciela zakładu i zatrudnionych pracowników. Mogli sprawdzić, czy przedsiębiorca działa legalnie, przestrzega przepisów prawa pracy i bhp, jak realizuje plan produkcji, skontrolować stan zatrudnienia, produkcję wykonywaną na rzecz sektora uspołecznionego, a także sposób gospodarowania środkami produkcji (zwłaszcza surowcami), magazynowanie towarów, używanie pojazdów i realizowanie zamówień⁷⁴⁸.

---

⁷⁴⁶ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2845, k. 14.

⁷⁴⁷ Zob. akta firm z województwa lubelskiego (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 400); sprawozdanie Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Producentów Drutu, Gwoździ i Wyrobów z Drutu dla E. Szyra z 18 marca 1948 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 235, k. 96); pismo Wydziału Przemysłowego UWL do Dep. Przemysłu Miejscowego MPiH z 23 kwietnia 1948 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 27, k. 12) oraz M. Szyszkowski, *Zadania przemysłu prywatnego*, op. cit., s. 43.

⁷⁴⁸ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 170, k. 25); regulamin kontroli przedsiębiorstw prywatnego przemysłu z 18 maja 1948 r.; instrukcja w sprawie kontroli przedsiębiorstw; zarządzenie Dep. Przemysłu Miejscowego MPiH z 11 czerwca 1948 r. w sprawie zlecenia izbom

Przy okazji badano przyczyny zmniejszania produkcji, zawieszania pracy i zwalniania pracowników. Zdaniem przedstawicieli zrzeszeń głównymi powodami były braki surowców, zamówień oraz opłaty na fundusz oszczędzania. Odbiorcy, którzy zamykali swoje placówki masowo odwoływali zamówienia lub wstrzymywali się z zapłatą. Wywoływało to „efekt domina” i stawiało przemysł prywatny w sytuacji kryzysowej. Poza tym zakłady prywatne formalnie nie mogły kooperować z przedsiębiorstwami sektora uspołecznionego. Firmy pisały więc: „sytuacja na rynku beznadziejna” (Chełm), „likwidacja z powodu wysokich domiarów podatku” (Izbica), a ponadto: „na ogół biorąc sytuacja kupiectwa na zakup towarów uzależniona jest od urzędów skarbowych”, „z uwagi na ciężary podatkowe nasi klienci (...) likwidują się”, „proszę o niewysyłanie towaru z powodu likwidacji przedsiębiorstwa”, „z powodu wcześniejszego zamknięcia interesu, aniżeli przypuszczałem, odwołuję zamówienie”⁷⁴⁹.

O trudnej sytuacji przemysłu prywatnego zaświadczały nie tylko właściciele, ale i przedstawiciele rad zakładowych. Jednakże zdaniem PPR i partyjnych związków zawodowych zamykanie drobnych zakładów przemysłowych przez właścicieli miało wyłącznie podłoże polityczne, „wykrętnie” motywowane brakiem surowców i zamówień. Władze zlecały więc izbom i zrzeszeniom przeprowadzenie kontroli w wytwórniach, opisywanych przez PPR-owskie związki zawodowe jako te, które celowo zamykały produkcję⁷⁵⁰.

---

przemysłowo-handlowym stałego nadzoru nad zrzeszeniami prywatnego przemysłu; okólnik z 5 listopada 1949 r. Dep. Drobneho Przemysłu i Rzemiosła PKPG (APL, IP-H Lublin, sygn. 145, k. 29; AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 114); *Uwagi do instrukcji kontroli przedsiębiorstw prywatnego przemysłu* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 86, k. 4); *Sprawozdanie z działalności Wydziału Koordynacji Izby P-H w Warszawie za okres od dnia 21 grudnia 1948 r. do dnia 15 marca 1949 r. (ważniejsze fragmenty)* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 72 oraz L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 120.

⁷⁴⁹ Zob. raporty przedstawicieli handlowych z 1948 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 86, k. 55); korespondencja Izby Urzędującej i Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Chemicznego z października 1948 r. (ibidem, sygn. 86, k. 16 i 27; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 86, k. 48; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2852, k. 19); *Wykaz firm redukujących pracowników* (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2852, k. 12); *Raport odnośnie ograniczenia produkcji w zakładach zarejestrowanych w Zrzeszeniu Pryw. Przemysłu Drzewnego w Warszawie z 30 października 1948 r.* (ibidem, sygn. 2852, k. 18); materiały z inspekcji w wytwórniach zrzeszeń metalowych i elektrotechnicznych wytypowanych przez związki zawodowe (ibidem, sygn. 2852, k. 24); korespondencja Wydziału Koordynacji Izb P-H z E. Szyrem z grudnia 1948 r. w sprawie likwidacji przedsiębiorstw (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 235, k. 159).

⁷⁵⁰ Zob. pisma Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Włókienniczego do PPR z 22 września 1948 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2852, k. 10); KW PPR w Warszawie do KC PPR z 12 października 1948 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 86, k. 72); Dep. Przemysłu Miejscowego MPiH do Wydziału Koordynacji Izb P-H z 23 października 1949 r. (ibidem, sygn. 86, k. 71) oraz korespondencja rad zakładowych (ibidem, k. 57). Zob. też materiały Izby warszawskiej w sprawie likwidacji zakładów (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2852, k. 54); korespondencja Komisji Centralnej Zw. Zawodowych z H. Mincem z listopada i grudnia 1948 r. (ibidem, sygn. 2852, k. 80 i 108); podanie robotników i kierowników Wytwórni Obuwia Gumowego „Kryzolit” z 12 października 1948 r. o zwolnienie ich zakładu spod zakazu produkcji obuwia (ibidem, sygn. 2852, k. 96).

Fragment protokołu z inspekcji przeprowadzonej 3 listopada 1948 roku w zakładzie, wytwarzającym igły i precyzyjne części do maszyn włókienniczych, należącym do Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2852, k. 51)

Przyczyny zmniejszenia produkcji:

Według oświadczenia członków rady zakładowej sytuacja przedstawia się w sposób następujący:

1. W sierpniu b.r. Państwowy Przemysł Dziewiarski zwrócił większą partię ok. 500 000 igieł dziewiarskich dostarczonych przez zakład jako nieprzydatne.
2. Państwowy Przemysł Skórzany nie udziela dalszych zamówień na szydła.
3. Państwowy Przemysł Włókienniczy nie udziela dalszych zamówień na części do maszyn do szycia.
4. Dnia 16 października b.r. wszystkim pracownikom z wyjątkiem 10 osób została wypowiedziana praca.
5. Rada Zakładowa od chwili zatrzymania właściciela fabryki przez władze bezpieczeństwa, tzn. od dnia 25 października b.r., stara się utrzymać zakład w ruchu. Według obietnic Departamentu Przemysłu Miejscowego Ministerstwa Przemysłu i Handlu kierownictwo fabryki obejmie w najbliższym czasie mianowany komisarz.

Stale następowały zmiany w liczbie przedsiębiorstw w zrzeszeniach, ponieważ niektóre były nacjonalizowane, przekazywane spółdzielniom, inne likwidowane, część przechodziła do zrzeszeń ogólnopolskich. W sierpniu zastanawiano się nad zniesieniem zrzeszeń przemysłu drzewnego, metalowego i elektrotechnicznego. We wrześniu zamknięto Zrzeszenie Prywatnego Przemysłu Spożywczego w Lublinie⁷⁵¹.

Izba współpracowała ze zrzeszeniami także w 1949 roku. Pomagała im skompletować personel i udostępniała lokal. Jednakże lubelskich zrzeszeń stale ubywało. Przestały istnieć zrzeszenia przemysłu drzewnego, fermentacyjnego, metalowego i elektrotechnicznego, spożywczego i prawdopodobnie chemicznego. Do przemysłu metalowego zaliczano ledwie 14 firm. Zakłady tych branż należały więc do zrzeszeń ogólnopolskich w Warszawie. Nadal istniejące organizacje zostały w ciągu roku przekształcone w niesamodzielne oddziały, które zresztą – wskutek upaństwowienia większości zakładów – pod koniec roku zamykano. Ostał się jedynie

⁷⁵¹ Zob. protokół nr 132/4 z 22 czerwca 1948 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 408; miesięczne sprawozdania Izby za 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 73–75); sprawozdania Wydziału Przemysłowego Izby z 1948 r. (ibidem, sygn. 76 i 173); korespondencja Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Drzewnego z 1949 r. (ibidem, sygn. 174, k. 1); akta przekształcania zakładów prywatnych w spółdzielnie (ibidem, sygn. 170, k. 218).

oddział zrzeszenia młynarskiego, który przetrwał nawet likwidację lubelskiej Izby. Dlatego też do końca 1949 roku na Lubelszczyźnie funkcjonowały⁷⁵²:

1. Oddział Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Młynarskiego (dawne Zrzeszenie Prywatnego Przemysłu Młynarskiego).
2. Delegatura Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego.
3. Delegatura Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Mineralnego i Materiałów Budowlanych.

Przy zrzeszeniach istniały komitety doradcze:

1. Komitet przy Oddziale Zrzeszenia Młynarskiego w składzie: Henryk Tokarski (przewodniczący zrzeszenia, radca Izby), Józef Kociuba (radca Izby), Eustachy Tętnik⁷⁵³, J. Różycki oraz Bolesław Sekut.
2. Komitet przy Delegaturze Zrzeszenia Fermentacyjnego w składzie: Tadeusz Dmytrak (przewodniczący zrzeszenia, wiceprezes Izby), Ignacy Piwowarczyk (radca Izby) oraz B. Urbanowicz (przedstawiciel octowni).
3. Komitet przy Delegaturze Zrzeszenia Przemysłu Mineralnego i Materiałów Budowlanych w składzie: Andrzej Krzęciewski (przewodniczący zrzeszenia, radca Izby), Franciszek Kloss (radca Izby) oraz B. Lewicki.

Gdy na przełomie 1949 i 1950 roku zrzeszenia prywatnego przemysłu na Lubelszczyźnie przestały istnieć, sprawy przedsiębiorstw przemysłu prywatnego z terenu Lubelszczyzny objęły zrzeszenia ogólnopolskie, mające siedzibę w stolicy. Centrale warszawskie zajmowały się przydziałami i indywidualnymi sprawami poszczególnych placówek, pośredniczyły w kontaktach z władzami rządowymi, rozsyłały okólniki, zarządzenia i wyjaśnienia w sprawach podatkowych, odpowiadały za kontakty ze związkami zawodowymi oraz sprawozdawczość. Przejęły także mienie zrzeszeń regionalnych. Izba warszawska opracowała dla zrzeszeń ramowe statuty i regulaminy⁷⁵⁴.

Na forum izb szukano plusów powstałej sytuacji. Pisano na przykład o mniejszym obciążeniu składkami w zrzeszeniach ogólnopolskich⁷⁵⁵. Na Lubelszczyźnie

⁷⁵² Zob. *Sprawozdanie z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w Bydgoszczy...*, s. 2 (APL, IP-H Lublin, sygn. 77); pisma w sprawie likwidacji Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego z marca 1950 r. (ibidem, sygn. 16); *Protokół z posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie w dniu 14 grudnia 1949 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 57).

⁷⁵³ E. Tętnik był właścicielem młyna w Krasnymstawie (APL, IP-H Lublin, sygn. 7).

⁷⁵⁴ Zob. *Wykaz ogólnopolskich zrzeszeń prywatnego przemysłu* (APL, IP-H Lublin, sygn. 140, k. 12); *Powołanie Komitetów Doradczych*, OTG 1950, nr 9, s. 16; K. Gadomski, *Zadania i organizacja zrzeszeń przemysłowych*, OTG 1949, nr 24, s. 3; M. Szyszkowski, *Struktura i treść pracy przemysłu prywatnego*, OTG 1949, nr 24, s. 4.

⁷⁵⁵ L. Burdyński, *Zagadnienie reorganizacji zrzeszeń przemysłu prywatnego*, OTG 1949, nr 32, s. 6.

mimo formalnego oderwania zrzeszeń od Izby właściciele zakładów nadal utrzymywali z nią kontakt w sprawach bieżących⁷⁵⁶.

Łącznie powołano prawie 20 ogólnopolskich zrzeszeń przemysłu prywatnego. Istniały na przykład: Ogólnopolskie Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Budowlano-Instalacyjnego, Chemicznego, Drzewnego, Farmaceutycznego, Fermentacyjnego, Materiałów Budowlanych, Metalowego i Elektrotechnicznego, Mineralnego, Młynarskiego, Papierniczego, Poligraficznego, Producentów Drutu i Gwoździ; Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego, Przetwórstwa Rybnego, Skórzanego i Futrzarskiego, Spożywczego oraz Włókienniczego. Zrzeszenia odpowiadały centralnym zarządom przemysłu państwowego i funkcjonowały na podobnej zasadzie, grupując przedsiębiorstwa prywatne danej branży. Ich siedzibą była Warszawa. Tworzył je Przewodniczący PKPG po zasięgnięciu opinii Izby P-H w Warszawie. Członkostwo w zrzeszeniach było przymusowe. Wpisu do rejestru członków dokonywał zarząd zrzeszenia. Od decyzji w przedmiocie wpisu przysługiwało odwołanie do Izby P-H w Warszawie. Decyzja Izby P-H była ostateczna⁷⁵⁷.

Zastanawiano się nad statusem zrzeszeń. Marcin Nurowski nazwał je „samorządem pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej”⁷⁵⁸. Sąd Najwyższy stwierdził⁷⁵⁹:

„Ogólnopolskie Zrzeszenie Prywatnego Przemysłu jest organizacją społeczną nietypową. Jest ono zrzeszeniem przymusowym, którego działalność polega na współdziałaniu w realizacji narodowych planów gospodarczych przez włączenie prywatnego przemysłu do zadań ogólnopaństwowych”.

Nad wszystkimi sprawami, odnoszącymi się do zrzeszeń prywatnego przemysłu, czuwało PKPG. Nadzorowało zrzeszenia, postanawiało o rozgraniczeniu przemysłu i rzemiosła, powołań central prywatnego przemysłu, opracowywało statuty i regulaminy, zatwierdzało budżet i wysokość składek, decydowało nawet o obsadzie zarządów i kierowników biur. W ramach czynności nadzorczych przedstawiciele PKPG mogli uczestniczyć w walnych zebraniach z prawem zawieszania uchwał.

⁷⁵⁶ Zob. akta zrzeszeń z 1950 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 143, k. 19, 28 i 35; sygn. 205).

⁷⁵⁷ Mon. Pol. 1949 A, nr 85, poz. 1041, nr 101, poz. 1185. Zob. także: Mon. Pol. 1947, nr 110, poz. 717; 1948, nr 52, poz. 298; 1948 A nr 86, poz. 964; 1950 A, nr 85, poz. 1047, nr 132, poz. 1665; 1951 A, nr 8, poz. 130, nr 25, poz. 325, nr 102, poz. 1490; 1953 A, nr 3, poz. 36, nr 5, poz. 51, nr 76, poz. 913; 1976, nr 40, poz. 179; Dz. Urz. MPiH 1947, nr 10, poz. 163; 1948, nr 7, poz. 99.

⁷⁵⁸ M. Nurowski, *Terytorialne aspekty rozwoju drobnej wytwórczości*, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD” 1984, zesz. 3, s. 46.

⁷⁵⁹ Uchwała SN z 14 lutego 1964 r. (VI KO 52/62, OSNKW 1964/6/82; program „Lex”).

Przeprowadzono także tzw. reorganizację zrzeszeń poszczególnych branż, sprowadzającą się do likwidacji części z nich⁷⁶⁰.

Ukształtowanie się aparatu zrzeszeniowego pozwalało kwestionować sens istnienia izb przemysłowo-handlowych. Zrzeszenia były jednak słabsze organizacyjnie i finansowo, rozbite branżowo i terytorialnie, nie tworzyły jednolitych struktur, nie miały oparcia w przedwojennej tradycji i dorobku tak, jak samorząd przemysłowo-handlowy. Były tworem nowym, który narodził się po 1944 roku z woli władzy ludowej i łatwiejszym do kontroli. Nie wykazywały jednak takich dążeń emancypacyjnych wobec izb, jak stowarzyszenia kupieckie.

4.4.2. Centrale handlowe przemysłu prywatnego

Od 1948 roku izby zaczęły organizować – wspomniane już – centrale handlowe prywatnego przemysłu. Były to hurtownie – spółki z o.o., w których udziały posiadały izby i niektóre zrzeszenia prywatnego przemysłu. Do akcji wciągnięto zrzeszenia kupieckie, izby rzemieślnicze oraz na przykład Naczelną Izbę Aptekarską, która współdziałała przy organizacji Centrali Prywatnego Przemysłu Farmaceutycznego. Celem central było kupowanie surowców dla prywatnych zakładów i sprzedawanie kupcom towarów prywatnego przemysłu. Łącznie powołano prawie dziesięć takich spółek i planowano objęcie całego kraju siecią oddziałów. Obsługę administracyjną i prawną zapewniała im Izba Urzędująca. Jedynie centrale związane z przemysłem włókienniczym znajdowały się pod opieką Izby Łódzkiej, zaś Izba gdyńska zajmowała się Centralą Rybną⁷⁶¹.

Jednakże z powodu stanowiska władz (które niechętnie odnosiły się do wspólnych inicjatyw przemysłowców i kupców), przeszkód ze strony zjednoczeń państwowego przemysłu oraz handlu uspołecznionego, trudnej sytuacji sektora prywatnego i skomplikowanych relacji między Izbą Urzędującą a Naczelną Radą Prywatnego Handlu i Usług centrale borykały się z wieloma trudnościami. Nie zdołały rozbudować własnego aparatu terenowego, sieci przedstawicieli handlowych i magazynów. Faktycznie więc przedstawicielstwem central stały się lokalne izby oraz

---

⁷⁶⁰ Zob. robocze i kwartalne sprawozdania PKPG z 1949 r. (AAN, PKPG, sygn. 8146, k. 59; sygn. 8146, k. 61, 73 i 89; AAN, NIK 1949–1952, sygn. 94) oraz M. Szyszkowski, *Charakterystyka współpracy i nadzoru Izb Przem.-Handl. w stosunku do zrzeszeń przemysłowych*, OTG 1949, nr 5, s. 3.

⁷⁶¹ Zob. dokumenty central (APL, IP-H Lublin, sygn. 17 i 19); pozostałe akta (ibidem, sygn. 5, 131, 135, 213; sygn. 305, k. 10 i 21; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 57; sygn. 2845, k. 99; AAN, PKPG, sygn. 399); *Protokół posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie w dniu 31 sierpnia 1949 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 20, k. 61); OTG 1949, różne numery; *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 30 oraz M. Szyszkowski, *Zadania przemysłu prywatnego*, op. cit., s. 12.

zrzeszenia prywatnego przemysłu. Niektóre centrale (jak Konfekcyjna) balansowały na krawędzi upadłości, spotykały się z krytyką zarówno przemysłowców, jak i kupców. Inne, jak na przykład Centrala Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego, Centrala Włókiennicza czy Budowlana notowały wysokie obroty. Były upatrywane jako ważny czynnik pogłębiający współpracę między nieuspołecznionym przemysłem i handlem. Wzięły też udział w Targach Poznańskich⁷⁶².

Część central została zlikwidowana wraz ze zniesieniem izb w 1950 roku (np. Rybna). W niektórych zaś udziały izb przeszły na ogólnopolskie zrzeszenia prywatnego przemysłu. PKPG nie zamknęło ich całkowicie, ponieważ zostały uznane za instytucje przydatne w nowym systemie gospodarczym. Miały stać się ogniwem pośrednim między sektorem prywatnym a uspołecznionym. Warto więc dodać, iż Izba lubelska wystąpiła z pomysłem stworzenia tego typu spółek już w 1946 roku.

Przy okazji omawiania problematyki powstania central prywatnego przemysłu można zwrócić uwagę na konflikt, jaki wystąpił w Izbie łódzkiej w 1948 roku, gdyż rzutował na klimat zjazdów izbowych także w latach późniejszych. Część przemysłowców oskarżyła władze i dyrekcję tamtejszej Izby o poważne nadużycia przy tworzeniu Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Włókienniczego oraz Centrali Włókienniczej. Prowadząca postępowanie Komisja Specjalna skazała kilku członków zarządu zrzeszenia na karę obozu pracy oraz grzywny.

W korespondencji kierowanej także do władz nadzorczych przemysłowcy łódzcy atakowali szczególnie izbową biurokrację, wyciągając wnioski natury ogólnej, które warto przytoczyć. Powołując się na przykłady z terenu Częstochowy, Katowic i Poznania oskarżyli izby o „antytalent organizacyjny”. Zarzucali im dyskryminowanie niektórych zakładów, wadliwe rozprowadzanie przydziałów, przetrzymywanie wniosków firm, torpedowanie projektów powołania central prywatnego przemysłu, jak również „biurokratyczny marazm i martwotę”⁷⁶³. Widać zatem, iż nie wszędzie współpraca między przemysłowcami a izbami układała się tak pozytywnie, jak w Lublinie.

---

⁷⁶² Zob. relacje ze zjazdu izb w Poznaniu 11 listopada 1947 r. („Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 2, s. 4); relacje z Targów Poznańskich w 1949 r. (OTG, nr 6, s. 10); *Czym są Centrale Przemysłu Prywatnego*, OTG 1950, nr 4, s. 7; J. Siwkowski, *O współdziałanie przemysłu i handlu w sektorze prywatnym*, „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 2, s. 2; id., *Współdziałanie prywatnego przemysłu i handlu*, OTG 1949, nr 2, s. 5; M. Szyszkowski, *Rola i zadania central handlowych przemysłu prywatnego*, OTG 1949, nr 3, s. 2; *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 43 i 60.

⁷⁶³ Zob. AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 61–77 oraz L. Grabowski, *Ważne orzeczenie Komisji Specjalnej*, OTG 1949, nr 4, s. 9.

4.4.3. Nacjonalizacja przemysłu

Po 1944 roku Izba stanęła wobec jednego z zasadniczych problemów polskiej gospodarki, jakim była nacjonalizacja. Starła się wpływać na procesy nacjonalizacyjne, lecz mimo stale ponawianych wysiłków jej rola – wobec polityki nowych władz – była minimalna lub wręcz żadna. Dyrektor Kryński i wiceprezes Zygmunt Kozłowski zasiadali w Wojewódzkiej Komisji ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw. Dzięki ich staraniom Izba dowiadywała się o zamiarach nacjonalizacyjnych i powiadamiała zainteresowane przedsiębiorstwa. Na bieżąco komunikowała się ze zrzeczeniami, Izbą Urzędującą, władzami miasta Lublina, UWL i Stronnictwem Demokratycznym. Działania Izby na polu nacjonalizacji można podzielić na: opiniodawcze, mandatowe (delegowanie przedstawicieli i biegłych) oraz administracyjne (sporządzenie spisów, udział w postępowaniach itp.)⁷⁶⁴.

Izba wielokrotnie informowała w swoich sprawozdaniach o negatywnych skutkach upaństwowienia dla kształtowania atmosfery wśród przedsiębiorców. Prywatne firmy przestały się rozbudowywać, a właściciele ociągali się z wykupem kart rejestracyjnych. Jednak z upływem czasu, gdy okazało się, że w pierwszej kolejności władze nacjonalizują zakłady najbardziej znane, mniejsze firmy stopniowo rozwijały produkcję. Ponadto zwrócono uwagę, iż dzięki nacjonalizacji wyjaśniła się ostatecznie sytuacja zakładów, pozostających uprzednio pod zarządem państwowym. Mogły one łatwiej i szybciej załatwiać sprawy urzędowe lub sądowe⁷⁶⁵.

Izba monitorowała postępowania prowadzone przez Wojewódzką Komisję. W przedłożonych wykazach wskazywała tylko takie przedsiębiorstwa, które władza ludowa i tak planowała upaństwowić. Wspierała właścicieli, którzy bronili się przed upaństwowieniem. Zabiegała o skreślenie wybranych przedsiębiorstw z listy zakładów przewidzianych do nacjonalizacji. Usilnie starano się o wyłączenie spod nacjonalizacji fabryki wag Wilhelma Hessa, co się nie powiodło. Kierownictwo browaru „Vetter” lawirowało natomiast między Ministerstwem Przemysłu i Komisją ds. upaństwowienia a MAiH (które na tle innych resortów sceptycznie odnosiło się do zapędów nacjonalizacyjnych), występując jednocześnie o pomoc do Izby.

Można powiedzieć, iż zabiegi Izby odciągały w czasie i tak nieuchronny upadek prywatnych przedsiębiorstw. W postępowaniach nacjonalizacyjnych biegli Izby używali

⁷⁶⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 155.

⁷⁶⁵ Zob. korespondencja Izby z września 1946 r. w sprawie przemysłu prywatnego w województwie lubelskim (APL, IP-H Lublin, sygn. 203, k. 23); memoriał Izby Urzędującej do H. Minca z 9 listopada 1946 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 235, k. 7); S. Kantor, *O pełną współpracę trzech sektorów*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 16, s. 688 oraz S. Sieradzki, *Rozstrzygnięty problem. Miejsce i rola prywatnego sektora*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 3, s. 81.

takich argumentów, jak: małe rozmiary przedsiębiorstwa, zły stan maszyn, zniszczenia wojenne w budynkach, brak urządzeń, przy których mogłoby pracować na jedną zmianę 50 robotników, niska wartość przedsiębiorstwa, słaba mechanizacja i zdolność wytwórcza, sezonowość produkcji. Na podstawie materiałów archiwalnych można sądzić, iż byli dobrze przygotowani od strony dowodowej. Posługiwali się między innymi planami zakładów, urzędowymi danymi na temat wysokości obrotów, oświadczeniami właścicieli firm i zeznaniami świadków. Nie brali jednak udziału w komisjach kwalifikujących firmy do nacjonalizacji, lustrujących zakłady czy szacujących nacjonalizowane przedsiębiorstwa. Nie mieli więc wpływu na decyzje podejmowane przez władze. Można sądzić, że pozycja i działalność przedstawicieli samorządu przemysłowo-handlowego we wszystkich izbach była taka sama⁷⁶⁶.

Mimo iż Izba brała formalny udział w postępowaniach nacjonalizacyjnych, jej przedstawiciele nie znali całości materiałów, na podstawie których typowano przedsiębiorstwa do upaństwowienia. Można też twierdzić, iż władza ludowa przeznaczała przedsiębiorstwa do nacjonalizacji wedle własnego zdania⁷⁶⁷.

Fragment pisma zarządu Fabryki Wag „W. Hess” w Lublinie do Izby z 1947 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 562, k. 55)

Fabryka nasza (...) przy pełnej produkcji zatrudnia jedynie 40-tu robotników i 9 uczniów. Robotników pracujących przy remontach, w związku z odbudową fabryki liczyć nie należy. Podkreślić należy, że praca w fabryce jest w małym jedynie stopniu zmechanizowana i przeważa praca ręczna (...) fabryka nasza w czasie działań wojennych w r. 1944 spłonęła. Pozostał jedynie jeden budynek. Straty w budynkach wyniosły 80%. (...) Uległy zniszczeniu również maszyny i narzędzia. Fabrykę uruchomiliśmy jedynie dzięki olbrzymim wysiłkom oraz zainwestowaniu nowych kapitałów. W tych warunkach należy raczej uważać, iż stworzyliśmy nową placówkę, że jest ona wynikiem wyłącznie inicjatywy prywatnej i jako taka winna podpadać pod przepisy ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. (...) o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu inicjatywy prywatnej w przemyśle i handlu. Z powyższych względów upraszamy Izbę Przemysłowo-Handlową o ingerencję w naszej sprawie w celu uchylenia powyższej niesłusznej decyzji Komisji Wojewódzkiej.

Osobliwa sytuacja dotyczyła zakładów chemicznych „Alva” na Zamojszczyźnie. Początkowo sądzono, iż zakład zatrudnia blisko 90 pracowników. Potem okazało się, iż

⁷⁶⁶ Zob. APL, IP-H Lublin, sygn. 155; APL, DPM Lublin, sygn. 76; AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9, k. 63–110 oraz L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 117.

⁷⁶⁷ Zob. *Protokół z posiedzenia Komisji Prawniczej ds. ustawodawstwa przemysłowego, odbytego w dniu 20 września 1946 r.* – referat radcy prawnego Izby katowickiej J. Polikiera (APL, IP-H Lublin, sygn. 136, k. 4).

przy produkcji zajętych było tylko 14, większość stanowili robotnicy budowlani odbudowujący zakład ze zniszczeń wojennych, zaś pozostali⁷⁶⁸:

„(...) byli zatrudnieni przy budowie maszyny, którą z powodu niemożności sprowadzenia z Ameryki buduje sam właściciel”.

Dodać należy, iż izby domagały się na forum publicznym podniesienia dolnej granicy 50 robotników jako przesłanki nacjonalizacyjnej. Dążono do rozszerzenia katalogu przedsiębiorstw, produkujących wyroby niepowседневnego użytku, mało zmechanizowanych, o charakterze pionierskim i sezonowym. Zamierzano dzięki temu ograniczyć zakres nacjonalizacji⁷⁶⁹.

Wskazywano również na nieścistość kryteriów upaństwowienia, co obniżało pewność prawa i sprzyjało nadużyciom. Sprowadzono do absurdu argumenty przemawiające za nacjonalizacją. Twierdzono dla przykładu, że nieracjonalne było dzielenie zakładów na posiadające znaczenie regionalne i ogólnopaństwowe. Dowodzono, iż duży browar obsługiwał jedynie region, zaś wytwórnia agrafek zatrudniająca kilku pracowników przy dwóch maszynach – cały kraj. Zwracano uwagę na, sprzeczne z postanowieniami Manifestu PKWN, wykorzystywanie dla celów nacjonalizacji przepisów przedwojennych. Walczono o wyłączenie określonych branż spod upaństwowienia. W razie wątpliwości zwracano się o wyjaśnienie do Głównej Komisji ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw. Domagano się jednocześnie włączenia przedstawicieli izb do jej składu i rozszerzenia uprawnień izb w trakcie postępowania nacjonalizacyjnego⁷⁷⁰.

⁷⁶⁸ Właścicielem firmy „Alva” był Aleksander Waligóra – członek zarządu zrzeszenia chemicznego. W jednym z biuletynów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego pisano o pożarze w tej fabryce, pomyłono jednak Szczecin ze Szczeczeszynom (*Biuletyn informacyjny nr 3 (25)* z 30 stycznia 1947 r., [w:] *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948*, t. 2, op. cit., s. 26).

⁷⁶⁹ Zob. protokół nr 112/1 z 6 marca 1946 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 370; sprawozdania Izby z 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 64 i 65); memoriał Izby warszawskiej do Biura Kontroli KRN z 18 czerwca 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 175, k. 36); protokoły posiedzeń Komisji Skarbowo-Podatkowej z 14 marca i 16 listopada 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 10); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 25, 41 i 45; *Memorandum Komisji Porozumiewawczych Zrzeszeń Przemysłu Prywatnego w Krakowie w sprawie projektu dekretu o nacjonalizacji przemysłu z grudnia 1945 r.* (*Polska w latach 1945–1956. Wybór tekstów źródłowych do nauczania historii*, op. cit., s. 16); W. Miś, *Od wojny do pokoju. Gospodarka Polski w latach 1944–1946*, Warszawa 1978, s. 109.

⁷⁷⁰ Zob. przemówienie dyr. T. Kryńskiego na zebraniu plenarnym 5 września 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 9); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za 1946 r.*, s. 6 (ibidem, sygn. 65); korespondencja Izby rzeszowskiej i Izby Urzędującej z 1946 r. (ibidem, sygn. 562, k. 60 i 96); wystąpienia przedstawicieli izb na Zjeździe Przemysłu Prywatnego w Łodzi 20 i 21 lutego 1946 r. (ibidem, sygn. 128, k. 94); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 5, s. 15); *Notatka dyr. Izby Urzędującej A. Marchwińskiego w sprawie granicy upaństwowienia przedsiębiorstw dla Cz. Bobrowskiego* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461); postulaty prywatnego przemysłu spożywczego („Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 1, s. 4); *Wnioski izb przemysłowo-handlowych w sprawie rozporządzeń wykonawczych do ustawy o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 6, s. 4; S. Szteyner, *Jak rozumieć „zdolne są zatrudnić”? Na marginesie ustawy o upaństwowieniu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 12/13, s. 8.

Posunięcia samorządu przemysłowo-handlowego spotykały się z krytyką przedstawicieli nowych władz. Znany historyk Janusz Gołębiowski tak skomentował działania izb⁷⁷¹:

„Usiłowania podejmowane w 1945 r. przez reakcję nie zdołały również zmienić postulowanego przez obóz demokratyczny zakresu nacjonalizacji, określonego normą 50 zatrudnionych pracowników”.

Nacjonalizacja na Lubelszczyźnie przebiegała z różnymi komplikacjami. Można odnieść wrażenie, iż lokalne władze zgadzały się głównie co do tego, jakie zakłady mają zostać znacjonalizowane. Wybrano placówki przejęte z rąk niemieckich, największe i najbardziej znane. Łącznie wytypowano 75 takich zakładów. Nie było to trudne, gdyż jak napisał Ireneusz Caban, z chwilą wyzwolenia Lublina⁷⁷²:

„Większość lubelskich fabryk i zakładów pracy znalazła się pod tymczasowym zarządem państwowym. Ta forma zarządzania, będąca wstępną fazą zapowiadanej nacjonalizacji przemysłu, już w 1944 roku nabierała tu cech trwałości”.

Dla kontrastu warto przytoczyć słowa Janusza Beksiaka, który bardziej radykalnie wypowiedział się na temat nacjonalizacji⁷⁷³:

„Proces ten został zapoczątkowany w 1944 roku, ale był poprzedzony w czasie wojny wywłaszczeniami w sowieckiej strefie okupacyjnej. W PRL (a nieraz i dzisiaj) był nazywany «uspołecznieniem» lub «nacjonalizacją». Jak większość terminów komunistycznej nowomowy także te dwa miały inne znaczenie niż w oryginalnej polszczyźnie. Majątek prywatny był bowiem zabierany przez szczególną odmianę państwa totalitarnego. Dobra te nie dostawały się więc ani w ręce społeczeństwa, ani narodu, tylko komunistycznej nomenklatury”.

Władze spierały się natomiast co do dalszego losu przedsiębiorstw nacjonalizowanych. W lutym na spotkaniu w UWL Izba i Dyrekcja Przemysłu Miejscowego w Lublinie ustaliły prowizorycznie, które zakłady będą podlegać Izbie, a które zostaną zgłoszone do nacjonalizacji. Następnie DPM w kwietniu 1946 roku złożyła wniosek do Ministerstwa Przemysłu o przyznanie jej określonych przedsiębiorstw. 11 listopada z wnioskiem o upaństwowienie czołowych zakładów z terenu Lublina wystąpiła też lubelska MRN⁷⁷⁴.

---

⁷⁷¹ *Ustawa o nacjonalizacji przemysłu w Polsce*, op. cit., s. 31.

⁷⁷² I. Caban, *Lubelszczyzna w pierwszym okresie Polski Ludowej (1944–1948)*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979, s. 36; id., *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Historia Lublina w zarysie 1317–1968*, op. cit., s. 188; id., *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Lublin 1317–1967*, op. cit., s. 234. Podobnie: J.W. Gołębiowski, *Założenia, realizacja i wyniki nacjonalizacji...*, s. 86; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 131; W. Skrzydło, J. Ziemiński, *Zmiany ustrojowe po 1944 r. jako podstawa rozwoju społeczno-gospodarczego*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979, s. 22; D. Winiarska-Tworóg, op. cit., s. 209.

⁷⁷³ J. Beksiak, T. Gruszecki, U. Grzełowska, J. Papuzińska, D. Żochowski, *Polska gospodarka w XX wieku. Eseje historyczno-ekonomiczne*, Łódź 2003, s. 26.

⁷⁷⁴ Zob. wykaz spraw z województwa lubelskiego przed Gł. Komisją ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie (AAN, Główna Komisja, sygn. 262–335a); *Sprawozdanie*

Spory kompetencyjne wybuchały między lubelską DPM a zjednoczeniami państwowymi, angażując Ministerstwo Przemysłu, UWL oraz Komisję ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw. Atakowano szczególnie DPM za brak kompetencji, nieudolność, zawyżanie kosztów administracyjnych i sztuczne skupianie w swoim ręku zakładów różnych branż (fabryki węgla, browaru, wytwórni chemicznych, a nawet huty szkła). Doszło nawet do tego, że Wydział Ekonomiczny KW PPR w Lublinie w 1948 roku wystąpił do Wydziału Ekonomicznego KC PPR o zlikwidowanie lubelskiej DPM i bezpośrednie przyłączenie zakładów przemysłu miejscowego z terenu Lubelszczyzny do centrali w Warszawie. Jest to budzący zainteresowanie przykład występowania lokalnych konfliktów między wewnętrzną jednostką organizacyjną partii, jaką był Wydział Ekonomiczny, a DPM, która była instytucją państwową, również kontrolowaną przez partię. Działo się tak mimo wspólnych działań na rzecz przyspieszenia nacjonalizacji, rozbudowy przemysłu państwowego i odbierania zakładów prywatnych z rąk prywatnych właścicieli (jak stało się w przypadku browaru „Jeleń” w Lublinie) lub Kościoła (czego przykładem była cegielnia „Rekord”)⁷⁷⁵. W okresie Polski Ludowej zamknięto też lubelską wytwórnię drutu i gwoździ „Karwina-Trzyniec”⁷⁷⁶.

Na początku 1949 roku lubelski Komitet Wojewódzki PZPR, w porozumieniu z Samopomocą Chłopską i Dyrekcją Lasów Państwowych, ogólnie ustalał liczbę tartaków przeznaczonych do likwidacji lub nacjonalizacji. Układano konkretną listę zakładów, które należało utrzymać w ruchu, a które zamknąć⁷⁷⁷. Interesujące było to, że spółdzielczość nie zawsze wykazywała zainteresowania w objęciu przedsiębiorstw, które władza ludowa odbierała prywatnej inicjatywie, szczególnie młynów. Broniono się przed przejmowaniem zakładów uznawanych za nierentowne, jak też fragmentów większych przedsiębiorstw⁷⁷⁸.

Biuro Lubelskiej Komisji ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw mieściło się w siedzibie Wydziału Przemysłu i Handlu UWL. Pracowały w nim jedynie dwie osoby:

---

*Wojewódzkiego Wydziału Przemysłowego w Lublinie za m-c styczeń 1946 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 271, k. 37); za m-c luty 1946 r. (ibidem, sygn. 271, k. 43); korespondencja między lubelską DPM a Ministerstwem Przemysłu z kwietnia 1946 r. (APL, DPM Lublin, sygn. 99, k. 80–87); G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944–2000*, op. cit., s. 345.*

⁷⁷⁵ Zob. M. Gędek, *Przejmowanie mienia kościelnego przez komunistów. Studium przypadku*, „Kwartalnik” 2012, nr 4, s. 66.

⁷⁷⁶ Zob. pismo Wydz. Ekonomicznego KW PPR w Lublinie do Wydz. Ekonomicznego KC PPR z września 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9, k. 95); akta lubelskiej DPM (APL, DPM Lublin, sygn. 76 i 77); akta PPR i PZPR w sprawie lubelskiej DPM (AAN, KC PZPR, Wydz. Ekon., sygn. 237/XXXI/126, k. 20; AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 130; APL, KW PPR, sygn. 248, k. 139); *Protokół Zebrania Wydziałów Przemysłowych i Wojewódzkiego Komitetu PPR, Miejskiego Komitetu PPR i Wojewódzkiego Urzędu Lubelskiego* (APL, KW PPR, sygn. 239, k. 1); *Protokół aktywu zawodowców PPR przy KW PPR z 27 lipca 1946 r.* (ibidem, sygn. 239, k. 9).

⁷⁷⁷ APL, KW PZPR, sygn. 2756, k. 1.

⁷⁷⁸ APL, KW PZPR, sygn. 2756, k. 55.

kierownik i sekretarka. Jedno z dwóch biurkó pożyczono zresztą od lubelskiej Izby Przemysłowo-Handlowej. Organy administracji (zwłaszcza związane z MAiH) ociągały się ze sporządzeniem spisów nacjonalizacyjnych, inne wydziały UWL nie pomagały Komisji, zaś Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie (jak pisał szef Komisji)⁷⁷⁹:

„(...) nie daje żadnego samodzielnego materiału, ograniczając się tylko do przedkładania zredukowanych dość często odpisów tego, co nadesłał Wydział Przemysłowy lub Apropowizacji Urzędu Wojewódzkiego”.

Oprócz przedstawicieli Izby w składzie lubelskiej Komisji ds. Upaństwowienia znalazło się 31 osób. Łącznie było to 17 reprezentantów resortów, po trzech z WRN (w tym Józef Parnas z UMCS) i związków zawodowych, po dwóch ze spółdzielczości, Izby, Samopomocy Chłopskiej i Społem⁷⁸⁰.

W pierwszej kolejności władze zdecydowały o upaństwowieniu lubelskich fabryk maszyn rolniczych, wytwórni wag, hut szkła, cukrowni, gorzelni, browarów oraz większych młynów. Nacjonalizacji podlegały również drukarnie. Najprostszą sytuacją miała miejsce w przemyśle garbarskim, ponieważ wszystkie lubelskie garbarnie znajdowały się w ręku państwa już od lipca 1944 roku. Stało się tak, gdyż przed wojną były własnością osób narodowości żydowskiej i w czasie wojny zostały zajęte przez Niemców i scalone organizacyjnie. W 1944 roku przeszły w zarząd państwowy i zostały przekształcone w Centralę Garbarń w Lublinie. Później wcielono je do zjednoczenia państwowego przemysłu skórzanego wraz z garbarnią z Kurowa. Podobnie postąpiono z trzema wytwórniami wag, które po upaństwowieniu złączono w jedno przedsiębiorstwo, czyli: Lubelskie Fabryki Wag. Tworzenie związków przedsiębiorstw i zjednoczeń przemysłowych było ułatwione także tym, iż przejmowano na rzecz Skarbu Państwa całe grupy zakładów scentralizowane uprzednio przez niemieckiego okupanta⁷⁸¹.

Izby mocno sprzeciwiały się nacjonalizacji drukarni. Ich zdaniem było to posunięcie polityczne, nieumotywowane względami ekonomicznymi. Odrzucano tezę,

⁷⁸⁰ APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 482, k. 12.

⁷⁸¹ Zob. wykaz przedsiębiorstw przemysłowych na terenie Lublina (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 303, k. 63); K. Boreczek, *Kurów w pierwszych latach Polski Ludowej*, „Region Lubelski” 1987, nr 4, s. 261; I. Caban, *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Lublin 1317–1967*, op. cit., s. 232; J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, op. cit., s. 11 i 65; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego...*, s. 140; *Lubelskie Fabryki Wag 1879–1979. W setną rocznicę powstania zakładów Lubelskich Fabryk Wag*, Lublin 1979, s. 11–15; G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944–2000*, op. cit., s. 355; S. Wykrętowicz, *Przemysł cukrowniczy w Polsce Ludowej...*, s. 228.

jakoby prywatne drukarnie pracowały dla „podziemnej reakcji”. Właściciele drukarni, wspierani przez izby, w memoriale z czerwca 1946 roku pisali⁷⁸²:

„Czyż Państwu naprawdę są potrzebne te resztki starych i zużytych maszyn i urządzeń, których nawet okupanci Niemcy zabrac, jako nieużytkowe, nie chcieli?”

W przeciwieństwie do publikacji historycznych sprzed 1989 roku sprawozdania izbowe przekazują inny obraz procesów nacjonalizacyjnych. Przykładowo, w sprawozdaniu za styczeń 1946 roku pisano o tym, że na zebraniach robotników w zakładach przeznaczonych do upaństwowienia⁷⁸³:

„(...) duży odłam świata robotniczego do akcji upaństwowienia ustosunkowuje się negatywnie, a przynajmniej biernie”.

Współcześni historycy przyznali iż, nacjonalizacja nie spotkała się z tak masowym poparciem środowiska robotniczego, jak wyglądałoby to z publikacji okresu PRL. Najczęściej inicjowana była przez często nieliczne PPR-owskie związki zawodowe, rady zakładowe lub komitety robotników. Mogło zdarzyć się tak, iż wniosek kilku lub kilkunastu aktywistów PPR, pracujących w danej fabryce, był przedstawiany w propagandzie jako zbiorowa wola wszystkich pracowników danego zakładu. W rzeczywistości taka akcja mogła być zaaranżowana przez lokalny komitet wojewódzki partii robotniczej pod nadzorem władz bezpieczeństwa. Petycja partyjnego związku zawodowego byłaby wówczas jedynie pretekstem do zajęcia danej wytwórni przez władzę. Mogło zdarzyć się tak, że działania korelowano w czasie z aresztowaniem właściciela przez „bezpiekę” i nagonką w prasie. O wszystkim decydowała przecież PPR. Przykładami tego typu działań były przypadki zajęcia huty szkła „Dąbrowa” w Krzywdzie k. Łukowa (przy linii kolejowej Dęblin–Łuków) oraz wytwórni mydła „Jawa”⁷⁸⁴.

W literaturze podkreślono fiasko prób wywołania silnego antagonizmu między robotnikami a właścicielami prywatnych przedsiębiorstw przemysłowych. Zdaniem Łukasza Kamińskiego działało się tak dlatego, iż zarówno pracowników, jak i właścicieli firm łączyła nieufność, niechęć lub wrogość wobec nowej władzy. Według Bolesława Fenglera konflikty między światem pracy a środowiskiem przedsiębiorców były sztucznie podsycane przez komunistów. Były bowiem korzystne dla nowej władzy, gdyż, jak przyznał przewodniczący SD Leon Chajna na spotkaniu z prezesem Izby Urzędującej Mieczysławem Hartwigiem⁷⁸⁵:

⁷⁸² APL, IP-H Lublin, sygn. 130, k. 68. Zob. też ibidem, sygn. 562, k. 21; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 234, k. 2 i 36.

⁷⁸³ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej za m. styczeń 1946*, s. 3 (APL, IP-H Lublin, sygn. 64). Zob. też APL, UWL, Wydział Przemysłu 1944–1950, sygn. 6, k. 50.

⁷⁸⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 170, k. 184.

⁷⁸⁵ *Notatka z rozmowy odbytej z przedstawicielami CK Stronnictwa Demokratycznego w dniu 9 października 1946 r. dla prezesów i dyrektorów izb p-h* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 27). Zob. też B. Fengler, op. cit., s. 337; Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości...*, s. 249.

„Rząd ludowy nie zdołał (z przyczyn zrozumiałych dla ekonomistów, ale niezrozumiałych dla «człowieka z ulicy») zapewnić światu pracy znośnych warunków egzystencji. Dziwnie to wygląda w dobie rewolucji, że robotnik chodzi w dziurawych butach. Toteż Rząd musi od czasu do czasu «ustrzelić kozła ofiarnego» zazwyczaj pochodzącego z obozu inicjatywy prywatnej. Na to SD, jak w ogóle nikt, nic nie poradzi”.

Zwrócić również należy uwagę na fakt, iż strajki w zakładach państwowych były przedstawiane przez propagandę, literaturę PRL i służby bezpieczeństwa jako polityczne, inspirowane przez wrogów nowego ustroju. Natomiast strajki w przedsiębiorstwach prywatnych były – w oczach zwolenników partii – wyrazem słusznej walki klasowej robotników z kapitalistami⁷⁸⁶.

Podczas okresu nacjonalizacyjnego pojawiła się koncepcja wystawiania tzw. listów żelaznych dla przedsiębiorstw. Miały to być decyzje administracyjne, wydawane na wniosek przedsiębiorstw i poświadczające, iż nie podlegają nacjonalizacji. Jednakże pomysł „listów żelaznych” upadł z prostych powodów. Władze nie zamierzały ich wydawać, zaś przedsiębiorcy nie ubiegali się o nie, ponieważ, jak napisała lubelska Izba⁷⁸⁷:

„(...) nie chcą zwracać na siebie uwagi i obawiają się, żeby ich wystąpienie nie wywołało jakiegoś komisijnego badania przedsiębiorstwa, a w konsekwencji wniosku o upaństwowienie”.

Na początku 1950 roku PKPG (po decyzjach Eugeniusza Szyra i Stefana Rozmaryna) ponownie powiadomiła zresztą w poufnej korespondencji inne resorty oraz urzędy wojewódzkie, iż zaświadczeń o niepodleganiu nacjonalizacji: „wydawać nie należy”⁷⁸⁸.

Dodać trzeba, że Izba śledziła próby reprivatyzacji zakładów przemysłowych na Lubelszczyźnie. Interesowała się także sprawami odszkodowań za nacjonalizowane zakłady. W aktach brakuje jednak wystarczających danych do przedstawienia tego zjawiska⁷⁸⁹. Zdarzały się jednak przypadki przekazywania prywatnym właścicielom

⁷⁸⁶ Zob. *Biuletyn informacyjny nr 1* z 4 kwietnia 1947 r., [w:] *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947*, t. 1, op. cit., s. 23; *Odprawa z 13–15 października 1947 r.*, [w:] *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1, op. cit., s. 162; J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce...*, s. 256; W. Mielczarek, *Udział rad narodowych w kształtowaniu życia społeczno-gospodarczego Łodzi i województwa łódzkiego w latach 1945–1947*, „Acta Universitatis Lodzianis. Politologia” 1981, nr 4, s. 206.

⁷⁸⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 155, k. 107. Zob. też ibidem, sygn. 60; sygn. 155, k. 21; sygn. 168, k. 7; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2844, k. 224.

⁷⁸⁸ AAN, PKPG, sygn. 7792, k. 1–8.

⁷⁸⁹ Zob. akta Izby i inne (APL, IP-H, sygn. 14; sygn. 562, k. 5; APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 271, k. 9 i 37); okólnik Wydziału Przemysłowego KC PPR w sprawie reprivatyzacji (*Polska w latach 1945–1956. Wybór tekstów źródłowych do nauczania historii*, op. cit., s. 25); *Uchwała Sekretariatu KC w sprawie nowelizacji ustawy z dnia 6 maja o mieniu porzuconym i opuszczonym (Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, oprac. A. Kochański, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 14, Warszawa 2001, s. 86); J.W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, op. cit., s. 252; *Ustawa o nacjonalizacji przemysłu w Polsce*, op. cit., s. 24; D. Winiarska-Tworóg, op. cit., s. 214.

zakładów, pozostających pod tymczasowym zarządem państwa. Tak stało się z lubelską wytwórnią kamieni młyńskich Grzegorza Kulika i fabryką pilników Henryka Frenklera. Dramatycznie przebiegło upaństwowienie browaru „Jeleń” rodziny Zylberów⁷⁹⁰.

4.4.4. Skup zbóż i akcja „Przemysł dla wsi” w roku 1947

W 1947 roku Izba zgłosiła chęć udziału lubelskich prywatnych zakładów w rządowej akcji „Przemysł dla wsi”. Celem akcji było dostarczenie produktów przemysłowych na wieś w zamian za wzmożenie produkcji rolnej. Zakończyła się fiaskiem i obnażyła fatalne mechanizmy działania władzy ludowej na polu ekonomicznym⁷⁹¹.

W tym samym roku Izba wraz ze Zrzeszeniem Młynarskim napotkały wiele problemów monitorując akcję skupu zbóż na rzecz państwowego Funduszu Apropowizacyjnego. Władza ludowa nałożyła bowiem na młyny państwowe, spółdzielcze, prywatne, oddziały Państwowej Centrali Handlowej (PCH), Samopomocy Chłopskiej, Społem i prywatnych kupców zbożowych obowiązek skupu zbóż, zgodnie z odgórnie wyznaczonymi kontyngentami. Każdy młyn oraz punkt skupu miał obowiązek oddania określonej ilości zbóż, bez względu na ilość oferowanego przez rolników. Poza tym na rynku było mniej zbóż z powodu nieurodzaju, suszy i mrozów. Oprócz tego część gospodarstw uiszczało podatek gruntowy w ziemiopłodach, co dodatkowo uszczupliło ilość zboża na rynku. Izba informowała również, że sytuację pogarszały „zakupy zboża dokonywane przez władze sowieckie w powiatach przygranicznych”⁷⁹². Jednocześnie cena skupu została wyznaczona niżej od ceny rynkowej, wskutek czego młynarze musieli dopłacać do całej akcji, zaś rolnicy powstrzymywali się od sprzedaży. Jako że za niewywiązanie się z dostaw obowiązkowych grożono karą grzywny, aresztu i zamknięciem młyna, właściciele młynów z województwa lubelskiego ściągali zboże z województw zachodnich. W międzyczasie Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa i delegatura Komisji Specjalnej represjonowały prywatnych młynarzy, oskarżając ich o sabotaż, zaś Wojewódzka Komisja ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw kwalifikowała większe młyny do nacjonalizacji. Szacuje się, iż zamknięto 87 młynów, zaś około 25 prywatnych młynarzy stanęło przed delegaturą Komisji Specjalnej⁷⁹³.

⁷⁹⁰ Zob. akta UWL (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 9, k. 34; APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 271, k. 117); E. Olszewski, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie...*, s. 268; B. Sekściński, *Lubelska delegatura Komisji Specjalnej...*, s. 422.

⁷⁹² *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za m. marzec 1947 r.*, s. 7 (APL, IP-H Lublin, sygn. 67).

⁷⁹³ Zob. *Protokół ze Zjazdu Izby P-H w Krakowie w dniach 6 i 7 marca 1947 r.* (APL, IPH Lublin, s. 132, k. 118); *Protokół Międzyzbożowej Komisji Obciążeń Publicznych odbytej w dn. 22 maja 1947 r. w Warszawie* (ibidem, sygn. 132, k. 85); *Notatka z rozmowy z Przewodniczącym KERM min. Mincem w dniu 3 czerwca 1947 r.* (ibidem, sygn. 132, k. 102); *Protokół z posiedzenia*

Jak wykazał Bohdan Sekściński, młynarze i kupcy byli aresztowani i zsyłani do obozu pracy bez podstaw prawnych. Uznał to za wyraz łamania przez władze zasady *nullum crimen sine lege*, a nawet przestępczej działalności lubelskiej delegatury Komisji Specjalnej. Ponadto wobec młynarzy stosowano zasadę odpowiedzialności zbiorowej i rodzinnej. Polegała ona na tym, iż rodzina aresztowanego właściciela młyna musiała odstawić odpowiednią ilość zboża lub mąki⁷⁹⁴. Do maja 1947 roku w całej Polsce urzędy bezpieczeństwa inwigilowały blisko 1200 młynarzy i przedsiębiorców, z tej grupy aresztowały prawie 400 osób, zamknęły zaś w przybliżeniu 390 młynów⁷⁹⁵.

Izba występowała więc z petycjami do władz w obronie prywatnego młynarstwa. Interesowała się także prowadzonymi postępowaniami nacjonalizacyjnymi. Zwracała uwagę na brak jasnych kryteriów obliczania zdolności produkcyjnej młynów, co było przesłanką upaństwowienia danej placówki. We wrześniu okazało się jednak, że po skonkretyzowaniu przepisów na 101 młynów umieszczonych w wykazach nacjonalizacyjnych 93 zostały skreślone⁷⁹⁶.

Fragment przemówienia Hilarego Minca w sprawie skupu zboża w 1950 roku (AAN, Spuścizna H. Minca)

Towarzysze dobrze wiedzą i rozumieją, że z czym jak z czym, ale ze zbożem, z chlebem, nie ma żartów, że z czym jak z czym, ale ze zbożem, z chlebem, nie można sobie pozwolić na niewykonanie planu, na ogałacanie się rezerw, na życie z godziny na godzinę czy z dnia na dzień, czy nawet z tygodnia na tydzień. Towarzysze dobrze wiedzą, że tu mamy do czynienia z milionami chłopskich gospodarstw, z żywołem, jeżeli my nie przetniemy w porę zjawiska rozpowszechniania się lewych cen, to ta sprawa nam się będzie rozpowszechniać jak ogień, jak pożar i nasz skup będzie nie rósł, a spadał. Nasze rezerwy nie będą rosły, a będą spadały i ku wstydtowi, ku niezrozumieniu klasy robotniczej, całego społeczeństwa.

Akcję zbożową koordynowała lubelska Wojewódzka Komisja Zbożowa z wojewódzkim komisarzem zbożowym na czele. Interesująca była postawa lubelskich urzędników. Gdy MAiH podwyższyło kontyngenty ze średnio 16,8 tys. ton do 20,4 tys., Wojewódzka Komisja uznała je za nierealne, niemożliwe do realizacji i obniżyła je do blisko 17,9 tys. ton. W toku akcji okazało się, że rejestry młynów prowadzone przez

---

Międzyzbowej Komisji Prawno-Administracyjnej, odbytego w dniu 16 września 1947 r. (ibidem, sygn. 133, k. 180).

⁷⁹⁴ Zob. B. Sekściński, *Lubelska delegatura Komisji Specjalnej...*, s. 114, 123 i 289.

⁷⁹⁵ Zob. *Biuletyn informacyjny nr 5* z 19 maja 1947 r., [w:] *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947*, t. 1, op. cit., s. 68 oraz biuletyny na s. 15, 153 i 214.

⁷⁹⁶ Zob. protokół nr 119/1 z 17 stycznia 1947 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 384; sprawozdania Izby za marzec – wrzesień 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 67–69) oraz korespondencja Izby Urzędującej z Ministerstwem Skarbu z marca 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462).

władze wojewódzkie obejmowały placówki nieczynne i nieistniejące, a niektóre młyny figurowały w rejestrze dwukrotnie. Zatem Wojewódzka Komisja ponownie obniżyła wysokość dostaw o prawie 3,9 tys. ton. Po czym komisje powiatowe, być może przez wzgląd na sytuację Samopomocy Chłopskiej, obniżały kontyngenty we własnym zakresie, których końcowy wymiar wyniósł w przybliżeniu 8,2 tys. ton.

Ostatecznie udało się skupić średnio 6,3 tys. ton zbóż, czyli 31% wymiaru założonego przez rząd i PPR. Władze wojewódzkie, widząc fiasko akcji, nakazały otwarcie prawie 1/3 zamkniętych uprzednio młynów oraz umorzyły zaległe kontyngenty. Dodać należy na zakończenie, że (także dzięki znacznej liczbie) globalnie najwięcej zbóż skupiły młyny prywatne: o 97% więcej niż młyny Społem, 94,5% więcej niż Samopomoc Chłopska oraz 93,2% niż młyny państwowe. Punkty skupu Społem nabyły o 78% więcej zbóż niż Państwowa Centrala Handlowa, 60,4% niż kupcy prywatni oraz 36,4% więcej niż spółdzielnie rolnicze. Kupcy prowadzili jednak skup tylko w pięciu z piętnastu powiatów Lubelszczyzny i osiągnęli najlepsze wyniki w powiatach hrubieszowskim i lubelskim, w którym zebrali trzy razy więcej zboża niż Społem, zaś tyle samo co łącznie Społem, Samopomoc Chłopska i PCH. Jednak z punktu widzenia władz najlepiej z akcji wywiązały się młyny Społem, które zrealizowały aż 83% nałożonego na nie kontyngentu oraz spółdzielnie rolnicze – 93,1%. Młyny prywatne wykonały bowiem od mniej więcej 37 do 47% przypadających na nie dostaw, Samopomocy Chłopskiej do 17,4%, zaś kupcy zbożowi do 60%, czyli niemalże tyle samo co oddziały PCH. Dodać można, że podobne problemy, jakie wystąpiły na Lubelszczyźnie, zaistniały we wszystkich województwach⁷⁹⁷.

Historyk Łukasz Kamiński upatrywał akcję skupu zbóż w szerszym kontekście polityki PPR przeciwko społeczeństwu. Pisał, iż celowo po sfałszowanych wyborach przywrócono na wsi dostawy obowiązkowe. Równocześnie „uderzono” jego zdaniem w młynarzy i kupców zbożowych. Zostali oni jego zdaniem⁷⁹⁸:

„(...) zobowiązani do zakupu dużych ilości ziarna na rzecz Funduszu Aprowizacyjnego, po cenach urzędowych, znacznie niższych od wolnorynkowych. Ponieważ nie byli w stanie wywiązać się z tych zobowiązań, spotkały ich represje. Tysiące młynarzy nękano przesłuchaniami w UB, wielu aresztowano i osądzono. Wytknięty cel został osiągnięty – zniszczono prywatny przemysł zbożowy, a państwo stało się praktycznym monopolistą na rynku produktów żywnościowych, ograniczając pole manewru chłopów”.

⁷⁹⁷ Zob. *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za m. marzec 1947 r.*, s. 7 i 11 z tabelą: *Wymiar skupu akcji zbożowej* na s. 20 (APL, IP-H Lublin, sygn. 67); *Sprawozdanie za m. kwiecień 1947 r.*, s. 7 i 15; *za m. maj 1947 r.*, s. 9; *za m. czerwiec 1947 r.*, s. 12 (ibidem, sygn. 68); opinia Izby w sprawie obrotu zbożem z października 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 572, k. 3).

⁷⁹⁸ Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości...*, s. 213.

4.4.5. Planowanie produkcji przemysłowej

W sprawach planowania, obok wspomnianych już przydziałów, Izba opracowywała plany importowe, produkcyjne i zatrudnienia pracowników w stosunku do możliwości produkcyjnych poszczególnych firm. W odróżnieniu do planów układanych przez urzędników państwowych dla przedsiębiorstw państwowych plany dla zakładów prywatnych miały tylko charakter ramowy. Faktycznie, wobec postępującej dyskryminacji inicjatywy prywatnej przez władze, nacisków podatkowych, ograniczania produkcji, przechodzenia właścicieli firm do rzemiosła, likwidowania lub nacjonalizowania zakładów, działania planistyczne stawały się bezcelowe. Sprowadzały się do zbierania na żądanie władz przeróżnych drobiazgowych danych statystycznych, określania zapotrzebowania istniejących zakładów na środki produkcji oraz zastanawiania się nad możliwościami zbytu. Starano się powiązać informacje o zapotrzebowaniach, faktycznej produkcji, możliwościach wytwórczych, liczby zatrudnianych i poszukiwanych pracowników z danymi dotyczącymi szkolnictwa zawodowego i prywatnego handlu. Chodziło o to, aby zapobiegać brakowi wykształconych pracowników i zapewnić zaopatrzenie prywatnych kupców w towary z prywatnych wytwórni.

Pracownicy Izby starali się, by system planowania na odcinku prywatnego przemysłu stanowił spójny i logiczny system. W ówczesnych warunkach było to niemożliwe. Dlatego też opracowane przez Izbę „Wytyczne prac przemysłu prywatnego” przypominały bardziej ogólnikowy manifest niż konkretny program gospodarczy⁷⁹⁹.

Od 1946 roku inwestycje realizowane zarówno przez izby, jak i zakłady prywatne miały być prowadzone w ramach państwowych planów inwestycyjnych. Pierwszy plan inwestycyjny przygotowany w 1946 roku przewidywał, iż planowaniem zostaną objęte wszelkie nakłady gospodarcze związane choćby z budownictwem i remontami⁸⁰⁰. Na podstawie ustawy z 20 września 1946 roku o planowaniu inwestycji

⁷⁹⁹ Zob. materiały komisji izbowych (APL, IP-H Lublin, sygn. 10); korespondencja w sprawach przedsiębiorstw (ibidem, sygn. 210); sprawozdanie Izby z 1946 r. (ibidem, sygn. 65); wytyczne prac przemysłu prywatnego w ramach planu 3-letniego, [w]: *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej za m. październik 1946 r.*, s. 4 (ibidem, sygn. 64); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 42–55; Cz. Bobrowski, *Wspomnienia...*, s. 179; S. Jankowski, op. cit., b.p.; S. Rączkowski, *Planowanie w sektorze prywatnym*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 21, s. 1; W. Skrzywan, *Zadania samorządu gospodarczego w dziedzinie planowania* (ANK, IPH Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 187) oraz M. Szyszkowski, *Zadania przemysłu prywatnego*, op. cit., s. 36.

⁸⁰⁰ Zob. dekret z dnia 25 czerwca 1946 r. (Dz.U. 1946, nr 32, poz. 200).

⁸⁰¹ Zob. załącznik nr 1 do ustawy z 20 września 1946 r. o planowaniu inwestycji i planie sfinansowania inwestycji na okres od 1 kwietnia do 31 grudnia 1946 r. (Dz.U. 1946, Nr 56, poz. 318).

przewidziano, iż pod patronatem izb zostaną przeprowadzone inwestycje w sektorze prywatnym na kwotę 30 mln zł⁸⁰¹. Jednakże zakładom prywatnym nie przyznano ani kredytów państwowych, ani dotacji Skarbu Państwa. Przedsiębiorcy mogli jedynie bazować na kredytach bankowych i środkach własnych. Najwięcej kwot z puli kredytów dla sektora prywatnego przyznano Izbie warszawskiej – prawie 33%. Upraszczając, Izbie poznańskiej przydzielono 13%, krakowskiej 7% (tyle samo co częstochowskiej), zaś lubelskiej, która znalazła się na przedostatnim miejscu – niecałe 6%. Najmniej otrzymała przydzielonych kredytów Izba rzeszowska – niepełne 4% ogólnej kwoty.

Sformułowania dotyczące sektora prywatnego znalazły się w Planie Odbudowy Gospodarczej z 1947 roku. Ustawodawca ludowy zapowiedział, że „stworzone zostaną warunki zapewniające szczególną opiekę i pomoc Państwa” dla drobnych przedsiębiorstw, szczególnie przedsiębiorstw przemysłu precyzyjnego, budownictwa mieszkaniowego, zakładów mających charakter uzupełniający, pomocniczy dla przemysłu państwowego lub pionierski w danej dziedzinie, przedsiębiorców działających na Ziemiach Odzyskanych oraz zajmujących się eksportem⁸⁰².

W państwowym planie inwestycyjnym z 1947 roku również nie uwzględniono przyznania kredytów państwowych dla firm sektora prywatnego. Warto dodać, iż dla rzemiosła zaplanowano inwestycje w kwocie 172 mln zł, z tego 32 mln zł na bazie kredytów państwowych. Łącznie była to kwota jedenaście razy większa niż przewidziana dla prywatnego handlu, któremu przyznano możliwość skorzystania z 8 mln zł kredytów bankowych. Przemysł prywatny mógł skorzystać z 122 mln zł kredytów pod warunkiem zaangażowania środków własnych w kwocie 143 mln zł⁸⁰³. Podobnie potraktowano izby w planie inwestycyjnym na 1948 rok. W planach z lat 1949–1950 izby się nie znalazły⁸⁰⁴.

Sytuację przeciętnego zakładu przemysłowego obrazują akta browaru Popkowice. Kierownictwo zakładu odbierało okólniki władz przesyłane przez Izbę; wnioski o składanie zapotrzebowań; informacje o przydziałach i kredytach inwestycyjnych. Jednak po pierwsze procedury były skomplikowane i czasochłonne, po drugie mogły narażać zakład na kontrole władz, a po trzecie – jak w lutym 1948 roku informowała dyrekcja browaru – z powodu braku gotówki inwestycje i tak nie były przeprowadzane⁸⁰⁵.

---

⁸⁰² Zob. art. 97 ustawy z dnia 2 sierpnia 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 53, poz. 285).

⁸⁰³ Zob. część nr 25 planu, który był załącznikiem do ustawy z dnia 3 sierpnia 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 58, poz. 313).

⁸⁰⁴ Zob. część nr 25 załącznika do ustawy z 30 grudnia 1947 r. (Dz.U. 1948, Nr 3, poz. 15); ustawa z dnia 24 lutego 1948 r. o państwowym planie inwestycyjnym na 1948 r. (Dz.U. 1948, Nr 22, poz. 152); inne akty (Dz.U. 1949, Nr 26, poz. 189; 1950, Nr 21, poz. 179).

⁸⁰⁵ Pismo browaru Popkowice do Izby z 10 lutego 1948 r. (APL, Popkowice, sygn. 20, b.p.).

Wytyczne prac przemysłu prywatnego w ramach planu 3-letniego (APL, IP-H Lublin, sygn. 64)

I. Przewodniczący zrzeczeń przemysłu prywatnego przy Izbie P-H w Lublinie stoją na stanowisku następujących tez Państwowego Planu Gospodarczego:

1. podniesienie konsumpcji i stopy życiowej w Polsce,
2. odbudowa życia gospodarczego po wojnie,
3. wykazanie udziału przemysłu i handlu w dochodzie społecznym.

II. Zrzeczenia będą realizować Państwowy Plan Gospodarczy w swoim sektorze przemysłu prywatnego przez podniesienie produkcji swojej do poziomu planowanego przez państwo.

III. W tym celu opracują i podporządkują się planowi gospodarczemu dla przemysłu lubelskiego, który obejmie następujące przesłanki:

1. wykonanie nowych inwestycji w granicach 20% swojego obrotu,
2. modernizacja warsztatów przez racjonalną organizację i naukowe metody produkcji,
3. zwiększona wydajność pracy,
4. rozszerzenie swojej produkcji, w szczególności pod kątem eksportu,
5. uruchomienie koniecznych i gospodarczo celowych warsztatów.

IV. Uwzględniając, że woj. lubelskie jest rolnicze, dążyć będą w pierwszym rzędzie – zgodnie z planem państwowym – do rozbudowy przemysłu, obsługującego rolnictwo.

V. Przyznają pierwszeństwo inwestycjom o kapitale obrotowym, dającym maksymalne wyniki przy minimalnych kosztach.

VI. Stwierdziwszy na tutejszym terenie wadliwe warunki mieszkaniowe i brak pomieszczeń dla urzędów państwowych, a z drugiej strony obfitość surowca, uwzględnią odpowiednie miejsce dla inwestycji budowlanych.

VII. Dążyć będą w dziedzinie handlu hurtowego do zajęcia należytego miejsca i objęcia swoim zasięgiem zbytu artykułów przemysłu państwowego i łącznie z handlem detalicznym obsługi wsi, jak również do unormowania stosunków ze spółdzielczością.

VIII. Dążyć będą do skierowania inicjatywy prywatnej w:

1. przemyśle lokalnym i usługowym,
2. przemyśle pomocniczym dla przemysłu państwowego,
3. przemyśle remontowym,
4. przemyśle wymagającym specjalizacji i osobistej fachowości.

IX. Dążyć będą do maksymalnego zatrudnienia swoich warsztatów i oszczędnej gospodarki materiałem ludzkim.

X. Zabezpieczą dla przemysłu i handlu prywatnego odpowiednie kredyty państwowe, jak również zorganizują swój własny aparat finansowy.

XI. Będą prowadzić politykę cen zgodnie z polityką ogólnopaństwową.

XII. W zakresie polityki płac uzgodnią płacone wynagrodzenia za pracę z wytycznymi państwowego przemysłu.

XIII. Dążyć będą do udoskonalenia szkolnictwa zawodowego i przeszkolenia kadr pracowniczych.

XIV. Dążyć będą do rozszerzenia i ulepszenia warunków pracy oraz socjalnych urządzeń.

W 1947 roku Izba opracowała na nowo plany produkcji, zbytu i zatrudnienia dla prywatnego przemysłu. Starano się przewidzieć, ile orientacyjnie prywatne zakłady Lubelszczyzny będą w stanie wyprodukować towarów, o jakim asortymencie i wartości, jakie będzie zapotrzebowanie na surowce i jak będzie się kształtować wysokość zatrudnienia. Pracownicy Izby samodzielnie dowiadawali się, co dane przedsiębiorstwo produkuje, ilu ma pracowników, jakich surowców i materiałów poszukuje oraz jakie zamówienia może przyjąć. Przygotowano w szczególności prognozy popytu na chmiel ze strony prywatnych browarów. Jednakże z końcem roku potwierdziło się, że plan inwestycyjny prowadzony przez CUP na Lubelszczyźnie po stronie przemysłu prywatnego praktycznie w ogóle nie został wykonany⁸⁰⁶.

Sprawy kredytów inwestycyjnych dla prywatnego przemysłu absorbowały izby już od połowy 1946 roku. Początkowo miały otrzymać blisko 300 mln zł, ale w marcu 1947 roku rząd przyznał 30 mln. Poza tym napotkano trudności ze strony Ministerstwa Skarbu, które blokowało rozdzielanie kredytów, banków oraz CUP, który opóźniał realizację procedur. Poza tym samorząd przemysłowo-handlowy w rzeczywistości otrzymał mniej kwot, niż było to preliminowane. Izba lubelska i na przykład wrocławska rezygnowały więc z ubiegania się o kredyty inwestycyjne. Najwięcej inwestycji realizowano więc w okręgu stołecznej Izby. Jesienią 1947 roku okazało się, że z kredytów za rok 1946 wykorzystano niecałe 50% preliminowanych kwot, zaś 70% faktycznie udostępnionych. Jednakże nakład środków własnych sięgnął 93%. Przy takich wskaźnikach trudno więc mówić o pomocy kredytowej dla inwestycji sektora prywatnego ze strony państwa. O zwiększenie kredytów dla sektora prywatnego apelowało też Stronnictwo Demokratyczne na posiedzeniach KRN i Sejmu Ustawodawczego⁸⁰⁷.

Finansowanie inwestycji było utrudnione z powodu biurokratycznych formalności, wzrostu cen materiałów budowlanych, kosztów pracowniczych, braku fachowców, narzędzi i części do maszyn. Jedynie kredyty na zakup środków lokomocji zostały wykorzystane w średnio 90%. Na początku 1948 roku konstатовano, iż plan trzyletni w sektorze prywatnym został wykonany w 60%, z łącznym wydatkowaniem

---

⁸⁰⁶ Zob. sprawozdania Izby za 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 67, 71 i 72); akta Wydziału Przemysłowego Izby (ibidem, sygn. 210); korespondencja Izby Urzędującej z CUP w sprawie planu inwestycyjnego z 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 4, s. 3; nr 8, s. 7 oraz *Inicjatywa prywatna w państwowym planie inwestycyjnym*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 10, s. 6 i nr 11, s. 6.

⁸⁰⁷ Zob. *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 43 i 55; przemówienia posła S. Benigera na X sesji KRN 28 kwietnia 1946 r. oraz E. Czechowicza na 37. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 24 lutego 1948 r. (*Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 3, op. cit., s. 278 i 409).

środków własnych i kredytów na sumę blisko 170 mln zł. Izba lubelska nie wzięła jednak udziału w planie na 1948 rok. Podobnie działo się i w latach następnych⁸⁰⁸.

4.4.6. Rejestracja zakładów i szeregowanie do rzemiosła

Ważnym zadaniem Izby w omawianym okresie było przeprowadzenie rejestracji zakładów przemysłowych na podstawie – wzmiankowanego już – dekretu z 28 października 1947 roku o obowiązku zawiadomienia o prowadzeniu przemysłu⁸⁰⁹. Było to kolejne posunięcie władz zmierzające do skontrolowania zakładów przemysłowych, ograniczenia ich liczby i ściągnięcia dodatkowych pieniędzy z sektora prywatnego. Jak podano w sprawozdaniu Izby⁸¹⁰:

„(...) cały szereg przedsiębiorstw przemysłowych znalazło się w związku z rejestracją w trudnej sytuacji, bowiem nie dysponowały one większymi zasobami pieniężnymi, by móc uiścić nieraz znaczne opłaty za rejestrację. Przedsiębiorstwa musiały korzystać z pożyczek, ograniczając przez to swoje możliwości produkcyjne”.

Akcję przeprowadzono w analogiczny sposób, jak koncesjonowanie sklepów, o którym będzie dalej mowa. Przedsiębiorstwa pokrywały opłaty rejestracyjne w urzędach skarbowych. Izba zbierała podania od właścicieli firm, opiniowała i przekazywała władzom wojewódzkim, zaś cały proces był koordynowany przez Biuro Rejestracji Przemysłu stołecznej Izby.

Nie obeszło się bez biurokratycznego chaosu. Mimo przygotowań ze strony samorządu MPIH opóźniło się z rozpoczęciem akcji rejestracyjnej, wskutek czego wielu przedsiębiorców nie zdążyło z dopełnieniem formalności urzędowych przed upływem ustawowego terminu. Ponadto urzędy skarbowe nie były poinformowane o akcji i odmawiały obsłużenia petentów. Izba Urzędująca na wniosek lokalnych izb interweniowała w MPIH. Podobnie urzędy wojewódzkie, popierające podania firm o przedłużenie terminu rejestracji, zwracały się do ministerstwa o szybkie wydanie koniecznych instrukcji. Na urzędowy bałagan zwracali uwagę między innymi wojewodowie z Kielc, Krakowa i Szczecina. W końcu Departament Ogólny MPIH zwrócił się pismem z 13 grudnia 1947 roku do Ministerstwa Skarbu z zapytaniem, dlaczego urzędy skarbowe odmawiają przyjmowania zgłoszeń od przedsiębiorców⁸¹¹.

⁸⁰⁸ Zob. sprawozdania Wydziału Koordynacji Izby P-H w Warszawie z okresu wrzesień 1946 – grudzień 1948 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1294–1296).

⁸⁰⁹ Dz.U. 1947, nr 66, poz. 403.

⁸¹⁰ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za m. grudzień 1947 r.*, s. 8 (APL, IP-H Lublin, sygn. 70).

⁸¹¹ Zob. korespondencja w sprawie rejestracji przemysłu z listopada i grudnia 1947 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 431). Por. też informacje z województwa krakowskiego: L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 122.

Co prawda, jak zauważyła Izba w swoich sprawozdaniach, ujawniono dzięki temu szereg nielegalnych przedsiębiorstw. Przy okazji pojawiły się wątpliwości co do ponoszenia opłat przez przedsiębiorstwa nieupaństwowione, będące w rękach dyrekcji przemysłu miejscowego lub tymczasowego zarządu państwowego; zwłaszcza w wypadkach, gdy właściciele wygrali postępowanie przed Główną Komisją ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw lub uzyskali wyrok reprivatyzacyjny w sądzie⁸¹².

Dzięki Izbie blisko 20 większych zakładów wystąpiło o zniżki w opłatach rejestracyjnych i co najważniejsze uzyskało je. Zresztą komisji opiniującej podania o ulgi przewodniczył prezes Laśkiewicz, zaś jej członkami byli Zygmunt Kozłowski i Edward Krausse. Mimo stanowiska Izby i przychylności Izby Skarbowej w Lublinie MPiH odmówiło przyznania ulg firmom przemysłu mineralnego⁸¹³.

Po zakończeniu akcji na Lubelszczyźnie pozostało między 1220 a 1405 prywatnych zakładów przemysłowych, w tym od 860 do 945 młynów, średnio 75 tartaków, 30 cegielni, 20 wytwórni branży metalowej, 50 chemicznej oraz 10 papierniczej. Jednakże, co podkreślano w sprawozdaniach Izby, wymogów rejestracji dopełniło prawie 97% zakładów. Co prawda, nadal nie było wiadomo, ile w praktyce funkcjonowało prywatnych olejarni⁸¹⁴.

Sukces akcji rejestracyjnej wynikał z podobnych przesłanek, jak powodzenie – opisaną w następnym podrozdziale – akcji koncesjonowania handlu. Władze rozwinęły silną akcję propagandową (szczególnie Wydział Informacji i Propagandy MPiH). Hilary Minc co kilka dni otrzymywał meldunki od dyrektora Departamentu Przemysłu Miejscowego MPiH o postępach akcji, liczby zarejestrowanych placówek i sumie wpływów dla Skarbu Państwa⁸¹⁵.

Zaskoczeniem dla izb okazała się więc powtórna rejestracja zakładów przemysłowych w listopadzie i grudniu 1948 roku. Władze postanowiły jeszcze bardziej osłabić prywatny przemysł. Przedstawiciele Izby lubelskiej byli przeciwni tej procedurze, „jednak – jak to ujęto w protokole zebrania prezydium – wobec umieszczenia

⁸¹² Zob. korespondencja Biura Rejestracji Przemysłu Izby Urzędującej z 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1459); projekty ministerialne ulg w opłatach rejestracyjnych (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2855, k. 11).

⁸¹³ Zob. protokół nr 128/10 z 23 grudnia 1947 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 400; mies. i roczne sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 70–72); pisma Wydziału Przemysłu i Handlu UWL do Dep. Ogólnego MPiH ze stycznia 1948 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 431); korespondencja w sprawie ulg dla firm (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 798, k. 364).

⁸¹⁴ Zob. też *Ilościowy stan przemysłu prywatnego w Polsce na podstawie wyników akcji rejestracji przemysłu. Stan na 1.I.1948 r.*, Warszawa 1948 tablica A – województwo lubelskie (por. też AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/352). W źródłach podawane są różne dane na temat liczby zakładów. Oscylują wokół podanych w tekście liczb.

⁸¹⁵ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 10, k. 4–12.

w budżecie izb w dziale dochodów odnośnej pozycji wpływu zdecydowano rejestrację wykonać". Postanowiono jedynie nie podwyższać opłat rejestracyjnych, pozostawiając je na zesłorocznym poziomie⁸¹⁶.

Liczba placówek znajdujących się w gestii Izby znacznie spadła po tym, jak w 1947 roku zaliczono do rzemiosła wiatraki, kaszarnie i mniejsze młyny. Przeszły one wówczas do kompetencji Izby Rzemieśniczej. Na początku roku Izba ewidencjonowała młyny gospodarcze oraz wydawała koncesje dla młynów handlowych i kupców zbożowych. Działała na zlecenie MAIH, wykonując – omówione uprzednio – przepisy o zezwoleniach na przemiał i handel zbożem oraz produktami zbożowymi. Zajmowała się także normami przemiałowymi, przydziałem węgla, koksu i pasów, ubezpieczeniem od ognia, prowadzeniem dokumentacji przez młynarzy oraz opowiadała się za zamykaniem tzw. młynów dzikich. W sierpniu zorganizowała Zrzeszenie Właścicieli i Dzierżawców Młynów i Wiatraków Powiatu Puławskiego, na czele którego stanął Stanisław Giermasiński z Kurowa⁸¹⁷.

Ponadto w 1947 roku wiele miesięcy trwał osobny proces kwalifikowania wybranych zakładów do rzemiosła, związany z ustaleniem nowej listy rzemiosł. Wówczas jeszcze bardziej zmniejszyła się liczba firm, pozostających pod nadzorem Izby. Do rzemiosła zaliczono bowiem większość zakładów usługowych. Akcję prowadzono we współpracy z Izbą Rzemieśniczą, podkreślając pozytywny klimat wspólnych działań. Dzieląc zakłady na rzemieśnicze lub przemysłowe kierowano się konkretnymi kryteriami: rodzajem branży, stopniem mechanizacji i automatyzacji produkcji, asortymentem wytwarzanych wyrobów, liczbą pracowników (niebędących członkami rodziny właściciela), wyposażeniem zakładu (ilością i rodzajem maszyn), wielkością i rodzajem zajmowanych pomieszczeń, wysokością obrotów, charakterem odbiorców i klientów, stosunkiem wartości zużytych materiałów i surowców do kosztów robocizny, udziałem właściciela w pracy zakładu, jego kwalifikacjami – oraz co dla wielu było najważniejsze – jego stanowiskiem w omawianej kwestii. Właściciele warsztatów metalowych, mechanicznych i elektrycznych nie zajmowali jednolitego stanowiska w przedmiocie przynależenia do Izby P-H lub Izby Rzemieśniczej. Być może zależało to od osobistych preferencji. W razie potrzeby lubelska Izba broniła swoich członków przed

---

⁸¹⁶ Zob. protokół nr 134/4 z 19 października 1948 r., [w:] *Księga protokółów...*

⁸¹⁷ Zob. roczne i mies. sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 67, 69, 71 i 72). Sporo informacji o prywatnym młynarstwie przynosiły „Wiadomości Młynarskie” – wkładka do „Wiadomości Gospodarczych” wydawana od grudnia 1946 r. Np. *Zrzeszenia Przemysłu Przetwórstwa Zbożowego przy Izbach Przem.-Handl.*, „Wiadomości Młynarskie”, s. 3 („Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 22).

wcieleniem do cechów. Przysługiwało jej ustawowe prawo zaskarżenia decyzji władz przemysłowych⁸¹⁸.

Można jednak odnieść wrażenie, iż władze lokalne rzadziej odbierały zakłady osobom, które przeszły do rzemiosła. Firmy przemysłowe były bowiem częściej przejmowane czy zamykane. Osoby, które zdecydowały się pozostać w Izbie Przemysłowo-Handlowej, mogły więc na tym wiele stracić⁸¹⁹.

W następnych latach władze centralne przeprowadziły proces odwrotny. Przeciwnie niż w roku 1947 młyny, wiatraki i kaszarnie zaliczono do Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Młynarskiego. Zaś do Izby zapisano zakłady zajmujące się budową dróg, warsztaty gręplarskie (tj. rozczesujące i oczyszczające przędzę) oraz zajmujące się wyrobem świec, mydła i pasty. Natomiast cechy rzemieślnicze przejęły raptem trzy warsztaty drukarskie i jedną cukiernię. Łącznie do 1950 roku rozpatrzono sprawę 385 młynów i 65 małych, często jednoosobowych warsztatów.

Patrząc na liczbę i status przedsiębiorstw podlegających przeszeregowaniu można odnieść wrażenie, że tak szeroko zakrojona i kosztowna akcja, prowadzona tyle miesięcy, angażująca przedstawicieli obu izb samorządu gospodarczego była zgoła niepotrzebna. Jawi się jako wynik nieracjonalnych działań centralnej biurokracji, dążącej do ułożenia na swój sposób danego odcinka życia gospodarczego⁸²⁰.

⁸¹⁸ Zob. okólnik Ministra PiH z 28 marca 1947 r. (Dz. Urz. Min. PiH 1947, nr 5, poz. 99) i następne z lat 1948–1949 (Dz. Urz. Min. PiH 1948, nr 13, poz. 185; 1949, nr 2, poz. 11) oraz Przewodniczącego PKPG z 7 września 1949 r. (Mon. Pol. 1949 A, nr 86, poz. 1067); i 7 listopada 1949 r. w sprawie rozgraniczenia przemysłu fabrycznego i rzemieślniczego (Mon. Pol. 1949 A, nr 86, poz. 1067; „Biuletyn PKPG” 1950, nr 3, poz. 53).

⁸¹⁹ Zob. korespondencja Izby z lat 1947 i 1949 (APL, IP-H Lublin, sygn. 170, k. 43 i 51; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1459); materiały Izby (ibidem, sygn. 175); sprawozdania Wydziału Przemysłowego Izby z listopada 1948 r. (ibidem, sygn. 173, k. 32); *Skrót sprawozdań Wydziału Przemysłowego za 1948 r.* (ibidem, sygn. 9); *Sprawozdanie Wydziału Przemysłowego UWL i Dyrekcji Przemysłu Miejscowego Woj. Lubelskiego za miesiąc czerwiec 1947 r.* (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 271, k. 111); *Sprawozdanie z czynności Wydziału Przemysłu i Handlu UWL za III-ci kwartał 1948 r.* (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 9, k. 108); korespondencja UWL z 1947 i 1948 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 405); materiały MPiH z 1947 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 259); „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 2, s. 12.

⁸²⁰ Zob. okólnik Przewodniczącego PKPG z 7 listopada 1949 r. w sprawie rozgraniczenia przemysłu fabrycznego i rzemieślniczego (Mon. Pol. 1949 A, nr 86, poz. 1067; „Biuletyn PKPG” 1950, nr 3, poz. 53); *Projekt uzupełnienia instrukcji, dotyczącej rozgraniczenia przemysłu i rzemiosła z grudnia 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 139, k. 27); rozporządzenie Przewodniczącego PKPG z 12 grudnia 1949 r. w sprawie zmiany listy rzemiosł (ibidem, sygn. 140, k. 7); okólnik nr 30 Dep. Drobного Przemysłu i Rzemiosła PKPG z 22 grudnia 1949 r. oraz *Instrukcja dla organów samorządu gospodarczego oraz zrzeszeń pryw. przemysłu i organizacji cechowych o postępowaniu w sprawach rozgraniczenia przemysłu fabrycznego i rzemieślniczego* (ibidem, sygn. 140, k. 1); okólniki Dep. Drobного Przemysłu i Rzemiosła PKPG z 16 stycznia i 8 lutego 1950 r. (ibidem, sygn. 140, k. 19 i 35); okólnik nr 3 Dep. Wytwórczości Nieuspołecznionej CUDW z 13 maja 1950 r. (ibidem, sygn. 140, k. 70); *Protokoły posiedzeń Międzyzobowej Komisji Porozumiewawczej z 24 stycznia, 27 lutego i 20 kwietnia 1950 r.* (ibidem, sygn. 140, k. 22, 44 i 64); wykazy zakładów rzemieślniczych przekazanych Izbie P-H w Lublinie (ibidem, sygn. 140, k. 40); *Wykaz warsztatów przekazanych Izbie P-H w Lublinie oraz Ogólnopolskiemu Zrzeszeniu*

4.4.7. Sprawy robotnicze

Izba kontaktowała się ze związkami zawodowymi i radami zakładowymi. Jej działacze pośredniczyli w zawarciu układu zbiorowego w przemyśle metalowym. Przy różnych okazjach pertraktowali ze związkami zawodowymi, występując przeciwko żądaniom podniesienia płac. Opiniowali też projekt układu zbiorowego dla wytwórni wód gazowanych. Porównywali wynagrodzenia w przemyśle państwowym i prywatnym. Zbierali dane na temat płac i warunków zatrudnienia (na zapytania Izby odpowiadało średnio 1/3 ankietowanych zakładów). Badali również płace robotników przemysłu prywatnego w różnych regionach kraju. Dało to interesujący obraz różnic branżowych i terytorialnych⁸²¹.

Izba kontaktowała się z władzami Lublina w sprawie zaopatrzenia kartkowego dla osób pracujących. Przekazywała właścicielom zakładów projekty układów zbiorowych, opracowywane przez UWL. Udostępniała im dla porównania teksty umów z robotnikami, jakie były zawierane w okręgach innych izb. Często udzielała przedsiębiorcom odpowiedzi na zapytania w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Analizując korespondencję można więc dojść do wniosku, iż Izba – jak na instytucję publiczną – szybko załatwiała petentów, udzielając odpowiedzi pisemnych w przeciągu od kilku dni do dwóch tygodni. W przebadanych aktach Izby nie znalazła się ani jedna skarga na przewlekłość postępowania⁸²².

Przez wiele miesięcy występowano w sprawie odszkodowania dla robotników za zniszczone karty żywnościowe. Poparto postulat pracowników, którzy chcieli otrzymywać węgiel w naturze, a nie dopłaty na węgiel (co wobec braków opału, wysokich cen na wolnym rynku i inflacji było zrozumiałe). Mimo kilkumiesięcznego i intensywnego monitorowania władz centralnych krótko przed listopadem CUP odmówił przyznania

---

Pryw. Przem. Młynarskiego w Lublinie (ibidem, sygn. 140, k. 62); *Wykaz warsztatów przekazanych do Izby Rzemieślniczej w Lublinie* (ibidem, sygn. 140, k. 63); *Wykaz gręplarni na terenie woj. lubelskiego...* (ibidem, sygn. 205, k. 47); korespondencja z 1950 r. (ibidem, sygn. 140, k. 20 i 21; sygn. 143, k. 20); L. Grabowski, *Rozgraniczenie przemysłu i rzemiosła*, OTG 1949, nr 36, s. 9; W.G., *O rozgraniczaniu przemysłu fabrycznego i rzemieślniczego*, OTG 1949, nr 5, s. 7.

⁸²¹ Zob. roczne i mies. sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 67–72); *Wydział Przemysłowy – wrzesień 1947 r.* (ibidem, sygn. 172, k. 3); sprawozdanie dyr. T. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r., s. 7 (ibidem, sygn. 9); materiały w sprawie strajku w fabryce pilników w lipcu 1947 r. (ibidem, sygn. 181, k. 128 i 143); korespondencja w sprawach ekwiwalentu i deputatów węglowych (ibidem, sygn. 181, k. 86–138); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 142 (APW, IP-H Warszawa 1944–1950, sygn. 16).

⁸²² Zob. akta Izby i UWL (APL IP-H Lublin, sygn. 179–184; APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 27, k. 9); informacje o zawieranych układach zbiorowych w sprawozdaniach Wydziału Koordynacji z lat 1948–1949 (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296).

kontyngentu na węgiel dla pracowników przemysłu prywatnego. Rok później na forum samorządu padły słowa⁸²³:

„(...) dzisiaj pracownicy przemysłu prywatnego zaczynają odczuwać jak gdyby żal, że pracują w placówkach kapitalistycznych, a nie w fabrykach państwowych i spółdzielczych, sławionych w prasie (...). Zdarzyło się ostatnio, że Zarząd Główny jednego ze związków zawodowych zażądał przy rokowaniach o układ zbiorowy (...) «dopłaty sektorowej», tzn. dodatku, mającego jak gdyby, w pewnej mierze, wyrównać przykrość pracy w przedsiębiorstwie przynależnym do sektora prywatnego (...)”.

Zrzeszenia w sprawach pracowniczych zachowywały się czasem jak kartele. Pilnowały, aby poszczególni przemysłowcy nie podwyższali samodzielnie płac pracownikom. W maju Zrzeszenie Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego powzięło uchwałę, na mocy której zakazano członkom decydowania o postulatach robotników bez konsultacji z władzami Zrzeszenia. Decyzja Zrzeszenia miała być wiążąca, zaś⁸²⁴:

„(...) jakiegokolwiek indywidualne i samorzutne decyzje w wypadkach żądań zmian warunków płacy i pracy są kategorycznie niedopuszczalne jako godzące w interesy ogółu zrzeszonych przemysłowców. O ile uchwała ta nie będzie przez poszczególnych członków Zrzeszenia honorowana, będą wprowadzone sankcje karne”.

4.4.8. Zakończenie działalności na rzecz przemysłu

Pod koniec 1948 roku MPIH opracowało tajne wytyczne polityki w stosunku do przemysłu prywatnego. Usprawiedliwiono w nich praktykę odrzucania planów produkcyjnych, opracowywanych przez izby i zrzeszenia. Postanowiono tak układać plan dla przemysłu prywatnego, by dostosowywać wytwórczość zakładów prywatnych do potrzeb przemysłu państwowego. Ustalono katalog towarów, których nie można było nabywać u dostawców prywatnych. Zdecydowano o zaprowadzeniu faktycznego monopolu central prywatnego przemysłu na wymianę między przemysłem państwowym a prywatnym. Zaplanowano ułożenie spisów przedsiębiorstw dla – jak to ujęto – likwidacji „zakładzików prymitywnych i nie przedstawiających żadnej wartości w gospodarce socjalistycznej”. Resztę istniejących zakładów prywatnych zamierzano znacjonalizować lub przekazać spółdzielczości dla – jak stwierdzono – „wzmocnienia” sektora uspołecznionego. Dążono do ustalenia listy wytwórni prywatnych⁸²⁵:

⁸²³ Referat odnośnie żądań Ministra PiH wobec izb wygłoszony na zjeździe izb 21 grudnia 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 160, k. 31). Por. też list właściciela tartaku („Przemysł i Handel Rzeszowski” 1946, nr 3) oraz M. Szyszkowski, *Wyniki pracy samorządu przem.-handl. w dziedzinie socjalnej*, OTG 1949, nr 30, s. 3.

⁸²⁴ Pismo Izby do zakładów prywatnych z 29 maja 1947 r. (APL IP-H Lublin, sygn. 181, k. 68).

⁸²⁵ *Wytyczne polityki Departamentu w stosunku do drobnej wytwórczości sektora prywatnego* z 1948 r. (AAN, KC PPR Wyzd. Ekon., sygn. 295/XI/155, k. 46; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 10, k. 20; sygn. 1443, k. 2).

„(...) które mają być zlikwidowane w bieżącym roku z określeniem ścisłych terminów likwidacji, ustalając jednocześnie imienny spis tych zakładów, które będą tolerowane do czasu możliwości przejęcia ich produkcji przez przemysł państwowy bądź spółdzielczy”.

Ponadto zapowiedziano zamknięcie prywatnych hurtowni oraz⁸²⁶:

„(...) ograniczenie drogą poufnych zarządzeń administracyjnych powstawania nowych przedsiębiorstw prywatnych z uwagi na obserwowany dość duży dynamizm rozwojowy tego przemysłu”.

Izba, nie posiadając pełnego obrazu zamierzeń władz, wykonywała swoje typowe zadania. Na przełomie 1949 i 1950 roku zajmowała się przydziałami, pomagała w zdobyciu surowców, potwierdzała opłacenie składek na fundusz społecznego oszczędzania, monitorowała procesy likwidacyjne i nacjonalizacyjne. Zastanawiano się nad przejawami dyskryminacji podatkowej czy rugowania z lokali i mieszkań. Starano się załatwić dla kilkunastu firm zniżki w opłatach lokalowych. Poparto dla przykładu starania o dzierżawę opuszczonego młyna wodnego w gminie Serokomla niedaleko Kocka. Zwracano uwagę na problemy w ustalaniu poborów pracowników sektora prywatnego przez Ubezpieczalnię Społeczną. Współpracowano ze związkami zawodowymi w prowadzeniu akcji bhp w przemyśle prywatnym⁸²⁷.

W tym czasie dyrekcja Izby warszawskiej propagowała mało skonkretyzowaną koncepcję „ubranżowienia” izb przemysłowo-handlowych. W praktyce polegało to na powierzeniu spraw danego zrzeszenia określonego pracownikowi. Jednakże z chwilą likwidacji zrzeszeń tego typu podział pracy stracił rację bytu. Dążono też do centralnego ujednoczenia układów zbiorowych dla zakładów prywatnego przemysłu⁸²⁸.

Prywatnych zakładów systematycznie ubywało. W Lublinie istniały 204 prywatne zakłady przemysłowe. W III kwartale 1949 roku w województwie lubelskim działało blisko 40 firm przemysłu chemicznego, 50 mineralnego i budowlanego oraz 299 większych młynów (na koniec 1948 roku było ich 316), z których potem 10 przejęła Samopomoc Chłopska, 5 zlikwidowano, a jeden się spalił. Na początku roku funkcjonowały 92 zakłady przemysłu fermentacyjnego, a w końcu II kwartału 67. Browary prywatne były nacjonalizowane, zaś lokalne wytwórnie wód gazowych upadały. Z tego też powodu planowanie – jak napisano w jednym ze sprawozdań – zupełnie

---

⁸²⁶ Ibidem. Zob. też. *Uwagi do sprawozdania Katowickiej Izby P-H za III kwartał 1948 r.* autorstwa urzędników MPIH (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 166).

⁸²⁷ APL, IP-H Lublin, sygn. 218, k. 35.

⁸²⁸ Zob. protokół nr 138/1 z 26 marca 1949 r., [w:] *Księga protokółów...*; akta Izby (APL IP-H Lublin, sygn. 170, k. 64 i 69; sygn. 184, k. 57; sygn. 218, k. 23 i 30); okólnik Wydziału Koordynacji Izb P-H w sprawach socjalnych z 31 grudnia 1949 r. (ibidem, sygn. 184, k. 69); *Sprawozdanie z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w Bydgoszczy...*, s. 1 (ibidem, sygn. 77).

zawodziło. Właściciele zakładów prywatnych, nie mając pewności co do dalszego losu swoich firm, nie zgłaszali zapotrzebowań⁸²⁹.

4.5. Działalność w dziedzinie handlu

Izba na polu handlu skupiała się na problemach stowarzyszeń kupieckich, koncesjonowania zakładów gastronomicznych, rejestracji sklepów, koncesjonowania handlu w 1947 roku (w trakcie „bitwy o handel”), „domiarów”, cen i cenników, relacji kupców z państwowymi i spółdzielczymi centralami handlowymi. Często występowała w sprawach indywidualnych, broniąc na przykład prywatnych hurtowni⁸³⁰.

Na wstępie należy poczynić dygresję na temat stowarzyszeń kupieckich. W latach 1944–1949 istniały zrzeszenia kupieckie powiatowe i miejskie. Łączyły się w wojewódzkie związki zrzeszeń, które tworzyły Naczelną Radę Zrzeszeń Kupieckich RP. Zbudowano więc trójstopniową organizację kupiecką. Stowarzyszenia nie posiadały jednolitego nazewnictwa, co było uzależnione od lokalnych tradycji, sięgających czasów zaborczych. Na terenach b. Królestwa Polskiego działało Stowarzyszenie Kupców Polskich, w Poznaniu – Wielkopolski Związek Zrzeszeń Kupieckich, w Krakowie zaś i na Podkarpaciu – Krakowska Kongregacja Kupiecka. Na Lubelszczyźnie istniały w poszczególnych miastach i miejscowościach oddziały Stowarzyszenia Kupców Polskich. W Zamościu funkcjonowało Stowarzyszenie Kupców Polskich w Zamościu, w Puławach – Stowarzyszenie Kupców Polskich w Puławach, w Lublinie – Stowarzyszenie Kupców Polskich w Lublinie itp. Czasem lokalne stowarzyszenia zwano oddziałami Stowarzyszenia Kupców Polskich, podkreślając ich niesamodzielny charakter. Wszystkie lokalne stowarzyszenia i oddziały zrzeszały się w Wojewódzkim Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich z siedzibą w Lublinie. W danym powiecie mogło istnieć kilka stowarzyszeń. Jeśli teren danego powiatu obejmował kilka większych miejscowości, to oprócz zrzeszenia powiatowego, mogły powstać organizacje miejskie (czasem jako samodzielne stowarzyszenia, a niekiedy jako oddziały zrzeszenia powiatowego). Powołano zatem stowarzyszenia w Bychawie i Piaskach, mimo że ośrodki te znajdowały się w granicach powiatu lubelskiego. W 1947 roku Stowarzyszenie

⁸²⁹ Zob. korespondencja Izby z DPM w Lublinie ze stycznia 1950 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 16); *Sprawozdanie o sytuacji gospodarczej prywatnego przemysłu i handlu w okręgu Izby P-H w Lublinie w I i II kwartale 1949 r.*; *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej prywatnego przemysłu i handlu w okręgu Izby P-H w Lublinie w III kwartale 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 77).

⁸³⁰ Zob. akta Izby w sprawach handlu (APL, IP-H Lublin, sygn. 252–255, 284, 292–295, 301 i 302, 305, 308, 356, 536–538 i 571); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 86–120.

Kupców Polskich liczyło na Lubelszczyźnie łącznie w przybliżeniu 21 oddziałów liczących 6300 członków (jednak liczba ta wydaje się zawyżona)⁸³¹.

Fragment protokołu posiedzenia Zarządu Stowarzyszenia Kupców w Zamościu z 23 listopada 1946 roku

W związku z trudnościami, jakie zaistniały dla kupiectwa, które w dzisiejszych warunkach polityczno-gospodarczych musi wprost wywalczać sobie prawo bytu, postanowiono w roku bieżącym nie urządzać w Dniu Święta Kupca Polskiego żadnej herbatki koleżeńskiej, a ograniczyć się jedynie do zamówienia Mszy Świętej w kościele oraz specjalnego zebrania członków Stowarzyszenia (...).

Ponadto istniały zrzeszenia branżowe lub też sekcje branżowe w ramach poszczególnych organizacji kupieckich. Dlatego też w strukturze Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie wyodrębniono na przykład sekcję galanteryjną czy transportową. Niektóre zrzeszenia tworzyły własne struktury ogólnopolskie i lokalne oddziały, dla przykładu Związek Eksporterów i Importerów lub też Związek Drogistów. Wszystkie jednak skupiały się pod egidą Naczelnej Rady.

W związku z tym lubelski kupiec, który chciał działać społecznie, należał najczęściej do miejscowego Stowarzyszenia Kupców Polskich oraz do odpowiedniej organizacji branżowej, zależnie jakie towary sprzedawał. Ową mozaikę wzbogacały drobne, towarzyskie niemalże organizacje, jak Zgromadzenie Kupców m. Lublina. Posiadało bogatą tradycję, sięgającą XVII wieku, którego głównym zadaniem była opieka nad szkołami Vetterów⁸³².

Sytuacja zrzeszeń kupieckich zmieniła się diametralnie w 1949 roku. Na mocy zarządzenia Ministra Handlu Wewnętrznego z 8 listopada 1949 roku⁸³³ powołano przymusowe zrzeszenia prywatnego handlu i usług. Rozwiązano dawne organizacje kupieckie i stworzono trójstopniową strukturę z powiatowymi zrzeszeniami prywatnego handlu i usług, wojewódzkimi związkami zrzeszeń prywatnego handlu i usług oraz Naczelną Radą Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług. Stowarzyszenia kupieckie zostały

⁸³¹ *Struktura organizacyjna zrzeszeń kupiectwa prywatnego*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 20, s. 807; „Kupiec Lubelski” rocznik 1946; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 2–18.

⁸³² Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie...*, s. 239; B. Fengler, op. cit., s. 342; K. Jelonkówna, *Kongregacja Kupiecka w Krakowie i jej akta z lat 1772–1949*, „Archeion” 1968, t. 49, s. 111; J. Kaliński, *Samorząd gospodarczy w handlu (1918–1952)*, [w:] *Samorząd gospodarczy - przeszłość i teraźniejszość. Materiały z konferencji*, Warszawa 1991, b.p.; B. Kleszczyński, *Akta cechów rzemieślniczych i konfraterni kupieckiej miasta Lublina w XIX wieku. Próba odtworzenia systemu kancelaryjnego*, „Kolo Historii” 2003, nr 7, s. 176; T. Przyłuski, op. cit., s. 28–33; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich...*, s. 425; H. Szatkowski, *Samorząd prywatnego kupiectwa w Wielkopolsce w latach 1945–1990*, „Kronika Wielkopolski” 1991, nr 4, s. 66.

⁸³³ Zarządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z 8 listopada 1949 r. w sprawie powołania przymusowych zrzeszeń prywatnego handlu i usług (Monitor Polski 1949 A, nr 88, poz. 1083; „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1950, nr 1).

ujednolicone, a także – co najważniejsze – nadano im przymusowy charakter. Każda osoba prowadząca działalność handlową lub usługową miała obowiązek należenia do właściwego miejscowo zrzeszenia oraz określonej sekcji branżowej (np. transportowej). W ustroju Polski Ludowej pojawiły się zatem kolejne, obok izb oraz zrzeszeń prywatnego przemysłu, instytucje samorządu gospodarczego⁸³⁴.

Lata 1944–1950 były okresem walki nowych władz z prywatnym handlem. W roku 1946 starostwa i władze wojewódzkie przeprowadziły akcję koncesjonowania zakładów gastronomicznych na podstawie dekretu z 30 listopada 1945 roku⁸³⁵. Pod pojęciem „przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego” kryły się między innymi jadłodajnie, restauracje, bary, bufety, kawiarnie, cukiernie, herbaciarnie, winiarnie i piwiarnie⁸³⁶. Placówkę gastronomiczną można było prowadzić po uzyskaniu koncesji. Jednakże obowiązek koncesjonowania ciążył zarówno na zakładach nowo otwieranych, jak i już istniejących. Koncesje udzielały starostwa i zarządy miejskie Warszawy i Łodzi. Odwołania miały zaś rozpatrywać urzędy wojewódzkie (wydziały aprowizacji i handlu), a w przypadku Warszawy i Łodzi – Minister Aproprowizacji i Handlu (co było daleko posuniętą centralizacją). Ustawodawca przewidział, że koncesje będą wydawane według proporcji: jedno przedsiębiorstwo gastronomiczne na tysiąc mieszkańców (w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców na jedno przedsiębiorstwo miało przypadać 800 mieszkańców). Minister Aproprowizacji i Handlu mógł jednak dopuszczać wyjątki od tej zasady.

Ustalaniem liczby koncesji i ich podziału pomiędzy poszczególnymi rodzajami (branżami) przemysłu gastronomicznego zajmować się miały urzędy wojewódzkie i zarządy miejskie Warszawy i Łodzi, zasięgając opinii izb. W pewnych przypadkach występowano o opinię izb, także przed udzieleniem koncesji danemu przedsiębiorstwu. Zgodnie z instrukcją Ministra AiH z 31 maja 1946 roku izby mogły także wystawiać zaświadczenia dla osób ubiegających się o koncesje, potwierdzające posiadanie praktyki w prowadzeniu przedsiębiorstwa gastronomicznego⁸³⁷.

Izba wraz ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich zabiegała o zwiększenie liczby koncesji i opiniowała podania przedsiębiorców. Władze ustalając liczbę koncesji

⁸³⁴ *Przymus organizacyjny w handlu*, OTG 1949, nr 37, s. 8; Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie...*, s. 251; J. Kaliński, *Samorząd gospodarczy w handlu...*, b.p.; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich...*, s. 435; J. Siwkowski, *W nowym nurcie życia gospodarczego...*, s. 5; „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1948, s. 644.

⁸³⁵ Zob. dekret z dnia 30 listopada 1945 r. o koncesjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego (Dz.U. 1945, Nr 57, poz. 322), rozporządzenie wykonawcze Ministra AiH z dnia 23 lutego 1946 r. (Dz.U. 1946, Nr 12, poz. 83), sprostowanie z 7 lutego 1947 r. (Dz.U. 1947, Nr 21, poz. 87), akty wewnętrzne (Dz. Urz. MPiH 1948, Nr 2, poz. 32) oraz *Prawo przemysłowe*, oprac. M. Kossowski, J. Mencil, Warszawa 1948, s. 344.

⁸³⁶ § 3 rozporządzenia wykonawczego z 23 lutego 1946 r.

⁸³⁷ Dz. Urz. MAiH 1946, nr 9, poz. 50.

kierowały się głównie liczbą mieszkańców w danej miejscowości, liczbą istniejących placówek i ich rodzajem. Na terenie Lublina koncesji nie otrzymało blisko 30 zakładów (lub 70 – po drugim rozdaniu). W Zamościu przewidziano zaś miejsce dla 15–20 winiarni i ani jednej cukierni. Przeszkodą w uzyskaniu koncesji była ich wysoka cena. Część placówek nie dotrzymała również terminu składania wniosków. Zakłady, które nie uzyskiwały koncesji, były zamykane przez funkcjonariuszy UWL i UB⁸³⁸.

Izby torpedowały pomysły przekazania monopolu na prowadzenie zakładów gastronomicznych i sklepów z alkoholem na ręce Związku Inwalidów Wojennych. Argumentowano, że doprowadzi to do pozornego zakładania placówek pod osoby niepełnosprawne. Ponadto mogłoby to spowodować nagły wzrost fikcyjnie wydawanych orzeczeń o inwalidztwie i przyznawanych rent. Nawet władze nadzorcze krytycznie oceniały dążenia Związku Inwalidów do monopolizacji branży gastronomicznej⁸³⁹.

Izba Urzędująca w memoriale do Ministerstwa Skarbu z 23 kwietnia 1947 roku postulowała powierzenie sprzedaży wyrobów spirytusowych prywatnym handlowcom. Argumentowała nawet, że wyroby monopolowe powinny docierać we wszystkie zakątki kraju, ponieważ dzięki temu ograniczy się nielegalny obrót bimbrem. Jeśli więc – zdaniem Izby Koordynującej – prywatni kupcy mogliby handlować alkoholem, zwłaszcza na wsi, to nielegalne bimbrownictwo samo by się ograniczyło. Izba sprzeciwiała się także powierzeniu dystrybucji wódki spółdzielniom, gdyż⁸⁴⁰:

„(...) spółdzielnie z założenia swego nie są powołane do dystrybucji napojów alkoholowych. Jest to sprzeczne z podstawami ideologicznymi spółdzielczości”.

Pamiętać należy, iż władze usiły usuwać właścicieli zakładów gastronomicznych, choćby posiadali koncesje. W październiku 1945 roku UWL nakazał Walentemu Józefowi Radzymińskiemu – wieloletniemu działaczowi Izby i znanemu restauratorowi – natychmiastowe opróżnienie lokalu, w którym prowadził restaurację, na rzecz stołówki Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. Urzędnicy UWL oparli się na sanacyjnym rozporządzeniu o przymusowym obowiązku świadczeń wojennych z 26 sierpnia 1939 roku. Po złożeniu przez Radzymińskiego odwołania analogiczny nakaz otrzymała sąsiednia restauracja. Izba wspierając restauratorów argumentowała,

⁸³⁸ Zob. sprawozdania Izby z 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 64 i 65); akta magistratu lubelskiego (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 187, k. 48–65); akta UWL (APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 11, k. 13; ibidem, Wydział Ogólny, sygn. 271, k. 164; APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 9, k. 62; APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 26, k. 1); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 1, s. 8.

⁸³⁹ Zob. akta Izby i MPIH (APL, IP-H Lublin, sygn. 571; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 798, k. 66–74); T.T., *Handel tytoniowy czyli nowa akcja spekulantów i paskarzy*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 10, s. 10; Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie...*, s. 239.

⁸⁴⁰ Memoriał Izby Urzędującej do Ministra Skarbu z 23 kwietnia 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1462).

iz wojna już się skończyła, władze zapowiedziały demobilizację, a postępowanie urzędników lubelskich nie miało nic wspólnego ze sprawami świadców dla wojska⁸⁴¹.

Akcja zajmowania placówek gastronomicznych nasiliła się w roku 1947. Odbывała się pod kontrolą KW PPR w Lublinie. Jak pisało Stowarzyszenie Kupców Polskich, usunięto wówczas część cukierni, kawiarni i restauracji, których lokale przekazano na potrzeby sklepów państwowych. Zaś proponowane przez władze pomieszczenia zastępcze – zdaniem kupców – nie nadawały się na prowadzenie działalności gastronomicznej. Zamierzano między innymi zamknąć znaną w Lublinie cukiernię Semadeniego, założoną w 1836 roku, a prowadzoną po wojnie przez Ignacego Domańskiego. Łącznie zlikwidowano średnio 40% prywatnych placówek gastronomicznych⁸⁴².

Kroniką losu lubelskich kupców są nie tylko akta Izby P-H w Lublinie, ale i dokumenty Zarządu m. Lublina. Znajdą się tam historie przedsiębiorców, niekiedy skomplikowane, często obrazujące wzajemną (nie zawsze lojalną) konkurencję o przydział pomieszczeń, zamykanie i odbieranie lokali, a także składane odwołania oraz protokoły lustracji nielegalnych firm. Wiele interwencji, szczególnie jeśli chodziło o zamknięcie danego sklepu, podejmował ówczesny prezydent Lublina Stanisław Krzykała⁸⁴³.

W 1947 roku Izba została zaangażowana w prowadzoną przez rządzących „bitwę o handel”. Już w styczniu powołała wraz z kupcami Komisję Notowań Cen Wolnorynkowych, która przekazywała lokalnym władzom informacje o ruchu cen. Komisja – jak podano w sprawozdaniach Izby – starała się przeciwdziałać „z całą stanowczością nieuzasadnionej wyższości cen, uprawianej przede wszystkim przez tzw. handel nielegalny”⁸⁴⁴. Przedstawiciel Izby wszedł do Komisji Kalkulacyjnej Kosztów Produkcji i Marż ustanowionej przez Zarząd m. Lublina. Powyższa Komisja zatwierdzała zmiany cen na produkty przemysłu prywatnego. Postulaty Izby, aby ceny ustalać na poziomie rentowności, często były popierane przez reprezentantów Społemu i Państwowej Centrali Handlowej. Ponadto od maja przedstawiciele kupców uczestniczyli w kontrolach przedsiębiorstw prowadzonych przez magistrat wraz

---

⁸⁴¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 294, k. 5.

⁸⁴² Zob. Memoriał Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich Województwa Lubelskiego z 24 października 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 292, k. 3); korespondencja Izby z października i listopada 1947 r. (ibidem, sygn. 292, k. 1 i 9); rezolucja Rady Gospodarczej przy KW PPR w Lublinie z 29 października 1947 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/45, mfilm 2315/9, k. 78); A. Iskrzycki, S. Krzykała, op. cit., s. 176. Por. też dokumenty dotyczące zamknięcia restauracji „Cafe Club” (APL, IP-H Lublin, sygn. 356, k. 7).

⁸⁴³ APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 232.

⁸⁴⁴ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biura Izby za m. luty 1947 r.*, s. 17 (APL, IP-H Lublin, sygn. 67).

z delegatami związków zawodowych. Izba opublikowała także kilka odezwo przeciwko uprawianiu spekulacji⁸⁴⁵.

Łącznie w trakcie „bitwy o handel” Izba skupiała się na sprawach cen i cenników, komisji cennikowych, komisji notowań cen, lustratorach społecznych i obywatelskich komisjach podatkowych, udzielaniu zezwoleń na prowadzenie działalności handlowej, społecznych komisjach kontroli cen (skkc), „domiarów” i ksiąg handlowych⁸⁴⁶.

Warto więc dodać, iż Izba w czasie „bitwy o handel” organizowała zebrania przedsiębiorców, informowała przedsiębiorców o nowo wydanych przepisach i pouczała, jak unikać sankcji karnych. Duże nadzieje, jak się okazało płonne, działacze Izby wiązała z uchwaloną wraz z przepisami „bitwy o handel” ustawą o ulgach inwestycyjnych, która miała wprowadzić amnestię podatkową i ułatwić rozwój przedsiębiorstw. Podobnie sądzono, że rząd przede wszystkim będzie zwalczać handel nielegalny, a nie osiadłych kupców⁸⁴⁷.

Ułożono również program prac Izby na polu walki ze spekulacją. Zaplanowano dzięki temu różne możliwości działania w obronie sektora prywatnego. Zamierzano delegować kandydatów do instytucji realizujących zadania „bitwy o handel”, informować komisje cennikowe o przyczynach zwyżki cen, kontrolować prawidłowość protokołów sporządzanych przez obywatelskie komisje podatkowe. Konstатовano jednak, że przepisy dawały „radom narodowym w praktyce wolną rękę” przy zarządzaniu wspomnianymi komisjami⁸⁴⁸.

Izba, w porozumieniu ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich, zgłosiła kandydatów do komisji cennikowych, komisji notowań, społecznych komisji kontroli cen i poparła kandydatów kupieckich na lustratorów społecznych. Łącznie delegowała jesienią 1947 roku prawie 140 kandydatów do wyżej wymienionych instytucji na szczeblach wojewódzkim, powiatowym i miejskim. Wiceprezes Izby Radzymiński wszedł do Wojewódzkiej Komisji Cennikowej, zaś Michał Rzechowski do skkc przy lubelskiej MRN.

⁸⁴⁵ Zob. sprawozdania Izby za kwiecień – sierpień 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 68 i 69); sprawozdanie dyr. Kryńskiego na zebranie plenarne 28 lipca 1947 r. (ibidem, sygn. 9); *Sprawozdanie z działalności Izby P-H w Lublinie za okres czasu od 28 lipca 1947 do 21 marca 1948 r.* (ibidem, sygn. 8); odezwy Izby (ibidem, sygn. 157, k. 47, 58 i 67; APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 15, k. 7) oraz materiały Stronnictwa Pracy z 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 28, k. 3).

⁸⁴⁶ Por. informacje o krakowskiej Izbie P-H: A. Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie...*, s. 116; L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 124.

⁸⁴⁷ Sprawozdania Izby za czerwiec i sierpień 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 68 i 69).

⁸⁴⁸ Zob. T. Kryński, *Akcja zwalczania spekulacji w handlu*, s. 3 (APL, IP-H Lublin, sygn. 9; sygn. 255, k. 5); dokumenty dotyczące ulg inwestycyjnych (ibidem, sygn. 560, k. 3); dane na temat handlu w 1947 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 3256).

Jednakże jesienią – zdaniem Izby – komisje cennikowe ustaliły tak niskie ceny artykułów spożywczych, że kupcy przestali nimi handlować, natomiast⁸⁴⁹:

„(...) na targowiskach można było je nabywać od rolników niemal w dowolnych ilościach, (...) po cenach, oczywiście, znacznie wyższych od cen ustalanych przez komisje cennikowe”.

Kupcy informowali również, iż Społem łamało decyzje lubelskiej Komisji Cennikowej, sprzedając artykuły spożywcze po wyższych cenach⁸⁵⁰. Dwa lata później urzędnicy UWL raportowali⁸⁵¹:

„Największą działalność w komisjach cennikowych wykonują przedstawiciele związków zawodowych i inspektorzy Komisji Specjalnej. Oni to hamują działalność Komisji w podwyższaniu cen, stojąc na straży interesów klasy robotniczej. Przedstawiciele spółdzielczości i handlu dążą natomiast w niektórych wypadkach do podniesienia cen (...)”.

Lubelska Izba, podobnie jak i inne izby, prowadziła na zlecenie władz akcję koncesjonowania handlu, działając w oparciu o ustawę z 2 czerwca 1947 roku⁸⁵² i rozporządzenia z 22 sierpnia 1947 roku⁸⁵³. W wyniku akcji liczba prywatnych przedsiębiorstw handlowych i usługowych zmniejszyła się z blisko 11 230 do 8685, czyli w przybliżeniu o 23%⁸⁵⁴. Województwo lubelskie było prawdopodobnie jedynym, w którym odnotowano tak znaczny ubytek liczby firm. Dla porównania w województwie białostockim, kieleckim i rzeszowskim podania o koncesje złożyło średnio 85% przedsiębiorstw. Na Lubelszczyźnie liczby sklepów spadła do 7600 placówek (najwięcej zostało sklepów spożywczych – 4070). W większości były to placówki małe, w których pracował właściciel wraz z rodziną. Jak stwierdzono w sprawozdaniu Izby za 1947 rok⁸⁵⁵:

⁸⁴⁹ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za m. wrzesień 1947 r.*, s. 13 (APL, IP-H Lublin, sygn. 69). Zob. też sprawozdania Wydz. Ekonomicznego KW PPR w Lublinie z lat 1947–1948 (APL, KW PPR, sygn. 238, k. 7–69); dokumenty komisji cennikowych (APL, IP-H Lublin, sygn. 318, k. 17–31), w tym interesująca notka prasowa z 18 lipca 1947 r.; pismo Izby Urzędującej do MPIH z 11 września 1947 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1459).

⁸⁵⁰ *Protokół Zwyczajnego Walnego Zebrania Członków Stow. Kupców Polskich w Lublinie, odbytego w dniu 29 czerwca 1947 r.*, k. 16, [w:] *Książka protokołów walnych zebrań Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie* (Archiwum ZPHiU w Lublinie).

⁸⁵¹ *Sprawozdanie administracyjne z działalności Powiatowych Komisji Cennikowych za miesiąc luty 1949 r.* (APL, UWL 1944–1950, Wydział Handlu, sygn. 106, k. 73).

⁸⁵² Dz.U. 1947, Nr 43, poz. 220.

⁸⁵³ Dz.U. 1947, Nr 57, poz. 310–312.

⁸⁵⁴ W dokumentach Izby podawane są rozbieżne dane. Przyjęto wskaźniki ze sprawozdania Izby za 1947 r. Zob. *Protokół ze Zjazdu Dyrektorów Izb P-H odbytego dnia 19 listopada 1947 r. w Warszawie* (APL, IP-H Lublin, sygn. 133, k. 175); *Sprawozdanie Biura Koncesjonowania Handlu za okres od 1 września 1947 do końca lutego 1948 r.* (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/162, mfilm 2315/31, k. 106).

⁸⁵⁵ *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biur Izby za 1947 r.*, Lublin 1948, s. 13 (APL, IP-H Lublin, sygn. 71, 72); sprawozdanie Wydziału Przemysłu i Handlu UWL z 10 listopada 1947 r. (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 8, k. 26).

„(...) mimo odczuwanego ochłodzenia atmosfery dookoła prywatnej przedsiębiorczości, mimo obiektywnych trudności, kupiectwo uporczywie trzyma się swych warsztatów pracy. Zwłaszcza starsze firmy o długoletnich tradycjach wykazują godną podziwu odporność (...).”

Procedura koncesjonowania przebiegała następująco: Izba najpierw rozesała formularze do organizacji kupieckich, które (zgodnie z ustawowym terminem) od września do 15 listopada przyjmowały podania kupców i przekazywały Izbie. Rozwinęła akcję prasową i informacyjną, a także zorganizowała osobny Referat ds. koncesjonowania. Urzędnicy Izby opiniowali podania, konsultując się ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich i przesyłali do Warszawy do Biura Koncesjonowania Handlu. Biuro stołeczne załatwiała również sprawy przeprowadzek przedsiębiorstw z jednej miejscowości do drugiej, zmiany oraz poszerzenia zakresu prowadzonej działalności gospodarczej. W pierwszej kolejności analizowano podania hurtowników. Jednakże zanim w stolicy rozpatrzono wnioski lubelskich hurtowni, zostały one – jak podała Izba – zamknięte⁸⁵⁶.

Izba wielokrotnie zwracała uwagę na wadliwe zorganizowanie akcji przez rząd i lokalne władze skarbowe. Właściciele musieli wnosić bowiem opłaty rejestracyjne w urzędach skarbowych. Urzędy jednak – zdaniem Izby – w ogóle nie zostały poinformowane o akcji przez Ministerstwo Skarbu ani lubelską Izbę Skarbową. Urzędnicy skarbowi – mimo monitów Izby i Stowarzyszenia Kupców Polskich – nie posiadali druków, nie przyjmowali wpłat (wysokości których nawet nie znali), nie wiedzieli, jak wystawiać zaświadczenia, mylnie informowali petentów oraz żądali przy okazji rejestracji uiszczenia zaległych (ich zdaniem) podatków, dodatkowo kontrolując przedsiębiorstwa ubiegające się o koncesję i nakładając „domiary”. Pomyłki w składanych dokumentach zdarzały się nawet radcom Izby i czołowym działaczom kupieckim. Wątpliwości związane z koncesjonowaniem starało się wyjaśniać Biuro Koncesjonowania Handlu Izby Urzędującej⁸⁵⁷.

W Izbie obawiano się, czy kupcy wskutek takich działań administracji skarbowej i Komisji Specjalnej zdążą złożyć podania w ustawowym terminie; zwłaszcza że niedochowanie ustawowego obowiązku było karalne. Jednakże MPiH, uważnie

⁸⁵⁶ Zob. pismo Wydziału Przemysłu i Handlu UWL do starostwa powiatowego w Lublinie z 25 października 1947 r. (APL, Starostwo Powiatowe, sygn. 517); protokół z posiedzenia Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu 24 października 1947 r. (APZ, SKP, sygn. 23, k. 45); akta Izby Urzędującej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 121 oraz 1459); sprawozdanie Wydziału Koordynacji Izb P-H z lat 1948 i 1949 (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 93; Z. Burzyński, *Jak przenosić przedsiębiorstwa handlowe?*, OTG 1949, nr 3, s. 3; S. Kantor, *Nowe ustawodawstwo o koncesjonowaniu handlu*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 18, s. 784.

⁸⁵⁷ Zob. akta Izby Urzędującej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 121, 1459 i 1476; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 12, k. 1); Dr K., *Po konferencji w sprawie koncesjonowania handlu*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 21, s. 936.

monitorujące przebieg akcji, prolongowało termin składania wniosków, zaś Izba i oddziały Stowarzyszenia Kupców Polskich w miastach powiatowych przedłużały godziny urzędowania, aby obsłużyć wszystkich zainteresowanych⁸⁵⁸.

Mimo trudności wymogi koncesyjne spełniła większość właścicieli sklepów. Zdaniem Izby i kupców całe przedsięwzięcie zakończyło się lepiej niż się spodziewano. Jak podkreślili działacze izbowi, do sukcesu akcji koncesjonowania przyczyniła się praca izb i stowarzyszeń kupieckich, intensywna propaganda rządu, obiecującego utrzymanie trójsektorowego modelu gospodarki i poprawę zaopatrzenia sklepów prywatnych w towary, szersze stosowanie ulg w opłatach koncesyjnych, współpraca administracji przemysłowej UWL i starostw z Izbą, wyznaczenie akcji na drugą połowę roku (gdy kupcy byli w stanie uezierać zapasy gotówki) oraz znaczne odroczenie terminów. Ponadto wskazywano na „fale silnego optymizmu”, wiarę kupców w możliwość kontynuowania prowadzonej działalności, a nawet⁸⁵⁹:

„(...) atawistyczny pęd do kurczowego trzymania się swego zawodu, tym bardziej usprawiedliwiony, gdy nie ma sprzyjających warunków do zmiany zawodu i gdy zmiana ta oznaczać może częstokroć bezrobocie”.

Lubelska Izba popierając podania o ulgi w opłatach koncesyjnych kierowała się łatwym do ustalenia na podstawie archiwaliów katalogiem przesłanek: niskimi obrotami miesięcznymi, sezonowością, inwalidztwem właściciela, zaangażowaniem w działalność niepodległościową, trudną sytuacją rodzinną, prowadzeniem działalności o dużym znaczeniu dla lokalnego rynku, współpracą z przemysłem państwowym, położeniem w rejonach zniszczonych w czasie wojny, dokonywaniem inwestycji zgodnie z planem gospodarczym, a nawet trudnościami spowodowanymi przestępczym napadem. Odmowę udzielenia ulg motywowano enigmatycznym stwierdzeniem „braku uzasadnienia gospodarczego” i – co mogło być najbardziej bolesne dla przedsiębiorców – nałożonymi „domiarami”⁸⁶⁰.

Jednakże mimo starań ze strony Izby działacze Izby Urzędującej mocno krytykowali działania zreszeń kupieckich z terenu Lubelszczyzny. Zarzucano im opieszałość, przewlekłość i niesumienność w opracowywaniu wniosków, składanych przez właścicieli placówek handlowych. Stwierdzono, iż stowarzyszenia z województwa

---

⁸⁵⁸ Zob. roczne i miesięczne sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 69–72); korespondencja starostwa powiatowego w Lublinie (APL, Starostwo Powiatowe, sygn. 517); akta MPIH (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 2844, k. 76). Pochwałę izb w kontekście akcji koncesjonowania handlu i rejestracji przemysłu wygłosił poseł L. Adamowski na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 11 stycznia 1949 r. (*Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 3, op. cit., s. 391).

⁸⁵⁹ *Sytuacja i postulaty handlu prywatnego* – referat na konferencję izb z H. Mincem 22 października 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 118; AAN, MPIH, sygn. 234, k. 80).

⁸⁶⁰ AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1459.

lubelskiego obok województwa łódzkiego najgorzej wywiązały się z obowiązków sprawozdawczych. Winą za ten stan obarczano kierownictwo lubelskiego Stowarzyszenia Kupców Polskich. Być może faktycznie lubelska Izba słabiej niż inne izby kontrolowała pracę lokalnych stowarzyszeń⁸⁶¹.

Akcja koncesjonowania nie miała na celu uregulowania handlu prywatnego. Jej politycznym i rzeczywistym celem było zmniejszenie środkami administracyjnymi i fiskalnymi liczby prywatnych firm w Polsce oraz utrudnienie działalności tym, którzy chcieli ją kontynuować. Ponadto zmierzała do wydrenowania rynku z zasobów pieniężnych dla zmniejszenia ukrywanej inflacji. Zamierzano także „uderzyć” w prywatne kupiectwo jako klasę społeczną, „wrogą” nowemu ustrojowi. Można uważać, iż była jednym z elementów walki władzy ze społeczeństwem. Nie posiadała uzasadnienia ekonomicznego, co po 1956 roku przyznali nawet ówcześni ekonomiści⁸⁶². Była bezzasadna także choćby z tego powodu, iż każdy przedsiębiorca miał obowiązek corocznego wykupywania kart rejestracyjnych. Dane na temat liczby, rodzaju, obrotów, pracowników i sytuacji placówek handlowych w Polsce posiadały więc izby, urzędy skarbowe, KERM, odnośne ministerstwa oraz GUS. Po zakończeniu akcji w miesiącu grudniu, Wydział Przemysłu i Handlu UWL pisał do starostw powiatowych województwa lubelskiego⁸⁶³:

„W związku z zakończeniem akcji koncesjonowania przedsiębiorstw handlowych (...) zwraca się uwagę na konieczność bezwzględnego likwidowania przedsiębiorstw handlowych, które we właściwym czasie nie uiściły opłat z tytułu rejestracji oraz nie posiadają odpowiednich dokumentów na rejestrowanie swego przedsiębiorstwa”.

Na Lubelszczyźnie akcję koncesjonowania poprzedziła kosztowna dla podatników i zakrojona na szeroką skalę procedura rejestracji firm przy okazji corocznego wykupu kart rejestracyjnych. Prowadzona była w lutym i marcu przez Izbę i lokalne oddziały Stowarzyszenia Kupców Polskich. Na terenie Lublina zanotowano wówczas blisko 1200 przedsiębiorstw. Obserwowano jednak znaczne opóźnienia w spisywaniu placówek. Stowarzyszenie Kupców Polskich z Puław donosiło, iż nie zgłosiło się prawie 35% kupców, „przeważnie handlujących po wsiach powiatu”⁸⁶⁴.

⁸⁶¹ Zob. *Sprawozdanie Biura Koncesjonowania Handlu za okres od 1 września 1947 do końca lutego 1948 r.* (AAN, KC PPR, Wyd. Ekon., sygn. 295/XI/162, mfilm 2315/31, k. 89); informacje o lustracji zrzeszeń kupieckich i nastrojach kupców województwa warszawskiego (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 12, k. 80).

⁸⁶² J. Kaliński, *„Bitwa o handel” a rozwój państwowego aparatu obrotu towarowego w Polsce Ludowej*, *„Przegląd Historyczny”* 1969, zes. 2, s. 521.

⁸⁶³ Pismo Wydziału Przemysłu i Handlu do starostw z 11 grudnia 1947 r. w sprawie zakończenia koncesjonowania handlu (APL, Starostwo Powiatowe, sygn. 517).

⁸⁶⁴ APL, IP-H Lublin, sygn. 538, k. 146. Zob. też pozostałą dokumentację z rejestracji (ibidem, sygn. 537 i 538) oraz akta starostwa powiatowego w Lublinie (APL, Starostwo Powiatowe, sygn. 517)

Przy okazji działacze Izby i stowarzyszeń wyjaśniali petentom wiele wątpliwości związanych z wykupem kart i rejestracją. Udzielano także ulg w opłatach, jak pewnemu właścicielowi kiosku w Puławach – „ze względu na zasługi, jakie położył (...) dla sprawy Polski (Sybirak z 1905 r., [działacz] PPS, inwalida...)”⁸⁶⁵.

Kupcy zasiadający we władzach Izby zauważyli jednak inny problem. Okazało się mianowicie, że koncesjonowanie zagroziło bytowi handlowców nieposiadających elementarnego wykształcenia. Józef Zubrzycki stwierdził wręcz: „trudno będzie obronić kupców, którzy nie umieją się nawet podpisać”⁸⁶⁶. Dlatego też Zgromadzenie Kupców m. Lublina planowało przeprowadzenie kursów dokształcających dla dorosłych. Szkolenia dla analfabetów otworzyła na przykład Izba P-H w Szczecinie⁸⁶⁷.

Izba, reprezentując powojenny handel, zwracała uwagę na dyskryminacyjną wobec kupców politykę państwowych i spółdzielczych central handlowych. Hurtownie państwowe zmuszały kupców do nabywania wraz z towarami zamówionymi artykułów nieznajdujących zbytu, sezonowych lub wadliwych (np. kupcy kolonialni kupując rodzynki musieli nabyć proszek do pieczenia, kupując kawę zbożową – aromaty do ciast, mąkę – konserwy, ocet – musztardę i lep na muchy itp.). Wyznaczały zbyt krótkie terminy na załatwienie formalności i nie uwzględniały reklamacji. Początkowo Centrala Tekstylna wymagała przy transakcji okazania karty rejestracyjnej lub wyciągu z Rejestru Handlowego oraz zaświadczenia z urzędu skarbowego o prawidłowym prowadzeniu ksiąg handlowych. Wydawanie towarów odbywało się w klimacie sprzyjającym korupcji. Centrala włókiennicza w Warszawie odmawiała przyjmowania zamówień telefonicznych czy listowych i kupcy musieli jeździć osobiście do stolicy. Notoryczne problemy z hurtownią Spółem mieli kupcy branży papierniczej. W 1949 roku na wadliwą działalność central zwrócili także uwagę kontrolerzy UWL. Mówili o nich również posłowie SD⁸⁶⁸.

Lubelskie oddziały Państwowej Centrali Handlowej (PCH) były silnie krytykowane przez KW PPR w Lublinie. Aktywiści partyjni, przeciwnie do przedsiębiorców, zarzucali PCH wspieranie prywatnych kupców i dyskryminowanie

⁸⁶⁵ APL, IP-H Lublin, sygn. 538, k. 147.

⁸⁶⁶ *Protokół Zwyczajnego Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, odbytego w dniu 29 czerwca 1947 r.*, k. 16, [w:] *Książka protokołów walnych zebrań Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie* (Archiwum ZPHiU w Lublinie).

⁸⁶⁷ „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 2, s. 11; OTG 1949, nr 22, s. 11.

⁸⁶⁸ Zob. roczne i mies. sprawozdania Izby z 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 67–72); *Sprawozdanie z działalności Oddziału Kontroli Wydziału Handlu UWL za czas od 15 marca do 30 kwietnia 1949 r.* (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 271, k. 185); akta MPiH (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 11, k. 52; sygn. 380, mfilm 28847, k. 12; sygn. 3256, k. 10); przemówienie S. Stefańskiego na 75. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 4 lutego 1950 r. (*Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 3, op. cit., s. 464); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 8, s. 9; nr 11, s. 7; nr 17, s. 13.

spółdzielni. Argumentowano, iż organizacja Centrali nie opierała się na przepisach prawnych, lecz jej cele i zadania były ustalane przez każdorazowe jej kierownictwo. Zarzucano jej, iż budowała swój aparat na rozwiniętych terenach wiejskich, dublując prace spółdzielni. Działała więc nie na obszarach, na których należało budować infrastrukturę od podstaw i zaopatrzenie ludności było najsłabsze (np. południowo-wschodniej Lubelszczyźnie), lecz tam, gdzie było najłatwiej zakładać nowe punkty. Działacze PPR krytykowali nadmierną – ich zdaniem – rozbudowę aparatu biurokratycznego PCH i zaopatrywanie kupców wiejskich poniżej kosztów własnych. Stwierdzili nawet, iż „działalność PCH zagraża spółdzielczości, zwłaszcza na terenie wiejskim”⁸⁶⁹.

Środowisko izb występowało w obronie prywatnych hurtowni. Władze przyznawały bowiem tylko niektórym przedsiębiorstwom prawo nabywania towarów w PCH i centralach zbytu. Pozostałe firmy były w ten sposób odcinane od źródeł zakupu towarów. Spotykało się to z interwencjami Wydziału Koordynacji Izb P-H oraz Naczelnej Rady Kupiectwa. Na Lubelszczyźnie MPiH odgórnie ustaliło, jaka liczba prywatnych hurtowni tekstylnych może istnieć na terenie województwa. Wyznaczono bowiem limit tzw. punktów hurtowych na województwo. O obsadzeniu danego „punktu” współdecydował Wojewódzki Związek Stowarzyszeń Kupców Polskich, rozdzielając je przede wszystkim między już istniejące przedsiębiorstwa handlu hurtowego. Dlatego też pewnej spółce z Bełżyc odmówiono prawa do założenia hurtowni⁸⁷⁰.

Wicedyrektor Izby Tadeusz Kołodziej w czerwcu 1946 roku

Nasz hurtownik (...) nie jest przeżytkiem, nie jest postacią feudalną, nie grozi reakcją. Bo posiadany przezeń kapitał jest zbyt mały, by mógł oddziaływać politycznie. Innymi słowy, by użyć tak dzisiaj modnego określenia, nasz hurtownik prywatny mieści się w modelu naszego demokratycznego gospodarstwa.

⁸⁶⁹ AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/348, mfilm 2334/30, k. 1. Na temat PCH zob. też *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, op. cit., s. 97 i 100; Cz. Buschke, *Przemysł i handel państwowy – wczoraj i dziś*, [w:] *Rocznik Przemysłu Odrodzonej Polski...*, s. 295c; *Dziesięciolecie państwowego hurtu spożywczego 1950–1960*, oprac. S. Peć, J. Szykaruk, Warszawa 1960, s. 159; J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 33; id., *„Bitwa o handel” a rozwój państwowego aparatu...*, s. 510; id., *Handel wewnętrzny w Polsce...*, s. 67 i 86.

⁸⁷⁰ Zob. akta Izby z 1946 i 1947 r. (APL, IP-H, sygn. 305, k. 2–22); korespondencja Izby Urzędującej (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461); memoriały Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich z marca i września 1947 r. (AAN, MPiH, sygn. 234, k. 9); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 90 i 96; T. Kołodziej, *Przyszłość prywatnego handlu hurtowego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 14, s. 2 oraz J. Siwkowski, *Sytuacja prywatnego handlu hurtowego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 15, s. 3.

Na podstawie przebiegu „bitwy o handel” łatwo zauważyć, iż eliminacja prywatnych hurtowni była wstępem do działań przeciwko handlowi prywatnemu. Ukazała także bezsilną SD, które usiłowało bronić inicjatywę prywatną. Przedstawiciel Stronnictwa – poseł Stanisław Stefański na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 23 czerwca 1947 roku nazwał likwidowanie prywatnych hurtowni „anomalią”⁸⁷¹. Upadek hurtowników był dla działaczy sektora prywatnego sygnałem ostrzegawczym i wskazówką co do dalszej przyszłości.

Działalność Izby w sprawach handlowych łatwo jest też przedstawić w układzie chronologicznym. W latach 1944–1945 Wydział Handlowy Izby opracowywał materiały kalkulacyjne dla kupców, zestawiając faktycznie ponoszone koszty handlowe z urzędowymi cenami i marżami. Dzięki temu handlowcom łatwiej było bronić się przed zarzutami o zawyżanie cen. Izba zaś mogła lepiej dokumentować wystąpienia do Urzędu ds. Walki z Lichwą i innych władz. Współpracowano z władzami lokalnymi przy ustalaniu marż w handlu detalicznym, bazując na opiniach Stowarzyszenia Kupców Polskich. Z czasem marże zaczęły ustalać władze centralne odgórnie. Jednakże w grudniu 1945 roku Ministerstwo Skarbu wyznaczyło inne stawki niż MAiH i przedsiębiorcy nie wiedzieli, jakie marże zostały uznane za dopuszczalne. Poza tym Izba przekazywała kupcom obwieszczenia i komunikaty władz skarbowych. Dodać zatem można, iż w 1945 roku na terenie Lublina działało około 1400 prywatnych placówek handlowych oraz 40 spółdzielczych i państwowych⁸⁷².

W roku 1946 Izba stale współpracowała ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich w Lublinie. Brała udział w obchodach Święta Kupca, przypadającego 8 grudnia, które w 1946 roku zbiegło się z dwudziestopięcioleciem Stowarzyszenia Kupców Polskich oraz 270-leciem Zgromadzenia Kupców m. Lublina. Dzięki takim działaczom jak Lucjan Krak Izba wspomagała kupców i można stwierdzić, że polityka handlowa Izby pokrywała się z działaniami zrzeszeń kupieckich. Należy podkreślić, iż w przeciwieństwie do innych izb (zwłaszcza warszawskiej) nie występowały konflikty między prezydium a czołowymi działaczami kupieckimi. Dzielono się też obowiązkami. Na przykład Stowarzyszenie Kupców Polskich z Zamościa – bez odwoływania się do Izby – załatwiała spory między przedsiębiorcami i interweniowało w sprawach swoich członków⁸⁷³.

---

⁸⁷¹ *Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 3, op. cit., s. 344.

⁸⁷² Zob. *Sprawozdanie Biura Izby za czas 1.I – 1.VI.1945*, s. 6 (APL, IP-H Lublin, sygn. 9); akta Izby (ibidem, sygn. 318, k. 37–67; sygn. 359, k. 1); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 31 oraz *Miasto Lublin w latach 1944– 1974*, op. cit., s. 44.

⁸⁷³ Zob. protokoły Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu z lat 1946–1948 (APZ, SKP, sygn. 23).

Jeśli chodzi o ustrój samorządu przemysłowo-handlowego lubelscy działacze opowiadali się za zachowaniem dotychczasowego stanu rzeczy. Za optymalny uznawali układ, w którym współistniały zrzeszenia prywatnego przemysłu, stowarzyszenia kupieckie i izby przemysłowo-handlowe. Krytycznie zapatrywali się na projekty zniesienia Izby Urzędującej albo Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich RP⁸⁷⁴.

Izba monitorowała zmiany zachodzące w handlu detalicznym i hurtowym, sprzeciwiała się dyskryminacji właścicieli firm handlowych (np. przez władze mieszkaniowe) i utrudnieniom w uzyskaniu towarów, pomagała kupcom w sprawach indywidualnych, wyjaśniała także zrzeszeniom kupieckim zawiałości prawa podatkowego, odpowiadała na zapytania, wystawiała opinie na temat firm i zbierała dane na temat ofiar zbrodni hitlerowskich wśród przedsiębiorców. Wraz ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich protestowała przeciwko rozwojowi handlu nielegalnego. Zwracała uwagę na nieprzychylną atmosferę wokół prywatnego handlu.

Fragment sprawozdania z sytuacji sektora prywatnego w grudniu 1947 roku

Centrala Tekstylna słabo zaopatrzyła w grudniu sklepy branży bławatno-galanteryjnej w odpowiednie towary, bowiem w tym właśnie czasie miało miejsce przenoszenie magazynów Centrali (...) oraz dwukrotne sporządzanie remanentów. Najkorzystniejszy okres dla kupiectwa został zmarnowany.

Władze na szczeblu centralnym proklamowały wówczas „ofensywę przeciwo reakcyjną na odcinku polityki gospodarczej” w związku ze zwalczaniem PSL. Rok później Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego skierowało zaś swoją uwagę na zwalczanie sektora prywatnego. Uważano bowiem, iż po zakończeniu walki partyzanckiej i politycznej, „reakcja” przeniesie swoją działalność na pole gospodarki⁸⁷⁵.

Izba jednocześnie podkreślała ofiarność kupców na cele społeczne. Informowała o urzędowych cenach (np. zabawek choinkowych i zimnych ogni przed Bożym Narodzeniem), marżach i godzinach otwarcia sklepów. Stowarzyszenie Kupców Polskich

---

⁸⁷⁴ Zob. korespondencja izb z przełomu 1946 i 1947 r. (APL, IPH Lublin, sygn. 132, k. 7); *Protokół Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H odbytego w Zakopanem w dniu 27 czerwca 1948 r.* (ibidem, sygn. 134, k. 75).

⁸⁷⁵ Zob. *Stenogram plenarnego posiedzenia Komitetu Centralnego PPR w dniach 13 i 14 kwietnia 1947 r. w Warszawie (fragment)*, [w:] *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947*, oprac. J. Wrona, Warszawa 1999, s. 236; *Sprawozdanie z pracy Wydziału Przemysłowego [Wydziału Ekonomicznego KC PPR] za miesiąc lipiec 1946 r.* (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/9, mfilm 2315/2, k. 1). Zob. też wytyczne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na temat zwalczania prywatnej przedsiębiorczości: *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1, op. cit., s. 84, 119, 160, 221; *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 2: *Lata 1948–1949, „Dokumenty do dziejów PRL” zesz. 9*, Warszawa 1996, s. 36, 106 i 107; *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 209.

zaś proponowało zorganizowanie związku zawodowego pracowników prywatnego handlu. Zdawano sobie bowiem sprawę z gorszego położenia pomocników handlowych wobec zatrudnionych w sektorze uspołecznionym⁸⁷⁶.

Urzednicy Izby pisali o wzroście liczby placówek handlowych, w tym – co ważne – firm większych. Świadczyło to o postępującej normalizacji handlu na Lubelszczyźnie i rozwijaniu aktywności gospodarczej Polaków. Tendencje wzrostowe zostały rychło przekreślone polityką władz w roku 1947 – okresie „bitwy o handel”⁸⁷⁷.

Opiniowano również wnioski kredytowe składane przez firmy handlowe. Większość właścicieli, ubiegających się o kredyty, należała do Stowarzyszenia Kupców Polskich, a biorąc pod uwagę kupców detalicznych, to niemalże w 100%. Wśród kredytobiorców byli także radcowie i działacze Izby. Izba sporadycznie (kilka przypadków w 1946 roku) wystawiała wnioskodawcom kredytowym opinie negatywne. Argumentowano wówczas, iż właściciel placówki posiada złą opinię kupiecką lub postępował niezgodnie z wymogami etyki kupieckiej⁸⁷⁸.

W roku 1948 działania przeciwko prywatnym przedsiębiorcom określono jako zjawisko „chroniczne”. Opiniowano podania o kredyty, poświadczano rachunki, opracowywano cenniki i zestawienia marż handlowych. Popierano wnioski sklepikarzy o zwolnienie z opłat na rzecz Funduszu Gospodarki Mieszkaniowej. Wyjaśniano sporne przepisy o najmie lokali i sposobach naliczania czynszów. W sprawozdaniach podkreślano stałe braki towarów, zwłaszcza środków czystości, artykułów kosmetycznych, spożywczych pierwszej potrzeby (również przypraw – jak to ujęto – „bardzo poszukiwanych”), a także nielegalny handel czeskimi artykułami biurowymi (np. ołówkami, wiecznymi piórami, stalówkami, taśmami bezbarwnymi itp.)⁸⁷⁹. Sklepy na prowincji przestały sprowadzać sól i cukier. Notowano także wzrost cen i kosztów utrzymania, pogorszenie się jakości wyrobów produkcji państwowej, jak również rozwój nielegalnego handlu zapasami spółdzielni i sklepów państwowych. Powszechny był ponadto pokątny obrót alkoholem. Izba przyznawała jednocześnie, iż mimo zbierania

---

⁸⁷⁶ Zob. *Protokół Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, odbytego w dniu 31 marca 1946 r.*, [w:] *Książka protokołów walnych zebrań Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie* (Archiwum ZPHiU w Lublinie); *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biura Izby za m. lipiec 1947 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 69); *Sprawozdanie z działalności Wydziału Handlowego Izby P-H w Lublinie w okresie od 1 stycznia do 1 września 1946 r.* (ibidem, sygn. 9); korespondencja Wydziału Handlu Izby P-H w Lublinie (ibidem, sygn. 252).

⁸⁷⁷ Zob. protokół nr 117/6 z 6 października 1946 r., [w:] *Księga protokołów...*, s. 381; roczne i mies. sprawozdania Izby z 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 64 i 65); *Protokół z rozmowy w CUP w dniu 5 sierpnia 1946 r. w sprawie zagadnień strukturalnych prywatnego handlu* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461).

⁸⁷⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 302, k. 106 i 117.

⁸⁷⁹ Jako ciekawostkę podać można, iż w 1946 r. obserwowano znaczny przemyt do Polski czeskich grzebieni.

różnych danych na temat sytuacji w handlu nie była w stanie określić faktycznej rentowności przedsiębiorstw handlowych. Podobnie nie potrafiło dokonać tego MPIH⁸⁸⁰.

Istotnym był fakt, że w 1948 roku Izba po raz pierwszy w swej historii opowiedziała się zdecydowanie za wprowadzeniem przymusowej przynależności do organizacji kupieckich osób, zajmujących się handlem. Wyróżniła się tym samym na tle innych izb, które sceptycznie odnosiły się do postulatów zrzeszeń kupieckich. Tym bardziej że dwa lata wcześniej sama odniosła się krytycznie do koncepcji kupców, a przymusowości przeciwna była nawet Naczelna Rada Zrzeszeń Kupieckich. Pozytywnie o obligatoryjnym charakterze stowarzyszeń kupieckich wypowiadali się starostowie z województwa lubelskiego, opiniując na przełomie 1947 i 1948 roku projekt nowelizacji prawa przemysłowego. Co prawda, dążyli także do wprowadzenia utrudnień dla właścicieli firm i rozszerzenia katalogu koncesjonowanej działalności gospodarczej⁸⁸¹.

Przedstawiciele Izby zwracali jednak uwagę na pogłębiający się kryzys zrzeszeń kupieckich. W tym czasie na forum izb padły takie słowa⁸⁸²:

„Kupcy (...) zniechęcają się do zawodu swego i do pracy organizacyjnej. W szeregu miast zdekompletowały się zarządy zrzeszeń kupieckich i nie ma chętnych do podejmowania stanowisk we władzach kupieckich, gdyż kupcy są zastraszeni (...)”.

Rok później Związek Stowarzyszeń Kupców Polskich Województwa Lubelskiego pisał do Izby o „martwocie” stowarzyszeń kupieckich na Lubelszczyźnie. Podobnie zresztą działo się w innych województwach⁸⁸³. Mimo to kończono, rozpoczęte w poprzednim roku, prace nad koncesjonowaniem handlu. Władze przekształciły

⁸⁸⁰ Zob. kwartalne i mies. sprawozdania Izby z 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 73–76); korespondencja w sprawach czynszów i lokali sklepowych (ibidem, sygn. 294, k. 1); *Sytuacja handlu prywatnego w miesiącu listopadzie i grudniu 1947 r.* – opracowanie Dep. Planowania i Polityki Handlowej MPIH (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 3256, k. 10); *Problemy podatkowe* – referat na konferencję izb z H. Mincem 22 października 1948 r. (ibidem, sygn. 234, k. 92); B. Nowacki, *Handel wewnętrzny...*, s. 70.

⁸⁸¹ Zob. opinie starostów województwa lubelskiego (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 27, k. 31); korespondencja Izby w sprawie przymusowości z 1946 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1471; APL, IP-H Lublin, sygn. 15); *Rezolucja Zarządu Związku Zrzeszeń Kupieckich Woj. Krakowskiego z 19 lutego 1949 r.* (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 1177); *Notatka z posiedzenia prezesów i dyrektorów izb w sprawie przymusu organizacyjnego w handlu, odbytego w Warszawie w dniu 16 grudnia 1949 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1446); opracowanie na temat przymusowej organizacji handlu z 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/162, mfilm 2315/31, k. 123) oraz *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 28, 103 i 108.

⁸⁸² *Sytuacja i postulaty handlu prywatnego* – referat na konferencję izb z H. Mincem 22 października 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 118).

⁸⁸³ Zob. informacje Izby Urzędującej o rozpadzie organizacji kupieckich w województwie szczecińskim (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 121; OTG 1949, nr 33, s. 15). Jak powiedział Ł. Kaniewski – ówczesny poznański hurtownik – w tym czasie, w ich zrzeszeniu „panował strach” (*Solidny Kaniewski. Z Łucjanem Kaniewskim, znanym poznańskim hurtownikiem z branży metalowej, rozmawia Piotr Bojarski, „Kronika Miasta Poznania” 1995, nr 3, s. 23*).

wówczas jednorazową akcją koncesjonowania w stały zabieg reglamentowania prywatnego handlu. Każdy przedsiębiorca zakładający przedsiębiorstwo handlowe miał obowiązek uzyskania koncesji. Procedura nadal była scentralizowana i podania przesyłano do Biura Koncesjonowania Handlu stołecznej Izby. Zwiększała się jednak liczbę odrzucanych podań, co tym bardziej uszczuplało stan posiadania prywatnego handlu⁸⁸⁴.

Odnotowywano znaczne wahania liczby sklepów, od stycznia do listopada 1948 roku na blisko 6985 placówek zlikwidowało się średnio 1400, a powstało 950 nowych. Pamiętać należy, iż wśród firm, widniejących w katastrze Izby, występowały tzw. martwe dusze. Narastał też handel akwizycyjny, uliczny, bazarowy i targowiskowy. W grudniu, wobec niebezpieczeństwa odejścia z handlu znacznej liczby kupców, Stefan Bogusławski zwołał cykl konferencji z przedstawicielami różnych branż. Zdaniem urzędników MPIH zjawisko likwidacji sklepów prywatnych było normalnym zjawiskiem ekonomicznym, wywołanym skuteczną konkurencją placówek państwowych i spółdzielczych. Zamykanie firm tłumaczyli także motywami pozaekonomicznymi, zwłaszcza niechęcią do nowego ustroju (szczególnie na terenie Krakowa)⁸⁸⁵.

Z zachowanych źródeł wynika, iż – przeciwnie do sytuacji w stolicy – w Lublinie relacje między Izbą a kupcami przebiegały harmonijnie. Lubelscy działacze potrafili ze sobą współpracować, czego efekty były widoczne szczególnie na polu szkolnictwa zawodowego. Lubelska Izba współdziałała ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich w Lublinie i Zgromadzeniem Kupców m. Lublina. Odbywano wspólne narady, wizytowano lokalne zrzeszenia, realizowano inicjatywy na polu szkolnictwa, informowano się wzajemnie o podejmowanych działaniach i dzielono się kompetencjami. Z założenia Izba miała zajmować się sprawami ogólnymi, planowaniem sieci placówek handlowych, rozdziałem towarów oraz statystyką i sprawozdawczością. Natomiast zrzeszenia miały podejmować interwencje w sprawach indywidualnych, bronić interesów grupowych, pomagać kupcom, na przykład w pisaniu podań i pism urzędowych, doradzać w kwestiach zawodowych i technicznych.

⁸⁸⁴ Zob. Z.B., *Nad czym obecnie pracują komisje opiniodawcze handlu i usług*, OTG 1949, nr 6, s. 22.

⁸⁸⁵ Zob. korespondencja Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich RP z października 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 104); korespondencja Izby z 1950 r. (ibidem, sygn. 253, k. 23–41); sprawozdanie Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich Województwa Lubelskiego z 29 listopada 1949 r. (ibidem, sygn. 60); *Ruch likwidacyjny przedsiębiorstw handlowych* – referat na konferencji izb z H. Mincem 22 października 1948 r. (ibidem, sygn. 134, k. 118; AAN, MPIH, sygn. 234 1947–1949, k. 82; notatka dla E. Szyra w sprawie sprawozdań izb krakowskiej i katowickiej (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 170); akta PPR (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/45, mfilm 2315/9, k. 46 i 70).

Pamiętać należy, iż Izbę odbudowywali przedwojenni działacze, którzy znali się i pracowali ze sobą od wielu lat, zaś nowi radcowie wchodzili w już ukształtowany system współdziałania między Izbą a kupcami. Dyrektor Kryński zapewniał współpracę Izby z doświadczonymi lubelskimi kupcami ze Zgromadzenia Kupców m. Lublina. Izba zaś wspierała finansowo Stowarzyszenie Kupców Polskich i pomogła w przekształceniu oddziałów Stowarzyszenia w obligatoryjne zrzeszenia powiatowe. Kupcy natomiast godzili się, by prezesem Izby zostawał przemysłowiec⁸⁸⁶.

Dla przykładu, w omawianym czasie do Izby zwrócili się o pomoc handlarze z targu przy ul. Lubartowskiej, gdyż władze miejskie zamierzały zamknąć miejsca targowiskowe. W sierpniu pewien właściciel sklepu spożywczego prosił o wsparcie, ponieważ władze kwaterunkowe nakazały mu opuszczenie mieszkania na podstawie – jego zdaniem – błędnych informacji. Pisał więc⁸⁸⁷:

„Gdzie ja w tych warunkach ze swoją rodziną mam zamieszkiwać? Przecież posiadam wszelkie uprawnienia do zamieszkiwania na terenie miasta Lublina (...)”.

Jak notowało Stowarzyszenie Kupców Polskich, w grudniu 1949 roku widoczne stały się niedobory na rynku i kolejki przed sklepami. W okresie przedświątecznym Państwowa Centrala Handlowa oraz Centrala Rybna nie przydelały kupcom artykułów, w szczególności kawy, herbaty, słodyczy i ryb. Mimo pory zimowej władze lokalowe m. Lublina usuwały przedsiębiorców z mieszkań. Właściciele placówek handlowych, z braku towarów i w obawie przed utratą mieszkań, zamykali sklepy, szukając pracy w sektorze uspołecznionym⁸⁸⁸.

W 1949 roku w rejestrze Izby figurowało blisko 4370 placówek handlowo-usługowych, zaś na koniec III kwartału – blisko 3760. W ciągu III kwartału przybyło prawie 235 placówek handlowych i 240 usługowych, ale upadło 535 handlowych i 73 usługowych. Izba notowała stały ubytek średnich firm i wzrost punktów drobnousługowych i sezonowych, a także utrzymujący się na wysokim poziomie nielegalny obrót towarami sklepów spółdzielczych i państwowych. Władze natomiast usiłowały rozbudowywać sieć sklepów Miejskiego Handlu Detalicznego⁸⁸⁹.

---

⁸⁸⁶ Por. dane o Izbie P-H w Krakowie: A. Kiełbicka, *Przemiany ustrojowo-organizacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie...*, s. 195.

⁸⁸⁷ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 170, k. 134, 179 i 196; sygn. 302, k. 9–11); *Sprawozdanie z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H w Bydgoszczy...*, s. 4 (ibidem, sygn. 77).

⁸⁸⁸ *Przegląd sytuacji rynkowej za m-c grudzień 1949 r.* – sprawozdanie Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich Województwa Lubelskiego z 15 stycznia 1950 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 253, k. 9).

⁸⁸⁹ Zob. kwartalne sprawozdania Izby z 1949 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 77); *Aktualne zagadnienia handlu – referat na zjeździe izb w Bydgoszczy 25 października 1947 r.* (ibidem, sygn. 135, k. 58); G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Kronika 1944–2000*, op. cit., s. 372.

4.6. Eksport i import

Sprawy wymiany handlowej z zagranicą koncentrowały się w Izbie Urzędującej w Warszawie, która opracowywała postulaty do traktatów handlowych, zawieranych przez rząd. Spośród izb lokalnych problematyką eksportu żywo interesowała się Izba krakowska. Starania izb o zapewnienie inicjatywie prywatnej udziału w wymianie z zagranicą popierało Stronnictwo Demokratyczne. Izba lubelska siłą rzeczy miała zawężone pole działania w branży importowo-eksportowej. Starła się wspierać lubelski oddział Związku Eksporterów i Importerów⁸⁹⁰.

Związek ten powstał już na przełomie listopada i grudnia 1945 roku. Szybko utworzono oddziały przy lokalnych izbach. Oddział lubelski skupiał właścicieli firm zainteresowanych sprowadzaniem chemikaliów i wywozem jaj, grzybów, owoców leśnych itp. Początkowo jednak zgłosiło się do Izby (z całego województwa) jedynie dziesięciu przedsiębiorców⁸⁹¹.

Do połowy 1945 roku eksport był niemożliwy wskutek działań wojennych. Później władza ludowa zmonopolizowała wymianę handlową z zagranicą. W okresie stalinizmu zakazano prywatnym przedsiębiorcom dokonywania bezpośrednich transakcji z zagranicznymi kontrahentami. Dlatego też działania lubelskich przedsiębiorców, zmierzające w kierunku reaktywacji polskiego eksportu, od początku skazane były na niepowodzenie. Jak napisał Bronisław Wojciechowski⁸⁹²:

„Od pierwszych chwil po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej wymianę towarową Polski z zagranicą oparto na zasadzie państwowego monopolu handlu zagranicznego”.

Lubelscy przedsiębiorcy zainteresowani wymianą zagraniczną z powodu negatywnych decyzji władz w latach 1945–1946 nie zawarli ani jednej transakcji. Urzędnicy rozpatrywali wnioski o eksport wikliny przez kilka miesięcy, po czym zmieniały się pory roku i nie można już było zebrać surowca, by zrealizować zamówienia. Nie powiodły się starania o wywóz jaj, a przecież Lubelszczyzna była przed

⁸⁹⁰ Zob. przemówienie S. Stefańskiego na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 23 czerwca 1947 r. (*Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 3, op. cit., s. 344) oraz A. Kiełbicka, *Przemiany ustrojowo-organizacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie...*, s. 189.

⁸⁹¹ Zob. korespondencja w sprawach eksportu z 1949 i 1950 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 178); sprawozdania Wydziału Koordynacji Izby P-H w Warszawie za okres marzec 1948 – marzec 1949 (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 32, 111 i 156; „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1, s. 9; nr 2, s. 9; 1946, nr 4, s. 9; *Zjazd eksporterów i importerów*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2, s. 10; J. Kaliński, *Samorząd gospodarczy w handlu...*, b.p.; A. Marchwiński, *Nierozwiązane zagadnienia w handlu zagranicznym*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 10, s. 1; S. Rachwałski, *Zagadnienie handlu zagranicznego pod kątem widzenia zaopatrzenia przemysłu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 5, s. 12.

⁸⁹² B. Wojciechowski, *Handel zagraniczny Polski*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 2, Warszawa 1976, s. 308. Zob. też sprawozdania Izby z 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 9 i 63); A. Friszke, *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003, s. 150; A. Jezierski, C. Leszczyńska, op. cit., s. 205; W. Roszkowski, op. cit., s. 89.

wojną jednym z większych ośrodków eksportu jajczarskiego. Państwo posiadało monopol na import, zaś eksport produktów rolnych stał się wyłączną domeną spółdzielni i państwowych central eksportowych. Podobna sytuacja miała miejsce również w następnych latach. Zaś członkowie Zrzeszenia Eksporterów i Importerów mieli pełną świadomość bezcelowości istnienia swej organizacji⁸⁹³.

Pismo Fabryki Mebli Giętych w Bondyrzu „Czerski i Jakimowicz” do Izby z 5 listopada 1946 roku

(...) niniejszym zwracamy formularz eksportowy (...) niewypełniony, ponieważ nie możemy dziś ustalić wysokości produkcji mebli na eksport, a to z powodu spalania się tartaku i maszyn, które służyły (...) do wyrobu mebli giętych. Brak jest też w naszych okolicach surowca (buczyny).

W 1946 roku Izba wsparła między innymi starania wytwórni kaflki z Końskowoli o sprowadzenie surowca z Czechosłowacji. Rozsyłała formularze eksportowe i importowe do poszczególnych firm, ale – jak się później okazało – przedsiębiorstwa, które były zainteresowane wymianą z zagranicą, zostały upaństwowione lub zlikwidowane. Władze uniemożliwiały także przedstawicielom przedsiębiorstw zagranicznych zawieranie transakcji z polskimi firmami. Swoją niechętny stosunek do prywatnej przedsiębiorczości argumentowały tym, iż zarejestrowano⁸⁹⁴:

„(...) częste wypadki niepowracania do kraju osób, które uzyskały zezwolenia na wyjazd dla załatwiania transakcji importowych”.

Prawdopodobnie w połowie 1948 roku, w odpowiedzi na szybki rozwój uspołecznionego eksportu jajczarskiego, Izba zorganizowała Referat Handlu Zagranicznego. Być może wystawiała zakładom sektora uspołecznionego dokumenty wywozowe i zaświadczenia o pochodzeniu towarów. Powstały też dwie firmy prywatne (w tym jedna Ludwika Kalbarczyka), prowadzące skup jaj i drobiu na rzecz spółdzielni. Urzędnicy Izby kontrolowali składy eksportowe, informowali właścicieli o możliwościach

⁸⁹³ Zob. przemówienie T. Kryńskiego na zebraniu plenarnym 5 września 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 9); sprawozdania Izby z 1946 i 1947 r. (ibidem, sygn. 64, 65 i 69); *Protokół nr 8 z posiedzenia Rady Zrzeszenia Eksporterów i Importerów RP odbytego w Poznaniu w dniu 5 maja 1949 r.* (ibidem, sygn. 60); *Protokół nr 9 zebrania Rady Zrzeszenia Eksporterów i Importerów RP, odbytego w Warszawie w dniu 9 marca 1950 r.* (ibidem, sygn. 205, k. 36); korespondencja w sprawach eksportu i importu z 1946 r. (ibidem, sygn. 176 i 571, k. 1–36).

⁸⁹⁴ *Notatka z rozmowy Prezesa M. Hartwiga z ministrem Jędrzychowskim w dniu 11 grudnia 1946 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 131, k. 61). Zob. też *Sprawozdanie szczegółowe z działalności Izby Urzędującej od dnia 16 sierpnia 1946 r. do dnia 31 października 1946 r.* (ibidem, sygn. 131, k. 13; sygn. 172, k. 5); *Najaktualniejsze zagadnienia handlu zagranicznego – referat na konferencję izb z H. Mincem 23 i 24 stycznia 1947 r.* (ibidem, sygn. 132, k. 39); *Przedsiębiorczość prywatna w handlu zagranicznym – referat na konferencję izb z H. Mincem 22 października 1948 r.* (ibidem, sygn. 134, k. 116; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 234, k. 87); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 111.

uzyskania kredytów i przekazywali im zarządzenia władz centralnych. Jaja z Lubelszczyzny, jak przed wojną, trafiały na rynki w Anglii, Belgii, Niemczech, Szwajcarii i Włoszech⁸⁹⁵.

Pismo właścicielki młyna wodnego ze Szczepieszyna z czerwca 1947 roku

Jako członek Zrzeszenia Przemysłu Przetwórstwa Zbożowego, proszę uprzejmie o powiadomienie mnie, czy kierownik młyna, któremu wymówiłam posadę na 3 miesiące przedtem, ma obowiązek przez te trzy miesiące pracować, czy nie. On twierdzi, że jestem obowiązana mu za te trzy miesiące wypłacić, a on nie ma obowiązku pracować.

Pełne odcięcie sektora prywatnego od eksportu i importu nastąpiło w styczniu 1949 roku. Wówczas też zlikwidowano Zrzeszenie Eksporterów i Importerów. Upadały prywatne firmy branży mięsnej i nasiennej, które początkowo kooperowały z przedsiębiorstwami sektora uspołecznionego⁸⁹⁶.

Odsunięcie sektora prywatnego od wymiany z zagranicą posiadało nie tylko podłoże gospodarcze, ale ideologiczne oraz polityczne. Dopuszczenie społeczeństwa do – nawet dość rygorystycznie reglamentowanego – handlu zagranicznego, rozbijałoby tendencje autarkiczne socjalistycznej gospodarki. Sprzyjałoby wymianie informacji między zwykłymi ludźmi i utrudniałoby zapanowanie nad społeczeństwem. Dlatego też odcięcie przedsiębiorców od możliwości zawierania kontaktów handlowych z zagranicą należy upatrywać w szerszej perspektywie budowy totalitarnego państwa.

Już w 1947 roku Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego wyrażało przekonanie o konieczności zwalczania wywiadu handlowego, nawet w formie zwykłego badania rynku przez firmy eksportowe. Zaś ogłaszanie przez centralne zarządy i zjednoczenia przemysłu państwowego informacji na temat sytuacji gospodarczej uznawano za zdradę tajemnicy państwowej⁸⁹⁷.

4.7. Wystawy i targi

Izba wzięła udział w Wystawie Przemysłowej, zorganizowanej przez Urząd Wojewódzki w Lublinie od 25 września do 10 października 1945 roku. W Komitecie Organizacyjnym zasiadli prezes Izby Petschl, wicedyrektor Golla oraz działacze izbowi:

⁸⁹⁵ Zob. sprawozdania Izby za kwiecień – wrzesień i IV kwartał 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 73–76); pozostałe akta (ibidem, sygn. 301, k. 17; sygn. 302, k. 85).

⁸⁹⁶ *Sprawozdanie z działalności Wydziału Koordynacji Izby P-H w Warszawie za okres od dnia 21 grudnia 1948 r. do dnia 15 marca 1949 r. (ważniejsze fragmenty)* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296).

⁸⁹⁷ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1, op. cit., s. 170 oraz Z. Kozik, op. cit., s. 11 i 37.

Aleksander Cudny, Jan Czerwiński i Tadeusz Szwentner. Dyrektor Kryński uczestniczył w pracach Komitetu Sędziowskiego, przyznającego nagrody i wyróżnienia. Zdaniem Izby wystawa zakończyła się sukcesem i była dowodem szybkiej odbudowy gospodarczej Lubelszczyzny⁸⁹⁸.

Mimo starań Izby lubelskie przedsiębiorstwa nie brały udziału w państwowych wystawach i targach ze względu na wysokie koszty i brak efektów handlowych. Dotyczyło to chociażby Targów Poznańskich. Izba lubelska, przeciwnie do izb w Częstochowie, Olsztynie, Poznaniu i Wrocławiu, nie udzielała się w organizowaniu imprez targowych. Zresztą zaangażowanie izb w imprezy wystawiennicze miało wymiar prestiżowy i było jedynie wynikiem chęci podtrzymania tradycji⁸⁹⁹.

Ponadto, już od początku 1946 roku, izby spotykały się z poważnymi ograniczeniami co do udziału w imprezach targowych poza granicami kraju. Mimo otrzymywanych zaproszeń od ambasad i izb zagranicznych brakowało firm lubelskich, które zamierzałyby brać w nich udział. Od roku 1947 władze centralne decydowały, na jakich targach będą prezentowane polskie towary za granicą. Później eksponaty prezentowane przez firmy sektora prywatnego musiały uzyskać akceptację Ministerstwa Handlu Zagranicznego. Cenzurowano nawet druki reklamowe, ulotki i prospekty⁹⁰⁰.

4.8. Giełda Zbożowo-Towarowa w Lublinie

Izba brała udział w organizacji Lubelskiej Giełdy Zbożowo-Towarowej, której reaktywację postulowała już w 1945 roku. W grudniu 1946 roku wiceprezes Krausse zasiadł w prezydium Komitetu Organizacyjnego. Przed wojną był on zresztą wiceprezesem Giełdy, a po ustąpieniu ówczesnego prezesa Antoniego a Donau-Szpindlera pełnił w 1936 roku obowiązki prezesa⁹⁰¹. Władze Izby obecne były na otwarciu Giełdy 25 sierpnia 1947 roku. Izbowe biuro – na zlecenie komisarza

⁸⁹⁸ Zob. *I-sza Wystawa i Targi Przemysłu Lubelszczyzny. Przewodnik. Lublin 25.IX – 10.X.1945*, Lublin 1945; protokół nr 108/8 z 17 sierpnia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 360; *Sprawozdanie z wyników i osiągnięć Pierwszej Wystawy i Targów Przemysłu Lubelszczyzny z 2 grudnia 1945 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 162, k. 122); *Pierwsza Wystawa i Targi Przemysłu Lubelszczyzny jako czynnik normalizacji codziennego życia* (ibidem, sygn. 162, k. 134); *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby w III kwartale (lipiec – sierpień – wrzesień 1945 r.)*, s. 7 (ibidem, sygn. 63); inne akta (ibidem, sygn. 156, k. 82; sygn. 162, k. 8; sygn. 179, k. 9).

⁸⁹⁹ *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 156.

⁹⁰⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 162, k. 132 oraz sygn. 163–165; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 6, s. 9.

⁹⁰¹ *Otwarcie Giełdy Zbożowej i Towarowej w Lublinie. Zjazd Związku Izb Przemysłowo-Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej w Lublinie*, Lublin 1931; *Sprawozdanie z działalności Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie za 1935 rok*, Lublin 1936, s. 8; *Sprawozdanie z działalności Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie i oddziały w Równem za 1936 rok*, Lublin 1937, s. 9 (BG UMCS, sygn. czas. 3385) oraz W. Chudzik, *Giełda Zbożowa i Towarowa w Lublinie (1931–1939) – powstanie i regulacje wewnętrzne*, „Rocznik Samorządowy” 2012, t. 1, s. 35.

giełdowego – załatwiało sprawy firm prywatnych, rejestrujących się na Giełdzie. W latach 1948–1949 w pracach Rady Giełdy uczestniczyli Jan Sampolski (z ramienia Izby), Tadeusz Dmytrak (przewodniczący zrzeszenia fermentacyjnego) i Henryk Tokarski (z młynarstwa). Przedstawiciele sektora prywatnego znaleźli się także w komisjach odwoławczej, rewizyjnej i rzeczoznawców. Pierwszym dyrektorem Giełdy został zaś Wieńczysław Szczerba – przedwojenny pracownik Izby P-H w Lublinie⁹⁰².

Mimo iż izb nie dotyczyło nowo wydawane ustawodawstwo o giełdach zbożowo-towarowych, Izba interesowała się, jak działają władze giełdowe i jakie towary są oferowane⁹⁰³. Jednakże od początku powstania Giełda znajdowała się w ręku władz państwowych i spółdzielni (zwłaszcza gminnych). We wrześniu 1949 roku na średnio 220 członków, 88% miejsc przypadło spółdzielniom, 10% przedsiębiorstwom i instytucjom państwowym, a jedynie dwa procent firmom prywatnym.

Giełda, ściśle współdziałając z Funduszem Apropowacyjnym⁹⁰⁴, stała się kolejną instytucją służącą skupywaniu zbóż przez państwo. Można ją także traktować jako element systemu spółdzielczości rolnej. Władze dążyły bowiem do opanowania całego obrotu zbożem i produktami przemiału: od producenta, czyli rolników obciążonych dostawami obowiązkowymi (w idealnym modelu socjalistycznej ekonomiki – od PGR-ów), przez przetwórcę, jakim był spółdzielczy młyn oraz państwowy zakład zbożowy, aż do dystrybutora, czyli państwowego sklepu.

Giełdy stały się jednym z ogniw pośrednich w powyższym systemie. Ceny giełdowe były czasem dwukrotnie niższe od cen na wolnym rynku. Giełda nie spełniała tym samym swoich funkcji jako miejsca kojarzenia kontrahentów, ustalania cen i wartości towarów, kontrolowania ich jakości, regulowania rynku, a także ujednolicania

⁹⁰² Zob. protokoły posiedzeń Komitetu Organizacyjnego Giełdy z 1946 i 1947 r. (APL, GZ-T Lublin, sygn. 29, k. 30 i 31); protokoły zebrań Rady Giełdy z lat 1948–1949 (ibidem, sygn. 2); dokumenty z otwarcia Giełdy (ibidem, sygn. 32); korespondencja w sprawie W. Szczerby (ibidem, sygn. 84); akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 7); *Wstęp do inwentarza zespołu Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie*, oprac. A. Wielgus (w zbiorach APL), s. 1; M. Dul, R. Jastrzębski, op. cit., s. 236. Zob. też B. Miłaszewski, *Wznowienie działalności giełd zbożowo-towarowych*, „Biuletyn MAiH” 1946, nr 4, s. 7; H. Żywicka, *Komisja rzeczoznawców*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 2, s. 15; ead., *Poznajmy ustawodawstwo giełdowe*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 4, s. 14 oraz 1949, nr 3, s. 15.

⁹⁰³ Dz.U. 1949, nr 24, poz. 164; 1950, nr 44, poz. 396; Mon. Pol. 1948, nr 34, poz. 143, nr 57, poz. 347; 1949, nr 85, poz. 1044; Dz. Urz. MAiH 1946, nr 11, poz. 61, nr 13, poz. 83; Dz. Urz. MPiH 1947, nr 18, poz. 264; 1948, nr 7, poz. 100, nr 12, poz. 179; A. Kocharński, *Polska 1944–1991...*, s. 308.

⁹⁰⁴ Fundusz Apropowacyjny był instytucją (w stylu dzisiejszych agencji rządowych) powołaną jesienią 1945 r. w celu skupu artykułów rolnych, po zniesieniu dostaw obowiązkowych, które ciążyły na rolnikach. Zob. akta KC PPR (AAN, KC PPR, Wyd. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9, k. 43; sygn. 295/XI/155, k. 1); *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947*, t. 1, op. cit., s. 15, 68, 153 i 214; *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 128; J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 17; id., *Handel wewnętrzny...*, s. 68.

zwyczajów handlowych. Nawet nakładany na prywatne zakłady przymus należenia do Giełdy nie wpływał na wzrost obrotów, lecz na podwyższenie dochodów tej instytucji i służył ściślejszej kontroli nad prywatnym przemysłem zbożowym. Uciekano od niej także ze względów podatkowych i w obawie przed kontrolą ze strony lubelskiej delegatury Komisji Specjalnej i WUBP. Po 1948 roku nastąpiło zresztą pełne upartyjnienie władz i personelu Giełdy⁹⁰⁵.

Marek Dul i Robert Jastrzębski argumentowali, iż dzięki koncentrowaniu obrotów zbożem powojenne giełdy z-t przyczyniły się znacznie do stabilizacji cen, produkcji zbóż i miały istotny wpływ na ówczesną gospodarkę rolno-towarową. Zdaniem autora zwiększenie obrotów na giełdach nie miało nic wspólnego z normalnym obrotem zbożem. Wynikało z kierowania na giełdy przez władze zboża pobranego od rolników, skupionego przez spółdzielnie lub dostarczonego pod przymusem przez prywatnych kupców i młynarzy (w dodatku za urzędową cenę). Giełdy nie były więc czynnikiem stabilizacji i rozwoju rynku, lecz jego państwowej kontroli. Były instytucją, która dawała kolejną możliwość „zabrania” zboża części społeczeństwu na rzecz totalitarnego państwa; elementem „walki o zboże”. Charakterystycznym był bowiem obowiązek należenia do giełd, nałożony na prywatnych kupców i młynarzy, którym dodatkowo nakazano skupywać zboże dla państwa ze stratą. Uczyniono to zresztą świadomie, by zlikwidować tę część sektora prywatnego. Poza tym w tym czasie rynek zbożowy zanikał. Był zastępowany państwowym systemem skupu zbóż, przerobu i dystrybucji produktów zbożowych. Podsumowując, giełdy z-t po II wojnie światowej – mimo skupiania aż 1/3 obrotu ziemiopłodami – faktycznie nie miały z ekonomicznego punktu widzenia istotnego znaczenia dla całości gospodarki i co więcej, w modelu gospodarki kierowanej zostały pozbawione racjonalnych podstaw swej działalności. Dlatego też rychło zostały zlikwidowane⁹⁰⁶.

⁹⁰⁵ Zob. protokoły z posiedzeń Prezydium Rady Giełdy z lat 1948–1950 (APL, GZ-T Lublin, sygn. 3); *Sprawozdanie z czynności Giełdy Z-T w Lublinie za rok 1948* (ibidem, sygn. 27); *Protokół z konferencji w sprawie działalności giełd zbożowo-towarowych* (APL, IP-H Lublin, sygn. 252, k. 25 oraz k. 30–41); miesięczne i roczne sprawozdania Izby za lata 1947–1948 (ibidem, sygn. 68–74); korespondencja w sprawie przynależności młynów gospodarczych do giełd (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1472); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 97; Z. Grandkowski, M. Szałagan, *Planowanie podstawą działalności Giełd Zbożowo-Towarowych w Polsce*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 7, s. 1; S. Gucwa, *Spółdzielnie Samopomocy Chłopskiej w obrocie zbożowym*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 3, s. 7; L. Kołaczkowski, *Rozwój uspołecznionego aparatu skupu zbóż*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 5, s. 11; M.Z., *Zadania maklera przysięgłego*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 2, s. 12; W. Rościszewski, *Giełdy zbożowo-towarowe na nowym etapie*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 1, s. 2; Si.S.K., *Makler w terenie*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 3, s. 7.

⁹⁰⁶ M. Dul, R. Jastrzębski, op. cit., s. 8, 233 i 257. Zob. też dokumenty dotyczące zniesienia giełd zbożowo-towarowych (AAN, MS 1945–1972, sygn. 2946, k. 38) oraz *Protokół nr 4 z posiedzenia Kolegium Ministerstwa Handlu Wewnętrznego w dniu 16 sierpnia 1950 r.* (AAN, MHW, sygn. 20/126, k. 12).

4.9. Szkolnictwo zawodowe

Już od pierwszych tygodni swojej działalności Izba zajęła się sprawami szkolnictwa zawodowego. Współdziałało na tym polu z lubelskim kuratorium oświaty, poszczególnymi szkołami, oddziałami Stowarzyszenia Kupców Polskich z terenu Lubelszczyzny oraz Zgromadzeniem Kupców m. Lublina. Delegaci Izby brali także udział w pracach Międzyizbowej Komisji Kształcenia Zawodowego i wspierali Kupiecki Instytut Wiedzy Zawodowej (KIWZ).

O sprawach oświaty zawodowej decydowała komisja szkolnictwa zawodowego wraz z prezydium Izby. Na jej forum rozstrzygano sprawy kursów zawodowych, dotacji i wypłaty stypendiów. Ustalano plan bieżących działań na terenie szkół, rozmawiano na temat liceum młynarskiego i KIWZ. Na obrady zapraszano przedstawicieli kuratorium, zrzeszeń prywatnego przemysłu oraz Zakładu Doskonalenia Rzemiosła. Stale obecny był także Edward Janicki – dyrektor jednej ze szkół im. A. i J. Vetterów. W ramach biura Izby wydzielono referat szkolnictwa zawodowego, na którego czele stał Stanisław Mazurek. Wspomagał go Robert Kownacki, a obaj byli jednocześnie nauczycielami w zespole szkół Vetterów⁹⁰⁷.

Izba pomagała szkołom handlowym prowadzonym przez zrzeszenia kupieckie w Białej Podlaskiej, Chełmie, Hrubieszowie, Kraśniku, Krasnymstawie, Międzyrzeczu Podlaskim i Puławach. Szczególnym wsparciem cieszyły się szkoły im. A. i J. Vetterów: Liceum Ogólnokształcące, Gimnazjum Kupieckie, Liceum Handlowe oraz szkoły dla dorosłych. W latach 1944–1949 wspomagano je finansowo, fundowano stypendia dla uczniów, przekazywano podręczniki, poparto projekt założenia szkolnego radiowęzła, przyznano dotację na remont dachu i centralnego ogrzewania. Wystąpiono też z inicjatywą odnowienia grobowca Juliusza Vettera⁹⁰⁸.

Działania na polu szkolnictwa rozwinięto szerzej w roku 1947. Komisja Szkolnictwa Zawodowego, pod przewodnictwem Józefa Zubrzyckiego, ułożyła program pracy oświatowej na rok szkolny 1947/1948. Zamierzano pomóc szkołom w zakupie pomocy naukowych, udzielać dotacji i fundować stypendia. Izba monitorowała sytuację szkół handlowych z terenu Lubelszczyzny. Zwracano na przykład uwagę na dotkliwy brak burs i internatów. Przedstawiciele Izby zbierali również sprawozdania od dyrektorów szkół, odbywali wizytacje, hospitowali lekcje, byli obecni na uroczystościach szkolnych, zasiadali w komisjach egzaminacyjnych i radach opiekuńczych (nie tylko szkół handlowych, ale chemicznych, mechanicznych, krawieckich i spółdzielczych).

---

⁹⁰⁷ Protokoły komisji szkolnictwa zawodowego z lat 1947–1949 (APL, IP-H Lublin, sygn. 559).

⁹⁰⁸ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 550, k. 26); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 123 oraz K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów w Lublinie*, Lublin 1985, s. 214–261.

Łącznie przedstawiciele Stowarzyszenia Kupców Polskich udzielali się w radach opiekuńczych prawie 20 różnych szkół zawodowych województwie lubelskim. Dotacje od Izby otrzymywał w szczególności zespół szkół mechanicznych i elektrycznych im. S. Syroczyńskiego w Lublinie. Zaś Zrzeszenie Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego sfinansowało stypendia i pomoce naukowe lubelskiego liceum fermentacyjnego⁹⁰⁹.

Rok później opracowano dla Izby Urzędującej standardy kształcenia i programy nauczania pracowników przemysłu drzewnego. Na zlecenie władz układano także plan sieci szkół zawodowych. W Izbie zajmował się tym Stanisław Mazurek, zaś na szczeblu centralnym akcją koordynował Jan Chodorowski – ekspert z zakresu szkolnictwa zawodowego, kierownik Oddziału Szkolnictwa Zawodowego w Wydziale Koordynacji Izb P-H i dyrektor Kupieckiego Instytutu Wiedzy Zawodowej⁹¹⁰.

W połowie roku zaczęło jednak brakować funduszy na prowadzenie akcji oświatowych, ponieważ lubelska Izba nie otrzymała dotacji na ten cel. Oprócz tego władze nadzorcze zakazały izbom wspierania burs, internatów oraz publikowania wydawnictw z zakresu oświaty zawodowej. W toku centralizacji samorządu przemysłowo-handlowego sprawy oświatowe koncentrowano w Wydziale Koordynacji Izb P-H w Warszawie. Nasilała się kontrola ze strony urzędników warszawskiej Izby. Nakazano ograniczenie subwencji dla placówek oświatowych niezwiązanych z izbami i zrzeszeniami. Mimo to Jan Chodorowski pisał, iż izby nigdy wcześniej nie przejawiały tak ożywionej działalności na polu oświaty, jak w roku 1948. Średnio na szkolnictwo zawodowe przeznaczają 1/3 swoich budżetów. Łącznie samorząd przemysłowo-handlowy prowadził 54 szkoły zawodowe (5 przemysłowych, 49 handlowych i administracyjnych), 140 kursów (43 przemysłowe, 97 handlowych, usługowych, maszynopisania, stenografii, rachunkowości, języków obcych), kształcąc blisko 16 tys.

---

⁹⁰⁹ Zob. protokół nr 125/7 z 21 sierpnia 1947 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 395; miesięczne i roczne sprawozdania Izby za 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 68–72); akta Izby w sprawach działalności oświatowej, rad opiekuńczych i wizytacji (APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 61; sygn. 548, k. 81; sygn. 556, k. 94 i 123; sygn. 559a, k. 19; sygn. 578, k. 2); protokoły komisji szkolnictwa zawodowego z lat 1947–1949 (ibidem, sygn. 559); sprawozdania szkół handlowych (ibidem, sygn. 559a, k. 60); korespondencja w sprawie rad opiekuńczych (APL, kuratorium, sygn. 511); sprawozdanie liceum fermentacyjnego (ibidem, sygn. 574, k. 175); dokumentacja szkoły handlowej w Puławach (ibidem, sygn. 659); K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów...*, s. 243.

⁹¹⁰ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 548, k. 24; sygn. 551, k. 2); J. Chodorowski, *Wytyczne planowania sieci szkół i kursów zawodowych samorządu przemysłowo-handlowego oraz organizacji kupieckich* (ibidem, sygn. 551, k. 28–45); id., *Próba ustalenia zapotrzebowania na wykwalifikowanych pracowników w prywatnym przemyśle oraz liczbę i rodzajów szkół i kursów zawodowych samorządu przemysłowo-handlowego* (ibidem, sygn. 551, k. 16–27); H. Przyjemska, *Publiczne średnie szkoły zawodowe*, Warszawa 1947/1948, s. 12; M. Szyszkowski, *Zadania przemysłu prywatnego*, op. cit., s. 31.

osób. Prowadził ponadto szeroko zakrojoną akcję wydawniczą i biblioteczną. Fundował stypendia i organizował poradnictwo zawodowe⁹¹¹.

W tym czasie na forum izb przemysłowo-handlowych pojawiły się projekty przekształcenia referatów szkolnictwa zawodowego w samodzielne ośrodki kształcenia zawodowego oraz tworzenia ośrodków racjonalizacji prywatnego przemysłu i handlu. Jednakże skutek sporów w łonie Wydziału Koordynacji zostały zarzucone⁹¹².

Radykalne zmiany na polu szkolnictwa zawodowego zaszły w roku 1949. Upaństwowiono wówczas szkoły handlowe wspierane przez Izbę:

1. Licea i gimnazja im. A. i J. Vetterów w Lublinie⁹¹³.
2. Gimnazjum i Liceum Handlowe Stowarzyszenia Kupców Polskich w Hrubieszowie.
3. Gimnazjum Handlowe Stowarzyszenia Kupców Polskich w Kraśniku.
4. Liceum Handlowe Stowarzyszenia Kupców Polskich w Międzyrzeczu Podlaskim.
5. Gimnazjum i Liceum Handlowe Stowarzyszenia Kupców Polskich w Puławach⁹¹⁴.

Rozpoczęto współpracę z powstającą wskutek reorganizacji szkolnictwa zawodowego Dyrekcją Okręgową Szkolnictwa Zawodowego. Izba opracowała także sześcioletni plan pracy w zakresie szkolnictwa zawodowego. Zbierano dane o liczbie nauczycieli i ich specjalizacji. Postulowano między innymi utworzenie internatu dla młodzieży spoza Lublina. Jednakże skutek ubywania zakładów przemysłowych

⁹¹¹ Zob. *Protokół z konferencji Prezesów i Dyrektorów Izb P-H odbytej w Warszawie dnia 3 marca 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 5); korespondencja Izby z UWL z kwietnia 1949 r. (ibidem, sygn. 547, k. 31); sprawozdania Wydziału Koordynacji z 1948 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 38 i 126; *Wykaz szkół zawodowych prowadzonych przez Samorząd Przemysłowo-Handlowy*, OTG 1949, nr 12, s. 14.

⁹¹² Zob. protokoły komisji szkolnictwa zawodowego Izby P-H w Lublinie (APL, IP-H Lublin, sygn. 551, k. 38; sygn. 558, k. 4 i 45; sygn. 559, k. 19); korespondencja Wydziału Koordynacji Izb P-H (ibidem, sygn. 15; sygn. 558, k. 11; AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1476); *Sprawozdanie z działalności Wydziału Koordynacji Izb P-H w Warszawie za okres od dnia 21 grudnia 1948 r. do dnia 15 marca 1949 r. (ważniejsze fragmenty)* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1296); J. Kosowicz, *Racjonalizacja w przemyśle prywatnym*, OTG 1949, nr 2, s. 3.

⁹¹³ Do 31 sierpnia 1950 r. funkcjonowała Prywatna Męska Szkoła Ogólnokształcąca Stopnia Licealnego im. A. i J. Vetterów. Potem została włączona, jak i pozostałe szkoły, do Państwowego Zakładu Administracyjno-Handlowego. Dlatego w pracy stosowana jest zbiorcza nazwa „szkół im. A. i J. Vetterów”.

⁹¹⁴ Zob. akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 1–14); materiały upaństwowienia szkoły handlowej w Puławach (APL, kuratorium, sygn. 659, k. 355); korespondencja Wydziału Koordynacji (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1476); Z. Bownik, *Z dziejów szkół im. A. i J. Vetterów w Lublinie*, Lublin 1958, s. 374; id., *Kupiectwo lubelskie...*, s. 245; K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów...*, s. 265.

zdezaktualizowały się dane Izby o zatrudnieniu w przemyśle i handlu, które miały służyć do opracowania sieci szkół zawodowych⁹¹⁵.

Lubelska Izba często zabierała głos na forum samorządu przemysłowo-handlowego w sprawach oświatowych. Izby – wraz z nimi Izba P-H w Lublinie – opowiadały się za zapewnieniem drożności poszczególnych szczebli edukacyjnych tak, by uczeń szkoły zawodowej lub technikum nie miał zamkniętej drogi do szkół wyższych. Z uznaniem powitały wprowadzenie do programów przedmiotów zawodowych. Krytykowano za to zwiększenie liczby godzin wychowania fizycznego i zajęć praktycznych kosztem języka polskiego i matematyki. Argumentowano, iż w ten sposób uczniowie – cierpiący na braki w edukacji z powodu okresu wojny – mogą słabiej opanować reguły gramatyki i ortografii. Izba lubelska zwróciła także uwagę na brak uregulowanych godzin lekcyjnych dla uczniów pracujących, które powinny być dostosowane do ich możliwości i rodzaju wykonywanej pracy⁹¹⁶.

Radcowie opowiadali się za rozbudową szkolnictwa zawodowego, nawet kosztem ogólnokształcącego. Podkreślano rolę praktyk, odbywanych przez uczniów w zakładach przemysłowych. Postulowano też, by pod kątem pracy w zakładach przemysłowych zmieniać programy nauczania. Zrzeszenia kupieckie lansowały projekt wprowadzenia obowiązkowych egzaminów kupieckich dla osób, zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej w branży handlowej. Izba krytycznie odnosiła się do koncepcji finansowania szkolnictwa ze specjalnych podatków, tzw. danin szkolnych, dodatkowo (i nie zawsze zgodnie z obowiązującymi przepisami) obciążających podatników⁹¹⁷.

Fundowano stypendia dla uczniów oraz studentów KUL i UMCS. Rocznie wspierano 5–10 studentów oraz 20–40 uczniów. Oferowano także praktyki wakacyjne w przedsiębiorstwach (średnio 30–40 miejsc w latach 1947–1948). Jedynie w 1949 roku, mimo szerokiej akcji promocyjnej, udało się załatwić tylko trzynaście praktyk. Stowarzyszenie Kupców Polskich w Zamościu pisało wówczas do Izby⁹¹⁸:

⁹¹⁵ Zob. *Protokół z posiedzenia Komisji Szkolnictwa Zawodowego przy Izbie P-H w Lublinie, odbytego w dniu 5 sierpnia 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 559, k. 4); *Sprawozdanie z działalności Referatu Szkolnictwa Zawodowego Izby P-H w Lublinie za 1949 r.* (ibidem, sygn. 556, k. 13); *Plan 6-letni w zakresie szkolnictwa zawodowego* (ibidem, sygn. 556, k. 86); *Sprawozdanie z wykonania uchwał Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izby P-H w Bydgoszczy...*, s. 5 (APL, IP-H Lublin, sygn. 77); pozostałe akta (APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 15; sygn. 550, k. 46; sygn. 556, k. 6).

⁹¹⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 35–83; sygn. 548, k. 40–65 i 78.

⁹¹⁷ Zob. J. Witkowski, *Unormowanie sprawy uczniów przemysłowych*, Warszawa 1947/1948, s. 1; id., *Wytoczne współpracy Izby Przemysłowo-Handlowej z K.O.S. oraz samorządem terytorialnym w zakresie średnich szkół zawodowych*, Warszawa 1947/1948.

⁹¹⁸ Protokół z posiedzenia Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu z 13 maja 1949 r. (APZ, SKP, sygn. 23, k. 76). Zob. też dowody wypłat stypendiów (APL, IP-H Lublin, sygn. 45, 46, 47, 50, 51 i 53) oraz pozostałe akta Izby (ibidem, sygn. 547, k. 62–69).

„(...) wobec likwidacji firm większych, a następnie trudności stawianych przy przyjęciu ucznia na praktykę, którego należy ubezpieczyć i dać mu wyżywienie, i związanych z tym kosztów – brak jest przedsiębiorstw, które mogłyby podjąć tym ciężarom ze względów finansowych”.

Wypożyczono Poradni Zawodowej Izby Rzemieślniczej sprzęty, dokumenty i bibliotekę przedwojennej Pracowni Psychotechnicznej. Wspierano Poradnię finansowo, zaś w połowie 1945 roku założono Towarzystwo Przyjaciół Poradni, którego prezesem został Romuald Golla (naczelnik Wydziału Przemysłowego Izby)⁹¹⁹.

Od 1944 do 1950 roku prowadzono kursy oświatowe z handlu, księgowości, pisania na maszynie i stenografii. Kursy handlowe były tzw. kwalifikacyjnymi kursami kupieckimi. Trwały trzy lub sześć miesięcy, kończyły się egzaminem i dyplomem, poświadczającym nabycie wiadomości i umiejętności z zakresu prowadzenia działalności gospodarczej. Szkolenia organizowano wraz ze Zgromadzeniem Kupców m. Lublina, Stowarzyszeniem Kupców Polskich oraz szkołami handlowymi. Przygotowywano je nie tylko w Lublinie, ale i Chełmie, Hrubieszowie, Janowie Lubelskim, Kraśniku, Międzyrzeczu Podlaskim, Puławach i Zamościu. W Lublinie odbywały się w gmachu szkół im. A. i J. Vetterów. Zaś w Puławach współorganizowała je Anna Renet-Jursz – wieloletnia dyrektor tamtejszego gimnazjum handlowego⁹²⁰.

Wytyczne dla kursów oświatowych ustalono już jesienią 1944 roku na spotkaniu władz Izby ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich i PKWN. Przykładowo, w 1947 roku zorganizowano trzy kursy handlu i księgowości w Lublinie, po jednym w Hrubieszowie oraz Międzyrzeczu Podlaskim. Rok później prowadzono średnio 20 kursów księgowości, pisania na maszynie i stenografii oraz dwa kursy kupieckie. W 1949 roku przygotowano łącznie blisko 20 kursów księgowości (16 w Lublinie, trzy w Chełmie i dwa w Kraśniku) oraz cztery pisania na maszynie (trzy w Lublinie i jeden w Chełmie). Tak duża liczba szkoleń wynikała także stąd, iż rozpoczynały się i kończyły w trakcie roku kalendarzowego. Stąd też były różnie ujmowane w statystykach. W 1949 roku obserwowano jednak znaczny spadek liczby słuchaczy w trakcie trwania kursów. Egzamin na trzymiesięcznym kursie kupieckim w Janowie Lubelskim ukończyło 38 osób na 42 dopuszczone⁹²¹.

---

⁹¹⁹ Zob. *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...* (APL, IP-H Lublin, sygn. 71); sprawozdania Izby z lat 1944–1946 (ibidem, sygn. 63–65); wpisy kasowe za grudzień 1949 r. (ibidem, sygn. 53); pozostałe akta (ibidem, sygn. 547, k. 1, 106 i 111).

⁹²⁰ APL, kuratorium, sygn. 693, k. 40.

⁹²¹ Zob. *Protokół z konferencji w sprawie szkolnictwa zawodowego na terenie woj. lub., odbytej w dniu 18 października 1944 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 113); dokumentacja na temat kursów (ibidem, sygn. 547, k. 21; sygn. 550, k. 3; sygn. 556, k. 102 i 103; sygn. 559a); materiały dotyczące kursów prowadzonych przez KIWZ i Zgromadzenie Kupców m. Lublina (APL, kuratorium, sygn. 693, k. 21, 172–190).

Warto podkreślić, iż lubelska Izba przodowała wśród innych mniejszych izb w akcji wspierania szkół i organizowania kursów. Dorównywała nawet izbom w Katowicach i Poznaniu, wyprzedzając na przykład Izbę Łódzką. Największą liczbą szkoleń mogła pochwalić się Izba krakowska dzięki rozwiniętej sieci oddziałów Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej, prowadzących kursy w różnych miejscowościach Podkarpacia⁹²².

Jeśli zaś chodzi o kursy handlowe, to w 1949 roku Izba lubelska znalazła się na trzecim miejscu wśród innych izb. Wyprzedzona została tylko przez izby w Szczecinie i Białymstoku. W czasie gdy Lublinianie prowadzili 14 kursów, Izba P-H w Warszawie zorganizowała jedynie trzy szkolenia z zakresu handlu⁹²³.

Wykładowcami na kursach izbowych byli pracownicy Izby oraz lokalni urzędnicy. Księgowość uczył między innymi naczelnik jednego z urzędów skarbowych oraz wicedyrektor Państwowego Banku Rolnego. Takie działania można upatrywać w kontekście lobbingu Izby wśród miejscowych władz⁹²⁴.

Warto byłoby również przyjrzeć się programom kursów, ponieważ wprowadzono do nich zagadnienia o Polsce i świecie współczesnym mocno przesiąknięte ideologią nowej władzy. Na lata 1950–1955 przewidywano nawet zorganizowanie wykładów wyłącznie o treści ideowo-politycznej „celem zaznajomienia kupiectwa i przemysłowców z ideologią marksistowsko-leninowską”⁹²⁵.

W 1947 roku, wspólnie ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich, zorganizowano prelekcje dla przedsiębiorców w miastach powiatowych. W roku 1948 rozwijano akcję odczytową. Robert Kownacki mówił między innymi o ustroju izb przemysłowo-handlowych i szkoleniu kupców, zaś Stanisław Mazurek o kształceniu zawodowym w przemyśle. Odczyty organizowano także w latach późniejszych, w tym na tematy podatkowe⁹²⁶.

---

⁹²² Zob. zestawienie szkół i kursów prowadzonych lub wspomaganych przez izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 559a, k. 216); J. Chodorowski, *Realizacja planów szkoleniowych Izb Przem.-Handl.*, OTG 1949, nr 14, s. 11; id., *Upaństwowienie szkolnictwa zawodowego Izb Przemysłowo-Handlowych*, OTG 1950, nr 18, s. 14.

⁹²³ Zob. *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 38 i 123; OTG 1949, nr 24, s. 14; nr 26, s. 12.

⁹²⁴ Zob. protokoły nr 131/3 z 7 maja i 132/4 z 22 czerwca 1948 r. [w:] *Księga protokółów...*, s. 406 i 408; *Protokół z posiedzenia Sekcji Szkolnictwa Zawodowego, odbytego w dniu 26 września 1947 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 559, k. 28); mies. i kwartalne sprawozdania Izby za 1948 r. (ibidem, sygn. 73–76); sprawozdania referatu szkolnictwa zawodowego za 1947 i 1948 r. (ibidem, sygn. 556, k. 49 i 80); wykaz kursów zawodowych wg stanu na październik 1948 r. (ibidem, sygn. 556, k. 89); program kursów i szkoleń (ibidem, sygn. 559a, k. 92); korespondencja Wydziału Koordynacji (ibidem, sygn. 556, k. 158; sygn. 558, k. 83).

⁹²⁵ APL, IP-H Lublin, sygn. 550, k. 32.

⁹²⁶ Zob. *Protokół Zjazdu Prezesów i Dyrektorów Izb P-H odbytego w Zakopanem w dniu 27 czerwca 1948 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 134, k. 75); pozostałe akta (ibidem, sygn. 547, k. 38) oraz K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów...*, s. 252.

W ciągu omawianych lat projektowano zorganizować także kursy dla pracowników przemysłu fermentacyjnego i otworzyć liceum młynarskie. Mimo zaawansowania prac, wsparcia ze strony dyrekcji szkół Vetterów, zrzeseń prywatnego przemysłu młynarskiego i fermentacyjnego, Zakładu Doskonalenia Rzemiosła oraz kuratorium projekty nie doczekały się realizacji. Zabrakło także funduszy, zdecydowanych działań ze strony Izby i grona przedsiębiorców, odpowiedniej reklamy, zgłoszeń ze strony młodzieży i być może wsparcia ze strony władz lokalnych⁹²⁷.

Izba lubelska, przeciwnie niż inne izby (np. Izba olsztyńska), nie prowadziła szkoleń ani egzaminów dla pracowników przemysłu prywatnego. Jako że zajmowały się tym szkoły państwowe i izby rzemieślnicze, władze Izby nie podejmowały tej tematyki. Być może również ze względu na zmniejszającą się liczbę zakładów przemysłowych i słabiej rozwinięty prywatny przemysł na Lubelszczyźnie. Izba programowo skupiała się więc na oświacie handlowej⁹²⁸.

Ważnym osiągnięciem lubelskich kupców było otworenie w Lublinie w 1948 roku oddziału Kupieckiego Instytutu Wiedzy Zawodowej (KIWZ). Była to niepubliczna placówka powołana przy Naczelnej Radzie Zrzeszeń Kupieckich RP w Warszawie dla prowadzenia szeroko zakreślonej akcji szkoleniowej wśród kupców. Stałym współpracownikiem oddziału Instytutu został Stanisław Mazurek – referent szkolnictwa zawodowego. Izba wspierała KIWZ organizacyjnie i finansowo (łącznie samorząd przemysłowo-handlowy pokrywał 90% wydatków KIWZ). Po jego powołaniu zamierzano stworzyć ze szkół im. A. i J. Vetterów centrum szkolnictwa ekonomicznego na terenie Lublina. Rok później z okazji 1 maja wraz ze Stowarzyszeniem Kupców Polskich przygotowano konkurs porządku, czystości sklepów i dekoracji okien wystawowych, w którym wzięło udział 315 sklepów. W lipcu brano udział w pokazach dorobku gospodarczego województwa lubelskiego⁹²⁹.

⁹²⁷ Zob. protokoły nr 105/5 z 7 maja i 109/9 z 1 października 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 351 i 363; protokoły komisji szkolnictwa zawodowego z lat 1947–1949 (APL, IP-H Lublin, sygn. 559); akta kursów fermentacyjnych (ibidem, sygn. 559a, k. 233–270); młynarskich (ibidem, sygn. 550, k. 2; sygn. 559a, k. 110) oraz projektowanego liceum młynarskiego (ibidem, sygn. 555, k. 1–34).

⁹²⁸ Zob. korespondencja Izby Urzędującej (APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 2); projekty regulaminów egzaminów kwalifikacyjnych dla pracowników przemysłu prywatnego (ibidem, sygn. 552, k. 552); W. Stankiewicz, *Akcja szkoleniowa Ekspozytury IPH w Olsztynie*, „Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy” 1949, nr 17, s. 31; OTG 1949, nr 22, s. 11.

Zob. protokoły posiedzeń komisji szkolnictwa zawodowego z września 1947 i kwietnia 1948 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 559, k. 20 i 28); dokumentacja w sprawach KIWZ (APL, IP-H Lublin, sygn. 158, k. 161 i 175; sygn. 547, k. 17–64; sygn. 559, k. 22; APL, kuratorium, sygn. 693, k. 218; APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 27, k. 10); *Sprawozdanie z działalności Kupieckiego Instytutu Wiedzy Zawodowej przy Naczelnej Radzie Zrzeszeń Kupieckich RP za czas od 1 września 1946 r. do 23 czerwca 1947 r.* (APL, kuratorium, sygn. 693, k. 2); sprawozdania i protokoły KIWZ z 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/353, mfilm 2334/31); „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1948, s. 646; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 18, s. 14;

Referent Izby ds. szkolnictwa zawodowego – Stanisław Mazurek w swoich wystąpieniach zwracał uwagę na dużą rolę szkół zawodowych i technicznych, dostarczających pracowników dla odradzającego się po wojnie przemysłu. Podkreślał również wagę poradnictwa zawodowego. Zajmując się problemem zapotrzebowania zakładów przemysłowych na pracę, podkreślał, iż badanie rynku pracy w formie ankiet kierowanych do przedsiębiorstw jest kosztowne i bezcelowe. Zakłady nie odsyłały bowiem ankiet lub formułowały błędne odpowiedzi. Dlatego też na potrzeby Izby porównywał zatrudnienie w poszczególnych branżach, także w odniesieniu do stanu sprzed wojny. Duże braki wykwalifikowanych robotników występowały szczególnie w piwowarstwie i hutach szkła⁹³⁰.

Jak przed wojną rejestrowano umowy o naukę w handlu, zawierane między kupcami (zwanymi z dawna „pryncypałami”) a praktykantami. Jednak liczba rejestrowanych umów systematycznie spadała, ponieważ pracodawcy częściej zatrudniali osoby małoletnie „na czarno” lub dorywczo. Zmniejszali dzięki temu koszty, tym bardziej że wraz z inflacją rosły też płace. Od 1948 roku rejestrowano średnio dwie umowy miesięcznie, a nawet mniej. Obowiązek zawierania umów z uczniami przestrzegali prawie wyłącznie kupcy, będący członkami Stowarzyszenia Kupców Polskich, w tym radcowie Izby. Praktykanci kształcili się na ekspedientów sklepowych, pomocników handlowych, spedytorów, kucharzy, ale trafiły się osoby uczące się wyrobu przedmiotów sztuki ludowej. Czasem na praktyki trafiały osoby, które przerwały naukę w szkole podstawowej lub wywiezione w czasie okupacji na roboty przymusowe. Posługiwano się przedwojennymi formularzami umów, w których można było przeczytać⁹³¹:

„Uczeń zobowiązuje się: 1) być posłusznym pryncypałowi i osobom zastępującym pryncypała w kierownictwie nauką ucznia, 2) pracować pilnie, 3) zachowywać się przyzwoicie, 4) uczęszczać regularnie do szkoły doksztalającej w myśl obowiązujących w tym względzie przepisów, 5) zachowywać tajemnice handlowe i techniczne przedsiębiorstwa i stosować się do obowiązującego w nim regulaminu pracy”.

Prace w dziedzinie szkolnictwa zawodowego zakończono w roku 1950. Ukończono łącznie 14 kursów księgowości, pisania na maszynie i stenografii. Nie organizowano już odczytów ani praktyk. Zarejestrowano raptem jedną

„Życie Gospodarcze” 1946, nr 20, s. 808; T. Przyłuski, op. cit., s. 32; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich...*, s. 433; S.S., *Niektóre prace programowe Kupieckiego Instytutu Wiedzy Zawodowej*, OTG 1950, nr 4, s. 15.

⁹³⁰ Zob. S. Mazurek, *Szkolenie zawodowe w przemyśle*; id., *Potrzeby przemysłu w zakresie kadr pracowniczych* (APL, IP-H Lublin, sygn. 556, k. 106 i 114). Zob. też pisma Izby w sprawie „zawodów deficytowych” w 1948 r. (ibidem, sygn. 183, k. 7); J. Chodorowski, *Próba ustalenia zapotrzebowania na wykwalifikowanych pracowników w prywatnym przemyśle*, Warszawa 1948/1949.

⁹³¹ APL, IP-H Lublin, sygn. 553, k. 43. Zob. też sprawozdania Izby r. 1946 (ibidem, sygn. 64-65).

o naukę w przemyśle. Wizytowano szkoły, udzielono reszty dotacji (np. dla Poradni Zawodowej) oraz wypłacono stypendia. Akta spraw oświatowych przekazano Dyrekcji Okręgowej Szkolnictwa Zawodowego. Zakupiony inwentarz dla planowanego liceum młynarskiego podarowano szkołom Vetterów⁹³².

4.10. Dobroczynność

Izba często angażowała się w działania dobroczynne. W grudniu 1944 roku pracownicy zorganizowali zbiórkę drobnych darów na „Gwiazdkę dla Żołnierzy”. W latach 1944–1945 władze Izby wspomogły na przykład Komitet Pomocy Repatriantom, schronisko dla inwalidów; zorganizowały kolejne zbiórki dla żołnierzy i wzięły udział w obchodach „Tygodnia Majdanka”. 15 lipca 1945 roku, z inicjatywy lubelskich kupców, wmurowano w ścianie kościoła tzw. powizytkowskiego w Lublinie tablicę pamiątkową w rocznicę 535 zwycięstwa pod Grunwaldem. W lutym 1945 roku właściciele punktów gastronomicznych wydali prawie 1800 obiadów dla byłych jeńców wojennych⁹³³.

Wspierano finansowo UMCS, PCK, Towarzystwo Przyjaciół Poradni Zawodowej, Ligę Morską, Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności i inne stowarzyszenia zajmujące się opieką nad dziećmi i młodzieżą. Dotowano Towarzystwo Opieki nad Majdankiem, którego wiceprezesem był dyrektor Kryński. Włączano się również w akcję odbudowy Warszawy i zbierano datki dla żołnierzy. Pracownicy innych izb przemysłowo-handlowych także podejmowali działania charytatywne. Na przykład zatrudnieni w Izbie warszawskiej organizowali opłatki w szkołach oraz zbierali datki na ubogie dzieci⁹³⁴.

W 1946 roku ofiarowano sumy pieniężne na rzecz Komitetu Odbudowy Katedry Lubelskiej. Postanowiono również wesprzeć Bratnią Pomoc Studentów KUL w szukaniu pracy dla absolwentów. Rok później Izba dała ofiarę na powodzian, groby ofiar II wojny światowej, Dom Dziecka sióstr Franciszkanek w Klemensowie i Milicję Obywatelską. Natomiast na ORMO władze Izby pieniędzy nie przekazały, argumentując⁹³⁵:

⁹³² Zob. *Protokół z posiedzenia Komisji Szkolnictwa Zawodowego przy Izbie P-H w Lublinie, odbytego w dniu 12 października 1949 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 559, k. 1); sprawozdania referatu szkolnictwa zawodowego za I i II kwartał 1950 r. (ibidem, sygn. 556, k. 2–9); korespondencja z Izbą warszawską (ibidem, sygn. 143, k. 20).

⁹³³ Zob. protokoły nr 103/3 z 26 marca, 108/8 z 17 sierpnia 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 343, 360 i 366; *Protokół nr 4/46 z nadzwyczajnego zebrania członków Stow. Kupców Polskich w Zamościu, odbytego w dniu 13 października 1946 r.*, świadczący o udziale kupców w akcji odbudowy stolicy (APZ, SKP, sygn. 17, k. 7); akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 44, 55, 161, k. 1); akta m. Lublina (APL, akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 82); Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie...*, s. 233 i 239.

⁹³⁴ „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 1, s. 10.

⁹³⁵ Protokół nr 126/8 z 13 września 1947 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 395. Zob. też protokoły nr 113/2 z 18 kwietnia – 118/7 z 28 listopada 1946 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 373–383; wpisy kasowe za grudzień 1947 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 46); korespondencja w sprawie „Bratniej Pomocy” (ibidem, sygn. 547, k. 71).

„Ze względu, że ORMO jest instytucją czasową, Prezydium nie znalazło podstaw do budowy domu ORMO i asygnowania subwencji”.

Jako ciekawostkę podać można, że 18 września 1948 roku odbył się mecz piłkarski między inicjatywą prywatną a urzędem skarbowym, z którego dochód przeznaczono na odbudowę Warszawy⁹³⁶.

Izba sprawdziła także, na jakie cele przekazują dobrowolne wpłaty lubelscy przedsiębiorcy. Okazało się, że ofiarowali pieniądze na rozmaite instytucje i przedsięwzięcia: Caritas, księży Pallotynów, kółka różańcowe, budowę i naprawę kościołów, PCK, domy dziecka, sierocińce, powodzian, pogorzalców, organizacje dobroczynne, zakłady opiekuńcze, organizacje studenckie, harcerstwo, aeroklub lubelski, kolonie letnie dla dzieci, szkoły (w tym budowę szkoły przy ul. Lipowej w Lublinie), odbudowę stolicy, związki kombatanckie, budowę pomników, związki zawodowe, fundusze partii politycznych, MO i ORMO, wojsko oraz straż pożarną. W działalności charytatywnej wyróżniało się Stowarzyszenie Kupców Polskich w Chełmie⁹³⁷.

4.11. Inne inicjatywy

Pracownicy Izby badali plotki, pojawiające się w społeczeństwie (zwłaszcza wśród kupców), mające wpływ na sytuację gospodarczą Lubelszczyzny. Zamierzano w ten sposób, choćby pośrednio, przyczynić się do utrzymania spokoju na rynku. W roku 1945 – zdaniem Izby – powtarzano następujące pogłoski:

1. O wymianie pieniędzy i wycofaniu tudzież stemplowaniu banknotów 1000- i 500-złotowych, co skłaniało mieszkańców województwa do spłacania nawet większych kwot drobnymi nominałami.
2. O wybuchu III wojny światowej.
3. O upaństwowieniu wszystkich młynów i przymusowym wstrzymaniu przez władze przemiału mąki, aż chłopci oddadzą wszystkie kontyngenty, co doprowadziło do czterodniowej „paniki chlebowej”. Okazało się później, że rolnicy nie dowiedzieli mąki do Lublina wskutek złej pogody.

Podobne plotki krążyły w Łódzkiem, zaś „atak” na sklepy w Skierniewicach wywołała wieść o wprowadzeniu rubli lub też osobnej waluty w każdym z województw.

⁹³⁶ Zob. protokoły nr 133/5 z 10 września i 135/7 z 23 listopada 1948 r., [w:] *Księga protokółów...*, s. 411; *Protokół Zwyczajnego Walnego Zebrania Członków Stow. Kupców Polskich w Lublinie, odbytego w dniu 12 września 1948 r.*, k. 26, [w:] *Książka protokółów walnych zebrań Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie* (Archiwum ZPHiU w Lublinie).

⁹³⁷ Zob. *Protokół z Walnego Zebrania Stow. Kupców Polskich w Zamościu za r. 1946, odbytego w dniu 23 lutego 1947 r.* (APZ, SKP, sygn. 17, k. 15); protokół z posiedzenia Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu z 5 lipca 1947 r. (ibidem, sygn. 23, k. 36); akta Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 544, k. 22–54); Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie...*, s. 237.

Charakterystyczne były pogłoski, krążące na Ziemiach Odzyskanych, na temat spisów ludności (np. pod pozorem zapisów na dożywianie dzieci) celem wywiezienia do Związku Sowieckiego. Posiadały swoje uzasadnienie w rzeczywistych wydarzeniach, jakie miały miejsce po 17 września 1939 roku na ziemiach włączonych do ZSRR⁹³⁸.

W sierpniu 1945 roku ograniczenie wypłat w bankach spowodowało – jak napisano w jednym ze sprawozdań – popłoch wśród klientów. Podobnie załamanie nastrojów wśród właścicieli zakładów gastronomicznych wywołała wieść o koncesjonowaniu tychże placówek⁹³⁹.

Plotki i pogłoski badano również w roku 1946, ponieważ – zdaniem Izby – wywierały większy wpływ na zachowania konsumentów niż w poprzednich okresach. Były też istotnym elementem życia społecznego w tworzonym systemie totalitarnym. Na początku roku, po świętach Bożego Narodzenia, plotki o emisji banknotów o nominale 5 tys. zł, anulowaniu połowy wartości banknotów pozostałych oraz wymiany banknotów o nominałach 1000 i 500 zł wywołały run na towary przemysłowe, wzrost cen, braki w sklepach i ucieczkę od pieniądza. Na czarnej giełdzie automatycznie poszybowały ceny dolara. Wieści o wysokim wymiarze pożyczki na odbudowę kraju zaowocowały kolejnym wzrostem cen. W marcu rynek lubelski przechodził – zdaniem pracowników Izby – znaczne perturbacje wywołwane⁹⁴⁰:

„(...) najfantastyczniejszymi plotkami krążącymi na tutejszym terenie (od powszechnej mobilizacji – aż do komety i końca świata włącznie). Można chyba powiedzieć, że nie było plotki w Polsce, która by odpowiednio zwielokrotniona nie krążyła po Lublinie i województwie”.

W 1945 roku środowisko izb, z własnej inicjatywy, zbierało materiały ekonomiczne dla ewentualnej delegacji polskiej na przewidywaną konferencję pokojową po zakończeniu wojny. Zamierzano działać analogicznie do polskich przemysłowców z okresu I wojny światowej. Wówczas, pod kierunkiem Andrzeja Wierzbickiego,

⁹³⁸ Zob. *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947*, t. 1, op. cit., s. 30–80; *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948*, t. 2, op. cit., s. 40–161; *Biuletyny dzienne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1949–1950*, oprac. Ł. Kamiński, Warszawa 2004, s. 109 i nast.; E. Czop, *Strach w świadomości społeczeństwa Rzeszowszczyzny w latach 1945–1975*, „Polska i jej wschodni sąsiedzi” 2008, t. 9, s. 96; G. Hryciuk, *Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*, Warszawa 2000 (z pozytywą rec. A.J. Leinwand: „Kwartalnik Historyczny” 2003, nr 2, s. 156); D. Jarosz, M. Pasztor, *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949–1956*, Warszawa 1995, s. 87; Ł. Kamiński, *Formy oporu społecznego w Polsce w latach 1944–1948*, „Polska 1944/1945–1989. Studia i Materiały” 1999, nr 4, s. 47 (artykuł jest tożsamy z fragmentami książki autora z 2000 r.); id., *Polacy wobec nowej rzeczywistości...*, s. 19 i 25; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy...*, s. 277; M. Pach, *Zjawisko oporu społecznego w powiecie przeworskim w latach 1944–1956*, „Rocznik Historyczno-Archivalny” 2012, t. 22, s. 69.

⁹³⁹ Zob. protokół nr 103/3 z 26 marca 1945 r., [w:] *Księga protokółów...*, s.343; sprawozdania Izby za 1945 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 63).

⁹⁴⁰ *Sprawozdanie o sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej za m. styczeń 1946*, s. 1; *za m. marzec 1946 r.*, s. 1 (APL, IP-H Lublin, sygn. 64).

gromadzono dane dla Polskiego Komitetu Narodowego na konferencję wersalską w 1919 roku. Znany szef „Lewiatana” był czynny również w powojennym środowisku izb⁹⁴¹.

Można żałować, iż – mimo bogatego dorobku sprzed 1939 roku – w okresie powojennym Izba zaprzestała prowadzenia działalności wydawniczej. Posiadane przedwojenne własne publikacje przekazała szkołom i lubelskiemu kuratorium. W przeciwieństwie do Izby rzeszowskiej, częstochowskiej czy katowickiej nie wydawała własnego czasopisma. Zasypany była natomiast propozycjami prenumeraty różnych pism, często niemających nic wspólnego z życiem gospodarczym⁹⁴².

---

⁹⁴¹ Zob. pismo Izby krakowskiej z 27 sierpnia 1945 r. w sprawie przewidywanej konferencji pokojowej (APL, IP-H Lublin, sygn. 1); korespondencja A. Wierzbickiego w sprawie Ziem Odzyskanych z 1946 r. (BN, Spuścizna A. Wierzbickiego, mfilm nr 74777, Rps BN III 9756, t. 1, k. 98).

⁹⁴² APL, IP-H Lublin, sygn. 547, k. 37; sygn. 550, k. 32.

Rozdział 5. Likwidacja Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie

Izby przemysłowo-handlowe zlikwidowano z dniem 30 czerwca 1950 roku, gdy weszła w życie ustawa z 7 marca 1950 roku o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości (CUDW)⁹⁴³. Jednakże proces znoszenia samorządu przemysłowo-handlowego w powojennej Polsce rozpoczął się już z chwilą objęcia władzy przez PKWN. Rok 1944 otworzył bowiem nowy i ostatni etap działalności izb przemysłowo-handlowych w kształcie nadanym im rozporządzeniem Prezydenta RP z 15 lipca 1927 roku. Ich istnienie i funkcjonowanie, jak i innych instytucji samorządowych, w okresie Polski Ludowej było powiązane ze zmianami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi przeprowadzanymi przez władzę ludową.

Likwidację samorządu przemysłowo-handlowego należy upatrywać w kontekście przekształcania Polski w państwo totalitarne. Rządzący ówczesną Polską przeprowadzili reformę rolną, nacjonalizację przemysłu i „bitwę o handel”. Znieśli izby rolnicze, zamierzali skolektywizować rolnictwo, a wcześniej ograniczyli prywatny obrót zbożem. Kontrolowali życie gospodarcze, „uspołecznili” giełdy zbożowo-towarowe, ograniczyli samodzielną spółdzielczość, znieśli samorząd terytorialny i przeorganizowali sądownictwo. Po sfałszowanym referendum i wyborach do Sejmu Ustawodawczego zdobyli monopol na władzę⁹⁴⁴.

W systemie stalinowskim, gdy szermowano hasłami zaostrzającej się walki klasowej, dyktatury proletariatu i prymatu partii robotniczej, nie było miejsca dla izb przemysłowo-handlowych. Ustawa z 1950 roku o planie sześcioletnim („planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu”) mówiła o „obaleniu panowania kapitalistów”, „przepędzeniu obszarników” i „zaostrzenia czujności rewolucyjnej (...) w stosunku do agentur imperialistycznych”. Ogłoszono zmonopolizowanie przez państwo handlu zagranicznego, hurtowego i detalicznego handlu krajowego, a także skupu zboża i mięsa. Zbudowanie podstaw socjalizmu oznaczało „okiełzanie i ograniczenie elementów kapitalistycznych w tych dziedzinach, w których jeszcze one występują, oraz dalsze ich stopniowe wybieranie, a następnie i likwidowanie jako klasy”. Prywatni przedsiębiorcy mieli zostać wyeliminowani z życia gospodarczego⁹⁴⁵.

⁹⁴³ Dz.U. 1950, Nr 10, poz. 104.

⁹⁴⁴ Zob. np. M. Klimek, *Powstanie i likwidacja samorządu terytorialnego w Polsce po II wojnie światowej*, „Przegląd Politologiczny” 2007, nr 1, s. 145; S. Stępień, *Likwidacja samorządu rolniczego w 1946 roku*, „Annales UMCS” sectio K 1995/1996, vol. 2/3, s. 263; Cz. Szczepańczyk, *Związek Samopomocy Chłopskiej w latach 1944/45 – 1956/57*, Kielce 1992, s. 21.

⁹⁴⁵ Zob. rozdział I ustawy z dnia 21 lipca 1950 r. o 6-letnim planie... (Dz.U. 1950, Nr 37, poz. 344) i istotne sprostowanie z 17 października 1950 r. (Dz.U. 1950, Nr 53, poz. 489); *Protokół nr 37 posiedzenia Biura Politycznego z dnia 11 listopada 1948 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, op. cit., s. 320. Inne dokumenty z tego zbioru ukazują

Instytucje samorządu przemysłowo-handlowego, mimo początkowej nieufności ze strony rządzących, zostały wpisane w nowo tworzony system rządów. Pomogły władzy ludowej w odbudowie i unormowaniu życia gospodarczego po II wojnie światowej. Paradoksem historii było, że jesienią 1944 roku władza powierzyła realizowanie swoich poleceń instytucjom stworzonym przez sanację, reaktywowanym i obsadzonym przez sanacyjnych działaczy, którzy w czasie wojny tworzyli Polskie Państwo Podziemne. Przedstawiciele samorządu przemysłowo-handlowego pomogli więc zorganizować się rządzącym, którzy potem represjonowali prywatnych przedsiębiorców⁹⁴⁶. Stało się też tak, jak napisał Jerzy Wróblewski: rozporządzenie o izbach przemysłowo-handlowych wraz z szeregiem innych przepisów, nierozzerwalnie związanych ze stosunkami kapitalistycznymi, przestało nadawać się do nowego ustroju⁹⁴⁷.

Już w grudniu 1945 roku premier Edward Osóbka-Morawski pisał do Hilarego Minca, że dalsze istnienie samorządu przemysłowo-handlowego było „krzyżującym anachronizmem”. Izby zaś określił mianem „ostoi nastrojów opozycyjnych” w stosunku do władz⁹⁴⁸.

Formalnie izby miały możliwość reprezentowania osób i podmiotów prowadzących działalność gospodarczą; zarówno przedsiębiorstw prywatnych, jak i komunalnych, państwowych czy spółdzielczych. Mogły opiniować akty prawne i poczynania władz. Przedkładać własne projekty i wnioski, dotyczące traktatów handlowych. Tworzyć instytucje służące rozwojowi życia gospodarczego i zakładać szkoły zawodowe. Proponować rzeczoznawców, sędziów handlowych i ławników; delegować przedstawicieli do instytucji rządowych i samorządowych. Zajmować się sądownictwem arbitrażowym. Gromadzić dane statystyczne, badania ankietowe i układać sprawozdania⁹⁴⁹.

Mimo to władza ludowa stopniowo zawężała zakres uprawnień izb. Jak wspomniano w niniejszej pracy, po 1944 roku ograniczono kompetencje izb

---

mechanizm podporządkowania spółdzielczości: *Protokół nr 27 posiedzenia Biura Politycznego z dnia 12 listopada 1947 r.* (ibidem, s. 130); *Protokół nr 6 posiedzenia Biura Politycznego z dnia 11 lutego 1948 r.* (ibidem, s. 175).

⁹⁴⁶ O roli przedsiębiorców w normalizacji życia gospodarczego pisał m.in. J. Kaliński, *Handel wewnętrzny w Polsce...*, s. 79.

⁹⁴⁷ Zob. J. Wróblewski, *O systemie prawa Polski Ludowej*, [w:] *Dziesięciolecie prawa Polski Ludowej 1944–1954. Zbiór studiów*, Warszawa 1955, s. 40 oraz W. Barcikowski, *Ideologiczne podstawy współczesnego samorządu*, „Państwo i Prawo” 1948, zesz. 7, s. 3.

⁹⁴⁸ AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 1. Koniunkturalny stosunek władz do izb odzwierciedla np. notatka dla H. Minca z rozmowy przeprowadzonej 21 stycznia 1946 r. z Prezesem Izby P-H w Warszawie M. Hartwigiem, dyr. A. Marchwińskim oraz prezesem Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich RP S. Barcikowskim (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 2).

⁹⁴⁹ Art. 1–4 rozporządzenia o izbach z 1927 r.

do przedsiębiorstw sektora prywatnego, kwestionowano prawo izb do interweniowania w obronie indywidualnych przedsiębiorców i zaprzestawano zasięgania opinii w sprawach ustawodawczych⁹⁵⁰.

Fragment pisma Prezesa Rady Ministrów Edwarda Osóbki-Morawskiego do Hilarego Minca z połowy grudnia 1945 roku w sprawie izb przemysłowo-handlowych (AAN, MPiH, sygn. 235, k. 1)

W związku ze zmianą struktury przemysłu i całego ustroju gospodarczego dalsze istnienie w oparciu o dawne przepisy izb przemysłowo-handlowych wydaje się krzyżącym anachronizmem.

Sprawę zaostrza jeszcze ta okoliczność, że organy i personel izb, pochodzący z dawnych czasów, są ostoją nastrojów opozycyjnych w stosunku do Rządu i do nowego porządku gospodarczego. Według potwierdzonych informacji tak się np. ma rzecz w warszawskiej Izbie Przemysłowo-Handlowej, co jest faktem tym ważniejszym, że Izba ta jest uznawana za reprezentantkę wszystkich izb przemysłowo-handlowych w Kraju.

W tym stanie rzeczy proszę Obywatela Ministra o wyjaśnienie:

- 1. czy, jak i kiedy zamierza zasadniczo uregulować sprawę izb przemysłowo-handlowych,*
- 2. gdyby zasadnicze uregulowanie miało się przewlec – czy nie uważa za stosowne na podstawie dotychczasowych przepisów zmienić obecnych organów Izby warszawskiej i ewentualnie innych izb, w których wytworzyły się podobne stosunki.*

Wskutek systematycznego ograniczania budżetów izby traciły możliwość rozwijania instytucji, służących rozwojowi poszczególnych województw. Poza tym marginalizowanej inicjatywie prywatnej nie były już one potrzebne. Przeszto organizować wystawy i targi, wspierać giełdy zbożowo-towarowe, znacznie ograniczono działalność prasową i wydawniczą. Wobec monopolizacji wymiany handlowej z zagranicą przez państwo odsunięto izby od spraw eksportu i importu. Wydatnie rozbudowano natomiast ich kompetencje administracyjne, obłożono czynnościami zleconymi oraz zwiększono obowiązki sprawozdawczo-statystyczne. Jedynie na polu szkolnictwa zawodowego mogły rozwinąć żywą działalność⁹⁵¹.

Już od 1944 roku izby tworzyły zrzeszenia prywatnego przemysłu oraz wspierały stowarzyszenia kupieckie. Zrzeszenia przemysłowe miały jednak charakter dobrowolny i funkcjonowały jako agendy izb. Pierwsze powstały w październiku i listopadzie 1944 roku, u boku Izby P-H w Lublinie⁹⁵². Natomiast organizacje kupieckie

---

⁹⁵⁰ APL, IP-H Lublin, sygn. 155, k. 152; AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 213.

⁹⁵¹ *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, passim.

⁹⁵² *Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego...*; *Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie...*, s. 3 (APL, IP-H Lublin, sygn. 63).

odradzały się wedle przedwojennych wzorców. Cieszyły się samodzielnością; współpracowały z izbami, a niekiedy z nimi konkurowały⁹⁵³.

W 1947 roku Eugeniusz Szyr, w zastępstwie za Hilarego Minca, polecił izbom przekształcić zrzeszenia przemysłu prywatnego w organizacje o charakterze przymusowym. Na mocy zarządzenia z 24 stycznia 1947 roku zrzeszenia stały się więc następną obok izb instytucją samorządu gospodarczego w powojennej Polsce. Przejęły kompetencje izb na polu przemysłu prywatnego. Formalnie izbom pozostawiono jedynie nadzór nad nimi, wykonywany w imieniu Ministra Przemysłu (później Ministra Przemysłu i Handlu, a następnie Przewodniczącego PKPG)⁹⁵⁴.

Jak już omówiono w poprzednich rozdziałach, na rok przed likwidacją izby musiały zwolnić dużą część pracowników, uprościć strukturę biur i ograniczyć budżety. Zaś od roku 1948 miały ograniczone możliwości prowadzenia badań statystycznych i wykonywania czynności sprawozdawczych, na których tak władzom zależało. Wskutek ubywania prywatnych zakładów przemysłowych, likwidowania i reorganizacji części zrzeszeń prywatnego przemysłu traciły możliwości zbierania materiałów na temat sytuacji w przemyśle. Dane od stowarzyszeń kupieckich były niepełne i ogólnikowe. Przedsiębiorstwa sektora uspołecznionego w ogóle odmawiały udzielania informacji. Zaś instytucje publiczne zasłaniały się obowiązkiem ochrony tajemnicy państwowej i służbowej⁹⁵⁵.

Kolejno, na mocy zarządzenia Ministra Handlu Wewnętrznego z 8 listopada 1949 roku, powołano przymusowe zrzeszenia prywatnego handlu i usług⁹⁵⁶. Rozwiązanie stowarzyszeń kupieckich i powołanie zrzeszeń pociągnęło za sobą następny ruch władzy ludowej – ponowną rejestrację przedsiębiorstw handlowych. Zaś Naczelna Rada stała się „pasem transmisyjnym” PZPR do środowiska prywatnego handlu. Rządzącym udało się więc stworzyć jednolitą, łatwo kontrolowaną strukturę, w której znalazł się każdy właściciel sklepu i punktu usługowego. Zaś Naczelna Rada zaczęła reprezentować liczniejszą i stabilniejszą finansowo organizację. Wzmocniło to

⁹⁵³ Zob. np. Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie...*, s. 239; T. Przyłuski, op. cit., s. 28; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich...*, s. 425; H. Szatkowski, op. cit., s. 66.

⁹⁵⁴ Zarządzenie E. Szyra z 24 stycznia 1947 r. (AAN, KC PPR, Wyd. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 113; AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 235, k. 13 i 24; sygn. 2844, k. 297).

⁹⁵⁵ Zob. dekret z dnia 26 października 1949 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej (Dz.U. 1949, Nr 55, poz. 437); korespondencja w sprawie sprawozdawczości z lat 1948–1950 (APL, IP-H Lublin, sygn. 60 i 168); wykaz danych statystycznych, których publikacja była zabroniona i uchwała KERM z 12 czerwca 1949 r. w tej sprawie (AAN, KERM, mfilm B-11, k. 186).

⁹⁵⁶ Zarządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z dnia 8 listopada 1949 r. w sprawie powołania przymusowych zrzeszeń prywatnego handlu i usług (Monitor Polski 1949 A, nr 88, poz. 1083; „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1950, nr 1).

emancypacyjne i konkurencyjne dążenia organizacji kupieckich wobec izb, osłabionych kryzysem prywatnego przemysłu⁹⁵⁷.

Pamiętać należy, iż przyznanie organizacjom kupieckim obligatoryjnego charakteru było stałym postulatem zrzeszonych kupców. Doszło więc do tego, iż PPR-owcy zrealizowali przedwojenne postulaty polskich kupców. Można także twierdzić, iż wprowadzenie przymusu organizacyjnego uchroniło lokalne organizacje kupieckie od likwidacji, jaka spotkała zrzeszenia prywatnego przemysłu. Dyrekcja warszawskiej Izby pisała w drugiej połowie 1949 roku, iż jedynie pomoc Izby chroniła od zapaści związki stowarzyszeń kupieckich w jej okręgu oraz na terenie izb w Białymstoku i Olsztynie. Wśród niektórych działaczy izb panowało poczucie, iż stowarzyszenia kupieckie wykorzystały izby do swoich celów. Korzystały z pomocy finansowej, rozszerzyły kompetencje i rozbudowywały własny aparat, traktując izby jako biura do załatwiania administracyjnych spraw⁹⁵⁸.

Łatwo zauważyć, iż komuniści już w 1949 roku (cztery lata po zakończeniu II wojny światowej) stworzyli osobne struktury organizacyjne dla handlu i przemysłu. Rozbili tym samym jednolite i jakże niegdyś silne izby przemysłowo-handlowe, reprezentujące wspólne interesy sektora prywatnego. Dokonali tego celowo, nie dopuszczając jednocześnie do reaktywacji Związku Izb P-H. Izby w zbudowanym systemie totalitarnej gospodarki stawały się po prostu zbędne⁹⁵⁹. Ich likwidacja – jak pisał Jan Basta – była zwieńczeniem procesu opanowania przez obóz komunistyczny życia gospodarczego⁹⁶⁰. Zostały zniesione, gdyż – cytując Tadeusza Walichnowskiego – „taka, a nie inna mogła być prawidłowość rozwoju wydarzeń społeczno-politycznych w Polsce”⁹⁶¹.

Świadomość tego miał Roger Battaglia, przedwojenny działacz gospodarczy, a po wojnie historyk samorządu przemysłowo-handlowego. W 1950 roku pisał, iż izby przyjęły po wojnie błędne założenie, jakoby trójsektorowy model gospodarki miał się utrzymać przez co najmniej kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt lat. Jednakże szybko komuniści odebrali izbom jedno z najważniejszych funkcji: reprezentację i obronę

⁹⁵⁷ *Rejestracja kupców w związku z wprowadzeniem w życie przymusu organizacyjnego*, OTG 1950, nr 16, s. 5.

⁹⁵⁸ Zob. M. Szyszkowski, *Zadania Izby Przemysłowo-Handlowej*, OTG 1949, nr 32, s. 3; K. Tarasiewicz, *Aktualne zagadnienia handlu*, OTG 1949, nr 32, s. 5.

⁹⁵⁹ Zob. pismo prezesa Izby warszawskiej M. Hartwiga do H. Minca z 19 listopada 1946 r. w sprawie reaktywacji Związku Izb P-H (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 1461); *Sprawozdanie z działalności Wydziału Koordynacji Izby P-H w Warszawie za okres od dnia 21 grudnia 1948 r. do dnia 15 marca 1949 r. (ważniejsze fragmenty)* (ibidem, sygn. 1296); opinia J. Wojteckiej o potrzebie reaktywowania Związku Izb P-H z 20 stycznia 1947 r. (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 230).

⁹⁶⁰ Zob. J. Basta, *Proces likwidacji...*, s. 571.

⁹⁶¹ T. Walichnowski, *Narodziny Polski Ludowej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych” 1984, nr 36, s. 17.

sektora prywatnego, opiniowanie aktów prawnych i polityki władz. Konstatował, iż wnioski izb, „z reguły toną bez skutku w archiwach”. Ubolewał nad biurokratyzacją samorządu i upadkiem jego społecznego, radcowskiego charakteru. Swoje stwierdzenia podsumował⁹⁶²:

„Wobec coraz wyraźniejszej bezskuteczności działania izb przemysłowo-handlowych w obronie stanu posiadania sektora prywatnego oraz rosnącej beznadziejności wszelkiej własnej inicjatywy izb; wydawałoby się, że izby tracą coraz bardziej rację bytu, a wkrótce nie będą miały w ogóle prawie nic do roboty”.

Debata nad kształtem samorządu przemysłowo-handlowego toczyła się na forum izb już od 1945 roku. Zgłoszono wiele wniosków i rozpisano ankietę, w której udział wzięli czołowi działacze izbowi. Padały nawet postulaty stworzenia osobnych izb przemysłowych i izb handlowych. Pojawiały się także głosy, proponujące zniesienie izb. Stanisław Węsierski pisał, iż przedsiębiorcom zabrakło programu i jasnego stanowiska wobec nowej rzeczywistości. Stało się tak, ponieważ – jego zdaniem – sektor prywatny⁹⁶³:

„(...) po pierwsze (...) czekał i czeka bodajże na... może na bombę atomową; po drugie, bo nie wyłonił z siebie przywódców, którzy by umieli wprząc go w rydwan (powiedzmy popularniej w wóz) gospodarki narodowej; po trzecie, bo pozostał w ramach archaicznej formy organizacyjnej, która już przed wojną niewiele miała sensu i racji bytu, a która – moim zdaniem – absolutnie nie nadaje się do obecnych ram naszej struktury gospodarczej. Mam na myśli izby przemysłowo-handlowe”.

Warto dodać, iż już na początku 1949 roku Naczelna Rada Zrzeszeń Kupieckich RP złożyła rządowi projekt reorganizacji samorządu gospodarczego, w którym przewidywano zniesienie izb przemysłowo-handlowych. W odpowiedzi niektórzy przedstawiciele izb wystąpili na forum Stronnictwa Demokratycznego z koncepcjami zniesienia Naczelnej Rady i zwiększenia uprawnień samorządu przemysłowo-handlowego⁹⁶⁴.

Władze Izby Urzędującej i Naczelnej Rady nie potrafiły uzgodnić wspólnego stanowiska w różnych sprawach, nawet mniej istotnych. Przekazywały więc sprawy kierownictwu PKPG do samodzielnego rozstrzygnięcia. Konflikty toczyły się nawet wokół

⁹⁶² R. Battaglia, *Dzieje Gospodarcze Okręgu Krakowskiego Izby P-H w stuleciu 1850–1950. Wydawnictwo pamiątkowe na jubileusz stulecia istnienia Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, Kraków 1950, s. 192 (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 29).

⁹⁶³ S. Węsierski, *Organizacja przemysłu prywatnego*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 15, s. 540.

⁹⁶⁴ Zob. protokoły posiedzeń Izby P-H w Warszawie z przełomu 1949 i 1950 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 55, 57 i 1446); projekt zarządzenia Ministra PiH w sprawie przymusu należenia do zrzeszeń prywatnego handlu i usług z końca 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/151, mfilm 2315/29, k. 108); notatka M. Szyszkowskiego z 1 grudnia 1948 r. dla Wydziału Ekonomicznego KC PZPR (ibidem, k. 109); korespondencja w sprawie czasopism izbowych (AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 269).

wydawania wspólnego czasopisma dla przemysłu i handlu. Innym punktem zapalnym stała się dla przykładu kwestia statutów terenowych zrzeszeń prywatnego handlu i usług. Naczelna Rada opowiedziała się wówczas za nadzorem ze strony Ministra Handlu Wewnętrznego z pominięciem izb, do których przecież kupcy ustawowo należeli. Szukano wtedy rozwiązań na poły kompromisowych: powierzenia nadzoru Ministrowi, który zlecałby wykonywanie czynności nadzorczych izmom. Dzięki temu zrzeszenia miałyby możliwość odwoływania się od decyzji izb właśnie do Ministra Handlu Wewnętrznego.

Przedstawiciele stołecznej Izby upatrywali rolę izb jako pośrednika między zrzeszeniami a rządem. Argumentowali także, iż niektóre zrzeszenia kupieckie opowiadały się za wzmocnieniem izb, obawiając się biurokratyzacji Naczelnej Rady. Jednakże warszawskim działaczom kupieckim zależało mocno na podkreślaniu niezależności Naczelnej Rady wobec środowiska izbowego. Niechętnie patrzyli na rozbudowę i wzmocnienie izbowej biurokracji. Biurokracji, która (czego nie można ukrywać) przed wojną była silnie związana z sanacją, a po wojnie – opanowywana przez funkcjonariuszy nowej władzy.

Na podporządkowanie izmom zrzeszeń kupieckich szczególnie naciskał – wspomniany już – dyrektor Izby P-H w Warszawie Mikołaj Szyszkowski. Od 1949 roku stał na czele administracji izbowej, był silnie związany z PPR, potem PZPR. Można odnieść wrażenie, iż odsuwał od wpływu na działalność samorządu przemysłowo-handlowego znaczących przedwojennych działaczy i czołowych pracowników biurowych. Rugowano też działaczy zaangażowanych w czasie okupacji w prace Delegatury Rządu RP na Kraj. Poprzednikiem M. Szyszkowskiego był Andrzej Czarnecki, który ustąpił ze stanowiska oficjalnie z powodu choroby. W 1946 r. zmarł pierwszy powojenny dyrektor warszawskiej Izby Andrzej Marchwiński – bliski współpracownik Czesława Klarnera. Rok później wicedyrektora Franciszka Pacyńskiego oskarżono o szpiegostwo w procesie „andersowców”. Następową więc stopniową wymianą kadr na korzyść funkcjonariuszy władzy ludowej. Jednakże władze postanowiły w 1950 roku znieść izby, a pozostawić zrzeszenia kupieckie. M. Szyszkowski został wówczas szefem centralnej Komisji Likwidacyjnej Izby P-H oraz Komisji Koordynacyjnej Zrzeszeń Prywatnego Przemysłu. Być może konflikty między reprezentantami sektora prywatnego były na rękę władzom nadzorczym, które mogły silniej ingerować w sprawy zarówno izb, jak i branży kupieckiej⁹⁶⁵.

---

⁹⁶⁵ Zob. *Protokół z posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie z dnia 9 marca 1949 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 55); „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 12/13, s. 1.

Zawirowania lat 1949–1950 budziły słuszny niepokój dawnego prezesa Izby P-H w Warszawie Czesława Klarnera oraz Izby rzeszowskiej, która obawiała się, iż wśród „zgrzytów”, „ambicji personalnych i tym podobnych niedorzecznych nastawień” ginął interes zwykłych przedsiębiorców⁹⁶⁶.

Plany likwidacji izb przygotowywano w ramach MPiH i PKPG od początku 1949 roku. Jednak prawdopodobnie już w 1947 roku Ignacy Osipow – dyrektor Departamentu Przemysłu Miejscowego MPiH przygotował elaborat na temat Ogólnopolskiej Izby Handlowej. Wskazał w nim na istniejącą sprzeczność między formalnym statusem izb przemysłowo-handlowych a faktycznym zakresem ich kompetencji. Na podstawie przepisów przedwojennych obejmowały one bowiem przedsiębiorstwa prywatne, spółdzielcze i państwowe. W rzeczywistości natomiast reprezentowały jedynie sektor prywatny. Jednakże funkcje administracyjne (np. wydawanie świadectw przemysłowych, zaświadczeń o istniejących zwyczajach handlowych, przedstawianie biegłych, wydawanie opinii o cenach) wykonywały na rzecz wszystkich sektorów. W ten sposób – zdaniem Osipowa – nastąpiło „uprzywatnienie” izb. Rodziło to – według niego – komplikacje na arenie międzynarodowej. Polska nie posiadała bowiem swego przedstawicielstwa w Międzynarodowej Izbie Handlowej, nie funkcjonowały izby polsko-zagraniczne, ponieważ „prywatna” Izba Urzędująca nie mogła reprezentować państwowego przemysłu. Proponował więc powołanie Ogólnopolskiej Izby Handlowej, dodając⁹⁶⁷:

„Nie zachodzi potrzeba reaktywowania Związku Izb, gdyż oznaczałoby to stworzenie sztabu dyspozycyjnego i ośrodka krystalizacji wrogich ideologii gospodarczych i politycznych”.

Dowodził także, iż „okrzepnięcie” zrzeszeń prywatnego przemysłu oraz stowarzyszeń kupieckich spowodowało, iż izby stały się „instytucją zbędną, niepotrzebnie zjadającą 300 milionów złotych rocznie z budżetu Państwa”. Ponadto – jego zdaniem – branżowe zrzeszenia były „bezpieczniejsze” dla władz, ponieważ zajmowały się wyłącznie interesami gospodarczymi swoich członków, zaś izby chciałyby być „reprezentantami ideologicznymi inicjatywy prywatnej”. Na zakończenie dodawał, iż należało koniecznie zmniejszyć budżety izb, a zwłaszcza fundusze dyspozycyjne prezesów i dyrektorów.

Warto zauważyć, iż koncepcja Osipowa stworzenia Ogólnopolskiej Izby Handlowej skryształizowała się wraz z powołaniem Polskiej Izby Handlu Zagranicznego

⁹⁶⁶ Zob. korespondencja Izby rzeszowskiej z marca 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 459, k. 103); *Protokół z posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie w dniu 11 stycznia 1950 r.* (ibidem, sygn. 57).

⁹⁶⁷ AAN, MPiH 1947–1949, sygn. 2844, k. 299. Izby od 1946 r. informowały władze o problemach z ustaleniem zakresu ich kompetencji (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 27; APL, IP-H Lublin, sygn. 155, k. 190).

(o czym będzie dalej mowa). Było to jednym z elementów stopniowej eliminacji samorządu przemysłowo-handlowego z ustroju Polski Ludowej.

W czerwcu 1949 roku Departament Prawno-Organizacyjny PKPG opracował „Tezy nowego ustroju samorządu gospodarczego przemysłu prywatnego”. Stwierdzono w nich wyraźnie, iż ówczesny kształt samorządu przemysłowo-handlowego stanowił „w naszych stosunkach politycznych, społecznych, gospodarczych i finansowych wręcz anachronizm”. Oskarżano izby o niepotrzebną i wadliwą rozbudowę aparatu, składającego się z Izby Urzędującej i izb regionalnych. Zarzucano im zbędną kosztowność, wielotorowość i wielostopniowość, która – zdaniem urzędników PKPG absorbowała znaczną część wykwalifikowanego personelu, utrudniała nadzór i stwarzała pole do nadużyć⁹⁶⁸.

W „Tezach” położono szczególny nacisk na posiadanie przez izby znacznego majątku, wyodrębnionego ponadto na kontach funduszy emerytalnych, a także uprzywilejowaną pozycję dyrektorów. Ponadto postulowano wyjęcie spod kompetencji izb zrzeszeń prywatnego przemysłu i stowarzyszeń kupieckich. Dzięki temu – wedle autorów opracowania – „istnienie kilkunastu izb przemysłowo-handlowych stałoby się zbędne”. Należy mieć także w pamięci – wzmiankowane uprzednio – pismo Przewodniczącego PKWN Osóbki-Morawskiego z 1945 roku.

Zanim stworzono CUDW, odbierano izbom prerogatywy na rzecz różnych instytucji centralnych. Wystawami i targami zajmował się komisarz rządu ds. wystaw i targów⁹⁶⁹. Kompetencje w sprawach handlu zagranicznego przejął Minister Handlu Zagranicznego. Ingerował w działania izb, reglamentował dostęp sektora prywatnego do wymiany zagranicznej, nadzorował wydawanie świadectw pochodzenia towarów, nadawał uprawnienia eksportowe, zajmował się wystawami i targami zagranicznymi⁹⁷⁰. W 1949 roku Ministrowi Handlu Wewnętrznego powierzono nadzór nad zrzeszeniami kupieckimi, sprawy wystaw, targów krajowych oraz giełd zbożowo-towarowych⁹⁷¹.

⁹⁶⁸ *Tezy nowego ustroju samorządu gospodarczego w zakresie przem. pryw.* (AAN, PKPG, sygn. 4193, k. 8).

⁹⁶⁹ Zob. Dz. Urz. MPiH 1947, nr 5, poz. 97; Mon. Pol. 1949 A, nr 16, poz. 217; 1950 A, nr 1, poz. 2, nr 41, poz. 469, nr 81, poz. 950 i 951; 1951 A, nr 51, poz. 677; APL, IP-H Lublin, sygn. 162, k. 64 oraz dokumenty KERM (AAN, KERM, mfilm B-11, k. 194 i 413).

⁹⁷⁰ Zob. § 2 pkt 6, 7, 9 i 11 rozporządzenia RM z dnia 8 marca 1949 r. w sprawie zakresu działania Ministra Handlu Zagranicznego (Dz.U. 1949, Nr 15, poz. 96); statut Ministerstwa Handlu Zagranicznego (Mon. Pol. A 1949, Nr 16, poz. 217) i inne akty (Mon. Pol. 1950 A, Nr 68, poz. 801).

⁹⁷¹ Zob. § 2 pkt 6, 7, 9 i 11 rozporządzenia RM z dnia 8 marca 1949 r. w sprawie zakresu działania Ministra Handlu Zagranicznego (Dz.U. 1949, Nr 15, poz. 96); statut Ministerstwa Handlu Zagranicznego (Mon. Pol. A 1949, Nr 16, poz. 217) i inne akty (Mon. Pol. 1950 A, Nr 68, poz. 801).

Definitywnie władza ludowa pozbawiła izby kompetencji w sprawach wymiany handlowej z zagranicą w październiku 1949 roku, z chwilą powołania Polskiej Izby Handlu Zagranicznego⁹⁷². Podlegała ona Ministrowi Handlu Zagranicznego. Zajmowała się głównie wydawaniem świadectw pochodzenia towarów, legalizowaniem faktur, wydawaniem zaświadczeń dla przedsiębiorstw eksportowych, organizowaniem targów i wystaw, ustanawianiem ekspertów w zakresie towaroznawstwa, spedycji i ubezpieczeń, standaryzacją artykułów eksportowych i działalnością wydawniczą. Z braku nowych aktów prawnych posługiwano się systemem pozwoleń przywozowych i wywozowych sprzed 1939 roku. Mimo to izby starały się zachować kontakt z Polską Izbą Handlu Zagranicznego. Delegowały swoich działaczy jako ekspertów i monitorowały jej poczynania⁹⁷³.

W 1950 roku uprawnienia izb w zakresie szkolnictwa zawodowego przeszły do kompetencji prezesa Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego (CUSZ), podporządkowanego przewodniczącemu PKPG. Miał on przejąć zagadnienia dotyczące programów nauczania, wydawnictw oświatowych i poradnictwa zawodowego⁹⁷⁴.

Wreszcie w marcu 1950 roku, tworząc Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości, zdecydowano o zniesieniu izb przemysłowo-handlowych⁹⁷⁵. Ustawa z 7 marca 1950 roku o CUDW weszła w życie 30 marca 1950 roku. Jednakże CUDW rozpoczął faktyczną

⁹⁷² Zob. dekret z dnia 28 września 1949 r. o utworzeniu Polskiej Izby Handlu Zagranicznego (Dz.U. 1949, Nr 53, poz. 403); statut Izby (Mon. Pol. 1949 A, Nr 83, poz. 1014); dokumenty KERM i protokół z posiedzenia 9 sierpnia 1949 r. (AAN, KERM, mfilm B-11, k. 211); opinia L. Grabowskiego – szefa Wydziału Prawnego Izby P-H w Warszawie z 21 października 1949 r. (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 559, k. 1).

⁹⁷³ Zob. L. Grabowski, *Polska Izba Handlu Zagranicznego*, OTG 1949, nr 33, s. 7; *Konferencja przedstawicieli Samorządu Gosp. z Polską Izbą Handlu Zagranicznego*, OTG 1949, nr 28, s. 5; *Polska Izba Handlu Zagranicznego*, OTG 1949, nr 22, s. 6; *Zebranie konstytuujące Polskiej Izby Handlu Zagranicznego*, OTG 1949, nr 35, s. 9.

⁹⁷⁴ Zob. rozdział 3 ustawy z dnia 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelnych władz gospodarki narodowej (Dz.U. 1949, Nr 7, poz. 43) oraz dekret nowelizujący z dnia 21 września 1950 r. (Dz.U. 1950, Nr 44, poz. 400).

⁹⁷⁵ Zob. art. 9 ustawy z dnia 7 marca 1950 r. o CUDW (Dz.U. 1950, Nr 10, poz. 104) oraz Dz.U. 1951, Nr 32, poz. 247; Mon. Pol. 1950 A, Nr 42, poz. 479, Nr 93, poz. 1165, Nr 102, poz. 1286, Nr 121, poz. 1478, Nr 132, poz. 1665; 1951 A, Nr 4, poz. 43; 1972, Nr 58, poz. 311; Biuletyn PKPG 1950, nr 18, poz. 212; uchwały KERM w sprawie CUDW (AAN, zespół KERM, mfilm B-13, k. 241 i 322); protokół posiedzenia Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR 26 czerwca 1950 r., dok. nr 8, [w:] *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 13, Warszawa 2000, s. 48. Projekty aktów prawnych odnoszących się do CUDW przygotowywano w PKPG na początku 1950 r. (AAN, zespół PKPG, sygn. 7844). Co dziwne, o pracach nad powołaniem CUDW nie wspomniano w sprawozdaniach PKPG z działalności legislacyjnej ani w 1949, ani w 1950 r. (ibidem, sygn. 8145 i 8146). Jedynie w sprawozdaniu za I kwartał 1950 r. wymieniono CUDW jako jeden z „urzędów podległych” i napisano o rozpoczęciu prac nad ujednoczeniem struktury organizacyjnej przemysłu prywatnego. Zaś w II kwartale 1950 r. rozdzielano kompetencje PKPG i CUDW. Do czasu zorganizowania CUDW jego kompetencje wykonywał Dep. Drobnej Wytwórczości PKPG. Wraz z likwidacją izb zdecydowano o nacjonalizacji drobnego przemysłu prywatnego (ibidem, sygn. 8145, k. 4 i 113).

działalność z dniem 1 maja 1950 roku⁹⁷⁶. Sprawy, które w dniu wejścia w życie ustawy o CUDW należały do zakresu działania izb, przekazano zrzeczeniom prywatnego przemysłu, zrzeczeniom prywatnego handlu i usług oraz innym – określonym przez przewodniczącego PKPG – instytucjom i organom (będzie dalej o tym mowa)⁹⁷⁷.

W tym samym czasie podjęto próbę zamknięcia Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni. Jednak zakulisowe działania jej działaczy (szczególnie ze środowiska państwowego przemysłu) wsparte argumentami o ochronie polskiego importu i przynoszeniu oszczędności dewizowych przekonały władze o jej pozostawieniu⁹⁷⁸.

Ustawę o powołaniu CUDW rozpatrzono na dwóch posiedzeniach Sejmu Ustawodawczego w dniach 3 i 4 lutego, a także 6 i 7 marca 1950 roku. Premier Józef Cyrankiewicz mówił przed parlamentem w lutym, iż zadaniem tego urzędu będzie⁹⁷⁹:

„(...) skupienie w ręku jednej centralnej władzy realizacji polityki państwowej w stosunku do rozwijającej się spółdzielczości pracy oraz kierownictwo państwowym przemysłem miejscowym”.

Rządowy projekt ustawy poparło Stronnictwo Demokratyczne. Jego przedstawiciel – poseł Zygmunt Moskwa upatrywał w CUDW instytucję, która ułatwi uspołecznienie rzemiosła i przyczyni się do jego rozwoju. Nawiązał także do trwającej – jego zdaniem – ideowej przemiany inteligencji i mieszczaństwa, które przyjmują ideologię marksizmu-leninizmu. Poseł Józef Maciejewski ze Stronnictwa Pracy mimo – wartych podkreślenia – słów poparcia pod adresem prywatnego handlu także z zadowoleniem witał powołanie tego urzędu⁹⁸⁰.

Projekt ustawy odesłano następnie do Komisji Planu Gospodarczego i Budżetu. Sprawozdawca – poseł SD Faustyn Szlęzak – przedstawił na marcowym posiedzeniu Sejmu nowe przepisy. Chwaląc rządowy projekt mówił, iż CUDW umożliwi drobnej wytwórczości spełnienie funkcji uzupełniającej, usługowej i pomocniczej wobec kluczowego przemysłu państwowego (obsługę techniczną, remontową, transportową itp.), produkowanie dóbr na potrzeby lokalnych rynków, zajmowanie się produkcją nieseryjną oraz zaspokajanie nietypowych potrzeb konsumentów. CUDW miał –

⁹⁷⁶ APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 4.

⁹⁷⁷ Zob. J. Goliński, *Organizacja i zakres działania Centralnego Urzędu Drobnej Wytwórczości*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1950, nr 10, s. 267; L. Grabowski, *Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości*, OTG 1950, nr 15, s. 11; M. Szyszkowski, *Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości*, OTG 1950, nr 12, s. 2.

⁹⁷⁸ Zob. R. Pfeiffer, op. cit., s. 203.

⁹⁷⁹ *Sprawozdanie Stenograficzne z 75 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 3 i 4 lutego 1950 r.*, Warszawa 1950, łam 14.

⁹⁸⁰ *Ibidem*, łam 90.

w zamyśle posłów – koordynować politykę rządu w stosunku do drobnej wytwórczości (zwłaszcza na odcinku planowania w czasie planu sześcioletniego), odciążając PKPG⁹⁸¹.

W czasie wystąpień poselskich nad omawianą ustawą poseł SD – Leszek Guzicki skupił się na krytyce Polski sanacyjnej („kapitalistyczno-obszarniczej”). Mówił też o nowej roli drobnej wytwórczości w Polsce Ludowej, która w ustroju socjalistycznym zdobyła należną sobie rangę. Głosił potrzebę wyparcia z niej „szkodliwych, pasożytniczych elementów kapitalistycznych”, podniesienia na wyższy poziom organizacyjny, techniczny i społeczny, a także zapobiegania marnotrawstwu sił, energii, surowców i narzędzi przez placówki nieuspołecznione⁹⁸².

Entuzjastycznie o projekcie wypowiadał się poseł SP – Aleksander Olchowicz, zaś poseł Jan Kisiel z ZSL stwierdził⁹⁸³:

„Ustawa wreszcie likwiduje izby przemysłowo-handlowe – instytucje w poważnym stopniu już martwe – chociaż ustawowo miały jeszcze pewne obowiązki. Niemniej jednak likwidacja ich nie przyniesie żadnej szkody w życiu gospodarczym. Niektóre niewielkie zresztą obowiązki, jakie miały izby przemysłowo-handlowe, na drodze rozporządzenia PKPG zostaną przejęte przez Naczelną Radę Zrzeszeń Kupieckich, a w przemyśle przez zrzeszenia branżowe”.

Ustawę o CUDW uchwalono jednogłośnie w drugim i od razu trzecim czytaniu. Tekst aktu, po podpisaniu przez prezydenta Bolesława Bieruta i członków rządu, został następnie przekazany do publikacji w Dzienniku Ustaw⁹⁸⁴.

Prezes CUDW podlegał Przewodniczącemu PKPG i miał w jego imieniu przeprowadzić likwidację izb. Lokalnie zadania CUDW wykonywali wojewodowie i starostowie, a potem prezydya rad narodowych. Zaś przewodniczący PKPG (w porozumieniu z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej) unormował prawa i obowiązki byłych pracowników izb, w tym sprawy emerytalne⁹⁸⁵.

Okresy zatrudnienia, w czasie których pracownicy byli objęci ubezpieczeniem emerytalnym wedle statutów izb, uznano za okresy zatrudnienia uprawniające do otrzymania emerytur z ZUS. Osoby, które na podstawie statutów nabyły prawa do zasiłków emerytalnych, wdowich czy sierocych nabyły prawa do rent z ZUS. Zaś osoby, które otrzymywały specjalne zaopatrzenia emerytalne, tzw. dary z łaski, miały je nadal

⁹⁸¹ Zob. *Sprawozdanie stenograficzne z 76 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 6 i 7 marca 1950 r.*, Warszawa 1950, łam 159.

⁹⁸² Ibidem, łam 164. Wystąpienia posłów SD podano także w: *Stronnicтво Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 3, op. cit., s. 177, 465, 485 i 501. Zob. też Rezolucja Rady Naczelnej SD z 26 lutego 1950 r. (*Stronnicтво Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 2, t. 1, op. cit., s. 13).

⁹⁸³ *Sprawozdanie stenograficzne z 76 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego...*, łam 173.

⁹⁸⁴ AAN, MS 1945–1972, sygn. 5331, k. 1, nr sprawy P 006/5.

⁹⁸⁵ Zob. art. 6 ustawy o CUDW; rozdział 3 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz.U. 1950, Nr 14, poz. 130); zarządzenie Przewodniczącego PKPG z dnia 17 kwietnia 1951 r. (Mon. Pol. 1951 A, nr 35, poz. 442). Akty prawa wewnętrznego dotyczące likwidacji izb podał też A. Kochański, *Polska 1944–1991...*, s. 217, 289, 327, 358 i 400, który sięgnął do akt CUP, PKPG, CUDW i MPDiR.

otrzymywać z ZUS. Do stwierdzania przebiegu zatrudnienia w izbach właściwy był prezes CUDW⁹⁸⁶.

Hilary Minc konkretyzował przepisy ustawy o CUDW aktami niższego rzędu. Zarządzeniem z 28 kwietnia 1950 roku wyznaczył w nim termin zaprzestania działalności izb na dzień 30 czerwca tego roku⁹⁸⁷. Upoważnił jednocześnie prezesa CUDW do powołania Komisji Likwidacyjnej i likwidatorów dla poszczególnych izb przemysłowo-handlowych. Komisja Likwidacyjna Izb P-H miała składać się z pięciu członków. Zadaniem jej było:

- a) opracowanie planu likwidacji izb,
- b) przygotowanie wniosków odnośnie przekazania uprawnień i obowiązków izb innym instytucjom i organom,
- c) opracowanie wniosków co do majątku izb,
- d) sporządzenie wniosków w sprawie statusu pracowników izb,
- e) przygotowanie postulatów zmian w statutach zrzeszeń,
- f) nadzorowanie likwidatorów.

Natomiast likwidatorzy mieli: 1) przejąć majątek izb na rzecz Skarbu Państwa, dokonać spisu inwentarza, zarządzać nim i przekazać protokolarnie określonym instytucjom lub organom; 2) reprezentować likwidowane izby na zewnątrz; 3) prowadzić rachunkowość likwidowanych izb.

Komisja i likwidatorzy podlegali prezesowi CUDW, który ustalał dla nich wytyczne i zasady wynagrodzenia. Koszty likwidacji i utrzymania Komisji Likwidacyjnej miały być pokryte z majątku izb. Zaś przewodniczący PKPG miał na wniosek prezesa CUDW określić organy Skarbu Państwa uprawnione do przejęcia „poszczególnych składników majątku izb”. Komisja Likwidacyjna Izb P-H w Warszawie została powołana w maju 1950 roku. Koordynowała likwidację izb ze szczebla centralnego i nadzorowała likwidatorów, zwłaszcza w sprawach finansowych⁹⁸⁸.

Zanim zakończono proces likwidacji izb, CUDW przekształcono w Ministerstwo Przemysłu Drobного i Rzemiosła (MPDiR). Kompetencje prezesa CUDW przejął wówczas Minister Przemysłu Drobного i Rzemiosła. Kompetencje Ministra PDiR w terenie wykonywały wydziały oraz referaty przemysłowe prezydów rad narodowych. Ostatnim

⁹⁸⁶ §§ 1–4 zarządzenia Przewodniczącego PKPG z 17 kwietnia 1951 r. (Mon. Pol. 1951, Nr 35, poz. 442).

⁹⁸⁷ Zob. Mon. Pol. 1950 A, Nr 56, poz. 645; 1976, Nr 40, poz. 179; A. Kocharński, *Polska 1944–1991...*, s. 327 (autor ten odwołał się do akt PKPG); zarządzenie nr 2 Prezesa CUDW z 11 maja 1950 r. (OTG 1950, nr 23, s. 13); *Powołanie Komisji Likwidacyjnej Izb P-H*, OTG 1950, nr 22, s. 11.

⁹⁸⁸ APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 28.

aktem prawnym, zwieńczającym proces znoszenia samorządu przemysłowo-handlowego w Polsce, było zarządzenie Ministra PDiR z 30 sierpnia 1951 roku o zakończeniu likwidacji izb⁹⁸⁹.

Większość z pozostawionych likwidowanym izbom kompetencji administracyjnych zamierzano przekazać zrzeszeniom przemysłu prywatnego oraz zrzeszeniom prywatnego handlu i usług. Miały one przejąć:

- a) uprawnienia opiniodawcze i informacyjne (np. w sprawach cen, marż, zwyczajów handlowych, kalkulacji na wyroby przemysłu prywatnego),
- b) uprawnienia do wyznaczania biegłych i rzeczoznawców z zakresu przemysłu i handlu, ławników sądów, delegatów lub kandydatów do udziału w pracach władz, urzędów, instytucji, komisji i innych organów,
- c) obowiązki statystyczne i sprawozdawcze, w tym prowadzenie katastru przedsiębiorstw,
- d) zadania wynikające z koncesjonowania handlu i rejestracji przemysłu,
- e) rejestrowanie umów o naukę,
- f) sprawy planowania w przemyśle i ustalania sieci sklepów⁹⁹⁰.

Formalnie zrzeszenia przejęły uprawnienia izb do proponowania kandydatów na sędziów handlowych oraz wykonywania uprawnień odnośnie Rejestru Handlowego⁹⁹¹. Jednakże – jak już wspomniano – wydziały handlowe przestały istnieć na mocy dekretu o państwowym arbitrażu gospodarczym z 5 sierpnia 1949 roku⁹⁹².

W czerwcu 1950 roku prezes CUDW postanowił przedłużyć działalność komisji kalkulacyjnych izb przemysłowo-handlowych. Miały one monitorować ruch cen, obliczać koszty produkcji w dziale drobnej wytwórczości oraz opiniować kalkulacje dostaw, robót

⁹⁸⁹ Ustawa z dnia 25 maja 1951 r. o urzędzie Ministra PDiR (Dz.U. 1951, Nr 32, poz. 247), rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 października 1951 r. w sprawie zakresu działania Ministra PDiR (Dz.U. 1951, Nr 60, poz. 410); inne akty odnoszące się do MPDiR (Dz.U. 1958, Nr 45, poz. 225; Mon. Pol. 1951 A, Nr 59, poz. 774, Nr 79, poz. 1096, Nr 94, poz. 1303, Nr 95, poz. 1319; 1972, Nr 58, poz. 311); A. Kochoński, *Polska 1944–1991...*, s. 217, 289, 327, 358 i 400.

⁹⁹⁰ Zob. §§ 1–3 rozporządzenia Przewodniczącego PKPG z dnia 15 grudnia 1950 r. w sprawie określenia organów i instytucji, które przejmą niektóre sprawy należące dotychczas do zakresu działania izb przemysłowo-handlowych (Dz.U. 1951, Nr 9, poz. 71; 1958, Nr 49, poz. 241); dokumenty CUDW (AAN, CUDW, sygn. 15, k. 10 i 43); *Zrzeszenia kupieckie przejmą sprawy handlowe z Izby P.H.*, OTG 1950, nr 27/28, s. 13; *Wobec likwidacji Izby Przemysłowo-Handlowych*, OTG 1950, nr 25, s. 3; M. Szyszkowski, *Zadania władz IPH w związku z likwidacją izb przemysłowo-handlowych*, OTG 1950, nr 27/28, s. 4.

⁹⁹¹ Zob. *projekt podziału kompetencji izb przemysłowo-handlowych z kwietnia 1950 r.* (ANK, IP-H Kraków 1945–1950, sygn. 1, k. 1351); *Prawo handlowe i przemysłowe wraz z przepisami związkowymi według stanu prawnego na dzień 15 września 1958 r.*, oprac. B. Wysocka, red. R. Piotrowski, Warszawa 1958, s. 69, 100, 233, 286, 390 i 466.

⁹⁹² Dz.U. 1949, Nr 46, poz. 340.

i usług dla instytucji publicznych. Jako że były przydatne dla lokalnych rad narodowych, miały zostać przekształcone w rejonowe komisje kalkulacyjne⁹⁹³.

Koordinowaniem działalności przymusowych zrzeseń prywatnego przemysłu (także w zakresie spraw przejętych po izbach) miała zająć się specjalnie powołana Komisja Koordynacyjna Zrzeseń Prywatnego Przemysłu. Jej skład, organizację, zakres działania i sprawy budżetowe określono w zarządzeniach prezesa CUDW z 2 marca 1951 roku i Ministra PDiR z 9 sierpnia 1951 roku⁹⁹⁴. Decydowała między innymi w sprawach wyznaczania rzeczoznawców, delegowania przedstawicieli prywatnego przemysłu do różnych gremiów. Jak już była o tym mowa, na jej czele stanął dawny dyrektor stołecznej Izby Mikołaj Szyszkowski.

Obowiązki izb w przedmiocie rejestracji dokumentów na okaziciela wyemitowanych przed 1 września 1939 roku przekazano Bankowi Gospodarstwa Krajowego⁹⁹⁵.

Majątek izb przeszedł na własność Skarbu Państwa z mocy prawa. Przejście nieruchomości danej izby na rzecz Skarbu Państwa należało ujawnić w księdze wieczystej na podstawie zaświadczenia prezesa CUDW. Prezes CUDW był także uprawniony do samodzielnego złożenia wniosku o wpis Skarbu Państwa do księgi wieczystej. Jak pokazuje przykład Lublina, władze zwlekały z uregulowaniem stanu prawnego nieruchomości nawet do lat współczesnych⁹⁹⁶.

Na podstawie akt łatwo zauważyć, iż majątek izb szybko stał się przedmiotem „targów” między różnymi instytucjami publicznymi. Mienie Izby poznańskiej podzielono między aż jedenaście instytucji. Podobnie stało się z mieniem Izby P-H w Lublinie. Spory o przejęcie jej ruchomości toczyły ze sobą: CUDW, Komisja Likwidacyjna Izb P-H w Warszawie oraz prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (WRN). O losie poszczególnych składników mienia decydował prezes CUDW. Wreszcie Eugeniusz Szyr wydał okólnik z 30 września 1950 roku odnośnie „zaspokajania potrzeb na odcinku

---

⁹⁹³ Zob. *Zarządzenie nr 11 Prezesa CUDW z 20 czerwca 1950 r. w sprawie utrzymania czynności komisji kalkulacyjnych przy izbach p-h* (APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 26); *Zarządzenie Prezesa CUDW z 7 grudnia 1950 r.* (ibidem, k. 40); Kt., *Komisja kalkulacyjna przy Izbie Przemysłowo-Handlowej*, OTG 1949, nr 6, s. 14; *Rejonowe komisje kalkulacyjne i zakres ich prac*, OTG 1950, nr 17, s. 10.

⁹⁹⁴ Mon. Pol. 1951 A, Nr 23, poz. 295; Nr 76, poz. 1057; zarządzenie Przewodniczącego PKPG z 4 lipca 1951 r. (Mon. Pol. 1951 A, nr 67, poz. 880 i nr 82, poz. 1138); AAN, CUDW, sygn. 16, k. 1.

⁹⁹⁵ Zob. § 4 rozporządzenia Przewodniczącego PKPG z dnia 15 grudnia 1950 r. (Dz.U. 1951, Nr 9, poz. 71).

⁹⁹⁶ Rozporządzenie Przewodniczącego PKPG z dnia 8 marca 1951 r. w sprawie trybu ujawniania w księgach wieczystych i innych rejestrach przejścia na własność Skarbu Państwa majątku zniesionych izb przemysłowo-handlowych (Dz.U. 1951, Nr 19, poz. 156); dane z Urzędu Miejskiego w Lublinie, Wydziału Ksiąg Wieczystych Sądu Rejonowego w Lublinie oraz lubelskiej Delegatury NIK.

zagospodarowania w sprzęt biurowy” byłych izb, w którym uregulował pierwszeństwo w przejmowaniu izbowych nieruchomości i ruchomości. Zastępstwo prawne likwidowanych izb wykonywała – w imieniu likwidatorów – Prokuratoria Generalna⁹⁹⁷.

Środowisko działaczy samorządu przemysłowo-handlowego zostało zaskoczone likwidacją izb. Wynikało to być może z niewiedzy i dezorientacji na temat rzeczywistych planów władz. Być może przedstawiciele PPR, a potem PZPR celowo błędnie informowali działaczy samorządu. Fakty zaprzeczały przecież oficjalnym deklaracjom Cyrankiewicza i Minca. Po spotkaniu reprezentantów izb z rządem w czasie rozpoczynającej się „bitwy o handel” w PPR-owskim „Twoim Głosie” napisano: „Premier zauważył, iż Rząd nie ma zamiaru zmieniać dzisiejszego modelu gospodarczego”⁹⁹⁸.

Izba warszawska – wydawałoby się, że najlepiej poinformowana – nie wiedziała, jakie zapadną decyzje odnośnie personelu, prowadzonych kursów oświatowych, rozpoczętych inwestycji budowlanych, central prywatnego przemysłu, akt i księgozbiorów. Wiceprezes Izby Urzędującej (zarazem prezes Naczelnej Rady) Stanisław Barcikowski apelował do dyrekcji, by zapobiegła wybuchowi paniki wśród personelu na wieść o likwidacji izb. Planowano skierować zatrudnionych do nowo powstającego CUDW i organizacji, powiązanych z samorządem, w tym szkół zawodowych. Dążono do przekazania izbowego inwentarza – powiązanych z izbami – zrzeczeniom prywatnego przemysłu. Przez pierwsze miesiące niewiadomą pozostawała kwestia urlopów pracowniczych, emerytur i rent dla przedwojennych pracowników izb, w tym Izby lwowskiej i wileńskiej. Obawiano się, iż najbardziej poszkodowani zostaną pracownicy fizyczni, pracujący w izbach od wielu lat. Postulowano, by nie dzielono bibliotek izb i przekazywano je w całości lokalnym szkołom lub uczelniom.

Zniesienie izb było niespodziewanym wydarzeniem nie tylko dla samorządowców. PKPG i CUDW nie skoordynowały tej akcji z Ministerstwem Skarbu. Urzędy skarbowe nie wiedziały, czy i jakiej instytucji powinny przesyłać odpisy kart rejestracyjnych⁹⁹⁹.

Warto dodać, iż ustawodawca ludowy bardzo długo nie eliminował z obrotu prawnego przepisów, odnoszących się do zniesionych izb. W 1953 roku uchylono przedwojenne prawo górnicze, w 1960 roku prawo bankowe, a 1972 roku prawo

⁹⁹⁷ AAN, CUDW, sygn. 15, k. 42, 52 i 64; APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 2, 41 i 69.

⁹⁹⁸ *Przedstawiciele Izby Przemysłowo-Handlowych na audyencji u premiera Cyrankiewicza*, „Głos Ludu” 1947, nr 152, s. 2.

⁹⁹⁹ Zob. *Protokół posiedzenia Prezydium Izby P-H w Warszawie w dniu 15 lutego 1950 r.; w dniu 29 marca 1950 r.; w dniu 24 maja 1950 r.* (AAN, IP-H Warszawa, sygn. 57); *Z Krakowskiej Konferencji Międzyizbowej*, OTG 1950, nr 17, s. 7; *Zakończenie prac kolegialnych samorządu przemysłowo-handlowego*, OTG 1950, nr 27/28, s. 2; *Zebranie Dyrektorów Izby Przemysłowo-Handlowych*, OTG 1950, nr 25, s. 14; L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 117.

przemysłowe. Dopiero rozporządzeniem Ministra Zdrowia z 28 lutego 2000 roku zniesiono – odnoszące się do izb – przedwojenne przepisy z zakresu prawa żywnościowego¹⁰⁰⁰.

Izba P-H w Lublinie, jak pozostałe izby, zakończyła działalność 30 czerwca 1950 roku. Likwidatorem został Stefan Bogusławski, mianowany już 5 czerwca. Rozpoczął działania z dniem 1 lipca, ściśle współpracując z KW PZPR w Lublinie. Jego głównym zadaniem było zabezpieczenie i rozdysponowanie mienia Izby: nieruchomości, ruchomości, funduszy, papierów wartościowych, dokumentów, księgozbioru bibliotecznego oraz zakończenie rozliczeń finansowych. Do pomocy przy likwidacji zatrudnił pięć osób z dawnego personelu Izby, w tym Tadeusza Kryńskiego i księgowego Jerzego Czarnieckiego. Wypada podkreślić, iż likwidacja każdej z izb przebiegała podobnie¹⁰⁰¹.

Nieruchomości Izby P-H w Lublinie, czyli gmach przy ul. Okopowej 7 oraz kamienicę przy ul. Chopina 17, przekazano prezydium lubelskiej WRN. Skreślono zarazem hipotekę na rzecz Banku Gospodarstwa Krajowego z tytułu zaciągniętej przez Izbę przedwojennej pożyczki. Umorzono także listy zastawne Towarzystwa Kredytowego m. Lublina, będące w posiadaniu Izby. Zaś biuro przy ul. Krakowskie Przedmieście 36 zostało zabezpieczone przez urzędników Zarządu m. Lublina¹⁰⁰².

Jeśli chodzi o ruchomości, to samochód został przejęty przez Izbę P-H w Warszawie. Meble, maszyny do pisania, arytmometry (maszyny liczące) i kasa pancerna pojechały do CUDW. Aparaty telefoniczne oddano urzędowi telefonicznemu. Pozostałe ruchomości zatrzymało prezydium WRN w Lublinie. Izba – poza meblami, sprzętem biurowym, powielaczem, maszyną drukarską – nie dysponowała kosztowniejszymi przedmiotami. Wartość sentymentalną posiadało kilka bibelotów oraz obraz pierwszego prezesa Izby – Michała Michniewskiego¹⁰⁰³.

¹⁰⁰⁰ § 39 rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej z 10 grudnia 1936 r. o dozorze nad mięsem i przetworami mięsnymi (Dz.U. RP 1936, Nr 92, poz. 643); § 74 pkt 1a rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 28 lutego 2000 r. w sprawie warunków sanitarnych oraz zasad przestrzegania higieny przy produkcji i obrocie środkami spożywczymi, używkami i substancjami dodatkowymi dozwolonym (Dz.U. 2000, Nr 30, poz. 377).

¹⁰⁰¹ Zob. akta likwidacyjne Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 60–61); wpisy kasowe za czerwiec 1950 r. (ibidem, sygn. 51); A. Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie...*, s. 128; L. Zachuta, A. Zdebski, op. cit., s. 128.; A. Zarzycki, op. cit., s. 92.

¹⁰⁰² Zob. *Protokół zdawczo-odbiorczy nieruchomości b. Izby P-H w Lublinie położonej przy ul. Okopowej nr 7 z 30 grudnia 1950 r.* (APL, IP-H Lublin, sygn. 611, k. 112); korespondencja z marca 1950 r. (ibidem, sygn. 589, k. 12); *Wypis aktu, sporządzonego w kancelarii Notariusza Stefana Smólskiego w Lublinie w księdze hipotecznej nieruchomości lubelskiej oznaczonej Nr. hipotecznym 1323* (APL, BGK o/Lublin, sygn. 139, k. 2).

¹⁰⁰³ Zob. korespondencja z listopada 1950 r., maja i czerwca 1951 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 2–25); *Protokół zdawczo-odbiorczy przejęcia ruchomości i urządzeń biurowych b. Izby P-H w Lublinie przez Prezydium WRN w Lublinie z 25 października 1950 r.* (ibidem, sygn. 611, k. 105); *Spisy ruchomości Izby P-H w Lublinie...* (ibidem, sygn. 609, k. 46).

Władze nadzorcze szybko uregulowały przekazanie izbowych akt. Podzielono je na „aktualne” i „nieaktualne”. Ostatnie z wymienionych trafiły do Archiwum Państwowego w Lublinie. Dodatkowo wydzielono akta przedwojenne i okupacyjne. „Aktualne” (personalne, statystyczne, szkolne itp.) przekazano następującym instytucjom¹⁰⁰⁴:

- a) Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Lublinie przejęło akta handlowe, kataster przedsiębiorstw handlowych i usługowych, dokumentację dotyczącą koncesjonowania handlu, Rejestru Handlowego, likwidacji przedsiębiorstw, umów o naukę,
- b) zrzeszenia prywatnego przemysłu – akta rzeczoznawców z branży przemysłowej,
- c) Wydział Przemysłowy prezydium WRN w Lublinie – akta dotyczące przemysłu, zezwoleń, rejestracji zakładów, wykazy, sprawozdania firm oraz dokumenty przedsiębiorstw należących do zrzeszeń prywatnego przemysłu,
- c) powiatowe rady narodowe – dokumenty rejestracji przedsiębiorstw z poszczególnych powiatów,
- d) Dyrekcja Okręgowa Szkolnictwa Zawodowego (DOSZ) – dokumenty oświaty zawodowej,
- e) BGK w Warszawie – akta rejestracji akcji,
- f) CUDW – dokumentację na temat rozdziału przemysłu i rzemiosła.

Większość akt przejęło Archiwum Państwowe w Lublinie. Z korzyścią dla współczesnych badaczy zachowano ich identyczny i przejrzysty układ, jaki istniał w momencie przekazania przez likwidatora w sierpniu 1950 roku. Utrzymano także nazewnictwo teczek i dołączono dopływy. Prawdopodobnie część akt Izby nie dotarła do Archiwum (dokumenty Związku Zawodowego Pracowników Izby P-H w Lublinie, emerytalne i DOSZ)¹⁰⁰⁵.

Likwidator rozdysonował także obszerny księgozbiór Izby, liczący 5,5 tys. tomów. Wszystkie wraz z czasopismami trafiły do Zakładu Ekonomii Politycznej Katedry Ekonomii Wydziału Prawa i międzywydziałowego Instytutu Nauk Ekonomicznych UMCS. Część publikatorów urzędowych, informatorów oraz przedwojennych sprawozdań

---

¹⁰⁰⁴ Zob. instrukcje Prezesa CUDW z 1950 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 3–38); sprawozdanie likwidatora (ibidem, k. 5); okólnik Komisji Likwidacyjnej Izb P-H z 28 grudnia 1950 r. (ibidem, k. 43); protokoły zdawczo-odbiorcze, wykazy przekazywanego mienia oraz spisy ruchomości (ibidem, sygn. 611, k. 8–126); ogłoszenie o likwidacji izb z 19 lipca 1950 r. (Mon. Pol. B 1950, Nr 37).

¹⁰⁰⁵ Wykazy zdawczo-odbiorcze akt oraz wykazy majątku (APL, IP-H Lublin, sygn. 610, k. 8; sygn. 611, k. 42–104).

przekazano Wydziałowi Przemysłowemu prezydium WRN w Lublinie. Dzięki temu UMCS zawdzięcza Izbie posiadanie nieocenionych sprawozdań wojewody wołyńskiego¹⁰⁰⁶.

Przeoglądając biblioteczne katalogi łatwo zauważyć, jak wiele wartościowych pozycji przekazanych UMCS poginęło lub zostało wyłączonych z zasobów Biblioteki Głównej, także w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Praktycznie każdy tom opatrzony był interesującym exlibrisem, przedstawiającym patrona kupców – Merkurego (w uskrzydłym kapeluszu) oraz kołem zębatym – symbolem przemysłu.

Postępowanie likwidacyjne lubelskiej Izby ciągnęło się do sierpnia 1951 roku. W jego trakcie przeprowadzono – wspomnianą już – kontrolę NIK oraz finansową (w kwietniu 1951 roku). Wiele miesięcy trwało załatwianie formalności, dotyczących budynków izbowych, dokonywanie rozliczeń finansowych (np. z pracownikami), przewożenie akt i mebli¹⁰⁰⁷.

Pismo Stefana Bogusławskiego do Mikołaja Szyszковского w sprawie przekazania ruchomości Izby (APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 35)

Lublin, dnia 14 września 1950 r.

Do
Przewodniczącego Komisji Likwidacyjnej
Izb Przemysłowo-Handlowych
w Warszawie

W dniu dzisiejszym wysłałem wniosek na przekazanie wszystkich ruchomości po b. Izbie Przemysłowo-Handlowej do dyspozycji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Wniosek ten jest zgodny ze stanowiskiem Prezydium W.R.N. i uzgodniony z Wojewódzkim Komitetem P.Z.P.R. Odpis pisma W.R.N. załączam.

Zwłoka w wykonaniu treści depesz Komisji Likwidacyjnej nastąpiła wskutek trudności porozumienia się z Wojewódzką Radą Narodową.

Z proletariackim pozdrowieniem
(podpisu brak)

1 zał.-

---

¹⁰⁰⁶ Zob. wykazy zdawczo-odbiorcze książek i czasopism (APL, IP-H Lublin, sygn. 611, k. 127 i 135); pismo Wydziału Prawa UMCS z 31 lipca 1950 r. (ibidem, sygn. 609, k. 32).

¹⁰⁰⁷ Protokół kontroli z 2 kwietnia 1951 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 609, k. 65); wpisy kasowe za czerwiec – grudzień 1950 r. (ibidem, sygn. 50).

Zakończenie

Dzieje Izby P-H w Lublinie obrazują odbudowę i upadek instytucji samorządu gospodarczego w okresie Polski Ludowej. Pozwalają prześledzić działania nie tylko reprezentantów sektora prywatnego, ale i przedstawicieli nowych władz. Dają możliwość zapoznania się z historią Lubelszczyzny, przywracając pamięci współczesnych dokonania lokalnych kupców i przemysłowców, ale także ich powojenne dramaty i klęskę w starciu z nową władzą. Ułatwiają również wyciągnięcie wniosków natury ogólnej, wzbogacając naszą wiedzę na temat dziejów polskiej administracji publicznej. Na losach Izby odbijały się bowiem wydarzenia burzliwych lat powojennej Polski.

W niniejszej pracy opisano więc organizację wewnętrzną, nadzór, relacje z władzami lokalnymi, działalność oraz proces likwidacji Izby. Uwzględniono warstwę normatywną oraz archiwalia, obrazujące faktyczną sytuację Izby.

Badania wykazały, iż Izba została reaktywowana przez miejscowych działaczy pod kierunkiem przedwojennego dyrektora Tadeusza Kryńskiego (dawnego sanacyjnego urzędnika) już w lipcu 1944 roku. Zlikwidowano ją w czerwcu 1950 roku, gdy stanowisko wicedyrektora i likwidatora pełnił Stefan Bogusławski (działacz PZPR).

W latach 1944–1950 jej działalność ulegała stopniowemu ograniczaniu i traciła swój samorządowy charakter. Ograniczono jej kompetencje tylko do sektora prywatnego, który w dodatku zanikał. Odebrano jej możliwość wykonywania uprawnień, wynikających z rozporządzenia o izbach przemysłowo-handlowych z 1927 roku. Funkcjonowała również w sprzeczności z normami przedwojennego statutu i regulaminu wyborczego.

Zerwano z przepisami okupacyjnymi oraz pominięto prawodawstwo rządów londyńskich. Powojenne przepisy dotyczące izb nie miały też związku z normami Konstytucji marcowej. Źródła archiwalne wykazują ponadto, iż nowe władze stosowały przedwojenne akty prawne oparte na Konstytucji kwietniowej. Co więcej, interpretowano je na niekorzyść obywateli, rozbudowując tzw. prawem powielaczowym i wykorzystując przeciwko sektorowi prywatnemu.

Organizacja izb była regulowana prawem wewnętrznym obowiązującym. Wymownym tego przykładem było przekształcenie w 1947 roku zrzeszeń prywatnego przemysłu z agend izb w instytucje samorządu gospodarczego. Nie odtworzono ani Związku Izb P-H, ani izb bilateralnych (polsko-zagranicznych oraz zagraniczno-polskich). Zamiast odbudować Związek Izb P-H, przemianowano Izbę warszawską na Izbę Urzędującą. Później w jej ramach zorganizowano Wydział Koordynacji Izb P-H, szybko zresztą zlikwidowany. Izba warszawska zaczęła dominować wśród pozostałych

izb, odsuwając od wpływu na politykę samorządu przemysłowo-handlowego szczególnie izby krakowską i poznańską.

Należy jednak pamiętać, iż Izba lubelska odegrała ważną rolę w pierwszych miesiącach rządów PKWN. Wspierała nowe władze na polu odbudowy życia gospodarczego. Wspomogła tworzącą się Izbę P-H w Rzeszowie. Kontaktowała się z działaczami Izby warszawskiej, ukrywającymi się po upadku Powstania Warszawskiego.

W latach 1945–1946 izby cieszyły się samodzielnością. Przyczyniły się między innymi do szybszego zagospodarowania Ziemi Odzyskanych. Jednakże od 1947 roku nadzór nad izbami stawał się coraz ściślejszy. Stawały się zależne od władz. Posypały się także pierwsze aresztowania wśród izbowych działaczy. Rządzący zresztą już od pierwszych miesięcy 1944 roku uważali izby za twór opozycyjny i wymagający likwidacji. Dawali temu wyraz Edward Osóbka-Morawski, główny ekonomista PPR – Hilary Minc, a także jego zastępca Eugeniusz Szyr.

Od roku 1948 wzmacniał się wpływ czynników partyjnych na obsadę personalną Izby. Odsuwano od wpływu na sprawy izbowe przedwojennych działaczy, zastępując ich osobami związanymi z PPR i PZPR. Stopniowo wymieniano personel biurowy. Stanowiska izbowe zaczęły wchodzić w struktury partyjnej nomenklatury, związanej z wydziałami ekonomicznymi komitetów wojewódzkich PZPR. Nasilała się ideologizacja pracy biurowej. Ostatecznie izby pozbawiono samodzielności i przekształcono niemalże w państwowe urzędy gospodarcze o samorządowej fasadzie. Wiązało się to z powołaniem PKPG, a także stalinizacją polskiego życia politycznego i gospodarczego.

Budżety izb oparto po wojnie na dotacjach Skarbu Państwa. Większą część izbowych finansów pochłaniały też wydatki osobowe i administracyjne. Izby nie mogły swobodnie dysponować funduszami na rzecz prywatnej przedsiębiorczości. Izba lubelska nie odzyskała nawet przedwojennych nieruchomości.

Jej prezydium, prezes, wiceprezesi, jak i dyrektor biura działali w oparciu o zwyczaje, ukształtowane w czasie wojennych dni lipca 1944 roku. Radcowie nie pochodzili z wyborów ani nominacji, lecz dowolnej kooptacji. Izba skupiła grono przedwojennych pracowników i radców, w tym związanych z obozem sanacyjnym i Polskim Państwem Podziemnym. Starano się utrzymywać równowagę między liczbą radców w sekcjach handlowej i przemysłowej. Było to trudne ze względu na nieustanną rotację radców, którzy szybko rezygnowali z prac na rzecz Izby (także wskutek represji i obawy przed udziałem w życiu publicznym). Zanikła też instytucja korespondentów, tak żywa przed wojną. Warto jeszcze raz podkreślić, iż Izby na Ziemiach Odzyskanych,

w Białymstoku, Częstochowie, Olsztynie i Rzeszowie zakładano w sposób żywiłowy, z inicjatywy przedsiębiorców i przedwojennych działaczy gospodarczych.

Izba lubelska była silnie związana ze Stronnictwem Demokratycznym. Znana była z działań dobroczynnych, a jej przedstawiciele zasiadali w wielu organizacjach społecznych. Współpracowali z radami narodowymi, lubelskim magistratem, urzędem wojewódzkim i administracją skarbową. Uczestnicząc w pracach organów administracji publicznej i wymiaru sprawiedliwości (rad narodowych, komisji podatkowych, sądów pracy itp.) legitymizowali jednocześnie powojenny reżim.

Izba funkcjonowała w oderwaniu od przepisów przedwojennych, formalnie stale obowiązujących. W przeciwieństwie do czasów międzywojennych zajmowała się nie tylko sprawami przedsiębiorców, ale przede wszystkim wykonywała zadania zlecone przez władze. Realizowała tym samym założenia polityki rządu na polu gospodarki. Została wykorzystana do przeprowadzenia nacjonalizacji i „bitwy o handel”. Spełniała także ważne funkcje sprawozdawcze i kontrolne. Prowadziła akcję rejestracji zakładów przemysłowych i koncesjonowania sklepów. Delegowała biegłych dla organów administracji publicznej i sądów. Zaś jej sprawozdania są ważnym źródłem do poznania ekonomicznych realiów województwa lubelskiego po II wojnie światowej.

Znaczący był dorobek opiniodawczy lubelskiej Izby, jak i pozostałych instytucji samorządu przemysłowo-handlowego. Izby wypowiadały się w przedmiocie dekretów, ustaw, rozporządzeń administracyjnych, aprowizacyjnych, gospodarczych, komunikacyjnych, mieszkaniowych, podatkowych, rolnych, ubezpieczeniowych, a także wyłączeniowych. Na uwagę zasługują szczególnie poglądy izb w sprawach podatkowych.

Izba lubelska krytycznie odnosiła się do przemian socjalistycznych, potępiając działania sprzeczne z prawem. Stale bowiem podkreślała konieczność ewolucyjnego przestawiania gospodarki na tory socjalizmu. Jej działacze wierzyli w stałość układu trójsektorowego (państwowego, spółdzielczego i prywatnego). Wskazywali także na korzyści płynące z wolnego rynku i ustroju demokratycznego.

Izby odsunięto od problematyki wymiany handlowej z zagranicą. Cenzurowano nawet publikacje promujące polską wytwórczość na targach zagranicznych. Zaprzestawały więc organizować wystawy i targi, a także prowadzić działalność wydawniczą. Państwowe instytucje gospodarcze odmawiały udostępniania danych ekonomicznych. Zaś obowiązek ochrony tajemnicy państwowej i służbowej utrudniał izbom bieżącą działalność.

Izba P-H w Lublinie stworzyła pierwsze w wyzwolonej Polsce zrzeszenia prywatnego przemysłu. Pomogła odbudować stowarzyszenia kupieckie. Przyczyniła się

do założenia targowiska w Lublinie i reaktywacji lubelskiej Giełdy Zbożowo-Towarowej. Broniła firmy przed nacjonalizacją i „domiarami”. Jej pracownicy udzielali porad prawnych, doradzali w sprawach dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej i ułatwiali znalezienie kontrahentów. Załatwiano przydziały, opiniowano kredyty, wydawano opinie dla sądu rejestrowego i państwowych central handlowych.

Jednakże działania Izby skierowane na obronę przemysłowców i kupców przed działaniami władz nie dawały praktycznych rezultatów. Podobnie nie udało się ochronić prywatnego młynarstwa przed represjami w trakcie akcji skupu zbóż. Pomagano zarazem Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym zamykać przedsiębiorstwa prowadzone nielegalnie lub niezgodnie z przepisami.

W dziedzinie przemysłu Izba układała między innymi plany produkcji przemysłowej, współpracowała z CUP, reprezentowała zakłady prywatne w rokowaniach ze związkami zawodowymi, interesowała się sprawami socjalnymi robotników. Na polu handlu Izba przygotowywała sieć sklepów, zajmowała się koncesjami gastronomicznymi, interweniowała w sprawach indywidualnych, protestowała przeciwko dyskryminacji podatkowej, krytykowała politykę państwowych central handlowych i spółdzielczości, usiłowała bronić prywatne hurtownie przed likwidacją, pomagała szkołom kupieckim, zajmowała się praktykantami i uczniami.

Jednakże największe zasługi Izba położyła na polu szkolnictwa zawodowego. Wyróżniało ją to spośród innych polskich izb przemysłowo-handlowych. Wraz ze Zgromadzeniem Kupców m. Lublina wspierała szkoły Vetterów w Lublinie. Prowadziła odczyty, szkolenia i kursy handlowe. Przydzielała dotacje dla szkół handlowych. Fundowała stypendia dla uczniów i studentów. Wspierała także Kupiecki Instytut Wiedzy Zawodowej.

Na zakończenie warto przypomnieć, iż izby zostały zlikwidowane w 1950 roku, gdy stały się instytucjami zbędnymi w socjalistycznym systemie gospodarczym. Sprawy, którymi się zajmowały, przekazano zrzeszeniom przemysłu prywatnego oraz zrzeszeniom prywatnego handlu i usług. Te ostatnie dotrwały zresztą do dnia dzisiejszego i usiłują znaleźć swoje miejsce w rzeczywistości III RP.

Autor wyraża więc nadzieję, iż dzięki niniejszej pracy czytelnicy mieli okazję zapoznać się z wieloma aspektami dziejowymi samorządu przemysłowo-handlowego czasów Polski Ludowej na przykładzie Izby P-H w Lublinie.

Aneksy

Aneks nr 1. Radcowie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie

Stanisław Bartnik: radca sekcji handlowej, w Izbie od listopada 1944 r., prawdopodobnie prowadził w Kraśniku hurtownię i sklep z narzędziami rolniczymi, materiałami budowlanymi, art. żelaznymi, meblami, naczyniami kuchennymi, szkłem i porcelaną. W marcu 1946 r. zrezygnował z mandatu radcy, wyjeżdżając do Płocka, gdzie kontynuował działalność gospodarczą.

Józef Bońkowski (ur. 19 marca 1894 r. w Lublinie): radca sekcji przemysłowej, dokooptowany we wrześniu 1946 r., współwłaściciel odlewni żelaza i metali przy ul. Pięknej w Lublinie. Posiadał wykształcenie techniczne¹⁰⁰⁸.

Stefan Bujalski: radca sekcji handlowej, kooptowany w marcu 1948 r., członek władz wojewódzkich Stowarzyszenia Kupców Polskich, być może handlował artykułami żelaznymi, maszynami i częściami rolniczymi przy ul. Zamojskiej.

Piotr Chrząstowski (ur. 1879 r. w Łopienniku k. Krasnegostawu): radca sekcji handlowej, dokooptowany w 1944 r. Znany działacz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie (wiceprezes w 1944 r.). Od 1922 r. prowadził sklep ze szkłem, porcelaną, fajansem i artykułami gospodarstwa domowego przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie.

Aleksander Cudny (ur. 19 lutego 1889 r. w pow. Mińsk Mazowiecki): radca sekcji handlowej, dokooptowany w marcu 1948 r. Znany właściciel hurtowni opału, którą prowadził w latach 1923–1948, członek władz wojewódzkich Stowarzyszenia Kupców Polskich. Był członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej, żołnierzem Legionów i Wojska Polskiego w latach 1918–1921. Przed wojną zakładał lubelską Chrześcijańską Bezprocentową Kasę Pożyczkową dla Kupców i Rzemieślników. Podczas II w. św. angażował się w AK, był więziony na Majdanku i Gross-Rosen. Od stycznia 1945 r. należał do SD, zasiadał we władzach wojewódzkich Stronnictwa. Posiadał wykształcenie średnie zawodowe.

Antoni Czapski (ur. 28 grudnia 1887 r.): radca sekcji handlowej, w Izbie od 1929 r., po wojnie dokooptowany w 1944 r. Członek władz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, znany kupiec bławatny i galanteryjny. Posiadał sklep przy ul. Krakowskie Przedmieście 36 (sprzedaż materiałów włókienniczych, zasłon, firan, dywanów, kołder, koców itp.). Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi podczas „Święta Kupca” 8 grudnia 1938 r.

---

¹⁰⁰⁸ <http://teatrnn.pl/leksykon/> [dostęp 28.03.2013].

Stanisław Czernski (ur. w 1891/1892 r.): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od 1934 r. i ponownie od 1944 r. Członek-założyciel Lubelsko-Wołyńskiego Związku Przemysłowców i Kupców Drzewnych (1931 r.) i działacz Zrzeszenia Fabrykantów Mebli Giętych. Właściciel tartaku i znanej fabryki mebli giętych w Bondyrzu („Zakłady Przemysłowe Drzewne Bondyrz – inż. Szczepan Jakimowicz i Stanisław Czernski”; która funkcjonowała też pod firmą: „Polski Przemysł Drzewny – Czernski i Jakimowicz”). Przedsiębiorstwo założono krótko po zakończeniu I wojny światowej. Początkowo zakłady znajdowały się w Zwierzyńcu, a potem w Bondyrzu. Główna siedziba mieściła się w Zamościu. Przed wojną firma szybko się rozwijała i w 1939 r. S. Czernski ze współnikiem Szczepanem vel Stefanem Jakimowiczem posiadali kilka zakładów: fabrykę mebli giętych w Bondyrzu; tartak i fabrykę mebli stolarskich w Zamościu; tartak, wytwórnię mebli giętych, siedzeń, oparc do krzesel i sklejki we Lwowie. W czasie okupacji S. Czernski pełnił funkcję dyrektora technicznego fabryki mebli, która przeszła pod zarząd niemiecki. Zaprzeszał działalność krótko po wojnie. Posiadał wykształcenie wyższe techniczne¹⁰⁰⁹.

Jan Czerwiński (ur. 11 sierpnia 1878 r., zm. 29 września 1962 r. w Lublinie): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od 1934 r. i ponownie od 1944 r. W 1897 r. ukończył gimnazjum w Siedlcach, w 1904 r. Politechnikę Warszawską, uzyskując dyplom inżyniera. Praktykował na kolei zabajkalskiej. Aresztowany przez władze carskie w 1905 r. Po zwolnieniu pracował w Zakładach Ostrowieckich jako robotnik, konstruktor w biurze technicznym i kierownik warsztatu. Między 1908 a 1914 r. był zatrudniony w Biurze Technicznym J. Hosera w Warszawie oraz Towarzystwie Elektryczności SA w Warszawie. Redagował „Polski Kalendarz Techniczny” i czasopismo „Mechanik”. Działał w Stowarzyszeniu Techników. Od 1914 r. był dyrektorem fabryki narzędzi wiertniczych angielskiego towarzystwa „The Russian Caban Industrial and Petroleum Company Ltd.” w Jekaterynodarze na Kaukazie. Udzielał się społecznie. W październiku 1918 r. wrócił do kraju. Pracował w MPIH. Do sierpnia 1925 r. był dyr. fabryki narzędzi wiertniczych Galicyjsko-Karpackiego Tow. Naftowego w Glinniku Mariampolskim. W latach 1926–1932 kierował Podlaską Wytwórnią Samolotów. Po odejściu z PWS przeniósł się do Lublina. W 1935 r. został przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego „Lubzelu” – Lubelskiego Międzykomunalnego Związku Elektryfikacyjnego (późniejszego „Zeolu”), a potem wieloletnim dyrektorem tej instytucji. Działał w wielu organizacjach społecznych

---

¹⁰⁰⁹ Zob. J. Wojciechowska-Kucięba, *Pierwsze polskie fabryki mebli giętych*, „Kresy Południowo-Wschodnie” 2005/2006, zesz. 1, s. 167; ead., *Zagraniczna korespondencja handlowa firmy Polski Przemysł Drzewny – Czernski i Jakimowicz*, „Archiwariusz Zamojski” 2008, s. 47.

(Liga Morska i Kolonialna, Stowarzyszenie Elektryków Polskich w Lublinie). Po wstąpieniu do BBWR został w 1930 r. senatorem. W 1938 r. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi. W pierwszych latach Polski Ludowej nadal kierował „Zeolem”. Po zwolnieniu pracował w przemyśle państwowym. Pochodził z rodziny o tradycjach patriotycznych. Ojciec walczył w powstaniu styczniowym. Syn Witold był pilotem dywizjonu 318, żołnierzem gen. Andersa. Drugi syn Tadeusz i córka Krystyna Maria zginęli podczas Powstania Warszawskiego. Trzeci syn Wojciech działał w AK i został uwięziony przez NKWD. W czasie okupacji mieszkanie Czerwińskiego funkcjonowało jako punkt kontaktowy AK. 9 września 1944 r. NKWD aresztowało tam kilkadziesiąt osób (tworząc tzw. kocioł). Część z zatrzymanych wywieziono do ZSRR¹⁰¹⁰.

Ocena polityczna Jana Czerwińskiego dokonana przez Wydział Ekonomiczny KW PPR w Lublinie we wrześniu 1947 roku

Nastawienie Naczelnego Dyrektora inż. Czerwińskiego Jana, byłego senatora, w stosunku do PPR i jej członków uległo wielkiej zmianie. Dyr. Czerwiński w obejściu z PPR-owcami jest bardzo ostrożny i wybitnie uprzejmy.

Tadeusz Dmytrak (ur. ok. 1900 r.): radca sekcji przemysłowej, wiceprezes Izby od listopada 1949 r. Dokooptowany w maju 1949 r., inżynier, działacz Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego, członek Rady Giełdy Z-T w Lublinie (od 1949 r.).

Ignacy Domański (ur. 15 stycznia 1878 r.): radca sekcji handlowej, po wojnie dokooptowany w 1944 r. Cukiernik i przedsiębiorca, właściciel restauracji „Semadeniego” przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie. Przed wojną we władzach Hurtowni Towarami Kolonialnymi SA w Lublinie. Posiadał wykształcenie średnie.

Stanisław Drozd (ur. 13 grudnia 1883 r.): radca sekcji handlowej, w Izbie od 1929 r., po wojnie dokooptowany w 1944 r. Znany działacz kupiecki i przedwojenny radny m. Lublina z klubu BBWR (w latach 1929–1934). Prawdopodobnie prowadził sklep spożywczy przy ul. 1 Maja w Lublinie. Posiadał wykształcenie średnie niepełne.

Karol Freyberg: radca sekcji handlowej, w Izbie od 1944 r., znany lubelski kupiec, członek Zgromadzenia Kupców m. Lublina i Rady Opiekuńczej szkół Vetterów. Prowadził sklep z art. tekstylnymi przy ul. Krakowskie Przedmieście.

¹⁰¹⁰ Zob. *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994, s. 503; *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1, oprac. M. Smogorzewska, red. A.K. Kunert, Warszawa 1998, s. 323.

Tadeusz Gaudnik (ur. 1883 r., zm. 5 października 1946 r.): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od listopada 1944 r. Działacz kupiecki, przedwojenny i okupacyjny prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu, członek wojewódzkich władz Związku Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich w Lublinie. Właściciel wytwórni przetworów warzywnych „Halina” w Zamościu, członek Centralnej Kasy Spółdzielczej w Zamościu. Posiadał wykształcenie średnie.

Tadeusz Gotz: radca sekcji handlowej, dokooptowany w listopadzie 1949 r., być może prowadził sklep przy ul. Królewskiej w Lublinie.

Feliks Gwiazdecki (ur. 17 kwietnia 1893 r.): radca sekcji handlowej, dokooptowany we wrześniu 1946 r., złożył rezygnację w maju 1949 r., gdy zrzekł się mandatu członka Zarządu Stow. Kupców Polskich w Lublinie. Zapewne prowadził skład z urządzeniami biurowymi, maszynami do pisania. Posiadał wykształcenie wyższe handlowe.

Bohdan Kelles-Krauze (ur. 2 stycznia 1885 r. w Rakowiczach na Wileńszczyźnie, zm. 25 września 1945 r.): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od 1944 r. Inżynier, architekt, malarz. W 1903 r. ukończył gimnazjum klasyczne w Kijowie, studiował w Kijowie i Petersburgu, skąd przeniósł się na Politechnikę Lwowską (zwaną wówczas Szkołą Politechniczną). Dyplom inż. architekta uzyskał w 1910 r. Przebywał w Monachium, Paryżu i Wiedniu, gdzie był internowany w czasie wojny. Zwolniony pracował przy odbudowie okolic Niska, a potem w Krakowie. W 1921 r. zamieszkał w Lublinie, został architektem powiatowym, w latach 1927–1939 kierował oddziałem architektoniczno-budowlanym okręgowej dyrekcji robót publicznych. Prowadził też własną firmę budowlaną, w której w czasie okupacji chronił osoby narodowości żydowskiej. Kierował pracami przy budowie Domu Żołnierza w Lublinie, urzędu pocztowego przy ul. Dworcowej, Łaźni Miejskiej na Bronowicach, domów mieszkalnych kolonii oficerskiej (okolice al. Raławickich) i gmachów KUL, willi lubelskich oraz domów w Piaskach. Wraz z Jerzym Siennickim zaprojektował gmach Poczty Głównej przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie. Projektował też kościoły (Kłodnica Dolna, Leszkowice, Olbięcín, Ostrówek, Stara Wieś), szkoły (Bychawa, Dzierzkowice, Głusk, Jastków, Kraśnik, Lublin, Piaski), szpital w Bełżycach, remizę w Chodlu, dom strażacki w Lublinie, willę Gioia w Nałęczowie (wraz z Franciszkiem Papiewskim), a także pomnik poległych w 1915 r. w Jastkowie. Miał na swoim koncie projekty zakładów przemysłowych, w tym zakład przetworów owocowych braci Dadejów w Krzczonowie, młyn i rzeźnię w Bychawie. Zajmował się przebudową pałacu w Jakubowicach Murowanych.

Organizował wystawy swoich prac malarskich. Zasiadał w Radzie Artystycznej m. Lublina, działał w Związku Artystów Plastyków w Lublinie i Lubelskim Związku Pracy Kulturalnej (przewodniczył Komisji Plastycznej)¹⁰¹¹.

Kazimierz Kędzierski: radca sekcji handlowej, wiceprezes Izby od listopada 1949 r., dokooptowany w listopadzie 1949 r. Dyrektor Kupieckiej Centrali Handlowej w Lublinie przy ul. Lubartowskiej. Wiceprezes Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich Województwa Lubelskiego w 1949 r. Członek Zarządu Stronnictwa Demokratycznego w Lublinie i sekretarz Koła Kupieckiego SD.

Andrzej Kiciński (ur. 17 lipca 1909 r.): radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w grudniu 1945 r., inżynier lub technik budowlany, lubelski przedsiębiorca, wykonujący roboty budowlane, drogowe i instalacyjne.

Tadeusz Kielasiński (ur. 30 marca 1898 r. w Słodkowie k. Kraśnika): radca sekcji handlowej, w Izbie od 1934 r., po wojnie dokooptowany w 1944 r. Członek władz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, przewodniczący Związku Drogistów w Lublinie. Wspólnik Stanisława Magierskiego. Prowadził drogerię i sklep z artykułami chemicznymi przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie, a przed wojną posiadał perfumerię i hurtownię apteczną. Posiadał wykształcenie średnie.

Franciszek Kloss: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w listopadzie 1949 r., być może prowadził warsztat przy ul. Żmigród w Lublinie.

Józef Kociuba: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w marcu 1948 r., wiceprezes Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Młynarskiego, właściciel młyna w Krasnymstawie, posiadał wykształcenie wyższe.

Józef Kopanik: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w maju 1949 r., inżynier.

Stanisław Koter: radca sekcji handlowej, kooptowany w marcu 1948 r., prowadził sklep z materiałami papierniczymi; prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Puławach i przewodniczący Rady Opiekuńczej Gimnazjum i Liceum Handlowego w Puławach.

Albin Kozłowski (ur. 5 lutego 1890 r.): radca sekcji przemysłowej, wiceprezes Izby od listopada 1949 r. Dokooptowany we wrześniu 1946 r. Przewodniczący Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Chemicznego. Dyrektor farbiarni i pralni łabęckiego w Lublinie. Posiadał wykształcenie wyższe handlowe.

---

¹⁰¹¹ Zob. E. Błotnicka-Mazur, *Między profesją i pasją. Życie i twórczość Bohdana Kelles-Krauzego, zapomnianego lubelskiego architekta i malarza*, Lublin 2010, passim oraz ead., *Bohdan Kelles-Krauze (1885–1945) – między profesją a pasją. Życie i twórczość zapomnianego lubelskiego architekta i malarza*, t. 1, mps rozprawy doktorskiej, Lublin 2009, passim; M. Domański, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, op. cit., s. 130; M. Denys, M. Wyszkowski, op. cit., s. 87, 144 i 199.

Zygmunt Kozłowski (ur. 28 kwietnia 1896 r. w Modliborzycach k. Janowa Podlaskiego): radca sekcji przemysłowej, wiceprezes Izby od września 1946 r. do listopada 1949 r. (w Izbie od 1944 r.). Posiadał wykształcenie wyższe prawnicze i – być może – techniczne. Był dyrektorem i współwłaścicielem Fabryki Wag „Ideal” w Lublinie (w czasie okupacji kierownikiem technicznym). Zrezygnował z mandatu radcy w listopadzie 1949 r., po nacjonalizacji zakładu.

Lucjan Krak (ur. 6 stycznia 1895 r.): radca sekcji handlowej, wiceprezes Izby do listopada 1949 r. (faktycznie do października), w Izbie od 1944 r., prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie w latach 1945–1947. Członek Rady Opiekuńczej szkół im. A. i J. Vetterów. Od 1926 r. prowadził sklep bławatny, galanteryjny i zabawkarski przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie. W 1939 r., obok Tomasza Żurka, uzyskał mandat radnego z listy Stronnictwa Narodowego. Posiadał wykształcenie średnie niepełne.

Edward Krausse (ur. 5 maja 1887 r. w Lublinie¹⁰¹²): radca sekcji przemysłowej; do Izby wybrany w 1934 r. jako delegat Lubelskiego Zrzeszenia Młynarzy i Związku Młynarzy Polskich; dokooptowany w 1944 r. Właściciel znanego młyna braci Krausse (ob. „Lubella”) i działacz społeczny. Przed wojną jego firma posiadała kaszarnię; skład mąki, kasz i otrąb przy ul. Świętoduskiej w Lublinie; składy w Lubartowie i Siedlcach. Po nacjonalizacji młyna działał przez krótki czas jako kupiec zbożowy, a potem wyjechał z Lublina. Przed wojną był wiceprezesem, a następnie krótko prezesem Giełdy Z-T w Lublinie (1938 r.), założycielem Lubelsko-Wołyńskiego Związku Młynarzy. W Wojsku Polskim służył przez kilka miesięcy w 1920 r. Posiadał wykształcenie średnie. W dokumentach Izby napisano o nim¹⁰¹³:

„(...) w czasie okupacji niemieckiej kierował młynem, dręczony i przymuszany przez okupantów do zapisania się na listę niemiecką wytrwał do końca i pomimo że jego przodkowie pochodzili ongi z Niemiec nie uległ”.

Andrzej Krzęciewski: radca sekcji przemysłowej, przewodniczący Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Mineralnego i Materiałów Budowlanych, dokooptowany w listopadzie 1949 r.

Mieczysław Krzywda-Siennicki (ur. 11 grudnia 1892 r.¹⁰¹⁴, zm. 14 stycznia 1949 r.): radca sekcji przemysłowej. Do Izby wszedł z nominacji Ministra PiH w 1934 r. i ponownie dokooptowany w 1944 r. Inżynier, architekt, ukończył Politechnikę

¹⁰¹² Można znaleźć też inne daty urodzin E. Krausseggo: 5 maj 1887 r. oraz 11 lipca 1887 r. (APL, UWL 1918–1939, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 42, k. 18).

¹⁰¹³ *Wykaz radców sekcji przemysłowej Izby P-H w Lublinie* (APL, IP-H Lublin, sygn. 3).

¹⁰¹⁴ W aktach UWL podano 2 grudnia 1892 r. jako datę urodzin M. Krzywdy-Siennickiego (APL, UWL 1918–1939, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 42, k. 18).

Lwowską. Przez kilka lat pracował jako urzędnik. Był też radnym m. Lublina. Prowadził firmę budowlaną z oddziałem w Brześciu n. Bugiem. W wojsku służył w stopniu podporucznika.

Ryszard Krzyżanek: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w maju 1949 r., reprezentował przemysł spożywczy, zasiadał w Komisji Rewizyjnej i Komisji Rzecznawców Giełdy Z-T w Lublinie.

Roman Laśkiewicz (ur. 4 lutego 1903 r. w Lublinie, zm. 18 stycznia 1970 r. w Lublinie): radca sekcji przemysłowej, prezes Izby w latach od września 1946 r. (faktycznie od kwietnia) do listopada 1949 r. (faktycznie do stycznia). W Izbie działał zarówno przed jak i po II wojnie światowej. Został wybrany w 1934 r. lub wszedł do jej składu jako przedstawiciel – związanego z „Lewiatanem” – Zrzeszenia Przemysłowców Metalowych. Ukończył Wydział Mechaniczny w Caen (lub też Instytut Techniczny w Nancy). W latach 1929–1935 pracował jako inżynier mechanik w zakładach Plage-Laśkiewicz. Był członkiem zarządów Lubelskich Zakładów Mechanicznych i Fabryki Maszyn Młyńskich „Lechia”. W czasie okupacji – kierownik techniczny. Po wojnie prawdopodobnie założył spółkę „Labor” (zajmującą się art. spożywczymi, marynatami, przetworami owocowymi, przyprawami, aromatami itp.) oraz wytwórnię „Sprawność” przy ul. Ruszałki w Lublinie. Do 1949 r. był dyrektorem Lubelskich Zakładów Mechanicznych, w latach 1950–1957 kierownikiem zespołu w Centralnym Biurze Projektów Przemysłu Rolno-Spożywczego, 1957–1968 rzeczoznawcą Centrali Handlu Zagranicznego „Cekop”¹⁰¹⁵.

Jan Luboiński (ur. 27 marca 1904 r.): radca sekcji przemysłowej, ostatni prezes Izby (od listopada 1949 r.), dokooptowany w maju 1948 r., inżynier, jak można sądzić, był współwłaścicielem – wraz z Romanem Laśkiewiczem – warsztatów mechanicznych „Sprawność”. Przewodniczący Rady Opiekuńczej Szkoły im. S. Syroczyńskiego w Lublinie (w 1948 r.).

Witold Łobarzewski (ur. 9 maja 1898 r.): radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w grudniu 1945 r. Aptekarz, współwłaściciel wytwórni „Orfa” z siedzibą przy ul. Lubomelskiej w Lublinie.

Piotr Łuszczewski: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w listopadzie 1949 r. Być może prowadził firmę przy ul. Stolarskiej w Lublinie.

¹⁰¹⁵ Zob. B. Mikulec, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, op. cit., s. 157. Z akt IPN wynikałoby, że R. Laśkiewicz był inwigilowany, jako „b. fabrykat i obszarznik”. Jednak dane na temat jego aresztowania oraz inne materiały nie zachowały się. Zob. pismo dyr. Oddziału IPN Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Lublinie z dnia 27 maja 2015 r., znak sprawy BULu-III-55304-34/15, adresowane do autora przedkładanej rozprawy.

Aneksy

Pismo Prezesa Romana Laśkiewicza z 28 listopada 1949 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 5)

Lublin, dnia 28 listopada 1949 r.

Do

Izby Przemysłowo-Handlowej
w Lublinie

Wobec złego stanu zdrowia i konieczności przeprowadzenia dłuższej kuracji zgłaszam niniejszym rezygnację ze swego stanowiska Prezesa i Radcy Izby P-H w Lublinie.

Jest moim miłym obowiązkiem jak najbardziej szczerze podziękować Prezydum, Panom Radcom i Dyrekcji Izby za wielką pomoc i życzliwość zawsze okazywaną mi we wszystkich poczynaniach podczas całego okresu mojej pracy w Izbie.

Życząc dalszej owocnej pracy kreślę się
z wysokim poważaniem

(podpis odręczny)

(pieczęć wpływu Izby)

Pismo Izby do Romana Laśkiewicza z 30 listopada 1949 roku (APL, IP-H Lublin, sygn. 5)

30 listopada 1949

Znak I/114/4808

Wielce Szanowny Panie Prezesie!

Izba P-H w Lublinie z żalem przyjęła do wiadomości treść Jego pisma (...).

Pismo to zostało odczytane na Plenarnym Zebraniu Izby w dniu 28.XI. r.b. Plenarne Zebranie uchwaliło jednogłośnie wyrażenie Panu Prezesowi głębokiego podziękowania za Jego oddanie się sprawom gospodarczym i za całokształt Jego pracy na stanowisku Prezesa Izby.

Izba liczy, że i nadal będzie mogła korzystać z Jego doświadczenia i znajomości życia gospodarczego i przesyła Mu wyrazy poważania i życzenia zdrowia i wszelkiej pomyślności.

Prezes Izby
(podpis odręczny)

Dyrektor Izby
(podpis odręczny)

Do

Pana Inż. Romana Laśkiewicza

w miejscu

Tadeusz Łuszczewski (ur. 27 lipca 1903 r.): radca sekcji handlowej, dokooptowany we wrześniu 1946 r. Członek władz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Prowadził „Skład artykułów elektrotechnicznych, rowerowych i gramofonowych” przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie, zajmował się także sprzedażą art. elektrotechnicznych i fotograficznych, posiadał też warsztat mechaniczny i elektryczny. Zrezygnował z mandatu radcy w maju 1949 r. Posiadał wykształcenie gimnazjalne.

Władysław Łyczba – radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w marcu 1948 r., współwłaściciel Zakładów Mechanicznych „Bracia Łyczba” przy ul. Żabiej w Lublinie.

Edmund Madejczyk: radca sekcji handlowej, dokooptowany w maju 1949 r.

Stanisław Jacek Magierski (ur. 21 lipca 1904 r. w Lublinie, zm. 28 stycznia 1957 r.): radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w marcu 1948 r. Właściciel znanej hurtowni „Apteczny Dom Handlowy J. Magierski i Ska” w Lublinie, założonej w 1853 r. i zamkniętej w połowie 1949 r. Na bazie zlikwidowanego przedsiębiorstwa założył w 1950 r. spółdzielnię chemiczno-farmaceutyczną „Permedia”. Ze spółdzielni powstały współcześnie istniejące „Zakłady Chemiczne Permedia SA” w Lublinie. Stanisław Magierski był też znany jako fotograf, muzyk i kompozytor (np. piosenki partyzanckiej *Dziś do ciebie przyjść nie mogę...*). Występował jako pianista, organizował wystawy fotografii. Członek Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego, założyciel Lubelskiego Towarzystwa Fotograficznego (1937 r.), przewodniczący Rady Opiekuńczej Gimnazjum i Liceum Chemicznego w Lublinie (1947 r.). Z wykształcenia był farmaceutą. W 1923 r. ukończył Gimnazjum Humanistyczne Męskie „Szkoła Lubelska”. Należał do harcerstwa i w 1920 r. służył w harcerskim batalionie wartowniczym. Dyplom farmacji uzyskał w 1927 r. W czasie okupacji był dwukrotnie aresztowany. Działał w AK i w grudniu 1944 r. został skazany na 10 lat więzienia. Zwolniony w 1946 r.¹⁰¹⁶

Zbigniew Makarczyk (ur. 16 października 1904 r. w Kaliszu, zm. 7 grudnia 1963 r. w Warszawie): doktor nauk ekonomicznych, wykładowca Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, katolicki działacz społeczny, poseł na Sejm PRL, brat Janusza Makarczyka (pisarza, podróżnika, dyplomaty i historyka), dokooptowany do składu Izby w marcu 1948 r. Naukę w szkole średniej rozpoczął w 1912 r. w Warszawie. W latach 1915–1918 uczył się w Kijowie. Maturę uzyskał w Warszawie w 1922 r. Studiował na Wyższej Szkole Handlowej oraz od 1925 r. w Szwajcarii w Lozannie

---

¹⁰¹⁶ K. Jarzembowski, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, op. cit., s. 171; M. Denys, M. Wyszkowski, op. cit., s. 115; http://permedia.pl/default/category/o_firmie/historia [dostęp 28.03.2013].

(Ecole des Sciences Sociales et Politiques). W 1927 r. uzyskał absolutorium, a w 1931 r. obronił tam doktorat. Praktykował w Międzynarodowym Biurze Pracy w Genewie. Po powrocie do kraju pracował w Szkole Nauk Politycznych w Warszawie, której został profesorem w 1938 r. W latach 1935–1939 był sekretarzem i współautorem *Encyklopedii Nauk Politycznych* pod red. Edmunda Jana Reymana. W czasie II w. św. działał w tajnym nauczaniu na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 1945–1949 prowadził tam wykłady. W latach 1945–1947 pracował w Ministerstwie Przemysłu. Od 1946 r. wykładał na KUL. Zajmował się polityką społeczną i ubezpieczeniami społecznymi. Był nie tylko radcą Izby lubelskiej, ale pracował także w Wydziale Koordynacji Izby warszawskiej. Odpowiadał za sprawy socjalne, pracownicze, prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, kontakty ze związkami zawodowymi, Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej. Występował jako doradca Centralnego Zarządu Przemysłu Metalowego, Związku Izb Rzemieślniczych i Instytutu Transportu Samochodowego. Od 1962 r. był dyrektorem Ośrodka Normowania Pracy w Komitecie Drobnej Wytwórczości. Jednocześnie zasiadał w Radzie Motoryzacyjnej przy Radzie Ministrów. Od 1956 do 1961 r. był posłem na Sejm z ramienia koła „Znak”. Działał w Klubach Inteligencji Katolickiej (wygłaszał odczyty w różnych miastach kraju), Towarzystwie Przyjaciół KUL, Polskim Towarzystwie Ekonomicznym i był prezesem Towarzystwa Polsko-Szwajcarskiego¹⁰¹⁷.

Karol Mańkowski: radca sekcji handlowej, dokooptowany w maju 1949 r. Członek władz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie.

Bolesław Miałkowski: radca sekcji handlowej, dokooptowany w marcu 1948 r., prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Białej Podlaskiej, być może prowadził firmę „Dom Rolniczy”, handlując artykułami żelaznymi, budowlanymi i opałem. Przed majem 1949 r. wyjechał z Białej, a przedsiębiorstwo zlikwidowano.

Andrzej Moszczyński (ur. 30 listopada 1884 r.): radca sekcji przemysłowej, dokooptowany we wrześniu 1946 r. Dyr. browaru „Vetterów” w Lublinie. Posiadał wykształcenie średnie techniczne.

¹⁰¹⁷ Archiwum KUL. Referat personalny. Akta osobowe dr. Zbigniewa Makarczyka 1948–1963 (vol. 291A); R. Bender, *Makarczyk Zbigniew*, [w:] PSB, t. 19, s. 209; M. Rechowicz, *Zbigniew Makarczyk*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1964, nr 4, s. 93; *Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2008, s. 186; *Kalendarium życia Stefana Kardynała Wyszyńskiego* (<http://www.nonpossumus.pl/kalendarium>); *Powstanie i rozwój Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu* (<http://www.torun.kik.opoka.org.pl/index.php?wybor=html/historia1.html>); *Wiara, pragmatyzm i PRL. Z Prof. Andrzejem Friszke... rozmawia Marek Zajac* (<http://www.tygodnik.com.pl/numer/275012/friszke.html>).

Jan Orchowski (ur. 27 stycznia 1892 r. w Lipsku woj. mazowieckie): radca sekcji handlowej, w Izbie od 1944 r. Działał w Stowarzyszeniu Kupców Polskich w Lublinie. W grudniu 1938 r. odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi.

Franciszek Papiewski (ur. 13 listopada 1879 r. w Waliszewie k. Łowicza, zm. 26 marca 1956 r. w Warszawie): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od 1929 r. (początkowo jako nominat Ministra PiH, a w 1934 r. wybrany w wyborach) i ponownie od 1944 r. Przed wojną trzykrotnie wiceprezes Izby i prezes Izby w latach 1936–1937. Mąż Wandy Papiewskiej (siostry Jana Hempla). Znany lubelski działacz społeczny (Komitet Pomocy Zimowej, Korporacja Instalatorów Robót Kanalizacyjno-Wodociągowych, Lubelski Związek Pracy Kulturalnej, Rada Opiekuńcza Szkół im. A. i J. Vetterów, Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego, Towarzystwo Muzyczne), mason, przedsiębiorca budowlany i przedwojenny radny m. Lublina. Z ramienia Izby zasiadał we władzach lubelskiej Ubezpieczalni Społecznej. Ukończył gimnazjum w Łowiczu, studiował na Politechnice Warszawskiej, dyplom inżyniera budownictwa uzyskał w 1907 r. na Politechnice w Pradze. Od 1908 r. pracował jako inżynier mechanik w zakładach w Starachowicach i Warszawie. Od 1912 r. w Lublinie, początkowo w zakładach Plage-Laśkiewicz, potem w magistracie. Od 1916 r. prowadził własną firmę budowlaną „Architekt” i hurtownię materiałów budowlanych („Dom Handlowo-Techniczny”). Brał udział w budowie gmachu ob. Urzędu Wojewódzkiego przy ul. Spokojnej i d. budynku Ubezpieczalni Społecznej przy ul. Hipotecznej. W czasie okupacji przebywał w Lublinie i Warszawie. Po wojnie przeprowadził się do Warszawy i pracował w Belwederze, a potem w Kancelarii Rady Państwa¹⁰¹⁸.

Roman Petschl: pierwszy powojenny prezes Izby, prezes Banku Handlowego o/Gdynia, w czasie wojny znalazł się w Lublinie. Piastował funkcję prezesa do 1 maja 1946 r., gdy powrócił na Pomorze. Zasiadał potem w zarządzie Izby Arbitrażowej Bawełny¹⁰¹⁹.

Stanisław Pietrzykowski (ur. 30 maja 1897 r. w Lublinie): radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w grudniu 1945 r. Grafik i właściciel znanej drukarni w Lublinie przy ul. Kościuszki. Kierował zakładem do czasu jego upaństwowienia w 1949 r. Posiadał wykształcenie średnie¹⁰²⁰.

¹⁰¹⁸ Zob. J. Marczuk, *Papiewski Franciszek*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek, t. 3, Lublin 2009, s. 228; J. Marczuk, *Radni Lublina w latach 1919–1939*, Lublin 1997, s. 116.

¹⁰¹⁹ O R. Petschlu wspomniał też T. Dąbrowski, *Szansa dla śledzi*, [w:] *Prywaciarze 1945–89*, op. cit., s. 55.

¹⁰²⁰ Materiały Teatru NN w Lublinie (<http://teatrnn.pl>).

Fragment książki Stanisława Łukasiewicza, *Byłem sekretarzem Bieruta. Wspomnienia z pracy w Belwederze w latach 1945–1946*, Kraków 1987, s. 29.

Bierut, jak mi się wydawało, usiłował wprowadzić w sprawy związane z wydatkami ładu i określone normy; wzywał do siebie od czasu do czasu generalnego intendenta Belwederu, Papiewskiego (pana już starszego, zawsze wytwornie ubranego i ogromnie ugrzecznionego; podobno rodzinę Bierutów łączyła jakaś dawna zażyłość z rodziną Papiewskich) i przeprowadzał z nim długie narady. Papiewski wychodził po tych rozmowach od prezydenta mocno sfatygowany, poczerwieniały, ze spłoszonymi oczami, pełen, zdawało się, chaosu myśli i różnych odczuć. Widocznie miał kłopoty z uzasadnieniem sensowności wydatków.

Obok Papiewskiego zatrudnionego w Belwederze mieliśmy jeszcze w kancelarii cywilnej naczelnika wydziału – Kazimierza Biskupskiego. Jakiś działacz partyjny, przybywszy do Belwederu i usłyszawszy te dwa nazwiska, wykrzyknął żartobliwie: Papiewski, Biskupski – dokąd wy tu zmierzacie?

Ignacy Piwowarczyk (ur. 8 kwietnia 1896 r.): radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w grudniu 1945 r., właściciel wytwórni wód gazowych i rozlewni piwa przy ul. Ochotniczej w Lublinie, reprezentant browarów z Warszawy (Haberbusch§Schiele) i Żywca. Działacz Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego. Przedwojenny radny m. Lublina (klub BBWR). Prokurent Hurtowni Towarami Kolonialnymi SA w Lublinie. Posiadał wykształcenie średnie.

Fragment pisma Izby do ustępującego Prezesa Romana Petschla (APL, IP-H Lublin, sygn. 7)

29 marca 1949

116/623

Do

Pana Prezesa R. Petschla
w Gdyni

Z wielkim żalem przyjęliśmy do wiadomości list Szanownego Pana Prezesa zawiadamiający nas o wyjeździe swoim z Lublina i rezygnacji z prezesury Izby. Stojąc na czele instytucji finansowej w Lublinie i kierując pracami Izby w tak trudnym okresie, poznaliśmy i oceniliśmy Jego zalety charakteru i umysłu. Dzięki Panu Izba podjęła w momencie opuszczenia okupanta swoje zadania i współpracę z Rządem.

Niech nam więc wolno będzie podziękować Panu za przewodnictwo nad nami i życzyć owocnej pracy w Gdyni, po której po przerwie wojennej Pan powraca (...).

Józef Plasota (ur. w 1893 r. w Warszawie): radca sekcji handlowej, dokooptowany w marcu 1948 r. Członek władz wojewódzkich Stowarzyszenia Kupców Polskich i Rady Opiekuńczej Szkół im. A. i J. Vetterów. Działał prawdopodobnie w branży żelaznej, był współnikiem Jana Orchowskiego. W okresie II RP pracował w firmach produkujących maszyny rolnicze. Należał do SD, był członkiem władz wojewódzkich partii i zasiadał w lubelskiej WRN od 1945 r. Posiadał wykształcenie średnie zawodowe.

Czesław Pliszczyński (ur. 16 lipca 1903 r.): adwokat, ukończył Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Przed wojną mianowany radcą Izby przez Ministra PiH w 1935 r. lub dokooptowany w 1934 r. do sekcji przemysłowej. Po wojnie został dokooptowany na radcę sekcji handlowej w styczniu 1946 r.

Juliusz Policzekiewicz (ur. 18 maja 1898 r.): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od 1944 r., ukończył farmację w Warszawie, współwłaściciel wytwórni wód mineralnych i napojów gazowanych przy ul. Staszica w Lublinie. W czasie okupacji pełnił funkcję kierownika technicznego. W latach 1944–1945 powołany do wojska, zaangażowany do Departamentu Zdrowia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Walenty Józef Radzymiński (ur. 14 lutego 1888 r. w Warszawie): radca sekcji handlowej, wiceprezes Izby od 1946 r., w Izbie od 1934 r. Znany właściciel restauracji przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie i kupiec winno-kolonialny. Działacz Zgromadzenia Kupców m. Lublina i Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, członek Rady Opiekuńczej szkół im. A. i J. Vetterów w Lublinie. Przed wojną radny m. Lublina (klub BBWR), prezes Chrześcijańskiej Bezprocentowej Kasy Pożyczkowej dla Kupców i Rzemieślników (1936 r.), członek władz Hurtowni Towarami Kolonialnymi SA w Lublinie. Zasiadał m.in. w Komitecie Pomocy Ofiarom Powodzi (1934 r.), Komitecie Zimowej Pomocy Bezrobotnym (1937 r.) i władzach lubelskiej Ubezpieczalni Społecznej (1936–1937).

Józef Rodak (ur. w 1897 r.): radca sekcji handlowej, prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu, dokooptowany we wrześniu 1946 r., prowadził sklep z artykułami papierniczymi przy ul. Bazylikańskiej. Posiadał wykształcenie średnie.

Władysław Różański (ur. 26 grudnia 1892 r.): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od września 1944 r., wykształcenie wyższe, dyr. cukrowni „Lublin”, w czasie okupacji pracował jako kierownik handlowy cukrowni, odszedł z Izby w 1945 lub 1946 r.

Edmund Rzączyński (ur. 10 września 1872 r.): radca sekcji przemysłowej, w Izbie od 1944 r., dyr. lubelskiego browaru „Vetterów”, zrezygnował z mandatu radcy w 1946 r. wskutek nacjonalizacji zakładu. Absolwent Gimnazjum Męskiego w Lublinie. Przed wojną pracował w browarze Vetterów. Blisko współpracował z Juliuszem

Vetterem, który w swoim testamencie określił go jako zaufanego, sumiennego, przychylnego współpracownika. W czasie okupacji był zatrudniony jako kierownik techniczny fabryki wódek i likierów „S. i M. Krychowscy i E. Rzączyński” w Lublinie (pod zarządem niemieckim)¹⁰²¹.

Michał Rzechowski (ur. 14 stycznia 1908 r. w Lublinie): radca sekcji handlowej, dokooptowany we wrześniu 1946 r., ale działał w Izbie od lat 1944–1945. Sekretarz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, członek Rady Opiekuńczej szkół Vetterów. Prowadził „Dom Handlowo-Agenturowy”. Posiadał wykształcenie średnie.

Franciszek Siarnacki: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w marcu 1948 r., działał w branży drzewnej i zasiadał we władzach Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Drzewnego.

Stanisław Siudym: radca sekcji handlowej, dokooptowany w listopadzie 1949 r. Członek władz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie od 1947 r.

Piotr Szawłowski (ur. 13 stycznia 1907 r.): radca sekcji handlowej, dokooptowany we wrześniu 1946 r. Działacz Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie, członek Rady Opiekuńczej Szkół im. A. i J. Vetterów. Właściciel sklepu spożywczo-kolonialnego w Lublinie, być może przy ul. Sieroczej. Wykształcenie średnie.

Tadeusz Szwentner: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w maju 1949 r., znany właściciel wytwórni maszyn i urządzeń elektrycznych przy ul. Pięknej w Lublinie. W 1949 r. jego fabryka została objęta przymusowym zarządem państwowym, gdy władza ludowa stosowała przepisy dekretu z 1918 roku¹⁰²². Przed wojną zarządzał fabryką maszyn rolniczych „Lechia” (T. Kujawski, M. Milewski, T. Szwentner i Ska) w Lublinie. W okresie okupacji zmuszono go do podpisania „Volkslisty” i pozbawiono przedsiębiorstwa. Po wojnie zeznał¹⁰²³:

„Akt wywłaszczenia odbył się wśród następujących okoliczności. Na rozkaz Pfeiffera trzymającego w ręku rewolwer musiałem stanąć twarzą do ściany z podniesionymi do góry rękami, przy tym Pfeifer krzycząc i wyrażając się w sposób ubliżający godności mojej i Narodu Polskiego, uderzył mnie rewolwerem w plecy i groził zastrzeleniem w razie poruszenia się. Tak stałem pół godziny. Równocześnie na jego polecenie przeprowadzono przy mnie rewizję osobistą i w ogóle rewizję w poszukiwaniu złota, którego domagali się. W rezultacie zabrali mi książeczkę czekową i gotówkę z kasy.

---

¹⁰²¹ Testament J. Vettera, [w:] H. Wyszynski, *Zarys historii Szkół im. A. i J. Vetterów w Lublinie. Przewodnik po dziejach Szkoły i kupiectwa lubelskiego w latach 1866–2006*, Lublin 2006, s. 51.

¹⁰²² Zarządzenie Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 26 października 1949 r. (Monitor Polski A-82, poz. 1004). Por. też ustawa z dnia 25 lutego 1958 r. o uregulowaniu stanu prawnego mienia pozostającego pod zarządem państwowym (Dz.U. 1958, Nr 11, poz. 37).

¹⁰²³ R. Moszyński, L. Policha, *Lublin w okresie okupacji (1939–1944)*, Lublin 1948, s. 178 (protokół nr 417). H. Pfeiffer był wyższym funkcjonariuszem SS, zaś F.R. Rotter – volksdeutschem.

Z uwagi, że Rotter nie był fachowcem, Pfeifer, wbrew mojej woli, kazał mi pełnić funkcję kierownika, zaznaczając, że jestem całkowicie zależny od Rottera, który jest moim zwierzchnikiem i panem, oraz, że za nieposłuszeństwo względem tego ostatniego on, tj. Pfeifer, zastrzeli mnie. Ponieważ ówczesny Bank Emisyjny odmówił Rotterowi wypłat z mego konta, tłumacząc się nieprzepisaniem nań konta, Pfeifer zmusił mnie do udania się z Rotterem do Banku i wystawienia dla niego pełnomocnictw.

Po kilku dniach, porzuciwszy pracę w omawianej fabryce, ukrywałem się w Warszawie, gdy zaś po upływie prawie roku przyjechałem do Lublina, to Rotter spotkawszy mnie, zagroził, że jeśli jeszcze raz zjawię się w Lublinie, zostanę zastrzelony”.

Henryk Tokarski: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w marcu 1948 r., prezes Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Młynarskiego, członek Rady Giełdy Z-T w Lublinie (od 1948 r.).

Leon Urbanowski (1907–1980): radca sekcji handlowej, dokooptowany w maju 1949 r. Pochodził z Zamościa, prowadził skład żelaza przy ul. Greckiej („Pomorski Skład Żelaza”). Nazwa firmy nawiązywała do jego działalności gospodarczej na Pomorzu w latach 30-tych¹⁰²⁴. Po wyborze na radcę napisał do Izby: „Uważam wybór mój za dowód zaufania. Ze swej strony będę się starał współpracować dla dobra samorządu gospodarczego i handlu prywatnego”.

Stanisław Widelski: radca sekcji handlowej, dokooptowany w listopadzie 1949 r., prowadził prawdopodobnie w Lublinie skład art. tekstylnych. Między rokiem 1944 a 1950 członek władz wojewódzkich SD i sekretarz Koła Kupieckiego SD. Radny WRN w Lublinie.

Bronisław Włodarski: radca sekcji handlowej, dokooptowany w maju 1949 r. Objął funkcję wiceprezesa Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie po ustąpieniu Lucjana Kraka i Tomasza Żurka. Zasiadał w Radzie Opiekuńczej Szkół im. A. i J. Vetterów. Prowadził sklep z artykułami budowlanymi i żelaznymi, prawdopodobnie przy ul. Lubartowskiej lub Dolnej Panny Marii w Lublinie.

Czesław Zdański (ur. 4 marca 1888 r.): radca sekcji handlowej, dokooptowany we wrześniu 1946 r., działał w Izbie od lat 1944–1945, inżynier technolog (ukończył Politechnikę Kijowską). Członek Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Był właścicielem składu opału.

Edmund Zubik: radca sekcji przemysłowej, dokooptowany w maju 1949 r., prowadził firmę z branży mineralno-budowlanej.

---

¹⁰²⁴ Dane Archiwum Państwowego w Zamościu oraz ze strony <http://www.zamosciopedia.pl> [dostęp 28.03.2013].

Józef Zubrzycki (ur. 14 marca 1897 r.): radca sekcji handlowej, radca sekcji handlowej, w Izbie od 1933 r., dokooptowany w 1944 r. Znany lubelski kupiec, działacz Zgromadzenia Kupców m. Lublina, prezes Rady Opiekuńczej szkół im. A. i J. Vetterów. Właściciel sklepu winno-kolonialnego przy ul. Krakowskie Przedmieście w Lublinie (założonego w 1916 r.), a przed wojną pakowni herbaty i palarni kawy. W 1938 r. otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi. Posiadał wykształcenie średnie handlowe.

Wojciech Zwoliński: radca sekcji handlowej, w Izbie od 1938 r., po wojnie dokooptowany w 1944 r., właściciel hurtowni „Zjednoczenie” przy ul. Rynek w Lublinie. Członek Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Przed wojną aktywny działacz endecji. Jeden z założycieli Chrześcijańskiej Bezprocentowej Kasy Pożyczkowej w Lublinie. Służył w wojsku w stopniu podpułkownika. Odznaczony w 1938 r. Złotym Krzyżem Zasługi.

Tomasz Żurek (ur. 6 grudnia 1878 r. w Sosnowcu): radca sekcji handlowej, znany przedwojenny działacz Izby i radny m. Lublina z ramienia endecji. W Izbie od 1929 r., po wojnie dokooptowany we wrześniu 1946 r. Członek Zarządu Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie. Przed wojną przedstawiciel Izby we władzach Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie, wiceprezes Chrześcijańskiej Bezprocentowej Kasy Pożyczkowej dla Kupców i Rzemieślników, członek władz Hurtowni Towarami Kolonialnymi SA w Lublinie. Działał na rzecz szkół im. A. i J. Vetterów. Od 1912 roku prowadził sklep spożywczo-kolonialny przy ul. Krakowskie Przedmieście („Skład Win, Spirytualiów i Towarów Kolonialnych”). Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi w czasie „Święta Kupca” 8 grudnia 1938 r. Posiadał wykształcenie średnie.

Aneks nr 1 ułożono na podstawie: APL, IP-H Lublin, sygn. 475: *Statystyka handlu i przemysłu woj. lubelskiego i wołyńskiego rok 1938*; sygn. 476: *Wykaz imienny przedsiębiorstw handlowych woj. lubelskiego rok 1939*; sygn. 477: *Wykazy przedsiębiorstw przemysłowych (woj. lubelskiego) 1940 r.*; wykazy radców (ibidem, sygn. 2, 3, 5, 130 i 139); korespondencja Izby (ibidem, sygn. 130, k. 16–48; sygn. 579, k. 18); listy kandydatów na ławników sądów pracy (ibidem, sygn. 357, k. 83–112); ławników Okręgowego Sądu Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie (ibidem, sygn. 7); członków komisji podatkowych (ibidem, sygn. 358); opinie o przedsiębiorstwach radców Izby (ibidem, sygn. 302); korespondencja dotycząca radcy S. Bartnika z 1946 r. (ibidem, sygn. 5 i 7); pismo Izby lubelskiej z 24 czerwca 1949 r. do PKPG z aktualnym wykazem członków prezydium (ibidem, sygn. 2); wykazy członków władz Giełdy Z-T w Lublinie (ibidem, sygn. 7).

Akt innych zespołów: protokoły Komitetu Organizacyjnego „Lubzelu” (APL, Lubzel, sygn. 5); *WBP w Lublinie, zespoły*: Korespondencja Związku Artystów Plastyków w Lublinie i bruliony pism wysłanych z lat 1934–1939, k. różne; Korespondencja Lubelskiego Związku Pracy Kulturalnej i Instytutu Lubelskiego z lat 1934–1939, k. 460; dokumenty firmy „Labor” R. Laśkiewicza i spółki (APL, UWL 1944–1950, Wydział Przemysłu, sygn. 387, k. 62); wykaz przedsiębiorstw przemysłowych na terenie Lublina (APL, UWL 1944–1950, Wydział Ogólny, sygn. 303, k. 63); *Ocena polityczna na terenie „ZEOL-u”* z września 1947 r. (APL, KW PPR, sygn. 239, k. 34); akta Chrześcijańskiej Bezprocentowej Kasy Pożyczkowej w Lublinie (APL, Kasa Bezprocentowa, sygn. 2 i 3); akta Stow. Kupców Polskich w Zamościu (APZ, SKP, sygn. 3 i 22); korespondencja i statut Lubelsko-Wołyńskiego Związku Młynarzy (APL, UWL 1918–1939, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1031, k. 34 i 36); sprawozdanie Giełdy Z-T w Lublinie za 1932 r. (ibidem, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 40); wykazy zrzeszeń gospodarczych z 1934 r. (ibidem, Wydział Przemysłowy, sygn. 838 i 839); akta Referatu Kotłowego Wydziału Przemysłowego UWL (ibidem, Wydział Przemysłowy, sygn. 98); przedwojenna korespondencja lubelskiego magistratu z organizacjami społecznymi (APL, akta m. Lublina 1918–1939, sygn. 4069 i 4070); protokoły Rady Giełdy Z-T w Lublinie z lat 1930–1939 (APL, GZ-T Lublin, sygn. 1 i 2); *Wykaz firm handlowych m. Lublina wykupujących świadectwa przemysłowe II kategorii* (APL, IP-H Lublin, sygn. 476, k. 66).

Pozostałych źródeł: *Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936*, Lublin 1937; *Przemysł i Handel. Tygodnik 1918–1928*, Warszawa 1928; *Spis organizacyj gospodarczych 1936*, red. A. Jeziorański, Warszawa 1936; *Sprawozdanie Stowarzyszenia Kupców Polskich za rok 1928*, Warszawa 1929 (BG UMCS, sygn. czas. 3299); *Sprawozdanie Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie za rok 1936*, Lublin 1937; *Sprawozdanie Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie za rok 1937*, Lublin 1938; *Sprawozdanie Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie za rok 1938*, Lublin 1939; *Sprawozdanie Wojewódzkiego Komitetu Pomocy Ofiarom Powodzi w Lublinie od lipca 1934 r. do końca akcji*, Lublin 1937 (BG UMCS, sygn. czas. 18458); *Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Obywatelskiego Komitetu Zimowej Pomocy Bezrobotnym w Lublinie za rok 1936/37*, Lublin 1937 (BG UMCS, sygn. czas. 15553); *Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Obywatelskiego Komitetu Zimowej Pomocy Bezrobotnym w Lublinie za rok 1937/38*, Lublin 1938; *Statut Lubelsko-Wołyńskiego Związku Młynarzy w Lublinie*, Lublin ok. 1929; „W słońce – Czasopismo młodzieży lubelskich szkół średnich” 1938, nr 4; biogramy działaczy SD (J. Wrona, *Zależni czy suwerenni? Stronnictwo Demokratyczne w woj. lubelskim 1944–1975*, Lublin 1998, s. 300–318); A. Czuchryta, *Z dziejów klasy średniej w Lublinie. Kupcy branży kolonialnej w życiu gospodarczym i społecznym miasta (1918–1939)*, Lublin 2011, s. 55 i nast; L. Hass, *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 1999; J. Marczuk, *Rada Miejska i Magistrat Lublina 1918–1939*, Lublin 1984; R. Pfeiffer, *Geneza i dzieje Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni*, Gdynia 1976.

Aneks nr 2. Pracownicy Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie, zatrudnieni w latach 1944–1950¹⁰²⁵

Stefania Bartkiewicz: ur. 20 lutego 1896 r. w Wilczopolu (pow. Lublin), wykształcenie podstawowe, starsza woźna. W Izbie od 15 września 1930 do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio pracowała fizycznie w hurtowni spożywczej i jako dozorczyń. Należała do SD.

Maria Bartoszyn: referentka, w Izbie w 1947 r.

Tadeusz Baruk: został zatrudniony albo w Izbie w 1950 r. albo w lubelskim oddziale Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Młynarskiego.

Cecylia Bis: sekretarka, zatrudniona na krótko przez likwidacją Izby.

Stefan Bogusławski: ur. 28 marca 1891 r. w pow. Kozienice, wykształcenie średnie handlowe, naczelnik Wydziału Ogólnego (w 1949 r.) oraz Administracyjno-Finansowego (w 1950 r.). W Izbie od 1 grudnia 1948 do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio w Okręgowej Komisji Związków Zawodowych i Wydziale Ekonomicznym KW PPR w Lublinie. Likwidator Izby (w 1950 r.). Członek PPR i PZPR. Pochodził z rodziny chłopskiej. W 1911 r. pracował w Łodzi, w piekarni jako pomocnik. Wstąpił do SDKPiL. W tym samym roku aresztowany. Po wypuszczeniu z więzienia w 1913 r., powołany do wojska i w 1914 r. wysłany na front. W 1915 r. w niewoli austriackiej. Zwolniony w 1918 r. Osiadł we Lwowie, gdzie założył rodzinę. Po 17 września 1939 r. pracował jako kierownik piekarni. W 1940 r. przeniesiony do Drohobycza na Ukrainie, na stanowisko dyrektora zjednoczenia przemysłu. Po 1941 r. przedostał się do Puław, gdzie przebywał do 1944 r. Na forum lubelskiej PPR, opowiadał się za nacjonalizacją prywatnych młynów, odebraniem piekarni prywatnym właścicielom i przekazaniem ich spółdzielczości. Atakował PPS i postulował wzmożenie walki ze spekulacją¹⁰²⁶.

Stanisław Burmij: pracował w 1950 r. albo w Izbie, albo w lubelskim oddziale Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Młynarskiego. Być może jedynie został zatrudniony tymczasowo na czas postępowania likwidacyjnego Izby.

Maria Chrzanowska (z domu Milde): ur. 22 czerwca 1884 r. w Silniczce k. Włoszczowej, ukończyła pensję prywatną M. Raum w Warszawie, kasjerka (przed

¹⁰²⁵ APL, IP-H Lublin, sygn. 1, 4, 14, 15, 43, 48, 52, 57, 146, 551, 615 i 616 (akta personalne); K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów...*, passim; J. Wrona, *Zależni czy suwerenni...*, s. 309.

¹⁰²⁶ Zob. karta ewidencyjna i własnoręczny życiorys S. Bogusławskiego (APL, IP-H Lublin, sygn. 616, teczka nr 1); protokoły posiedzeń Komisji Gospodarczej Wydziału Przemysłowego KW PPR w Lublinie z października 1947 r. (APL, KW PPR, sygn. 238, k. 42 i 44); *Protokół z konferencji rad zakładowych młynów: „Central”, „Piaski” i B-ci Krausse i Ska w Lublinie...*, odbytej w dniu 10 grudnia 1945 r. (ibidem, sygn. 239, k. 4).

wojną referentka ds. eksportu jajczarskiego w Wydziale Handlu). W Izbie od 1 czerwca 1929 r. do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio pracownica biurowa w spółce skupu skór i w Domu Handlowym „Moskalewski”. Należała do SD.

Adam Ciepela: w Izbie na przełomie 1946 i 1947 r. przez krótki czas był zastępcą naczelnika Wydziału Przemysłu.

Maria Cieszewska: ur. 11 czerwca 1920 r. w Sierpcu, wykształcenie średnie ogólnokształcące, urzędniczka, sekretarka, maszynistka i stenotypistka (początkowo w Wydziale Przemysłu, potem w Wydziale Ogólnym). W Izbie od 20 maja 1940 r. Uprzednio nie pracowała. Dodatkowo zatrudniona w sekretariacie Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Chemicznego.

Jerzy Czarniecki: ur. 12 lipca 1894 r. w pow. konińskim, wykształcenie wyższe prawnicze (KUL), starszy księgowy. W Izbie od 1 maja 1945 r. do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio pracował jako księgowy w Towarzystwie Kredytowym m. Lublina. Członek SD. W 1913 r. ukończył szkołę handlową w Lublinie. W 1914 r. pracował w fabrykach farbiarskich i włókienniczych w Łodzi. W czasie I w. św. na Ukrainie i Rumunii we Wszechrosyjskim Związku Ziemijskim. W 1918 r. powrócił do kraju. Rozpoczął pracę w lubelskim oddziale Banku Handlowego w Warszawie. W 1920 r. powołany do wojska. Po demobilizacji wrócił do Lublina z powrotem do banku. W latach 1923–1924 pracował w Brześciu n. Bugiem w Banku Ziemi Polskiej o/Brześć. Od 1924 r. w Tow. Kredytowym Miejskim w Lublinie. Założył rodzinę i od 1926 r. studiował na KUL. W 1939 r. powołany do wojska, znalazł się w obozie IX A w Ziegenhain-Schwalmsstadt w Hesji (fotografia obozu w aneksie nr 4). Zwolniony jako inwalida, wrócił do Lublina, na powrót do Towarzystwa Kredytowego. Działal w podziemiu jako łącznik i kolporter prasy¹⁰²⁷.

Wacław Dąbrowski: ur. 1 kwietnia 1887 r. (lub 27 czerwca 1889 r.) w Warszawie, wykształcenie średnie handlowe, oficer WP, naczelnik Wydziału Handlowego (do 1949 r.), potem w Wydziale Przemysłu i Handlu. W Izbie od 1 lipca 1942 r. do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio urzędnik w Towarzystwie Zachęty Hodowli Koni i na emeryturze. Pracował też jako dyr. Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Mineralnego i Materiałów Budowlanych. Być może zajmował się także administrowaniem domu przy ul. Chopina 17.

Alicja Dulębianka: ur. 16 kwietnia 1924 r., wykształcenie średnie i 4 lata studiów prawniczych, urzędniczka w Wydziale Ogólnym. W Izbie od 1 października 1946 r. Uprzednio nie pracowała. Należała do SD.

---

¹⁰²⁷ Zob. karta ewidencyjna i własnoręczny życiorys J. Czarnieckiego (APL, IP-H Lublin, sygn. 616, teczka nr 2).

Aniela Dydyńska-Wachowska: ur. 15 maja 1904 r., wykształcenie podstawowe, woźna. W Izbie od 1 maja 1938 do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio pracowała fizycznie, jako woźna i w hurtowni spożywczo-kolonialnej. Należała do SD.

Anna Dżandżałas: ur. 23 listopada 1925 r., wykształcenie średnie handlowe, ukończyła też liceum humanistyczne, urzędniczka, maszynistka i sekretarka w Wydziale Handlowym. W Izbie od 1 marca 1948 r. Uprzednio pracowała na stanowiskach administracyjnych. Zwolniona w kwietniu 1949 r. na polecenie władz nadzorczych. Być może została nauczycielką geografii w szkołach Vetterów¹⁰²⁸.

Julian Gajewski: księgowy, w Izbie w 1944 r.

Helena Golla: ur. 12 sierpnia 1896 r. w Warszawie, wykształcenie średnie, urzędniczka – starsza referentka w Wydziale Przemysłu. W Izbie od kwietnia 1947 do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio pracowała jako urzędniczka, w czasie okupacji w PCK. Kierowała biurem Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego. Należała do SD, kierowała Kołem SD przy Izbie.

Romuald Golla: ur. 18 listopada 1888 r. w Warszawie, wicedyr., naczelnik Wydziału Przemysłu, w Izbie od 1944 r. do 1 maja 1947 r. Przedwojenny dyr. elektrowni miejskiej w Lublinie, członek władz Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie.

Maria Grin (Grün): ur. 16 kwietnia 1909 r. w Laskówce Delatowskiej n. Wisłą (k. Dąbrowy Tarnowskiej), kierowniczką kartoteki i statystyki, ukończyła seminarium nauczycielskie. W Izbie od 1 sierpnia 1930 r. do 30 czerwca 1950 r. Odpowiadała za sprawy kartoteki i statystyki. Pracowała też w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Chemicznego. Należała do SD.

Jadwiga Iżycka: ur. 5 października 1925 r., ukończyła liceum handlowe i 3 lata studiów ekonomicznych, kierowniczką sekretariatu. W Izbie od 1 czerwca 1943 r. Uprzednio nie pracowała. Zatrudniona także w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Mineralnego i Materiałów Budowlanych.

Zofia Jankowska: maszynistka, w Izbie w Wydziale Handlu w 1944 r.

Kazimierz Jankowski: w Izbie w 1944 r.

Cecylia (Celina) Jeżewska: ur. 6 marca 1916 r., wykształcenie średnie ogólnokształcące, urzędniczka i maszynistka w Wydziale Przemysłu. W Izbie od 1 czerwca 1947 do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio pracowała w administracji. Zatrudniona też w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Młynarskiego.

---

¹⁰²⁸ Zob. K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów...*, s. 286–293; T. Kącki, *Nauczyciele Szkół im. A. i J. Vetterów w Lublinie 1866–1996. Przeszli do historii szkół Vetterów*, Lublin 1996, s. 179.

Julia Karczewska-Kochlöffel: ur. w Lublinie, pracowała w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego od 1 września 1948 do 31 grudnia 1949 r., być może też krótko w Izbie. Uprzednio w Sądzie Okręgowym w Lublinie i Powiatowym Związku Cechów. W latach 1939–1940 przebywała w Lublinie. W 1941 r. wyjechała w okolice Tarnowa, gdzie ukrywając się przeżyła okres wojny. Do Lublina wróciła w połowie 1945 roku¹⁰²⁹.

Tadeusz Kijeński: ur. 1 października 1898 r., wykształcenie wyższe prawnicze (Uniwersytet Poznański), wicedyrektor Izby P-H w Lublinie, jednocześnie naczelnik Wydziału Handlu, w Izbie od października 1944 do października 1947 r. Uprzednio w Izbie P-H w Warszawie. W młodości działał w harcerstwie, potem w pracach Polskiej Macierzy Szkolnej. Od 7 listopada 1918 r. do 15 października 1920 r. w Ministerstwie Spraw Wojskowych. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Po studiach pracował w MSZ (1922–1932), organizował „Koło Polskie w Bukareszcie” (1923–1927), gminę polską w Gdańsku (1928), Radę Polaków w Czerniowcach (1929–1931). Od 1932 do 1944 r. w Izbie P-H w Warszawie jako naczelnik wydziału oraz dyrektor. Wykładowca na kursach administracyjnych i ekonomicznych. Autor książek i artykułów. Specjalista ds. gospodarczych. Brał udział w wojnie 1939 r. Zaangażowany w strukturach Delegatury Rządu RP na Kraj (pseudonim T.K. Kępski). Pracował nad projektami powojennej odbudowy kraju. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi za pracę społeczną, medalem za wojnę 1920 r. i dwoma orderami rumuńskimi.

Witold Kiziński: ur. 28 kwietnia 1910 r., wykształcenie średnie, pracownik biurowy, a potem referent ds. handlowych. W Izbie od 8 maja 1941 r. Uprzednio pracował jako pracownik administracyjny. Zwolniony w kwietniu 1949 r. Należał do SD.

August Kopciowski: ur. 20 maja 1906 r. w Skierbieszowie na Zamojszczyźnie, wykształcenie gimnazjalne niepełne, kierownik referatu personalnego. W Izbie od 1 września do 15 grudnia 1949 r. Uprzednio w Komitecie powiatowym PPR w Zamościu, Państwowej Szkole Przemysłowej w Zamościu i Wydziale Personalnym KW PZPR w Lublinie. Pochodził z rodziny chłopskiej. Przed wojną pracował jako rzemieślnik. W okresie okupacji – jak napisano w karcie ewidencyjnej – był łącznikiem między AK a partyzantką sowiecką. Członek KPP, do PPR wstąpił w 1943 lub 1944 roku¹⁰³⁰.

---

¹⁰²⁹ Zob. akta personalne J. Karczewskiej (APL, IP-H Lublin, sygn. 616, teczka nr 3) oraz wspomnienia jej córki Ireny Karczewskiej: http://sprawiedliwi.tnn.pl/person_det.php?id=62 [dostęp 01.08.2011].

¹⁰³⁰ Zob. karty ewidencyjne i życiorys A. Kopciowskiego w tezcze nr 4 oraz – omyłkowo – w tezcze nr 6 (APL, IP-H Lublin, sygn. 616).

Idalia Korzon: ur. 25 września 1917 r. w Słucku ob. na Białorusi, wykształcenie wyższe, sekretarka, maszynistka, pomocnica w księgowości. Pracowała w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Chemicznego lub też krótko w Izbie. Upřednio w Polskich Zakładach Zbożowych „Wielki Młyn” w Stargardzie Szczecińskim. W 1934 r. ukończyła gimnazjum w Wilnie, a w 1938 r. Instytut Nauk Handlowych. Praktykowała w instytucjach handlowych. Od lutego do września 1939 r. zatrudniona w Wydziale Handlowym Stoczni Marynarki Wojennej w Gdyni. W 1940 r. pracowała dorywczo i w handlu. Od lipca 1941 r. do sierpnia 1944 r. w niemieckiej fabryce w Mielcu, gdzie pozostała do lipca 1945 r. Od września do grudnia 1945 r. w Powiatowym Urzędzie Ziemskim w Stargardzie Szczecińskim. Od stycznia do czerwca 1946 r. w Warsztatach Budowy i Naprawy Maszyn Rolniczych w Radomiu. Po repatriacji rodziców z Wilna przeniosła się na powrót na Ziemie Odzyskane. Początkowo pracowała w młynie w Barlinku (k. Gorzowa Wlkp.). W 1949 r. przeprowadziła się do Lublina¹⁰³¹.

Jerzy Kossowski: w Izbie w 1944 r., w Wydziale Handlu.

Janina Kowalkowska: ur. 16 października 1912 r. w Poznaniu, urzędniczka w Wydziale Handlu, kierowniczką kancelarii, w Izbie w latach 1944–1945.

Robert Kownacki: ur. 22 czerwca 1904 lub 1906 r. w folwarku Perstuń w Puszczy Augustowskiej (ob. na Białorusi niecałe 20 km od Grodna, 3 km od granicy z Polską), matura w 1922 r., wykształcenie wyższe ekonomiczne (KUL). Pracował w hucie szklanej w Lublinie i kuratorium lubelskim (1926–1929). W Izbie od 1 listopada 1929 do 30 czerwca 1950 r. Przed wojną w referacie prasowo-sprawozdawczym. Kierował też biurem Polskiego Związku Kupców i Eksporterów Chmielu. Po wojnie naczelnik Wydziału Statystyczno-Sprawozdawczego, od 1949 r. referent w Wydziale Planowania i Statystyki. W czasie wojny służył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Do Izby wrócił w II poł. 1948 r. Nauczyciel ekonomii, ekonomii politycznej, finansów w szkołach im. A. i J. Vetterów w latach 1948–1973. Od 1958 do 1978 kierownik wydziału Technikum Ekonomicznego.

Janina Kozłowska: ur. 5 sierpnia 1909 r. w Warszawie, maszynistka, stenotypistka, w Izbie w latach 1944–1945 (w Wydziale Handlu).

Teresa Krupianka: pracownica kartoteki i biura. W Izbie od II poł. 1948 do kwietnia 1949.

¹⁰³¹ Zob. karta ewidencyjna i życiorys I. Korzon (APL, IP-H Lublin, sygn. 616, teczką nr 5).

¹⁰³² Zob. K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów...*, passim; T. Kącki, *Nauczyciele Szkół im. A. i J. Vetterów...*, s. 74 i 189. Akt personalnych R. Kownackiego nie udało się znaleźć wśród akt osobowych nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących z lat 1926–1939–/1943–/1946, przechowywanych w APL, zespół nr 702.

Hanna Kruszyńska: ur. 29 czerwca 1912 r., wykształcenie wyższe prawnicze, starsza referentka ds. handlu i statystyki. W Izbie od 1 listopada 1947 r. (w Referacie ds. Koncesjonowania, a potem Wydziale Ogólnym). Uprzednio zatrudniona w UWL. Pracowała też w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego.

Tadeusz Kryński: ur. 15 maja 1883 r. we wsi Babin (ówczesny powiat kozienicki), inżynier chemik, dyr. Izby P-H w Lublinie. W 1900 r. ukończył szkołę rolną w Sosnowcu. Do strajku w 1905 r. studiował na Politechnice Warszawskiej, a potem na Politechnice Praskiej w Czechach. Dyplom inżyniera chemika uzyskał w 1909 r. Przed I w. św. pracował w cukrownictwie w Czechach, zakładach ceramicznych w Rosji i fabryce porcelany w Ćmielowie, gdzie był dyrektorem. Służył w armii rosyjskiej, jako naczelnik VI Oddziału Hydrotechnicznego VII Armii południowo-zachodniego frontu. Do Polski wrócił w sierpniu 1918 r. Od września 1918 r. pracował w Ministerstwie Przemysłu i Handlu (MPIH), a od 1920 r. jako naczelnik Wydziału Przemysłowego Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego (UWL). 1 maja 1929 r. został wicedyr. Izby P-H w Lublinie, a 21 września 1937 r. dyrektorem. Popierał BBWR i OZN. Działał na rzecz szkolnictwa zawodowego (szczególnie szkół im. A. i J. Vetterów), rozwoju gospodarczego Lubelszczyzny i Wołynia. Organizował giełdy zbożowo-towarowe w Lublinie i Równem, targi chmielowe w Lublinie oraz muzeum gospodarcze Wołynia. Wspierał polskie zrzeszenia kupieckie. Dbał jednocześnie o dobre relacje z przedsiębiorcami żydowskimi. W czasie okupacji był szefem polskiego personelu. Współpracował z AK i uzyskał zwolnienie 43 osób z obozów w Majdanku i Sachsenhausen-Oranienburgu. Reaktywował Izbę w lipcu i sierpniu 1944 r. Przystąpił do SD, zostając członkiem władz wojewódzkich. Był radnym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie i wiceprezesem Towarzystwa Opieki nad Majdankiem. Bronił zakłady prywatne przed nacjonalizacją. Zapewniał współpracę Izby z władzami lokalnymi. W okresie II RP odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi¹⁰³³.

Helena Krzesińska: w Izbie w 1944 r.

Bożena Krzyżak: w Izbie w 1944 r.

I.M. Kulczycka-Łopatnik (z domu Mokrska): ur. 19 lipca 1906 r. w Zakamienskoje na Zaporozżu, wykształcenie gimnazjalne, pracownica biurowa (poczta, archiwum, kasa). W Izbie od 1 czerwca 1929 do 1 września 1939 r., potem na emeryturze. Uprzednio nie pracowała.

---

¹⁰³³ Zob. J. Wrona, *Zależni czy suwerenni...*, s. 309.

Zdzisław Lisowski: ur. 23 lipca 1924 r., ukończył szkołę chemiczną i 2 lata studiów uniwersyteckich, młodszy referent w Wydziale Przemysłu. W Izbie od 1 marca 1947 albo do 1949 r., albo do 30 czerwca 1950 r. Pracował też w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Młynarskiego.

Irmina Łosakiewicz-Wojciechowska: ur. 27 listopada 1923 r. w Chełmie, ukończyła gimnazjum i szkołę handlową, sekretarka, maszynistka i stenotypistka (w Wydziale Handlu, a potem Wydziale Ogólnym). W Izbie od 1 czerwca 1942 do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio nie pracowała. Należała do SD i Ligi Kobiet.

Grzegorz Łoziak: ur. 4 lutego 1902 r., wykształcenie podstawowe, pracownik biurowy. W Izbie od 1 listopada 1945 r. Przydzielony do pracy w Izbie przez Związek Inwalidów Wojennych po zwolnieniu z wojska. Uprzednio pracował na kolei, w spółdzielczości, w czasie okupacji w majątku ziemskim.

Teresa Majewska: ur. w 1913 r., urzędniczka, w Izbie w 1945 r.

Franciszek Majlich: ur. 29 kwietnia 1898 r., wykształcenie średnie handlowe, oficer WP, urzędnik. W Izbie od 1 grudnia 1947 r. Uprzednio pracował w wojsku i administracji.

Janina Mazepa-Pawlikowska: ur. 21 czerwca 1921 r., wykształcenie gimnazjalne, urzędniczka w dziale kartoteki. W Izbie od 15 kwietnia 1941 r. Uprzednio nie pracowała. Zwolniona w kwietniu 1949 r. Należała do SD.

Stanisław Mazurek: ur. 1 listopada 1903 r., zmarł w 1982 r., wykształcenie wyższe ekonomiczne (KUL), kierownik referatu szkolnictwa zawodowego. Maturę uzyskał w 1922 r., kończąc Szkołę Handlową Męską Zgromadzenia Kupców m. Lublina, studia skończył w 1929 r. W Izbie od stycznia 1939 r. i ponownie od 1947 do 30 czerwca 1950 r. Przed wojną pracował wraz z Robertem Kownackim w kuratorium lubelskim. W czasie okupacji być może służył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Nauczyciel języków obcych, księgowości, rachunkowości i dyr. jednej ze szkół tworzących później Zespół Szkół Ekonomicznych im. A. i J. Vetterów, w których pracował od 1947 do 1976 r. W międzyczasie był zatrudniony w Okręgowym Ośrodku Metodycznym w Lublinie. Działał w Polskim Związku Zachodnim. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski¹⁰³⁴.

Franciszka Oniszczyk: w Izbie w 1944 r. jako dozorczyńni

Zofia Plewko: ur. 18 czerwca 1923 r. w Lublinie, urzędniczka, telefonistka, w Izbie na przełomie 1944 i 1945 r.

---

¹⁰³⁴ Zob. K. Poznański, *Szkoły im. A. i J. Vetterów...*, passim; T. Kącki, *Nauczyciele Szkół im. A. i J. Vetterów...*, s. 176; id., *Szkoły im. A. i J. Vetterów w Lublinie i ich uczniowie 1866–2000*, Lublin 2000, s. 210.

Jadwiga Pliszczyńska: ur. 16 grudnia 1913 r., wykształcenie gimnazjalne, urzędniczka, sekretarka i maszynistka w sekretariacie. W Izbie od 1 marca 1945 r. Zwolniona w kwietniu 1949 r.

Maria Poncet: ur. 8 sierpnia 1889 r. w Ostrowcu lub 8 sierpnia 1889 r. w Opatowie. Wykształcenie średnie. W Izbie od 1 maja 1936 r. do 1 października 1945 r. Zatrudniona w Wydziale Handlu i kartotece. Potem na emeryturze. Przed 1917 r. pracowała w Urzędzie Ziemiem w Kursku, po przyjeździe do Polski w biurze handlowym i księgarni.

Eryka Przedpeńska: ur. 28 stycznia 1921 r. w Gdańsku, stenotypistka, w Izbie w 1944 r.

Stanisław Przedpeński: w Izbie w 1944 r.

Jan Przychodzień: ur. 6 grudnia 1902 r., wykształcenie niepełne podstawowe, dozorca. W Izbie od 1 kwietnia 1945 r. Uprzednio pracował fizycznie w majątku ziemskim, na kolei, przy robotach publicznych, w młynie braci Krausse i w okresie okupacji w Syndykacie Lubelskim¹⁰³⁵.

Jan Psionka: ur. 24 lipca 1902 r. w Bronicach k. Nałęczowa, dozorca w latach 1944–1945.

Stanisław Pyc: ur. 1 października 1920 r., wykształcenie podstawowe, szofer. W Izbie od 1 listopada 1947 r. Uprzednio pracował jako mechanik i kierowca, także w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym w Lublinie.

Aleksandra Rachwald: ur. 15 kwietnia 1918 r., wykształcenie średnie, specjalistka ds. statystyki. W Izbie od 1 czerwca 1941 r. Do 1939 r. była nauczycielką szkoły powszechnej. W czasie okupacji pracowała w RGO. Należała do SD.

Wacław Radomski: ur. 28 września 1900 r. w Lublinie, referent na przełomie 1944 i 1945 r.

Maria Robaszkiewicz: ur. 22 października 1909 r. w Poznaniu, sekretarka w Wydziale Ogólnym. W Izbie prawdopodobnie od sierpnia 1944 r. do stycznia 1945 r.

Konstanty Rychard: ur. 28 stycznia 1888 r. w Warszawie, wykształcenie wyższe inżynierskie, inżynier elektryk, ukończył Wyższy Techniczny Zakład Naukowy w Konstancji w Niemczech (prawdopodobnie ob. Hochschule Konstanz Technik, Wirtschaft und Gestaltung), wicedyrektor Izby (od 30 kwietnia 1947 r.), naczelnik Wydziału Przemysłu (do 1949 r.) i Wydziału Planowania i Statystyki (od 1949 r.). W Izbie od 1 lipca 1946 r. Od 1918 r. pracował w Towarzystwie Akcyjnym „Wolta” w Talinie i Leningradzie jako organizator i szef biura sprzedaży maszyn elektrycznych.

---

¹⁰³⁵ Zob. karta ewidencyjna i życiorys J. Przychodzienia (APL, IP-H Lublin, sygn. 616, teczk nr 6).

Od 1923 r. w Wydziale Technicznym Witebskiego Gubernialnego Komitetu Leśnego oraz „Elmastrustu” w Moskwie. Od 1923 do 1932 r. szef biura sprzedaży maszyn i wicedyrektor handlowy Polskiego Towarzystwa Elektrycznego i Zakładów Rohn-Zieliński SA. Od 1932 r. właściciel przedsiębiorstwa elektromechanicznego. Podczas okupacji i po wojnie pracował w łódzkiej Wytwórni Maszyn Elektrycznych „Elektrobudowa”. Był też dyr. Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Chemicznego, a w 1947 roku Zrzeszenia Metalowego i Elektrotechnicznego. Przed wojną należał do BBWR, a po wojnie do SD. W II RP odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Jan Sampolski: ur. 30 sierpnia 1893 r., wykształcenie wyższe prawnicze (UW), wicedyr., naczelnik Wydziału Handlu (do 1949 r.) i Wydziału Przemysłu i Handlu (w 1949 r.). W Izbie od 1 lipca 1946 r. do 30 czerwca 1950 r. Uprzednio w Ubezpieczalni Społecznej. Był też dyrektorem Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego.

Marian Sikorski: woźny i goniec. W Izbie od połowy 1948 do kwietnia 1949 r.

Anna S. Sobocka-Kloss: ur. 30 listopada 1925 r., wykształcenie wyższe (KUL), maszynistka, urzędniczka, referentka ds. statystyki i bibliotekarka. W Izbie od 1 października 1946 r. Uprzednio w administracji (w latach 1945–1946). Zwolniona w kwietniu 1949 r. Należała do SD, kierowała Kołem SD przy Izbie.

Jan Spychalski: ur. 27 marca 1909 r., wykształcenie wyższe filozoficzne, urzędnik. W Izbie od 1 marca 1946 r. Uprzednio nauczyciel i urzędnik. Należał do SD.

Czesław Szczupaczyński: ur. 28 grudnia 1911 r., wykształcenie gimnazjalne, goniec, woźny. W Izbie od 15 czerwca 1938 r. Uprzednio pracował fizycznie. Należał do SD.

Edmund Tarnasiewicz: ur. w lipcu 1892 r., wykształcenie średnie i niepełne politechniczne, przedwojenny oficer zawodowy, referent ds. handlu (w 1949 r. w Wydziale Przemysłu i Handlu). W Izbie od 1 listopada 1947 do 30 czerwca 1950 r. Potem zatrudniony na czas likwidacji Izby. Uprzednio w wojsku. Pracował też w Zrzeszeniu Prywatnego Przemysłu Mineralnego i Materiałów Budowlanych. Zaangażowany w Związku Zawodowym Pracowników Instytucji Społecznych. Przedstawiciel Izby w lubelskim Urzędzie Zatrudnienia.

Wanda Truchlińska: ur. 8 listopada 1918 r., wykształcenie średnie i dwa lata uniwersytetu, urzędniczka, specjalistka ds. kartoteki, bibliotekarka. W Izbie od 1 lipca 1943 r. Zwolniona w kwietniu 1949 r. Należała do SD.

Feliks Zachował: został zatrudniony albo w Izbie w 1950 r., albo w lubelskim oddziale Ogólnopolskiego Zrzeszenia Pryw. Przem. Młynarskiego.

Franciszek Zynda: ur. 17 listopada 1907 r. w Gnieźnie; zm. w 1994 r., wykształcenie wyższe handlowe, naczelnik Wydziału Handlu w 1944 r. W Izbie od 15 listopada 1937 do 1 grudnia 1944 r. najpierw jako księgowy, potem w Wydziale Handlu. W 1928 r. ukończył Gimnazjum Jezuickie w Wilnie. Studiował w Poznaniu w WSH – Wyższej Szkole Handlowej (ob. Uniwersytet Ekonomiczny). Studia skończył w 1932 r. Działał w korporacji akademickiej „Gedania Posnaniensis”. Był jednym z jej założycieli i kierował nią w latach 1932–1933. Angażował się w ruchu studenckich kół naukowych. W latach 1932–1937 był zatrudniony m.in. w sekretariacie WSH. W czasie okupacji nadal pracował w Izbie, działał w podziemiu, kontaktował się z wielkopolską organizacją „Ojczyzna”. W 1945 r. wraz ze współnikami prowadził firmę „Witamin”. Po fiasku interesów i być może wskutek prowadzonego postępowania przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym wyjechał w 1946 r. na Ziemię Odzyskane. Pracował w Izbie P-H we Wrocławiu, a następnie w spółdzielni farmaceutycznej „Galena”, zakładach „Herbapol” i wrocławskiej Akademii Medycznej¹⁰³⁶.

---

¹⁰³⁶ <http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/poznan/k-gedania-posnaniensis/> (dostęp 19.08.2011); opinie Izby P-H w Lublinie na temat F. Zyndy z 1 kwietnia i 7 maja 1946 r. (APL, IP-H Lublin, sygn. 14, k. 100 i 103).

Aneks nr 3. Sprawy personalne

Dokument nr 1: Pismo ówczesnego wicedyrektora Izby P-H w Warszawie do Wydziału Ekonomicznego KC PPR z 1 grudnia 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9, k. 106–108; sygn. 295/XI/349, mfilm 2334/30, k. 8–10)

WPL/42/48/IPH

/Poufne/

Mgr (...) ¹⁰³⁷

Warszawa, dnia 1 grudnia 1948 r.

Analiza personalna, dotycząca Dyrektorów i Wicedyrektorów Izb Przemysłowo-Handlowych. ¹⁰³⁸

S

1. Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy.

Dyrektorem tej Izby jest mgr J. Nowakowski. Według jego relacji Komitet Wojewódzki PPR zaproponował mu wstąpienie do Partii. Ob. Nowakowski jest pozytywnym i pracowitym, i zgłosił chęć wstąpienia do Partii.

Wicedyrektorem tej Izby jest Ob. Cieśliński Marcin. Ob. Cieśliński jest bezpartyjnym, pracuje w samorządzie przemysłowo-handlowym ok. 20 lat, posiada indywidualność o lokalnym charakterze, cechuje go również lokalne kumoterstwo i nie przedstawia dużej wagi dynamicznej. Zachodzi zatem potrzeba obsadzenia tego stanowiska przez odpowiednią, wykwalifikowaną osobę z PPR lub też wyznaczenia jeszcze jednego wicedyrektora tej Izby spośród członków PPR.

2. Izba Przemysłowo-Handlowa w Częstochowie.

Dyrektorem tej Izby jest nowo mianowany inż. Jan Palczewski. Ob. Palczewski należy do SD i jak mi stwierdził przed kilkoma dniami, jest w stałym kontakcie i współpracy z Komitetem Wojewódzkim PPR. Należałoby to jednak sprawdzić w Częstochowie.

Pośród dwóch wicedyrektorów lepszy i wydajniejszy w swojej pracy jest mgr Dojldo Tadeusz, bezpartyjny. Drugi wicedyrektor, Parnowski Michał, jest za łagodny i spokojny, i tym samym mało operatywny, bezpartyjny.

3. Izba Przemysłowo-Handlowa w Gdyni.

Dyrektorem tej Izby jest mgr Kawczyński Józef, członek SD. Ob. Kawczyński jest posiadaczem wili w Gdyni oraz zarobił b. dużo pieniędzy podczas wojny, prowadząc hurtownię warzyw i owoców. Jest wykładowcą w Wyższej Szkole Morskiej. Ze względu na wspomniane cechy, podeszły wiek i małą operatywność winien być zastąpiony wykwalifikowaną siłą spośród członków PPR.

¹⁰³⁷ Ze względu na publikację w przedkładanym aneksie dane personalne autora dokumentu usunięto.

¹⁰³⁸ Podkreślenia nie są odręczne i znajdują się w maszynopisie.

Wicedyrektorem tej Izby jest Ob. Guśnicki Edward, nie przejawiający specjalnie wartościowej indywidualności. Zachodziłaby zatem potrzeba obsadzenia stanowiska drugiego wicedyrektora, również spośród członków PPR.

4. Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie.

Dyrektorem tej Izby jest inż. Henryk Mianowski, lat 67, typ emerytalny, fachowiec, ale zupełnie nieoperatywny. Zachodzi potrzeba obsadzenia tego stanowiska przez członka PPR.

Izba posiada trzech wicedyrektorów: wicedyrektor Gaertner Władysław, lat 70, nie nadający się zupełnie do wykorzystania obecnie w pracach Izby. Winien być zmieniony i zastąpiony członkiem PPR.

Wicedyrektor Białek Zygmunt, dobry znawca przemysłu, pracowity, bezpartyjny.

Wicedyrektor Marcówna, członek SD, pracuje zaledwie od miesiąca.

5. Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach.

Dyrektorem Izby jest mgr Tadeusz Siekański, dobry fachowiec, członek PPS. Należałoby sprawdzić w Katowicach, czy przeszedł przez weryfikację.

Wicedyrektorem Izby jest mgr Jerzy Ziemęcki, fachowiec, pracowity, wydajny, bezpartyjny.

Należy obsadzić stanowisko drugiego wicedyrektora przez członka PPR, zwłaszcza z uwagi na duży okręg, który Izba obejmuje i w związku z tym potrzebą dalszego uaktywnienia prac gospodarczych po myśli Partii i czynników rządowych.

6. Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie.

Dyrektorem Izby jest inż. Tadeusz Kryński, lat 67 i zupełnie niewydajny w pracy. Ob. Kryński traktuje Izbę jako swój folwark: poobsadzał niektóre stanowiska w Izbie krewnymi, między innymi jego zięć jest radcą prawnym. Ob. Kryński nie potrafił rozgraniczyć kompetencji Izby i Zrzeszeń przemysłowych, i nastąpiło niekorzystne dla dobra sprawy poplątanie tych kompetencji. Wprawdzie Ob. Kryński jest znany na terenie Lublina od wielu lat i należy do SD, jednakże pracę jego należy ocenić bezsprzecznie jako złą. Winien być zastąpiony członkiem PPR.

Izba posiada dwóch wicedyrektorów: inż. Rycharda Konstantego i Sampolskiego Jana, nie przedstawiających dużych wartości. Przed kilku dniami wicedyrektor Dep. w Min. Przemysłu i Handlu Rachwałd przeprowadził rozmowę z Dyrektorem Wydziału Koordynacji Kołodziejem co do obsadzenia stanowiska trzeciego wicedyrektora w Lublinie przez Bogusławskiego, członka PPR. Życzenie to Kołodziej przekazał bezpośrednio dyr. Kryńskiemu. Byłoby wskazane, żeby tow. Bogusławski, jeżeli posiada odpowiednie kwalifikacje, był wicedyrektorem administracyjnym.

Niezależnie od powyższego należałoby zbadać na terenie Lublina bliższe dane personalne wicedyrektorów Rycharda i Sampolskiego i w zależności od tego przeprowadzić dalsze zmiany.

7. Izba Przemysłowo-Handlowa w Łodzi.

Dyrektorem Izby jest inż. Luciński Stefan, fachowiec, zrównoważony, mało operatywny, bezpartyjny. Izba posiada dwóch wicedyrektorów: mgr Grygiela Jerzego i mgr Szwarcbacha Włodzimierza, obydwaj fachowcy, lepszy Szwarcbach. Z uwagi na duży okrąg¹⁰⁴⁰ Izby i duże zadania, stojące przed Izbą do zrealizowania, należy zaangażować trzeciego wicedyrektora spośród członków PPR¹⁰⁴¹.

Poza tym jest otwarta sprawa ewentualnego obsadzenia dyrektora Izby przez członka PPR.

8. Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu.

Dyrektorem tej Izby jest dr Waschko Stanisław. Przysługuje mu emerytura z Izby Poznańskiej. Faktycznym dyrektorem jest wicedyrektor Elbanowski, pracowity i wydajny, ale o niedużym zasięgu intelektualnym i wobec powyższego może pozostać wicedyrektorem, ale nie może być dyrektorem. Ob. Waschko reprezentuje żywą inteligencję, ale jest kostyczny, sarkastyczny, oschły, jest przeciwnikiem stronnictw politycznych, mówiąc o sobie, że jest apolityczny, nie rozumie dzisiejszej rzeczywistości i często ją krytykuje. W tych warunkach zachodzi potrzeba obsadzenia stanowiska dyrektora Izby przez członka PPR. Byłoby również wskazane zebranie o nim opinii szczegółowej na terenie Poznania.

Wicedyrektor Wajcht Tadeusz jest niezłym pracownikiem, bezpartyjny. Wicedyrektor Piotrowski Edward, typ emerytalny, jest zupełnie słaby i winien być również zastąpiony przez członka PPR.

9. Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie.

Dyrektorem tej Izby jest Andrykowski Jan. Andrykowski był w AK już nawet po zakończeniu działań wojennych, ale później ujawnił się¹⁰⁴². Według jego relacji jest w bezpośrednim kontakcie i współpracy z Miejskim Komitetem PPR i w dniu 26 listopada b.r. złożył deklarację na ręce sekretarza tow. Kruczka Władysława z Miejskiego Komitetu PPR co do wstąpienia do szeregów PPR. Należałoby to sprawdzić na terenie Rzeszowa. Poza tym Ob. Andrykowski jest pracowity i wykazuje operatywność.

Wicedyrektorem Izby jest Ob. Werhun Marian, należący do SD, pracowity. Ze względu na stosunkowo nieduży okrąg Izby nie zachodzi potrzeba zaangażowania drugiego wicedyrektora.

---

¹⁰⁴⁰ Powinno być „okrąg”.

¹⁰⁴¹ Na tym kończy się maszynopis zachowany w teczce: AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9, k. 106–108. Dalszą część maszynopisu odnaleziono w teczce: AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/349, mfilm 2334/30, k. 8–10.

¹⁰⁴² Jan Andrykowski należał do konspiracji powojennej – „Brygad Wywiadowczych”, a w siedzibie rzeszowskiej Izby znajdował się punkt kontaktowy. Zob. G. Ostasz, *Wywiad specjalny polskich konspiracji – „Brygady Wywiadowcze” na Rzeszowszczyźnie 1945–1946*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej”, nr 219 – „Ekonomia i Nauki Humanistyczne” 2004, zesz. 14, s. 123.

10. Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie.

Dyrektorem Izby jest Starzeński Wiktor, który był członkiem PPS, ale na skutek weryfikacji został usunięty z PPS. Ob. Starzeński jest fachowcem, ale nie rozwija aktywniejszej działalności. Winien być zastąpiony przez członka PPR.

Wicedyrektorem Izby jest Grzywiński Janusz, na ogół dobry, bezpartyjny.

Należy obsadzić stanowisko jeszcze jednego wicedyrektora spośród członków PPR.

11. Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie.

Dyrektorem Izby jest Andrzej Czarnecki, bezpartyjny, nie orientujący się dokładnie w dzisiejszej rzeczywistości, mało operatywny. Jeżeli dyrektorem Wydziału Koordynacji, a w przyszłości Dyrektorem Związku Izb Przemysłowo-Handlowych zostanie członek Polskiej Partii Robotniczej, to może on potrafi wdrożyć Ob. A. Czarneckiego do właściwej i pożytecznej pracy i objąć kontrolę nad nim. W tym przypadku można byłoby dać Ob. Czarneckiemu okres najwyżej półroczny na wykazanie się właściwą pracą i jej wszechstronnym zrozumieniem.

Wicedyrektorami Izby są: mgr Szyszkowski, członek PPR, oraz mgr Jan Siwkowski, bezpartyjny, ale pozytywny.

[odręczny dopisek na marginesie: Trzecim Wicedyrektorem jest Stanisław Rawski, który pracuje w Izbie od trzech miesięcy i zajmuje się sprawami administracyjnymi, bezpartyjny, spokojny.]

Dyrektorem Wydziału Koordynacji jest mgr Tadeusz Kołodziej, bezpartyjny, ale lojalny, pracowity i wydajny. Ob. Kołodziej sam mi oświadczył, że obecnie nie czuje się na siłach, jako bezpartyjny, reprezentować Izby z punktu widzenia najistotniejszych interesów Państwa i Partii, ale że jego życzeniem byłoby zostać zastępcą¹⁰⁴³ Dyrektora Wydziału Koordynacji, a w przyszłości zastępcą Dyrektora Związku Izb Przemysłowo-Handlowych, który byłby kwalifikowaną siłą i jednocześnie członkiem Polskiej Partii Robotniczej.

A. Ekspozytura w Olsztynie Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie.

Dyrektorem Ekspozytury jest Gozdawa-Reutt Adolf, bezpartyjny, pracowity, ale nie ułożył sobie dostatecznie dobrych stosunków na terenie Olsztyna. Należałoby zbadać jego sprawność bardziej szczegółowo w Olsztynie.

Gdyby opinia o nim po tym zbadaniu wypadła pozytywnie, to w każdym razie należałoby zaangażować wicedyrektora Ekspozytury spośród członków PPR.

B. Ekspozytura w Białymstoku Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie.

Dyrektorem Ekspozytury jest Adamowski Leon, poseł SD, pracowity i pozytywny. Należałoby obsadzić stanowisko zastępcy kierownika Ekspozytury spośród członków PPR.

---

¹⁰⁴³ Słowo dopisane odręcznie.

12. Izba Przemysłowo-Handlowa we Wrocławiu.

Dyrektorem Izby jest mgr Wiktor Łyszczak, sekretarz KW SD, operatywny. Jako ujemną cechą jego jest opryskliwość i niezbyt demokratyczny stosunek do personelu. Są to zalety i wady młodości – 28 lat.

Wicedyrektorem Izby jest Józef Kruszyński, członek PPR, inteligentny, wydajny. Drugim wicedyrektorem jest Celestyn Galasiewicz, członek SD, pracowity. Według relacji dyr. Łyszczaka współpracuje on z Komitetem Wojewódzkim PPR. Sprawę tę należy zbadać na terenie Wrocławia.

(podpis odręczny)

*

Dokument nr 2: Pismo kierownika Wydziału Ekonomicznego KW PPR w Lublinie do Wydziału Ekonomicznego KC PPR z 25 listopada 1948 r. (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon., sygn. 295/XI/46, mfilm 2315/9)

WPL/42/48/IPH „B”

Lublin, dnia 25.XI.1948 r.

Polska Partia Robotnicza

Komitet Wojewódzki

w Lublinie

Wydział Ekonomiczny

L.dz. 240/48

Do

Komitetu Centralnego

Polskiej Partii Robotniczej

Wydział Ekonomiczny

Sprawa załatwiona

proponowany kandydat

otrzymał nominację.

(podpis nieczytelny)¹⁰⁴⁴

w Warszawie

S

Wydział Ekonomiczny Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie zwraca się do Was z prośbą w sprawie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie, która przedstawia się następująco:

Izba Przemysłowo-Handlowa na obecnym etapie jest ważną placówką, której Zarząd, a w szczególności Dyrekcja powinna współpracować z nami i winna być obsadzona przez naszych ludzi lub bliskich nam.

Zgodnie z uchwałą plenum K.C. Komitet Wojewódzki w Lublinie przystąpił do oczyszczania aparatu administracyjnego na wszystkich placówkach z elementów szkodliwych.¹⁰⁴⁵

W dniu 26.X.1948 r. na egzekutywie Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie wytypowano na dyrektora lub wicedyr. tow. Bogusławskiego Stefana starego działacza S.D.K.P. i L. i K.P.P.; zobowiązano do załatwienia tej sprawy Wydział Ekonomiczny oraz Personalny.

---

¹⁰⁴⁴ Odręczna adnotacja na marginesie pisma.

¹⁰⁴⁵ Podkreślenie odręczne.

Aneksy

Dnia 3.XI. b.r. jeździłem w tej sprawie z naczelnikiem Wydziału Przemysłu i Handlu Urzędu Wojewódzkiego, tow. Wiśniewskim do Warszawy, pismo od nas złożyłem na ręce tow. Dyrektora Rachwalda, a w dniu 6.XI. b.r. miała być sprawa załatwiona.

Tymczasem kiedy obecny dyr. w Izbie Przemysłowo-Handlowej ob. Kryński dowiedział się o tym, zwołał posiedzenie całego zarządu, którego przewodniczącym jest były właściciel fabryki samolotów Laśkiewicz, wróg nowej rzeczywistości, uchwalili, że Komunisty za wszelką cenę nie – dopuszczą na to stanowisko. W tym celu jeździli do Warszawy, a po powrocie oświadczyli, że już załatwione i Komunisty już nie przyjdzie na Dyrektora.

W związku z tym, że obecnie mamy na 1949 rok wydawać koncesję dla 32 tysięcy kupców, sprawa ta jest dla nas bardzo ważna i pilna, bo w dużym stopniu będzie to zależało od Izby Przemysłowo-Handlowej, a nie mamy tam nawet jednego towarzysza i z uwagi na to prosimy o interwencję i pomoc w wprowadzeniu tow. Bogusławskiego na Dyrektora Izby Przemysłowo-Handl.

Kierownik
Wydziału Ekonomicznego K.W.P.P.R.
w Lublinie
/-/ Klimek
(trójkątna pieczęć i podpis)

*

Dokument nr 3: Fragment protokołu nr 136/8 posiedzenia Prezydium Izby P-H w Lublinie z 29 listopada 1948 r. odnośnie propozycji KW PPR i Wydziału Przemysłu i Handlu UWL zatrudnienia Stefana Bogusławskiego (*Księga protokółów Prezydium Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie 1929–1950, APL, IP-H Lublin, sygn. 4*)

„(...) co do przyjęcia trzeciego wicedyrektora do Izby. Prezydium ustosunkowało się do tej propozycji pozytywnie. Załatwienie sprawy powierzono Dyrektorowi Izby w porozumieniu z Prezesem Izby”.

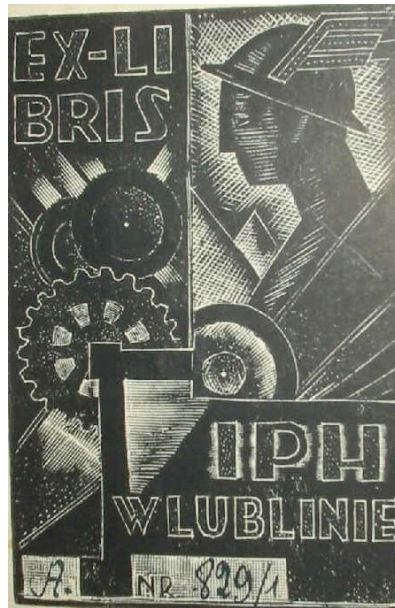
Aneks nr 4. Fotografie

Dawny plan skrzyżowania ulic Okopowej i Chopina z zaznaczonymi budynkami Izby P-H w Lublinie (przy ul. Okopowej 7, Chopina 17 / Okopowej 18) i pustym placem przy ul. Chopina 10, udostępniony przez Urząd Miasta Lublin.

Dawna siedziba Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie przy ul. Okopowej. Stan obecny. Autor: Karol Dąbrowski

Eklibris Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie (w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

Stalag IX A Ziegenhain, rok 1940

Źródło: <http://www.gedenkstaettetrutzhain.de>, zdjęcie (nr inwentarza 19.7.3.1) otrzymano dzięki uprzejmości pracowników Gedenkstätte und Museum Trutzhain in Schwalmstadt.

Bibliografia

I. Wykaz źródeł archiwalnych

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

- Amerykańsko-Polska Izba Handlowa i Przemysłowa w Nowym Jorku 1923–1939, sygn. 18.
- Biuro Organizacji Dostaw w Warszawie 1945–1948, sygn. 483, 486.
- Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości 1950–1951, sygn. 15, 16.
- Delegatura Rządu RP na Kraj 1940–1945, sygn. 202/IV/1, 202/IV/2, 202/V/1–202/V/5, 202/IX/1, 202/IX/2.
- Główna Komisja ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw 1946–1949, sygn. 18.
- Izba Handlowa Polsko-Bułgarska 1931–1939, sygn. 6.
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie 1944–1950, sygn. 17, 20, 26–28, 39, 54–57, 86, 121, 138, 142, 296, 399, 400, 459, 559, 1294–1296, 1446, 1459–1463, 1471, 1472, 1475–1477.
- Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów 1945–1950, sygn. 11 (mfilm B-11), 12 (mfilm B-12).
- Ministerstwo Handlu Wewnętrznego 1949–1972, sygn. 20/126.
- Ministerstwo Opieki Społecznej 1918–1939, sygn. 52, 53, 727.
- Ministerstwo Przemysłu i Handlu 1947–1949, 10–12, 234, 235, 380 (mfilm 28847), 429, 431–433, 798, 1443, 2835, 2844, 2845, 2852, 2855, 2858, 2938, 2939, 3256.
- Ministerstwo Przemysłu, Handlu i Żeglugi Rządu RP w Londynie 1939–1945, sygn. 105, 106, 1123, 1124.
- Ministerstwo Sprawiedliwości 1945–1972, sygn. 2946, 2978, 3325, 5331.
- Najwyższa Izba Kontroli 1949–1952, sygn. 94.
- Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego 1949–1956, sygn. 72, 110–112, 399, 400, 536, 4193, 4219, 5315, 7792, 7844, 7845, 8072, 8075, 8145, 8146.
- Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 1944, sygn. I/51–I/63 (mfilm 24096–24108), I/108, I/109, II1/–II.4 (mfilm 24150–24153), VIII/1–VIII3, VIII/4, VIII/16–VIII/18, VIII/22–VIII/26; dopływy: 233/7, I/131, II/12, VIII/29.
- Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej – Wydział Ekonomiczny 1944–1948, sygn. 295/I/2, 295/I/8, 295/I/9, 295/XI/45–46, 295/XI/151, 295/XI/162, 295/XI/349–353; mfilmy: 2315/1–2315/2, 2315/9, 2315/29–2315/31, 2334/30–31.
- Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – Wydział Ekonomiczny 1948–1990, sygn. 237/XXXI/1–2, 237/XXXI/12, 237/XXXI/28–29, 237/XXXI/126, 237/XXXI/129–130, 237/XXXI/195, 237/XXXI/199.
- Spuścizna Hilarego Minca 1950–1954 (zespół nr 1423 zawiera jedną sygnaturę nr 326/1).

Archiwum Narodowe w Krakowie

- Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1945–1950, sygn. 1, 18, 29, 36.

Archiwum Państwowe w Lublinie

- Akta m. Lublina 1918–1939, sygn. 225–228, 424–426, 700, 767, 768, 1990, 2391, 3465, 3466, 3571, 3588, 3623, 3919, 3939, 3943, 3944, 4068–4072, 4127.
- Akta m. Lublina 1939–1944, sygn. 41, 57, 60, 385–388.
- Akta m. Lublina 1944–1950, sygn. 82, 187, 201, 232, 386, 405.
- Bank Gospodarstwa Krajowego o/Lublin 1924–1949, sygn. 139, 390.
- Browar Popkowice – powiat Kraśnik 1924–1950, sygn. 20.
- Chrześcijańska Bezprocentowa Kasa Pożyczkowa dla Kupców i Rzemieślników w Lublinie 1936, sygn. 2,3, 4, 8, 9.
- Dyrekcja Przemysłu Miejsowego w Lublinie 1944–1952, sygn. 76, 77, 99.
- Giełda Zbożowo-Towarowa w Lublinie 1930–1951, sygn. 1–3, 25a, 27, 29–32, 84.
- Inspekcja Budowlana m. Lublina 1944–1950, sygn. 3449, 3457.
- Inspektor Pracy V Okręgu w Lublinie 1945–1950, sygn. 107.
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie 1929–1951, sygn. 1–17, 19, 20, 43–77, 127–168, 170, 172–176, 178–184, 190, 202–206, 208–210, 213, 214, 218, 222, 241–243, 252–255, 284, 292–295, 300–306, 308, 318, 328, 334, 356–362, 364–373, 468, 475–477, 485, 494–497, 503, 524, 525, 536–538, 543–544, 547–553, 555–568, 571–572, 574–592, 609–618.
- Komitet Wojewódzki PPR w Lublinie 1944–1948, sygn. 238, 239, 241, 248.
- Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1975, sygn. 2740, 2741, 2743, 2744, 2753, 2756, 2759, 2809, 2824.
- Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w Lublinie 1944–1950, sygn. 511, 639, 659, 574.
- Międzykomunalny Lubelski Związek Elektryfikacyjny „Lubzel” w Lublinie 1935–1948, sygn. 5.
- Okręgowy Inspektorat Ochrony Skarbowej w Lublinie 1945–1950, sygn. 29, 78–80.
- Powiatowa Rada Narodowa w Lublinie 1944–1950, sygn. 57, 58.
- Starostwo Powiatowe Lubelskie 1944–1950, sygn. 463, 476, 477, 486, 487, 499, 517, 518, 554.
- Urząd Wojewódzki Lubelski 1918–1939. Wydział Przemysłowy, sygn. 38, 50–55, 58, 63–65, 431, 603, 604, 618, 676–686, 692–699, 789, 798, 800, 838–840, 843.
- Urząd Wojewódzki Lubelski 1918–1939. Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 40, 42, 56, 1031, 1044, 1050, 2500, 2510.
- Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950. Wydział Handlu, sygn. 10, 11, 15, 26, 105, 106.
- Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950. Wydział Ogólny, sygn. 271, 303, 312, 317.
- Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950. Wydział Przemysłu, sygn. 6–9, 26, 27, 181, 387, 405, 482.
- Zakłady Przemysłowe „K.R. Vetter w Lublinie” 1927–1949, sygn. 7.

Archiwum Państwowe w Warszawie

- Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie 1944–1950, sygn. 16.

Bibliografia

Archiwum Państwowe w Zamościu

- Stowarzyszenie Kupców Polskich w Zamościu 1927–1949, sygn. 3, 5, 11, 16–23, 25, 27, 28, 29.

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

- Spuścizna Czesława Klarnera (nr 532/72 zawiera trzy jednostki).

Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

- Referat personalny. Akta osobowe dr. Zbigniewa Makarczyka 1948–1963 (vol. 291A).

Archiwum Zrzeszenia Prywatnego Handlu i Usług Drobnej Przedsiębiorczości w Lublinie

- Protokoły walnych zebrań Stowarzyszenia Kupców Polskich w Lublinie 1946–1950.

Biblioteka Narodowa w Warszawie

- Spuścizna Andrzeja Wierzbickiego, mfilm 74774–74778.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie

- Korespondencja Związku Artystów Plastyków w Lublinie i bruliony pism wysłanych z lat 1934–1939 (zesp. 2357 w całości)
- Korespondencja Lubelskiego Związku Pracy Kulturalnej i Instytutu Lubelskiego z lat 1934–1939 (zesp. 2216 w całości).
- Jan Dąbrowski: „Etapy”. Zbiór materiałów wspomnieniowych (zesp. 2101 w całości).

*

W przypadku zespołu Delegatury Rządu RP na Kraj szukając konkretnych dokumentów warto w praktyce kierować się numerami mikrofilmów. W zespole Ministerstwa Przemysłu i Handlu 1947–1949 zgromadzono akta dwóch ministerstw: Ministerstwa Przemysłu (które istniało w latach 1944–1947) oraz Ministerstwa Przemysłu i Handlu (które było kontynuacją Ministerstwa Przemysłu i istniało w latach 1947–1949). Osoby sięgające do akt Ministerstwa Sprawiedliwości powinny sugerować się nie tylko numerami kart w teczkach (które z reguły nie były paginowane) czy sygnaturami, lecz także numerami zakładek w poszczególnych teczkach (jeśli nie zostały usunięte) i numerami spraw, wynotowanymi na kartach inwentarza kartkowego w opisie danej jednostki archiwalnej. Chcąc odszukać dokumenty na temat ustawy o CUDW należy się kierować nr sprawy P 006/5. W Archiwum Państwowym w Warszawie znalazły się akta Izby P-H w Warszawie, mimo iż większość zespołu przechowuje Archiwum Akt Nowych. Do Archiwum na Starym Mieście trafiły tylko te dokumenty, które zatrzymał ostatni prezes Izby warszawskiej – K. Tarasiewicz. Rozdział akt warszawskiej Izby jest sprzeczny z zasadami archiwalnymi, a że Izba P-H w Warszawie była instytucją ogólnopolską, spełniając funkcje Izby Urzędującej, całość jej akt winna trafić do AAN. Tak też stanowiły wytyczne władz nadzorczych.

II. Wykaz źródeł drukowanych i publikatorów urzędowych

- „Allgemeines Landes-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau” 1849–1852.
- „Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich” 1849–1852.
- *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 1: *Lata 1945–1947*, „Dokumenty do dziejów PRL” zesz. 5, Warszawa 1994.
- *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 2: *Lata 1948–1949*, „Dokumenty do dziejów PRL” zesz. 9, Warszawa 1996.
- Battaglia R., *Dzieje Gospodarcze Okręgu Krakowskiego Izby P-H w stuleciu 1850–1950. Wydawnictwo pamiątkowe na jubileusz stulecia istnienia Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, Kraków 1950.
- *Białostoczczyzna 1944–1945 w dokumentach podziemia i oficjalnych władz*, oprac. J. Kułak, „Dokumenty do dziejów PRL”, zesz. 10.
- „Biuletyn Ministerstwa Apropowizacji i Handlu” 1946.
- „Biuletyn Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego” 1950–1951.
- *Biuletyny dzienne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1949–1950*, oprac. Ł. Kamiński, Warszawa 2004.
- *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947*, t. 1, oprac. G. Jakubowski, A. Paczkowski, Warszawa 1993.
- *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948*, t. 2, oprac. G. Jakubowski, A. Paczkowski, Warszawa 1995.
- *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kocharński, K. Persak, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zesz. 13, Warszawa 2000.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Apropowizacji i Handlu 1945–1946.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Przemysłu 1945–1947.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Przemysłu i Handlu 1947–1949.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu 1947.
- Dziennik Ustaw RP 1927–1939.
- Dziennik Ustaw RP (rządów emigracyjnych) 1939–1944.
- Dziennik Ustaw 1944–1952.
- *Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten 1848*, Berlin 1848; 1870, Berlin 1870; 1894, Berlin 1894.
- *Główny Urząd Kontroli Prasy 1945–1949*, oprac. D. Nałęcz, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zesz. 6, Warszawa 1994.
- *Historia Polski w liczbach*, t. 1: *Państwo i społeczeństwo*, Warszawa 2003.

Bibliografia

- *Historia Polski w liczbach*, t. 2: *Gospodarka. Okres 1918–2000*, oprac. C. Leszczyńska, Warszawa 2006.
- *Ilościowy stan przemysłu prywatnego w Polsce na podstawie wyników akcji rejestracji przemysłu. Stan na 1.I.1948 r.*, Warszawa 1948.
- *Instrukcja dla Komisji Obywatelskich Daniny Narodowej w sprawie wykonania dekretu z dn. 13 listopada 1946 r. o Daninie Narodowej na zagospodarowanie Ziem Odzyskanych*, Warszawa 1946.
- *Izba Handlowa Polsko-Austriacka. Sprawozdanie za 1931 r.*, Warszawa 1932.
- *Izba Handlowa Polsko-Rumuńska w roku 1932*, Warszawa 1933.
- *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności w latach 1944–1950*, wstęp M. Szyszkowski, Warszawa 1951.
- *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947*, oprac. J. Wrona, Warszawa 1999.
- Kasztelewicz J., *Administracja przemysłowa w latach 1918–1944*, Londyn 1944.
- Koचाński A., *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1, *Podział administracyjny, ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, Warszawa 1996.
- *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954. Wybór dokumentów*, oprac. D. Jarosz, T. Wolsza, Warszawa 1995.
- *Konstytucja marcowa*, oprac. A. Burda, Lublin 1983.
- *Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936*, Lublin 1937.
- *Lublin 1945 roku*, „Kalendarz Lubelski” 1970.
- *Lublin w dokumencie 1317–1967*, oprac. F. Cieślak, H. Gawarecki, M. Stankowa, Lublin 1975.
- *Miasto Lublin w latach 1944–1974*, red. C. Chrzanowska, Lublin 1974.
- *Monitor Polski 1927–1948*.
- *Monitor Polski A 1948–1952*.
- *Otwarcie Giełdy Zbożowej i Towarowej w Lublinie. Zjazd Związku Izb Przemysłowo-Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej w Lublinie*, Lublin 1931.
- *Pierwsze dni Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (lipiec 1944)*, oprac. I. Caban, „Rocznik Lubelski” 1964, nr 7.
- *Polska w dokumentach z archiwów rosyjskich 1949–1953*, oprac. A. Koचाński, G.P. Muraszko, A.F. Noskowa, A. Paczkowski, K. Persak, przeł. E. Rosowska, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zesz. 12, Warszawa 2000.
- *Polska w latach 1945–1956. Wybór tekstów źródłowych do nauczania historii*, oprac. E. Grzędziński, Z. Kozik, Warszawa 1987.
- *Prawo handlowe i przemysłowe wraz z przepisami związkowymi według stanu prawnego na dzień 15 września 1958 r.*, oprac. B. Wysocka, red. R. Piotrowski, Warszawa 1958.
- *Prawo o notowaniu, wyznaczaniu i kontroli cen. Teksty i komentarz*, oprac. W. Dawidowicz, Warszawa 1947.
- *Prawo przemysłowe*, oprac. M. Kossowski, J. Mencil, Warszawa 1948.

Bibliografia

- *Prawo przemysłowe. Rozporządzenia wykonawcze. Przepisy związkowe. Orzecznictwo*, oprac. N. Garwicz, Kraków 1935.
- *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, oprac. A. Kochański, „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 2, Warszawa 1992.
- *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, oprac. A. Kochański, „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 15, Warszawa 2002.
- *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944–1947*, oprac. J. Kochanowski, Warszawa 1995.
- *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, oprac. A. Kochański, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zes. 14, Warszawa 2001.
- *Prywaciarze 1945–89*, red. A. Knyt, A. Wancercz-Gluza, wstęp Z. Gluza, posłowie A. Krajewski, Warszawa 2004.
- *Przemysł i Handel. Tygodnik 1918–1928*, Warszawa 1928.
- Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich 1853–1869.
- Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertetenen Königreiche und Länder 1870–1914.
- *Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu 1938*, Warszawa 1937.
- *Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945–1965*, Warszawa 1967.
- *Rozporządzenie Prez. RP o izbach przemysłowo-handlowych z dnia 15 lipca 1927*, oprac. J. Kozarski, „Zbiór Ustaw Polskich” t. 10, Poznań 1927.
- *Rzeczypospolita czasów wojny. Dziennik Ustaw RP i Monitor Polski 1939–1945*, wstęp R. Kaczorowski i L. Wałęsa, przedm. A. Strzembosz, red. A.K. Kunert, Warszawa 1995.
- *Sądownictwo pracy w Polsce. Konferencje dla ławników sądów pracy m.st. Warszawy, zorganizowane przez Izbę Przemysłowo-Handlową w dniach 18–28 lutego 1929 roku*, Warszawa 1929.
- *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1965*, oprac. Z. Keck, Warszawa 1966.
- *Solidny Kaniewski. Z Łucjanem Kaniewskim, znanym poznańskim hurtownikiem z branży metalowej, rozmawia Piotr Bojarski*, „Kronika Miasta Poznania” 1995, nr 3.
- *Spis organizacji gospodarczych 1936*, red. A. Jeziorański, Warszawa 1936.
- *Sprawozdanie Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów z działalności w roku 1927*, Warszawa 1928.
- *I Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1929*, Lublin 1930.
- *II Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1930*, Lublin 1931.
- *III Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1931*, Lublin 1932.
- *IV Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1932*, Lublin 1933.
- *V Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1933 oraz Sprawozdanie z działalności Izby w okresie pięcioletnim IV.1929 – VI.1934*, Lublin 1934.
- *VI Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za r. 1934*, Lublin 1935.
- *VII Sprawozdanie Izby P-H w Lublinie za r. 1935*, Lublin 1936.
- *VIII Sprawozdanie Izby P-H w Lublinie za r. 1936*, Lublin 1937.
- *IX Sprawozdanie Izby P-H w Lublinie za r. 1937*, Lublin 1938.

Bibliografia

- *Sprawozdanie stenograficzne z 76 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 6 i 7 marca 1950 r.*, Warszawa 1950.
- *Sprawozdanie Stowarzyszenia Kupców Polskich za rok 1928*, Warszawa 1929.
- *Sprawozdanie Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie za rok 1936*, Lublin 1937.
- *Sprawozdanie Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie za rok 1937*, Lublin 1938.
- *Sprawozdanie Ubezpieczalni Społecznej w Lublinie za rok 1938*, Lublin 1939.
- *Sprawozdanie Wojewódzkiego Komitetu Pomocy Ofiarom Powodzi w Lublinie od lipca 1934 r. do końca akcji*, Lublin 1937.
- *Sprawozdanie z działalności Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie za 1935 rok*, Lublin 1936.
- *Sprawozdanie z działalności Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie i oddziału w Równem za 1936 rok*, Lublin 1937.
- *Sprawozdanie z działalności Izby Handlowej Polsko-Palestyńskiej za rok 1937*, Warszawa 1938.
- *Sprawozdanie z działalności Izby Handlowej Polsko-Węgierskiej w Warszawie za 1935 rok*, Warszawa 1936.
- *Sprawozdanie z działalności Polsko-Amerykańskiej Izby Handlowej w roku 1929*, Warszawa 1930.
- *Sprawozdanie z działalności Polsko-Palestyńskiej Izby Handlowej za rok 1933*, Warszawa 1934.
- *Sprawozdanie z działalności Polsko-Palestyńskiej Izby Handlowej za rok 1934*, Warszawa 1935.
- *Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Obywatelskiego Komitetu Zimowej Pomocy Bezrobotnym w Lublinie za rok 1936/37*, Lublin 1937.
- *Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Obywatelskiego Komitetu Zimowej Pomocy Bezrobotnym w Lublinie za rok 1937/38*, Lublin 1938.
- *Statut Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie część I. Regulamin wyborczy*, Lublin 1934.
- *Statut Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie część II*, Lublin 1929.
- *Statut Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie. Część II*, Lublin 1939.
- *Statut Lubelsko-Wołyńskiego Związku Młynarzy w Lublinie*, Lublin ok. 1929.
- *Statystyka samorządowa*, Warszawa 1933.
- *Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. 1: *Wybór dokumentów z lat 1944–1949*, Warszawa 1968; cz. 2, t. 1: *Wybór dokumentów z lat 1950–1958*, Warszawa 1970; cz. 3: *Udział Stronnictwa w pracach parlamentu PRL w latach 1944–1968*, Warszawa 1969.
- Torańska T., *Oni*, przedruk z 1985 r.
- *Ustawa o nacjonalizacji przemysłu w Polsce*, oprac. J.W. Gołębiowski, Lublin 1981.
- *I-sza Wystawa i Targi Przemysłu Lubelszczyzny. Przewodnik. Lublin 25.IX – 10.X.1945*, Lublin 1945.
- *Z dziejów okupacji ziem polskich przez Armię Czerwoną w latach 1944–1947. W świetle dokumentów archiwalnych i opracowań naukowych*, oprac. M.D. Bednarski, W.W. Bednarski, Puławy 1998.

III. Wykaz czasopism

- „Białostocki Informator Handlowo-Przemysłowy” 1946.
- „Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi” 1938–1939.
- „Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu” 1938–1939.
- „Dziennik Polski” 1947.
- „Express Lubelski i Wołyński” 1927–1934, 1938–1939.
- „Głos Gospodarczy” 1938–1939.
- „Głos Ludu” 1947.
- „Gospodarcza Służba Informacyjna” 1938–1939.
- „Kupiec Lubelski” 1946.
- „Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy” 1949–1950.
- „Przegląd Gospodarczy” 1927.
- „Przegląd Handlowy” 1927.
- „Przegląd Kupiecki” 1927.
- „Przemysł i Handel” 1927.
- „Przemysł i Handel Rzeszowski” 1946.
- „Przemysł Metalowy” 1929.
- „Przewodnik Przemysłu i Handlu Polskiego” 1928–1929.
- „Robotnik” 1947.
- „Rocznik Polityczny i Gospodarczy Polskiej Agencji Telegraficznej” 1932, 1933, 1938, 1939.
- „Rzeczpospolita i Dziennik Gospodarczy” 1947.
- „Świat Kupiecki” 1927.
- „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej” 1919.
- „W słońce – Czasopismo młodzieży lubelskich szkół średnich” 1938.
- „Wiadomości Giełdowe” 1948–1950.
- „Wiadomości Gospodarcze” 1927.
- „Wiadomości Gospodarcze (Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie i Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich)” 1945–1947.
- „Wiadomości Gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie” 1938–1939.
- „Ziemia Wołyńska” 1929.
- „Życie Gospodarcze” 1945–1947.

IV. Wykaz pamiętników

- Bobrowski Cz., *Wspomnienia ze stulecia*, Lublin 1985.
- Chajm L., *Kiedy Lublin był Warszawą*, Warszawa 1964.
- Dąbrowski T., *Szansa dla śledzi*, [w:] *Prywaciarze 1945–89*, red. A. Knyt, A. Wancierz-Gluza, wstęp Z. Gluza, posłowie A. Krajewski, Warszawa 2004.
- Klarner Z., *Czesław Klarner*, Warszawa 1990.
- Klukowski Z., *Dziennik 1944–1945*, wstęp T. Strzembosz, B. Królikowski, red. W. Samoliński, Lublin 1990.

- Łukasiewicz S., *Byłem sekretarzem Bieruta. Wspomnienia z pracy w Belwederze w latach 1945–1946*, Kraków 1987.
- Miazga Z., *Zdarzyło się. Lublin 1944*, Lublin 2004.
- Mikołajczak B., *Komisjoner przy Targowicy i Rzeźni Miejskiej w Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznania” 1995, nr 3.
- Przewłocka-Okęcka J., *Coś z wełny*, [w:] *Prywaciarze 1945–89*, red. A. Knyt, A. Wanczerz-Gluza, wstęp Z. Gluza, posłowie A. Krajewski, Warszawa 2004.
- Wójcikowski W., *Tamte lata, co minęły... O Lublinie drugiej połowy XX wieku i dawniejszym*, Lublin 2006.

V. Wykaz literatury

- Ajnenkiel A., *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977.
- Ajnenkiel A., *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Warszawa 2001.
- Andrusiewicz A., *Stronnictwo Demokratyczne w systemie politycznym Polski Ludowej*, Warszawa 1985.
- Antonowicz L., *Status prawno-międzynarodowy Rzeczypospolitej Ludowej*, „Annales UMCS” sectio G 2000, vol. 47.
- Atlas A., *Sektor prywatny i plan odbudowy*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 20.
- Augustowski Z., *Obrót zbożem i produktami przemiału*, „Biuletyn MAiH” 1946, nr 4.
- *
- Baedeker K., *Das Generalgouverment. Reisehandbuch*, Lipsk 1943.
- Baliszewski D., Kunert A.K., *Ilustrowany przewodnik po Polsce stalinowskiej 1944–1956*, t. 1, Warszawa 1999.
- Bandarzewski K., *Samorząd gospodarczy w prawie polskim. Studium prawne*, Kraków 2014.
- Barcikowski S., *Handel po wojnie*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1.
- Barcikowski W., *Ideologiczne podstawy współczesnego samorządu*, „Państwo i Prawo” 1948, zesz. 7.
- Basta J., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie 1944–1951*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, t. 4.
- Basta J., *Proces likwidacji samorządu gospodarczego w Polsce (1945–1949)*, „Studia Historyczne” 1997, zesz. 4.
- Bednarczyk E., *Organizacja Wojewódzkiego Komitetu Polskiej Partii Socjalistycznej w Lublinie w latach 1944–1948*, „Studia Archiwalne” 2004, t. 1.
- Behrends J.C., *Agitacja w życiu codziennym. Kampanie w szczytowym okresie stalinizmu w Polsce i NRD (1949–1955)*, [w:] *Socjalizm w życiu powszednim. Dyktatura a społeczeństwo w NRD i PRL*, red. S. Kott, M. Kula, T. Lindenberger, Warszawa 2006.
- Beksiak J., Gruszecki T., Grzełońska U., Papuzińska J., Żochowski D., *Polska gospodarka w XX wieku. Eseje historyczno-ekonomiczne*, Łódź 2003.
- Bigo T., *Ewolucja prawa przemysłowego*, „Państwo i Prawo” 1949, zesz. 6/7.

Bibliografia

- Bińczak B., *Izby przemysłowo-handlowe – rys historyczny i propozycje organizacyjne*, „Organizacja– Metody–Technika” 1985, nr 11/12.
- Błotnicka-Mazur E., *Bohdan Kelles-Krauze (1885–1945) – między profesją a pasją. Życie i twórczość zapomnianego lubelskiego architekta i malarza*, t. 1, mps rozprawy doktorskiej, Lublin 2009.
- Błotnicka-Mazur E., *Między profesją i pasją. Życie i twórczość Bohdana Kelles-Krauza, zapomnianego lubelskiego architekta i malarza*, Lublin 2010.
- Boreczek K., *Kurów w pierwszych latach Polski Ludowej*, „Region Lubelski” 1987, nr 4.
- Bornstein-Łychowska M., *Zarys ustawodawstwa pracy*, [w:] *Bilans gospodarczy dziesięciolecia Polski Odrodzonej*, red. W. Schramm, E. Taylor, S.L. Zaleski, t. 2, Poznań 1929.
- Bownik Z., *Kupiectwo lubelskie w latach 1317–1959 i organizacja przedsiębiorstw usługowych 1950– 1960. Księga pamiątkowa*, Lublin 1960.
- Bownik Z., *Z dziejów szkół im. A. i J. Vetterów w Lublinie*, Lublin 1958.
- Braun J., *Ustawa kartelowa z rozporządzeniami wykonawczymi. Tekst z komentarzem poprzedzony wstępem historyczno-porównawczym*, przedm. F. Zarzycki, Warszawa 1933.
- Buczkowski J., Mróz W., *Wojewódzka rada narodowa w Rzeszowie w latach 1944–1945*, „Annales UMCS” sectio G 1978, vol. 25.
- Bujak W., *Historia Stronnictwa Pracy 1937–1946–1950*, Warszawa 1988.
- Burdyński L., *Zagadnienie reorganizacji zrzeszeń przemysłu prywatnego*, OTG 1949, nr 32.
- Burzyński Z., *Jak przenosić przedsiębiorstwa handlowe?*, OTG 1949, nr 3.
- Burzyński Z., *Zezwolenia na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych. Nowela z 4.II.1949 r. do ustawy koncesyjnej*, OTG 1949, nr 2.
- Buschke Cz., *Przemysł i handel państwowy – wczoraj i dziś*, [w:] *Rocznik Przemysłu Odrodzonej Polski 1946–47*, red. K. Dąbrowski, Łódź–Warszawa 1946.
- *
- Caban I., *Lubelszczyzna w pierwszym okresie Polski Ludowej (1944–1948)*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979.
- Caban I., *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Lublin 1317–1967*, red. H. Zins, Lublin 1967.
- Caban I., *Lublin w okresie PKWN*, [w:] *Historia Lublina w zarysie 1317–1968*, red. H. Zins, Lublin 1972.
- Caban I., *Lublin w pierwszym okresie po wyzwoleniu*, [w:] *Zarys dziejów Lublina 1317–1967*, red. H. Zins, Lublin 1967.
- Caban I., *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978.
- Chabros T., *Kronika wydarzeń w Lublinie 21.VII.1944 – 1.II. 1945*, Lublin 1974.
- Chodorowski J., *Próba ustalenia zapotrzebowania na wykwalifikowanych pracowników w prywatnym przemyśle*, Warszawa 1948/1949.
- Chodorowski J., *Realizacja planów szkoleniowych Izby Przem.-Handl.*, OTG 1949, nr 14.

Bibliografia

- Chodorowski J., *Upaństwowienie szkolnictwa zawodowego Izby Przemysłowo-Handlowych*, OTG 1950, nr 18.
- Chrościcka H., *Akta Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (1 styczeń 1945 r. – 25 wrzesień 1950 r.)*, „Archeion” 1962, t. 38.
- Chudzik W., *Giełda Zbożowa i Towarowa w Lublinie (1931–1939) – powstanie i regulacje wewnętrzne*, „Rocznik Samorządowy” 2012, tom 1.
- Chudzik W., *Organizacja działalności samorządu gospodarczego w Centralnym Okręgu Przemysłowym w latach 1936–1939*, [w:] *Z dziejów przemysłu przed 1945 rokiem*, red. J. Chumiński, M. Zawadka, seria: „Wrocławskie spotkania z historią gospodarczą”, t. 7, Wrocław 2012.
- Chudzik W., *Transformacja systemu gospodarczo-administracyjnego w Centralnym Okręgu Przemysłowym (1936–1939) – koncepcja i realizacja*, „Rocznik Lubelski” 2012, t. 38.
- Chudzik W., *Źródła archiwalne na temat Centralnego Okręgu Przemysłowego w aktach instytucji samorządu gospodarczego*, [w:] *Archiwalia izb przemysłowo-handlowych. Stan i perspektywy badań*, red. K. Dąbrowski, Ryki 2012.
- Ciświcki T., *Rozporządzenie o rzeczowych świadczeniach wojennych*, „Przemysł i Handel” 1927, nr 42.
- Cyganek S., *Izby przemysłowo-handlowe w Polsce i Niemczech*, Poznań 2004.
- Czachórski W., *Problem unifikacji przepisów o odpowiedzialności państwa i związków publiczno-prawnych za szkody wyrządzone bezprawnie przez funkcjonariuszów publicznych*, „Państwo i Prawo” 1946, zesz. 4.
- Czechowicz A., *Nowa struktura naszego przemysłu. Państwo jako jej kręgosłup*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 9.
- Czerwińska J., *Architektura lubelskich banków w latach 1901–1939*, mps pracy magisterskiej, Lublin 2010.
- Czop E., *Strach w świadomości społeczeństwa Rzeszowszczyzny w latach 1945–1975*, „Polska i jej wschodni sąsiedzi” 2008, t. 9.
- Czternasty W., *Małe przedsiębiorstwa w Polsce na tle przeobrażeń systemowych (1944–1991)*, „Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu – seria II Prace habilitacyjne”, zesz. 134, Poznań 1994.
- Czubiński A., *Stronnictwo Demokratyczne (1937–1989). Zarys dziejów*, Poznań 1998.
- Czuchryta A., *Z dziejów klasy średniej w Lublinie. Kupcy branży kolonialnej w życiu gospodarczym i społecznym miasta (1918–1939)*, Lublin 2011.
- *
- Daniec R., *Postępowanie przed komisjami ds. upaństwowienia przedsiębiorstw i uprawnienia właścicieli przedsiębiorstw w tym postępowaniu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 22.
- Dąbrowski K., *Izba Centralna Gospodarki Ogólnej, izby dystryktowe i grupy główne w Generalnym Gubernatorstwie jako instytucje niemieckiej administracji gospodarczej w latach 1941–1944*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Ekonomii Wyższej Szkoły Humanistyczno-Przyrodniczej w Sandomierzu” 2006, zesz. 3.

Bibliografia

- Dąbrowski K., *Izby dystryktowe w Generalnym Gubernatorstwie – powstanie i charakter ustrojowy*, [w:] *Państwo–Prawo–Polityka. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Henrykowi Groszykowi*, red. M. Chrzanowski, J. Kostrubiec, I. Nowikowski, Lublin 2012.
- Dąbrowski K., *Obowiązywanie Konstytucji marcowej po 1944 roku na przykładzie ustawodawstwa dotyczącego izb przemysłowo-handlowych*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2012, nr 1.
- Dąbrowski K., *Restytucja mienia przedwojennych izb przemysłowo-handlowych w Polsce*, „*Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*” 2008, nr 21.
- Denys M., Wyszkowski M., *Lublin i okolice. Przewodnik*, Lublin 2000.
- Dobrowolski A., Winiarski W., *Co każdy kupiec winien wiedzieć o ustawie koncesyjnej*, wstęp J.S. Kuhn, Kraków 1947.
- *Drobna wytwórczość województwa lubelskiego w 25-leciu PRL*, oprac. Z. Słotwiński, J. Martychiewicz, Lublin 1969.
- Dul M., Jastrzębski R., *Prawne regulacje działalności giełd towarowych w Polsce*, Warszawa 2007.
- Dunin R., *Z historii Stronnictwa Demokratycznego na Lubelszczyźnie*, „*Kalendarz Lubelski*” 1965.
- Dunin R., Kuryłowicz M., Wrona J., *Stronnictwo Demokratyczne w województwie lubelskim w latach 1944–1975*, Warszawa 1981.
- Duraczyński E., *Rząd polski na wychodźstwie 1939–1945*, Warszawa 1993.
- Dyboski T., *Ubezpieczenia społeczne w Polsce w ostatnich latach. Podstawy ustawodawcze i organizacyjne*, Warszawa 1939.
- *Działalność Tow. Opieki Nad Majdankiem w latach 1945–1950*, oprac. S. Krzykała, „*Zeszyty Majdanka*” 1969, zesz. 3.
- *Dziesięciolecie państwowego hurtu spożywczego 1950–1960*, oprac. S. Peć, J. Szykaruk, Warszawa 1960.
- *
- Ehrenberg Z., *Zadanie Izb Przemysłowo-Handlowych w gospodarce planowej*, „*Wiadomości Gospodarcze*” 1945, nr 1.
- *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, red. Z. Cybichowski, Warszawa 1926–1930, t. 1–2.
- *
- Fengler B., *Powstanie i likwidacja prywatnego handlu oraz rzemiosła na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1954*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001.
- Fenichel Z., *Prawo pracy. Komentarz. Przepisy związkowe. Orzecznictwo. Okólniki*, Kraków 1939.
- Fiedorczyk P., *Stosowanie aresztu tymczasowego w Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (na przykładzie Delegatury w Białymstoku)*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001.

Bibliografia

- Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003.
- *
- Gadomski K., *Zadania i organizacja zrzeszeń przemysłowych*, OTG 1949, nr 24.
- Garlicki A., *Stalinizm*, seria: „Dzieje PRL” red. A. Garlicki, A. Paczkowski, Warszawa 1993.
- Gędek M., *Przejmowanie mienia kościelnego przez komunistów. Studium przypadku*, „Kwarta” 2012, nr 4.
- Gieorgica J.P., *Polska lokalna we władzy PZPR*, Warszawa 1991.
- Gliński B., *Etyka zawodowa*, OTG 1949, nr 20/21.
- Goliński J., *Organizacja i zakres działania Centralnego Urzędu Drobnej Wytwórczości*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1950, nr 10.
- Gołębiowski J.W., *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, Warszawa 1965.
- Gołębiowski J.W., *Problemy nacjonalizacji przemysłu*, [w:] *Uprzemysłowienie ziem polskich w XIX i XX wieku. Studia i materiały*, red. I. Pietrzak-Pawłowska, Wrocław 1970.
- Gołębiowski J.W., *Założenia, realizacja i wyniki nacjonalizacji przemysłu*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Warszawa 1974.
- Góra W., *Polska Ludowa 1944–1984. Zarys dziejów politycznych*, Lublin 1986.
- Góra W., Jakubowski Z., *Z dziejów organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie lubelskim 1944–1948*, Lublin 1978.
- Grabowski L., *Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości*, OTG 1950, nr 15.
- Grabowski L., *Czy rozwój gospodarczy naszego kraju jest hamowany obecną polityką podatkową?*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 19.
- Grabowski L., *Czy zrzeszenia są osobami prawa publicznego*, OTG 1949, nr 5.
- Grabowski L., *Komisje etyki zawodowej*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 8.
- Grabowski L., *Polska Izba Handlu Zagranicznego*, OTG 1949, nr 33.
- Grabowski L., *Rozgraniczenie przemysłu i rzemiosła*, OTG 1949, nr 36.
- Grabowski L., *W walce o ujawnienie obrotów*, „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 1.
- Grabowski L., *Wyjaśnienia do dekretu o podatku od wzbogacenia*, OTG 1949, nr 25.
- Grabowski L., *Wysokość czynszu w lokalach użytkowych. Opłaty na Fundusz Mieszaniowy. Warsztat pracy w mieszkaniu*, OTG 1949, nr 1.
- Grandkowski Z., Szałagan M., *Planowanie podstawą działalności Giełd Zbożowo-Towarowych w Polsce*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 7.
- Grodek Z., *Zaopatrzenie kartkowe w okresie Rządu Tymczasowego (31 grudnia 1944 – czerwiec 1945)*, „Przegląd Historyczny” 1969, zesz. 4.
- Gruszecki T., *Pieniądz w dziejach gospodarczych Polski*, Lublin 2003.
- Grzelak M., Kmiecik R., *Ustrój i zadania samorządu gospodarczego*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, red. S. Wykrętowicz, Poznań 2012.
- Grzybowski K., *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1951.
- Gucwa S., *Spółdzielnie Samopomocy Chłopskiej w obrocie zbożowym*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 3.

*

Bibliografia

- Hałas M., *Podstawy prawne działania Rządu RP na obczyźnie*, [w:] *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994.
- Hałas M., *Rząd gen. Władysława Sikorskiego czerwiec 1940 – lipiec 1943*, [w:] *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994.
- Hartwig M., *Konieczność pozytywnej współpracy Stołecznej Rady Narodowej i Zarządu Miejskiego m. Warszawy z inicjatywą prywatną*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 23.
- Hartwig M., *Samorząd gospodarczy a odbudowa kraju*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 1.
- Hartwig M., *Samorząd przemysłowo-handlowo-rzemieślniczy a wybory*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 20.
- Hass L., *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 1999.
- *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, red. F. Ryszka, cz. I, Warszawa 1962.
- Holtzman W., *Przemysł*, [w:] *Lubelszczyzna 1944–1974*, Lublin 1974.
- Horowitz L., *Akcja „Przemysł dla wsi”*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 15.
- Hryciuk G., *Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*, Warszawa 2000.
- *
- Iskrzycki A., Krzykała S., *Miejska Rada Narodowa w Lublinie – organ władzy ludu pracującego (1944 –1959)*, „Rocznik Lubelski” 1959, nr 2.
- Iwaniak S., *Niektóre zagadnienia stosunków gospodarczych między Polską a ZSRR w latach 1944– 1956*, „Kontrowersje Historyczne” 1990, cz. 2.
- *
- Jakubowski G., *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002.
- Jankowiak J., Kijowski A., *Model rady zakładowej na gruncie powstańczego rozporządzenia z 1 sierpnia 1944 r.*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, zesz. 1.
- Jankowski S., *Izby przemysłowo-handlowe i ich rola w przemyśle polskim do 1950 r.*, [w:] *Samorząd gospodarczy – przeszłość i teraźniejszość. Materiały z konferencji*, Warszawa 1991.
- Jankowski J., *Nacjonalizacja przemysłu*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946 –1986. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Historii Gospodarczej Akademii Ekonomicznej. Wrocław, 24 kwietnia 1986 r.*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu” 1987, nr 387.
- Jarosz D., Pasztor M., *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949–1956*, Warszawa 1995.
- Jastrząb M., *Podejmowanie decyzji ekonomicznych w stalinowskiej Polsce*, [w:] *Socjalizm w życiu powszednim. Dyktatura a społeczeństwo w NRD i PRL*, red. S. Kott, M. Kula, T. Lindenberger, Warszawa 2006.
- Jelonkówna K., *Kongregacja Kupiecka w Krakowie i jej akta z lat 1772–1949*, „Archeion” 1968, t. 49.

Bibliografia

- Jezierski A., *Wywłaszczenia w Polsce w latach 1939–1950*, [w:] *Wizje i rzeczywistość. Studia o społeczeństwie, gospodarce i polityce poświęcone Profesorowi doktorowi Czesławowi Łuczakowi w 80. rocznicę urodzin*, red. S. Kowal, R. Macyra, W. Szulc, Poznań 2002.
- Jezierski A., Leszczyńska C., *Dzieje gospodarcze Polski w zarysie do 1989 roku*, Warszawa 1995.
- Jezierski J., *Nacjonalizacja przemysłu jako rewolucja własności*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Historii Gospodarczej Akademii Ekonomicznej. Wrocław, 24 kwietnia 1986 r.*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu” 1987, nr 387.
- Jeżyńska B., *Giełdy towarowe w Polsce*, „Annales UMCS” sectio G 2001, vol. 48.
- Jędrejek G., *Spółki handlowe wpisane do rejestru w latach 1935–1939 jako jedna z prawnoorganizacyjnych form prowadzenia działalności kupieckiej w Lublinie*, [w:] *Historia et ius. Księga pamiątkowa ku czci Ks. Prof. H. Karbownika*, red. A. Dębiński, G. Górski, Lublin 1998.
- Jędruszczak H., *Odbudowa potencjału przemysłowego w latach 1945–1949*, [w:] *Uprzemysłowienie ziem polskich w XIX i XX wieku. Studia i materiały*, red. I. Pietrzak-Pawłowska, Wrocław 1970.
- Jurzyk M., *Partycypacja izb gospodarczych w rozwoju szkolnictwa zawodowego województwa lubelskiego w okresie międzywojennym*, [w:] *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo: księga jubileuszowa profesora Jerzego Kunikowskiego w 65. rocznicę urodzin*, red. J. Gmitruk et al., Warszawa–Siedlce 2010.

*

- Kaliński J., *Bitwa o handel 1947–1948*, Warszawa 1970.
- Kaliński J., „*Bitwa o handel*” a rozwój państwowego aparatu obrotu towarowego w Polsce Ludowej, „Przegląd Historyczny” 1969, zesz. 2.
- Kaliński J., *Handel wewnętrzny w Polsce w latach 1944–1946*, „Przegląd Historyczny” 1968, zesz. 1.
- Kaliński J., *Samorząd gospodarczy w handlu (1918–1952)*, [w:] *Samorząd gospodarczy – przeszłość i teraźniejszość. Materiały z konferencji*, Warszawa 1991.
- Kaliński J., *System decyzyjny w sferze gospodarczej*, [w:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003.
- Kaliński J., *Sytuacja kupiectwa prywatnego w Polsce w latach 1944–1945*, „Biuletyn Instytutu Gospodarstwa Społecznego” 1966, nr 3/4.
- Kallas M., Lityński A., *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2003.
- Kallaus Z., *Przestępne nadużycie władzy*, Warszawa 1982.
- Kamiński Ł., *Formy oporu społecznego w Polsce w latach 1944–1948*, „Polska 1944/1945–1989. Studia i Materiały” 1999, nr 4.
- Kamiński Ł., *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948*, Toruń 2000.

Bibliografia

- Kamosiński S., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy w latach 1945–1950*, „Kronika Bydgoska” 2001, t. 23.
- Kantor S., *Nowe ustawodawstwo o koncesjonowaniu handlu*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 18.
- Kantor S., *O pełną współpracę trzech sektorów*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 16.
- Kantor S., *Po zjeździe kupiectwa w Katowicach*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 23.
- Kargol T., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza*, Kraków 2003.
- Karpiński J., *Ustrój komunistyczny w Polsce*, Warszawa 2005.
- Karpiuk P., *Lublin w latach władzy ludowej*, [w:] *Lublin 1317–1967*, red. H. Zins, Lublin 1967.
- Karpiuk P., *Życie gospodarcze Polski z okresu PKWN*, „Rocznik Lubelski” 1964, nr 7.
- Kącki T., *Nauczyciele Szkół im. A. i J. Vetterów w Lublinie 1866–1996. Przeszli do historii szkół Vetterów*, Lublin 1996.
- Kącki T., *Szkoły im. A. i J. Vetterów w Lublinie i ich uczniowie 1866–2000*, Lublin 2000.
- Kądziaława W., *O kontroli społecznej*, przedm. E. Wichura-Zajdel, Katowice 1948.
- Kersten K., *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990.
- Kersten K., *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 22.VII – 31.XII.1944*, Lublin 1965.
- Kersten K., *Rok pierwszy*, seria: „Dzieje PRL”, red. A. Garlicki, A. Paczkowski, Warszawa 1993.
- Kersten K., *Spółczeństwo polskie i władza ludowa w latach 1944–1947*, „Dzieje Najnowsze” 1982, nr 1/4.
- Kersten K., *Stalinizm w Polsce (1944–1956)*, „Studia Iuridica” 1992, nr 22.
- Kiełbicka A., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–1950*, Kraków 2003.
- Kiełbicka A., *Przemiany ustrojowo-organizacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie w latach 1945–1951 i jej akta*, „Archeion” 1966, t. 43.
- Kiełbicka A., *Ważne źródła do historii gospodarczej – akta izb przemysłowo-handlowych*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1964, t. 26.
- Kierek A., Marychiewicz J., *Przemysł w latach 1944–1974*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979.
- Kijeński T., *Cena godziwa – to cena opłacalna*, „Kupiec Lubelski” 1946, nr 1.
- Kinstler M., *Grupy Operacyjne Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu. Dolny Śląsk, kwiecień – wrzesień 1945*, Wrocław 1987.
- Klarner Cz., *Cele i metody przebudowy społeczno-gospodarczej*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 12/13.
- Klarner Cz., *Izby przemysłowo-handlowe w Polsce*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze)*, red. E.J. Reyman, t. 2, Warszawa 1937.
- Klarner Cz., *O popieraniu budowy tanich mieszkań w Polsce i zagranicą*, Warszawa 1929.
- Klarner Cz., *Polityka mieszkaniowa w Polsce i zagranicą*, Warszawa 1930.
- Kleszczyński B., *Akta cechów rzemieślniczych i konfraterni kupieckiej miasta Lublina w XIX wieku. Próba odtworzenia systemu kancelaryjnego*, „Koło Historii” 2003, nr 7.

Bibliografia

- Klimek M., *Powstanie i likwidacja samorządu terytorialnego w Polsce po II wojnie światowej*, „Przegląd Politologiczny” 2007, nr 1.
- Kładoczny P., *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956). Prawna analiza kategorii przestępstw przeciwko państwu*, Warszawa 2004.
- Kłapkowski B., *Zrzeszenia przedsiębiorstw w przemyśle górniczym i fabrycznym ziem polskich*, t. 1: *Izby i stowarzyszenia*, Warszawa 1935.
- Kłoczewski Z., *Polska gospodarka wojskowa 1918–1939 (zarys systemu)*, Warszawa 1987.
- Kmiecik R., *Geneza i rozwój samorządu gospodarczego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku” 1999, vol. 11.
- Kmiecik R., *Samorząd gospodarczy w Polsce. Rozważania na temat modelu ustrojowego*, Poznań 2004.
- Kociszewski J., *Upaństwowienie jako podstawa przejęcia i uruchomienia przemysłu na ziemiach zachodnich i północnych*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Historii Gospodarczej Akademii Ekonomicznej. Wrocław, 24 kwietnia 1986 r.*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu” 1987, nr 387.
- Kocot S., *Izba Handlowa Międzynarodowa*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze)*, red. E.J. Reyman, t. 2, Warszawa 1937.
- Kołaczkowski L., *Rozwój uspołecznionego aparatu skupu zbóż*, „Wiadomości Giełdowe” 1949, nr 5.
- Kołodziej T., *Przepisy o dostawach i robotach na rzecz skarbu państwa, samorządu oraz instytucyj prawa publicznego*, Poznań 1937.
- Kołodziej T., *Przyszłość prywatnego handlu hurtowego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 14.
- Korejwo M.T., *Moralność socjalistyczna – scenariusze świeckich obrzędów*, „Archiwista Polski” 2008, nr 1.
- Korowicz H., *Polityka handlowa*, Lwów–Warszawa 1931.
- Kosowicz J., *Racjonalizacja w przemyśle prywatnym*, OTG 1949, nr 2.
- Kostrowicka I., Landau Z., Tomaszewski J., *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1984.
- Kot A., *Samorząd gospodarczy w pracy nad zagadnieniami morskimi (1945–49)*, OTG 1949, nr 14.
- Kozik Z., *Stalinowski system represji w Polsce 1948–1955*, Piotrków Trybunalski 2000.
- Krawczyk A., *Pierwsza próba indoktrynacji. Działalność Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1944–1947*, seria: „Dokumenty do dziejów PRL”, zesz. 7, Warszawa 1994.
- *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994.
- Kuciński J., *Ujednolicenie ustawodawstwa w zakresie samorządu przemysłowo-handlowego w Polsce (1927–1939)*, „Acta Universitatis Lodzensis, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Ekonomiczne” seria III 1977, zesz. 4.

Bibliografia

- Kulesza Cz., *Pięćdziesięciolecie Towarzystwa Opieki Nad Majdankiem*, „Zeszyty Majdanka” 1993, t. 15.
- Kumaniecki K.W., Langrod J.S., Wachholz W. Szcz., *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków–Warszawa 1939.
- Kwiecień S., *Polskie prawo przemysłowe 1927–1939*, Lublin 2010.

*

- Landau W., *Drogi rozwoju polskiego ustawodawstwa pracy*, [w:] *Na froncie gospodarczym. W dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości 1918–1928*, Warszawa 1928.
- Landau Z., *Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów*, Warszawa 1993.
- Landau Z., *Czy w Polsce Ludowej dokonano nacjonalizacji banków?*, „Przegląd Historyczny” 1969, zesz. 4.
- Landau Z., *Gospodarka Polski Ludowej*, seria: „Dzieje PRL”, red. A. Garlicki, A. Paczkowski, Warszawa 1994.
- Landau Z., *Pożyczki wewnętrzne w Polsce w świetle sytuacji skarbowej państwa*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 2, Warszawa 1976.
- Landau Z., *Przeobrażenia aparatu bankowego*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Warszawa 1974.
- Landau Z., *Reformy walutowe na ziemiach polskich w 1945 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1968, nr 1.
- Landau Z., *Reformy walutowe w latach 1944–1950*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Warszawa 1974.
- Landau Z., *Zapomniani ministrowie skarbu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2005.
- Landau-Czajka A., *Wyzyskiwacze czy wyzyskiwani? Obraz rzemieślnika w prasie lat 1945–1948*, „Dzieje Najnowsze” 1992, nr 3.
- Libionka D., *Funkcjonowanie na co dzień stalinowskiego aparatu partyjnego na Lubelszczyźnie*, „Polska 1944/1945–1989”, Warszawa 2001, nr 5.
- Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013.
- *Lubelskie Fabryki Wąg 1879–1979. W setną rocznicę powstania zakładów Lubelskich Fabryk Wąg*, Lublin 1979.

*

- Łazowski J., *Linje rozwojowe ubezpieczeń społecznych*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych” 1933, zesz. 1, [w:] *Uzupełnienia do podręcznika Polskiego Prawa Administracyjnego*, Wilno 1934.
- Łuczak Cz., *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze*, Poznań 1988.
- Łuczak Cz., *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979.

*

Bibliografia

- Maciaszek H., *Straty handlu w czasie wojny*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 20.
- Madajczyk Cz., *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1–2, Warszawa 1970.
- Madej K., *Administracja terenowa w działaniu (1956–1970)*, [w:] *Socjalizm w życiu powszednim. Dyktatura a społeczeństwo w NRD i PRL*, red. S. Kott, M. Kula, T. Lindenberger, Warszawa 2006.
- Madler T., *O Gieldzie mięsnej w Lublinie*, [w:] T. Madler, J. Orczyk, *O gieldzie mięsnej w Lublinie i o transporcie trzody*, Lublin 1936.
- Mamrot K., *Sądownictwo administracyjne a Rady Narodowe*, „Państwo i Prawo” 1946, zesz. 1.
- Mamrotowa W., *Nowe drogi społecznego ustawodawstwa ubezpieczeniowego*, „Państwo i Prawo” 1946, zesz. 3.
- Mansch A., *Ustawa o podatku obrotowym*, „Wiadomości Gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie” 1938, nr 23.
- Mańkowski J., *Na fali*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 12/13.
- Marchwiński A., *Nierozwiązane zagadnienia w handlu zagranicznym*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 10.
- Marczuk J., *Rada Miejska i Magistrat Lublina 1918–1939*, Lublin 1984.
- Marczuk J., *Radni Lublina w latach 1919–1939*, Lublin 1997.
- Marody M., *Przemiany postaw ideologicznych i przystosowanie w systemie komunistycznym*, [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001.
- Marszałek J., *Centralny Zarząd Budowlany SS i Policji w Lublinie*, „Zeszyty Majdanka” 1972, zesz. 6.
- Mayzel J., *O zezwoleniach na prowadzenie handlu. Ustawa, rozporządzenia wykonawcze, przepisy związkowe*, Warszawa 1947.
- Mayzel J., *W sprawie kodyfikacji prawa przemysłowego*, „Państwo i Prawo” 1948, zesz. 7.
- Mędrzecki W., *Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym*, Warszawa 2005.
- Mielczarek W., *Udział rad narodowych w kształtowaniu życia społeczno-gospodarczego Łodzi i województwa łódzkiego w latach 1945–1947*, „Acta Universitatis Lodzianis. Politologia” 1981, nr 4.
- Mikołajczyk B., *Targi gdyńskie*, „Rocznik Gdyński” 1992/1993, nr 11.
- Miłaszewski B., *Wznowienie działalności giełd zbożowo-towarowych*, „Biuletyn MAiH” 1946, nr 4.
- Miś W., *Od wojny do pokoju. Gospodarka Polski w latach 1944–1946*, Warszawa 1978.
- Mizera T., *Rola związków zawodowych w przeobrażeniach społeczno-gospodarczych Lubelszczyzny w latach 1944–1970*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979.
- Moszyński R., Policha L., *Lublin w okresie okupacji (1939–1944)*, Lublin 1948.
- Modliński E., *Sądy ubezpieczeń społecznych jako szczególne sądy administracyjne*, przedm. J.S. Langrod, Warszawa 1946.

Bibliografia

- Morawski W., *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa 1998.
- Mróz T., *O państwowym arbitrażu gospodarczym i jego funkcjach w PRL*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2005, t. 3.
- Mróz W., *Terenowy aparat władzy i administracji w świetle ustawodawstwa, doktryny i praktyki. (Wybrane zagadnienia z zakresu funkcjonowania organów lokalnych w województwie rzeszowskim w latach 1944–1950)*, [w:] *Z historii państwa, prawa, miast i Polonii. Prace dedykowane Prof. Władysławowi Cwikowi w czterdziestolecie jego pracy naukowej*, red. J. Ciągwa, T. Opas, „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo-Ekonomia” 1998, nr 25.
- Mussil F., *Kilka uwag dotyczących Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o Sądach pracy*, „Świat Kupiecki” 1927, nr 17.
- Muszkewicz M., *Kilka refleksji w sprawie nacjonalizacji i funkcjonowania przemysłu prywatnego na Dolnym Śląsku*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Historii Gospodarczej Akademii Ekonomicznej. Wrocław, 24 kwietnia 1986 r.*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu” 1987, nr 387.
  - *
- Namitkiewicz J., *Przemysł i handel a prawo*, Łódź 1948.
- Namitkiewicz J., *Rejestr handlowy*, Warszawa 1938.
- Niewadzi Cz., *O ekonomicznych, politycznych i ideologicznych uwarunkowaniach rozwoju sektora usług i drobnej wytwórczości*, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD” 1984, zesz. 4.
- Nowacki B., *Handel wewnętrzny*, [w:] *Lubelszczyzna 1944–1974*, Lublin 1974.
- Nowiński Cz., *Struktura przemysłu spożywczego*, [w:] *Rocznik Przemysłu Odrodzonej Polski 1946–47*, red. K. Dąbrowski, Łódź–Warszawa 1946.
- Nurowski M., *Terytorialne aspekty rozwoju drobnej wytwórczości*, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD” 1984, zesz. 3.
  - *
- *Obowiązek społecznego oszczędzania. Komentarz*, oprac. M. Donner i J. Opyda, Katowice 1948.
- Ochmański J.W., *Wywłaszczenie jako instrument walki klasowej w pierwszych latach Polski Ludowej (na podstawie regulacji dekretu z dnia 26 kwietnia 1949 r. o nabywaniu i przekazywaniu nieruchomości niezbędnych dla realizacji narodowych planów gospodarczych)*, „Politeja” 2005, nr 1.
- Okoński G., *Wizje stosunków społeczno-gospodarczych w polskiej myśli politycznej 1944–1947*, „Rocznik Nauk Politycznych” 2005, nr 8.
- Olszewski E., *Kształtowanie się władzy ludowej*, [w:] *Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, red. K. Myśliński i A.A. Witusik, Lublin 1974.
- Olszewski E., *Lubelszczyzna kolebką Polski Ludowej*, [w:] *Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, red. K. Myśliński i A.A. Witusik, Lublin 1974.
- Olszewski E., *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie 1942–1948*, Lublin 1979.

Bibliografia

- Orłowski R., *Z dziejów przemysłu w Lubelskiem w latach 1918–1974*, [w:] *Z problematyki przeobrażeń społeczno-gospodarczych w Lubelskiem*, red. Z. Mitura, R. Orłowski, Lublin 1992.
  - Osękowski Cz., *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.
  - Osękowski Cz., *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000.
  - Osiński T., *Powojenne problemy społeczno-gospodarcze Lubelszczyzny lat 1944–1945 w świetle sprawozdania Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie*, „Res Historica” 2015, t. 39.
  - Osmolski R., *Finansowanie odbudowy miast polskich*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2.
  - Ostasz G., *Wywiad specjalny polskich konspiracji – „Brygady Wywiadowcze” na Rzeszowszczyźnie 1945–1946*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej” nr 219: „Ekonomia i Nauki Humanistyczne” 2004, zes. 14
  - Ostrowski K., *Dzienniki Ustaw wydane w czasie powstania warszawskiego*, „Tygodnik Powszechny” 1983, nr 35.
  - Ostrowski K., *Ustawodawstwo okresu powstania warszawskiego*, „Palestra” 1982, nr 9/10.
  - Osuchowski W., *Odpowiedzialność karna pracowników państwowych, samorządowych i spółdzielczych*, Warszawa 1948.
- *
- Pach M., *Zjawisko oporu społecznego w powiecie przeworskim w latach 1944–1956*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2012, t. 22.
  - Pacyński F., *Warunki zagospodarowania Ziemi Odzyskanych*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 5.
  - Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996.
  - Paczkowski A., *System nomenklatury*, [w:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003.
  - Paczkowski A., *System nomenklatury kadr w Polsce 1950–1970*, „Czasy Nowożytne” 2000, t. 8.
  - Paczyńska I., *Krajowa Pożyczka Wewnętrzna 1951 r. i jej realizacja w województwie krakowskim*, „Studia Historyczne” 1992, zes. 4.
  - Paczyńska I., *Realizacja reformy pieniężnej jesienią 1950 r. w województwie krakowskim*, „Studia Historyczne” 1992, zes. 1.
  - Pasek A., *Uwagi wokół działalności Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2002, nr 2367, „Prawo”, nr 276, „Studia Historycznoprawne”.
  - Pełka B., *Organizacja i historia Łódzkiej Giełdy Pieniężnej i jej akta (1899–1939)*, „Archeion” 1967, t. 42.

Bibliografia

- Petz B., *Koncepcje nacjonalizacji przemysłu z lat wojny i okupacji obozu londyńskiego i obozu rewolucyjnego (Dyskusja o nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1939–1945)*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Historii Gospodarczej Akademii Ekonomicznej. Wrocław, 24 kwietnia 1986 r.*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu” 1987, nr 387.
- Pfeiffer R., *Geneza i dzieje Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni*, Gdynia 1976.
- Podolska-Meducka A., *Polskie ustawodawstwo kartelowe w latach 1918–1939*, Warszawa 2003.
- Podolska-Meducka A., *Projekty ustawy kartelowej w Polsce międzywojennej*, CPH 2002, t. 54, zesz. 2.
- Podolska-Meducka A., *Sąd Kartelowy w Polsce i jego orzecznictwo w latach 1933–1935*, CPH 2001, t. 53, zesz. 2.
- Polarczyk K., *Ewolucja założeń polityki SD wobec drobnej wytwórczości w latach 1939–1984*, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD” 1984, zesz. 3.
- *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1, oprac. M. Smogorzewska, red. A.K. Kunert, Warszawa 1998.
- Potrzebowski K., *Przepisy o adwokaturze z dnia 1.VIII.1944 r.*, „Palestra” 1980, nr 8/9.
- Poznański K., *Szkoły im. A. i J. Vetterów w Lublinie*, Lublin 1985.
- *Planowanie przestrzenne. Region Lubelski I*, Warszawa 1947.
- Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001.
- Popiołek Z., „Przemysł dla wsi”, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 17.
- Przyemska H., *Publiczne średnie szkoły zawodowe*, Warszawa 1947/1948.
- Przyłuski T., *70 lat Naczelnej Rady Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług. Rys historyczny*, Warszawa 1995.
- Przymusiński Cz., *Prawo musi podążać za życiem*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 9.
- Przymusiński Cz., *Zjednoczenia i centralne zarządy*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 3.
- *
- Rachwański S., *Zagadnienie handlu zagranicznego pod kątem widzenia zaopatrzenia przemysłu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 5.
- Raczyński A., *Polskie prawo pracy*, Warszawa 1930.
- Radzik T., Śladkowski W., Wójcikowski G., Wójcikowski W., *Lublin dzieje miasta*, t. 2: *XIX i XX wiek*, Lublin 2000.
- Rajewski A., *SD w PRL. Patriotyzm. Demokracja. Postęp*, Warszawa 1984.
- Rączkowski S., *Planowanie w sektorze prywatnym*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 21.
- Rączy E., *Armia Czerwona na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1945*, „Polska i jej wschodni sąsiedzi” 2008, t. 9.
- Rechowicz M., *Zbigniew Makarczyk*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1964, nr 4.

Bibliografia

- Reinschmidt L., *Zrzeszenia branżowe przemysłowe wobec planu produkcyjnego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 17.
- Rosenblüth I., *Zarys polskiego prawa pracy*, Warszawa 1937.
- Rostocki W., *Stosowanie konstytucji kwietniowej w okresie drugiej wojny światowej 1939–1945*, Lublin 1988.
- Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003.
- Rościszewski W., *Giełdy zbożowo-towarowe na nowym etapie*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 1.
- Rudzki K., *Samorząd gospodarczy i wolne zrzeszenia gospodarcze w Polsce*, Warszawa 1934.
- Rzepliński A., *Przystosowanie ustroju sądownictwa do potrzeb państwa totalitarnego w Polsce w latach 1944–1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001.
- Rzechowski M., *Premiowa pożyczka odbudowy kraju*, „Kupiec Lubelski” 1946, nr 2/3.
- *
- Sadowska J., *Kasy chorych w Polsce w latach 1920–1933*, Łódź 2002.
- *Samorząd gospodarczy – przeszłość i teraźniejszość. Materiały z konferencji*, Warszawa 1991.
- Schöller F., Vandrey M.O., *Führer durch die Stadt Lublin*, Kraków 1942.
- Seifert T., *Polskie i zagraniczne instytucje popierania eksportu*, Lwów 1932.
- Sekściński B., *Akcja antykatolicka w Polsce i jej autorzy (1947–1956)*, „Studia Etckie” 2012, t. 14.
- Sekściński B., *Kara obozu pracy w orzecznictwie Lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1950–1954)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2007, t. 9.
- Sekściński B., *Lubelska delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946–1955)*, mps rozprawy doktorskiej, Lublin 2006.
- Sekściński B., *Początki działalności Lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2004, t. 3.
- Sekściński B., *Polityka władz komunistycznych wobec kupiectwa na Lubelszczyźnie w latach 1944– 1954*, „Rocznik Lubelski” 2011, t. 37.
- Sekściński B., *Polskie drogi do socjalizmu. Sowietyzacja kupiectwa na Lubelszczyźnie (1944–1954)*, „Studia Etckie” 2011, t. 13.
- Sekściński B., *Prawne podstawy stosowania aresztowania tymczasowego przez organy Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1945–1950)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2005, t. 5.
- Sekściński B., *Przestępcza działalność Delegatury Komisji Specjalnej w Lublinie*, „Kwarta” 2012, nr 3.
- Sekściński B., *Prześladowanie Kościoła rzymskokatolickiego i jego wiernych na Lubelszczyźnie w czasach stalinizmu*, „Kwarta” 2012, nr 2.

Bibliografia

- Sekściński B., *Stosowanie tymczasowego aresztowania przez Lubelską Delegaturę Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2004, t. 4.
- Sekściński B., *Środki przymusu stosowane przez Delegaturę Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie (1946–1954)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, t. 7.
- Sieradzki S., *Rozstrzygnięty problem. Miejsce i rola prywatnego sektora*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 3.
- Sikorski B., *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form zrzeszeniowych*, Warszawa 1956.
- Sikorski B., *Kongres Międzynarodowej Izby Handlowej w Sztokholmie*, „Świat Kupiecki” 1927, nr 29.
- Sikorski B., *O sytuacji kupiectwa w Polsce*, „Wiadomości Gospodarcze” 1945, nr 2.
- Siwkowski J., *O współdziałanie przemysłu i handlu w sektorze prywatnym*, „Wiadomości Gospodarcze” 1947, nr 2.
- Siwkowski J., *Sytuacja prywatnego handlu hurtowego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 15.
- Siwkowski J., *W nowym nurcie życia gospodarczego. Aktualne zagadnienia prywatnego handlu*, OTG 1949, nr 1.
- Siwkowski J., *Współdziałanie prywatnego przemysłu i handlu*, OTG 1949, nr 2.
- Skrzydło W., Ziemiński J., *Zmiany ustrojowe po 1944 r. jako podstawa rozwoju społeczno- gospodarczego*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 2, red. A. Kierek, Warszawa 1979.
- *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, t. 1, Lublin 1993.
- Sobczak M., *Kształtowanie się i cechy modelu gospodarczego Polski w latach 1944–1989*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Finansów we Wrocławiu” 2008, zes. 25.
- Sobczak M., *Polityczne uwarunkowania nacjonalizacji przemysłu w Polsce*, [w:] *Czterdziestolecie nacjonalizacji przemysłu w Polsce 1946–1986. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Historii Gospodarczej Akademii Ekonomicznej. Wrocław, 24 kwietnia 1986 r.*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu” 1987, nr 387.
- Sowiński W., *Krótki wykład z prawa handlowego morskiego*, Warszawa 1936.
- Sowiński W., *Zarys morskiego prawa handlowego*, Gdańsk–Bydgoszcz–Szczecin 1946.
- Spiss T., *Zjazd Inicjatywy Prywatnej. Pozytywne wyniki obrad*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 6.
- Stankiewicz W., *Akcja szkoleniowa Ekspozytury IPH w Olsztynie*, OTG 1949, nr 17.
- Starościak J., *Administracja przemysłu, administracja handlu, prawo górnicze*, „Polskie prawo administracyjne. Część szczegółowa”, red. M. Jaroszyński, zes. 4, Warszawa 1958.

Bibliografia

- Starościak J., *Uwagi o przemianach administracji publicznej*, [w:] *Zarys historyczno-polityczny I-go Rządu Demokratycznego w Polsce 1944–1946*, oprac. K. Grzybowski et al., Kraków 1947.
- Stawarska-Rippel A., *Prawo sądowe Polski Ludowej 1944–1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2006.
- Stawarska-Rippel A., *Transformacja ustrojowa a prawo sądowe pierwszych lat Polski Ludowej*, „Czasy Nowożytne” 2004, t. 16.
- Stawarska-Rippel A., *Treści „starego” prawa w Polsce Ludowej*, „Z dziejów prawa” 2004, cz. 5.
- Stępień S., *Likwidacja samorządu rolniczego w 1946 roku*, „Annales UMCS” sectio K 1995/1996, vol. 2/3.
- Strzeszewski Cz., *Stan i możliwości rozwoju przemysłu w woj. lubelskim*, [w:] *Planowanie przestrzenne. Region Lubelski I*, Warszawa 1947.
- Suchcitz A., *Rząd Tomasza Arciszewskiego listopad 1944 – lipiec 1945*, [w:] *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994.
- Swacha P., *Referendum 1946 roku. Medialny obraz „sukcesu” władzy*, „Rocznik Nauk Politycznych” 2005, nr 8.
- Szarski J., *Handel a marże zysku*, „Życie Gospodarcze” 1947, nr 14/15.
- Szarski J., *Niektóre zadania zrzeszeń przemysłu prywatnego*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 8.
- Szatkowski H., *Samorząd prywatnego kupiectwa w Wielkopolsce w latach 1945–1990*, „Kronika Wielkopolski” 1991, nr 4.
- Szczepańczyk Cz., *Wiejska spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu województwa kieleckiego 1945-1969*, Warszawa 1971.
- Szczepańczyk Cz., *Związek Samopomocy Chłopskiej w latach 1944/45 – 1956/57*, Kielce 1992.
- Szeloch Z., *Ewolucja organizacji i zarządzania przemysłem w Polsce (1944–1984)*, „Annales UMCS” sectio H, 1986, vol. 20.
- Szteyner S., *Jak rozumieć „zdolne są zatrudnić”? Na marginesie ustawy o upaństwowieniu*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 12/13.
- Szustek A., *Naczelna Izba Gospodarcza*, seria: „Spór o koncepcję samorządu gospodarczego w Polsce (1918–1939)” t. 2, Warszawa 2015.
- Szustek A., *Samorząd: samorząd gospodarczy, inne rodzaje samorządu, siatka pojęciowa, ujęcie teoretyczne i zagadnienia metodologiczne*, seria: „Spór o koncepcję samorządu gospodarczego w Polsce (1918–1939)” t. 1, Warszawa 2014.
- Szyszkowski M., *Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości*, OTG 1950, nr 12.
- Szyszkowski M., *Charakterystyka współpracy i nadzoru Izb Przem.-Handl. w stosunku do zrzeszeń przemysłowych*, OTG 1949, nr 5.
- Szyszkowski M., *Kupcy i przemysłowcy w aspekcie pracy społecznej*, OTG 1949, nr 11.
- Szyszkowski M., *O co musimy walczyć*, OTG 1949, nr 36.

Bibliografia

- Szyszkowski M., *Rola i zadania central handlowych przemysłu prywatnego*, OTG 1949, nr 3.
- Szyszkowski M., *Struktura i treść pracy przemysłu prywatnego*, OTG 1949, nr 24.
- Szyszkowski M., *Układ zbiorowy pracowników Samorządu Gospodarczego*, OTG 1949, nr 7.
- Szyszkowski M., *Wyniki pracy samorządu przem.-handl. w dziedzinie socjalnej*, OTG 1949, nr 30.
- Szyszkowski M., *Zadania Izby Przemysłowo-Handlowej*, OTG 1949, nr 32.
- Szyszkowski M., *Zadania przedsiębiorczości prywatnej u progu planu sześcioletniego*, OTG 1949, nr 38.
- Szyszkowski M., *Zadania przemysłu prywatnego*, Warszawa 1948.
- Szyszkowski M., *Zadania władz IPH w związku z likwidacją izb przemysłowo-handlowych*, OTG 1950, nr 27/28.
- *
- Świada-Ziemba H., *Urwany lot. Pokolenie inteligenckiej młodzieży powojennej w świetle listów i pamiętników z lat 1945–1948*, Kraków 2003.
- Świącicki M., *Instytucje polskiego prawa pracy w latach 1918–1939*, Warszawa 1960.
- Świącicki M., *Praktyka Komisji Etyki Zawodowej*, „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 17.
- Świącicki M., *Prawo stosunku pracy. Zarys systemu*, Częstochowa 1949.
- Świącicki M., *Związki zawodowe i izby pracy w ustawach i projektach ustaw z lat 1918–1939*, „Zeszyty Naukowe SGPiS” 1959, zes. 15.
- *
- Tarasiewicz K., *Aktualne zagadnienia handlu*, OTG 1949, nr 32.
- Tarasiewicz K., *Elementy prac samorządu przemysłowo-handlowego w latach 1944–1950*, OTG 1950, nr 27/28.
- Tennenbaum H., *Przegląd sytuacji*, „Przegląd Gospodarczy” 1927, nr 14.
- Terlecki R., *Dyktatura zdrady. Polska w 1947 roku*, Kraków 1991.
- Tomkiewicz R., *„Walka ze spekulacją” w Giżycku (1947–1950)*, „Masovia” 2000, nr 3.
- Trembicka K.W., *Wrogowie w myśli politycznej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Lublin 2013.
- Twardowski J., *Izby handlowe bilateralne*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze)*, red. E.J. Reyman, t. 2, Warszawa 1937.
- *
- *Uzupełnienia do podręcznika Polskiego Prawa Administracyjnego*, Wilno 1934.
- *
- Wachtel F., *Koncesjonowani komisanci*, „Wiadomości Gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie” 1939, nr 11.
- Walichnowski T., *Narodziny Polski Ludowej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych” 1984, nr 36.
- Wengierow J., *O sądach pracy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1929 II półrocze.

Bibliografia

- Węsierski S., *Organizacja przemysłu prywatnego*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 15.
- Wiącek M., *Znaczenie stosowania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej dla orzecznictwa sądów i Trybunału Konstytucyjnego III RP*, Warszawa 2012.
- Widernik M., *Izba przemysłowo-handlowa w latach 1931–1939*, „Rocznik Gdyński” 1992/1993, nr 11.
- *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Wydawnictwa Gutenberga*, t. 7, reprint, Poznań 1995.
- Wilczewski B., *Problemy gospodarcze woj. lubelskiego w latach 1944–1959*, „Rocznik Lubelski” 1959, nr 2.
- Wilk H., *Ekonomiczne efekty współzawodnictwa pracy w latach 1947–1955*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2007, t. 67.
- Wilk-Jakubowski G., *Prawne podstawy funkcjonowania samorządu gospodarczego w II RP*, Kielce 2008.
- Winczorek P., *Miejsce i rola SD w strukturze politycznej PRL*, Warszawa 1975.
- Winiarska-Tworóg D., *Odbudowa i upaństwowienie przemysłu Lublina (1944–1948)*, „Rocznik Lubelski” 1985/1986, t. 27–28.
- Winid B.W., *Towarzystwo Polsko-Amerykańskie i Polsko-Amerykańska Izba Handlowa 1919–1939*, „Niepodległość” 1989, t. 22.
- Witkowski A., *Czynnik społeczny przy urzędach skarbowych, urzędach rewizyjnych i izbach skarbowych w Polsce w latach 1944–1950*, Rzeszów 2001.
- Witkowski A., *Podatek obrotowy w Polsce w latach 1944–1950*, „Ius et administratio” 2005, zesz. 3.
- Witkowski A., *Podatki państwowe w Polsce w latach 1944–1950*, Przemysł 2005.
- Witkowski A., *Udział Ochrony Skarbowej w zwalczaniu przestępstw dewizowych w Polsce w latach 1945–1951*, [w:] *Z historii państwa, prawa, miast i Polonii. Prace dedykowane Prof. Władysławowi Ćwikowi w czterdziestolecie jego pracy naukowej*, red. J. Ciągwa, T. Opas, „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo-Ekonomia” 1998, nr 25.
- Witkowski A., *Urzędy rewizyjne w Polsce (1945–1950)*, „Administracja. Teoria–Dydaktyka–Praktyka” 2009, nr 3
- Witkowski A., *Wymiar i pobór podatków bezpośrednich oraz opłat na rzecz Skarbu Państwa od gospodarki nieuspołecznionej i ludności w Polsce w latach 1944–1950*, Rzeszów 2002.
- Witkowski A., *Zgłoszenie obowiązku podatkowego w zakresie podatku obrotowego w Polsce w latach 1944–1950*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2005, zesz. 34, „Prawo” nr 3.
- Witkowski J., *Unormowanie sprawy uczniów przemysłowych*, Warszawa 1947/1948.
- Witkowski J., *Wytyczne współpracy Izby Przemysłowo-Handlowej z K.O.S. oraz samorządem terytorialnym w zakresie średnich szkół zawodowych*, Warszawa 1947/1948.
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007.
- Włodyka S., *Arbitraż gospodarczy*, Warszawa 1985.
- Włodyka S., *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975.

Bibliografia

- Wojciechowska-Kucięba J., *Pierwsze polskie fabryki mebli giętych*, „Kresy Południowo-Wschodnie” 2005/2006, zesz. 1.
- Wojciechowska-Kucięba J., *Zagraniczna korespondencja handlowa firmy Polski Przemysł Drzewny – Czernski i Jakimowicz*, „Archiwariusz Zamojski” 2008.
- Wojciechowski B., *Handel zagraniczny Polski*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 2, Warszawa 1976.
- Wojtyła J., *Gospodarka mięsna*, „Biuletyn MAiH” 1946, nr 5.
- Wołczew W., *Przemysł Lubelszczyzny w okresie władzy ludowej*, Lublin 1969.
- Wójcik A., *Sześćdziesięciolecie Towarzystwa Opieki nad Majdankiem*, „Zeszyty Majdanka” 2005, t. 23.
- Wójcikowski G., Wójcikowski W., *Kronika 1944–2000*, [w:] T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin dzieje miasta*, t. 2: *XIX i XX wiek*, Lublin 2000.
- Wrona J., *Lublin w okresie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [w:] *Lublin w dziejach i kulturze Polski*, red. T. Radzik i A.A. Witusik, Lublin 1997.
- Wrona J., *Postawy Polaków wobec rzeczywistości społecznej i politycznej po II wojnie światowej*, [w:] *Druga wojna światowa. Osądy – bilanse – refleksje*, red. Z. Mańkowski, Lublin 1996.
- Wrona J., *Restytucja i działalność SD w Lublinie (sierpień 1944 – luty 1945)*, „Rocznik Lubelski” 1985/1986, t. 27/28.
- Wrona J., *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1997.
- Wrona J., *Zależni czy suwerenni? Stronnictwo Demokratyczne w woj. lubelskim 1944–1975*, Lublin 1998.
- Wróblewski J., *O systemie prawa Polski Ludowej*, [w:] *Dziesięciolecie prawa Polski Ludowej 1944–1954. Zbiór studiów*, Warszawa 1955.
- Wykrętowicz S., *Powstanie i rozwój izb przemysłowo-handlowych w Europie i w Polsce*, [w:] *Obywatelski projekt ustawy o izbach przemysłowo-handlowych w Polsce. Spór o ustrój prawny*, Poznań 2007.
- Wykrętowicz S., *Powstanie i rozwój samorządu gospodarczego w Europie i w Polsce*, [w:] *Spór o samorząd gospodarczy w Polsce*, red. S. Wykrętowicz, Poznań 2005.
- Wykrętowicz S., *Przemysł cukrowniczy w Polsce Ludowej (1944–1976)*, [w:] *Dzieje cukrownictwa w Polsce*, red. Cz. Łuczak, Poznań 1981.
- Wykrętowicz S., *Samorząd jako wyraz demokracji obywatelskiej*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, red. S. Wykrętowicz, Poznań 2012.
- Wyrwa T., *Odbudowa władz Rzeczypospolitej w Paryżu i Angers wrzesień 1939 – czerwiec 1940*, [w:] *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994.
- Wyrzykowski W., *Wolność gospodarcza w Polsce – istota i kierunki zmian*, „Pieniądże i Więź” 2008, nr 2.
- Wyszyński H., *Zarys historii Szkół im. A. i J. Vetterów w Lublinie. Przewodnik po dziejach Szkoły i kupiectwa lubelskiego w latach 1866–2006*, Lublin 2006.

Bibliografia

- *Z działalności Stronnictwa Demokratycznego na Lubelszczyźnie w latach 1944–1949*, oprac. R. Dunin, „Rocznik Lubelski” 1974, t. 17.
- Zachuta L., *Historia Przemysłu Cementowego w Polsce 1857–2000*, przedm. A. Tekiel, wprowadzenie W. Kurdowski, Kraków 2000.
- Zachuta L., Zdebski A., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–2000. Monografia jubileuszowa z okazji 150 rocznicy powstania Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, wstęp T. Szczypiński, Kraków 2000.
- Zagórski Z., *Drobnomieszczaństwo dolnośląskie. Studium socjologiczne*, Wrocław 1982.
- Zaporowski Z.K., *Koło Parlamentarne OZN w Sejmie V kadencji (1938–1939)*, „Res Historica” 1998, zesz. 4.
- Zaremba M., *Trauma Wielkiej Wojny. Psychospołeczne konsekwencje drugiej wojny światowej*, „Kultura i Społeczeństwo” 2008, t. 52.
- Zarzycki A., *Wielkopolska Izba Przemysłowo-Handlowa. Tradycja i współczesność 1851–2001*, Poznań 2001.
- Ziemia Z.A., *Prawo przeciwko społeczeństwu. Polskie prawo karne w latach 1944–1956*, Warszawa 1997.

*

- Żebrowski W., *Z dziejów Stronnictwa Demokratycznego w Polsce*, Bydgoszcz 1999.
- Żenczykowski T., *Polska lubelska 1944*, Warszawa 1990.
- Żywicka H., *Komisja rzeczoznawców*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 2.
- Żywicka H., *Poznajmy ustawodawstwo giełdowe*, „Wiadomości Giełdowe” 1948, nr 4 i 1949, nr 3.

VI. Wykaz stron internetowych

- <http://www.aan.gov.pl>
- <http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/poznan/k-gedaniaposnaniensis/>
- http://www.forumakad.pl/archiwum/2005/02/29-rody_uczone.htm
- <http://www.gedenkstaettetrutzhain.de>
- http://www.gim1dt.republika.pl/cc_brat.htm
- <http://www.nonpossumus.pl/kalendarium>
- http://www.permedia.pl/default/category/o_firmie/historia
- <http://www.region.czyst.pl/cz27/opozytkach.php>
- http://www.sprawiedliwi.tnn.pl/person_det.php?id=62
- <http://www.teatrnn.pl/leksykon>
- <http://www.torun.kik.opoka.org.pl/index.php?wybor=html/historia1.html>
- <http://www.tygodnik.com.pl/numer/275012/friszke.html>
- <http://www.zamosciopedia.pl>

Spis tabel, wykresów i rysunków

- 37 Rysunek nr 1: Schemat wyborów ogólnych, w których głosowali bezpośrednio przedsiębiorcy
- 38 Rysunek nr 2: Podział na okręgi wyborcze wg § 7 regulaminu wyborczego
- 38 Rysunek nr 3: Rozkład głosów wg § 4 regulaminu wyborczego Izby P-H w Lublinie
- 38 Rysunek nr 4: Schemat wyborów przeprowadzanych przez zrzeszenia gospodarcze
- 119 Tabela nr 1: skład Izby w grudniu 1944 roku
- 131 Tabela nr 2: skład Izby w czerwcu 1946 roku
- 131 Tabela nr 3: skład Izby we wrześniu 1946 roku
- 138 Tabela nr 4: skład Izby we wrześniu 1948 roku
- 168 Wykres nr 1: Wydatki Izby P-H w Lublinie w roku 1947

Indeks nazwisk

(obejmuje nazwiska wymienione w tekście, aneksach, bez przypisów)

- Adamowski Leon, 203, 336
Ajnenkiel Andrzej, 178, 179
Andrykowski Jan, 365
Anulewicz Stefan, 243
Bajer Karol, 133
Baranowski Józef, 243
Barcikowski Stanisław, 328
Barcikowski Waclaw, 134
Bartkiewicz Stefania, 353
Bartnik Stanisław, 119, 336
Bartoszyn Maria, 353
Baruk Tadeusz, 353
Basta Jan, 317
Battaglia Roger, 182, 317
Beksiak Janusz, 258
Berezowski Jerzy, 243
Białek Zygmunt, 364
Bieliński W., 139
Bień Adam, 55
Bier Adolf, 52
Bierut Bolesław, 15, 324, 347
Bigo Tadeusz, 63
Biskupski Kazimierz, 347
Bogusławski Stefan, 157, 159, 161, 163, 193, 293, 329, 331, 332, 353, 364, 367, 368
Bońkowski Józef, 120, 131, 137, 138, 139, 336,
Braun Juliusz, 139
Bujalski Stefan, 137, 138, 336
Burmij Stanisław, 353
Caban Ireneusz, 258
Chajn Leon, 134, 261
Chodorowski Jan, 302
Chrzanowska Maria, 353
Chrzastowski Piotr, 109, 119, 120, 125, 131, 336
Ciepiela Adam, 354
Cieszewska Maria, 354
Cudny Aleksander, 137, 138, 298, 336
Cyrankiewicz Józef, 15, 323, 328
Czapski Antoni, 109, 119, 120, 131, 131, 137, 138, 336
Czarnecki Andrzej, 319, 336
Czarnecki Jerzy, 329, 354
Czarnota Jan, 218
Czech Józef, 135
Czerski Stanisław, 117, 119, 131, 138, 141, 296, 337
Czerwiński Jan, 119, 120, 131, 137, 138, 298, 337, 338
Czerwińska Krystyna, 338
Czerwiński Tadeusz, 338
Czerwiński Witold, 338
Czerwiński Wojciech, 338
Dal Łazarz, 52
Dąbrowski Waclaw, 149, 151, 161, 354
Dembiński Henryk, 226
Dmytrak Tadeusz, 140, 141, 243, 251, 299, 338
Dojlido Tadeusz, 363
Domański Ignacy, 109, 119, 131, 138, 139, 281, 338
Donau-Szpindler Antoni a, 52, 298
Drozd Stanisław, 109, 119, 131, 137, 138, 338
Dul Marek, 300
Dulębianka Alicja, 354
Dworakowski Waclaw, 243
Dydymka-Wachowska Aniela, 355
Dziedzic Adam, 243
Dżandżałas Anna, 355
Ehrenberg Zbigniew, 174
Elbanowski, 365
Fengler Bolesław, 197, 261
Fiedorczyk Piotr, 140
Fijałkowski Wiesław, 238
Frank Hans, 51, 52

Indeks nazwisk

- Frenkler Henryk, 263
Freyberg Karol, 82, 109, 110, 119, 120, 125, 131, 338
Gaertner Władysław, 364
Gajewski Julian, 355
Galasiewicz Celestyn, 203, 367
Gaudnik Tadeusz, 119, 131, 339
Giermasiński Stanisław, 135, 272
Gincburg Emil, 52
Golla Helena, 202, 355
Golla Romuald, 144, 146, 148, 151, 297, 305, 355
Gołębiowski Janusz, 258
Gotz Tadeusz, 339
Gozdawa-Reutt Adolf, 366
Grabowski Lech 198, 225
Gregory F. von, 46
Grin Maria, 151, 161, 355
Grygiel Jerzy, 365
Grzywiński Janusz, 366
Guśnicki Edward, 364
Guzicki Leszek, 324
Gwiazdecki Feliks, 131, 138, 139, 339
Haneman Jan Stefan, 106
Hartwig Ludwik, 240
Hartwig Mieczysław, 111, 118, 139, 186, 261
Hempel Jan, 346
Herse Bogusław, 44
Hohensee Leonard, 203
Hollenberg Karol, 52
Hufnagel Leon, 52
Iżycka Jadwiga, 355
Jakimowicz Jacek, 117
Jakimowicz Szczepan vel Stefan, 117, 296, 337
Janicki Edward, 301
Jankowska Zofia, 355
Jankowski Kazimierz, 355
Jankowski Jan Stanisław, 54
Jarosławski Julian, 243
Jarosz T., 78
Jastrząb Mariusz, 130, 210
Jastrzębski Robert, 300
Jeżewska Cecylia (Celina), 355
Jędrejek Grzegorz, 161
Jóźwiakowski Józef, 243
Kadura Tadeusz, 219
Kalbarczyk Ludwik, 242, 296
Kałamajski Stefan, 140
Kaliński Janusz, 222
Kamiński Łukasz, 261, 265
Kanczewski Klemens, 139
Kaproń Ignacy, 243
Karczewska-Kochlöffel Julia, 356
Kawczyński Józef, 203, 363
Kelles-Krauze Bohdan, 119, 122, 171, 339
Kempisty J., 52
Kersten Krystyna, 118
Kędzierski Kazimierz, 141, 340
Kiciński Andrzej, 131, 137, 138, 139, 243, 340
Kielasiński Tadeusz, 109, 119, 120, 131, 138, 340
Kiełbicka Aniela, 154, 206
Kijeński Tadeusz, 121, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 356
Kisiel Jan, 324
Kiziński Witold, 356
Klarner Czesław, 23, 91, 117, 118, 145, 225, 319, 320
Klimek, 195, 368
Kloss Franciszek, 251, 340
Klukowski Zygmunt, 117
Kłapkowski Bolesław, 182
Kmieciak Robert 118
Koc Adam, 53
Kociuba Józef, 137, 138, 244, 247, 251, 340
Kołodziej Tadeusz, 144, 198, 239, 288, 364, 366
Komarnicki Waclaw, 54
Kopanik Józef, 340
Kopciowski August, 157, 163, 356
Korzon Idalia, 357

Indeks nazwisk

- Kossowski Jerzy, 357
Kotek-Agroszewski Stanisław, 229
Koter Stanisław, 137, 138, 141, 340
Kowalkowska Janina, 357
Kownacki Robert, 149, 151, 161, 218, 301, 306, 357, 359
Kozarski Jan, 24
Kozik Zenobiusz, 140
Kozłowska Janina, 357
Kozłowski Albin, 131, 133, 137, 141, 244, 247, 340
Kozłowski Zygmunt, 109, 110, 119, 120, 125, 131, 135, 137, 138, 141, 243, 244, 247, 255, 271, 341
Krajewski Andrzej, 234
Krak Lucjan, 82, 109, 119, 120, 122, 123, 125, 131, 132, 136, 137, 138, 139, 141, 180, 190, 239, 240, 289, 341, 350
Krausse Edward, 67, 109, 110, 119, 120, 125, 131, 137, 138, 139, 244, 247, 271, 298, 341, 360
Kruczek Władysław, 365
Krupianka Teresa, 357
Kruszyńska Hanna, 149, 151, 161, 358
Kruszyński Józef, 367
Kryński Tadeusz, 50, 106, 107, 109, 122, 123, 124, 125, 137, 138, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 159, 164, 182, 188, 191, 202, 214, 228, 240, 241, 242, 255, 294, 298, 309, 329, 332, 358, 364, 368
Krzesińska Helena, 358
Krzącejewski Stanisław, 243
Krząciewski Andrzej, 251, 341
Krzykała Stanisław, 192, 281
Krzywda-Siennicki Mieczysław, 119, 120, 131, 137, 138, 139, 244, 341
Krzyżak Bożena, 358
Krzyżanek Ryszard, 141, 342
Krzyżanowski Adam, 134
Kucharski A., 199, 247
Kudelski Bolesław, 135
Kulczycka-Łopatnik I.M., 358
Kulik Grzegorz, 247, 263
Kwapiński Jan, 53
Kwiatek Ludwik, 243
Kwiatkowski Eugeniusz, 40
Lalewicz Marian, 170, 171
Landau Zbigniew, 118, 215
Landau-Czajka Anna, 15
Laśkiewicz Roman, 109, 110, 119, 125, 131, 137, 138, 139, 140, 141, 194, 243, 244, 247, 271, 342, 343
Lewicki B., 251
Libionka Dariusz, 157
Lipiński Henryk, 135
Lisowski Zdzisław, 359
Lizut Piotr, 239
Luboiński Jan, 140, 141, 143, 183, 241, 342
Lucht Hipolit, 52
Luciński Stefan, 365
Łobarzewski Witold, 131, 137, 138, 244, 342
Łosakiewicz-Wojciechowska Irmina, 359
Łoziak Grzegorz, 359
Łukasiewicz Stanisław, 347
Łuszczewski Piotr, 143, 342
Łuszczewski Tadeusz, 131, 137, 138, 139, 344
Łyczba Władysław, 137, 138, 242, 344
Łyszczak Wiktor, 203, 367
Maciejewski Józef, 323
Madejczyk Edmund, 344
Madler Tadeusz, 218
Magierski Stanisław, 117, 137, 138, 199, 244, 247, 340, 344
Maj Władysław, 243
Majewski A., 135
Makarczyk Zbigniew, 137, 138, 344
Makarczyk Janusz, 344
Majewska Teresa, 359
Majlich Franciszek, 359
Mańkowski Karol, 345
Marchlewski Julian, 155

Indeks nazwisk

- Marchwiński Andrzej, 90, 319
Marzec, 203, 364
Mateja Stefan, 54
Mayzel Jerzy, 226
Mazepa-Pawlikowska Janina, 364
Mazurek Stanisław, 151, 161, 301, 302, 306,
307, 308, 359
Miałkowski Bolesław, 138, 139, 345
Mianowski Henryk, 182, 364
Michałowicz Jan, 52
Michniewski Michał, 50, 182, 329
Mikołajczyk Stanisław, 56, 70
Miller Teodor, 49, 50
Minc Bronisław, 154
Minc Hilary, 15, 71, 80, 83, 96, 106, 130, 136,
141, 151, 152, 154, 155, 156, 162, 174,
179, 186, 217, 234, 264, 271, 314, 315,
316, 325, 328, 333
Moskwa Zygmunt, 323
Moszczyński Andrzej, 131, 137, 139, 244, 345
Muszyński Władysław, 218
Niewadzi Czesław, 211
Nowakowski J., 363
Nowodworski Leon, 54
Nurowski Marcin, 252
Olchowicz Aleksander, 324
Oniszczyk Franciszka, 359
Orchowski Jan, 109, 119, 125, 131, 346, 348
Osękowski Czesław, 140
Osipow Ignacy, 166, 174, 175, 185, 320
Osóbka-Morawski Edward, 113, 114, 314, 315,
321, 333
Osuchowski Władysław, 156
Otto Juliusz, 247
Pacyński Franciszek, 139, 319
Paczkowski Andrzej, 179
Paderewski Ignacy Józef, 45
Palczewski Jan, 203, 363
Papiewska Wanda, 346
Papiewski Franciszek, 50, 119, 122, 339, 346,
347
Parnas Józef, 260
Parnowski Michał, 363
Pasek Andrzej, 200
Petruczenko S., 82
Petschl Roman, 110, 111, 119, 125, 126, 131,
148, 182
Pfeiffer Hartmut, 349
Pietrzykowski Stanisław, 131, 137, 138, 239,
243, 244, 346
Piotrowski Edward, 365
Piwowarczyk Ignacy, 120, 131, 138, 251, 347
Plasota Józef, 137, 138, 348
Plewko Zofia, 359
Pliszczyńska Jadwiga, 360
Pliszczyński Czesław, 131, 137, 138, 348
Pliszczyński Tadeusz, 137, 159, 161, 163, 224
Policzkiewicz Juliusz, 119, 131, 138, 348
Polikier Józef, 197
Poncet Maria, 360
Popiel Karol, 226
Prokopowicz Jan, 103
Przedpeńska Eryka, 360
Przedpeński Stanisław, 360
Przewłocka-Okęcka Janina, 212
Przychodzień Jan, 360
Psionka Jan, 360
Puławski Ignacy, 50, 52
Pyc Stanisław, 360
Rachwałd Zbigniew, 364
Rachwałd Aleksandra, 360
Radomski Waław, 360
Radzyński Józef Walenty, 109, 119, 120,
125, 131, 137, 138, 141, 191, 280, 282,
348
Rawski Stanisław, 366
Renet-Jursz Anna, 305
Reyman Edmund Jan, 345
Robaszkiewicz Maria, 360
Rodak Józef, 131, 137, 138, 141, 348
Romanica Stanisław, 247
Roszkowski Wojciech, 179

Indeks nazwisk

- Rotter F.R., 349
Rozmaryn Stefan, 98, 262
Różański Władysław, 119, 125, 131, 348
Różycki J., 251
Rychard Konstanty, 148, 151, 161, 163, 196,
202, 360, 364,
Rzączyński Edmund, 119, 125, 348
Rzechowski Michał, 87, 120, 131, 137, 138,
239, 240, 282, 349
Rzepliński Andrzej, 68
Sampolski Jan, 148, 151, 161, 163, 194, 299,
361, 364
Saper Józef, 106, 107, 112
Sekściński Bohdan, 200, 264
Sekut Bolesław, 251
Sędzimir-Dobrowolski Czesław, 243
Siarnacki Franciszek, 138, 247, 349
Siekański Tadeusz, 364
Siennicki Jerzy, 170, 339
Sikorski Brunon, 182
Sikorski Marian, 361
Siudym Stanisław, 349
Siwkowski Jan, 366
Sobocka (Kloss) Anna, 202, 361
Sorokin, 171
Sowa O.S., 247
Spsychalski Jan, 361
Stahl Jerzy, 247
Starzeński Wiktor, 366
Stefański Stanisław, 289
Strasburger Henryk, 53
Stępkowski W., 135
Strupczewski K., 247
Szawłowski Piotr, 131, 137, 138, 139, 349
Szczërba Wieńczysław, 299
Szczuka Alfons, 243
Szczupaczyński Czesław, 361
Szerszeń Stanisław, 203
Szłęzak Faustyn, 323
Szorr Barbara, 52
Szubert Stefan, 195
Szubert Wacław, 54, 555
Szwarcbach Włodzimierz 365
Szwentner Tadeusz, 140, 199, 247, 298, 349
Szymański Tadeusz, 55
Szyr Eugeniusz, 136, 152, 155, 162, 174, 234,
246, 262, 316, 327, 333
Szyszkowski Mikołaj, 153, 154, 155, 186, 319,
327, 331, 336
Święcicki Maciej, 54
Tarnasiewicz Edmund, 361
Tarsiewicz Kordian, 119, 186, 373
Terlecki Ryszard, 140
Tętnik Eustachy, 251
Tokarski Henryk, 137, 138, 251, 299, 350
Tomaszewski K., 247
Tomkiewicz Ryszard, 74
Truchlińska Wanda, 361
Ulanowski Tadeusz, 135
Urbanowicz B., 251
Urbanowski Leon, 350
Uryson Regina, 52
Vetter Juliusz, 348
Wajcht Tadeusz, 365
Walichnowski Tadeusz, 317
Waschko Stanisław, 182, 365
Werhun Marian, 203, 365
Węsierski Stanisław, 318
Wierzbicki Andrzej, 311
Widelski Stanisław, 350
Wiśniewski, 368
Witkowski Andrzej, 12, 75
Witkowski Wojciech, 12
Włodarski Bronisław, 350
Wojciechowski Bronisław, 295
Wrona Janusz, 117
Wróblewski Jerzy, 314
Wrzyszc Andrzej, 12
Wyszyński Julian, 52
Zachował Feliks, 361
Zadrowski Feliks, 54
Zajka E., 142

Indeks nazwisk

Zdański Czesław, 120, 131, 133, 135, 137,
138, 141, 350
Ziemęcki Jerzy, 364
Zubik Edmund, 243, 247, 350
Zubrzycki Józef, 109, 119, 120, 131, 133, 137,
138, 287, 301, 351
Zwoliński Wojciech, 109, 110, 119, 125, 131,
351
Zynda Franciszek, 144, 362
Żurek Tomasz, 120, 131, 135, 137, 138, 139,
341, 350, 351

errata

- na stronie 263 brak przypisu nr 791 o treści:

Zob. akta Biura Organizacji Dostaw MPIH (AAN, zespół Biuro Organizacji Dostaw, sygn. 483 i 486); dokumenty PPR (AAN, KC PPR, Wydz. Ekon. sygn. 295/XI/163, mfilm 2315/31, k. 134–158); sprawozdanie Ministerstwa Przemysłu za 1945 r. (AAN, MPIH 1947–1949, sygn. 380, mfilm 28847, k. 23); korespondencja UWL i starostwa powiatowego w Lublinie z 1947 r. (APL, Starostwo Powiatowe Lubelskie 1944–1950, sygn. 517); Protokół z zebrania trójki międzypartyjnej ds. demokratyzacji spółdzielczości z 22 kwietnia 1947 r. we Włodawie (APL, KW PPR, sygn. 241, k. 6); materiały Izby P-H w Lublinie (APL, IP-H Lublin, sygn. 190); sprawozdanie Izby za sierpień 1947 r., s. 9 (ibidem, sygn. 69); *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Lubelskiej oraz z działalności władz i biura Izby za 1947 r.*, s. 79 (APL, IP-H Lublin, sygn. 71, 72); *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 58; *Biuletyn informacyjny nr 19 z 10 listopada 1947 r.*, [w:] *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1947*, t. 1, op. cit., s. 207; *Biuletyn informacyjny nr [1] 23 z 8 stycznia 1948 r.*, [w:] *Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948*, t. 2, op. cit., s. 14; „Wiadomości Gospodarcze” 1946, nr 17, s. 1; L. Horowitz, *Akcja „Przemysł dla wsi”*, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 15, s. 508; J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947–1948*, op. cit., s. 43 i 63; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy...*, s. 273; Z. Popiołek, „Przemysł dla wsi”, „Życie Gospodarcze” 1946, nr 17, s. 643; Cz. Szczepańczyk, *Wiejska spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu województwa kieleckiego 1945–1969*, Warszawa 1971, s. 25-26.

Fundacja
Obywatelskiego
Rozwoju-Ryki